

ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
DOI : 10.36550/2415-7988-2023-1-211

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ACADEMIC NOTES

Серія: Педагогічні науки

Series: Pedagogical Sciences

Випуск 211 (2023)

Edition 211 (2023)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

Серія:
Педагогічні науки

Series:
Pedagogical Sciences

Випуск 211 (2023)
Edition 211 (2023)

Кропивницький – 2023
Kropyvnytskyi – 2023

УДК 378
Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2023-1-211

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2023. Випуск 211. 333 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Рецензенти: Олексюк О. М., доктор педагогічних наук, професор.
Кучай О. В., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Жаган Є. – професор Гданського університету, Польща

Калініченко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Окольніча Т. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіца, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Растрюгіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 3 від 10.11.2023 року)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2023

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2023-1-211

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2023. Edition 211. 333 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Okolnycha T. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Protocol № 3 from 10.11.2023)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University, 2023

ЗМІСТ

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович
 МАРКЕТИНГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЛЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ УСТАНОВ..... 12

БІДА Олена Анатоліївна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна, ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна
 ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КУЛЬТУРИ
 ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ 16

БІДЮК Наталя Михайлівна, БІДЮК Дмитро Євгенійович
 ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА
 В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 22

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна
 АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
 ТРАДИЦІЇ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ 28

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна, КАЛУСТЬЯН Олександр Варкесович,
КОВЛЕВА Марія Борисівна
 ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
 У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ..... 32

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна
 ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЗАДАЧ У ПІДГОТОВЦІ
 МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХІМІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 37

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна, САФ'ЯН Карина Юріївна
 ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
 МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ДИЗАЙН ПОДГОТОВКИ..... 42

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна
 РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНІ
 (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)..... 48

СТИНСЬКА Вікторія Володимирівна, КЛЕПАР Марія Василівна,
ЧІНЧОЙ Олександр Олександрович
 ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
 У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ..... 57

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна
 ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ 63

ЦОКУР Ольга Степанівна
 АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА
 МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ГУМАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ВІТЧИЗНЯНИХ
 ТА ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 67

БАБЕНКО Тетяна Василівна
 ВИКОРИСТАННЯ АНДРОГОГІЧНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ
 ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ 72

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович
 КОГНІТИВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ У ПІДГОТОВЦІ
 МАЙБУТНЬОГО ДИПЛОМАТА..... 77

БЕРБЕЦ Віталій Васильович
 ОСОБИСТІСНА ТА ПРОФЕСІЙНА САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ УЧНІВ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА
 ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ..... 83

БОЛІЛИЙ Василь Олександрович, СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна, АБУВАТФА Самі
 ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ СТВОРЕННІ
 ГОЛОСОВОГО АСИСТЕНТУ 89

ВІТВИЦЬКИЙ Вадим Олександрович
 ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
 ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД
 ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ ГЛОРИФІКАЦІЇ 94

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович, ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У РІЗНИХ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ	99
ГАЛЬЧУН Наталія Петрівна ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА: АНАЛІЗ, ВИСНОВКИ, ПЕРСПЕКТИВИ	107
ДЕМЕШКО Інна Миколаївна ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ	113
ДУБІНКА Микола Михайлович СТАН ЄВРЕЙСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У СТРУКТУРІ ОСВІТИ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)	118
ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна СИСТЕМА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	124
ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, СНІСАРЕНКО Ірина Євгеніївна ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ НАВИЧОК УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ	130
ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна, МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна, МАХНО Вікторія Вікторівна ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	135
КАПІТАН Тетяна Анатоліївна ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	145
КВАСНЮК Владислав Вікторович ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	150
КОЗЛЕНКО Володимир Григорович ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	156
КУРКІНА Сніжана Віталіївна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ «МИСТЕЦТВА».....	161
ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна ChatGPT ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	168
МАКАРЕНКО Олександр Володимирович ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВИТОГЛЯДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....	172
МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	176
МАСЛОВА Наталія Миколаївна, МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна, СІЛЬЧЕНКО Юлія Юріївна ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН	180
МАТВЕСВА Наталія Олексіївна ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	190
ПРИБОРА Тетяна Олександрівна ПРИНЦИПИ ОСВІТНЬОГО ДИЗАЙНУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	196

СКРИПКА Ганна Володимирівна ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ	201
ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ	208
ФИЛИПСЬКА Віта Іванівна ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ	212
РОЄНКО Світлана Олександрівна ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИВАТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ	219
АКІМОВА Ольга Вікторівна, САПОГОВ Микита Володимирович, РОМАЦУК Ольга Ігорівна ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ	224
ПРИМА Дмитро Анатолійович, ГАЦ Георгій Опанасович ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ	230
ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	234
ПРИМА Раїса Миколаївна, ЗДІХОВСЬКА Тетяна Вікторівна, ІОВХІМЧУК Наталія Володимирівна АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ОСВІТНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	238
АНДРУСИК Павло Петрович ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	243
БОНДАР Віталій Олексійович ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	247
КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ДУТКА Ганна, ГОНЧАРУК Оксана ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	252
МИКОЛАЙЧУК Анжела Володимирівна НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: РЕСУРСИ ОСВІТИ ДЛЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ	257
ПУГАЧОВА Катерина Сергіївна ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ	262
СТОЙЧИК Тетяна Іванівна ЗАСТОСУВАННЯ ХАБ-ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	267
УМАНЕЦЬ Володимир Олександрович, ПОДЛІСОВСЬКИЙ Вадим Вікторович ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ІКТ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	270

ОПАЧКО Магдалина Василівна, ДЕШКО Наталія Василівна, РАЙНЧУК Вікторія Анатоліївна ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	275
ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна, ЛПАТОВА Марина Валентинівна, ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	281
КОВТУН Едуард Олександрович ВИБІР МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЄЮ.....	287
ХАМСЬКА Неліна Болеславівна, КИНАЛЬ Анна Юріївна, ПОЛЯНСЬКА Катерина Степанівна ПРАКТИКО-ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	290
КУДЗІНОВСЬКА Інна Павлівна, ТРОФИМЕНКО Вікторія Ігорівна, ОЛІЙНИК Олег Петрович ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ У ВИКЛАДАННІ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ МАЙБУТНІМ ФАХІВЦЯМ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЛОГІСТИКИ.....	302
ПУГАЧ Віталіна Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	307
РОМАНИШИНА Людмила Михайлівна МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ.....	314
КУЧАЙ Олександр Володимирович, СТРИТЬСВИЧ Тетяна Миколаївна ХУДОЖНЯ МЕНТАЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	320
ПОДЛЕВСЬКА Неліа Володимирівна, РАНЮК Оксана Петрівна ЕТНОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	323
КОЗЛОВСЬКИЙ Юрій Михайлович, ГАВРИК В'ячеслав Євгенович ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ.....	328

CONTENTS

HALETA Yaroslav Volodymyrovich
 MARKETING: CHARACTERISTICS AND ROLE IN THE DEVELOPMENT
 OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS 12

BIDA Olena Anatoliivna, CHYCHUK Antonina Petrivna, HUTTERER Eva Voytehivna
 FORMATION OF A CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION
 IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES 16

BIDYUK Natalya Mykhailivna, BIDYUK Dmytro Yevheniiovych
 TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN THE MODERN INFORMATION
 AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT 22

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna
 THE ANDRAGOGIC APPROACH IN THE TRAINING
 OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES 28

POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna, KALUSTIAN Oleksandr Varkesovich
KOVLEVA Mariia Borysivna
 PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF
 UKRAINE AND CHINA 32

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna
 EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF SITUATIONAL TASKS
 IN CHEMISTRY TEACHER TRAINING WITHIN THE FRAMEWORK
 OF DISTANCE LEARNING 37

SAVCHENKO Larysa Oleksiivna, SAFIAN Karyna Yuriivna
 THE PROBLEM OF FORMING THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE
 SPECIALISTS IN TECHNOLOGICAL AND DESIGN TRAINING 42

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna
 THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE YELISAVETGRAD REGION
 (SECOND HALF OF THE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY 48

STYNSKA Viktoriia Volodymyrivna, KLEPAR Mariia Vasylivna,
CHINCHOY Oleksandr Oleksandrovich
 FORMATION OF TEACHERS' MULTICULTURAL COMPETENCE
 IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE: FEATURES AND CHALLENGES 57

FILONENKO Oksana Volodymyrivna
 PHENOMENOLOGIES OF PHYSICAL CULTURE OF STUDENTS 63

TSOKUR Olga Stepanovna
 THE ANDRAGOGICAL APPROACH AS A CONCEPTUAL FOUNDATION
 FOR MODERNIZATION AND HUMANIZATION OF NATIONAL
 AND FOREIGN STUDENTS' TRAINING 67

BABENKO Tetyana Vasylivna
 USING AN ANDROGOGICAL APPROACH IN THE SYSTEM
 OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS 72

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych
 COGNITIVE AND INTELLECTUAL COMPONENT IN THE TRAINING
 OF THE FUTURE DIPLOMAT 77

BERBETS Vitaliy Vasilovich
 PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS
 AS A NECESSARY COMPONENT OF FUTURE PROFESSIONALS 83

BOLILYI Vasyl Oleksandrovych, SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna, ABUVATFA Sami
 STUDIES OF THE FUNDAMENTALS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
 IN CREATING A VOICE ASSISTANT 89

VITVITSKYI Vady`m Oleksandrovych`ch
 FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF HIGHER PEDAGOGICAL
 EDUCATION ACQUIRES: HISTORICAL EXPERIENCE
 FOR OVERCOMING MANIFESTATIONS OF GLORIFICATION 94

<i>GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych, GALIMSKA Inna Ivanivna</i> <i>PHYSICAL FITNESS OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS</i> <i>TO APPLY COMPETENCIES IN VARIOUS PROFESSIONAL SITUATIONS</i>	99
<i>HALCHUN Nataliia Petrovna</i> <i>RESEARCH OF MEDICAL SPECIALIST'S INTERCULTURAL COMPETENCY COMPONENTS:</i> <i>ANALYSIS, CONCLUSIONS, PERSPECTIVES</i>	107
<i>DEMESHKO Inna Mykolaivna</i> <i>THE APPLICATION OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES</i> <i>IN THE TRAINING OF FUTURE JOURNALISTS</i>	113
<i>DUBINKA Mykola Mykhaylovych</i> <i>THE STATE OF JEWISH SCHOOLING IN THE STRUCTURE OF EDUCATION</i> <i>OF ELIZABETH HRADSHKY (MID-XIX – EARLY XX CENTURY)</i>	118
<i>ZABIJAKA Iryna Mykolaivna</i> <i>QUALITY ASSESSMENT SYSTEM FOR HIGHER VOCATIONAL EDUCATION</i> <i>IN FOREIGN COUNTRIES</i>	124
<i>ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna, SNISARENKO Iryna Yevheniivna</i> <i>FORMATION OF MATHEMATICAL SKILLS IN PUPILS OF SPECIAL SCHOOL</i>	130
<i>ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna, MOTUZENKO Tetyana Evheniivna,</i> <i>MAKHNO Viktoriya Viktorivna</i> <i>FORMATION OF PERSONAL PHYSICAL CULTURE IN THE PROCESS</i> <i>OF PROFESSIONAL TRAINING IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION</i>	135
<i>KAPITAN Tetiana Anatoliivna</i> <i>ON THE ISSUE OF FORMING THE READINESS OF FUTURE INFORMATION TECHNOLOGY</i> <i>SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES</i>	145
<i>KVASNYUK Vladyslav Viktorovych</i> <i>PRINCIPLES OF STUDENTS INFORMATION COMPETENCE</i> <i>IN AGRICULTURAL INSTITUTIONS</i>	150
<i>KOZLENKO Volodymyr Grigorievich</i> <i>FORMATION OF PROJECT CULTURE OF FUTURE TEACHERS USING</i> <i>INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES</i>	156
<i>KURKINA Snizhana Vitalievna</i> <i>PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF MUSICAL WORK WITH</i> <i>PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE «ART» LESSONS</i>	161
<i>LELEKA Tetiana Oleksandrivna</i> <i>ChatGPT AS A TOOL FOR ENGLISH TEACHING IN HIGHER SCHOOL</i>	168
<i>MAKARENKO Oleksandr Volodymyrovych</i> <i>FORMATION OF A SCIENTIFIC OUTLOOK AS A COMPONENT</i> <i>OF THE RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS</i>	172
<i>MARYNCHENKO Inna Vitaliyivna</i> <i>PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF THE METHODS</i> <i>OF COMPUTERIZATION OF GAME TECHNOLOGIES IN THE PROCESS</i> <i>OF TRAINING OF HIGHER EDUCATION ATTENDERS</i>	176
<i>MASLOVA Nataliia Mykolaivna, MIRZA-SIDENKO Valentina Mykolaivna,</i> <i>SILCHENKO Yulia Yuriivna</i> <i>FORMATION OF "SOFT SKILLS" IN FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY</i> <i>IN THE PROCESS OF STUDYING PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCIPLINES</i>	180
<i>MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna</i> <i>PEDAGOGICAL DEONTOLOGY IN THE INCLUSIVE PROCESS:</i> <i>THEORETICAL ASPECT</i>	190
<i>PRYBORA Tetyana Olexandrivna</i> <i>PRINCIPLES OF EDUCATION DESIGN IN PRESCHOOL INSTITUTION</i>	196

<i>SKRYPKA Hanna Volodymyrivna</i> <i>THE APPLICATION OF VIRTUAL REALITY TECHNOLOGY IN THE CONDITIONS OF DISTANCE AND BLENDED LEARNING OF A MODERN SCHOOL.....</i>	<i>201</i>
<i>SHEVEL Borys Oleksandrovych</i> <i>PRINCIPLES OF FORMING THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES.....</i>	<i>208</i>
<i>FYLYPSKA Vita Ivanivna</i> <i>OVERVIEW OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACCORDING TO EUROPEAN STANDARDS.....</i>	<i>212</i>
<i>ROIENKO Svitlana Oleksandrivna</i> <i>FUNCTIONING TRENDS OF PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH CENTURY.....</i>	<i>219</i>
<i>AKIMOVA Olha Viktorivna, SAPOGOV Mykyta Volodymyrovych, ROMASHCHUK Olha Ihorivna</i> <i>LOGICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS AS A SCIENTIFIC CATEGORY.....</i>	<i>224</i>
<i>PRIMA Dmytro Anatoliyovych, GAC Georgy Opanasovich</i> <i>ON THE ISSUE OF ORGANIZING GROUP INTERACTION OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN TEAM SPORTS.....</i>	<i>230</i>
<i>SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych</i> <i>USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN THE COURSE OF TEACHING UNIVERSITY STUDENTS A FOREIGN LANGUAGE.....</i>	<i>234</i>
<i>PRIMA Raisa Mykolayivna, ZDIKHOVSKA Tetyana Viktorivna, IOVKHIMCHUK Nataliya Volodymyrivna</i> <i>ASPECTS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR THE APPLICATION OF EDUCATIONAL INTERNET RESOURCES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES.....</i>	<i>238</i>
<i>ANDRUSYK Pavlo Petrovych</i> <i>MAIN DIRECTIONS OF USE DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	<i>243</i>
<i>BONDAR Vitaly Oleksiiiovych</i> <i>THE PROBLEM OF DEVELOPING THE ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH.....</i>	<i>247</i>
<i>KUCHAI Tatiana, DUTKA Hanna, HONCHARUK Oksana</i> <i>ENVIRONMENTAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE GENERAL CULTURE OF A SPECIALIST IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....</i>	<i>252</i>
<i>MYKOLAYCHUK Angela Volodymyrivna</i> <i>NEW UKRAINIAN SCHOOL: EDUCATIONAL RESOURCES FOR PARTNERSHIP INTERACTION.....</i>	<i>257</i>
<i>PUHACHOVA Kateryna Serhiivna</i> <i>IMPLEMENTATION OF DIGITAL TOOLS BY TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES FOR EVALUATING STUDENTS' EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS.....</i>	<i>262</i>
<i>STOICHYK Tetiana Ivanivna</i> <i>APPLICATION OF HUB TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT THE QUALITY OF TRAINING OF COMPETITIVE SPECIALISTS IN VOCATIONAL (VOCATIONAL AN TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	<i>267</i>
<i>UMANETS Volodymyr Oleksandrovich, PODLISOVSKYI Vadym Viktorovich</i> <i>FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE USING ICT IN FUTURE ECONOMIC SPECIALISTS.....</i>	<i>270</i>

<i>OPACHKO Magdalyna Vasylivna, DESHKO Nataliia Vasylivna, RAINCHUK Viktoriia Anatoliivna</i> <i>THEORETICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGY FOR PATRIOTIC</i> <i>EDUCATION IN THE STUDENT YOUTH.....</i>	<i>275</i>
<i>SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna, LIPATOVA Maryna Valentynivna, HAVRYLENKO Olga Mykolayivna</i> <i>SOME ASPECTS OF INCREASING STUDENTS' MOTIVATION</i> <i>IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....</i>	<i>281</i>
<i>KOVTUN Eduard Oleksandrovich</i> <i>SELECTION OF INTERNATIONAL PARTNERS IN THE STRATEGIC MANAGEMENT</i> <i>OF THE ORGANIZATION.....</i>	<i>287</i>
<i>KHAMSKA Nelina Boleslavivna, KYNAL Anna Yuryivna, POLYANSKA Catherine Stepanivna</i> <i>FORMATION OF GENERAL PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS</i> <i>THROUGH A PRACTICE-ORIENTED APPROACH.....</i>	<i>290</i>
<i>KUDZINOVSKA Inna Pavlivna, TROFYMENKO Viktoriya Igorivna, OLIYNYK Oleh Petrovych</i> <i>USE OF ELEMENTS OF STEM EDUCATION IN TEACHING THE THEORY</i> <i>OF PROBABILITY AND MATHEMATICAL STATISTICS TO FUTURE SPECIALISTS</i> <i>IN TRANSPORT TECHNOLOGIES AND LOGISTICS.....</i>	<i>302</i>
<i>PUGACH Vitalina Nikolajewna</i> <i>FEATURES OF APPLICATION OF BLENDED LEARNING</i> <i>IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....</i>	<i>307</i>
<i>ROMANISHYNA Lyudmila Mykhailivna</i> <i>METHODS OF EXPERIMENTAL WORK ON THE FORMATION OF CIVIL COMPETENCE</i> <i>OF STUDENTS OF TECHNICAL COLLEGES.....</i>	<i>314</i>
<i>KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych, STRITIYEVYCH Tetiana Mykolayivna</i> <i>ARTISTIC MENTALITY OF FUTURE ART TEACHERS.....</i>	<i>320</i>
<i>PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna, RANIUK Oksana Petrivna</i> <i>ETHNO-CULTURAL ACTIVITY OF TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE</i> <i>AND LITERATURE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	<i>323</i>
<i>KOZLOVSKIY Yuriy Mykhailovych, HAVRYK Vyacheslav Evgenovich</i> <i>HISTORICAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF THE STUDENT SCIENTIFIC OUTLOOK</i> <i>IN CONDITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION.....</i>	<i>328</i>

УДК 338.46:377 U 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-12-16

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

МАРКЕТИНГ: ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЛЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ УСТАНОВ

Освіті належить особлива роль економічному розвитку країни. Поширення сучасних технологій, що створюють високий рівень та високу якість життя в розвинених країнах, забезпечується системою та рівнем освіти населення.

Через різноманітність джерел фінансування освітніх установ відбувається постійне розширення комплексу маркетингу більшості організацій системи освіти. Обмеженість можливостей місцевих та державного бюджетів сприяє інтенсивному розвитку маркетингу платних освітніх послуг на споживчому ринку та ринку організацій, а також маркетингу обміну зі спонсорами та політиками. Різноманітність видів, технологій та ринків освіти дозволяє використовувати весь арсенал засобів та методів комплексу маркетингу у цій сфері.

У статті розглянуто сутність маркетингу в галузі освіти. Наведено короткий огляд проблематики маркетингу освітніх установ та освітніх послуг.

Маркетинг у галузі освіти розглядається як філософія, стратегія та тактика відносин та взаємодії споживачів, виробників та продуктів освітніх послуг в умовах ринку, вільного вибору пріоритетів та дій з усіх боків.

Встановлено, що маркетинг у сфері освіти є вищею по-своєму унікальним, якщо розглядати його не лише як наукову та прикладну, але водночас і як навчальну дисципліну. По-перше, це одна з небагатьох навчальних дисциплін, яку можна вивчати на прикладі діяльності самої освітньої установи; по-друге, вона може бути використана для підвищення конкурентоспроможності освітньої установи; по-третє, маркетинг у сфері освіти повинен входити вагомим компонентом у базу підготовки учнів.

Показано, що в сучасних умовах швидких змін на ринках праці та освіти, а також зміні усталених парадигм освіти неможливо забезпечити ефективне функціонування освітніх установ без комплексних маркетингових заходів.

Специфіка маркетингу у галузі освіти включає в себе частково специфіку послуг як таких, а також специфіку наукових та інтелектуальних послуг. Маркетингова діяльність навчального закладу полягає у створенні вищої порівняно з конкурентами цінності освітніх послуг для споживача, здатного максимально задовольнити його потреби.

Ключові слова: маркетинг, потреба, ринок освітніх послуг, маркетингові комунікації, функції маркетингу.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

Doctor of pedagogy, professor,
dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

MARKETING: CHARACTERISTICS AND ROLE IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The relevance of developing a marketing approach to education is recognized today at almost all levels of its organization – from the heads of specific educational institutions to the state level. Currently, the problem is to find the optimal combination of market mechanisms of self-regulation and state regulation in the education system of Ukraine. Currently, a new management mechanism is being formed in the social sphere, in which marketing plays a significant role.

The article examines the essence of marketing in the field of education. A brief overview of the marketing of educational institutions and educational services is given. It is noted that the relevance of the research topic is determined by the key role that education can and should play in solving both the urgent tasks facing our society and the problems of the perspective development of the individual, social institutions, and society as a whole.

Marketing in the field of education is considered as a philosophy, strategy and tactics of relations and interactions of consumers, producers and products of educational services in market conditions, free choice of priorities and actions from all sides.

It is shown that in modern conditions of rapid changes in the labor and education markets, as well as the change of established education paradigms, it is impossible to ensure the effective functioning of educational institutions without complex marketing measures.

The specificity of marketing in the field of education includes, in part, the specificity of services as such, as well as the specificity of scientific and intellectual services. The marketing activity of the educational institution consists in creating a

higher value of educational services for the consumer, which is able to satisfy his needs as much as possible, compared to competitors.

As a result of the study, the hypothesis was confirmed that marketing can act as a means of resolving the contradiction between the rapid pace of change in society and the slow pace of educational dynamics, and be an effective tool for coordinating the demand for education and the supply of relevant services, and a catalyst for their development.

Key words: *marketing, need, educational services market, marketing communications, marketing functions.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасних умовах ефективне функціонування ринку праці неможливе без ефективного ринку освіти. Роль ринку освітніх послуг в умовах ринкової економіки істотно зростає, оскільки він безпосередньо впливає на темпи економічного зростання, конкурентоспроможність товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, подолання макроекономічної нестабільності, сприяє стійкості функціонування ринкової системи в цілому.

Функціонування ринку освіти за умов ринкової економіки має власну специфіку, яка зумовлена особливостями не лише освіти як найважливішої галузі економіки нашої країни, а й інтелектуального продукту, який виробляється нею. Актуальність розробки маркетингового підходу до освіти визнається на сьогоднішній день практично на всіх рівнях його організації – від керівників конкретних освітніх установ до державного рівня.

Специфіка проявляється, перш за все, у тому, що освіта за своєю соціально-економічною природою не може розвиватися лише на комерційних засадах. У сучасних умовах лише вузьке коло освітніх установ здатне функціонувати на основі самофінансування. Освітні послуги, як правило, фінансуються державою та надаються суспільству в цілому або окремим соціальним групам.

Ринкові відносини вносять у систему освіти елементи саморегулювання. Це сприяє розвитку конкуренції, суперництва у залученні споживачів освітніх послуг, що призводить до підвищення якості та асортименту освітніх продуктів.

Нині проблема полягає у тому, щоб знайти оптимальне поєднання ринкових механізмів саморегулювання та державного регулювання у системі освіти України. Нині відбувається формування нового механізму управління у соціальній сфері, у якому значної ролі грає маркетинг.

Метою статті є визначення особливостей застосування та ролі маркетингу для освітніх установ.

Аналіз досліджень і публікацій. Стан наукової розробленості тематики маркетингу освітніх послуг на даний час не відповідає практичним потребам суб'єктів попиту та пропозиції цих послуг.

Загальна теорія маркетингу, докладно розроблена у працях зарубіжних учених, зокрема частково перекладених у нашій країні (Б.Берман, Ф.Котлер, Г.-Г.Леттау, Дж.Еванс та інші)

створювалася на досвіді розвинених ринкових країн, не адаптована до сучасних вітчизняних умов і практично не містить у достатній мірі серйозного аналізу особливостей перехідного періоду, ні тим більше – такої делікатної сфери, як освіта.

Проте, сучасна педагогічна наука предметно досліджує проблеми, що пов'язані з управлінською діяльністю суб'єктів освітнього ринку на засадах маркетингу. Уперше сформувала категоріальний базис маркетингу у сфері освіти Т.Оболенська. Заслугують на увагу наукові розробки В. Григораша (маркетингова діяльність директора школи), А. Мазура (маркетингове позиціонування закладу освіти), О. Переheyди (організація платних освітніх послуг), О. Полянської (створення маркетингової служби). Використання маркетингу в освіті знаходить відображення у роботах В. Береки, Л. Даниленко, М. Дарманського, Г. Єльнікової, О. Зайченко, В. Олійника, Н. Остоверхової, І. Шоробури, які досліджували проблему менеджменту і управління освітою на різних рівнях. Різні аспекти маркетингового управління освітніми установами досліджували такі науковці, як: З. Рябова – маркетингову стратегію як складову освітнього маркетингу і механізм забезпечення конкурентоспроможності навчального закладу; Л. Сергеева – маркетинговий інструментарій управління розвитком освітньої установи; Л. Кубська – маркетингову діяльність із використанням PRтехнологій; Л. Петренко – інформаційне забезпечення управління маркетингом освітньої установи у регіоні [1].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Маркетинг являє собою науку про те, як працювати продуктивно та ефективно в комерційній та некомерційній сфері, задовольняючи потреби суспільства у товарах, послугах організацій та окремих осіб, в ідеях. Вивчення інтересів споживача послуг, організація цій основі відповідного товару чи надання послуг, відтворення попиту – основні завдання організації.

Маркетинг у сфері освіти – явище нове світової практики і особливо актуальне для системи освіти нашої країни. Концепція маркетингу освітніх послуг поки що дискутується.

Маркетинг освіти – принципово нова, пошукова сфера маркетингу, що формується як наукова, прикладна та навчальна дисципліна. Побудова системи маркетингу освіти як науково-ужиткової дисципліни йде одночасно з двох

сторін: перша – формування концепції маркетингу в освіті; друга – аналіз та узагальнення практичних дій на новому ринку освітніх послуг, що формується, у тому числі проведення ринкових досліджень та експериментів.

Маркетинг у сфері освіти є явищем по-своєму унікальним, якщо розглядати його не лише як наукову та прикладну, але водночас і як навчальну дисципліну. По-перше, це одна з небагатьох навчальних дисциплін, яку можна вивчати на прикладі діяльності самої освітньої установи; по-друге, вона може бути використана для підвищення конкурентоспроможності освітньої установи; по-третє, маркетинг у сфері освіти повинен входити вагомим компонентом у базову підготовку учнів.

Освіті належить особлива роль економічному розвитку країни. Поширення сучасних технологій, що створюють високий рівень та високу якість життя в розвинених країнах, забезпечується системою та рівнем освіти населення.

Таким чином, маркетинг освіти може бути використаний і для поширення ідеї освіти, обґрунтування ролі освіти у покращенні життя країни загалом та її громадян – зокрема.

Через різноманітність джерел фінансування освітніх установ відбувається постійне розширення комплексу маркетингу більшості організацій системи освіти. Обмеженість можливостей місцевих та державного бюджетів сприяє інтенсивному розвитку маркетингу платних освітніх послуг на споживчому ринку та ринку організацій, а також маркетингу обміну зі спонсорами та політиками. Різноманітність видів, технологій та ринків освіти дозволяє використовувати весь арсенал засобів та методів комплексу маркетингу у цій сфері.

Маркетинг, у тому числі маркетинг освітніх послуг, має дві сторони – теоретичну та діяльну. Важливо як знати, що є концепція маркетингу освітніх послуг і який набір її інструментів, а й вміти застосовувати ці інструменти практично для швидкого, цілеспрямованого вирішення завдань та забезпечення гнучкого поведінки освітнього закладу. Це необхідно як забезпечення економічно ефективною діяльністю, так максимального задоволення купівельних потреб.

Маркетинг як цілісна концепція управління склався 1960 – 1970 рр., пройшовши кілька якісно своєрідних етапів у розвитку на основі зміни співвідношення попиту й пропозиції над ринком і характеру ринкових відносин.

Перший етап у розвитку маркетингу пов'язаний з існуванням «ринку продавця», т. е. домінуванням попиту над пропозицією, характеризується орієнтацією виробництва: незалежно від вимог ринку, організація виробляє певний товар і без окремих додаткових зусиль продає його над ринком. І тут функція

маркетингу зводиться до організації потоків виробленого товару. Головний пріоритет діяльності організацій – збільшення випуску продукції і на зниження витрат, і навіть вдосконалення якостей і якостей вироблених товарів та послуг.

Другий етап – орієнтація на збут: формування відносної рівноваги попиту та пропозиції, первинне насичення ринку, що потребує особливих зусиль щодо стимулювання збуту виробленого, але невідомого покупцю товару. Завдання маркетингу – інформувати й зацікавити покупця у придбанні певного товару, т. е. функція маркетингу зводиться організації ефективного збуту. Ринок цього періоду характеризується як «ринок товарів».

Третій етап – орієнтація ринку, на споживача: формування «ринку споживача», т. е. домінування пропозиції над попитом. Ініціатива переходить від виробника, що сприймає потреби ринку, виходячи з інтересів виробництва, до споживачів, що оцінюють продукцію, що їм пропонується [2].

Термін «маркетинг» став звичним як для фахівців, але й широких верств суспільства. На газетних та журнальних сторінках обов'язково зустрінеш оголошення про те, що компанії потрібний спеціаліст з маркетингу. Такою компанією може бути виробниче об'єднання, комерційний банк чи торгова фірма. Однак не часто зустрінеш оголошення, що фахівець з маркетингу потрібний, наприклад, загальноосвітній установі, вузу.

Маркетинг послуг – процес розробки, просування та реалізації послуг, орієнтований виявлення специфічних потреб клієнтів. Він покликаний допомогти споживачеві оцінити послуги фірми та зробити правильний вибір. Клієнту передається щось, що не має матеріальної форми, а клієнт повинен отримати від цього вигоду та користь.

Основою маркетингу послуг є їхня якість. Існує безліч визначень маркетингу, різницю між якими зумовлені, зрештою, тим, сприймається маркетинг як філософія бізнесу чи як із управлінських функцій поруч із управлінням виробництвом, фінансами, персоналом.

Слово «маркетинг» означає активну роботу, дію над ринком.

Маркетинг – вид людської діяльності, спрямованої задоволення потреб і потреб у вигляді обміну [3].

Маркетинг – це вираз орієнтованого ринку управлінського стилю мислення, котрій характерні творчі, систематичні і нерідко агресивні підходи (Е. Діхтль, Х. Хершген).

У найзагальнішому вигляді маркетинг можна визначити як комплекс підходів і методів, орієнтований ринку, службовець формуванню і досягненню цілей організації.

Маркетинг – це теоретична та практична система, спрямована на розробку та виробництво

нових товарів чи послуг з урахуванням ринкової ситуації та зміною потреби людей з метою отримання максимального прибутку шляхом задоволення потреб.

Маркетинг слід розглядати щонайменше з чотирьох точок зору: як ідеологію сучасного бізнесу; як систему маркетингових досліджень; як управління маркетингом; як комплекс заходів щодо формування попиту та стимулювання збуту.

При дослідженні маркетингу з будь-якої точки зору виявляються дві нерозривні сторони: по-перше, ретельне вивчення ринку, попиту та потреб, по-друге, – активний вплив на ринок, формування потреб та переваг покупців.

Мотиви, які рухають людьми у суспільстві у прагненні підвищувати власний освітній рівень, різноманітні. Але основним мотивом є прагнення до поліпшення соціального статусу та розвитку особистості, оскільки ті, хто мають вищий освітній рівень, потенційно можуть мати й вищі доходи та рівень життя. Потреба освіти виявляється в усвідомленому чи неусвідомленому бажанні навчання.

Потреба визначається як потреба, що прийняла специфічну форму відповідно до культурного рівня та особистості індивіда [3]. Потреби виражаються в об'єктах, здатних задовольнити потребу тим способом, який притаманний культурному устрою цього суспільства. З розвитком суспільства потреби його членів зростають. Люди стикаються з дедалі більшою кількістю об'єктів, що пробуджують їхній інтерес. Слід пам'ятати, що виробник товару чи послуги може сприяти формуванню потреби, але може створити потребу, оскільки вона вже існує.

Потреба освіти – це об'єктивний і розуміється людиною недолік знань, умінь і навичок, компетентності та компетенцій їх у будь-якій області. Проявом потреби в освіті є бажання людини отримати якісно новий рівень освіти або отримати якусь додаткову кваліфікацію, якої вона суб'єктивно чи об'єктивно потребує.

Потреби людей безмежні, а ресурси їх задоволення обмежені, тому людина вибирає, зазвичай, ті товари та, які доставлять йому найбільше задоволення у межах його можливостей.

Запит – це потреба, підкріплена купівельною спроможністю, т. е. тими коштами, які споживач може витратити задоволення потреби [3].

Що стосується освітніми послугами можна назвати дві групи витрат, які несе споживач, – фінансові та тимчасові. Фінансові витрати – витрати, які несе споживач освітніх послуг для здобуття освіти (плата за навчання) та забезпечення витрат свого життя у цей час. Тимчасові пов'язані з тривалим характером отримання практично будь-якого виду освіти, особливо вищого. Зі сказаного випливає, що

якщо навіть освітні послуги самі по собі безкоштовні, то їх споживач все одно несе витрати на харчування, проживання, проїзд до місця навчання тощо. Таким чином виникає ситуація, коли сама по собі плата за навчання часто не є головною перешкодою для здобуття освіти.

З розвитком суспільства потреби неминуче змінюються. Головним критерієм при виборі між здобуттям освіти та початком трудової діяльності, у разі, коли плата за навчання не стягується, є бажання або небажання людини витратити кілька років на освіту і здебільшого в цей час жити за рахунок родичів.

Наукові відкриття та винаходи дозволяють створювати нові товари, здатні задовольняти нові, раніше не відомі людині потреби. У економічному середовищі технології задоволення потреб постійно оновлюються. Сучасний розвиток технологій забезпечує одночасне скорочення витрат праці, матеріальних та енергетичних ресурсів, а також капіталу на задоволення однієї і тієї ж потреби людини. Тому нові товари та послуги легко сприймаються споживачами та швидко поширюються.

Товаром на ринку освітніх послуг є знання, уміння та навички, основні та додаткові освітні програми, що пропонуються суб'єктами цього ринку (вузами, приватними викладачами, училищами, коледжами тощо).

Якщо для товарних ринків характерне прагнення виробників отримувати інформацію про потреби споживачів, то для освітнього ринку характерніша зворотна риса: прагнення клієнтів отримати якнайбільше інформації про продавців освітніх послуг. Всі ці прагнення можна поєднати загальним терміном – «маркетингові комунікації» [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, маркетинг у сфері освіти – це переважно маркетинг послуг. Освітня послуга – це комплекс навчальної і наукової інформації, що передається громадянину у вигляді суми знань загальноосвітнього і спеціального характеру, а також практичних навичок для подальшого застосування. Зазначимо і таке, що значення і роль сучасного маркетингу в соціальній сфері сьогодні зростає. Саме маркетинг повинен стати тим інструментом, який забезпечить стійкість розвитку організацій в умовах турбулентності чинників зовнішнього оточення.

Маркетинг освітніх послуг потрібен особистості, освітнім установам, роботодавцям, державі, суспільству не тільки тому, що освіта набуває ринкового забарвлення. Зрозуміло, що ринок сам по собі не дає ідеальних результатів, а багато негативних наслідків його впливу, і насамперед на розвиток соціальної сфери, самоочевидні.

Успішне впровадження маркетингу в практику діяльності освітніх організацій може бути забезпечене тільки за допомогою зміни культури організацій і мислення її співробітників, максимально повного обліку культурних і ціннісних особливостей територій. У менеджменті відомо, що така зміна є одним з найскладніших, тому вимагає тонкого налаштування усього управлінського інструментарію.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галета Я. В., Козленко В. Г. Технологія освітнього маркетингу як напрям управлінської діяльності. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки, (205), 2022. С. 27–31.
2. Маркетинг у галузях і сферах діяльності / за ред. І. М. Буднікевич. К. : Центр учбової літератури, 2013. 536 с.
3. Маркетинговий менеджмент: Підручник / Ф. Котлер К. Л. Келлер А. Ф. Павленко та ін. К.: Видавництво «Хімджест», 2008. 720 с.
4. Kotler P. Marketing management: analysis, planing and control: Fourth edition. New Jersey, Prentice–Hall, Inc. 1980. 722 p
5. Marketing: Communicating with the consumer. London, Mercury Boons. 1992. 198 p.
6. Панченко В. А., Галета Я. В., Черненко О. В. Основи менеджменту : навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. Дніпро : Середняк Т. К., 2019. 452 с.

REFERENCES

1. Haleta, Ya. V., Kozlenko, V. H. (2022). Tekhnolohiia osvithnoho marketynhu yak napriam upravlinskoi diialnosti [Educational marketing technology as a direction of managerial activity]. *Naukovi zapysky*. 205. S. 27–31. [in Ukrainian]

2. Budnikevych, I.M. (2013). Marketynh U, Haluziakh I., Sferakh Diialnosti [Marketing in industries and areas of activity]. Kiev: Tsentr Uchbovoi Literatury. 536 s. [in Ukrainian]

3. Kotler, Philip T., Keller, Evin, L. and Pavlenko, A.F. (2008). Marketynhovyi menezhment [Marketing Management], Himdzhest, Kyiv, Ukraine, 720 s. [in Ukrainian]

4. Kotler, P. Marketing management: analysis, planing and control: Fourth edition. New Jersey, Prentice–Hall, Inc. 1980. 722 p. [in English]

5. Marketing: Communicating with the consumer. London, Mercury Boons. 1992. 198 p. [in English]

6. Panchenko, V. A., Haleta, Ya. V., Chernenko, O. V. (2019). Osnovy menezhmentu [Basics of management]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei. 452 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 371.035.6 (09) (477.8)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-16-22

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>

e-mail: tetyanna@ukr.net

ЧИЧУК Антоніна Петрівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>

e-mail: toniabida@ukr.net

ГУТТЕРЕР Сва Войтехівна –

координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>

e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Сучасний фахівець з вищою освітою, окрім необхідного рівня професійності, повинен вміти вести переговори, запобігати та вирішувати конфлікти, знаходити підхід до кожного співробітника, а підґрунтям цього має бути його здатність і спроможність високого рівня культури спілкування (необхідний рівень комунікативної компетентності). Усе це відповідною мірою впливає на майбутню професійну діяльність та конкурентоздатність випускників закладів вищої освіти. Особиста культура спілкування фахівця з вищою освітою є своєрідною складовою його іміджу та компетентності незалежно який в нього вік, хто він за фахом, та яку посаду обіймає.

У статті обґрунтовано шляхи формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. Згруповано заповіді професійного оптимального спілкування, які допомагають гармонійно й невимушено вести діалог, красиво й легко виражати свої думки. Названо переваги інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами освітнього процесу, які є необхідними при формуванні культури професійного спілкування. Велике значення для забезпечення загальноосвітньої та професійної підготовки майбутніх фахівців має комунікативна компетентність. До структури комунікативної/мовленнєвої культури здобувача освіти віднесено три умовно виокремлені взаємопов'язані компоненти – мисленнєвий, мовленнєвий і комунікативний. Виокремлені найголовніші її складники. Виділено основні аспекти вияву комунікативної культури.

В основу формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти закладено компетентнісний підхід, який розвиває самостійну творчу активність кожного здобувача вищої освіти. Виділено такі основні аспекти вияву комунікативної культури: адекватність; нормативність; поліфункціональність; естетичність.

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування дієвих професійних комунікативних навичок, без яких не може бути справжнього фахівця.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, культура професійного спілкування, комунікативна компетентність, компетентнісний підхід, комунікативна культура.

BIDA Olena Anatoliivna –

Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions,

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>

e-mail: tetyanna@ukr.net

CHYCHUK Antonina Petrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II

Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>

e-mail: toniabida@ukr.net

HUTTERER Eva Voytehivna –

primary education coordinator, senior teacher of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II

Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>

e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

FORMATION OF A CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES

Ways of forming a culture of professional communication among students of higher education are substantiated. The commandments of optimal professional communication are grouped together, which help to conduct a dialogue harmoniously and casually, to express one's thoughts beautifully and easily.

The organization of interactive training is considered as an important component of education, which takes place with the aim of forming a culture of professional communication and involves modeling of life situations, simulation games, use of role-playing, holding discussions, debates, based on the analysis of the relevant situation, joint problem solving.

The advantages of interactive technologies in comparison with traditional methods of the educational process, which are necessary for the formation of a culture of professional communication, are named.

Communicative competence is of great importance for ensuring general education and professional training of future specialists. The structure of the communicative/speech culture of an education recipient includes three conditionally separated interrelated components - thinking, speech and communicative. Effective professional tasks in the field of communicative training of future specialists were noted, the implementation of which ensures the formation of their professional profile.

The professional communicative competence of a specialist includes: humanistic communication; communicative orientation; communicative knowledge, skills and abilities; communicative creativity, which ensure effective professional

communication. Communicative competence is one of the professional competences of specialists. Its most important components are highlighted.

The basis of the formation of communicative competence in students of higher education is the competence approach, which develops the independent creative activity of each student of higher education. The following main aspects of communication culture are highlighted: adequacy; normativity; multifunctionality; aesthetics

Key words: *students of higher education, culture of professional communication, communicative competence, competence approach, communicative culture.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Істотним показником освіченості та інтелектуального розвитку сучасного фахівця є здатність застосовувати знання сучасної української літературної мови у своїй професійній діяльності. Коли акцентують увагу на професійній компетентності спеціаліста, то йдеться передусім про його знання відповідного спрямування – фахової підготовки, яка підкріплена загальною гуманітарною культурою людини, її вміннями орієнтуватися в навколишньому світі, здатністю спілкуватися [4, с. 116–122].

Сучасний фахівець з вищою освітою, окрім необхідного рівня професійності, повинен вміти вести переговори, запобігати та вирішувати конфлікти, знаходити підхід до кожного співробітника, а підґрунтям цього має бути його здатність і спроможність високого рівня культури спілкування (необхідний рівень комунікативної компетентності). Усе це відповідною мірою впливає на майбутню професійну діяльність та конкурентоздатність випускників закладів вищої освіти. Особиста культура спілкування фахівця з вищою освітою є своєрідною складовою його іміджу та компетентності незалежно який в нього вік, хто він за фахом, та яку посаду обіймає [8, с. 66–80].

Сьогодні перед закладами вищої освіти гостро постала проблема, що стосується досягнення результативності навчання та якості фахової мовленнєвої підготовки здобувачів вищої освіти. Мова охоплює усі сфери людського життя. Освіта, наука, мистецтво та побутова культура тісно пов'язані з мовним вихованням [7, с. 89–87].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені, довели доцільність формування та розвитку культури спілкування у майбутніх фахівців з вищою освітою (О. Зімонова, О. Ісакова, А. Комишан, Л. Шлєіна та ін.), науковці звертають увагу саме на професійно-комунікативну діяльність під час підготовки майбутнього фахівця (О. Берестенко О. Біда, Г. Гриценко, І. Орос, С. Куніковський та ін.), розглядають формування комунікативної компетентності студентів засобами інтерактивних технологій (І. Шумило та ін.).

Мета статті: обґрунтувати шляхи формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У закладі вищої освіти майбутні фахівці мають засвоїти знання з основних правил культури

професійного спілкування та методів взаємодії й ефективного їх використання, набути вмінь, навичок.

Науковцями розроблено заповіді професійного оптимального спілкування, які допомагають гармонійно й невимушено вести діалог, красиво й легко виражати свої думки:

- відповідно до загальноприйнятих мовних норм, висловлюватися правильною мовою;
- висловлюватися зрозумілою мовою;
- брати до уваги сфери спілкування (конференції, колеги, телестудія тощо); не бути багатослівним, не говорити скрізь одним стилем; роблячи доступною для всіх конструктивність, новизну, чітко формулювати свої пропозиції;
- чітко й доказово виражати свої думки;
- уміти вислухати опонента;
- бути стриманим у жестах.
- не зловживати паузами в мові, утримувати увагу слухача;
- поважати думку опонента, не повторюватися, приєднуючись до думки інших, мотивувати свою мовну дію;
- використовувати емоційні засоби дії.

Дотримання саме таких правил знімає в спілкуванні прояв скутості, налагоджує між людьми гармонійні взаємини, створює для співрозмовника привабливий імідж [1].

Кожен викладач своїм прикладом, навчаючи і виховуючи здобувачів освіти, має стверджувати, що мовна культура кожної здобувачів освітнього простору і людини зокрема, має стати у вираженні незалежності думки їх надійною опорою, сприяти розвиненості людських почуттів [6].

До майбутніх спеціалістів необхідний новий інноваційний підхід з метою формування у здобувачів освітнього простору культури професійного спілкування та для задоволення сучасних вимог роботодавців; з метою виховання морально зрілого, мобільного, творчого, конкурентоспроможного, професійно-культурного професіонала, особистості нової формації готової в умовах сучасних соціокультурних реалій до активної життєдіяльності, що можливе ще в процесі навчання. Тому, формування засобами інтерактивних технологій у здобувачів освіти культури професійного спілкування, є у сьогоденні конче необхідним [2, с. 22–27].

Організація інтерактивного навчання є важливою складовою освіти з метою формування культури професійного спілкування і передбачає

моделювання життєвих ситуацій, симуляційних ігор, використання рольових, проведення дискусій, дебатів, на основі аналізу відповідної ситуації спільне вирішення проблеми. Інтерактивне навчання ефективно сприяє формуванню навичок, вмінь, виробленню на моральні цінності гуманістичних установок, створенню атмосфери сприятливого мікроклімату і співробітництва для розвитку самодостатньої особистості, дає змогу педагогу стати лідером студентського колективу. Здобувачі освіти, під час інтерактивного навчання, вчать критично мислити, демократичності, вільному професійному спілкуванню з іншими людьми, приймати рішення.

У закладах вищої освіти основою інтерактивного навчання є участь кожного здобувача освіти в освітньому процесі, що дає можливість педагогу зробити здобувачів освіти активними шукачами шляхів вирішення проблеми; сприяє особистісно орієнтованому навчанню, інформаційному, духовному, взаємному збагаченню. Інтерактивне навчання, це взаємонавчання, співнавчання (групове чи колективне), де і здобувачі освіти, і педагоги є рівнозначними, рівноправними суб'єктами процесу освіти, рефлексують з приводу того, що вони уміють, знають, здійснюють; розуміють, що вони роблять [9, с. 98–102].

Назвемо переваги інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами освітнього процесу що є необхідними при формуванні культури професійного спілкування:

- залучення всіх здобувачів освіти групи до роботи;
- створення «ситуації успіху»;
- можливість знайти альтернативне вирішення проблеми, аргументувати власну думку, висловити пропозиції, проаналізувати думки інших;
- удосконалення вмінь в командній роботі;
- можливість, за короткий проміжок часу, активізації великої кількості матеріалу та його засвоєння [4, с. 560].

Ми поділяємо думку науковців (Г Білавич, М. Багрій, Н. Гречаник, С. Гнатишин), що велике значення для забезпечення загальноосвітньої та професійної підготовки майбутніх фахівців має комунікативна компетенція. За сучасних умов (особливо дистанційного навчання) актуалізується проблема формування комунікативних умінь здобувачів вищої освіти. Комунікація характеризується як своєрідний взаємообмін інформацією між комунікантом та реципієнтом засобами передачі його емоційного та смислового значення. У процесі комунікації інформація не тільки передається, а й утворюється, розвивається комунікантами.

Сформована комунікативна компетентність уможливорює майбутньому фахівцеві ставити та розв'язувати певні типи комунікативних завдань:

визначати цілі комунікації, оцінювати ситуацію, урахувати наміри учасників комунікації та її способи реалізації, обирати адекватні стратегії спілкування, оцінювати успішність комунікації, бути готовим до зміни своєї мовної поведінки тощо. Отже, формування комунікативної компетентності здобувачів освіти – це не тільки мета, завдання, а й певною мірою важливий складник підготовки майбутніх спеціалістів для будь-якої професійної галузі, позаяк за умов модернізації української вищої освіти, сучасної науки та виробництва це набуває особливої актуальності.

До структури комунікативної/мовленнєвої культури здобувача освіти належать три умовно виокремлені взаємопов'язані компоненти – мисленнєвий, мовленнєвий і комунікативний, що синтезують думку, слово, дію особистості. Мовленнєві уміння як елемент загальної культури потрібні не тільки фахівцям, але й будь-якій високоосвіченій людині, утім, є низка сфер людської діяльності, де ці вміння є професійно необхідними (освіта, культура, медицина, журналістика, психологія, економіка, юриспруденція, наука, туризм тощо), особливо актуальними вони є для професії педагога, діяльність якого пов'язана зі спілкуванням та налагодженням ефективної взаємодії з дітьми та дорослими.

Дослідники проблем вищої школи визначають низку професійних завдань у сфері комунікативної підготовки майбутніх фахівців, реалізація яких забезпечить формування їхньої професіограми; з-поміж них – здійснювати ефективну переконливу мовленнєву діяльність, впливати на спілкування, взаємини між людьми, ситуацію в мікросоціумі, будувати стосунки на основі діалогу, впливати на формування гуманних, моральних та психологічно комфортних міжособистісних взаємин тощо, володіти емпатійністю, красномовністю, гнучкістю, делікатністю та тактовністю в спілкуванні, мовленнєвим етикетом, умінями доводити, аргументувати, спростовувати думку, переконувати комуніканта, вести бесіду, співбесіду, ділову бесіду, перемовини, спір, дискусію, диспут, полеміку тощо, спілкуватися телефонічно відповідно до етичних, професійних, мовленнєвих норм, володіти технікою мовлення, вербальними та невербальними засобами спілкування, риторичними вміннями тощо [3, с. 77–81].

Формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця потребує від здобувача вищої освіти ціннісного ставлення до своєї професійної діяльності та формування комунікації як одного із засобів педагогічної праці; широке використання діалогічних форм і методів роботи, системи комунікативних ситуаційних задач, соціально-психологічного тренінгу, що сприяють формуванню комунікативних умінь при вивченні обов'язкових

освітніх компонент навчальної програми. При цьому слід враховувати, що якість мовного спілкування педагога з здобувачами освіти залежить від рівня культури спілкування, знань спеціальної термінології, граматичних правил вірно виражати свої думки тощо.

До складу професійної комунікативної компетентності фахівця віднесено:

- гуманістичне спілкування;
- комунікативну спрямованість;
- комунікативні знання, уміння і навички;
- комунікативну креативність, які забезпечують ефективне педагогічне спілкування.

Для підвищення рівня професійної компетентності фахівця важливе місце займає вдосконалення комунікативної компетентності [5]. Комунікативна компетентність є однією з професійних компетентностей фахівців. Вважаємо за необхідне виокремити кілька її складників:

- соціолінгвістична (уміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту);
- лінгвістична (мовна);
- дискурсивна (уміння організувати мовлення, підтримати розмову, слухати співрозмовника, враховувати його точку зору);
- соціокультурна (уміння користуватися знаннями історії, культури, традицій і звичаїв країни);
- соціальна (уміння поставити себе на місце іншого і здатність впоратися з ситуацією);
- стратегічна (уміння ставити завдання, досягати мети, встановлювати контакт із співрозмовником).

В основу формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти закладено компетентнісний підхід, який розвиває самостійну творчу активність кожного студента [4, с. 116–122].

Культура мовлення передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання та побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість багатство й доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Науковці виділяють такі основні аспекти вияву комунікативної культури:

- адекватність (точність, зрозумілість та ясність висловлювання);
- нормативність (дотримання усіх законів культури спілкування);
- поліфункціональність (забезпечення функціонування мови у різних сферах життєдіяльності);
- естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови).

Визначимо кілька характеристик, які репрезентуватимуть професійний портрет фахівця:

- уміти формувати мету та завдання професійної комунікації;
- уміло користуватися засобами етикету для досягнення комунікативної мети;
- аналізувати предмет спілкування, організовувати обговорення;
- керувати спілкуванням, регламентуючи його;
- уміти не тільки організовувати, а й проводити співбесіди, консультації, дискусії, перемовини тощо;
- застосовувати різноманітні тактики для реалізації обраної стратегії;
- уміти аналізувати та вирішувати кризові ситуації й конфлікти;
- володіти навичками вербалізації;
- володіти технікою спілкування;
- мати навички вмотивовувати, аргументувати, заперечувати, оцінювати, відхиляти, спростовувати;
- вдало користуватися термінологією та професіоналізмами. Це лише невеличка частина професійних комунікативних навичок, без яких не може бути справжнього фахівця. Отже, комунікативна культура є необхідною умовою ефективної діяльності фахівця [7, с. 89–87].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Обґрунтовано шляхи формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування. Згруповано заповіді професійного оптимального спілкування, які допомагають гармонійно й невимушено вести діалог, красиво й легко виражати свої думки.

Організацію інтерактивного навчання розглянуто як важливу складову освіти, що відбувається з метою формування культури професійного спілкування і передбачає моделювання життєвих ситуацій, симуляційних ігор, використання рольових, проведення дискусій, дебатів, на основі аналізу відповідної ситуації спільне вирішення проблеми.

Названо переваги інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами освітнього процесу, які є необхідними при формуванні культури професійного спілкування.

Велике значення для забезпечення загальноосвітньої та професійної підготовки майбутніх фахівців має комунікативна компетенція. До структури комунікативної/мовленнєвої культури здобувача освіти віднесено три умовно виокремлені взаємопов'язані компоненти – мисленнєвий, мовленнєвий і комунікативний. Відмічено дієві професійні завдання у сфері комунікативної підготовки майбутніх фахівців, реалізація яких забезпечує формування їхньої професіограми. До складу професійної комунікативної компетентності фахівця віднесено: гуманістичне спілкування; комунікативну спрямованість; комунікативні знання, уміння і навички; комунікативну креативність, які забезпечують

ефективне фахове спілкування. Комунікативна компетентність є однією з професійних компетентностей фахівців. Виокремлені найголовніші її складники.

В основу формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти закладено компетентнісний підхід, який розвиває самостійну творчу активність кожного здобувача вищої освіти. Виділено такі основні аспекти вияву комунікативної культури: адекватність; нормативність; поліфункціональність; естетичність.

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування дієвих професійних комунікативних навичок, без яких не може бути справжнього фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування. Навчальний посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 300 с.
2. Біда О., Орос І., Куніковський С. Формування у студентів культури професійного спілкування засобами інтерактивних технологій. *Науковий вісник. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. К.: Міленіум, 2018. (279). С. 22–27.
3. Білавич Г. В., Багрій М. А., Гречаник Н. Ю., Гнатишин С. І. Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. *Медична освіта*, 2023. (4). С. 77–81. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.4.13635>
4. Варнавська І. Проблеми формування комунікативної компетентності здобувачів економічних спеціальностей. *Український Педагогічний журнал*. 2022. (3). С. 116–122. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-3-116-122>
5. Грибан Г. П., Мичка І. В., Гарлінська А. М., Солодовник О. В., Чайка Ю. Ю., Пилипчук П. Б., Денисовець А. П. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів фізичної культури під час освітнього процесу. *Науковий часопис. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2022. (4). (149). С. 43–46. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4\(149\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).10)
6. Грищенко Т. Б. Культура мовлення студентів у формуванні системи цінностей. 2009. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Philologia/48889.doc.htm
7. Зімонова О. В., Шлєсіна Л. І., Ісакова О. І., Єременко Л. В. Щодо формування комунікативної культури здобувачів вищої освіти. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Запоріжжя : ТДАТУ, 2023. (26). С. 89–87.
8. Комишан А. Необхідність і доцільність формування та розвитку культури спілкування у майбутніх фахівців з вищою освітою. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. (50). С. 66–80. URL: <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-50-06>
9. П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник ВПІ*. 2010. (1). С. 98–102.

10. Шумило І. І. (2016). Формування комунікативної компетентності студентів засобами інтерактивних технологій на заняттях іноземної мови. *Молодий вчений*. 2016. (12). (1). С. 559–562.

REFERENCES

1. Berestenko, O. H. (2013). Kul'tura profesiynoho spilkuvannya [Culture of professional communication]. Navchal'nyy posibnyk. Luhans'k : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 300 c. [in Ukrainian]
2. Bida, O., Oros, I., Kunikovskyy, S. (2018). Formuvannya u studentiv kul'tury profesiynoho spilkuvannya zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Formation of students' culture of professional communication by means of interactive technologies]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya «Pedahohika, psykholohiya, filosofiya»*. K.: Milenium. (279). S. 22–27. [in Ukrainian]
3. Bilavych, H. V., Bahriy, M. A., Hrechanyk, N. YU., Hnatyshyn, S. I. (2023). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti здobuvachiv vyshchoyi osvity [Formation of communicative competence of students of higher education]. *Medychna osvita*. (4). S. 77–81. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.4.13635> [in Ukrainian]
4. Varnavs'ka, I. (2022). Problemy formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti здobuvachiv ekonomichnykh spetsial'nostey [Problems of formation of communicative competence of applicants of economic specialties]. *Ukrayins'kyy Pedahohichnyy zhurnal*. (3). S. 116–122. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-3-116-122> [in Ukrainian]
5. Hryban, H. P., Mychka, I. V., Harlins'ka, A. M., Solodovnyk, O. V., Chayka, YU. YU., Pylypchuk, P. B., Denysovets', A. P. (2022). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti v maybutnikh uchyteliv fizychnoy kul'tury pid chas osvith'ooho protsesu [Formation of communicative competence in future physical culture teachers during the educational process]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoy kul'tury (fizychna kul'tura i sport)*. (4). (149). S. 43–46. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4\(149\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).10) [in Ukrainian]
6. Hrytsenko, T. B. (2009). Kul'tura movlennya studentiv u formuvanni systemy tsinnostey [Speech culture of students in the formation of the value system]. URL: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Philologia/48889.doc.htm [in Ukrainian]
7. Zimonova, O. V., Shlyeina, L. I., Isakova, O. I., Yeremenko, L. V. (2023). Shchodo formuvannya komunikatyvnoyi kul'tury здobuvachiv vyshchoyi osvity [Regarding the formation of communicative culture of higher education students]. *Udoskonalennya osvith'o-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoyi osvity: zbirnyk naukovometodychnykh prats'. Tavriys'kyy derzhavnyy ahrotekhnolohichnyy universytet imeni Dmytra Motornoho. Zaporizhzhya : TDAU*. (26). S. 89–87. [in Ukrainian]
8. Komyshan, A. (2022). Neobkhdnist' i dotsil'nist' formuvannya ta rozvytku kul'tury spilkuvannya u maybutnikh fakhivtsiv z vyshchoyu osvitoyu. [The necessity and expediency of forming and developing a culture of communication among future specialists with higher education]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. (50). S. 66–80. URL: <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-50-06> [in Ukrainian]
9. P'yast, N. Y. (2010). Vykorystannya interaktyvnykh metodiv na zanyatt'yakh z ukraiyins'koyi movy (za profesiynym spryamuvannyam). [Use of interactive methods in Ukrainian language classes (for professional orientation)]. *Visnyk VPI*. (1). S. 98–102. [in Ukrainian]

10. Shumylo, I. I. (2016). Formuvannya komunikativnoyi kompetentnosti studentiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy na zanyattakh inozemnoyi movy. Formation of communicative competence of students by means of interactive technologies in foreign language classes. *Molodyy vchenyy*. (12). (1). S. 559–562. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна – координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

CHYCHUK Antonina Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

HUTTERER Eva Voytehvna – primary education coordinator, senior teacher of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023 р.

УДК 37.091.12-051:005.336.2:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-22-28

БІДЮК Наталя Михайлівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри іншомовної освіти і міжкультурної комунікації, Хмельницький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6607-8228>
e-mail: biduknm@ukr.net

БІДЮК Дмитро Євгенійович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3086-5411>
e-mail: biduk.de@ukr.net

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто сутність поняття «цифрова компетентність», та обґрунтовано її як важливу складову загальної професійної компетентності сучасного педагога. Зазначено, що цифрова компетентність включає в себе взаємодію з цифровими пристроями та новітніми технологіями для навчання, роботи та суспільної діяльності, викладено її компонентний склад та зміст. Особливу увагу приділено умовам набуття педагогами цифрової компетентності в сучасному цифровому інформаційно-освітньому середовищі. З'ясовано основні переваги сучасного цифрового інформаційно-освітнього середовища, а саме: забезпечення широкого доступу до навчання у зручний час і відповідно індивідуальної швидкості руху за навчальним планом; створення умов для реалізації диференційованої та інклюзивної освіти; зміна ролі педагога, основним функціоналом якого стає проектування навчальної роботи; трансформація організації навчання, контролю та оцінювання, подачі матеріалу, управління освітнім процесом. Доведено, що цифрова компетентність потребує постійного розвитку, для ефективної професійної діяльності в змінних умовах сьогодення. Акцентовано увагу, що набуття цифрової компетентності сприяє всебічному розвитку педагогів, їх професійної майстерності, забезпечує конкурентоздатність на ринку праці, спонукає до саморозвитку, неперервної освіти, розвиває здатність застосовувати здобуті знання та інтегрувати їх у наявний набір знань, активно застосовувати цифрові технології в освітньому процесі, що забезпечує підвищення рівня якості освіти. Формування та розвиток цифрової компетентності розглянуто як процес оволодіння стійкими, інтегрованими, системними знаннями з педагогіки, психології, інформаційних та комп'ютерних технологій, методики викладання та умінь застосовувати їх в нових ситуаціях, властивостями особистості, здатності досягати значних результатів в професійній діяльності. Зроблено висновок, що впровадження цифрових технологій в освіті – це не лише використання

нових цифрових інструментів, її передусім створення середовища, яке забезпечує інноваційні можливості для навчання, проєктування індивідуальних освітніх маршрутів, створення власних освітніх електронних / цифрових продуктів.

Ключові слова: цифрова компетентність, інформаційно-освітнє середовище, педагогічні працівники, система освіти, цифрові технології, інформаційна компетентність.

BIDYUK Natalya Mykhailivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication at Khmelnytskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6607-8228>
e-mail: biduknm@ukr.net

BIDYUK Dmytro Yevheniiiovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3086-5411>
e-mail: biduk.de@ukr.net

TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN THE MODERN INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article considers the essence of the concept of "digital competence" and substantiates it as an important component of the general professional competence of a modern teacher. It is noted that digital competence includes interaction with digital devices and the latest technologies for learning, work and social activities. Particular attention is paid to the conditions for teachers to acquire digital competence in the modern digital information and educational environment. The main advantages of the modern digital information and educational environment are identified, namely: providing wide access to learning at a convenient time and, accordingly, individual speed of movement through the curriculum; creating conditions for the implementation of differentiated and inclusive education; changing the role of the teacher, whose main function is to design educational work; transforming the organization of learning, monitoring and evaluation, presentation of material, and management of the educational process. It is proved that digital competence requires constant development for effective professional activity in the changing conditions of today. It is emphasized that the acquisition of digital competence contributes to the comprehensive development of teachers, their professional skills, ensures competitiveness in the labor market, encourages self-development, continuous education, develops the ability to apply the acquired knowledge and integrate it into the existing set of knowledge, actively use digital technologies in the educational process, which ensures an increase in the quality of education. The formation and development of digital competence is considered as a process of mastering sustainable, integrated, systematic knowledge of pedagogy, psychology, information and computer technologies, teaching methods and the ability to apply them in new situations, personality traits, and the ability to achieve significant results in professional activities. It is concluded that the introduction of digital technologies in education is not only the use of new digital tools, but above all the creation of an environment that provides innovative learning opportunities, designing individual educational routes, and creating own educational electronic/digital products.

Key words: digital competence, information and educational environment, pedagogical staff, education system, digital technologies, information competence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність формування й розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників зумовлена низкою чинників. У сучасному глобалізованому світі для успішної та ефективної професійної діяльності необхідно володіти сукупністю знань, умінь і навичок використання інформації у різних видах і формах (у традиційній друкованій формі, за допомогою комп'ютерних технологій та комунікацій), а також працювати з інформацією. У нормативно-правових документах наголошено на важливості та необхідності формування й розвитку цифрової компетентності педагога та учнів з урахуванням сучасного стану розвитку цифрових та інформаційних технологій. Посилюють актуальність проблеми дослідження вимоги НУШ до професійної компетентності педагога в умовах створення цифрового інформаційно-освітнього середовища (ІОС).

Досвід масового переходу закладів освіти до змішаного формату навчання з використанням цифрових платформ, сервісів і ресурсів дав змогу переосмислити такі педагогічні поняття, як: «цифрове суспільство», «цифрові технології», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність», «цифрове інформаційно-освітнє середовище» (ІОС). Адаптація системи освіти до специфічних умов цифрового суспільства призводить до певних ризиків, зокрема необдуманого і педагогічно неосмисленого впровадження в освітній процес цифрових технологій. Саме тому сучасний рівень професійної підготовки педагогів потребує зміни форм, методів, засобів і технологій, що у комплексному поєднанні сприятимуть формуванню їхньої цифрової компетентності.

Аналіз актуальних досліджень. Використанню інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій в системі освіти присвячені

наукові дослідження В. Бикова, Л. Гаврілової, Р. Гуревича, М. Жалдак, М. Кадемії, В. Кухаренка, Н. Морзе, О. Овчарук, О. Спіріна та інших українських учених. Особливості формування цифрової компетентності педагога, використання цифрових технологій в освіті висвітлено у зарубіжному науковому дискурсі (V. Basilotta-Gómez-Pablos, F. Caena, S. Howard, F. Pettersson, C. Redecker та ін.) [12-16]. Науковцями розроблено низку інноваційних підходів, технологій та методик щодо: розвитку цифрового ІОС української та зарубіжної школи; використання цифрових технологій для змішаного навчання в закладах загальної середньої, професійної і вищої освіти; розвитку інформаційно-комунікаційної та цифрової компетентності педагогічних працівників; використання відкритих електронних науково-освітніх систем для професійного розвитку педагогічних працівників; створення комп'ютерно-технологічної платформи відкритої освіти на всіх її рівнях – від дошкільної до післядипломної та освіти впродовж життя.

Заслугує на увагу стратегічний документ Рамка цифрової компетентності педагога «DigCompEdu», в якій розроблено структуру цифрової компетентності педагога (п'ять компонентів), а також визначено дескриптори восьми рівнів його майстерності; результати навчання; приклади знань, навичок та ставлення до кожного компонента компетентності [8; 11].

Мета статті: розкрити сутність поняття цифрової компетентності та висвітлити її вплив на розвиток загальної професійної компетентності педагогічного працівника в сучасному цифровому інформаційно-освітньому середовищі (ІОС).

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології активно проникли в усі сфери суспільства і повсякденне життя людей. Цифровізація стала глобальною тенденцією розвитку сучасного суспільства. Такі ключові поняття, як «цифрова грамотність», «цифрова культура», «медіаграмотність», «кібербезпека» об'єдналися в одне визначення, що найбільш повно охоплює весь спектр цифрових знань, умінь та навичок необхідних у цифровому суспільстві – «цифрова компетентність». Опис цифрової компетентності педагогічного працівника розроблений робочою групою за наказом Міністерства освіти і науки України від 15.01.2019 № 38 (керівник проекту - Н. Морзе) [6] включає в себе структуру та вимоги до її рівнів, словник термінів, що вживаються, та описує цифрову компетентність педагога за п'ятьма напрямками: 1) вчитель у цифровому суспільстві; 2) професійний розвиток; 3) використання цифрових ресурсів; 4) навчання та оцінювання учнів; 5) формування цифрових компетентностей учнів.

Науковці [2; 5; 6; 8; 10] розглядають цифрову компетентність педагога як здатність до

застосування цифрових технологій; інформаційну й медіа-грамотність; володіння основами програмування; розвиненість алгоритмічного мислення; уміння працювати з базами даних; навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеки, а також розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

Водночас легкий доступ до інформації і повсюдне активне застосування інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій сприяють широкому використанню їх в освітньому процесі, що приводить до генерації нового цифрового ІОС, інтенсифікації процесу здобуття знань, а також збільшує швидкість та якість сприйняття, розуміння та засвоєння нових вмінь та навичок.

На думку вчених, інформаційно-комунікаційна компетентність є результатом поєднання різноманітних знань (інформаційні потоки у галузі; основи ергономіки й інформаційної безпеки; функціональні можливості ІКТ); умінь (здобувати інформацію з різних джерел у зрозумілому вигляді; працювати з різними відомостями; критично оцінювати відомості; використовувати ІКТ у професійній діяльності) та навичок (конкретні навички з використання комп'ютерної техніки та ІКТ; застосування ІКТ для відповідальної соціальної взаємодії й поведінки) [5].

Цифрова компетентність педагогічного працівника визначається як складне, динамічне, цілісне інтегративне утворення особистості, яке є його багаторівневою професійно-особистісною характеристикою у сфері цифрових технологій і досвіду їх використання, що обумовлене, з одного боку, потребами й вимогами цифрового суспільства, з другого - появою цифрового освітнього простору, який змінює освітню (навчально-виховну) взаємодію всіх її учасників, відрізняється широким залученням мережі Інтернет, цифрових систем зберігання та первинної систематизації даних, а також автоматизованих цифрових аналітичних систем (на основі нейромереж і штучного інтелекту), що дає змогу ефективніше здійснювати професійну діяльність та водночас потребує постійного професійного саморозвитку [10].

У сучасному цифровому ІОС крім базових складників цифрової компетентності (робота з текстовими документами, таблицями, навчальним цифровим контентом, презентаціями, тестами, аудіо-відео контентом тощо), педагог повинен володіти новітніми методиками та відповідними цифровими технологіями для впровадження адаптивного, синхронного, дистанційного, асинхронного, змішаного, хмарного навчання; працювати з системами управління то організації навчальним процесом (e-learning); забезпечувати персоналізацію та самостійно спрямоване навчання тощо.

Варто відмітити, що цифрова компетентність охоплює не лише навички роботи в цифровому середовищі (цифрова грамотність), а й містить соціокультурну складову (цифрова культура з відповідними мотиваційно-ціннісними орієнтирами). Зазначимо, що цифрова компетентність педагога - це система підкомпетентностей, які формуються і розвиваються симетрично, у комплексному поєднанні. До таких підкомпетентностей відносимо: технологічно-практичну (усвідомлення цифрових технологій як універсального інструмента для автоматизації робочих процесів та виконання професійних задач); алгоритмічно-модельну (усвідомлення цифрових технологій як універсального виконавця поставлених задач та засобу моделювання для досягнення поставлених цілей); дослідницько-навчальну (усвідомлення цифрових технологій як універсального технічного засобу автоматизації процесів наукових досліджень та професійного зростання) [12; 16].

Як бачимо, сьогодні без цифрової компетентності педагоги не зможуть бути ефективними у своїй діяльності, вкрай важливим є набуття та застосування цифрового досвіду у професійній сфері; вміння обирати цифрові технології, відповідні методи й засоби діяльності, адекватні конкретним умовам ІОС в якому працюють; знання безпечного та ергономічного використання цифрових технологій в освітньому процесі; здатності вбудовувати нові знання у вже наявний набір знань і вносити корективи в освітній процес з використанням цифрових технологій для досягнення педагогічної мети. Цифрові технології суттєво впливають на освітній процес, змінюють усталений алгоритм передачі знань і методичні підходи до навчання, що відображається у використанні електронних освітніх ресурсів, навчальних тренажерів, електронних підручників та енциклопедій, організації та проведенні дистанційної чи онлайн форми навчання, проведенні інтерактивних онлайн освітніх заходів, використанні електронних систем контролю, оцінювання й перевірки знань, створенні та наповненню сайтів навчальних закладів, власних блогів, інноваційній презентації навчальних матеріалів, здійсненні проектної роботи й дослідницької діяльності засобами цифрових технологій тощо.

Практика показала, що формування й розвиток цифрової компетентності педагогів, які володіють цифровими знаннями та вміннями, здатні функціонувати в сучасному цифровому ІОС, стимулює зміни в ІОС, що передбачають:

– переформатування структури й подачі освітнього контенту та навчального матеріалу в напрямі гіпертекстового нелінійного представлення;

– збільшення видів комунікації та інформаційної взаємодії між учасниками освітнього процесу та швидкості обсягів отримання й обміну інформацією;

– поглиблення автономії навчання та диференціації рівнів освіти;

– збільшення частки самоосвіти в синхронному / асинхронному режимі;

– підвищення рівня самоорганізації та відповідальності, захисту даних всіх учасників освітнього процесу [1; 2].

Означені зміни вимагають від освітньої галузі не тільки формування цифрової компетентності педагога, як такої, постійного здобуття і впровадження цифрових інструментів, засобів і технологій в освітній процес, а й перегляду своїх цінностей, формування нових мотиваційних рушіїв, як особистісних, так і у взаємодії із ІОС, в якому провадиться освітня діяльність, що дасть змогу кожному учаснику освітнього процесу у будь-який час змінювати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до швидкозмінних умов. За твердженням А. Олешко, цифрова компетентність – багатогранний еволюціонуючий процес, котрий постійно змінюється при появі нових технологій [9].

Основні переваги сучасного цифрового ІОС полягають у:

– забезпеченні широкого доступу до навчання у зручний час і відповідно індивідуальної швидкості руху за навчальним планом;

– створенні умов для реалізації диференційованої та інклюзивної освіти;

– зміні ролі педагога, основним функціоналом якого стає проєктування навчальної роботи;

– трансформації організації навчання, контролю та оцінювання, подачі матеріалу, управління освітнім процесом.

Як бачимо, сучасне цифрове ІОС власне й створює умови для формування цифрової компетентності педагога та вимагає її постійного розвитку.

Використання цифрових технологій в освітньому процесі також сприяє посиленню мотивації до навчання, активному залученню в освітній процес, його доступності, диференціації, а у підсумку – реалізації загальної соціальної мети – інформатизації суспільства, інтенсифікації процесу навчання, розвитку та адаптації особистості в сучасному цифровому суспільстві. Як наслідок, це знайшло своє відображення у законодавчих та нормативних освітянських документах (Закон України «Про освіту» [4]; Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти [3]; Концепція НУШ [7]) інформаційно-комунікаційну (цифрову) компетентність, згідно ієрархічної системи компетентностей віднесено до ключових, тоді як раніше цифрові навички розглядалися як

додаткові. У концепції НУШ приділено особливу увагу цифровій компетентності педагога як важливій складовій загальної професійної майстерності. «Без оволодіння на гідному рівні цифровою компетентністю ефективний розвиток інших професійних якостей педагога унеможливується, у зв'язку з проникненням цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності людини та суспільства» [7].

Використання цифрових технологій та інструментів для самоосвіти і навичок їх застосування в професійній сфері, які призначені для розв'язання завдань, для підвищення ефективності організації освітнього процесу та вміння здобувати нові – одна з основних вимог до сучасного кваліфікованого педагога. Це підкреслює ключову роль цифрових технологій у професійній діяльності педагога, і доводить необхідність її формування та розвитку як одного з ключових складників професійної компетентності, як в аспектах, пов'язаних із підвищенням професійної кваліфікації педагога, так і з набуттям практичного педагогічного досвіду. Отже, цифрова компетентність є важливим компонентом професійної компетентності сучасного педагога, адже поєднує знання, вміння та навички використовувати цифрових технологій для організації освітнього процесу, створення навчального контенту, критичного оцінювання електронних ресурсів, цифрових технологій та інформаційних ресурсів й визначення доцільності їх застосування у професійній діяльності та самоосвіті, що загалом сприяє успішному функціонуванню педагога в цифровому ІОС [15; 16].

У цьому контексті розвиток професійної компетентності педагога відбувається через розвиток цифрових навичок, застосування цифрових технологій та набуття практичного досвіду щодо можливостей, які дає сформована цифрова компетентність для успішного функціонування в сучасному цифровому ІОС закладу освіти залежно від специфіки та контексту професійної діяльності. Позаяк, цифрова компетентність є набором наукових, методологічних і практично-професійних практик, що спираються на різноманітні постійно змінні цифрові технології.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напряму. В умовах тотальної цифровізації освіти, формування та розвитку цифрової компетентності педагогів дає змогу оперативно реагувати на постійно змінні умови професійної діяльності та ефективно функціонувати в цифровому ІОС. Впровадження цифрових технологій в освіті – це не лише використання нових цифрових інструментів, й передусім створення ІОС, яке забезпечує інноваційні можливості для навчання; проєктування індивідуальних освітніх маршрутів; створення власних освітніх

електронних / цифрових продуктів; нова організація освітнього процесу загалом; інтеграція нових освітніх цифрових засобів і технологій у вже сформовані практики навчання.

Постійна зміна освітньої системи та ІОС закладів освіти зумовлює необхідність формування, розвитку й удосконалення цифрової компетентності педагога, оскільки з'являються нові професійні функції, виникають нові завдання, зокрема завдання урівноваження співвідношення між конкретно цифровими і загальними професійними навичками педагогів, що дає змогу не лише сприймати нове цифрове ІОС, а й провадити в ньому ефективну діяльність. Формування та розвиток цифрової компетентності розглядаємо як процес оволодіння стійкими, інтегрованими, системними знаннями з педагогіки, психології, інформаційних та комп'ютерних технологій, методики викладання та умінь застосовувати їх в нових ситуаціях, властивостями особистості, здатності досягати значних результатів в професійній діяльності

Проблема обґрунтування структури цифрової компетентності педагога та моделювання шляхів її розвитку в умовах цифрового суспільства є перспективами для подальшого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бескорса О., Гаврілова Л. Цифрові технології в науково-педагогічних дослідженнях майбутніх магістрів початкової освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2023. №1. С. 4–57. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.1.2022.275154>
2. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Цифровізація освіти сучасного суспільства: проблеми, досвід, перспективи. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 3–4 (38–39). С. 22–46.
3. Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузів О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4 (2). С. 1–49. Режим доступу URL: <https://doi.org/10.37472/v.naeps.2022.4223>
6. Морзе Н. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проєкт). *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Спецвип. 2019. С. 1–53
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс].

Режим доступу URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

8. Овчарук О. В. Рамка цифрової компетентності для громадян : європейська стратегія визначення рівня компетентності в галузі цифрових технологій. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2018. 1 (98). С. 31–38.

9. Олешко А. А., Гороховець С. В. Інформаційно-комунікаційні технології та людський розвиток. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 16. С. 16–19.

10. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2022 (Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення) : зб. матеріалів всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 3 березня 2022 р.) / за заг.ред. О. В. Овчарук. Київ: Інститут цифровізації освіти НАПН України: 2022. 106 с.

11. DigComp 2.0 : The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model / R. Vuorikari, Y. Punie, S. Carretero, L. Van den Brande. Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2016. URL: doi:10.2791/11517

12. Pettersson, F. On the issues of digital competence in educational contexts—a review of literature. *Education and Information Technologies*. 2018. 23(3). P. 1005–1021.

13. Redecker C. European framework for the digital competence of educators. *Cience for Policy: report by the Joint research centre (JRC), the European Commission's science and knowledge service*. Y. Punie (Eds.). Luxembourg: Publications Ofce of the European Union, 2017. Retrieved from: URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466>

14. Howard S. K., Tondeur Jo., Ma J., Yang J. What to teach? Strategies for eveloping digital competency in preservice teacher training. *Computers & Education*, 2021.Vol. 165. P. 104–149.

15. Basilotta-Gómez-Pablos V., Matarranz M., Casado-Aranda L. Teachers' digital competencies in higher education: a systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022. Vol. 19. P. 8. Retrieved from: URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00312-8>

16. Caena F. Teachers' digital competence for global teacher education. *European Journal of Teacher Education*. 2022. Retrieved from: URL: <https://doi.org/10.1080/02619768.2022.2135855>

REFERENCES

1. Beskorsa, O., Havrilova, L. (2023). Tsyfrovi tekhnologii v naukovy-pedahohichnykh doslidzhenniakh maibutnykh mahistriv pochatkovoї osvity. [Digital technologies in scientific and pedagogical research of future masters of primary education.] *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*. №1. С. 4–57. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.1.2022.275154> [in Ukrainian]

2. Hurevych, R. S., Konoshevskiy, L. L., Opushko, N. R. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity suchasnoho suspilstva: problemy, dosvid, perspektyvy. [Digitalization of education of modern society: problems, experience, prospects] *Osvitolohichniy dyskurs*. № 3–4 (38–39). С. 22–46. [in Ukrainian]

3. Derzhavnyi standart bazovoi y povnoi zahalnoi serednoi osvity. [State standard of basic and complete general

secondary education] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osvity> [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]

5. Kremen, V. H., Bykov, V. Yu., Liashenko, O. I., Lytvynova, S. H., Luhovyi, V. I., Malovanyi, Yu. I., Pinchuk, O. P., Topuzov, O. M. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy: Naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy. [Scientific and methodological support of digitalization of education in Ukraine: state, problems, prospects: Scientific report to the general meeting of the NAPS of Ukraine] «Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy», 18-19 lystopada r. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 4(2). С. 1–49. Rezhym dostupu URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian]

6. Morze, N. (2019). Opyts tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka (proiekt). [Description of the digital competence of a pedagogical worker (project)] *Vidkryte osvितnie e-seredovyshe suchasnoho universytetu*. Spetsvyp. 2019. С. 1–53. [in Ukrainian]

7. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian]

8. Ovcharuk, O. V. (2018). Ramka tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian : yevropeiska stratehiia vyznachennia rivnia kompetentnosti v haluzi tsyfrovyykh tekhnologii. [Digital competence framework for citizens: a European strategy for determining the level of competence in the field of digital technologies]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 1 (98). С. 31–38. [in Ukrainian]

9. Oleshko, A. A., Hopoxovets, Ye. V. (2019). Infopmatsiino-komunikatsiini tekhnologii ta liudckiy pozvytok. [Information and communication technologies and human development] *Invectytsii: ppaktyka ta docvid*. № 16. С. 16–19. [in Ukrainian]

10. Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: 2022. (2022). [Digital competence of the modern teacher of the new Ukrainian school: 2022] (*Bezpechne seredovyshe dlia uchniv ta vchyteliv: vyklyky ta praktychni rishennia*) : zb.materialiv vseukr.nauk.-prakt.seminaru (Kyiv, 3 bereznia 2022 r.) / za zah.red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: Instytut tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy: 106 s. [in Ukrainian]

11. DigComp 2.0 : The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model / R. Vuorikari, Y. Punie, S. Carretero, L. (2016). Van den Brande. Luxembourg : Publication Office of the European Union, URL: doi:10.2791/11517 [in English]

12. Pettersson, F. (2018). On the issues of digital competence in educational contexts – a review of literature. *Education and Information Technologies*. 23 (3). P.1005–1021. [in English]

13. Redecker, C. (2017). European fraework for the digital competence of educators. Cience for Policy: report by the Joint research centre (JRC), the European Commission's science and knowledge service. Y. Punie (Eds.). Luxembourg: Publications Ofce of the European Union. Retrieved from: URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466> [in English]

14. Howard, S. K., Tondeur, Jo., Ma, J., Yang, J. (2021). What to teach? Strategies for developing digital competency in preservice teacher training. Computers & Education. Vol. 165. P. 104–149. [in English]

15. Basilotta-Gómez-Pablos, V., Matarranz, M., Casado-Aranda, L. (2022). Teachers' digital competencies in higher education: a systematic literature review. International Journal of Educational Technology in Higher Education. Vol. 19. P. 8. Retrieved from: URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00312-8> [in English]

16. Caena, F. (2022). Teachers' digital competence for global teacher education. European Journal of Teacher Education. Retrieved from: URL: <https://doi.org/10.1080/02619768.2022.2135855> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДЮК Наталя Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри

іншомовної освіти і міжкультурної комунікації Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: система вищої освіти, професійна підготовка майбутнього вчителя, педагогічна компаративістика.

БІДЮК Дмитро Євгенійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету

Наукові інтереси: професійна підготовка педагогічних працівників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDYUK Natalya Mykhailivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication at Khmelnytskyi National University.

Research interests: higher education system, professional training of future teachers, pedagogical comparative studies.

BIDYUK Dmytro Yevheniiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University

Research interests: professional training of teachers.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023 р.

УДК 37.018.8:37.013.83

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-28-32

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРАДИЦІЇ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті, на основі аналізу праць вітчизняних науковців з'ясовано теоретичні засади андрагогічного підходу у підготовці здобувачів вищої освіти. На основі здійсненого аналізу автор констатує, що в сучасному науковому дискурсі андрагогіка позиціонується як «наука про освіту дорослих» та «педагогіка дорослих».

У контексті андрагогічного підходу представлено теоретичні засади навчання дорослих: особисте уявлення про навчання; досвід навчання; готовність учитися; орієнтація на навчання.

Підготовка майбутніх фахівців на андрагогічних принципах навчання, передбачає трансформацію навчальної діяльності студента у професійну з поступовою зміною пізнавальних потреб та мотивів, цілей, вчинків й дій, засобів, предмета та результатів на професійні; створення певних педагогічних умов для можливості визначення студентом власних цілей та способи їх досягнення, за для руху його діяльності від навчання до праці.

У статті обгрунтовано доцільність застосування андрагогічного підходу у професійній підготовці здобувачів другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти. Організація навчання в магістратурі та аспірантурі потребує наступності у навчанні – охоплює наступність форм, методів, змісту, умов та засобів навчання дорослих, відповідно до їх потреб на різних етапах неперервної освіти. Відтак неперервна освіта характеризується в контексті реалізації концепції «освіта впродовж життя» як взаємопроникнення трьох видів освіти: формальної, неформальної та інформальної.

У підготовці здобувачів другого та третього рівнів вищої освіти пріоритетними принципами навчання є: неперервності, опори на особистий досвід, відкритості, рефлексійності, практико-орієнтованості, пріоритету внутрішніх мотивів у навчанні; спрямованості професійної підготовки на цілісне формування і розвиток особистості дорослого; індивідуального зворотного зв'язку.

Обгрутовуючи перехід на структуровані освітньо-наукові програми як чинник інтеграції андрагогічного підходу у підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, визначено мету андрагогічного підходу – проєктування такого розвивального освітньо-наукового середовища аспірантури, яке засновано на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, що пробуджує здатність аспірантів діяти відповідно актуальній чи перспективній освітній ситуації.

Автор зауважує, що в освіті дорослих важливою є відкритість для нового досвіду «тут і зараз», у будь-який час, у будь-якому середовищі існують можливості для розвитку (особистісного, професійного, соціального та ін.).

Ключові слова: андрагогіка, андрагогічний підхід, магістранти, аспіранти, підготовка здобувачів вищої освіти.

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

THE ANDRAGOGIC APPROACH IN THE TRAINING OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

In the article, on the basis of the analysis of the works of domestic scientists, the theoretical foundations of the andragogic approach in the training of students of higher education are clarified. Based on the analysis, the author states that in the modern scientific discourse, andragogy is positioned as "the science of adult education" and "adult pedagogy".

In the context of the andragogic approach, the theoretical foundations of adult education are presented: personal perception of education; learning experience; willingness to learn; learning orientation.

The training of future specialists based on andragogic principles of learning involves the transformation of the student's educational activity into a professional one with a gradual change of cognitive needs and motives, goals, deeds and actions, means, subject and results to professional ones; creation of certain pedagogical conditions for the student to determine his own goals and ways to achieve them, for the movement of his activity from study to work.

The article substantiates the expediency of using the andragogic approach in the professional training of students of the second (master's) and third (educational) levels of higher education. The organization of education in master's and postgraduate studies requires continuity in education – it covers the continuity of forms, methods, content, conditions and means of learning adults, in accordance with their needs at various stages of continuous education. Therefore, continuous education is characterized in the context of the implementation of the concept of "lifelong education" as the interpenetration of three types of education: formal, informal and informal.

In the preparation of students of the second and third levels of higher education, the priority principles of education are: continuity, reliance on personal experience, openness, reflexivity, practical orientation, priority of internal motives in education; the focus of professional training on the holistic formation and development of an adult's personality; individual feedback.

Justifying the transition to structured educational and scientific programs as a factor of the integration of the andragogic approach in the preparation of higher education applicants for the degree of Doctor of Philosophy, the goal of the andragogic approach is determined – the design of such a developing educational and scientific environment of the graduate school, which is based on subject-subject interaction, which awakens the ability of graduate students to act according to the actual or prospective educational situation.

The author notes that in adult education, it is important to be open to new experiences "here and now", at any time, in any environment, there are opportunities for development (personal, professional, social, etc.).

Key words: andragogy, an androgogical approach, master's students, postgraduate students, training of higher education applicants.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформа освіти в Україні передбачає забезпечення якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної – до вищої та освіти дорослих. Неперервна освіта стала чітко усвідомленим принципом сучасної цивілізації.

Освіта впродовж життя базована на психологічній дорослості та забезпечує здатність фахівця до неперервного саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації. Заклади освіти мають готувати відповідальних громадян, творчих, активних та підприємливих. Високий рівень освітнього процесу мають забезпечувати висококваліфіковані працівники, вимоги до компетентностей яких затверджено Державними стандартами. Щоб відповідати кваліфікаційним стандартам, фахівці мають опанувати нові та вдосконалювати раніше набуті компетентності в межах своєї професійної діяльності або галузі знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблему андрагогічного підходу у підготовці

здобувачів вищої звертають увагу як зарубіжні (С. Вернер, Т. Грехем, Д. Кемпбел, А. Роджерс, С. Хоул), так і сучасні українські науковці (В. Бабійчук, С. Болтівець, В. Даниленко, Р. Дронікова, Н. Клокар, Б. Матвієнко, Н. Ничкало, Л. Сергеева, Л. Сігаєва, Т. Сорочан та інші)

Мета статті – розкрити сутність андрагогічного підходу у підготовці здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше поняття «андрагогіка» як наука, що вивчає освіту дорослих, у 1833 р. використав німецький історик освіти А. Капп. Нині андрагогіка позиціонується як наукова дисципліна у сфері освіти, яка обґрунтовує специфічні підходи до організації навчання дорослих, а розуміння освіти дорослих як багатогранного і поліфункціонального соціокультурного, педагогічного й історичного феномена розвиток якого зумовив становлення андрагогіки – науки про освіту дорослих [1].

Дослідницею І. Левченко андрагогіку визначено як науку, яка вивчає сутність, специфіку, закономірності, принципи, методи, технології, форми організації педагогічного процесу (андрагогічного процесу) як чинника і засобу розвитку дорослої людини [4].

У чинному законодавстві (ст. 18 Закону України «Про освіту») зазначено, що освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Складниками освіти дорослих є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та / або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою [2].

О. Бідою зазначено, що андрагогіка досліджує теорію та методіку навчання дорослих, яка безперечно пов'язана з педагогікою вищої школи та концепцією неперервної, ціложиттєвої освіти [1].

Отже, на основі викладеного вище констатуємо, що в сучасному науковому дискурсі андрагогіка позиціонується як «наука про освіту дорослих» та «педагогіка дорослих».

У контексті андрагогічного підходу теоретичними засадами навчання дорослих є особисте уявлення про навчання; досвід навчання; готовність учитися; орієнтація на навчання [1].

Обґрунтовуючи особливості навчання дорослих, С. Коваленко виокремила такі методи і форми його організації: емпірична модель процесу навчання Д. Колба як основа організації навчальної діяльності дорослої людини; комбіноване навчання; тренінгові технології; групова взаємодія; веб-квест як проект у навчанні дорослих [3].

У дослідженні І. Левченко встановлено, що термін «андрагогічна підготовка» не увійшов у широкий науковий обіг; вказано, що процес андрагогічної підготовки має фрагментарний характер та досі не набув ознак цілісного андрагогічного процесу. Дослідниця провела структурний та порівняльний аналіз складових компонентів педагогічної та андрагогічної моделей навчання. Авторкою розкрито сутність андрагогічної моделі, яка зважає на психологічні особливості студента, надає більшій свободі для розвитку творчого потенціалу, досвід генерує у джерело знань, умінь й навичок, а рівень самосвідомості використовує як важіль у формуванні самокерованості майбутнього викладача економічних дисциплін [4].

У контексті досліджуваної проблеми значущим вважаємо висновок О. Біди, І. Орос., А. Чичук про підготовку майбутніх фахівців, на андрагогічних принципах навчання, яка

«передбачає трансформацію навчальної діяльності студента у професійну з поступовою зміною пізнавальних потреб та мотивів, цілей, вчинків й дій, засобів, предмета та результатів на професійні; створення певних педагогічних умов для можливості визначення студентом власних цілей та способи їх досягнення, за для руху його діяльності від навчання до праці» [1, с. 13].

Обґрунтовуючи перехід на структуровані освітньо-наукові програми як чинник інтеграції андрагогічного підходу у підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, українськими дослідниками визначено мету андрагогічного підходу – проектування такого розвивального освітньо-наукового середовища аспірантури, яке засновано на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, що пробуджує здатність аспірантів діяти відповідно актуальній чи перспективній освітній ситуації. Для цього суб'єкти, які здійснюють діяльність по викладанню навчальних дисциплін в аспірантурі, повинні набути властивостей фахівців-андрагогів, здатних до виконання рольових функцій консультанта, наставника, супервізора, модератора, фасилітатора, медіатора [1; 4; 6].

Отже, у працях вітчизняних дослідників акцентовано на доцільності підготовки майбутніх фахівців на андрагогічних принципах навчання, інтегрування андрагогічного підходу у підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, зміну форми і методів організації навчання дорослих (емпірична модель процесу навчання Д. Колба, комбіноване навчання, тренінгові технології, групова взаємодія; веб-квест тощо).

Андрагогічний підхід необхідно застосовувати у професійній підготовці здобувачів другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти.

Неперервна освіта має низку андрагогічних особливостей, які визначають її специфіку. Вона ґрунтується на принципі неперервності, що характеризує процес неперервного розвитку дорослого. Невід'ємним складником неперервної освіти дорослих є самоосвіта.

Організація навчання в магістратурі та аспірантурі потребує наступності у навчанні – охоплює наступність форм, методів, змісту, умов та засобів навчання дорослих, відповідно до їх потреб на різних етапах неперервної освіти. Відтак неперервна освіта характеризується в контексті реалізації концепції «освіта впродовж життя» як взаємопроникнення трьох видів освіти: формальної, неформальної та інформальної.

Позиція дорослої людини визначається не лише віком, а насамперед самоусвідомленням власного буття та розвиненою здатністю до рефлексії. Самомотивація до навчання дорослого ґрунтується на усвідомленому прагненні підвищити рівень набутих знань та компетентностей в аспекті професійних та

життєвих цінностей. Однак мотиви навчання дорослих різняться. Навчання дорослих спрямоване на досягнення результату, що допоможе їм задовольнити власні потреби та досягти мети, тобто мотивація ґрунтується на необхідності чи бажанні отримати нові компетенції чи інформацію.

У дорослих значну роль відіграє внутрішня мотивація до навчання та прагматичний інтерес, тобто можливість використати набуті знання та компетентності у практичній діяльності.

Життєвий шлях дорослої людини – це шлях трансформації, а педагоги мають бути лідерами на цьому шляху трансформації. Для навчання дорослих необхідно дотримуватися трьох правил, а саме: використання попереднього досвіду (більшість дорослих сприймають нові ідеї, ґрунтуючись на попередньому досвіді); необхідно шляхом усвідомлення власного досвіду кинути виклик самому собі, тобто «вивести себе із зони комфорту» (дозволяє відкритись для нових інтерпретацій інформації); рефлексія (найважливіше правило, оскільки дорослі можуть осмислити власне минуле, впливаючи на те, як вони інтерпретують сьогодення) та дискусія (тут особливої важливості набуває об'єктивна і відкрита розмова). Усі перераховані вище правила доповнюють один одного, однак нині важливо продовжувати дослідження освіти дорослих у нових соціокультурних умовах.

У підготовці здобувачів другого та третього рівнів вищої освіти пріоритетними принципами навчання є: неперервності, опори на особистий досвід, відкритості, рефлексійності, практико-орієнтованості, пріоритету внутрішніх мотивів у навчанні; спрямованості професійної підготовки на цілісне формування і розвиток особистості дорослого; індивідуального зворотного зв'язку.

Сутність навчання дорослих полягає в осмисленні досвіду. Найкращим є навчання дорослих, засноване на практичній діяльності, коли досвід навчання виходить за межі професійної діяльності, їм необхідно взаємодіяти та аналізувати особистий досвід, щоб набути нові знання та компетентності. Тому важливо не лише створювати можливості для навчання на основі досвіду, а й надавати час та простір для рефлексії.

Варто зауважити, що в освіті дорослих важливою є відкритість для нового досвіду «тут і зараз», у будь-який час, у будь-якому середовищі існують можливості для розвитку (особистісного, професійного, соціального та ін.).

Суб'єктність в освіті дорослих виявляється у можливості обирати ресурси та напрями власного розвитку, визначати темп і терміни навчання, види освіти тощо. Відкритість дозволяє науково-педагогічному працівнику, який викладає на магістерських та PhD програмах, вибудовувати продуктивну та

змістовну взаємодію з іншими суб'єктами навчання.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. У працях вітчизняних дослідників акцентовано на доцільності підготовки майбутніх фахівців на андрагогічних принципах навчання, інтегрування андрагогічного підходу у підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, зміну форми і методів організації навчання дорослих (емпірична модель процесу навчання Д. Колба, комбіноване навчання, тренінгові технології, групова взаємодія; веб-квест тощо). Підготовку здобувачів другого та третього рівнів вищої освіти доцільно організовувати на засадах принципів неперервності, опори на особистий досвід та відкритості.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення ролі андрагогічного підходу у підвищенні професійної компетентності фахівця відповідно до вимог часу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біда О., Орос І., Чичук А. Застосування андрагогічного підходу при підготовці фахівців у ЗВО. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 205. С. 12–17.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Коваленко С. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис.. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка, Житомир, 2005. 326 с.
4. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 25. С. 86–91.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
6. Knowles M. *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass, 1984. 328 p.

REFERENCES

1. Bida, O., Oros, I., Chychuk, A. (2022). Zastosuvannia androhohichnoho pidkhodu pry pidhotovtsi fakhivtsiv u ZVO [Application of the androgological approach during the training of specialists in establishments of higher education]. *Naukovi zapysky. Seria: Pedagogichni nauky* [Proceedings. Series: Pedagogical sciences]. Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Vypusk 205. S. 12–17. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine “On education”] from 05.09.2017 №2145-VIII Retrieved from: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]

3. Kovalenko, S. (2005). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Anhlii (ostannia chvert XX – pochatok XXI st.) [Trends in the development of adult education in England in last quarter of XX – beginning of XXI cent.]: thesis for... Cand. ped. Sciences degree. Zhytomirskiy derzhavnyi universytet im. I. Franka [I. Franko Zhytomir State University]. 326 s. [in Ukrainian]

4. Levchenko, I. (2012). Osvita doroslykh yak naukova problema. Humanitarnyi visnyk [Adult education as a scientific problem. Humanitarian Herald]. No. 25. Kyiv. S. 86–91. [in Ukrainian]

5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] from August 21. 2019. № 800 «Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv» [Some issues of certification training of pedagogical and science-pedagogical workers]: Retrieved from: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian]

6. Knowles, M. (1984). Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning. San Francisco. 328 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів в освіті України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.

УДК: 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-32-36

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

E-mail: tatvolod@ukr.net

КАЛУСТЬЯН Олександр Варкесович –

заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки композиторів України,

професор, завідувач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1910-362X>

e-mail: alexus47@i.ua

КОВЛЕВА Марія Борисівна –

старший викладач кафедри естрадної музики

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-7214>

e-mail: kafedraestrady@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ

У статті зазначено, що однією з найбільш масових професій у сучасному суспільстві є професія вчителя. Основною метою педагогічної освіти є підготовка сучасного вчителя-професіонала, який є не лише носієм культурних цінностей і гуманістичних пріоритетів, але й має розвинені творчі, професійні та інші якості, необхідні для впровадження інноваційних педагогічних практик у гармонійному розвитку кожного учня. Він також володіє якостями педагога-дослідника, що орієнтується на сучасні методи наукового пізнання, володіє іноземними мовами і комп'ютерними технологіями. Вчителі також володіють психологічними навичками, щоб розуміти кожну дитину з її унікальними особливостями, потребами і проблемами. Вони є майстрами організації освітнього процесу, які здатні адаптувати його для задоволення інтересів і потреб своїх учнів.

Держава має бути зацікавлена у підготовці вчителів, які сприяють розвитку освіти на основі демократичних і гуманістичних цінностей. Освітня політика має стає пріоритетом держави, оскільки спрямована на формування людського капіталу і національної еліти, на розвиток і самореалізацію особистості, а також на підвищення її рівня освіченості і культури. Це завдання стає дедалі складнішим через вимоги сучасної цивілізації та зростання стандартів у педагогічній освіті.

Поширення демократичних цінностей у суспільстві та в освітній системі стає однією з ключових місій держави. Ця місія включає в себе підтримку освітньої політики як важливої функції держави, спрямованої на формування і підтримку людського капіталу і національної еліти. Крім того, вона сприяє розвитку та самореалізації індивідуальних особистостей і підвищенню рівня їх освіченості та культури.

Важливо враховувати, що це завдання стає все більш складним і вимагає від педагогічної системи закладів вищої освіти відповідати високим стандартам, що диктує сучасна цивілізація. У цьому контексті, держава має розглядати освіту як стратегічний ресурс для розвитку суспільства і продовжувати інвестувати в педагогічну підготовку вчителів, щоб вони були готові впроваджувати інноваційні педагогічні підходи і виконувати свою роль у формуванні майбутнього покоління.

Ключові слова: професійна підготовка, самореалізація, майбутні педагоги, вчителі, освіта у навчальних закладах України та Китаю.

POTARCHUK Tetyana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and Methodology
of Preschool and Special Education of
Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

KALUSTIAN Oleksandr Varkesovich –

Merited Artist of Ukraine, member of the National Union of
Composers of Ukraine, professor, head of the Department
of Pop Music Rivne State
University of the Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1910-362X>
e-mail: alexus47@i.ua

KOVLEVA Mariia Borysivna –

Senior Lecturer of Department of Pop Music, Rivne State University
of the Humanities
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-7214>
e-mail: kafedraestrady@gmail.com

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE AND CHINA

The article states that one of the most popular professions in modern society is the profession of a teacher. The main goal of pedagogical education is the training of a modern professional teacher who is not only a carrier of cultural values and humanistic priorities, but also has developed creative, professional and other qualities necessary for the implementation of innovative pedagogical practices in the harmonious development of each student. He also has the qualities of a teacher-researcher who focuses on modern methods of scientific knowledge, knows foreign languages and computer technologies. Teachers also have the psychological skills to understand each child with their unique characteristics, needs and problems. They are masters of organizing the educational process, who are able to adapt it to meet the interests and needs of their students.

The state should be interested in training teachers who contribute to the development of education based on democratic and humanistic values. Education policy should become a priority of the state, as it is aimed at the formation of human capital and the national elite, at the development and self-realization of the individual, as well as at increasing the level of education and culture. This task is becoming more and more difficult due to the demands of modern civilization and the growth of standards in teacher education.

Spreading democratic values in society and in the educational system becomes one of the key missions of the state. This mission includes the support of educational policy as an important function of the state aimed at the formation and support of human capital and the national elite. In addition, it contributes to the development and self-realization of individual personalities and raising the level of their education and culture.

It is important to consider that this task is becoming increasingly difficult and requires the pedagogical system of higher education institutions to meet the high standards dictated by modern civilization. In this context, the state should consider education as a strategic resource for the development of society and continue to invest in the pedagogical training of teachers so that they are ready to implement innovative pedagogical approaches and fulfill their role in shaping the future generation.

Key words: professional training, self-realization, future teachers, teachers, education in educational institutions of Ukraine and China.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Виконання стратегічних завдань у підготовці майбутніх фахівців потребує нового підходу, який

перетворює кількісні показники рівня освіти у якісні. Важливо створити спеціальні педагогічні умови у закладах вищої освіти України та Китаю, щоб спрямувати освітній процес на розвиток

психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців, підвищити їх конкурентоспроможність та мобільність на ринку праці.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему підготовки педагогів в Україні досліджували А. Алексюк, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Л. Хомич та інші. Концептуальні засади розвитку особистості педагога знаходимо у дослідженнях Г. Балла, В. Семиченко, С. Сисоевої, проблеми педагогічного мислення у працях Г. Нагорної, Г. Сухобської, феномен педагогічної майстерності у А. Колесник, Г. Приходько, І. Харченко та інші.

Різні аспекти цієї проблеми були об'єктом досліджень в останні роки, і серед вчених, які досліджували управління освітою в Китаї (Н. Боревська), особливості розвитку професійно-технічної освіти (Н. Пазюра), розвиток вищої педагогічної освіти (Ду Яньян).

Мета статті – розкрити специфіку професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти України та Китаю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх дослідженнях вчені вказують на специфічні особливості професійної підготовки майбутніх педагогів у системі вищої освіти України. У минулому ця підготовка традиційно здійснювалася педагогічними університетами, інститутами, коледжами та класичними університетами, які пропонували різні моделі підготовки вчителів з фундаментальних напрямів. Однак у даний час перевага все ще надається теоретичній складовій професійної підготовки [1; 2; 3].

Основний акцент робиться на практичній професійній підготовці, включаючи педагогічну практику, методичку викладання конкретних предметів, курсові роботи і т.д. Ця підготовка тепер реалізується в системі вищої освіти, і вона відрізняється від психолого-педагогічної підготовки в педагогічних закладах своєю гнучкістю і можливістю варіювання змісту та структури [3].

Запровадження нового підходу до професійної підготовки фахівців вимагає вирішення ряду завдань, включаючи вивчення специфіки виявлення закономірностей, що відображають загальну організацію, зміст, форми та методи, тобто принципи цілісного процесу професійної підготовки педагогів у сучасних умовах [2].

У зв'язку з тим, що традиційна система підготовки педагогів базується на роздрібленості окремих навчальних дисциплін, виникає необхідність у процесі інтеграції. Цей процес спрямований на об'єднання навчальних курсів (таких як «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Методика викладання педагогіки», «Вступ до спеціальності», «Психологія» та інші), які

формують основну структурну частину психолого-педагогічної підготовки. Ці курси призначені для підготовки студентів до різних аспектів педагогічної діяльності вчителя [3].

Такий процес інтеграції сприяє розвитку системного мислення у майбутніх фахівців, підвищенню гнучкості їхнього розуму та здатності до узагальнення знань. Він також навчає студентів вмінню переносити набуті знання та навички з одних навчальних дисциплін на інші, що допомагає їм ефективно розв'язувати ситуації, які вимагають синтезу знань і навичок із різних галузей.

На сьогоднішній день, система підготовки вчителів в Китаї пройшла етап трансформації та реформування, спрямований на виявлення найоптимальніших моделей та підходів до надання відповідних знань та кваліфікацій майбутнім педагогам. Система підготовки вчителів в Китаї пройшла кілька стадій розвитку, включаючи етап «шикань» (модель вчителя), пост-шифань та сучасний етап професіоналізації викладацьких кадрів [5].

Ця система підготовки вчителів в Китаї включає різні ланки, залежно від напрямку та професійної спрямованості майбутніх вчителів, такі як профільні та класичні заклади вищої освіти (педагогічні університети, коледжі та факультети у класичних університетах), а також школи педагогічної підготовки.

У Китаї існують стандартні моделі викладання, які характерні для системи підготовки вчителів. Однак є деякі проблеми, які гальмують освітні реформи в цій області, такі як велика теоретична завантаженість студентів і недостатність практичних навичок, низька соціальна престижність професії вчителя та недостатнє матеріальне забезпечення [6]. Процес відбору кандидатів у систему підготовки вчителів в Китаї є специфічним і має свої особливості:

- Моральний аспект – відбір вчителів на національному рівні здійснюється з огляду на їх моральні якості, включаючи дотримання законів про освіту та відповідність кодексу професійної етики.

- Освітні здібності, які включають передові освітні ідеї, відзначені навчальні досягнення та компетентність у сфері педагогічних досліджень.

- Крім того, існують інші вимоги до кандидатів, такі як наявність вищої кваліфікації, вік до 45 років, досвід викладання тривалістю понад 5 років, наявність вищих професійних звань, добре здоров'я та здатність спілкуватися стандартною китайською мовою (або англійською мовою для вчителів англійської мови).

Як зазначено у науково-аналітичній доповіді, професійна підготовка вчителів у КНР регламентується низкою документів: Законом «Про обов'язкову освіту» (1986 р., 2006 р.), Законом «Про вчителів» (1994 р.), Постановами

ЦК КПК і Державної Ради КНР «Щодо реформи структури освіти» (1985 р.); «Термінові положення щодо системи складання працюючими вчителями кваліфікаційних іспитів» (1986 р.); Рішеннями ЦК КПК з реформи системи освіти (1995 р.); Рішеннями ЦК КПК і Державної Ради КНР про поглиблення реформ в освітній галузі і всебічного розвитку позитивних якостей (1999 р.); «Виконання положень про кваліфікацію вчителів» (2000 р.); Рішеннями Державної освітньої комісії «Щодо посилення та розвитку освіти вчителів»; «Пропозиції щодо здійснення підготовки вчителів початкової школи під час випробувального періоду» (1994 р.); «Положення про кваліфікацію вчителів» (1995 р.); «Рекомендації щодо переходу та розвитку місцевих університетів» (2014 р.) [7]

В академічних колах Китаю існують різні точки зору щодо значущості та переваг, пов'язаних із посадою та роллю вчителя. За словами Чжоу З. [9], вчителі несуть відповідальність за якість освіти, і, отже, важливо відбирати найталановитіших кандидатів для програм підготовки вчителів.

З іншого боку, дослідження, проведені Су З. та іншими [8], показують, що студенти педагогічних навчальних закладів в Китаї часто належать до менш привілейованих соціальних та економічних груп і мають нижчий академічний рівень. Ці дослідники стверджують, що багато студентів, які обирають педагогічну освіту, роблять це не з власного бажання, а через обставини, такі як низькі бали на вступних іспитах або фінансові обмеження.

Зазначається, що стипендії та фінансова підтримка важливі для студентів із менш розвинених сільських районів і серед національних меншин. Більшість студентів-педагогів не планують присвячувати усе своє життя викладанню через низький соціальний статус та обмежені можливості кар'єрного зростання у цій професії. Такі тенденції викликають обурення в академічних колах і вказують на необхідність серйозної реформи системи педагогічної освіти в Китаї [6].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок на пряму. Отже, професійна освіта у закладах вищої освіти України має важливе значення для підготовки кваліфікованих спеціалістів у різних галузях. Про це свідчить, що Україна має велику кількість вищих навчальних закладів, у тому числі університетів, інститутів, технікумів і коледжів, які пропонують різні програми професійної освіти. Заклади вищої освіти України надають можливість отримання освіти в різних галузях, включаючи технічні та гуманітарні науки, медицину, бізнес, інформаційні технології, мистецтво та інші. Багато програм професійної освіти в Україні розподілені на бакалаврат і магістратуру. Бакалаврська програма зазвичай триває 3-4 роки,

після чого можливий вступ до магістратури для поглибленого вивчення обраної галузі. Багато програм професійної освіти передбачають обов'язкову практику або стажування, що допомагає студентам отримати практичний досвід у вибраній галузі. Вищі навчальні заклади в Україні мають певну ступінь академічної свободи і можливість вибору навчальних курсів та наукових досліджень. Випускники отримують дипломи, які підтверджують їх кваліфікацію та право займати відповідні професії. Тому, професійна освіта в Україні стала важливою складовою системи освіти та відіграє важливу роль у підготовці фахівців для ринку праці та розвитку країни в цілому.

У сучасному Китаї працює більше 10 мільйонів вчителів та викладачів на різних рівнях навчання. Уряд Китаю вкладає великий обсяг уваги у розвиток професії вчителя та його соціальний статус в китайському суспільстві. Розвиток педагогічної освіти та підтримка високого статусу вчителя завжди були ключовими завданнями у стратегічних планах розвитку країни.

Підготовка вчителів у закладах вищої освіти постійно модернізується і удосконалюється. Для підвищення кваліфікації вчителів влада створює сприятливі умови, такі як проведення курсів перепідготовки в інститутах удосконалення та інститутах підвищення кваліфікації, введення кваліфікаційних іспитів, підвищення рівня заробітної плати, розширення системи найму за контрактом і багато іншого.

Отже, високий соціальний статус вчителя, що має своє коріння ще з часів Конфуція, є сталою тенденцією, яка впливає на розвиток вищої педагогічної освіти в Китаї.

Перспективою подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів та післядипломної педагогічної освіти в Україні та Китаї.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабак В., Лузик Е. Фундаментальна підготовка в сучасному університеті: традиції та перспективи // *Вища освіта України*. 2003. № 1. С. 78–83.
2. Гончаренко С. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація : монографія. Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. К.: ВІПОЛ, 2000. С. 81–107.
3. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті інтегративного підходу // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція системи безперервної освіти України в європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи»* // Вип. 468. Педагогіка і психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 143–153.
4. Дубасенюк О.А., Семенюк Т.В., Антонова О.Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.

5. Жерновникова О., Наливайко О. Особливості підготовки вчителів у Китайській Народній Республіці. Професійна ідентичність і майстерність педагога. *Наукові записки*. Серія: педагогіка. 2022. № 2. С. 51–56.

6. Мумладзе В., Мирончук Н.М. Вища педагогічна освіта в Китаї // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 200–203.

7. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с.

8. Su Z. X., Hawkins J., Huang T., Zhao Z. Y. Choices and commitment: A comparison of teacher candidates' profiles and perspectives in China and the United States. *International Review of Education*. 2001. 47 (6). P. 61–63.

9. Zhou Z. Y. The teaching profession: To be or to do? *Journal of Education for Teaching*. 2002. 28. P. 211–215.

REFERENCES

1. Babak, V., Luzyk, E. (2003). Fundamentalna pidhotovka v suchasnomu universyteti: tradytsii ta perspektyvy [Fundamental training in a modern university: traditions and perspectives] *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 1. S. 78–83. [in Ukrainian]

2. Noncharenko, S. (2000). Zmist zahalnoi osvity i yii humanitaryzatsiia : monohrafiia. Neperervna profesiina osvita : problemy, poshuky, perspektyvy [The content of general education and its humanitarianization: a monograph. Continuous professional education: problems, searches, prospects] / za red. I. A. Ziaziuna. K.: VIPOL, S. 81–107. [in Ukrainian]

3. Dubaseniuk, O. A. (2009). Profesiina pidhotovka maibutnikh pedahohiv u konteksti intehratyvnogo pidkhodu [Professional training of future teachers in the context of an integrative approach] // *Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii "Intehratsiia systemy bezperervnoi osvity Ukrainy v yevropeiskiy osvitnii prostir: stan, problemy, perspektyvy"* // Vyp. 468. Pedahohika i psykholohiia. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, S. 143–153. [in Ukrainian]

4. Dubaseniuk, O. A., Semeniuk, T. V., Antonova, O. Ie. (2003). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia do pedahohichnoi diialnosti: monohrafiia [Professional training of the future teacher for pedagogical activity]. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. ped. un-t., 193 s. [in Ukrainian]

5. Zhernovnykova, O., Nalyvaiko, O. (2022). Osoblyvosti pidhotovky vchyteliv u Kytaiskii Narodnii Respublitsi [Peculiarities of teacher training in the People's Republic of China]. *Profesiina identychnist i maisternist pedahoha*. Naukovi zapysky. Seriya: pedahohika. № 2. S. 51–56. [in Ukrainian]

6. Mumladze, V., Myronchuk, N. M. (2014). Vyshcha pedahohichna osvita v Kytai [Higher pedagogical education in China] // *Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom : zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. d.p.n., prof. S. S. Vitvytskoi, k.p.n., dots. N. M. Myronchuk*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, S. 200–203. [in Ukrainian]

7. Nychkalo, N., Lukianova, L., Khomych, L. (2021). Profesiina pidhotovka vchytelia: ukraïnski realii, zarubizhnyi dosvid : nauk.-analit. dop. [Professional training of teachers: Ukrainian realities, foreign experience: scientific analyst. add.] / *Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy; Za red. V. Kremenia*. Kyiv : Vyd-vo TOV «Iurka Liubchenka». 54 s. [in Ukrainian]

8. Su, Z. X., Hawkins, J., Huang, T., Zhao, Z. Y. (2001). Choices and commitment: A comparison of teacher candidates' profiles and perspectives in China and the United States. *International Review of Education*. 47 (6). P. 61–63. [in English]

9. Zhou, Z. Y. (2002). The teaching profession: To be or to do? *Journal of Education for Teaching*. 28. P. 211–215. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, освіта у вищих навчальних закладах.

КАЛУСТЬЯН Олександр Варкесович – заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки композиторів України, професор, завідувач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, освіта у вищих навчальних закладах, музична педагогіка.

КОВЛЕВА Марія Борисівна – старший викладач кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, освіта у вищих навчальних закладах, музична педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, education in higher educational institutions.

KALUSTIAN Oleksandr Varkesovich – Merited Artist of Ukraine, member of the National Union of Composers of Ukraine, professor, head of the Department of Pop Music Rivne State University of the Humanities.

Scientific interests: professional training of future teachers, education in higher educational institutions, music pedagogy.

KOVLEVA Mariia Borysivna – Senior Lecturer of Department of Pop Music, Rivne State University of the Humanities.

Scientific interests: professional training of future teachers, education in higher educational institutions, music pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.016:54

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-37-41

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна –
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри природничих
наук і методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-8099-1566](https://orcid.org/0000-0002-8099-1566)
e-mail: valentynapl@ukr.net

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЗАДАЧ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХІМІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті викладається позиція, що використання ситуаційних завдань сприяє удосконаленню підготовки компетентного вчителя. Автором узагальнено досвід щодо генези поняття «ситуаційне завдання». На основі діяльнісного підходу обґрунтовано рівні ситуативних завдань (репродуктивний, частково-пошуковий і творчий) та наведено їх приклади для освітнього компоненту «Методика навчання хімії». Акцентовано на характерних особливості ситуаційних завдань: практико-орієнтований характер; опис реальних ситуацій майбутньої професійної діяльності; спрямованість на розвиток інтелектуальних умінь, здатності аналізувати інформацію, порівнювати її, виділяти головне, пояснювати, працювати з додатковою літературою тощо; використання знань і способів дій з різних освітніх галузей; розвиток інтересу та мотивації до вивчення дисципліни; надання допомоги або консультації з боку педагога при вирішенні завдання; використання різних джерел інформації. Наголошено, що системне та систематичне використання ситуаційних завдань має істотні переваги порівняно з традиційним репродуктивно-інформаційним підходом. Узагальнено, що використання технології ситуаційного навчання в освітньому процесі: сприяє формуванню в майбутніх педагогів аналітичних, когнітивних, практичних, комунікативних, творчих умінь; ґрунтується на поєднанні елементів проблемного, проектного навчання та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Формулюється ситуаційне завдання на основі конкретної педагогічної ситуації (методу кейсів). Застосування ситуаційного навчання є підходом, що дозволяє встановити тісний зв'язок між теоретичними знаннями та їх практичною реалізацією у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя та є ефективним засобом контролю як в умовах традиційного, так і в умовах дистанційного навчання, нівелюючи можливість списування. Використання ситуаційних завдань у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів дає широкі можливості у формуванні різних груп ключових компетенцій, творчому оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками, розвитку аналітичних розумових здібностей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблем технологічно-процесуального характеру щодо використання ситуаційних задач у системі фахового становлення сучасного вчителя хімії.

Ключові слова: підготовка вчителя хімії, ситуаційні завдання, методика навчання хімії, дистанційне навчання, контроль знань, студенти.

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Natural Sciences and
Methods of its Teaching Department
of Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-8099-1566](https://orcid.org/0000-0002-8099-1566)
e-mail: valentynapl@ukr.net

EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF SITUATIONAL TASKS IN CHEMISTRY TEACHER TRAINING WITHIN THE FRAMEWORK OF DISTANCE LEARNING

This article puts forward the view that situational tasks help enhance professional teacher training. It also outlines the background of the "situational task" concept. Employing an activity-based approach, the article justifies three levels (generative, partially exploratory, creative) of situational tasks and exemplifies them through the educational module "Chemistry Teaching Methods". It shows that situational tasks are particularly important, with their practical nature, depicting real-life scenarios of future professional activity, encouraging the development of intellectual capabilities, the capacity to assess data, make comparisons, identify the key points, explain, work with supplementary materials. Besides, prominence is given to the use of knowledge and techniques from multiple educational areas, the encouragement of curiosity and enthusiasm for the subject and the teacher's support in tackling tasks. The application of systemic and systematic use of situational tasks is highlighted for its superior benefits when compared to traditional generative-informational approaches. The article proves that the use of situational learning technology assists in the development of analytical, cognitive, practical, communicative and creative skills in future teachers. At the same time, this technology combines the components of problem- and project-based learning, as well as ICT. To illustrate, a situational task is constructed from a specific educational situation (utilizing the case method). Situational learning is an approach which facilitates the tight integration of theoretical knowledge into the practical training of future teachers. As a method of assessment, it is successful in both traditional and distance learning, decreasing the risk of cheating. Integrating situational tasks in professional teacher training offers extensive

opportunities to develop diverse groups of key competences, obtain essential professional knowledge, skills and abilities, as well as sharpen analytical thinking. Further research should focus on the technological and procedural aspects associated with the application of situational tasks in chemistry teacher training.

Key words: chemistry teacher training, situational tasks, chemistry teaching methods, distance learning, knowledge assessment, students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проектування компетентісно-орієнтованого навчального середовища, в якому знання є не самоціллю, а дієвим інструментом оволодіння механізмами пізнання, стало одним із ключових стратегічних напрямів розвитку вищої освіти сьогодення. Цифровізація усіх галузей, в тому числі й освіти передбачає необхідність оновлення педагогічних технологій, методів, які застосовують для ефективних способів переробки, передачі, зберігання та використання інформації, а також відповідних досліджень, які доводили б ефективність цих технологій і методів для здійснення продуктивного, особисто орієнтованого, відкритого для творчості освітнього процесу. Наприклад, упровадження вимушеного дистанційного (змішаного) навчання студентів (спочатку через карантинні обмеження, а наразі через військовий стан) передбачає зміни в організації і здійсненні освітнього процесу взагалі, та контролю знань студентів, зокрема. Одним із дієвих інструментів ефективно організації освітнього процесу студентів, зокрема організації контролю знань майбутніх учителів природничих дисциплін, на нашу думку, є використання ситуаційних завдань і як методу навчання, і як методу контролю знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі розробки розуміння навчально-методичних механізмів формування особистості вчителя хімії створено О. Блажко, Н. Буринською, Л. Величко, А. Грабовим, М. Гриньовою, Н. Грицай, Н. Лукашовою, М. Лукашук, Л. Романишиною, М. Савчин, Н. Чайченко, О. Ярошенко та ін. Теоретичні основи використання ситуаційного підходу окреслено в наукових студіях О. Антонової, О. Коваленко, О. Москаленко, Ю. Москаленко, І. Осадченко, П. Самойленко, З. Скринник, В. Чуби та інших. Разом з тим у науково-методичній літературі недостатньо приділено уваги використанню ситуаційних завдань при підготовці майбутніх учителів хімії в умовах дистанційного (змішаного) навчання.

Мета статті – обґрунтування доцільності та ефективності застосування ситуаційних завдань у підготовці майбутніх вчителів хімії в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування компонентів професійної готовності майбутнього вчителя та ключових компетенцій у традиційній системі навчання здійснюється у процесі теоретичної підготовки (на лекційних та семінарських заняттях), у процесі практичної

підготовки (на лабораторних та практичних заняттях, навчальних практиках тощо); під час пропедевтичних (педагогічних) практик, виробничих (педагогічних) практик у закладах загальної середньої освіти. Контроль знань є одним із елементів оцінки якості знань. У зв'язку з розділенням у просторі учасників освітнього процесу під час дистанційного навчання, виникла необхідність удосконалення системи оцінювання, шляхом використання ситуаційних завдань.

У науково-педагогічній та методичній літературі поняття «ситуаційне завдання» тлумачиться по-різному. Наприклад, у наукових студіях О. Блажко ситуаційні завдання визначено, як засоби навчання, які включають умови, спрямовані на вирішення ситуації, що може виникнути у реальній дійсності [1].

У дослідженнях П. Самойленко поняття «ситуаційні завдання» протрактовано як задачі із життєвого контексту, що мають особистісне значення, завдяки чому учні розуміють практичну цінність знання [1].

За твердженням О. Біляковської, Н. Грицай досліджуване поняття визначено як завдання, «в яких описано типові випадки, факти, явища, що мали місце в практичній роботі, а також задачі-описи педагогічного досвіду, умов, у яких відбувається освітній процес» [2, с. 193].

У наукових розвідках І. Осадченко поняття «ситуаційне завдання» протрактовано як пізнавальна мета, «яку визначає для себе майбутній учитель з урахуванням суперечностей, що виникають у результаті аналізу ситуації, – прийняття рішення, розв'язання педагогічної ситуації» [3, с. 26].

Аналізуючи різні підходи до визначення ситуаційних завдань, можна зробити висновок, що ситуаційні завдання розглядаються як засіб навчання для усвідомленого розуміння змісту навчального матеріалу, що має практичну значущість, з метою розвитку розумових операцій при роботі з джерелами інформації.

Особливістю ситуаційних завдань є інтеграція у їх змісті теоретичного та практичного аспектів методичної підготовки вчителя, посилення практичної спрямованості, сприяння розвитку методичної грамотності та мислення, здібностей студентів щодо пошуку необхідної інформації, її всебічного аналізу та обґрунтування запропонованого вирішення. Під час розв'язання ситуаційних завдань у студентів розвиваються вміння та навички щодо проектування освітнього процесу, розробки дидактичних матеріалів, засобів навчання. Застосування ситуаційних завдань у навчанні

студентів педагогічних спеціальностей сприяє розвитку у майбутніх фахівців пізнавальних, аналітичних, дослідницьких, комунікативних і творчих навичок прийняття рішень.

Ситуаційне завдання формується на основі конкретної педагогічної ситуації (методу кейсів). Метод case-study або метод конкретних ситуацій (від англійського case – випадок, ситуація) у загальному розумінні визначають як метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, що ґрунтується на навчанні шляхом розв'язування конкретних задач-ситуацій (розв'язування кейсів), сутність застосування якого зводиться до дій за схемою: проведення колективного аналізу описаної ситуації, визначення можливих шляхів її розв'язування та вибір (якщо це можливо) оптимального, публічний захист вибраного розв'язання [4]. В основі ситуаційного завдання лежить завдання, що вимагає професійного педагогічного та методичного осмислення та обґрунтування науково-практичного рефлексивного характеру. Використання ситуаційних завдань здійснюється на теоретичному та практичному рівнях, тобто осмислення та реалізації практичної дії.

Під час вивчення освітнього компоненту «Методика навчання хімії» ми пропонуємо студентам ситуації освітнього процесу (тобто імітація фрагменту уроку з хімії, пов'язана з конкретною педагогічною діяльністю) для формування умінь аналізувати досвід вчителів, оцінювати їхню діяльність з позицій гуманістичного ставлення до особистості учня, з метою запозичення та засвоєння ефективних прийомів педагогічної взаємодії практично своєї професійної діяльності.

Під ситуаційним завданням з методики навчання хімії ми розуміємо фіксовану навчальну модель-проблему з галузі методики навчання учнів хімії, у процесі інтерактивної роботи з якою створюються умови для становлення, розвитку й саморозвитку особистості студента як майбутнього вчителя хімії. Тобто ситуаційні задачі є спеціалізованим навчальним засобом, за допомогою якого студент прогнозовано одержує продукт навчання, сутність якого виявляється, насамперед, у здобуванні суб'єктно нових фахово-значущих знань і провідних способів фахової діяльності різного ступеня загальності, навичок міжособистісної комунікації, початкового досвіду практико-орієнтованої методичної діяльності.

Ситуаційні завдання різняться за типологією. Наприклад, у наукових дослідженнях О. А. Москаленко, Ю. Д. Москаленко, О. В. Коваленко подано класифікацію ситуаційних задач за наступними ознаками: за метою і завданнями освітнього процесу, за рівнем визначеності, за рівнем складності і проблемності, за рівнем узагальненості отримуваних результатів, за необхідністю

попереднього розв'язування математичних задач, за формою поданої опорної математичної інформації, за затратами часу на виконання та обсягом підготовки, за типом комунікації, за видом міжособистісної співпраці, за мірою публічності презентування процесу та результатів аналізу ситуації, за можливістю використання ігрових технологій [4].

За основу класифікації нами обрано діяльнісний підхід, відповідно до якого всі завдання згруповано на три групи – рівні. Перший рівень (репродуктивний) передбачає завдання розрізнення, впізнавання, співвіднесення, розуміння навчального матеріалу, виконувани за зразком чи з використанням приватних прийомів діяльності. До другого рівня (частково-пошукового) відносяться завдання на відтворення, співвіднесення та розуміння складнішого навчального матеріалу, що виконуються у стандартній ситуації з використанням спеціальних прийомів діяльності. Третій рівень (пошуковий) включає завдання з елементами творчості, які виконуються самостійно у змінній ситуації з використанням загальних або перебудованих з урахуванням ситуації прийомів діяльності.

Обов'язковою умовою ефективності застосування ситуаційних завдань вважаємо їх системність і систематичність у використанні. З цією метою нами розроблено систему ситуативних завдань до кожної теми курсу. Таким чином у структурі ситуаційного завдання виділяємо і текст, в якому дано опис ситуації, близької до реальної, і диференційовані завдання різного ступеня складності: першого, другого та третього рівня.

Специфікою завдань першого рівня є відтворення інформації у чітко сформульованих умовах. За її вирішенні переважає репродуктивний характер діяльності студентів. Завдання цього рівня складності використовують при закріпленні теоретичного матеріалу на практичних, семінарських заняттях або дистанційно. Їхня мета – закріплення лекційного матеріалу та формування практичних умінь та навичок методичного характеру щодо складання конспектів уроків, питань та завдань для учнів та інших дидактичних матеріалів. Особливістю завдань другого рівня є встановлення міжпредметних зв'язків та інтеграція матеріалу з різних освітніх областей, необхідних для вирішення ситуації. За виконання таких завдань переважає частково-пошуковий характер пізнавальної діяльності студентів. Їх призначення – удосконалення практичних умінь та навичок з розробки та складання дидактичних матеріалів. Для пошуку відповіді на запитання студенти залучають додаткові джерела інформації. Подібного роду завдання рекомендується пропонувати після закріплення теоретичного матеріалу як завдання для

самостійної роботи, для створення або поповнення методичного портфоліо, виконання навчального проекту тощо.

Завдання третього рівня спрямовані на розвиток умінь аналізувати інформацію, узагальнювати та систематизувати її, робити висновки на основі вихідних даних та обґрунтовувати їх. При їх виконанні відбувається поглиблення та подальший розвиток умінь та навичок щодо створення та розробки дидактичних матеріалів з урахуванням сучасних підходів до шкільної хімічної освіти. При вирішенні таких завдань домінує пошукова діяльність, творчий та авторський підхід, а іноді проявляється неординарність у вирішенні. Крім цього, вони є одним із важливих засобів розвитку педагогічної творчості. Ці завдання вимагають більшого часу для пошуку інформації, осмислення її, тому їх рекомендується пропонувати як одну з форм самостійної роботи студента.

Розглянемо приклади ситуаційних завдань з освітнього компоненту «Методика навчання хімії», розроблених і впроваджених в процес підготовки майбутніх учителів хімії (поточний контроль, контроль за самостійною роботою студентів). Наприклад, під час опанування студентами методики навчання учнів теми «Основні класи неорганічних речовин» пропонуємо наступні завдання:

- репродуктивного рівня: розробити конспект уроку з теми «Основні класи неорганічних сполук» з використанням дидактичних ігор»;

- частково-пошукового рівня: «накресліть схему демонстраційної колекції «Прості речовини» та обґрунтуйте її зміст; існує багато варіантів демонстраційних дослідів, що ілюструють добування кисню в лабораторії. Наведіть деякі з них, запропонуйте методику їх проведення та включення до уроків»;

- творчого рівня: «учень не вміє прогнозувати властивості основних класів речовин згідно їх будови, і, навпаки, будови згідно їх властивостей. Наведіть приклади. Які причини, наслідки, заходи запобігання і усунення цих недоліків?»

Під час ознайомлення студентів з методикою навчання теми методики «Періодичний закон і періодична система хімічних елементів Д. І. Менделєєва. Будова атома» пропонуємо наступні завдання:

- репродуктивного рівня: розробити конспект уроку з теми «Періодичний закон і періодична система хімічних елементів Д. І. Менделєєва. Будова атома» з використанням проблемного підходу

- частково-пошукового рівня: «учень характеризує групи хімічних елементів, конкретний хімічний елемент безсистемно. Запропонуйте методику використання таблиці

“Періодична система хімічних елементів Д. І. Менделєєва” для запобігання виникнення вказаного недоліку»;

- творчого рівня: «учень не може належним чином здійснити порівняльну характеристику хімічним елементам Карбону, Силіцію за положенням їх у періодичній системі. З’ясуйте причини, наслідки і заходи по запобіганню і усуненню даного недоліку».

Ситуаційні завдання пропонуємо використовувати і під час підсумкового контролю навчальних досягнень студентів. Наприклад, практичне завдання під час екзамену з освітнього компоненту «Методика навчання хімії» формулюємо так: «Вам, як члену методичного об’єднання вчителів природничих дисциплін необхідно підготувати доповідь на тему: «Сучасний кабінет хімії відповідно до вимог Концепції НУШ». Запропонуйте план доповіді та охарактеризуйте вимоги до сучасного кабінету хімії».

Варто зазначити, що під час виконання ситуаційного завдання викладач та студенти мають різну мету: для студентів – знайти рішення, яке відповідає даній ситуації; для викладача – освоєння чи закріплення студентом самого методу діяльності (методу вирішення ситуаційних завдань), освоєння нових умінь та навичок професійної діяльності та їх удосконалення.

Впровадження ситуаційних завдань у практику навчання студентів дозволило виокремити характерні особливості ситуаційних завдань:

- практико-орієнтований характер;
- опис реальних ситуацій майбутньої професійної діяльності;

- спрямованість на розвиток інтелектуальних умінь, здатності аналізувати інформацію, порівнювати її, виділяти головне, пояснювати, працювати з додатковою літературою тощо;

- використання знань і способів дій з різних освітніх галузей;

- розвиток інтересу та мотивації до вивчення дисципліни;

- надання допомоги або консультації з боку педагога при вирішенні завдання;

- використання різних джерел інформації для їх вирішення.

Вирішення таких завдань студентами при освоєнні курсу «Методика навчання хімії» сприяє не тільки глибшому осмисленню методичного, педагогічного та хімічного матеріалу відповідно до програми, а й дає можливість розширити межі навчальної діяльності з пошуку додаткових джерел інформації, неординарних способів вирішення ситуацій, розвиваючи студентів творчість та ініціативу.

Також слід зазначити, що застосування завдань на моделювання конкретних ситуацій сприяє формуванню у студентів умінь правильно вибирати методи, форми, засоби навчання та оцінювання для кожної конкретної теми з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів; планувати навчальну роботу. Метод ситуаційних завдань дає змогу засвоїти значні обсяги знань, сформувані професійні якості студентів, організувати ефективний контроль. Центр уваги при застосуванні даного методу зміщується з процесу передачі знань на розвиток навичок аналізу та прийняття рішень в унікальних, не стандартних ситуаціях, які характерні для майбутньої професійної педагогічної діяльності студента.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, застосування ситуаційних завдань дозволяє встановити тісний зв'язок між теоретичними знаннями та їх практичною реалізацією у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя хімії та є ефективним засобом контролю як в умовах традиційного, так і в умовах дистанційного навчання, нівелюючи можливість списування. Використання ситуаційних завдань у процесі професійної підготовки майбутніх учителів дає широкі можливості у формуванні різних груп ключових компетенцій, творчому оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками, розвитку аналітичних розумових здібностей. Використання ситуаційних завдань ґрунтується на поєднанні елементів проблемного, проєктного навчання та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблем технологічно-процесуального характеру щодо використання ситуаційних задач у системі фахового становлення сучасного вчителя хімії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Блажко О. А., Блажко О. А., Худоярова О. С. Ситуаційно-методична задача як дидактичний чинник формування методичної компетентності майбутнього вчителя хімії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук.* № 5. 2023. С. 53–59.
2. Грицай Н. Б. Методична задача як важливий засіб професійної підготовки майбутніх учителів біології. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика».* Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 11. С. 190–195.
3. Осадченко І. І. Ситуаційні завдання, кейси, збірки педагогічних ситуацій: початкова школа: навч.-метод. посібник. Умань : Жовтий О.О., 2016. 184 с.
4. Москаленко О. А., Москаленко Ю. Д., Коваленко О. В. Ситуаційні задачі як продуктивна основа сучасної

системи фахового становлення майбутнього вчителя математики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* 2016, № 2 (56). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/915/1/Sytuatsiini%20zadachi%20yak%20produktivna%20osnova.pdf>

REFERENCES

1. Blazhko, O. A., Blazhko, O. A., Khudoiarova, O. S. (2023). Sytuatsiino-metodychna zadacha yak dydaktychnyi chynnyk formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia khimii [A situational and methodical task as a didactic factor in the formation of methodical competence of the future chemistry teacher]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Teoriia ta metodyka navchannia pryrodnychkykh nauk.* № 5. S. 53–59. [in Ukrainian]
2. Hrytsai, N. B. (2012). *Metodychna zadacha yak vazhlyvyi zasib profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv biolohii* [Methodical task as an important means of professional training of future biology teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka».* Kamianets-Podilskyi. Vyp. 11. S. 190–195. [in Ukrainian]
3. Osadchenko, I. I. (2016). *Sytuatsiini zavdannia, keisy, zbirky pedahohichnykh situatsii: pochatkova shkola* [Situational tasks, cases, collections of pedagogical situations: elementary school: teaching method. manual], navch.-metod. posibnyk Uman. 184 s. [in Ukrainian]
4. Moskalenko, O. A., Moskalenko, Yu. D., Kovalenko, O. V. (2016). Sytuatsiini zadachi yak produktyvna osnova suchasnoi systemy fakhovoho stanovlennia maibutnoho vchytelia matematyky [Situational tasks as a productive basis of the modern system of professional training of the future teacher of mathematic]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii.* № 2 (56). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/915/1/Sytuatsiini%20zadachi%20yak%20produktivna%20osnova.pdf> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЛЮЩ Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: Теоретичні та методичні основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін. Сучасні освітні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PLIUSHCH Valentyna Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Natural Sciences and Methods of its Teaching Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: Theoretical and Methodical Principles of Professional Development of Future Natural Science Teachers. Modern educational technologies.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.56. 37.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-42-48

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна –
доктор педагогічних наук, професор
Криворізький державний педагогічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

САФ'ЯН Карина Юрїївна –
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ДИЗАЙН ПОДГОТОВКИ

У статті розкрито проблему формування професійної культури майбутніх фахівців із технологічної та дизайн підготовки. Для ефективною модернізації та удосконалення технологічної освіти необхідний висококваліфікований фахівець – учитель трудового навчання та технологій, що вільно володіє знаннями та має професійно значущі якості, володіє дизайн-мисленням, здатний до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності у сфері дизайну. Проблема дизайнерської підготовки майбутніх фахівців не отримало належного висвітлення й залишається актуальною. Аналіз дизайн-освіти свідчить, про відсутності злагодженої дизайнерської підготовки майбутніх учителів технологій. Було запропоновано систему занять з формування професійної культури студентів за рахунок варіативного курсу «Дизайн аксесуарів», який викладається на спеціальностях 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 022 Дизайн (Дизайн одягу), (Дизайн предметного середовища). Аналізуючи достовірність отриманих даних було виокремлено два основних критерії професійної культури майбутнього фахівця з технологічної та дизайн освіти. Культурний критерій включає приналежність продукту до української культури та культурну цінність продукту. Відповідність науково – технічним вимогам сьогодення та технічна значущість продукту – показники технічного критерію. Визначено, що професійна підготовка – це процес, у ході якого осмислюють, оптимізують навчання, аналізують освітні результати, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії. Повноцінна спеціальна підготовка майбутніх учителів технологій та дизайну повинна забезпечити формування системи практичних знань, умінь та навичок з текстильного матеріалознавства, технології швейного виробництва, конструювання та моделювання швейних виробів, обладнання швейного виробництва, спеціального малюнку. Уточнено, що професійна культура є багатоаспектною, характеризується ступінь оволодіння специфічним видом професійної діяльності, рівень її професійного становлення, особливості перебігу професійної діяльності, спосіб реалізації у ході професійної діяльності.

Ключові слова: професійна культура, професійна освіта, технологічна та дизайн підготовка, майбутні фахівці, підготовка викладача.

SAVCHENKO Larysa Oleksiivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department
of Pedagogy and Methods of Technological Education
KryvyiRih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

SAFIAN Karyna Yuriivna –
Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor
National university of life and environmental sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

THE PROBLEM OF FORMING THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN TECHNOLOGICAL AND DESIGN TRAINING

The article reveals the problem of forming the professional culture of future specialists in technological and design training. The socio-economic transformations taking place today in society require the preparation of a creative, comprehensively developed personality capable of active adaptation in society, independent decision-making, choosing and continuing professional education, self-education and self-improvement. The problem of design training of future teachers of technology has not received adequate coverage and remains relevant. The analysis of design education in a secondary school shows that due to the lack of coordinated design training of future teachers of learning technologies, there is a problem of high-quality formation of specialists. For the effective modernization and improvement of technological education, a highly qualified specialist is needed - a teacher of labor training and technology, who is fluent in knowledge and has professionally significant qualities, possesses design thinking, is capable of constant professional growth, social and professional mobility in the field of

design. A system of classes for the formation of the professional culture of students was proposed through the variable course "Design of accessories", which is taught in the specialties "Labor training and technologies", "Clothing and environment design". Analyzing the reliability of the obtained data, two main criteria of the professional culture of the future specialist in technological and design education were singled out. The cultural criterion includes the product's belonging to Ukrainian culture and the product's cultural value. Compliance with today's scientific and technical requirements and the technical significance of the product are indicators of the technical criterion. It was determined that professional training is a process during which training is understood, optimized, and educational results are analyzed, which ensure the possibility of successful work in a certain profession. Full-fledged special training of future teachers of technology and design should ensure the formation of a system of practical knowledge, abilities and skills in textile materials science, sewing production technology, construction and modeling of sewing products, sewing production equipment, special pattern. It is specified that professional culture is multifaceted, characterized by the degree of mastery of a specific type of professional activity, the level of its professional formation, the peculiarities of the course of professional activity, the method of implementation in the course of professional activity.

Key words: professional culture, professional education, technological and design training, future professionals, teacher training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні загально визнаний той факт, що освіта в сучасному світі як культурно-соціальний інститут переживає глибоку кризу, що є віддзеркаленням глобальної цивілізаційної кризи. Освітня система базується на певному розумінні миру і людини, яке визначає цілі і завдання освіти, його зміст, методи, засоби і форми.

Які отримали останнім часом широкого поширення ідеї гуманізації, на жаль, не сприяли в достатній мірі відмові освітньої системи від орієнтації на знання, уміння і навички як генеральну мету. Безумовно, знання, виступаючи основою розвиваючого навчання, необхідні, але вони лише проміжний, а не кінцевий результат освіти.

Культурно-історичний аспект в педагогічних дослідженнях сьогодні має принципове значення, оскільки він припускає ретроспективний і соціокультурний аналіз вивчення проблеми загальнокультурної підготовки майбутнього вчителя. Культурно-історичний підхід в дослідженні проблеми загальнокультурної підготовки педагога є міждисциплінарним і орієнтований, перш за все, на використання даних історії філософії, історії психології, педагогіки, історії науки в цілому. Найважливішими складовими культурно-історичного аналізу виступає вивчення: педагогічних цінностей, технологій, форм і результатів педагогічної творчості як синтезу суб'єктивного і об'єктивного, професійної культури як форми прояву загальної культури особистості.

На даний час технологічна освіта, дизайн підготовкостудентів має бути зорієнтована навивчення нових виробничих процесів, осучаснення виробничих стосунків, до яких включаються інформаційно-комунікаційні та інші засоби виробництва. У зв'язку з цим технологічна освіта та дизайн підготовкостудентів закладів вищої освіти покликана забезпечити ґрунтовне оволодіння знаннями про закономірностіпроектної, техно-технологічної та побутової діяльності, спираючись на знання з основ наук на рівні

загально виробничих закономірностей; всебічнеознайомлення з професією; формування здатності мобілізувати свої потенційні творчі можливості різних видах діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У ряді досліджень загальна культура педагога розглядається як чинник успішності педагогічної діяльності (О.В. Аніщенко, Н.Б. Крилов, Н.П. Лукашевич, Ю.І. Колісник-Гуменюк, А.А. Петров, І.Е. Відт, І.О. Пальшкова, О.С. Пономарьов, А.О. Харченкота ін.), в яких вказуються лише узагальнені характеристики загальнокультурної і професійної підготовки педагога. Як узагальнена методологічна основа при дослідженні проблеми загальнокультурної підготовки фахівців технологічної та дизайн підготовки спирається на наступні підходи в освіті:

1) антропологічний підхід: вчитель не тільки суб'єкт культури, але і її об'єкт, оскільки він не тільки її відтворює, «опредмечує» культуру в нових поколіннях людей, але і сам є її «продуктом»;

2) культурологічний підхід, оволодіння вчителем загальною і професійно-педагогічною культурою, активне засвоєння педагогічних теорій, цінностей, технологій. Опановувавши загальною і професійну культуру майбутній викладач реалізує в своїй практиці культуротворчі функції освіти і педагогіки.

3) Діяльнісний підхід, заснований на діяльності фахівця конкретного профілю в «справжньому» і проєктованому «майбутньому», в умовах сучасного стану суспільства, вивчення закономірностей і особливостей реального процесу «творіння». (М.Б. Євтух, О.В. Лебідь, Л.О. Савченко та ін.) Розглядає освітній процес, як проблему взаємодії викладача і студента як послідовний і логічний перехід від репродуктивного до творчого. Це стимулює вивчення комунікативної культури педагога [4; 6; 10].

В останні десятиліття отримали особливий розвиток дослідження в області гуманістичної педагогіки і психології. Вони об'єднують в собі ідеї різних напрямів, течій, шкіл (екзистенціалізм, педоцентризм, педагогічна

футурологія). Загальним для її представників є визнання унікальності, неповторності особистості. Мета гуманістичної педагогіки полягає в створенні умов для культивування особистості виховання і її самовираження (Дж. Дьюї), для самореалізації як прояву таланту, здібностей і дарувань особистості (А. Маслоу), продуктивного особистісного зростання (К. Роджерс). Найточніше і образно мета гуманістичного виховання викладена А. Маслоу, який бачить її в тому, щоб допомогти людині виявити те, що в ньому вже закладене, не нав'язуючи своїх уявлень про нього [6].

Мета статті. Розкрити проблему формування професійної культури майбутніх фахівців технологічної та дизайн підготовки, розглянути різні аспекти цього особистісного утворення.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: аналіз, моніторинг, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна культура є складовою особистісної культури, вона передбачає творче оволодіння та розвиток особистісних знань, здійснення професійної праці, володіння певною стратегією у виконанні завдань у професійної діяльності. Вона формується у людей професійно зайнятих певною сферою діяльності та які пройшли спеціальну підготовку до неї. Професійна культура, пов'язана із загальною культурою, але має і свої певні риси.

Зміст загальнокультурної підготовки студентів в закладах вищої педагогічної освіти повинен відображати, перш за все, процес прогресивних змін якостей особистості майбутнього вчителя у бік його саморозвитку і самореалізації як в навчальному процесі, так і в професійній діяльності. Це можливо лише при використанні принципу системності, дотриманні структурної гнучкості в побудові моделі загальнокультурної підготовки і визначенні засобів педагогічної дії на особистість студента в тріаді – навчання, розвиток, виховання.

Відчуті себе частиною світової культури – важливе завдання для студента педагогічного закладу. Тому методики побудови нових програм повинні враховувати дані як по загальній, так і по професійній культурі і базуватися на наступних положеннях:

- наявність певних потреб у студентів відносно знань, умінь, навичок, що визначають загальну культуру майбутнього фахівця;

- здійснення загальнокультурної підготовки на основі певної моделі фахівця, що визначає конкретні цілі, зміст і методи загальнокультурної підготовки;

- розуміння студентами необхідності, важливості, доцільності засвоєння навчальної дисципліни в цілому і її окремих розділів не тільки відносно особистісно значущого сенсу,

але і суспільного, професійно-педагогічного значення;

- включення студентів в процес загальнокультурної самоосвіти і самовиховання;

- навчання на високому рівні труднощі, але в той же час посилене для студентів з погляду складності навчального матеріалу і з погляду наявності часу для виконання навчальних завдань.

Таким чином, основними завданнями загальнокультурної підготовки є: формування загальної культури майбутнього вчителя, виховання високих культурних потреб і інтересів, вдосконалення особистісної, діяльнісної, комунікаційної культури, усвідомлення свого місця в діалозі культур, а також розвиток культурної і професійної самосвідомості.

Принципи загальнокультурної підготовки в педагогічному закладі освіти повинні бути однакові для всіх факультетів. Їх реалізація багато в чому залежить від бажання і уміння студентів прийняти на себе відповідальність за власну підготовку, у тому числі і загальнокультурну. До даних принципів ми відносимо:

1) навчання, освіта і самоосвіта повинно будуватися на особистісній зацікавленості студента, його індивідуальних інтересах, здібностях до засвоєння, трансляції і відтворення культури;

2) бачення студентом перспективи власної підготовки, самоосвіти і самовиховання, де формується здібність до самовідтворення в культурі, направлена на усвідомлення і цілеспрямоване перетворення навчальної діяльності, в процесі якої знання, отримані студентами, стають основою їх майбутньої майстерності;

3) принцип цілісності навчально-виховного процесу зв'язує знання, уміння, навички, прагнення і інтереси студентів в єдине ціле і служить не тільки орієнтиром, але і визначальним якісним критерієм ефективності процесу навчання;

4) домінантою загальнокультурної підготовки студентів педагогічного закладу освіти повинні стати особистісний, діяльнісний і системний підхід, де кожному студентові пропонують право вибору власної думки, пошуковій діяльності, направленої на вироблення художньо-образного, творчого мислення і культурних якостей майбутнього фахівця, з метою засвоєння внутрішнього, інваріантного плану діяльності для передачі його підростаючому поколінню;

5) розвиток культури майбутнього фахівця неможливий без створення нового педагогічного середовища як особливого культурного простору, що припускає співдружність педагогів і студентів як односторонній культурно-освітнього процесу.

Організуючи загальнокультурну підготовку студентів, необхідно виховувати у майбутніх вчителів самостійність мислення, навчити їх не просто вбирати культуру, а в першу чергу самостійно орієнтуватися в ній, відбираючи все необхідне для своєї майбутньої професійної діяльності. Таким чином, функції процесу загальнокультурної підготовки в педагогічному закладі освіти полягають в тому, що вони повинні сприяти: розвитку культури особистості майбутнього педагога (особистісного, діяльнісного, комунікативного), куди входить також: розвиток загальнокультурних інтересів і здатності емоційно сприймати і переживати, включатися в культурну діяльність; засвоєння студентами моделей культурно-етичних операцій або дій по відношенню до художньо-естетичних об'єктів і передачі знань, ціннісних орієнтацій традиційного і актуального, сучасного характеру; активізація творчого відношення до навколишньої дійсності, до себе, до справжньої і майбутньої діяльності.

Під загальною культурою особистості розуміємо культурно-орієнтований творчий світогляд і поведінка, засновані на позитивно-соціальному відношенні до себе і інших, професійно-педагогічній діяльності і дійсності, що припускає в системі його підготовки комплекс – інтеграцію загальнонаукових, загальнокультурних, художньо-естетичних знань, складові духовно-етичної і інтелектуальний зміст особистості. Загальна культура особистості педагога будується на формуванні позитивного відношення до професії, самоусвідомлення себе мислячим суб'єктом культури, рефлексії, засвоєнні інваріантних способів мислення і творчої професійної діяльності.

Професійна культура є атрибутивною властивістю певної групи людей, яке виступає результатом розподілу праці, що викликала деяке відособлення певних видів суспільної діяльності. Розглядаючи професію як певне соціально-культурне явище, слід виділяти її складну структуру, яка включає предмет, засоби і результат професійної діяльності. При цьому високий рівень професійної культури, головним чином, характеризується здібністю до рішення поставлених професійних задач, рівнем розвитку професійного мислення. Таким чином під професійною культурою розуміється певний ступінь оволодіння членами професійної групи прийомами і способами рішення поставлених соціальних задач [4].

На сучасному етапі формування професійної культури не можливо без інформаційно-комунікативних технологій. Нині у світі розпочався новий етап комп'ютеризації різних видів діяльності, розвитком мультимедіа технологій. Саме при поєднанні перфомену, графіки, акустики, анімації, зображення,

відеоролику, тексту в інтерактивному режимі роботи створюють інтегративне інформаційне середовище, у якому користувач знаходить якісно нові можливості.

Одним із прикладів ступеневої платформи підтримки для підвищення якості освіти в майбутніх учителів технологій та дизайну є використання «згасаючої допомоги», або скеффолдинг, що характеризує підтримку студентів викладачем у процесі навчання.

Термін «скеффолдинг» з'явився в роботах Д. Вуда, Дж. Брунера і Р. Росса [6]. Такий вид допомоги передбачає втручання викладача лише у випадку, коли студент зовсім не може впоратися із завданням. Провокуючи (*challenge*) студентів, викладач відпускає їх за межі безпечної зони, де вони стикаються з новими, несподіваними, але цікавими завданнями. Вони працюють у зоні найближчого розвитку. В основу ідеї Л. Виготського [6] про зону найближчого розвитку покладено розбіжність між рівнем актуального розвитку (коли студент може самостійно вирішити навчальну задачу) та рівнем потенційного розвитку (якого студент здатний досягти лише за допомогою викладача або у співпраці з іншими студентами).

Викладач, залучаючи студентів у навчальну діяльність, як правило, і працює із зоною найближчого розвитку, тобто «межею кроку» студентів, надаючи їм допомогу: інформуючи, стимулюючи, даючи образи, звертаючи увагу на недоліки та успіхи. Поки студенти намагаються впоратися зі складними або новими завданнями, допомога з боку викладача або більш обізнаного джерела буде інтенсивною. Чим більше дізнається студент, тим менше допомоги йому надається, а ступінь відповідальності за навчання перекладається з більш обізнаного джерела до студента.

Для застосування в процесі інтерактивного навчання було розроблено також маршрутну карту ігрового заняття, що включає комунікативний ланцюжок завдань та засобів для поетапного проходження процесу освоєння навичок співробітництва. У даному контексті ми розглядали ділову та імітаційну інтерактивну ігри, ігрове проектування та ігри-катастрофи.

Наприклад:

- системного змісту навчального матеріалу, поданого в імітаційній моделі професійної діяльності;
- відтворення структури ділової взаємодії в ігровій навчальній моделі в різних аспектах, ролях та функціях професійної діяльності та з різними діловими партнерами;
- забезпечення переходів від коригування групової діяльності викладачем до саморегуляції групової взаємодії самими учасниками занять;
- широких можливостей застосування засобів та технік інтерактивної інформації при колективному прийнятті рішень, що і

перетворює цю інформацію на компетенції, що формують навички співробітництва.

Було запропоновано систему занять з формування професійної культури студентів за рахунок варіативного курсу «Дизайн аксесуарів»,

який викладається на спеціальностях 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 022 Дизайн (Дизайн одягу), (Дизайн предметного середовища). Наведемо приклад 1 модулю:

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА	Кількість годин відведених на:				
	Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійну роботу	Консультативну роботу
Змістовий модуль 1.					
Тема 1.1. Концепція моди. Тренди, як із ними працювати. Інформаційне поле дизайнера. Філософія дизайну.	2	4	8	2	
Тема 1.2. Основні поняття: дизайнер, аксесуар. Функції аксесуарів. Класифікація аксесуарів.	2	4	8	2	
Тема 1.3. Колекція. Ознаки колекції. Методи проектування. Алгоритм створення колекції аксесуарів. Культура організації виставки.	2	4	8	2	
Тема 1.4. Концепція колористики. Значення колористики для дизайнера аксесуарів. Механізм сприйняття кольору.	2	4	8	2	
Тема 1.5. Художній образ українського народного одягу в колекція відомих світових модельєрів. Художній образ української народної хати в роботах дизайнерів інтер'єру.	2	8	8	2	
Тема 1.6. Культура презентації « Українська вишиванка».	2	4	8	2	
Всього годин	12	28	48	12	

Тематика роботи: «Художній образ українського народного одягу в колекція відомих світових модельєрів». Завдання: ознайомитись з поняттям «художній образ», «український мотив», «одяг», «колекція»; розглянути види українського народного одягу та історію їх виникнення; дослідити та проаналізувати колекції відомих модельєрів, які використовують в своїх роботах мотив українського народного одягу; створити власну колекцію одягу з використанням мотивів народного одягу.

Тематика роботи: «Художній образ української народної хати в роботах дизайнерів інтер'єру». Завдання: ознайомитись з поняттями «художній образ», «інтер'єр», «дизайн інтер'єру». Розглянути стилі інтер'єру української народної хати та історію її виникнення; визначити та проаналізувати творчість відомих дизайнерів інтер'єру, які використовують в своїх роботах образ української хати; створити ескіз дитячої кімнати використовуючи за основу образ інтер'єру української народної хати

З метою активізації пізнавальної активності студентів засобами інформаційно-комунікативних технологій нами був розроблено творчий проект «Створення власного дизайн бренду». Мета: створення бренду і розробка елементів його дизайну. Проект створення бренду складається з наступних основних етапів: складання, опис цілей і планування проекту; аналіз поточної ситуації на ринку (маркетингові дослідження); складання та коригування

технічного завдання на розробку елементів бренду; просування бренду і моніторинг його ефективності.

Перший етап складання, опис цілей і планування проекту включає в себе наступні пункти: мета бренду; бажані характеристики бренду, його вимірні показники; список виконуваних робіт (для зручності необхідно розділити роботу на дрібні складові); терміни для кожного окремого етапу (крім термінів вказати контрольні точки по проекту); ресурси (наявні в наявності, необхідні, і їх джерела); бюджет; можливі ризики і форс-мажорні обставини.

Другий етап аналіз поточної ситуації на ринку (маркетингові дослідження). Даний етап можна розділити на кілька під етапів: збір і аналіз інформації про бренд; аналіз конкурентів; аналіз цільової аудиторії.

Аналізуючи достовірність отриманих даних було виокремлено два основних критерія професійної культури майбутнього фахівця з технологічної та дизайн освіти. *Культурний критерій* включає приналежність продукту до української культури та культурну цінність продукту. Відповідність науково – технічним вимогам XXI століття та технічна значущість продукту – показники *технічного критерію*. Як і будь-яка технологія, має свою результативність, тобто свої рівні виконання освітнього продукту та критерії їх оцінювання – це високий, достатній, середній та початковий рівні.

Результати контрольної перевірки студентів (у %)

Курс	Культурний критерій			
	Низький	Середній	Достатній	Високий
II.	15	25	30	20
III.	12	32	28	28
IV.	16	44	28	12

Курс	Технічний критерій			
	Низький	Середній	Достатній	Високий
II.	10	25	35	30
III.	12	28	32	28
IV.	18	34	26	22

Зіставивши отримані данні, чітко відстежується, що у студентів сформовано середньо-достатній рівень професійної культури, тобто це дає змогу стверджувати про необхідність впровадження в навчальний процес варіативних курсів, ІТК технологій та необхідність розробки методичних рекомендацій із досліджувального феномену.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Професійна підготовка – це процес, у ході якого осмислюють, оптимізують навчання, аналізують освітні результати, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії. Повноцінна спеціальна підготовка майбутніх учителів технологій та дизайну повинна забезпечити формування системи практичних знань, умінь та навичок з текстильного матеріалознавства, технології швейного виробництва, конструювання та моделювання швейних виробів, обладнання швейного виробництва, спеціального малюнку. Професійна культура є багатоаспектною, характеризується ступінню оволодіння специфічним видом професійної діяльності, рівнем її професійного становлення, особливості перебігу професійної діяльності, та реалізації у ході професійної діяльності.

Подальшу роботу вбачаємо у розробці діагностичних методик сформованості професійної культури майбутніх фахівців технологічної та дизайн підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В. Професійна культура. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 724–725.
 2. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ : 2003. С. 51–61.

3. Веремчук О. В. Особливості формування професійної культури майбутніх документознавців у вищих навчальних закладах. International Scientific Journal URL: <http://www.inter-nauka.com/>

4. Євтух М. Б. Формування професійної культури майбутнього вчителя. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718630/1/%D0%>

5. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійної культури майбутніх фахівців народних художніх промислівосвітлогічний дискурс. 2015. № 2 (10). С. 153–156.

6. Лебідь О.В. Формування професійної культури майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу в умовах магістратури: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. 226 с.

7. Пономарьов О. С. Формування професійної культури фахівців у системі завдань педагогіки вищої школи. Наукові праці. Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2006. Т. 46. Вип. 33, Педагогічні науки. С. 43–47.

8. Траверсе О. О. Професійна культура як інтегративний чинник фахової підготовки і виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів. Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. Київ : 2003. С. 238–243.

9. Харченко А. О. Проблеми формування професійної культури в системі підготовки менеджерів. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / За ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. Харків : НТУ «ХПІ», 2007. Вип. 15-16 (19-20). С. 88–96.

10. L. Savchenko. Functional role of monitoring in assessing the quality of future hand craft teacher training/Science and education, 2018, Issue 2. P. 186–192. Odessa. Submitted of January, №26 2018 DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-2-25>.

REFERENCES

1. Anishchenko, O. V. (2008). Profesiina kultura [Professional culture]. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, S. 724–725.
 2. Ball, H. O. (2003). Katehoriia «kultura osobystosti» v analizi humanizatsii zahalnoi ta profesiinoi osvity [The category "personality culture" in the analysis of humanization of general and professional education]. Pedahohika i psykhohohiia profesiinoi osvity : rezultaty doslidzhen i perspektyvy / za red. I. A. Ziaziana, N. H. Nychkalo. Kyiv. S. 51–61. [in Ukrainian]
 3. Veremchuk, O. V. Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh dokumentoznavtsiv u vyshchikh navchalnykh zakladakh [Peculiarities of the formation of the professional culture of future document scholars in higher educational institutions]. International Scientific Journal URL: <http://www.inter-nauka.com/> [in Ukrainian]
 4. levtukh, M. B. (2016). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnoho vchytelia [Formation of the professional culture of the future teacher]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718630/1/%D0%> [in Ukrainian]
 5. Kolisnyk-Humenuk, Yu. I. (2015). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv narodnykh khudozhnykh promyslivositlohichnyi dyskurs [Formation of professional culture of future specialists of folk art industrial and educational discourse]. № 2 (10). S. 153–156. [in Ukrainian]
 6. Lebid, O.V. (2013). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnoho kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu

v umovakh mahistratury: monohrafiia [The formation of the professional culture of the future head of a comprehensive educational institution under the conditions of a master's degree: a monograph]. Donetsk: LANDON-KhKhI. 226 s. [in Ukrainian]

7. Ponomarov, O. S. (2006). Formuvannia profesiinoi kultury fakhivtsiv u systemi zavdan pedahohiky vyshchoi shkoly [Formation of the professional culture of specialists in the system of tasks of higher school pedagogy]. Naukovi pratsi. Mykolaiv : MDHU im. P. Mohyly, T. 46. Vyp. 33, Pedahohichni nauky. S. 43–47. [in Ukrainian]

8. Traverse, O. O. (2003). Profesiina kultura yak intehratyvnyi chynnyk fakhovoi pidhotovky i vykhovannia uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Professional culture as an integrative factor of professional training and education of students of vocational and technical educational institutions]. Pedahohika i psykhohohiia profesiinoi osvity : rezultaty doslidzhen i perspektyvy : zb. nauk. prats / za red. I. A. Ziaziuna ta N. H. Nychkalo. Kyiv. S. 238–243. [in Ukrainian]

9. Kharchenko, A. O. (2007). Problemy formuvannia profesiinoi kultury v systemi pidhotovky menedzheriv [Problems of formation of professional culture in the system of training managers]. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichno elity : zb. nauk. prats / Za red. L. L. Tovazhnianskoho, O. H. Romanovskoho. Kharkiv : NTU «KhPI». Vyp. 15-16 (19-20). S. 88–96. [in Ukrainian]

10. Savchenko, L. (2018). Functional role of monitoring in assessing the quality of future hand craft teacher training/Science and education, Issue 2. P. 186–192. Odessa. Submitted of January, № 26 DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-2-25>. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти, Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, якість освіти, педагогічна діагностика, професійна та технологічна освіта, проектна діяльність.

САФ'ЯН Карина Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: якість освіти, моніторинг в освіті, професійна освіта, педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCHENKO Larisa Oleksiivna – Doctor of pedagogical sciences, Professor, head of the department of pedagogy and methods of technological education, Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: higher school pedagogy, quality of education, pedagogical diagnostics, professional and technological education

SAFIAN Karina Yuriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine.

Scientific interests: quality of education, monitoring in education, professional education, higher school pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 37(477.65) «18.../19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-48-56

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти освіти,
Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті окреслено провідні тенденції розвитку освіти на Єлисаветградщині у період другої половини ХІХ – початку ХХ століття, обґрунтовано специфічні особливості системи освіти регіону в зазначений період, розкрито досягнення її прорахунки.

Кожний регіон України має неповторний етнічний автопортрет, самобутні історикокультурні традиції, специфічне культурне середовище та культурно-освітній простір. Єлисаветградщина відома своїми своєрідними культурними та освітянськими традиціями, які обумовили формування досить яскравої педагогічної самобутності, яка проявилася в специфічності системи освіти, у просвітницькій діяльності діячів освіти та культури, оригінальності педагогічних пошуків. У стінах навчальних закладів Єлисаветградського краю формувалася досвід поєднання двох рівнів освіти – загальноосвітньої і професійної шкіл.

Досліджуваній період характеризувався непослідовністю освітньої політики царського уряду. Незважаючи на об'єктивну потребу в реформуванні освіти, на корінні зміни царат не пішов, з кінця ХІХ століття і до початку ХХ століття відбувалися лише часткові позитивні зрушення в структурі системи освіти. Головними особливостями пануючої в той час освітньої парадигми були: переважна спрямованість системи освіти на реалізацію потреб суспільства; обмежений характер змісту освіти, його релігійна спрямованість; охоплення навчанням незначної частини населення; детермінація системи освіти соціально-економічними факторами; її відокремленість від сучасних світових тенденцій розвитку освіти. До особливостей регіональної системи освіти можна віднести: відсутність вищих навчальних закладів; високу активність у вирішенні проблем освіти в регіоні проявляли земства,

які намагалися відкрити доступ до елементарної освіти дітям з усіх верств населення; той факт, що починає проявлятися переважна спрямованість формування системи професійної освіти на реалізацію господарсько-економічних потреб регіону; невідповідність рівня розвитку системи освіти темпам зростання населення; невідповідність найважливіших елементів системи освіти (зміст навчально-виховного процесу, мова викладання тощо) національному складу населення, хоча і спостерігалось створення різних типів народних шкіл для етнічних груп переважно за приватної ініціативи. Щодо професійного статусу педагога в історії вітчизняних середніх навчально-виховних закладів, то вирішальний вплив мала низка чинників: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої школи та вищої педагогічної освіти; заходи з підвищення престижу педагогічної професії й авторитету педагога в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з педагогами в освітніх закладах; ефективність системи професійної підготовки педагога та підвищення його кваліфікації.

Ключові слова: історико-педагогічні дослідження, релігійна спрямованість, детермінація системи освіти соціально-економічними факторами, земства, елементарна освіта, формування системи професійної освіти на реалізацію господарсько-економічних потреб регіону, соціально-політичні умови, народні школи, система професійної підготовки педагога.

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Special Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE YELISAVETGRAD REGION (SECOND HALF OF THE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY)

The article outlines the leading trends in the development of education in the Yelisavetgrad region in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, substantiates the specific features of the region's education system in this period, and reveals achievements and failures.

Each region of Ukraine has a unique ethnic self-portrait, distinctive historical and cultural traditions, a specific cultural environment and cultural and educational space. The Yelisavethrad region is known for its peculiar cultural and educational traditions, which led to the formation of a rather vivid pedagogical identity, which manifested itself in the specificity of the education system, in the educational activities of educational and cultural figures, and in the originality of pedagogical research. Within the walls of educational institutions of the Yelisavetgrad region, the experience of combining two levels of education - general and vocational schools - was formed.

The period under study was characterized by inconsistency in the educational policy of the tsarist government. Despite the objective need to reform education, the tsarist regime did not make fundamental changes; from the late nineteenth century to the early twentieth century, only partial positive changes in the structure of the education system occurred. The main features of the prevailing educational paradigm at that time were: the predominant focus of the education system on meeting the needs of society; the limited nature of the content of education, its religious orientation; the coverage of a small part of the population by education; the determination of the education system by socio-economic factors; its isolation from modern world trends in education. The peculiarities of the regional education system include: the absence of higher education institutions; high activity in solving educational problems in the region was shown by zemstvos, which tried to open access to elementary education for children from all walks of life; the fact that the formation of the vocational education system is beginning to be predominantly focused on the realization of the economic and social needs of the region; the mismatch between the level of development of the education system and the rate of population growth; the mismatch between the most important elements of the education system (content of As for the professional status of the teacher in the history of domestic secondary educational institutions, a number of factors had a decisive influence: socio-political living conditions in the country; government policy in the field of secondary school and higher pedagogical education; measures to increase the prestige of the teaching profession and the authority of the teacher in society; peculiarities of scientific and methodological work with teachers in educational institutions; effectiveness of the system of professional training and professional development of teachers.

Key words: historical and pedagogical research, religious orientation, determination of the education system by socio-economic factors, zemstvo, elementary education, formation of a system of vocational education to meet the economic and social needs of the region, socio-political conditions, public schools, system of professional teacher training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Історико-педагогічні проблеми завжди ставилися до найбільш актуальних, гострих питань розвитку педагогічної думки. Вивчення психологічних і педагогічних явищ з позицій діалектики, тобто науки про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, дозволяє виявити їх якісну своєрідність, зв'язку з іншими соціальними явищами і процесами. Відповідно до принципів цієї теорії навчання, виховання і розвиток майбутніх педагогів досліджуються в

тісному зв'язку з конкретними умовами суспільного життя і професійної діяльності. Всі педагогічні явища вивчаються в їх постійній зміні та розвитку, виявленні протиріч і шляхів їх вирішення.

Не варто забувати конфуціанську максиму: минуле – це вчитель майбутнього. Окрім цього, історико-педагогічні дослідження допомагають введенню нової інформації до фонду теорії педагогіки, забезпечують уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у педагогічній науці, створюють систему інформації, що

спирається на об'єктивні факти і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання, яку вивчають чимало сучасних українських учених.

Кожний регіон України має неповторний етнічний автопортрет, самобутні історикокультурні традиції, специфічне культурне середовище та культурно-освітній простір. Центральний регіон України відомий своїми своєрідними культурними та освітянськими традиціями, які обумовили формування досить яскравої педагогічної самобутності, яка проявилася в специфічності системи освіти, у просвітницькій діяльності діячів освіти та культури, оригінальності педагогічних пошуків.

На сучасному етапі значно зріс інтерес науковців до особливостей розвитку освіти на Єлисаветградщині. Науковці прагнуть більш об'єктивно оцінити здобутки в сфері освіти в регіоні, що пов'язано з відкритістю архівів і доступністю нових джерел. Історія освіти була однією з яскравих і насичених сторінок історії Єлисаветградського краю окресленого періоду. У стінах навчальних закладів формувалася досвід поєднання двох рівнів освіти – загальноосвітньої і професійної шкіл.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Важливе значення мають наукові праці, в яких розглядається розвиток вищої освіти в Україні та країнах за кордоном, зокрема таких авторів: Ф. Альтбаха, В. Андрушенка, А. Максименко, О. Мещанінова, Н. Ничкало, А. Ржевської, Г. Перкіна, Л. Пуховської, А. Сбруєвої, С. Сисоєвої. Проблема перебігу освітніх процесів, професійної діяльності педагога, системі його підготовки і підвищення кваліфікації та вимогам до фахівців присвятили свої дослідження О. Гнізділова, О. Гончар, С. Золотухина, О. Попова, О. Сухомлинська, Н. Тарарак .

Аналіз літературних джерел засвідчує велику увагу сучасних істориків педагогіки до різних аспектів досліджуваного питання, зокрема методологія вивчення сутності історико-педагогічних надбань з позицій “історія – це погляд у майбутнє” всебічно представлена в наукових працях Л. Вовк, М. Євтуха, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка.

Мета статті: окреслити провідні тенденції розвитку освіти на Єлисаветградщині періоду другої половини XIX – початку XX століття, виявити механізм впливу різних чинників, зокрема освітньої політики й шкільного законодавства на формування системи освіти на Єлисаветградщині та обґрунтувати специфічні особливості системи освіти регіону в зазначений період.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Освітня політика царського уряду в досліджуваній період не відповідала вимогам часу. Своїми діями уряд намагався скоріше знищити, ніж підтримати прогресивний рух в освітній галузі. І все ж цей рух існував, і його

основою була боротьба народів Російської імперії, в тому числі й українського народу, за демократизацію освіти, а саме – за розширення мережі початкових освітніх закладів, за введення загального навчання дітей, за підвищення письменності населення.

Як майже всюди в Росії, в Україні високу активність у вирішенні проблем освіти в регіонах проявляли різні громадські організації та земства. На початок XX століття більшість земств внесли пропозиції про введення загального початкового навчання (царський уряд здійснював політику обмеження кількості осіб, які мали право здобувати освіту, віддаючи перевагу вихідцям з імущих класів і деяких близьких до них верств, земства ж намагалися відкрити доступ до елементарної освіти дітям з усіх верств населення). Так, Єлисаветградське повітове земство вже 1873 року в умовах майже повної байдужості уряду до питань народної освіти звернулося до нього з клопотанням про введення загального початкового навчання і розпочало широке статистичне дослідження стану народної освіти в повіті. Активну діяльність у цьому напрямку одним із перших у країні розпочало Херсонське губернське земство. Вже 1874 року його представники працювали над проектом плану розвитку народної освіти в губернії та порушували питання про послідовне введення загального навчання на основі початкової земської школи. Відзначимо, що саме у відповідь на земські клопотання 1906 року була призначена матеріальна допомога уряду на утримання вчителів, 1907 року надані земствам безповоротні та довгострокові позики із державного шкільно-будівельного фонду тощо.

Це були прогресивні зрушення в галузі освіти, але царський уряд орієнтувався на збереження найгіршого типу школи – церковно-парафіяльної, яка давали головним чином релігійне виховання і лише мінімальний обсяг елементарних знань. У тих місцевостях, де існували церковно-парафіяльні школи, заборонялося відкривати земські. Така політика царського уряду в галузі народної освіти сприяла незадовільному стану початкового навчання. Вкрай низькою була письменність населення.

У 60–70-ті роки XIX столітті в Російській імперії було проведено ряд реформ: селянська, земська, судова, військова, фінансова, освітня. Не зважаючи на їх обмежений характер, вони, зокрема й освітня реформа, створили передумови для становлення громадянського суспільства.

У “Положенні про початкові народні училища” (1864 р.) зазначалося, що вони мають на меті утверджувати в народі релігійні та моральні поняття і поширювати початкові корисні знання. В училищах вивчали Закон Божий, письмо, перші чотири арифметичні дії. Проводились читання звичайних і церковних книг. Навчання обмежувалось елементарними знаннями і письменністю.

У другій половині XIX століття за підтримки прогресивної інтелігенції, громад і земств значно розширилася мережа початкових освітніх закладів. Уже у 1897 році в початкових шкіль різних типів налічувалося 16798, в тому числі міністерських – 5495, земських – 3179, церковно-приходських – 8061, інших відомств – 14, недільних – 49. Але вони не могли охопити навчанням усіх дітей. У різних губерніях України уміли писати від 15,5% до 27,9% усіх жителів. Відсоток грамотного населення в Херсонській губернії (1897 р.) становив 15,9%.

Не кращим був і стан з середньою школою, хоча поступово і прослідковується позитивна динаміка. Наприкінці 1890 року в Україні діяли 129 гімназій, із них – 52 чоловічих і 77 жіночих. Статутом гімназій (1864 р.) були зняті обмеження доступу до середньої освіти за майновим станом і віросповіданням.

У 1895 році у Єлисаветградському повіті працювала 71 земська школа, де навчалося 6743 учні і 118 церковно-приходських шкіл, які відвідували 4454 учні. 1898 року у повіті було 80 земських початкових училищ, у тому числі 75 однокласних і 5 двокласних [3, с. 60–61].

Для сільських училищ Міністерство народної освіти встановило трирічний термін навчання в однокласних училищах і п'ятирічний – у двокласних. Матеріальне забезпечення шкіл було недостатнім.

У звіті про стан народних училищ у Херсонській губернії подаються такі дані: “У 1895 році у введені Херсонських народних училищ було навчальних закладів 1432, в тому числі: а) безпосередньо підпорядкованих Міністерству народної освіти – 227; б) училищ, які знаходилися в підпорядкуванні училищних рад – 450; в) приватних – 130; г) хедерів – 625. Порівняно з минулим роком число учнів збільшилося в основному на 26 (не враховуючи хедерів, з якими збільшилося на 139). Крім того, у тому ж році в губернії було 539 училищ других відомств. Таким чином, всього у губернії було у 1895 році навчальних закладів 1971” [11, с. 237]. Для порівняння наводимо дані про школи за 1903 рік: “Всього – 252 було в губернії 1739, із них сільських – 1324, міських – 214, нерозподілених – 201”.

До початкових народних училищ належали: підпорядковані Міністерству народної освіти парафіяльні училища в містах і селах, що утримувалися на кошти місцевих громад, частково казни, пожертвувань приватних осіб; народні училища, що утримувалися приватними особами різного звання; сільські училища, підпорядковані міністерствам державного майна та ін., утримувані на громадські кошти; підпорядковані духовному відомству церковно-парафіяльні училища, утримувалися з казни, на громадські й приватні кошти; недільні школи, утримувалися урядом, громадами, приватними особами. Навчальний курс мав складатися з

таких предметів: Закон Божий, читання книг цивільного й церковного друку, письмо, перші чотири дії арифметики, церковні співи. Предмети мали викладатися російською мовою церковнослужителів або вчителями (чоловіками й жінками) після дозволу училищної ради, а Закон Божий мав право викладати лише парафіяльний священик. Для зарахування на посаду вчителя потрібно було отримати дозвіл у повітовій училищній раді після надання вчителю авторитетною особою рекомендації про їхню благонадійність і моральність.

До училищ приймалися діти всіх станів; плата за навчання встановлювалася відомством чи приватними особами, яких утримувалися училища. Початкові народні перебували під наглядом повітової училищної ради, хоча за релігійно-моральним вихованням мав стежити парафіяльний священик.

У 1905/1906 навчальному році під впливом громадськості Міністерство народної освіти було змушено внести деякі позитивні зміни у навчальні плани і програми середніх шкіл; відмінити ряд попередніх розпоряджень, які обмежували доступ молоді з демократичних шарів населення до освіти; надати деякі пільги приватним навчальним закладам; дозволити педагогічним радам відступати за угодженням з попечителем навчального округу від діючих правил та інструкцій; надати право проводити в середніх школах загальношкільні та покласні збори і обирати на них батьківські комітети. З боку царського уряду це були лише окремі поступки, але все ж таки це були хоч і невеличкі, але перемоги прогресивної громадськості.

Після революції 1905–1907 років політика царського уряду в галузі освіти була спрямована на ліквідацію завоювань демократичної громадськості. Уряд намагається закрити якомога більше відкритих під час революції закладів просвітницького характеру – бібліотек, клубів, курсів для дорослих, народних університетів тощо, забороняє діяльність Всеукраїнської учительської спілки, майже всіх “Просвіт” та інших освітніх товариств. Гальмувалося відкриття нових шкіл і просвітницьких установ для дорослих, підсилювалося значення релігійного виховання учнів, скорочувався обсяг знань у початкових школах, обмежувався доступ до середньої і вищої школи дітям з бідних верств населення.

Взагалі середніх шкіл в Російській імперії було дуже мало. Під час революції 1905–1907 років по всій Російській імперії поширився рух за вільне відкриття шкіл, за прогресивні зміни у змісті й методах навчання. Усі неруські народи, в тому числі й український, боролися проти русифікації школи, за право навчання рідною мовою. Освіта була доступною тільки для заможної частини населення регіону. Лише близько 20% населення були письменними. Існуючій системі освіти не були притаманні

різноманітність та гнучкість. У регіоні не було вищих навчальних закладів.

Після жовтня 1905 р. в Україні виникли громадські організації з назвою «Просвіта». Головною метою їх діяльності була допомога розвитку української культури, організація просвіти українського народу його рідною мовою. Ці товариства засновували і щоденні недільні школи, народні бібліотеки. Такою організацією в цей період було Єлисаветградське товариство поширення грамотності і ремесел. На початку ХХ століття у центральному регіоні було також покладено початок народним читанням, недільним і вечірнім заняттям з дорослими. У Єлисаветграді функціонувала безкоштовна народна бібліотека, яка утримувалася Єлисаветградською товариством поширення грамотності і ремесел, яке було створене у 1899 році і припинило свою діяльність у 1917 році [2; Оп. 1; Спр. 18; Арк. 47].

Під впливом революції 1905–1907 років дещо підвищується вплив громадськості на розвиток освіти, в регіоні зменшується кількість церковно-парафіяльних шкіл і збільшується кількість земських, виникають школи з рідною мовою викладання, зростає громадська та методична активність педагогічних працівників. Але ці зміни не відігравали вирішальної ролі в розвитку освіти. Царський уряд зберігав свою панівну роль у визначенні політики в галузі освіти, яка була спрямована на захист державних інтересів, обмеження можливостей для отримання освіти, збереження її релігійного характеру. В усіх ланках освіти панують авторитарні відносини, зміст освіти в початкових школах був примітивним і мало відповідав потребам особистості та розвитку регіону. Більшість приміщень шкіл були непридатні для занять, школи не мали спеціального обладнання, наочних посібників. У початкових школах один вчитель приходився в середньому приблизно на 50 учнів, а в гімназіях – на 20 учнів.

Оскільки якість освіти залежить від її мети, змісту, методики навчально-виховного процесу, забезпечення педагогічними кадрами, матеріальних умов, то можна зробити висновок про її низький рівень у початкових школах.

На території Єлисаветградщини педагогічна освіта розвивалася досить позитивно в якісному і в кількісному відношеннях. Історико-педагогічний огляд зародження та становлення педагогічної освіти в краї, опис основних етапів її розвитку представлено у різновидових публікаціях. Однією з особливостей цього сектора освіти була різноманітність типів навчальних закладів із підготовки вчителів. Звернення до історії педагогічної освіти нашого краю дає можливість глибше з'ясувати стан підготовки вчительських кадрів у різні історичні періоди, механізми функціонування освітньої сфери регіону.

У дореволюційний період однією з перших публікацій, у якій розглядалася історія освітніх закладів регіону був «Исторический очерк г. Елисаветграда» (1897) [8]. Відомий громадський діяч, тодішній міський голова О. Пашутін у нарисі місцевої історії звернув увагу на ставлення суспільства й місцевої влади до потреб народної школи, подав інформацію про еволюцію окремих навчальних закладів, серед яких певне місце відвів короткому опису розвитку жіночих навчальних закладів на Єлисаветградщині. Зокрема, у публікації ми знаходимо таку інформацію: «10 жовтня 1860 р. відкрилося Єлисаветградське жіноче училище другого розряду. Вже з наступного року на його утримання місцева влада виділяла щорічно 1355 крб., також передбачалася плата за навчання: 20 крб. на рік, за вивчення іноземних мов – додатково 5 крб. Навесні 1869 р. училище складалося з 1 підготовчого й 4 основних класів; того ж року його реорганізували в заклад першого розряду, а 9 вересня 1870 р. – у громадську жіночу гімназію. 1881 р. при ній відкрили додатковий педагогічний клас» [8, с. 89–90]. Аналіз праці свідчить про те, що автор вважає значним досягненням у розвитку середньої освіти – відкриття Єлисаветградського жіночого училища.

Зауважимо, що Єлисаветградське жіноче училище виникло відповідно до чинних реформ у галузі освіти. Так, 30 травня 1858 р. затверджується «Положення про жіночі училища відомства Міністерства Народної Освіти», згідно з яким училища утримувалися на кошти громадськості, благодійних товариств і тільки в особливих випадках допомагала держава. Училища поділялися на перший (6 класів) і другий (4 класи) розряди, які відрізнялися обсягом знань. У травні 1870 р. було затверджено «Положення про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства Народної Освіти». За положенням жіночі училища першого розряду перетворювалися на гімназії, а училища другого розряду – на прогімназії. Згідно цього положення у жіночих гімназіях вводився 8-ий додатковий педагогічний клас.

Про заснування й діяльність педагогічних класів у Єлисаветградській жіночій гімназії, крім історії міста, написаної О. Пашутіним, згадується також у щорічних звітах про народну освіту в Єлисаветградському повіті, що друкувалися на початку ХХ ст. та мали переважно описово-інформаційний характер.

Проведений історіографічний аналіз засвідчив незначну кількість історико-педагогічних досліджень з розвитку педагогічної освіти у радянський період. Виявлено нечисельну групу статейних публікацій про діяльність Кіровоградського педагогічного інституту в цей період.

Заслуговує на увагу в історіографічному контексті праця ректора С. Королюка «До

двадцятиріччя Кіровоградського державного педагогічного інституту імені О. С. Пушкіна» (1951) [5], надрукована у наукових записках педінституту, у якій автор зробив аналіз діяльності закладу за певний період.

Історико-педагогічний огляд розвитку ВНЗ можна знайти в газетних публікаціях різних років. Так, зокрема у ювілейній публікації «Полудень віку» ректор О. Поляруш підвів деякі підсумки піввікової історії закладу. Зазначив найвідоміших випускників – доктора біологічних наук, професора А. Кулик, завідуючого кафедрою нейрохірургії Донецького медінституту В. Кондратенка, завідуючого кафедрою вищої математики Київського політехнічного інституту доктора фізико-математичних наук Л. Дундученка, заступника голови Верховної Ради УРСР М. Орлик (Ісаєва), Героя Радянського Союзу Г. Джунковську (Маркову), заслуженого вчителя республіки С. Логачевську, народну артистку СРСР, солістку Одеського театру опери і балету Р. Сергієнко [9].

Помітною публікацією в радянський період є нарис з нагоди 50-річного ювілею ВНЗ «Кіровоградський державний педагогічний інститут імені О. С. Пушкіна (до 50-річчя з дня заснування)» (1980) редактор Т. Долганова [4] з коротким викладом літопису закладу.

Дослідник історії краю О. Паніотов розкрив особливості підготовки вчительських кадрів на Єлисаветградщині у період із 1923–1925 рр. на Міжвузівській науковій конференції з історичного краєзнавства (Кіровоград, 1990) [7].

Утім існуючий доробок недостатньо відображає тенденції розвитку педагогічної освіти в масштабах регіону за радянського періоду.

Лише у пострадянський період посилився інтерес як до вивчення професійно педагогічної освіти у регіоні, що, як зазначалося раніше, передусім пов'язано з ліквідацією жорстких ідеологічних рамок, відкритістю архівів і доступністю нових джерел, можливістю повному оцінити історичні події і явища.

Зауважимо, що значно ґрунтовніше розвиток педагогічної освіти на теренах краю розкрито у доробку сучасних українських дослідників. Його репрезентують різновидові публікації.

Заслуговує на увагу монографія С. Якименко та О. Литвиненко «Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття)» (2011) [15]. Так, у монографії системно висвітлено питання історії виникнення, становлення й розвитку жіночої освіти у межах Херсонської губернії в кінці XIX – на початку XX ст. Розкрито регіональні особливості діяльності різних типів жіночих середніх навчальних закладів Херсонської губернії у досліджуваний період. Характеризуючи стан жіночої освіти в Херсонській губернії, автори зазначають, що

мережа жіночих навчальних закладів Єлисаветграда почала формуватися в кінці першої половини XIX ст.: «У 1864 р. у Єлисаветграді були такі жіночі навчальні заклади: училища повітові (68 учениць), приходські (70 учениць) та приватне Карнаухової (10 учениць), жіночі пансіони Погорелки (32 учениці) та Вередкович (20 учениць). Пансіон пані Фортвенглер існував з 1855 р., а після відкриття в кінці 1860 р. жіночого пансіону пані Хрущевої вони були закриті, а згодом із відкриттям у Єлисаветграді громадської жіночої гімназії його знову відкрили. До приватних жіночих середніх навчальних закладів міста належала також гімназія пані Кодьєвої, яка функціонувала протягом тривалого часу» [15, с. 71–72]. При цьому, в монографії вказується, що на кінець XIX ст. у навчальних закладах Єлисаветграда на відміну від інших міст Херсонської губернії охоплення середньою освітою дівчат було значно гірше [15, с. 76].

Важливим матеріалом у контексті вивчення історіографії еволюції педагогічної освіти в регіоні є дослідження В. Постолатія [10 та ін.]. Так, у 2006 р. виходить друком праця В. Постолатія «Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865–1965 рр.)» [10], яка розкриває цілісну картину розвитку педагогічної освіти в досліджуваному регіоні. Автор дослідив еволюцію зародження та розвитку педагогічної освіти, починаючи від рішення комісії Єлисаветградських земських зборів (11.09.1865 р.) про відкриття місцевої семикласної гімназії з педагогічними класами і до 1965 р.

Ретельно проаналізувавши нормативно-правове регулювання, а також організаційно-методичне забезпечення навчального процесу в Єлисаветградській громадській жіночій гімназії (1870), на педагогічних курсах при Єлисаветградському міському шестикласному училищі (1900), Добровеличківській жіночій учительській семінарії, відкритій у 1912 р. в складі одного першого класу в м. Добровеличківці Єлисаветградського повіту Херсонської губернії, В. Постолатій доходить висновку, що у краї на початку XX ст. вже складалася певна система підготовки народних вчителів. Проте їх випускали в обмеженій кількості. Найякіснішою була педагогічна освіта, яку давала жіноча гімназія. Тут за навчання потрібно було платити чималі гроші. Дослідник звертає увагу на те, що «лише 25 % з тих, хто одержував у педагогічному класі свідоцтво вчителя, йшли працювати у школу» [10].

Автор зазначає, що народного вчителя також готували педагогічні курси та семінарії. Ці навчальні заклади були розраховані на представників малозабезпечених верств населення – безкоштовне навчання, більшість учнів одержували стипендії. В. Постолатій

наголошує, що «система педагогічної освіти, що існувала, в основному задовольняла зростаючий попит краю на вчителів із відповідною підготовкою. Більше того, – пише дослідник, – зокрема в м. Єлисаветграді протягом десятиліть випускницям жіночої гімназії було досить важко одержати місце в школі, оскільки кількість бажаючих працювати значно перевищувала вчительські вакансії» [10, с. 13–14].

Вагомим досягненням вважаємо запропоновану автором принципово нову позицію щодо заснування педагогічного ВНЗ у краї. В. Постолатій вважає, що саме з 1881 р. розпочато підготовку вчителів у регіоні та відлік «неперервної історії ... й ... родоводу» [10, с. 4] Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині Центральноукраїнський), зауважуючи при цьому, що університет виріс із Єлисаветградських вищих трирічних педагогічних курсів (1921), які на той час мали статус ВНЗ за українською системою вищої освіти. Ці курси, пройшовши низку реорганізацій, мають неперервну історію аж до набуття статусу Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, – вважає В. Постолатій [10, с. 141].

Зауважимо, що більшість дослідників створення і відлік історії ВНЗ датують 1930 р., а тому така думка В. Постолатія є досить оригінальною, але з іншого боку є цілком виправданою, оскільки автор посилається на нормативні документи про систему розвитку вищої педагогічної освіти в Україні 1920-х рр. та, на підтвердження свої міркувань, наводить висновок авторитетного дослідника вищої педагогічної освіти в Україні доктора педагогічних наук, професора В. Майбороди, що трирічні педагогічні курси «за правовим станом ... прирівнювалися до технікумів, що, як відомо, вважалися вищими навчальними закладами...» [6, с. 35]. Автор також розглядає надзвичайно цікавий період в історії розвитку педагогічної освіти в регіоні за часів керування Єлисаветградськими педагогічними курсами (1922–1924) першого професора В. Харцієва.

Період з 1957–1965 рр. він визначає як «початок сходження» і саме на цьому етапі, на думку дослідника, було закладено великі потенційні можливості для подальшого зростання ВНЗ. В. Постолатій відзначає досягнення тодішнього ректора Ф. Овчаренка, «який за роки хрущовської відлиги значно поліпшив навчально-матеріальну базу інституту, доклав значних зусиль до зміцнення професорсько-викладацького складу, розширення контингенту студентів» [10, с. 98]. Звертає увагу, що саме за його керівництва, інститут почав перетворюватися на один із кращих педагогічних ВНЗ України.

Отже, детальний аналіз розвитку педагогічної освіти у регіоні в період із 1865–

1965 рр. дозволив автору глибоко, рельєфно показати її генезу, нормативно-правове регулювання, формування мережі відповідних закладів та інституцій й увиразнити особливості організації та змісту навчального-виховного процесу у закладах відповідного типу в різні історичні періоди.

Заслуговує на увагу в контексті вивчення історіографії розвитку педагогічної освіти солідний науково-історичний доробок історика, краєзнавця С. Шевченка [12 та ін.].

У 2007 р. С. Шевченко опублікував практично ідентичні книги «Alma mater єлисаветградських гімназисток» [12] та «Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія (1860–1920 рр.)» [14], у яких представив ґрунтовну характеристику системи жіночої освіти, її розвитку і реформування. Зaslугою автора є те, що він фактично вперше цілісно охарактеризував основні етапи становлення та розвитку найстарішої з-поміж середніх навчальних закладів міста та жіночих гімназій Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Єлисаветградської громадської жіночої гімназії. Вчений ґрунтовно проаналізував зміст навчально-виховного процесу, головні напрямки роботи опікунської та педагогічної рад, батьківського комітету, благодійного товариства допомоги бідним ученицям, особливості взаємин гімназії з освітянськими і владними органами, іншими навчальними закладами, передусім Єлисаветградською чоловічою гімназією та реальним училищем, висвітлив персональний склад викладачів і кращих учениць, систему виховної роботи в закладі, долі випускниць, проаналізував фінансово-господарський стан справ у гімназії тощо [14, с. 7–8].

У роботах С. Шевченка зазначається, що дівчатам, які отримали свідоцтва про закінчення курсу прогімназії або перших чотирьох класів гімназії 1881 р. надано право «на звання початкових учительок». За клопотанням опікунської та педагогічної рад 1881/1882 н. р. у гімназії відкрився VIII додатковий, педагогічний клас [14, с. 23].

Досягнення Єлисаветградською громадською жіночою гімназією статусу восьмикласної, дослідник вважає важливим етапом у розвитку освіти центрально-українського регіону [14, с. 59].

С. Шевченко звертає увагу, що 1904–1914 рр. стали періодом найвищого розвитку гімназії – з допомогою керівництва міста було усунуто будівельні недоліки у новому приміщенні, облаштовано територію; педагогічний колектив отримав відповідні умови для ефективного реалізації завдань навчально-виховного процесу; збільшилася кількість учениць і класів; набуто досвіду діяльності батьківського комітету [14, с. 113].

Автор констатує, що перша світова війна викликала значні труднощі в діяльності

громадської гімназії. Колектив мусив перенести діяльність до приміщень класичної гімназії та реального училища. Заняття у дві зміни, боротьба за владу в місті, економічна скрута негативно впливали на нормальний хід навчально-виховного процесу. За цих умов значно підвищилася роль батьківського комітету. Діяльність міської влади і опікунської ради була спрямована на пошук шляхів поліпшення становища жіночої гімназії [14, с. 144–145].

Окрім того, С. Шевченко проаналізував перший досвід українізації в системі освіти, який відбувався в умовах національно-культурного відродження, як складової державного будівництва. Так, у книзі «Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія (1860–1920 рр.)» знаходимо інформацію, що «завдяки зусиллям національно свідомих учителів, “просвітан”, представників Центральної Ради, УНР, гетьманату, Директорії у Єлисаветграді поступово вводилося вивчення рідної мови в початкових школах, розпочала діяльність державна українська гімназія, українізувалися інші середні навчальні заклади, у т. ч. громадська жіноча гімназія» [14, с. 151].

Дослідивши останній період діяльності гімназії – (1919–1920 рр.) – вчений зазначає, що завершення діяльності Єлисаветградської громадської жіночої гімназії припало «на драматичний період в українській історії, час становлення радянської влади. У місті змінювалася політична ситуація, влада, загострилися соціально-економічні проблеми. Та, незважаючи на це, керівництво, педагогічний персонал закладу намагалися знайти оптимальні шляхи організації навчального процесу, виконання виховних завдань» [14, с. 163].

С. Шевченко звертає увагу, що з 25 червня по 15 липня на Інгулі з ініціативи міністерства діяли курси українознавства для вчителів народних шкіл Єлисаветградського та Олександрійського повітів. 243 педагоги тоді вивчали історію України, українську мову та методику викладання математики [13, с. 282].

Питанню підготовки вчителів, підвищенню їх кваліфікації в Україні на певному історичному етапі присвячено дисертаційне дослідження В. Вдовенко «Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів (1861–1920 рр.)» (2005) [1], яка, зокрема, висвітлила й історію організації педагогічних з'їздів на Єлисаветградщині в зазначений період та розкрила роль Єлисаветградського земства в організації підготовки вчителів.

Об'єктом уваги Н. Калініченко стали перші кроки на шляху становлення педагогічної освіти в регіоні. У своїй монографії (2007) [3] дослідниця здійснила ретроспективний аналіз підготовки вчительських кадрів для сільських шкіл на початку ХХ ст. Автором детально розкриті особливості педагогічних курсів Херсонського губернського земства. Значну

увагу вчена приділила саме досвіду організації подібних курсів у Єлисаветградському повіті.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, досліджуваний період характеризувався непослідовністю освітньої політики царського уряду. Незважаючи на об'єктивну потребу в реформуванні освіти, на корінні зміни царат не пішов, з кінця ХІХ століття і до 1917 року відбувалися лише часткові позитивні зрушення в структурі системи освіти. Головними особливостями пануючої в той час освітньої парадигми були: переважна спрямованість системи освіти на реалізацію потреб суспільства; обмежений характер змісту освіти, його релігійна спрямованість; охоплення навчанням незначної частини населення; детермінація системи освіти соціально-економічними факторами; її відокремленість від сучасних світових тенденцій розвитку освіти. До особливостей регіональної системи освіти можна віднести: відсутність вищих навчальних закладів; високу активність у вирішенні проблем освіти в регіоні проявляли земства, які намагалися відкрити доступ до елементарної освіти дітям з усіх верств населення; той факт, що починає проявлятися переважна спрямованість формування системи професійної освіти на реалізацію господарсько-економічних потреб регіону; невідповідність рівня розвитку системи освіти темпам зростання населення; невідповідність найважливіших елементів системи освіти (зміст навчально-виховного процесу, мова викладання тощо) національному складу населення, хоча і спостерігалось створення різних типів народних шкіл для етнічних груп переважно за приватної ініціативи. Щодо професійного статусу педагога в історії вітчизняних середніх навчально-виховних закладів, то вирішальний вплив мала низка чинників: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої школи та вищої педагогічної освіти; заходи з підвищення престижу педагогічної професії й авторитету педагога в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з педагогами в освітніх закладах; ефективність системи професійної підготовки педагога та підвищення його кваліфікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Веденская Г. А. Проблемы преподавания литературы в школе в наследии В. А. Сухомлинского: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Л., 1980. 177 с.
2. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 56, Оп.1. Спр. 18.
3. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні (друга половина ХІХ – ХХ століття) : Монографія. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2007. 744 с.
4. Кіровоградський державний педагогічний інститут імені О. С. Пушкіна (до 50-річчя з дня заснування) / ред. Т. Г. Долганова. Кіровоград, 1980. 13 с.

5. Королюк С. К. До двадцятиріччя існування Кіровоградського педінституту ім. О. С. Пушкіна. *Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ін-ту імені О. С. Пушкіна*. 1951. Т. 1. С. 3–24.

6. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985). К.: Либідь, 1992. 196 с.

7. Паніотов О. О. До історії підготовки вчительських кадрів на Єлисаветградщині (1923–1925 рр.) : міжвузівська наукова конференція з історичного краєзнавства: тези доповідей. Кіровоград, 1990. С. 75–77.

8. Пашутин А. Исторический очерк г. Єлисаветграда. Єлисаветград: Лито-Типографія бр. Шполянських, 1897. 311 с.

9. Полярш О. Полудень віку. *Кіровоградська правда*. 1980. 1 жовтня.

10. Постолатій В., Гур'янова О. Творець нової школи в Єлисаветграді. *Освітнянське слово*. 2005. Листопад.

11. Систематический свод постановлений Єлисаветградского уездного земского собрания за 1865–1895 годы. Сост. Е. И. Борисов. Єлисаветград, 1895. 247 с.

12. Шевченко С. І. Вершники на Інгулі. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард»», 2013. 332 с.

13. Шевченко С. І. Лицарі українського степу: збірка статей (1983–2008 рр.). Кіровоград: 2008. 376 с.

14. Шевченко С. І. Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія. 1860–1920 рр. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2007. 179 с.

15. Якименко С. І., Желан А. В. Становлення та розвиток музичної освіти в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття) : монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 240 с.

REFERENCES

1. Vedenskaia, H. A. (1980). Problemy prepodavaniia literatury v shkole v nasledy V. A. Sukhomlinskogo [Problems of teaching literature at school in the legacy of V. A. Sukhomlinsky. A. Sukhomlinsky] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Lviv. 177 s. [in Ukrainian]

2. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti [State Archives of Kirovograd Region]. F. 56, Op.1. Spr. 18. [in Ukrainian]

3. Kalinichenko, N. A. (2007). Trudova pidhotovka uchniv silskoi shkoly v Ukraini (druha polovyna XIX – XX stolittia) [Labor Training of Rural School Pupils in Ukraine (Second Half of the XIX - XX Centuries)] : Monohrafiia. Kirovohrad : Polihrafichno-vydavnychiy tsentr TOV «Imeks LTD». 744 s. [in Ukrainian]

4. Kirovohradskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut imeni O. S. Pushkina (do 50-richchia z dnia zasnuvannia) (1980). [Kirovohrad Pushkin State Pedagogical Institute (on the occasion of the 50th anniversary of its foundation)] / red. T. H. Dolhanova. Kirovohrad. 13 s. [in Ukrainian]

5. Koroliuk, S. K. (1951). Do dvadtsiatyrichchia isnuvannia Kirovohradskoho pedinstytutu im. O. S. Pushkina [To the twentieth anniversary of the Kirovohrad Pushkin Pedagogical Institute]. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzh. ped. in-tu imeni O. S. Pushkina. T. 1. S. 3–24. [in Ukrainian]

6. Maiboroda, V. K. (1992). Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: istoriia, dosvid, uroky (1917–1985) [Higher Pedagogical Education in Ukraine: History, Experience, Lessons (1917-1985)]. Kyiv : Lybid. 196 s. [in Ukrainian]

7. Paniotov, O. O. (1990). Do istorii pidhotovky vchytelskykh kadriv na Yelysavethradshchyni (1923–1925 rr.) [On the History of Teacher Training in the Yelisavetgrad Region (1923-1925)]: mizhvuzivska naukova konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva: tezy dopovidei. Kirovohrad. S. 75–77. [in Ukrainian]

8. Pashutyn, A. (1897). Ystorycheskyi ocherk h. Elysavethrada [Historical sketch of the city of Elisavetgrad]. Elysavethrad : Lyto-Typohrafyia br. Shpolianskykh. 311 s. [in Ukrainian]

9. Poliarush, O. (1980). Poluden viku [Noon of age]. Kirovohradaska pravda. 1980. 1 zhovtnia. [in Ukrainian]

10. Postolatii, V., Hurianova, O. (2005). Tvorets novoi shkoly v Yelysavethradi [Creator of a new school in Yelisavetgrad]. Osvitianske slovo. Lystopad. [in Ukrainian]

11. Systematicheskyi svod postanovleniy Elysavethradskoho uездного zemskoho sobraniya za 1865–1895 hody (1895). [Systematic summary of resolutions of the Yelisavetgrad district zemstvo assembly for 1865–1895 years]. Sost. E. Y. Borysov. Elysavethrad. 247 s. [in Ukrainian]

12. Shevchenko, S. I. (2013). Vershnyky na Inhuli [Riders on the Ingule River]. Kirovohrad : PP «Tsentr operativnoi polihratsii «Avanhard. 332 s. [in Ukrainian]

13. Shevchenko, S. I. (2008). Lytsari ukrainskoho stepu: zbirka statei (1983–2008 rr.) [Knights of the Ukrainian steppe: a collection of articles (1983-2008)]. Kirovohrad. 376 s. [in Ukrainian]

14. Shevchenko, S. I. (2007). Stari stiny: Yelysavethradska hromadska zhinocha himnaziia. 1860–1920 rr. [Old walls: Yelisavetgrad Public Women's Gymnasium. 1860-1920.]. Kirovohrad : RVV KDFU im. Volodymyra Vynnychenka. 179 s. [in Ukrainian]

15. Yakymenko, S. I., Zhelan, A. V. (2014). Stanovlennia ta rozvytok muzychnoi osvity v Khersonskii hubernii (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Formation and development of music education in Kherson province (late XIX - early XX century)] : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy Dim «Slovo». 240 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Savchenko Nataliia Serhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023 р.

УДК 37:316.48(07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-57-62

СТИНСЬКА Вікторія Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика

Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0555-3205>e-mail: viktoriia.stynska@pnu.edu.ua**КЛЕПАР Марія Василівна –**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1671-3710>e-mail: mklepar10@gmail.com**ЧИНЧОЙ Олександр Олександрович –**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2572-1416>e-mail: chinchoy@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування полікультурної компетентності вчителів у сучасному освітньому просторі.

Визначено, що компетентнісний підхід у освіті переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів та студентів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Проаналізовано мету, зміст, функції полікультурної компетентності вчителя, різні підходи до трактування категорії «полікультурна компетентність».

Узагальнено, що полікультурна компетентність – це інтегрована риса особистості, яка формується в процесі навчання і включає в себе комплекс полікультурних знань, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя та діяльності в сучасному багатокультурному суспільстві. Ця компетентність проявляється у здатності особистості ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності через позитивну взаємодію з представниками різних культур.

Враховуючи, що головною метою системи формування полікультурної компетентності є підготовка високоосвіченої особистості, яка здатна до творчої діяльності, готова до самореалізації та самовизначення в різних сферах життя, вільна від негативних етнокультурних стереотипів, та має світогляд громадянина світу, який відчуває загальнолюдську відповідальність за майбутнє нашої планети, виокремлено професійно значущі якості полікультурно компетентного педагога: творче ставлення до професійної діяльності; прагнення до новаторства на базі сучасних наукових знань; гуманістичний характер спілкування з учнями; усвідомлення себе носієм національної культури і полікультурності, посередником між культурою і освітою; усвідомлення педагогом важливості національного й полікультурного для розвитку особистості.

Зроблено висновок, що враховуючи соціокультурний та культурологічний контексти професійної педагогічної діяльності, можна зробити висновок, що рівень професіоналізму учителя визначається ступенем сформованості його полікультурної компетентності, яка сприяє конструюванню взаємин на основі системного утворення «особистість-особистість», культурних способів спілкування та взаємодії.

Ключові слова: компетентність, полікультурна компетентність, компетентнісний підхід, вчитель, вища професійна освіта, Україна.

STYNSKA Viktoriia Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Department of Pedagogy and
Educational Management named
after Bohdan Stuparyk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0555-3205>e-mail: viktoriia.stynska@pnu.edu.ua

KLEPAR Mariia Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor Department of Primary Education Pedagogy,
Carpathian National University
named after Vasyl Stefanyk
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

CHINCHOY Oleksandr Oleksandrovich –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Associate Professor of the Department of
Natural Sciences and Methods of Their Education,
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2572-1416>
e-mail: chinchoy@ukr.net

FORMATION OF TEACHERS' MULTICULTURAL COMPETENCE IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE: FEATURES AND CHALLENGES

The article is devoted to the topical issue of forming teachers' multicultural competence in the modern educational space.

It is determined that the competency-based approach to education shifts the emphasis from the process of accumulating normatively defined knowledge, skills and abilities to the formation and development of pupils' and students' ability to act practically and creatively apply the acquired knowledge and experience in different situations.

The purpose, content, functions of the teacher's multicultural competence, various approaches to the interpretation of the category «multicultural competence» are analyzed.

It is summarized that multicultural competence is an integrated personality trait that is formed in the learning process and includes a set of multicultural knowledge, skills, interests, needs, motives, values, multicultural qualities, experience, social norms and rules of behavior necessary for everyday life and activities in a modern multicultural society. This competence is manifested in the individual's ability to effectively solve social problems through positive interaction with representatives of different cultures.

Given that the main goal of the system of multicultural competence formation is to train a highly educated personality who is capable of creative activity, ready for self-realization and self-determination in various spheres of life, free from negative ethno-cultural stereotypes, and has the worldview of a world citizen who feels a universal responsibility for the future of our planet, the following professionally significant qualities of a multicultural competent teacher are highlighted: creative attitude to professional activity; desire for innovation based on modern scientific knowledge; humanistic nature of communication with students; awareness of oneself as a carrier of national culture and multiculturalism, an intermediary between culture and education; teacher's awareness of the importance of national and multicultural for personal development.

It is concluded that, given the socio-cultural and cultural contexts of professional pedagogical activity, it can be concluded that the level of teacher's professionalism is determined by the degree of formation of his/her multicultural competence, which contributes to the construction of relationships based on the systemic formation of «personality-personality», cultural ways of communication and interaction.

Key words: competence, multicultural competence, competence-based approach, teacher, higher professional education, Ukraine.

Постановка проблеми. В контексті реформування вищої освіти в Україні, сучасна педагогічна парадигма націлюється на створення висококваліфікованого фахівця, який був би конкурентоспроможним на ринку праці. Цей фахівець має володіти відмінними професійними навичками, знати суміжні галузі, вміти аналізувати та узагальнювати складну інформацію, мати систематичний та критичний підхід мислення, може приймати обдумані рішення, проявляти креативність та готовність адаптуватися до нових знань. Він здатний ідентифікувати та вирішувати реальні життєві проблеми, завжди готовий до професійного зростання та має потенціал для соціальної та професійної мобільності. Крім того, він може працювати на рівні світових стандартів. Ця педагогічна парадигма спрямована на вдосконалення взаємодії закладів вищої із ринком праці, підвищення професіоналізму

молодих спеціалістів, оновлення змісту, методології та умов навчання.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових (творчих, мистецьких) професійних і загальних компетентностей, які необхідні для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань. Відтак, наш науковий пошук засвідчив, що після закінчення навчання у ЗВО випускник може бути на різних рівнях готовності щодо виконання функціональних обов'язків, а саме:

перший рівень – елементарна готовність випускника ЗВО до виконання посадових зобов'язань (відсутність практичних умінь та навичок за наявності теоретичних знань);

другий рівень – здійснення фахівцем роботи на функціональному рівні за готовими розробками (орієнтирами), конкретними технологіями без належного творчого пошуку;

компетентнісний рівень – готовність фахівця до високопродуктивної, креативної праці, де однією зі складових є науково-дослідницька компетентність [5, с. 140].

Отже, компетентнісний рівень визначає зміну акцентів від орієнтації на знання до формування цілісного досвіду у вирішенні освітніх завдань, виконання ключових функцій та соціальних ролей. Згідно з поглядами С. Фурдую [6, с. 487], компетентнісний підхід у вищій професійній освіті сприяє розвитку у творчого підходу у розв'язання проблем організації управління освітнім процесом, аналізу та синтезу практичного досвіду педагогічної діяльності, передбачає прогнозування та планування очікуваних результатів діяльності, створення сприятливого середовища для особистісного та професійного розвитку, розробку та впровадження нових технологій, вибір найоптимальніших технологій, методів та прийомів для досягнення успішності у професійній діяльності.

Отже, компетентнісний підхід надає можливість фахівцю виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, проявляючи творчість і інноваційний підхід, що становить очевидну перевагу над традиційними і іншими інноваційними методами.

Основними факторами, які впливають на реалізацію компетентнісного підходу, є наступні:

1. Глобалізація всіх аспектів життя особистості і суспільства в умовах загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу.
2. Потреба у володінні навичками швидких трансформацій в освітніх системах.
3. Перехід світової спільноти до інформаційного суспільства.
4. Філософія постіндустріального суспільства.
5. Запровадження моделі особистісно орієнтованого (студентоцентрованого) навчання.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє стверджувати, що всередині компетентнісного підходу виділяються два базових поняття: *компетенція* (розглядається як сукупність якостей особистості, узагальнених інтелектуальних, професійних, комунікативних, методологічних, світоглядних та інших умінь) і *компетентність* (динамічна комбінація знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5, с. 141]).

Отже, якщо компетенція трактується як певна норма, вимога до підготовки фахівця, то компетентність розглядається як оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів вищої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від «01»

червня 2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 № 1648)) розрізняють компетентності інтегральні, загальні і спеціальні (фахові, предметні) [4]:

інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо результатів навчання та/або професійної діяльності;

загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача вищої освіти в різних галузях та для його особистісного розвитку;

спеціальні (фахові, предметні) компетентності – компетентності, актуальні для предметної області та важливі для успішної діяльності за певною спеціальністю.

Отже, саме фахові компетентності притаманні фахівцю певної професії, вони є базовою характеристикою діяльності фахівця, що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення.

Викладач у ЗВО виконує різні функції і здійснює різні види діяльності, кожен з яких вимагає конкретних мотивів (бажання виконувати певний вид діяльності, відношення до цього як до професійної цінності, прагнення вдосконалити цю діяльність), знань (розуміння особливостей цього виду діяльності), відповідних якостей і навичок (здатність виконувати цю діяльність). З огляду на це багато зарубіжних і вітчизняних учених у структурі фахової компетентності виділяють окремі її види, які відповідають функціональному складу науково-педагогічної діяльності викладача: (педагогічну (предметна, дидактична, методична), психологічну, аутопсихологічну, комунікативну, управлінську, проєктивну, рефлексивну, соціальну, конфліктологічну, фасилітаційну, дослідницьку, іншомовну, інформаційну та ін.

На особливу увагу заслуговує розгляд **полікультурної компетентності**. Це відзначається під час аналізу питання про впровадження європейських стандартів освіти в Україні. Дослідження показує, що концепція полікультурності не виникає самостійно як абстрактна теоретична конструкція в області педагогіки. Вона стає одним із фундаментальних принципів сучасної освіти, що базується на ключових цінностях європейського демократичного суспільства: права людини, рівність, мир, соціальна справедливість, демократія, свобода, безпека громадян, взаємозалежність, плюралізм, культурне розмаїття, відкритість, відповідальність,

партнерство та повага до навколишнього середовища.

У даному контексті висока полікультурна компетентність педагогічних кадрів та її формування у майбутніх вчителів стають важливою умовою забезпечення готовності молодого покоління до повноцінної життєдіяльності в сучасному європейському просторі.

Відносно полікультурної компетентності, то в науковій літературі є різні тлумачення терміну, а саме як:

- здатність особистості жити й діяти в багатокультурному суспільстві (В. Кузьменко, Л. Гончаренко);

- індивідуальна характеристика міри відповідності потребам суспільства, базовий компонент поняття «культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури (О. Прохоров, О. Смолянінова);

- безперервний процес, значущим чинником якого є освіта (О. Щукін);

- цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом освітньої підготовки особи у ЗСО та в процесі неперервної освіти (І. Соколова);

Це комплексна особистісна характеристика, яка формується під час освітньої підготовки на основі толерантності і характеризується усвідомленням власної багатокультурної ідентичності. Ця якість проявляється в здатності до конструктивної взаємодії з представниками інших культурних груп (О. Щеглова);

- інтегративна характеристика, яка відображає здатність до проведення політики багатомовності в умовах різноманітного культурного середовища. Дослідниця розглядає полікультурну компетентність як набір якостей, що сприяють розумінню культурних відносин у власній та іноземній країні і сприяють досягненню цілей виховання особистості (Л. Васютенкова);

- здатність особи до інтеграції в іншу культуру за умови збереження зв'язку з її власною мовою та культурою, яка ґрунтується на об'єднанні особистісних рис, засвоєних знань, вмінь і навичок у позитивній взаємодії міжетнічного та міжкультурного характеру. Це сприяє безконфліктному формуванню ідентичності особистості в багатокультурному суспільстві і її успішній інтеграції в різноманітний світовий культурний простір (Л. Воротняк);

- інтегративна якість особистості, яка формується під час навчання, включає в себе комплекс полікультурних знань, вмінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних рис, досвіду, соціальних норм і правил поведінки. Вона необхідна для щоденного життя і успішної діяльності в сучасному багатокультурному суспільстві. Ця якість проявляється в здатності особистості

ефективно розв'язувати завдання суспільної діяльності через позитивну взаємодію з представниками різних культур. (О. Березюк).

Отже, узагальнюючи найбільш значимі, на наш погляд, висловлення вітчизняних і зарубіжних авторів, ми робимо спробу сформулювати інтегральне визначення феномену полікультурної компетентності, що поєднує погляди вчених на заявлену проблему на основі системного підходу.

Полікультурна компетентність – це інтегрована риса особистості, яка формується в процесі навчання і включає в себе комплекс полікультурних знань, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя та діяльності в сучасному багатокультурному суспільстві. Ця компетентність проявляється у здатності особистості ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності через позитивну взаємодію з представниками різних культур.

Головною метою системи формування полікультурної компетентності є підготовка високоосвіченої особистості, яка здатна до творчої діяльності, готова до самореалізації та самовизначення в різних сферах життя, вільна від негативних етнокультурних стереотипів, та має світогляд громадянина світу, який відчуває загальнолюдську відповідальність за майбутнє нашої планети.

Ми приєднуємося до погляду багатьох дослідників, які стверджують, що зміст полікультурної компетентності учителя пов'язаний із структурою полікультурної освіти, яка активно впроваджується в освітній процес і включає такі елементи:

1. Розвиток соціокультурної ідентифікації молоді як умови розуміння та входження в полікультурне середовище.

2. Оволодіння основними поняттями, що характеризують різноманітність світу.

3. Виховання позитивного ставлення до культурного різноманіття.

4. Формування навичок і вмінь взаємодії з представниками різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння [1].

Ядром полікультурної компетентності учителя є база знань, що містить:

- усвідомлення необхідності вивчення проблем полікультурності;

- знання, які допоможуть збагнути досвід та культурні характеристики етнічних груп, що населяють певну територію;

- знання, що допоможуть сформувати гнучкий підхід до сприйняття національних та культурних норм, усвідомлення недопустимості расизму та дискримінації.

Щодо вмінь застосовувати знання на практиці, вони базуються на здатності вчителя поєднувати навчальний матеріал свого предмету з аспектами полікультурності. Важливо

відзначити, що гуманітарні дисципліни мають більше можливостей для інтеграції полікультурних тем, ніж природничо-математичні. Наприклад, історико-педагогічна наука надає значний обсяг фактичного матеріалу, який сприяє кращому розумінню процесів становлення і розвитку полікультурного середовища. Вивчення етнокультурних груп завдяки історичним дослідженням дозволяє відзначити важливі моменти їхньої історії та просторового розподілу.

У той же час, полікультурно компетентний учитель повинен вміти вибирати методи, форми і прийоми, які сприяють створенню атмосфери співпраці та взаємного поваги серед учнів. Це має на меті підвищити зацікавленість учнів у знаннях, які вони отримують від вчителя.

До професійно значущих якостей полікультурно компетентного педагога, на думку С. Авхутської, варто віднести [1]:

- творчий підхід до професійної діяльності (який передбачає наявність у вчителів творчого та інноваційного мислення і допомагає вчителю розвивати низку навичок, таких як здатність розглядати різні варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми);
- прагнення до інновацій на основі сучасних наукових знань (допомагає освітянам адаптувати досвід, набутий у контексті багатокультурності, до українського суспільства і знаходити ефективні технології для впровадження);
- гуманістичний підхід до спілкування з учнями (включає в себе сприйняття та повагу до думки учнів, здатність встановлювати психологічний контакт через спілкування, комунікативність, спроможність до співпраці, емпатію, толерантність);
- самосвідомість як носія національної культури та полікультурності, посередника між культурою і освітою (включає знання вчителем рідної мови, культури та історії свого народу і сусідніх народів, розуміння взаємодії та зв'язку між культурними групами);
- усвідомлення педагогом важливості національного та багатокультурного компонентів для розвитку особистості.

У межах нашого дослідження підтримуємо визначення основних функцій полікультурної компетентності О. Кондратьєвою: **миротворча** (формує особистість, яка здатна активно та ефективно функціонувати в багатонаціональному полікультурному середовищі, де вона проявляє розуміння і повагу до різних культур, вміє гармонійно співіснувати з представниками різних національностей, рас, вірувань, і де вона сприяє культивуванню поважного ставлення до кожної особистості та захисту гідності та прав кожної людини.); **регулююча** (орієнтує на дотримання рівноправності, поваги, свободи); **культурозберігаюча** (є засобом збереження й

розвитку етнічних культур, залучення цінностей етнічних культур); психологічна (створення демократичного й гуманного соціального клімату, гармонізації відносин різних культур); **виховна** (виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, виховання людської гідності й високих моральних якостей із метою співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів; розвиток навичок толерантності, готовності до взаємного співробітництва); **соціальна** (розвиток навичок соціального спілкування, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння), **комунікативна** (формування навичок міжкультурної комунікації) [3, с. 78].

Система формування полікультурної компетентності, за висновком О.Березюк, передбачає [2, с. 208]:

- інтегративний підхід до культурознавчого збагачення світогляду особистості під час вивчення навчальних дисциплін;
- конструювання взаємин на основі системного утворення «особистість-особистість», культурних способів спілкування та взаємодії;
- нову методику співпраці, звернення до власного досвіду, спільну побудову траєкторії самовдосконалення особистості й підтримки образу «Я»;
- відзеркалення під час спілкування полікультурних потреб – діалогу, поліфонічних думок, толерантне ставлення до інших;
- забезпечення особистості можливістю самовизначення як представника того чи іншого етносоціуму, тієї чи іншої культури;
- утвердження на практиці мислеформи «від пізнання себе до розуміння інших»;
- вчинкові дії: автентичність, довіра, співпраця, сприйняття, конкретність, повна контактність, двостороння комунікація, емпатійне розуміння;
- сприяння особистісному та професійному зростанню майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, враховуючи соціокультурний та культурологічний контексти професійної педагогічної діяльності, можна зробити висновок, що рівень професіоналізму учителя визначається ступенем сформованості його полікультурної компетентності, яка сприяє конструюванню взаємин на основі системного утворення «особистість-особистість», культурних способів спілкування та взаємодії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авхутська С. О. Полікультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності майбутнього учителя. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10085/avhutska.pdf?sequence=1&isallowed=y>

2. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі/ Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ждлу ім. і. франка, 2015. С. 193–209.

3. Кондратьєва О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 2016. 265 с.

4. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 р. № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 р. № 1648). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>.

5. Стинська В., Яцишин З., Кліщ І. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. том 2. С. 139–142.

6. Фурдуй С. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціономічної сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 485–489.

REFERENCES

1. Avkhutska, S. O. (2011). Polikultura kompetentnist yak neobkhidna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnoho uchytelia [Multicultural competence as a necessary component of the future teacher's professional competence].

URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10085/avhutska.pdf?sequence=1&isallowed=y> [in Ukrainian]

2. Bereziuk, O. S. (2015). Systemnyi pidkhid do formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v suchasnomu osvithnomu prostori [A systematic approach to the formation of multicultural competence of future specialists in the modern educational space] / Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo zhdu im. i. franka, S. 193–209. [in Ukrainian]

3. Kondratieva, O. (2016). Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly (na zasadakh lnhvokrainoznavchoho pidkhdou) [Formation of Multicultural Competence of Future Primary School Teachers (Based on the Linguistic and Country Studies Approach)]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04; Natsionalnyi pedahohichnyi univertsytet im. M.P. Drahomanova. K., 265 s. [in Ukrainian]

4. Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoї osvity. (2017). [Methodical recommendations for the development of standards of higher education]; nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid «01» chervnia 2017 r. № 600 (u redaktsii nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid «21» hrudnia 2017 r. № 1648). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>. [in Ukrainian]

5. Stynska, V., Yashchysyn, Z., Klishch, I. (2021). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii profesiinii osviti Ukrainy [Competency-based approach in Ukrainian vocational training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Seria 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Vyp. 79. tom 2, S. 139–142. [in Ukrainian]

6. Furdui, S. (2017). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli v Ukraini: rozrobka ta vprovadzhenia idei pry pidhotovtsi fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery [Competence approach in higher school in ukraine: development and implementation of ideas in the training of specialists in the sphere of socionomics]. *Molodyi vchenyi*. № 3 (43), S. 485–489. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СТИНСЬКА Вікторія Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: формування полікультурної компетентності вчителів у сучасному освітньому просторі: особливості та виклики.

КЛЕПАР Марія Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: формування полікультурної компетентності вчителів у сучасному освітньому просторі: особливості та виклики.

ЧІНЧОЙ Олександр Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування полікультурної компетентності вчителів у сучасному освітньому просторі: особливості та виклики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STYNSKA Viktoriia Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Pedagogy and Educational Management named after Bohdan Stuparyk Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Scientific interests: formation of multicultural competence of teachers in the modern educational space: features and challenges.

KLEPAR Mariia Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor Department of Primary Education Pedagogy, Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk.

Scientific interests: formation of multicultural competence of teachers in the modern educational space: features and challenges.

CHINCHOY Oleksandr Oleksandrovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of Their Education, of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: formation of multicultural competence of teachers in the modern educational space: features and challenges.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2023 р.

УДК 37.037.1-057.875

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-63-66

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Одним із головних завдань професійної освіти сьогодні є модернізація фізкультурної освіти, формування у майбутніх фахівців професійних знань з обраної спеціальності, високої фізичної працездатності, особистісної фізичної культури тощо.

У статті розкрито сучасні підходи до розуміння поняття «фізична культура» та особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладу вищої освіти.

З'ясовано, що фізична культура є складовою частиною культури людства. Вона втілює єдність матеріального і духовного: вона, з одного боку, націлена і має своїми результатами «соціальне перетворення» свого тіла; з іншого, виступає як процес і результат збагачення людини знаннями і способами цього перетворення. Іншими словами, фізична культура суспільства знаходиться в прямій залежності від особистої фізичної культури кожного члена цього суспільства. Фізичну культуру слід розглядати як особливий вид культурної діяльності, спрямованої на зміцнення і підтримку здоров'я, підтримка нормального фізичного і психічного розвитку, формування правильної поведінки, розвиток різних груп м'язів тіла, зміцнення серцево-судинної системи, правильний і своєчасний розвиток всіх систем організму і їх функцій, нормалізацію обмінних процесів.

Встановлено, що фізична культура це компонент життєдіяльності особистості, один з ефективних засобів її реалізації. Заняття фізичною культурою і спортом сприяють фізичному розвитку, фізичній підготовленості людини, впливаючи на внутрішні системи і процеси його організму, розвиваючи і вдосконалюючи активну соціальну діяльність особистості. Також, заняття фізичною культурою сприяють підвищенню загальної та спеціальної працездатності, соціальної і біологічної адаптації до умов сучасного виробництва і забезпечують необхідний в певних соціально-історичних умовах рівень соціально-біологічної готовності до найважливіших видів соціальної діяльності.

Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо в дослідженні сучасних підходів до фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти України.

Ключові слова: культура, фізична культура, фізичне виховання, фізичний розвиток, студенти.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –
Doctor of Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

PHENOMENOLOGIES OF PHYSICAL CULTURE OF STUDENTS

One of the main tasks of professional education today is the modernization of physical education, formation of professional knowledge in the chosen specialty, high physical capacity, personal physical culture, etc. in future specialists.

The article reveals modern approaches to understanding the concept of "physical culture" and features of professional training of future teachers of physical culture in the conditions of a higher education institution.

It was found that physical culture is an integral part of human culture. It embodies the unity of the material and the spiritual: on the one hand, it aims and has as its results the "social transformation" of its body; on the other hand, it acts as a process and result of enriching a person with knowledge and methods of this transformation. In other words, the physical culture of society is directly dependent on the personal physical culture of each member of this society. Physical culture should be considered as a special type of cultural activity aimed at strengthening and maintaining health, maintaining normal physical and mental development, forming the correct posture, development of different groups of body muscles, strengthening of the cardiovascular system, correct and timely development of all body systems and their functions, normalization of metabolic processes.

It has been established that physical culture is a component of an individual's life activity, one of the effective means of its implementation. Physical education and sports contribute to the physical development and physical fitness of a person, affecting the internal systems and processes of his body, developing and improving the active social activity of the individual. Also, physical education contributes to the increase of general and special work capacity, social and biological adaptation to the conditions of modern production and provides the necessary level of socio-biological readiness for the most important types of social activity in certain socio-historical conditions.

Prospects for further research can be seen directly in the study of modern approaches to physical education of students in higher education institutions of Ukraine.

Key words: culture, physical culture, physical education, physical development, students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах істотно змінилася державна політика щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти України. Але, на жаль, серйозною проблемою з позицій сьогодення залишається незадовільне здоров'я дітей та учнівської молоді, яке за твердженням науковців і вчителів-практиків усе більше погіршується, а відтак – здоров'язбережувальна функція педагогів стає пріоритетною. Названа соціальна проблема спричинена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних причин належать такі, як: комерціалізація спорту, що призводить до його перетворення в елітарний вид дозвілля та витісняє масову фізичну культуру; згорання діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл; відсутність у школах України належної матеріально-спортивної бази; недостатнє фінансування масового спорту тощо [7, с. 24–25]. Тож, одним із головних завдань професійної освіти сьогодні є модернізація фізкультурної освіти, формування у майбутніх фахівців професійних знань з обраної спеціальності, високої фізичної працездатності, особистісної фізичної культури тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Попередження шкідливих звичок засобами фізичної культури присвячуються дослідження (О. Дубогай, С. Закопайло, С. Кондратюк, В. Кузьменко, С. Лапаєнко, А. Турчак та ін.). Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти висвітлено у працях учених Є. Захаріної, Л. Іваної, Н. Степанченко, О. Тимошенка, М. Турянської, І. Щербака та ін. Попри значну увагу вчених, питання професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладу вищої освіти фізичного потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити сучасні підходи до розуміння поняття «фізична культура» та особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зміст поняття «фізична культура», що є похідним від категорії «культура», неоднозначне, як неоднозначний і зміст категорії «культура». Ця суперечливість розкриває як реальну діяльність людини (суспільства), так і її засоби і методи, створені в суспільстві, а також її результати.

У галузі філософії культура витлумачена як єдність духовних і матеріальних цінностей, створених суспільством у процесі суспільно-історичної практики. Адепти ціннісного підходу аналізують культуру переважно як продукт людської діяльності, її результат, представлений у вигляді сукупності матеріальних і духовних цінностей (як окремої особистості, так і

суспільства в цілому), що використовують для подальшого вдосконалення [7].

Як зауважує К. Огніста, «фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості» [4, с. 13].

Сутність фізичної культури витлумачують у теорії та методиці фізичного виховання як сукупність досягнень людства у створенні й раціональному застосуванні спеціальних засобів, умов і методів, що спрямовані на фізичне вдосконалення особистості. За Н. Малютенко, «фізична культура являє собою єдність реальної (практичної) та ідеальної (психічної) діяльності» [3, с. 96].

Окремі дослідники [6; 7] бачать у фізичній культурі виховну педагогічну діяльність, що відповідає за соціалізацію душевних здібностей особистості, гарантує її душевну й тілесну енергетику. «Фізична культура, – зауважує вчений, – готує людину до будь-якого виду діяльності, саме тому є джерелом та основою педагогіки» [7, с. 64].

І. Кривенцова зазначає, що ставлення до сутності фізичної культури повинно бути таким, як до «базової галузі загальної культури, «відповідальної» за гармонізацію фізичних якостей, які дані людині природою, і соціальних, тобто тих, що регулюються тією сукупністю цінностей, які напрацювало суспільство» [1].

Сутність фізичної культури полягає переважно в тому, що вона включає життєво важливі способи й результати використання нами, людьми, власних рухових можливостей: для «перетворення» своїх якостей, здібностей, отриманих від природи. У фізичній культурі як в одній зі сфер соціальної діяльності представлені всі види цінностей – духовні й матеріальні, що пов'язані із задоволенням потреб.

В іншому вимірі характеризують культуру прихильники діяльнісного підходу, стверджуючи, що вона являє собою творчу діяльність, завдяки якій виокремлюються раніше створені цінності та з'являються нові. На думку дослідників, процес розвитку культури виявляється в тому, що особистість одночасно створює культуру та себе як суспільну істоту, формує в ній власні сутнісні сили, опановує попередню культуру.

«Фізична культура» – один із видів загальної культури, вид творчої діяльності людини, що вдосконалюється, відновлюється та підтримується у сфері фізичного вдосконалення особистості, самореалізація фізичних і духовних здібностей соціально значущих результатів, які пов'язані з реалізацією обов'язків у суспільстві. Фізична культура являє собою специфічний вид культури, результат людської діяльності, засіб і спосіб усебічного розвитку людей, а також

практичного виконання ними своїх соціальних обов'язків [7].

Отже, фізична культура, подібно до культури в цілому, постає, з одного боку, як процес духовної й матеріальної діяльності людей, з іншого – як результат цієї діяльності, її продукт. Культура репрезентує якісний аспект духовної та матеріальної сторін діяльності людини й суспільства, а також її результати.

Фізична культура спрямована на гармонійний фізичний і духовний розвиток людини, що є в її сфері не тільки об'єктом, а й суб'єктом пізнання, оцінювання, перетворення. Незважаючи на те, що фізична культура представлена всіма складниками структури особистості, у ній домінує духовність як цілісність психічного життя людини в процесі творення її фізичних кондицій.

Фізична культура – складник загальної культури – наповнена власним змістом, має свій об'єкт, предмет, функції й результат, що стосуються характеристик усієї культури. Це специфічний, самостійний вид культури, що вирізняється особливостями, завданнями й метою, методами та засобами. Отже, помилково кваліфікувати названий феномен у руслі лише духовної або матеріальної культури чи аналізувати його за межами культури, оскільки задоволення духовних і матеріальних потреб людини й суспільства не становить єдиної та основної її мети як соціального явища [7].

Фізична культура – це не просто спосіб і результат перетворення людиною своєї фізичної підготовленості, а механізм взаємодії природної та соціальної детермінант людини. Саме можливість одночасно впливати на фізичні й соціально-психологічні сторони організму людини дають підстави говорити про значущість фізичної культури для формування культури особистості [2, с. 32].

Фізична культура спрямована на всебічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та морального духа особистості. У фізичній культурі поєднані матеріальні й духовні сторони: вона постає як результат і як процес збагачення людини знаннями та способами «соціального перетворення» свого тіла [7].

Фізична культура це компонент життєдіяльності особистості, один з ефективних засобів її реалізації. Заняття фізичною культурою і спортом сприяють фізичному розвитку, фізичній підготовленості людини, впливаючи на внутрішні системи і процеси його організму, розвиваючи і вдосконалюючи активну соціальну діяльність особистості. Також, заняття фізичною культурою сприяють підвищенню загальної та спеціальної працездатності, соціальної і біологічної адаптації до умов сучасного виробництва і забезпечують необхідний в певних соціально-історичних умовах рівень соціально-біологічної готовності до найважливіших видів соціальної діяльності [1].

У теорії фізичної культури більш виразною стає тенденція до переважання філософсько-культурологічного підходу, що застосовують у вивченні феномену фізичної культури та способу її формування кожним індивідом. З огляду на це актуалізоване питання про сутність «фізичне виховання» особистості. Фундаментальним принципом фізичного виховання є єдність інтелектуального, тілесного та світоглядного компонентів у розвитку й становленні фізичної культури індивідуума, що зумовлює тісну взаємозалежність і взаємозв'язок у формуванні фізичної, чуттєво-емоційної, інтелектуальної, духовної сфер людини [7].

У науковій літературі сформульована думка про те, що поняття «фізичне виховання» є процесом, спрямованим не тільки на навчання рухів, виховання фізичних якостей, але й на оволодіння спеціальними знаннями, розвиток усвідомленої потреби в заняттях фізичними вправами [2, с. 35].

Фізичне виховання – це складова освіти і виховання, педагогічний, освітній процес, навчальна дисципліна, спрямована на опанування знань, умінь і навичок щодо управління фізичним розвитком людини, різновидами рухової активності з метою навчання та виховання особистості в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих [5].

Фізичне виховання стратегічно спрямоване на збереження, зміцнення і формування здоров'я комплексом дієвих засобів фізичного виховання, що впливають на якість життєдіяльності [8, с. 124].

В професійній підготовці вчителя будь-якої спеціальності повинні мати місце знання і вміння, які необхідні для проведення різних форм фізичного виховання із дітьми. До таких форм відносяться: організація гігієнічної гімнастики, фізкультурної паузи, рухливих ігор, прогулянок, екскурсій, походів, різних спортивних заходів на протязі всього навчання школярів і студентів. Випускники педагогічних навчальних закладів виконують функції класного керівника, вихователя груп продовженого дня, організатора виховної роботи, вихователя дитячого садка та ін. З урахуванням цього професійно-педагогічна фізична підготовка майбутніх педагогів повинна бути націленою на вирішення наступних завдань: розкрити студентам значення фізичного виховання у загальній системі освіти і виховання підростаючого покоління; навчити майбутніх педагогів правильному використанню засобів, методів і різноманітних організаційних форм фізичного виховання школярів, для того щоб сприяти зміцненню здоров'я, закалюванню, формуванню правильної постави; сприяти вихованню фізичних якостей; прищеплювати інтерес до систематичних занять фізичними вправами; заняття з фізичного виховання і його

структура повинні бути спрямовані на формування у студентів позитивного ставлення до здорового способу життя і особливо, до гармонійного підвищення загальної культури [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, фізична культура є складовою частиною культури людства. Вона втілює єдність матеріального і духовного: вона, з одного боку, націлена і має своїми результатами «соціальне перетворення» свого тіла; з іншого, виступає як процес і результат збагачення людини знаннями і способами цього перетворення. Іншими словами, фізична культура суспільства знаходиться в прямій залежності від особистої фізичної культури кожного члена цього суспільства. Фізичну культуру слід розглядати як особливий вид культурної діяльності, спрямованої на зміцнення і підтримку здоров'я, підтримка нормального фізичного і психічного розвитку, формування правильної постави, розвиток різних груп м'язів тіла, зміцнення серцево-судинної системи, правильний і своєчасний розвиток всіх систем організму і їх функцій, нормалізацію обмінних процесів. Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо в дослідженні сучасних підходів до фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кривенцова І. В. Поняття про фізичну культуру майбутніх педагогів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-04/09kivcfp.pdf.
2. Маковецька Н. Особливості залучення дошкільників до фізичної культури: теоретичний аспект проблеми. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : фізичне виховання та спорт. 2010. № 2(4). С. 28–37.
3. Малютенко Н. Питання проектування організації спорткомплексів для людей з обмеженими можливостями. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура*. Харків, 2009. № 1. С. 96–100.
4. Огниста К. До питання про сутність поняття «фізична культура». *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / під ред. С. С. Єрмакова*. Харків : ХХІІ, 1999. № 3. С. 11–13.
5. Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України, 11.01.2006 р. № 4. *Інформаційний збірник*. 2006. № 10–12. С. 16–37.
6. Танасійчук Ю. Особливість феномена фізичної культури. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15086/1/pdf>
7. Туриянська М. М. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до спортивно-масової роботи в загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 282 с.
8. Філоненко О. В. Фізичний розвиток учнів як педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2023. Вип. 209. С. 123–128.

REFERENCE

1. Kryventsova, I. V. Pomyattya pro fizychnu kul'turu maybutnikh pedahohiv [Concept of physical culture of future teachers]. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-04/09kivcfp.pdf. [in Ukrainian]
2. Makovets'ka, N. (2010). Osoblyvosti zaluchennya doshkil'nykiv do fizychnoyi kul'tury: teoretychnyy aspekt problemy [Peculiarities of preschoolers' involvement in physical culture: theoretical aspect of the problem]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. Seriya : fizychnye vykhovannya ta sport. № 2(4). S. 28–37. [in Ukrainian]
3. Maluyutenko, N. (2009). Pytannya proektuvannya orhanizatsiyi sportkompleksiv dlya lyudey z obmezenymy mozhylyvostyamy [Design issues of the organization of sports complexes for people with disabilities]. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts*. Art history. *Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv*. *Mystetstvoznavstvo*. *Arkhytektura Khar'kiv*. № 1. S. 96–100. [in Ukrainian]
4. Ohnysta, K. (1999). Do pytannya pro sutnist' ponyattya «fizychna kul'tura» [On the question of the essence of the concept of "physical culture"]. *Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovanniai sportu : zb. nauk. pr. / pid red. S. S. Yermakova*. *Kharkiv*. № 3. S. 11–13. [in Ukrainian]
5. Polozhennya pro orhanizatsiyu fizychnoho vykhovannya i masovoho sportu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh (2006) [Regulations on the organization of physical education and mass sports in higher educational institutions]: *nakaz Minosvity i nauky Ukrainy*, 11.01.2006 r. № 4. *Informatsiyyny zbirnyk*. № 10–12. S. 16–37. [in Ukrainian]
6. Tanasiychuk, Y U. Osoblyvist' fenomena fizychnoyi kul'tury [Peculiarities of the phenomenon of physical culture]. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15086/1/pdf> [in Ukrainian]
7. Turyans'ka, M. M. (2018). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya do sportyvo-masovoyi roboty v zahal'noosvitnikh shkolkakh Ukrainy (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Preparation of future teachers of physical education for sports and mass work in secondary schools of Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]: *dys. ... kand. ped. nauk*. *Kyiv*. 282 s. [in Ukrainian]
8. Filonenko, O. V. (2023). Fizychnyy rozvytok uchniv yak pedahohichna problema [Physical development of students as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky*. Seriya: *Pedahohichni nauky*. *Kropyvnyts'kyu*. *Vyp*. 209. S. 123–128. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього педагога; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині ХІХ – ХХ столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.22.011.032 : 8 (043.5)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-67-71

ЦОКУР Ольга Степанівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології
та методики викладання іноземних мов,
Міжнародний гуманітарний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9418-0801>
e-mail: scokur@ukr.net

АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ГУМАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню способів модернізації та гуманізації підготовки вітчизняних та іноземних здобувачів магістерських та докторських програм із застосуванням засобів андрагогічного підходу як інноваційної освітньої парадигми. Розкрито розвивально-виховний потенціал андрагогічного підходу як концептуальної основи модернізації та гуманізації підготовки здобувачів вищої освіти, відповідної етапу їхнього вікового, соціально-психологічного, дослідницько-інноваційного та професійного розвитку. Продемонстровано, що зміст освітньо-наукових програм підготовки магістрів та докторів філософії в національних закладах вищої освіти більш-менш гармонізований відповідно нових викликів суспільства знань та інноваційної економіки. Натомість форми авторитарного педагогічного впливу і методи традиційного викладання, формальні прийоми міжособистісного спілкування й застарілі технології соціально-психологічного супроводу, як вітчизняних, так і, особливо, іноземних здобувачів магістерських та докторських ступенів не повною мірою задовольняють їхні особистісні очікування та індивідуальні потреби як дорослих, інноваційно і творчо налаштованих особистостей. Наявна суперечність між гарантованими традиційними пропозиціями та їх невідповідність персональним очікуванням нового покоління здобувачів вищої освіти потребує впровадження у процес їхньої магістерської та докторської підготовки нових – андрагогічних моделей навчання, які вимагають вияву андрагогічної майстерності та андрагогічної культури викладачів. Наголошено на тому, що вітчизняні та іноземні здобувачі, які вступають на магістерські та докторські програми, потребують використання більш різноманітного й широкого арсеналу відповідних – андрагогічних засобів впливу, оскільки вважають себе дорослими і творчими особистостями. По відношенню до них з боку викладачів, експертів та консультантів як андрагогів доцільне започаткування більш тісної міжособистісної взаємодії й налагодження фасилітативної комунікації з врахуванням індивідуальних, вікових, гендерних, етнічних чинників. Основний акцент зроблено на вдосконаленні освітньо-наукових програм з підготовки магістрів та докторів філософії з освітніх, педагогічних наук шляхом впровадження засобів андрагогічного підходу, що дають змогу продукувати нові ідеї, здійснювати дослідно-експериментальну роботу з акцентом на ініціюванні дослідницько-інноваційних проектів в сфері вищої освіти, впровадженні освітніх інновацій, реалізувати завдяки набуттю соціальних (soft skills) та інформаційно-технологічних (hard skills) навичок місію служіння громаді і суспільству, більш відповідально здійснювати науково-дослідницьку та професійну діяльність у закладах вищої освіти.

Ключові слова: андрагогічний підхід, інтеграція андрагогічного підходу, андрагогічна культура, викладач-андрагог, модернізація, гуманізація, іноземні здобувачі вищої освіти, підготовка іноземних здобувачів, магістерська і докторська освіта.

TSOKUR Olga Stepanovna –

Doctor of Pedagogical Science, Professor,
Professor at the Chair of Romanic-Germanic Philology
and Methodic of Teaching Foreign Languages,
International Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9418-0801>
e-mail: scokur@ukr.net

THE ANDRAGOGICAL APPROACH AS A CONCEPTUAL FOUNDATION FOR MODERNIZATION AND HUMANIZATION OF NATIONAL AND FOREIGN STUDENTS' TRAINING

This article is devoted to elucidation of the ways of modernization and humanization of training of national and foreign students who pursue their Master's and Doctorate educational programs incorporating the methods of the andragogic approach as being an innovative educational system. In particular, we have managed to reveal the educational-developmental potential reflected by the andragogic approach as the conceptual foundation for modernization and humanization of training of university students in conformity with the current stage of their age, social-psychological, research-innovational and professional development. On top of that, we have been able to demonstrate the fact that the contents of the educational-scientific programs designed for Masters and PhD's degree applicants at national universities has proven to be sufficiently balanced as related to the new challenges set forth by the educational society and the innovative economy. Meanwhile, the forms of the authoritarian pedagogical impact, the methods of the traditional transfer of knowledge as well as the formal

methods of the inter-personal communication and the obsolete technologies of the social-psychological support of both national and especially foreign students of Master's and PhD studies, tend to insufficiently meet their personal expectations and needs as of adults, treated as innovative and creativity-minded individuals. Thus, the main controversy detected between the warranted traditional educational solutions and their irrelevance to the personal expectations of the newer generation of university students calls for intervention into the process of the students' Master's and PhD training and introduction of the new, andragogic models of education which require manifestation of the andragogic proficiency as well as the andragogic culture of teachers. We hereby need to emphasize that both national and foreign students of Master's and PhD programs – do have a need for utilization of a wider and more varied array of the relevant andragogic high-impact methods due to the fact that the latter display their adult and creative mindsets. We believe, it is therefore advisable to establish a more coherent inter-personal interaction between teachers, subject matter experts and andragogy consultants with the students and ensuring the facilitative communication taking into consideration the students' individual, age-based, gender-based and ethnical aspects. Consequently, the main emphasis has been placed upon the enhancement of the relevant educational-scientific training programs in for Master's and PhD degree specialists in educational and pedagogical sciences by means of implementation of the methods of the andragogic approach, which enable creation of new concepts, conduct the research-experimental activities focused on initiating scientific-innovative projects in the sphere of university education, introduction of certain educational innovations, realization (through acquisition by students of the necessary social "soft skills" and the data-technological "hard skills") of the mission of tangible contribution to the community and society and also facilitation of the students' fully accountable execution of the scientific-research and professional activities at universities.

Key words: *the andragogic approach, integration of the andragogic approach, the andragogic culture, teacher-andragogue, modernization, humanization, foreign university students, foreign students' training, Master's and PhD studies.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтелектуалізація, цифровізація та стрімке розширення частки високопродуктивної праці в усіх сферах розвитку інноваційного суспільства в наступний час вимагають суттєвої модернізації змісту, форм та технологій підготовки в національних закладах вищої освіти кадрів вищої кваліфікації із складу дорослих вітчизняних та, особливо, іноземних здобувачів, бажаючих отримати ступені «Магістра» та «Доктора філософії» за технічними, медичними, природничими, гуманітарними та іншими спеціальностями. Натомість, якщо зміст освітньо-професійних і освітньо-наукових програм підготовки магістрів та докторів філософії в національних закладах вищої освіти більш-менш гармонізований відповідно нових викликів суспільства знань та інноваційної економіки, то форми і методи викладання, способи навчально-методичного забезпечення освітніх компонент, а також традиційні засоби і формальні прийоми міжособистісного спілкування й технології соціально-психологічного супроводу, як вітчизняних, так і, особливо, іноземних здобувачів магістерських та докторських ступенів, не повною мірою задовольняє їхні особистісні очікування та індивідуальні потреби як дорослих, соціально зрілих та професійно компетентних особистостей.

Наявна суперечність між декларативно гарантованими пропозиціями, висвітленими в освітньо-професійних та освітньо-наукових програмах, та їх невідповідність персональним очікуванням нового покоління вітчизняних та, особливо, іноземних здобувачів вищої освіти, які більш яскраво виявляють свою академічну свободу, самостійність, професійну компетентність і соціальну зрілість, потребує впровадження у процес їхньої магістерської та

докторської підготовки нових – андрагогічних моделей навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зарубіжній теорії і практиці проблема модернізації підготовки здобувачів вищої освіти на андрагогічних засадах посідає чільне місце з початку нового тисячоліття, що зумовлено значним покращенням політики європейських країн в аспекті забезпечення навчання дорослих [3]. Це передусім переконливо засвідчується:

– діючими нормативними документами, серед яких: Хартія європейських університетів з навчання впродовж життя (European universities' charter on lifelong learning), Резолюція Ради Європи щодо оновленої європейської політики з освіти дорослих (Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning), Белемська рамка дій «Збільшення можливостей і потенціалу навчання дорослих для майбутнього» (Belém framework for action «Harnessing the power and potential of adult learning and education for a viable future»), Освіта та підготовка 2020. Покращення політики і забезпечення навчання дорослих в Європі (Education and Training 2020. Improving Policy and Provision for Adult Learning in Europe) та інші;

– результатами наукових досліджень зарубіжних учених, спрямованих на вияв стану освіти дорослих та її специфіки (С. Брукфілд, Г. Гроу, М. Делен, Г. Дж. Джарвіс, Дін, Д. Колб, М. Ноулз, Д. Фор, Р. Хатчінс); впливу на ефективність підготовки іноземних здобувачів вищої та постдипломної освіти як дорослих суб'єктів таких їхніх властивостей, як: автономія (Л. Кесворм, С. Мерріам), К. Непер), особиста відповідальність (Д. Гаррісон, П. Кенді, М. Ноулз), зовнішня і внутрішня мотивація (С. Брукфілд, С. Мерріам, Е. Холтон, Р. Суонсон), рефлексія (Р. Кіу, Д. Колб, Дж. Мун, Д. Шон).

У державних документах проблема андрагогічного підходу та вдосконалення професійної підготовки дорослих висвітлена не повною мірою. Натомість, завдяки проекту Закону України «Про навчання та освіту дорослих» (2020) до Національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» внесено професію «андрагог». Цьому сприяли розробки українських науковців, виконаних в контексті: теорії андрагогіки та практики освіти дорослих (О. Аніщенко, О. Біда, Л. Лук'янова, О. Огієнко, Л. Сігаєва, Л. Тимчук та ін.); розробки андрагогічних моделей навчання вітчизняних та іноземних здобувачів вищої освіти (Н. Голубенко, О. Дубасенюк, О. Семенова, О. Філоненко).

Вчені одностайно констатують, що в умовах перебування в українських закладах вищої освіти іноземних здобувачів, які навчаються за магістерськими та докторськими програмами, на їх розвиток суттєво впливає низка чинників, означених як «мотиваційно-зовнішній, мотиваційно-внутрішній, проблемно-адаптаційний, аналітично-адаптаційний, інтернаціональний (полікультурний), консультативний» [2, с. 39]. Дію останніх необхідно враховувати науковим керівникам, викладачам, кураторам та тьюторам під час організації довузівської (мовної) та професійної підготовки іноземних здобувачів як дорослих.

Мета статті – висвітлити особливості андрагогічного підходу як концептуальної основи подальшої модернізації та гуманізації підготовки вітчизняних та іноземних здобувачів вищої освіти другого (магістерського) та третього (докторського) рівнів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Андрагогічний підхід в найсучасніших європейських документах та працях зарубіжних науковців розглядається передусім в якості концептуально-методологічної основи організації процесу навчання здобувачів вищої освіти, що в найбільшій мірі враховує їхні індивідуально-психологічні й вікові особливості, а також морально-духовні, професійні й світоглядні цінності як дорослих осіб [4]. З огляду на це, під поняттям андрагогічного підходу ми розглядаємо сукупність ідей, принципів і закономірностей щодо організації, інформаційно-технологічного та науково-методичного забезпечення процесів навчання, розвитку й виховання здобувачів вищої освіти як дорослих, урахування яких дозволяє обрати найбільш доцільні форми, методи, зміст та технології оптимізації їхньої навчально-пізнавальної, квазі-професійної, самостійно-дослідницької й науково-інноваційної діяльності на кожному з провідних інституційних рівнях –

першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (докторському).

На відміну від національних освітніх реалій, в межах яких до сьогодні існують ступені «Доктор філософії» та «Доктор наук», які за новими настановами здобуваються через навчання в аспірантурі впродовж 4-х років та в докторантурі впродовж 2-х років, поняття «докторська підготовка» є усталеним термінологічним словосполученням у світовій та європейській освітній практиці. Через це, синонімом поняття докторської підготовки (*англ. doctoral training*) визнається новий термін «докторська освіта» (*англ. doctoral education*), який почав інтенсивно використовуватися під час утворення та поступової інтеграції двох європейських просторів – вищої освіти і наукових досліджень (Європейський дослідницький простір) [3].

Як закономірний наслідок, відповідно до Лісабонської стратегії Європейського Союзу 2000 р., європейський освітньо-науковий простір почали здебільшого кваліфікувати як середовище і центр докторської освіти, концепцію якої, представленою десятьма Зальцбургськими принципами. З іншого боку, докторські (освітньо-наукові) програми, які передбачають опанування здобувачами певного переліку освітніх компонент (від 30 до 60 кредитів ECTS), диференційованих на обов'язкові та вибіркові (не менш 25%) навчальні дисципліни, мають сприяти поглибленому навчанню спеціальності та практичному використанню здобутих загальних та спеціальних компетентностей у процесі виконання оригінального дослідження, розглядаються в якості соціокультурних механізмів надання «підвищених дослідницьких кваліфікацій» (*англ. advanced research qualifications*) [6].

Останнє вимагає впровадження структурованих освітньо-наукових програм підготовки магістрів та докторів філософії із застосуванням засобів андрагогічного підходу, який, з одного боку, під час викладання навчальних дисциплін націлює викладачів на формування в них загальних (наукових, філософських, комунікативних і т.д.), професійних та фахових компетентностей згідно обраної спеціальності та спеціалізації. З іншого боку, – зобов'язує здобувачів магістерського та докторського ступенів вищої освіти як дорослих та автономних осіб нести персональну відповідальність за якість засвоєння методологічних, концептуальних, між-предметних та професійно орієнтованих знань, набуття універсальних дослідницьких умінь і соціальних навичок, комунікативних та лідерських якостей у процесі опанування обов'язкових та вибіркових навчальних

дисциплін, а також проведення оригінальних наукових досліджень та самостійного оформлення їх результатів у вигляді кваліфікаційних праць.

Вивчення досвіду організації підготовки вітчизняних та іноземних здобувачів другого (магістерського) і третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти за спеціальностями 091 «Біологія», 081 «Право», 011 «Освітні, педагогічні науки», 035 «Філологія», накопичений в українських закладах вищої освіти (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Криворізький державний педагогічний університет, Міжнародний гуманітарний університет, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Центральноукраїнський державний університет імені В. Вінниченка та ін.) засвідчує, що під час викладання загальнопрофесійних та фахових дисциплін найбільш інноваційно налаштовані викладачі дотримуються концептуальних настанов андрагогічного підходу, зокрема, у вигляді практичної реалізації моделей контекстного [2], самокерованого [1], трансформативного [6] та емпіричного [5] навчання. Останні, відтворюючи концептуальні й технологічні засади андрагогічного підходу, допомагають не тільки зрозуміти саму природу навчання і відмінності вітчизняних та іноземних здобувачів вищої освіти як дорослих осіб, але й визначити принципові зміни у професійній свідомості, дидактичному мисленні й поведінці сучасного викладача як андрагога. Оскільки іноземні здобувачі досить яскраво виявляють свою «мотивацію, особисту відповідальність, рефлексію, автономію і досвід» [1], то це потребує набуття їхніми наставниками «властивостей андрагога як професіонала в освіті дорослих» [4], а також сформованості у нього андрагогічної майстерності і культури, заснованої на «володінні рольових функцій тьютора, фасилітатора, консультанта, наставника, модератора, експерта тощо» [4].

З метою підтвердження правомірності означеного припущення було проведено опитування вітчизняних і іноземних здобувачів другого (магістерського) і третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти. Узагальнені результати опитування підтвердило, що під час застосування засобів андрагогічного підходу в магистратурі й аспірантурі викладачі:

– під час впровадження моделей контекстного і самокерованого навчання мають забезпечити психолого-педагогічну підтримку і особистісно зорієнтовану комунікацію зі здобувачами як дорослими, виступаючи в ролі андрагогів (фасилітаторів, тьюторів і

консультантів), які, визначивши їхні навчально-пізнавальні особливості та ресурси, враховуючи досвід, стиль навчальної діяльності, потенційні інтелектуально-творчі можливості, мають справедливо оцінювати досягнуті результати з огляду на сутнісні характеристики дорослого, який бере на себе відповідальність за різні рішення, пов'язані з навчальною діяльністю;

– під час впровадження моделей трансформативного навчання, яке відбувається через моделювання ситуацій відкриття та творчого пошуку здобувачами способів розв'язання проблем, за допомогою чого діалог «студент-педагог» будується на основі взаємної довіри, що створює безпечну освітню атмосферу для комунікації, викладач здебільшого має виступати в ролі андрагога-фасилітатора (який заохочує дорослих створювати норми, які підтримують порядок, справедливість, повагу, відповідальність, сприяють рівноправному співробітництву, забезпечують рівні можливості для участі) і андрагога-модератора, який, мотивуючись устремлінням у наданні допомоги дорослому активно залучати його досвід, має критично оцінювати ґрунтовність нових знань через організацію різних ситуацій, які спонукають здобувачів до критичної рефлексії щодо власних припущень, перевірки спірних переконань за допомогою дослідження, вживання заходів щодо внутрішньої рефлексії і критичної оцінки;

– під час впровадження моделей емпіричного навчання, яке вимагає від здобувача ініціативи, креативності, прийняття рішень та відповідальності за результати діяльності, оскільки він активно займається визначенням завдань і способів проведення дослідження, експериментуванням, розв'язанням проблем, тобто є залученим у процес пізнання на інтелектуальному, емоційному, соціальному, духовному та фізичному рівнях, що надає автентичності, викладач має виявляти властивості андрагога як експерта та супервайзера, а передусім виконувати роль фасилітатора. Основні завдання останнього мають включати організацію практичного досвіду і встановлення меж дослідження, підтримку здобувачів, забезпечення фізичної та емоційної безпеки, полегшення процесу навчання на підставі можливості навчатися на наслідках, помилках і успіхах реального життя.

За нашими спостереженнями, проведеними впродовж 2020-2023 рр., не тільки перехід на моделі навчання із застосуванням засобів андрагогічного підходу має бути визначальним у процесі навчання вітчизняних та іноземних здобувачів вищої освіти, які здобувають найвищі освітні рівні. Крім цього, велике значення мають систематично організовані адаптаційні,

профорієнтаційні, виховні і розвивальні заходи, започатковані в українських закладах вищої освіти, які дозволяють більш ефективно інтегрувати іноземних здобувачів до академічного, освітньо-наукового й соціокультурного середовища. Такими заходами особливо відрізняються Одеська національна юридична академія та Міжнародний гуманітарний університет (президент, академік Ківалов С.В.; ректор, професор Громовенко К.В.), в яких до національних, професійних та факультетських свят, а також науково-практичних конференцій, фахових тренінгів і семінарів, які користуються попитом здобувачів, долучаються видатні діячі науки, освіти і культури, зарубіжні партнери, відомі громадські діячі, підприємці і працедавці. Позитивним результатом такої творчої і плідної співпраці є відкриття нових магістерських і докторських програм за найсучаснішими спеціальностями, модернізація інформаційно-технологічного й інноваційна навчально-методичного забезпечення освітньо-наукового середовища, яке приваблює вітчизняних та, особливо, іноземних здобувачів не тільки високопрофесійним складом викладачів, але й гуманістичними формами і методами психологічного впливу та андрагогічної взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Встановлено, що впровадження андрагогічних моделей, спроектованих на використанні засобів контекстного, самокерованого, трансформативного та емпіричного навчання, користуються підвищеним попитом передусім у іноземних здобувачів магістерських та докторських ступенів через те, що їх провідною цінністю є всебічний особистісний і професійний розвиток кожного із суб'єктів освітнього процесу. Андрагогічні моделі безпосередньо впливають на формування освітньої пропозиції, її мету, вибір форм, методів і засобів навчання і викладання, вдосконалення способів міжсуб'єктної взаємодії, а відтак на ефективність результатів навчання іноземних здобувачів вищої освіти.

Накопичений досвід засвідчує, що вдосконалення освітньо-наукових програм з підготовки магістрів та докторів філософії з освітніх, педагогічних наук із складу вітчизняних та іноземних здобувачів шляхом впровадження засобів андрагогічного підходу, дають змогу продукувати нові ідеї, здійснювати дослідно-експериментальну роботу з акцентом на ініціюванні дослідницько-інноваційних проектів в сфері вищої освіти, впровадженні найновітніших освітніх інновацій.

Перспективи подальшого дослідження полягають у конкретизації засобів андрагогічного підходу, доцільних для дидактичного та психолого-педагогічного супроводу іноземних здобувачів докторського ступеню під час їхнього навчання у вітчизняних закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Barnett, R. Conditions of flexibility: securing a more responsive higher education system. York: The Higher Education Academy (HEA). 2014.
2. Brockbank, A., McGill, I., & Beech, N. Reflective Learning in Practice. Burlington: Gower Publishing. 2002.
3. Camilleri, A. F., Delplace, S., Frankowicz, M., & Hudak, R., Profile of professional higher education in Europe. Brussels: Haphe Consortium. 2013.
4. Knowles, M.S., Holton, E.E., Swanson, R.A. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development (6-th ed.). New York: ELSEVIER Butterworth Heinemann. 2005.
5. Kolb, A. Y. & Kolb, D. A. The Teaching Role Profile. Boston, MA: Hay Resources Direct. 2011.
6. Mezirow, J. Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress. San Francisco: Jossey-Bass. 2000.

REFERENCE

1. Barnett, R. (2014). Conditions of flexibility: securing a more responsive higher education system. York: The Higher Education Academy (HEA). [in English]
2. Brockbank, A., McGill, I., & Beech, N. (2002). Reflective Learning in Practice. Burlington: Gower Publishing. [in English]
3. Camilleri, A. F., Delplace, S., Frankowicz, M., & Hudak, R., (2013). Profile of professional higher education in Europe. Brussels: Haphe Consortium. [in English]
4. Knowles, M.S., Holton, E.E., Swanson, R.A. (2005). The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development (6-th ed.). New York: ELSEVIER Butterworth Heinemann. [in English]
5. Kolb, A. Y. & Kolb, D. A. (2011). The Teaching Role Profile. Boston, MA: Hay Resources Direct. [in English]
6. Mezirow, J. (2000). Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress. San Francisco: Jossey-Bass. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЦОКУР Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов Міжнародного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: модернізація та гуманізація підготовки вітчизняних та іноземних здобувачів магістерських та докторських програм.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TSOKUR Olga Stepanovna – Doctor of Pedagogical Science, Professor, Professor at the Chair of Romanic-Germanic Philology and Methodic of Teaching Foreign Languages, International Humanitarian University.

Scientific interests: modernization and humanization of training of national and foreign students who pursue their Master's and Doctorate educational programs.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023 р.

УДК 378.22.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-72-77

БАБЕНКО Тетяна Василівна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ АНДРОГОГІЧНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ

У статті розкрито сутність андрогогічного підходу та проаналізовано можливості його використання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Звертається увага на з'ясування сутності понять «освіта дорослих» та «андрагогіка», які часто вживаються як синоніми. Встановлено, що поняття «андрагогічний підхід» утворено від поняття «андрагогіка» та запозичено в українську мову із зарубіжних, передусім англійських джерел. Андрогогіка складає теоретичну основу навчання дорослих.

Авторами наголошено, що предмет та методи андрогогіки формулювалися внаслідок виявлення специфічних особливостей організації освітнього процесу для дорослих порівняно з дітьми. На основі здійсненого аналізу виявлено такі відмінні риси: дорослому належить провідна роль у процесі свого навчання; дорослий учень прагне самореалізації, самостійності, самоврядування; дорослий має життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід, який може бути використаний як важливе джерело навчання його самого, та його колег; доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми та досягнення конкретної мети; дорослий розраховує на невідкладне застосування отриманих під час навчання вмінь, навичок, знань та якостей; навчальна діяльність учня значною мірою детермінується тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання; процес навчання дорослого організований у вигляді спільної діяльності на всіх його етапах: діагностики, планування, реалізації, оцінювання та, певною мірою, корекції результатів навчальної діяльності.

У публікації розкрито зміст і структуру андрогогічного підходу, які містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо).

Під андрогогічним підходом у підвищенні кваліфікації педагогів автори розуміють сукупність таких компонентів, як мета, принципи освіти дорослих, методи, прийоми, засоби підвищення кваліфікації, що ґрунтуються на відмінних рисах дорослих учнів.

Обґрунтовано, що підвищення кваліфікації педагогів з використанням андрогогічного підходу спирається такі принципи навчання дорослих: принцип самостійного навчання; принцип кооперативної діяльності; принцип опори на досвід; індивідуалізація навчання; системність навчання; контекстність навчання; принцип актуалізації результатів навчання; принцип ефективності навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип рефлексивності (усвідомленості).

Ключові слова: андрогогіка, освіта дорослих, андрогогічний підхід, підвищення кваліфікації педагогів, андрогогічна модель навчання.

BABENKO Tetyana Vasylivna –
candidate of pedagogy, docent of the Department of Pedagogy
and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko
Centralukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

USING AN ANDROGOGICAL APPROACH IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The article reveals the essence of the androgogical approach and analyzes the possibilities of its use in the system of professional development of pedagogical employees. Attention is drawn to clarifying the essence of the concepts «education of adults» and «andragogy», which are often used as synonyms. It has been found that the concept of «androgogical approach» is derived from the concept of andragogy and borrowed into the Ukrainian language from foreign, primarily English-language sources. Andragogy constitutes the theoretical basis of adult learning.

The authors noted that the subject and methods of andragogy were formulated due to the identification of specific features of the organization of the educational process for adults compared to children. Based on the carried out analysis, the following distinctive features were identified: the adult has a leading role in the process of his education; an adult student strives for self-realization, independence, and self-determination; an adult has life (domestic, social, professional) experience that can be used as an important source of learning for himself and his colleagues; an adult learns to solve an important life problem and achieve a specific goal; the adult counts on the immediate application of skills, knowledge and qualities acquired during

training; the student's educational activity is largely determined by temporal, spatial, domestic, professional, social factors that either limit or facilitate the learning process; the adult learning process is organized as a joint activity at all its stages: diagnosis, planning, implementation, evaluation and, to some extent, correction of the results of educational activities.

The publication reveals the content and structure of the andragogic approach, which includes: requirements for activity, principles, forms and methods of organizing professional retraining and the conditions for their effective application (taking into account individual characteristics, restructuring the technique of teacher interaction with students, self-directed learning, joint activity, reliance on life and professional experience, development of educational needs, etc.).

The authors understand the andragogical approach in improving the qualifications of teachers as a set of such components as the goal, principles of adult education, methods, techniques, means of advanced training based on the distinctive features of adult students.

It is substantiated that the professional development of pedagogical employees using the andragogic approach is based on the following principles of adult education: the principle of independent learning; the principle of cooperative activity; the principle of relying on experience; individualization of training; systematic learning; contextual training; the principle of updating learning outcomes; the principle of training efficiency; the principle of development of educational needs; the principle of reflectivity (awareness).

Key words: andragogy, education of adults, an androgical approach, professional development of pedagogical employees, andragogic model of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний світ вимагає суттєвих змін у галузі освіти. Реформа освіти в Україні передбачає забезпечення якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної – до вищої та освіти дорослих. За кожним з них реалізуються основні завдання – перетворити українську освіту на інноваційне середовище, де впроваджується компетентнісний підхід та інтеграція освітніх галузей. Заклади освіти мають готувати відповідальних громадян, творчих, активних та підприємливих. Високий рівень освітнього процесу мають забезпечувати висококваліфіковані педагогічні працівники, вимоги до компетентностей яких затверджено державними стандартами. Щоб відповідати кваліфікаційним стандартам, педагоги мають опановувати нові та вдосконалювати раніше набуті компетентності в межах своєї професійної діяльності або галузі знань [2, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освіти дорослих розглядали такі зарубіжні дослідники, як С. Вернер, Т. Грехем, Д. Кемпбел, А. Роджерс, С. Хоул та інші. Окремі аспекти освіти дорослих у сучасній українській освіті досліджували В. Бабійчук, С. Болтівець, В. Даниленко, Р. Дронікова, Н. Клокар, Б. Матвієнко, Н. Ничкало, Л. Сергеева, Л. Сігаєва, Т. Сорочан та інші.

Мета статті – розкрити сутність андроґогічного підходу та проаналізувати можливості його використання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий зміст освіти вимагає сучасних підходів до професійного розвитку педагогічних працівників. Все це актуалізує проблему пошуку нових методологічних основ підвищення кваліфікації педагогів, досягнення нових результатів. Ми вважаємо, що розв'язати поставлене завдання дозволить андроґогічний підхід.

У контексті нашого дослідження виникає необхідність з'ясувати поняття «освіта

дорослих» та «андраґогіка», які часто вживаються як синоніми. Уперше поняття «освіта дорослих» визначив Комітет під керівництвом А. Сміта (A. Smith) у 1919 р., згідно з яким освіта дорослих обмежувалась дисциплінами загальнокультурного гуманітарного циклу і пригнічувала професійно-технічний елемент, тобто виконувала компенсаторну функцію (ліквідувала прогалини у базовій освіті дорослих). На Генеральній конференції ЮНЕСКО в Найробі (Кенія) у 1976 р. в «Рекомендаціях про освіту дорослих» було прийнято таке визначення дефініції, що аналізується: «освіта дорослих означає весь комплекс організованих процесів освіти, формальних або інших, що продовжують або поповнюють освіту, яку отримують у школах, вищих навчальних закладах, а також практичне навчання. На основі цих процесів особи, які розглядаються як дорослі члени суспільства, частиною якого вони є, розвивають свої здібності, збагачують знання, підвищують технічну й професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію і змінюють погляди чи поведінку з подвійною перспективою – всебічного особистого розвитку та участі у збалансованому й незалежному соціальному, економічному та культурному розвитку» [3].

Поняття «андраґогічний підхід» утворено від поняття «андраґогіка» та запозичено в українську мову із зарубіжних, передусім англомовних джерел. Андроґогіка складає теоретичну основу навчання дорослих. Педагогічний енциклопедичний словник дає тлумачення терміну «андраґогіка» від грецьких слів андрос – доросла людина і агоге – керівництво, виховання. Вперше поняття «андраґогіка» застосував 1833 року німецький історик освіти А. Капп для позначення науки, що займається проблемами освіти дорослих. У ХІХ столітті термін майже не використовували, оскільки освіта дорослих і, відповідно, наука, що його обґрунтовує, ще не були розвинені. Разом із терміном «андраґогіка» у педагогічній літературі використовуються: «педагогіка дорослих»,

«педагогіка додаткової освіти дорослих», «теорія освіти дорослих», «теорія навчання дорослих». Остаточне формування основ андрагогіки було здійснено у 1970-х роках у роботах видатного американського вченого Малколма Ноулса, який видав фундаментальну працю «Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки», у якому сформулював основні положення нового підходу [6].

Основоположники андрагогіки виходили з того, що існують принципові відмінності між дорослою і недорослою людиною взагалі і в процесі навчання, зокрема. Предмет та методи андрагогіки формувалися внаслідок виявлення специфічних особливостей організації освітнього процесу для дорослих порівняно з дітьми. На основі здійсненого аналізу було виявлено такі відмінні риси:

1. Дорослому належить провідна роль у процесі свого навчання.

2. Дорослий учень прагне самореалізації, самостійності, самоврядування.

3. Дорослий має життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід, який може бути використаний як важливе джерело навчання його самого, та його колег.

4. Доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми та досягнення конкретної мети.

5. Дорослий розраховує на невідкладне застосування отриманих під час навчання вмінь, навичок, знань та якостей.

6. Навчальна діяльність учня значною мірою детермінується тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання.

7. Процес навчання дорослого організований у вигляді спільної діяльності на всіх його етапах: діагностики, планування, реалізації, оцінювання та, певною мірою, корекції результатів навчальної діяльності [6].

Зміст і структура андрагогічного підходу містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної перепідготовки й умови їх ефективного застосування (врахування індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо) [1, с. 13].

Ми погоджуємося з дослідницею І. Левченко, яка трактує андрагогіку як теорію й методику навчання дорослих. Вона сформулювала такі особливості андрагогічного підходу:

- провідна роль у процесі навчання належить дорослому учню, який прагне до самореалізації;

- дорослий учень володіє досвідом, який він використовує в процесі навчання;

- процес навчання дорослого організовується у вигляді його спільної діяльності із викладачем;

- дорослий учень невідкладно використовує отримані знання, вміння і навички в процесі навчання [4].

Розглянемо основні положення теорії навчання дорослих через зіставлення педагогічної та андрагогічної моделей навчання. У найзагальнішому вигляді основоположники андрагогіки вважають, що у педагогічній моделі навчання домінуюче становище займає вчитель, тобто, той, хто навчає. Саме він визначає всі параметри процесу: цілі, зміст, форми та методи, засоби та джерела навчання. У силу об'єктивних факторів (несформованості особистості, залежного економічного та соціального становища, відсутності життєвого досвіду та серйозних проблем, для розв'язання яких необхідно вчитися) учень у педагогічній моделі займає підлегле, залежне становище та не має можливості серйозно впливати на планування та оцінювання процесу навчання. Його участь у реалізації навчання досить пасивна, його основна роль – це сприйняття соціального досвіду, що передається вчителем. В андрагогічній моделі провідна роль належить самому учню. Дорослий – повноправний учасник, один із рівноправних суб'єктів процесу навчання. З точки зору андрагогіки дорослі учні, які відчувають глибоку потребу в самостійності (хоча в деяких ситуаціях вони можуть бути тимчасово залежні від будь-кого), повинні відігравати провідну роль у процесі своєї освіти.

Завдання вчителя зводиться до того, щоб заохочувати та підтримувати розвиток та прагнення до самореалізації, надавати допомогу у визначенні параметрів навчання та пошуку інформації. Основною характеристикою процесу навчання стає процес самостійного пошуку знань, умінь, навичок та формування компетентностей. В андрагогічній моделі стимулом навчання повинен стати значний особистий та професійний досвід дорослого слухача. Функцією викладача стає надання допомоги у виявленні життєвого та професійного досвіду останнього. Тому основними повинні стати такі форми занять: лабораторні експерименти, дискусії, вирішення конкретних завдань, проекти, різні види ділових ігор.

Значення досвіду учня в педагогічній моделі невелике. Він може бути використаний лише як відправна точка навчання. Основне значення має досвід викладача чи автора підручника. Відповідно, основними видами технології навчальної діяльності є передавальні. У рамках педагогічної моделі готовність учня до навчання визначається переважно зовнішніми причинами: примусом, тиском суспільства (сім'ї, друзів) на людину, загрозою життєвої невдачі у разі відмови тощо. Учні згодні і змушені вивчати одні й самі предмети, тому їхнє навчання можна

будувати за стандартом, що передбачає одноманітне поступове вивчення окремих, пов'язаних між собою дисциплін.

В андрагогічній моделі готовність учнів визначається їх потребою у вивченні чогось для вирішення конкретних проблем. І тут завдання викладача у тому, щоб створити учню сприятливі умови, забезпечити його необхідними методами і засобами, які б допомогли йому задовольнити свої потреби.

Навчальні програми за андрагогічного підходу мають бути побудовані за принципом їх можливого застосування у житті. Основою організації освітнього процесу стає індивідуалізація навчання, яка має конкретні цілі для кожного учня.

У педагогічній моделі учні орієнтуються на придбання знань про запас, знаючи заздалегідь, що більшість з них, якщо і знадобиться їм у житті, то пізніше. Їхньою метою стає заучування якомога більшої кількості інформації, набуття умінь, навичок та якостей «про запас», без конкретного зв'язку з практикою. У рамках андрагогічної моделі учні прагнуть застосувати отримані знання та навички вже сьогодні, щоб діяти ефективніше. Відповідно курс навчання будується з урахуванням розвитку певних компетентностей учнів і орієнтується вирішення їхніх життєвих завдань.

Таким чином, андрагогічна модель навчання передбачає та забезпечує активну діяльність учнів, їх високу мотивацію та, отже, високу ефективність процесу навчання.

Андрагогіка розглядає такі категорії, як: «людина» (у її цілісності на етапі життєдіяльності, що характеризується як дорослість); «дорослість» (якість, що задає віковий та соціальний діапазон специфіки дорослої людини як суб'єкта навчання); «освіта» (соціокультурний механізм цілеспрямованого розвитку та формування людської якості (образу) на основі систематизованого у змістовному та процесуальному контекстах навчання та виховання); «освіта дорослих» (що у контексті безперервної освіти означає процес професійно-особистісного становлення людини); «безперервна освіта» (освіта, що співвідноситься з цілісним простором життєдіяльності людини); «андрагог» (загальна назва для фахівців, зміст роботи яких пов'язаний зі сферою навчання дорослих).

Андрагогіка як наука концентрує увагу на особливостях у створенні та реалізації освітнього процесу, які притаманні дорослим учням. Дорослий, що навчається як суб'єкт освіти, характеризується рядом особливостей, що відрізняють його від дітей. Вони зумовлені вже наявною освітою, досвідом професійної діяльності, життєвим досвідом та ін.

При визначенні шляхів удосконалення підвищення кваліфікації слід враховувати специфіку педагогічної системи освіти дорослих,

а саме: суб'єкта освіти – педагога як дорослого; підходів, принципів, цілей, завдань та змісту освіти дорослих; форм, методів, технологій освіти дорослих – викладачів-андрагогів. Крім того, у підвищенні кваліфікації дорослим є і той, хто навчається, і той, хто навчає. Це визначає вимоги до андрагога-викладача. Він повинен бути фахівцем у галузі андрагогіки, експертом у галузі технологій освіти дорослих, модератором, співавтором проекту навчальної діяльності, тьютором, організатором спільної діяльності, рефлексії навчального процесу та участі кожного у ньому; консультантом, фасилітатором, який забезпечує психологічний, методичний, педагогічний супровід навчальної діяльності дорослих.

Проектування навчального процесу освіти дорослих (підвищення кваліфікації педагогів) та конструювання його технологій та змісту базуються на ідеях діяльнісної парадигми, що реалізується в рамках моделі підвищення кваліфікації педагогів на основі андрагогічного підходу та принципів освіти дорослих. Андрагогічний підхід у підвищенні кваліфікації педагогів ґрунтується на специфічних ознаках дорослих учнів. Дорослий у процесі навчання займає активну позицію (мотивований, має уявлення, що хоче дізнатися); має установку на самореалізацію, самоврядування, саморозвиток; має соціальний, культурний, професійний досвід, що може бути як джерелом, так і перешкодою його розвитку; відчуває потребу у придбанні знань, компетентностей; орієнтований на отримання актуального знання; зацікавлений у здобутті освіти з мінімальними ресурсними витратами (часу, сил грошових коштів тощо); дорослий – рівноправний суб'єкт управління освітнім процесом, включаючи всі етапи проходження підвищення кваліфікації (цілепокладання, планування, організація, реалізація, контроль та корекція результатів підвищення кваліфікації педагогів). Навчальний процес освіти дорослих будується на основі технологій, зумовлених принципами особистісно орієнтованої освітньої парадигми, що враховують закономірності природного розвитку дорослого учня, що розвивають культуру цілісної життєдіяльності особистості, реалізують потреби в самоідентифікації, створюють умови для набуття сенсу освіти і самоосвіти.

Підвищення кваліфікації педагогів з використанням андрагогічного підходу спирається такі принципи навчання дорослих:

Принцип самостійного навчання. Самостійна діяльність є основним видом навчальної діяльності дорослих. Під цим розуміється не проведення будь-якої роботи як виду навчальної діяльності, а самостійне здійснення учнями свого навчання. Дорослі хочуть бути відповідальними за своє життя і відповідати за прийняті ними рішення. Їм

необхідно брати участь у виборі та плануванні їхнього власного процесу навчання, вони прагнуть бути залученими до цього процесу.

Принцип кооперативної діяльності, що передбачає спільну діяльність учня з викладачем, а також з колегами з планування, реалізації, оцінювання та корекції процесу навчання.

Принцип опори на досвід (побутовий, соціальний, професійний), що використовується як одне з джерел навчання.

Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу кожен створює власну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби та цілі, враховує його досвід, рівень підготовки, психофізіологічні та когнітивні особливості.

Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання та оцінювання результатів навчання.

Контекстність навчання. Згідно цього принципу навчання будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності учня та його просторових, тимчасових, професійних, побутових факторів.

Принцип актуалізації результатів навчання. Цей принцип передбачає невідкладне застосування практично набутих знань, умінь, навичок, якостей.

Принцип ефективності навчання. Він означає надання учню свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, коштів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання.

Принцип розвитку освітніх потреб. Згідно з цим принципом, по-перше, оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу та визначення тих, без опанування якими неможливе досягнення поставленої мети;

Принцип рефлексивності (усвідомленості). Він означає осмислення учнями і викладачем всіх параметрів процесу навчання та своїх дій щодо його організації.

Під андрагогічним підходом у підвищенні кваліфікації педагогів ми розуміємо сукупність таких компонентів, як мета, принципи освіти дорослих, методи, прийоми, засоби підвищення кваліфікації, що ґрунтуються на відмінних рисах дорослих учнів. Андрагогічний підхід у підвищенні кваліфікації дозволяє виділити специфічність діяльності навчального (викладача) та учня (педагогів) та регулювати процес навчання у вигляді андрагогічної моделі підвищення кваліфікації педагогів. На основі отриманих даних реалізували такі організаційно-педагогічні умови підвищення кваліфікації педагогів у контексті андрагогічного підходу: розробили та впровадили андрагогічну модель підвищення кваліфікації педагогів (мета, принципи освіти дорослих, зміст, організаційні

форми, методи, прийоми, засоби навчання, програмно-методичні засоби, критерії ефективності), використовували андрагогічні технології підвищення кваліфікації педагогів (технології модульного навчання, модерації, активного навчання та ін.); організували спеціальну підготовку викладачів (викладача-андрагога) до здійснення підвищення кваліфікації в контексті андрагогічного підходу. Експериментальною базою нашого дослідження є Центр досконалості викладання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, який здійснює провадження освітньої діяльності з підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних працівників, тренерів, практичних психологів у закладах освіти.

Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів дозволила нам врахувати вікові, психологічні, соціальні особливості учасників і стала основою для побудови навчального процесу. В андрагогічній моделі підвищення кваліфікації у педагогічних працівників підвищилася відповідальність за процес навчання, вони частіше зверталися до свого досвіду, зберігали високу мотивацію до навчання, вносили певні корективи у процес підвищення кваліфікації. Забезпечувалася реальна взаємодія учня та викладача, починаючи з планування процесу навчання до його рефлексії, передбачався зворотний зв'язок та необхідне коригування навчального процесу.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів дає можливість побудувати процес підвищення кваліфікації, який задовольняє потреби дорослих учнів, розкриває їх можливості якнайкраще, гарантуючи просування педагогів за індивідуальними освітніми траєкторіями. Андрагогічна підготовка викладачів, педагогів (дорослих) орієнтує на освіту протягом життя, оскільки передбачає постійне використання різних видів самоаналізу: самотестування, рефлексії, самооцінки, самопроєктування, самокорекції тощо.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення ролі андрагогічного підходу у підвищенні професійної компетентності фахівця відповідно до вимог часу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біда О. А., Орос І. І., Чичук А. П. Застосування андрагогічного підходу при підготовці фахівців у ЗВО. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 205. С. 12–17.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII Режим доступу:
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Коваленко С. М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть XX – початок XXI ст.): дис.. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка, Житомир, 2005. 326 с.

4. Левченко І. Освіта дорослих як наукова проблема. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 25. С. 86–91.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

6. Knowles M. S. *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass, 1984. 328 p.

REFERENCES

1. Bida, O. A., Oros, I. I., Chychuk, A. P. (2022). Zastosuvannya androhohichnoho pidkhodu pry pidhotovtsi fakhivtsiv u ZVO [Application of the androgogical approach during the training of specialists in establishments of higher education]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky [Proceedings. Series: Pedagogical sciences]*. Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Vypusk 205. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]

2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine “On education”] from 05.09.2017 №2145-VIII Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]

3. Kovalenko, S. M. (2005). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Anhlii (ostannia chvert XX – pochatok XXI st.)* [Trends in the development of adult education in England in last quarter of XX – beginning of XXI cent.]: thesis for... Cand. ped. Sciences degree. Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet im. I. Franka [I. Franko Zhytomyr State University]. [in Ukrainian]

4. Levchenko, I. (2012). *Osvita doroslykh yak naukova problema*. *Humanitarnyi visnyk [Adult education as a scientific problem. Humanitarian Herald]*. No. 25. Kyiv. [in Ukrainian]

5. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] from August 21, 2019. № 800 «Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv» [Some issues of certification training of pedagogical and science-pedagogical workers]: Retrieved from: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian]*

6. Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. San Francisco. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Tetyana Vasyilivna – candidate of pedagogy, docent of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

Scientific interests: socio-professional development of the teacher.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.

УДК 378.096 (477.83)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-77-83

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович –

доктор педагогічних наук,

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Кувейті

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

e-mail: balanutsa.alex@gmail.com

КОГНІТИВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ДИПЛОМАТА

При підготовці дипломатів потрібно розуміти, що ми готуємо специфічні кадри, які мають часом контактувати з дипломатами інших країн, які традиційно належать до елітарних кіл і мають блискучу освіту. Завдання дипломатичної освіти підготувати не тільки належного рівня фахівця, але й особистість, яка б гідно відстоювала інтереси країни та представляла її на міжнародній арені.

У статті розкрито значення когнітивно-інтелектуального компонента у підготовці майбутнього дипломата як детермінанти формування їх професійного потенціалу.

Встановлено, що когнітивно-інтелектуальний (змістовий) компонент у підготовці майбутнього дипломата пов'язаний із пізнавальною сферою особистості, що є необхідною для продуктивної дипломатичної діяльності.

Рівень когнітивно-інтелектуального компонента професійної компетентності майбутніх дипломатів залежить від мотивації, здібностей і задатків особистості, наявності спеціальних знань, які відображають специфіку професійної дипломатичної діяльності.

Когнітивно-інтелектуальний компонент актуалізує мотиви і цінності професійної діяльності дипломата, набуття нових професійних знань, формування та інтегрування знань про сутність і особистісний сенс роботи дипломата, узагальнювання інформації щодо уявлень про свою майбутню професійну діяльність, отримання знань про нові методики та аналізування складових професіоналізму дипломата і порівнювання їх з власними можливостями.

Професійна діяльність майбутніх фахівців міжнародного профілю багатогранна і включає як дипломатичну і політичну (тобто безпосередньо міжнародну) діяльність, так і інформаційно-аналітичну роботу, що передбачає вивчення поточних тенденцій у галузі міжнародних зовнішньополітичних і торгівельно-економічних відносин, у військовій галузі, у галузі культурних зв'язків тощо. Необхідно також вміти здійснювати аналіз розвитку відносин країни, яку представляє фахівець-міжнародник, з певними країнами, ступінь її впливу в певних регіонах, міжнародних організаціях.

Когнітивно-інтелектуальний компонент є детермінантою формування професійного потенціалу майбутніх дипломатів. Він визначає рівень професійних знань, які відображають специфіку роботи дипломата, характеризує осмислене ставлення до неї майбутніх дипломатів.

Ключові слова: когнітивно-інтелектуальний компонент, інтелект, професійні знання, мотиви, цінності професійної діяльності професійна підготовка, майбутній дипломат.

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych –
 Doctor of Pedagogy Sciences,
 Ambassador Plenipotentiary and Extraordinary
 of Ukraine to the State of Kuwait
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>
 e-mail: balanutsa.alex@gmail.com

COGNITIVE AND INTELLECTUAL COMPONENT IN THE TRAINING OF THE FUTURE DIPLOMAT

When training diplomats, it is necessary to understand that we are training specific personnel who have to occasionally come into contact with diplomats of other countries, who traditionally belong to elite circles and have a brilliant education. The task of diplomatic education is to prepare not only an appropriate level of specialist, but also a person who would worthily defend the country's interests and represent it in the international arena.

The article reveals the importance of the cognitive-intellectual component in the training of the future diplomat as a determinant of the formation of their professional potential.

It was established that the cognitive-intellectual (content) component in the training of a future diplomat is related to the cognitive sphere of the individual, which is necessary for productive diplomatic activity.

The level of the cognitive-intellectual component of the professional competence of future diplomats depends on the motivation, abilities and aptitudes of the individual, the presence of special knowledge that reflects the specifics of professional diplomatic activity.

The cognitive-intellectual component actualizes the motivations and values of the diplomat's professional activity, the acquisition of new professional knowledge, the formation and integration of knowledge about the essence and personal meaning of the diplomat's work, the generalization of information about ideas about his future professional activity, the acquisition of knowledge about new methods and the analysis of the components of the diplomat's professionalism and comparing them with their own capabilities.

The professional activity of future specialists of an international profile is multifaceted and includes both diplomatic and political (that is, directly international) activities, as well as information and analytical work, which involves the study of current trends in the field of international foreign policy and trade and economic relations, in the military field, in the field of cultural relations ties, etc. It is also necessary to be able to analyze the development of the relations of the country represented by the international specialist with certain countries, the degree of its influence in certain regions, international organizations.

The cognitive-intellectual component is a determinant of the formation of the professional potential of future diplomats. It determines the level of professional knowledge that reflects the specifics of a diplomat's work, characterizes the meaningful attitude of future diplomats to it.

Key words: cognitive-intellectual component, intelligence, professional knowledge, motives, values of professional activity, professional training, future diplomat.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нове міжнародне середовище і відмінні від попередніх умови національного розвитку поставили перед Україною завдання підготовки дипломатичних кадрів, котрі в інтелектуальному, соціокультурному і професійному відношенні відповідали б реаліям сучасного світу. Зрощення нової формації політиків, дипломатів – завдання сучасної української системи освіти, від виконання якого залежить не просто благополуччя тих, хто отримує якісну освіту, але й уся подальша доля нашої держави і

суспільства, їх культурно-цивілізаційний, історично-формаційний вибір.

Зміни, що відбуваються у вищій освіті провідних держав світу, вимагають розробки нових інституціональних моделей підготовки кадрів (зокрема, моделей підготовки дипломатів) відповідно до нових реалій, перспектив інституційного, суспільно-політичного й науково-технічного розвитку держав, у тому числі й України. При підготовці дипломатів потрібно розуміти, що ми готуємо специфічні кадри, які мають часом контактувати з дипломатами інших країн, які традиційно належать до елітарних кіл і мають блискучу

освіту. Завдання дипломатичної освіти підготувати не тільки належного рівня фахівця, але й особистість, яка б гідно відстоювала інтереси країни та представляла її на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням формування інтелектуальної еліти та університетської освіти присвячені праці М. Кулініча, Р. Палагусинця, О. Проскури, І. Регейло, Р. Сержошнікової, Р. Цокур та ін.

Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх дипломатів в Україні та зарубіжжі стали предметом дослідження вітчизняних науковців (Н. Бідюк, В. Вишпольська, А. Зленко, К. Істоміна, М. Клепар, Н. Ластовець, Г. Матвеев, Л. Отрощенко, О. Тарасова, О. Тищенко-Тишковець, В. Третько та ін.); теоретичні, методичні, організаційні та практичні засади модернізації цієї підготовки у закладах вищої освіти (Л. Богущ, О. Григор, Б. Гуменюк, К. Долгош, П. Клімкін, С. Корсунський, В. Копійка, М. Мальський, Ю. Мороз, О. Опанасюк, О. Пушкін, Ю. Палеев, Н. Тимошенко, Т. Чебикін, В. Ціватий та ін.).

Матеріали указаних вище наукових розвідок значно розширили сферу досліджуваної проблеми та мають вагомий педагогічний потенціал для багатовекторного вивчення процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів. Однак, незважаючи на розроблену наукову базу і практичне втілення результатів досліджень вчених, слід відзначити недостатню розробленість теоретичних і методичних засад підготовки високопрофесійних дипломатичних кадрів та виховання інтелектуальної еліти країни.

Мета статті – розкрити значення когнітивно-інтелектуального компоненту у підготовці майбутнього дипломата як детермінанти формування їх професійного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

М. Кулініч зауважує, що «сьогодні дипломатія з мистецтва перетворилася на змістовну ефективну роботу, саме дипломати є розгалуженою висококваліфікованою інтелектуальною опорою для керівництва держави» [5, с. 466].

Інтелектуальний капітал дипломатичної служби «формується завдяки вмінням та навичкам, знанням, прагненню до підвищення професійного та інтелектуального рівня» [7, с. 27]. До найважливіших чинників формування інтелектуального ресурсу відноситься освіта. «Саме завдяки освіті особа набуває необхідних цінностей, знань, здібностей. Якість знань окремого індивідуума зумовлює його цінність на сучасному ринку праці», – зауважує Р. Палагусинець [7, с. 24].

Когнітивно-інтелектуальний (змістовий) компонент у підготовці майбутнього дипломата пов'язаний із пізнавальною сферою особистості, що є необхідною для продуктивної дипломатичної діяльності. Він «становить

сукупність системи професійних знань і їх інтелектуальне осмислення, де відбувається обробка інформації нашою свідомістю» [9, с. 135].

Рівень «когнітивно-інтелектуального компонента професійної компетентності майбутніх дипломатів залежить від мотивації, здібностей і задатків особистості, наявності спеціальних знань, які відображають специфіку професійної дипломатичної діяльності» [1, с. 153]. Розрізняють загальні здібності, які включають ті, що визначають успіх людини в загальній діяльності й спеціальні здібності, які сприяють успіху особистості в специфічних видах діяльності, у нашому випадку – у дипломатичній діяльності. Важливим чинником розвитку здібностей є стійкі спеціальні інтереси до вивчення змісту дипломатичної галузі людської діяльності.

Професійні здібності фахівців міжнародної сфери слід розглядати як інтегровану систему, яка включає динамізм особистості (високорозвинені організаторські здібності; здатність швидко приймати рішення в умовах ситуації, що змінюється; здатність формувати і розвивати ефективні робочі групи; здатність вирішувати проблемні ситуації в короткий термін; здатність проектувати і створювати ситуації, керувати ними; здатність працювати в умовах дефіциту часу та інформації; заповзятість, ділова хватка; підприємливість, уміння приймати бізнес-рішення, уміння ставити перед собою довгострокові завдання; уміння виділяти в роботі пріоритети); інтелектуальні, аналітичні здібності: ерудованість; високий рівень понятійного мислення; аналітичне мислення, гнучкість розумових процесів, розвиненість концентрації та переключення уваги (здатність протягом тривалого часу зосереджуватися на одному предметі й швидко переходити з одного виду діяльності на інший) та високий рівень розподілу уваги (здатність приділяти увагу декільком об'єктам одночасно), розвинені мнемічні здібності, високий рівень математичних здібностей, здатність тривалий час займатися одноманітним видом діяльності (схильність до роботи з документами, текстами і цифрами); комунікативні та вербальні здібності (уміння налагоджувати, установлювати контакти з людьми різного віку, статі, соціального стану і культури, готовність до логічного переконання, уміння зв'язано і чітко висловлювати свої думки, здатність викладати суть предмета обговорення з урахуванням особливостей кожного конкретного партнера, добре поставлена мова, багатий вокабулярій, відмінне володіння іноземною мовою); емоційна стійкість (здатність управляти собою, своїми емоціями, фізична і психічна витривалість), креативність (здатність до творчості); планування та організація праці (розробка плану дій з метою досягнення конкретної цілі, вміння планувати роботу,

ставити чіткі строки її виконання); ініціативність (активні спроби впливати на розвиток подій, спрямованих на досягнення цілей, причому дії спрямовані не лише на виконання завдання, але й на його перевиконання); гнучкість (підтримка ефективності роботи на високому рівні, незважаючи на труднощі та розчарування), мотивація (ступінь задоволення працівника своєю роботою, покладеними на нього обов'язками, політикою компанії та режимом її роботи, колективом та задоволення від роботи в цілому) [3, с. 47–48].

Доречно наголосити ще на одній важливій здібності, яка забезпечує успіх у професійній діяльності та її формалізації – здібності внутрішньо діяти, у думках будувати план наступних дій. Можливість внутрішньо діяти визначається інтелектом суб'єкта. Інтелект, як похідна її буття, розвитку, соціального досвіду, формується в ході взаємодії з оточуючим середовищем, умовами буття, системою освіти, пріоритетними напрямками знань, переконань, виступає одним із механізмів засвоєння суспільно-історичного досвіду і знаходження себе, своєї індивідуальності, цінності в останньому. Розумові здібності, соціальний досвід молоді людини дозволяють їй побудувати свій базовий рівень, який стає основою для наступних мисленевих дій. Структурованість знань, їх міцність впливають на швидкість маніпулювання в думках варіантами дій, прийняття рішень, полегшують побудову плану наступних дій [2, с. 124].

Важливі не знання, а вміння їх практично застосовувати. Інтелект визначає успіх справи, дозволяючи знайти потрібні для нього підстави. Із цього погляду, загалом зміст професійної освіти може бути представлений як:

– предметний зміст, представлений у відповідному наборі знань-умінь-навичок, що дають можливість бути суб'єктом знань-умінь-навичок, характерних для професійної діяльності. Перед викладачами стоять завдання: формування стійкої мотивації до професійної діяльності як життєво важливого процесу; забезпечення освоєння студентами стандартів освіти по шляху навчання; розвиток креативних здібностей студента;

– способи навчання, алгоритми мислення й представлена в них здатність учитися, тобто бути суб'єктом навчально-професійної діяльності, коли студент оволодіває навичками довільної регуляції своєї навчальної діяльності. Тоді знання-уміння-навички перетворюються з мети навчання в засіб розвитку цієї здатності. У міру розвитку розумових здібностей індивідів їхній пошук перетворюється у творчість. Створення для творчості сприятливих умов – самий потужний фактор суспільного прогресу. Одним із найважливіших факторів навчання творчості студентів варто визнати навчання їхньому мисленню, тобто вмінню застосовувати прийоми

дії з думками. Отже, перед викладачами ЗВО стоять завдання представити мислення не тільки міркуванням, дискурсом, коли мислення рухається по заданій (наукової) логіці, але й такими формами, як полягання (рамок, схем, ідей, онтології, понять та ін.) і трансцендирування (вихід за встановлену межу, зміна просторів міркувань та ін.) [8, с. 300–301].

Зауважимо, що когнітивно-інтелектуальний і ціннісно-мотиваційний компоненти взаємно перетинаються. За певних умов, зокрема при високому інтересі особистості до конкретної діяльності може включатися так званий компенсуючий механізм – нестача здібностей заповнюється розвитком мотиваційної сфери і студент досягає певних успіхів.

Когнітивно-інтелектуальний компонент актуалізує мотиви і цінності професійної діяльності дипломата, набуття нових професійних знань, формування та інтегрування знань про сутність і особистісний сенс роботи дипломата, узагальнювання інформації щодо уявлень про свою майбутню професійну діяльність, отримання знань про нові методики та аналізування складових професіоналізму дипломата і порівнювання їх з власними можливостями.

У педагогічному словнику «знання» означено як «особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності» [10, с. 137]. Наведене визначення акцентує увагу на особливих його соціальних функціях, а саме здатності перетворюватися на переконання, виступати керівним засобом у діяльності [6, с. 48].

Зазначимо, що найважливішими детермінантами продуктивності мислення людини є її особистісна спрямованість, прагнення, мотиви, установки, ціннісні орієнтації, її індивідуально-психологічні якості, особливості її когнітивного стилю [8, с. 259].

Прихильники когнітивно-розвивальної моделі навчання довели, що людина проходить кілька етапів когнітивного розвитку. З одного боку, не можна навчати тому, що ще не може бути сприйнятим розумом на певному етапі когнітивного розвитку. З іншого боку, потрібно розвивати мисленеві здатності людини. Когнітивний розвиток продовжується і у студентському віці [11, с. 18].

Система провідних знань майбутнього дипломата складається зі знань загальнопрофесійних та спеціальних, нових знань, що є ознакою прогресивності науки і змістом практичної підготовки майбутнього дипломата до професійної діяльності.

Професійна діяльність майбутніх фахівців міжнародного профілю багатогранна і включає як дипломатичну і політичну (тобто безпосередньо міжнародну) діяльність, так і

інформаційно-аналітичну роботу, що передбачає вивчення поточних тенденцій у галузі міжнародних зовнішньополітичних і торгівельно-економічних відносин, у військовій галузі, у галузі культурних зв'язків тощо. Необхідно також вміти здійснювати аналіз розвитку відносин країни, яку представляє фахівець-міжнародник, з певними країнами, ступінь її впливу в певних регіонах, міжнародних організаціях.

Інформаційно-аналітична робота дипломата також передбачає створення та оновлення баз даних (пошук, відбір та обробку інформації) про регіони та окремі країни, міжнародні та громадські організації, політичних та громадських діячів, представників науки та культури. Пошук інформації проводиться як рідною, так і іноземними мовами, тому фахівець-міжнародник повинен володіти іноземними мовами. Здійснення інформаційно-аналітичної роботи дипломата неможливе також без уміння складати документи та грамотно й логічно подавати інформацію [4, с. 112].

До основних функцій когнітивно-інтелектуального компонента можна віднести:

- вироблення навичок аналізу та синтезу, порівняння й узагальнення явищ навколишньої дійсності, розвиток логічного мислення, прагнення до активного набуття знань;

- отримання та збагачення інформації про сутнісну структуру професійної компетентності, шляхи її реалізації;

- прагнення до оволодіння новими інформаційними й професійними методами й засобами щодо підвищення ефективності самореалізації й самовдосконалення в професійній діяльності;

- уміння творчо переосмислювати нововведення стосовно конкретної ситуації;

- уміння оперувати інформацією щодо професійної діяльності [1, с. 157].

До основних функцій майбутньої професійної діяльності фахівця в галузі міжнародних відносин К. Долгош відносить:

1. Діагностико-прогнозуюча функція потребує від фахівця: уміння проводити системний економічний, політичний, соціальний аналіз ситуації, в якій доводиться працювати; уміння вивчати реальний стан галузі, в якій виступає представником країни, прогнозувати її розвиток на найближчу і далеку перспективу; уміння адаптувати досвід європейських країн до нашого; уміння поцінювати сьогоденні вигоди контрактів і співвідносити їх із майбутніми перспективами розвитку своєї країни; уміння збирати, обробляти упорядковувати інформації про політичні явища і процеси (для досягнення найвищих результатів); уміння аналізувати хід і результат економічної діяльності, поцінювати її успішність.

2. Організаційно-комунікативна функція потребує уміння встановлювати особистісні

контакти; виявляти гнучкість у веденні переговорів; забезпечувати мотивацію праці як членів колективу, так і партнерів; стимулювати інтерес до професійного самовдосконалення.

3. Перспективна функція потребує уміння миттєво орієнтуватися в пропозиціях партнерів, прораховувати вигоди і втрати; уміння йти на поступ, якщо в наступному можна отримати великий зиск; уміння вести масштабні та складні розрахунки і обробляти великий обсяг інформації; уміння складати довідки, періодичну звітність, анотації й огляди; орієнтуватись на якість виконання роботи.

4. Конструктивно-творча функція потребує уміння грамотно скласти текст договору, передбачати неочікувані обставини і враховувати їх при оформленні ділових паперів; уміння планувати діяльність; уміння знаходити і використовувати необхідні засоби і ресурси для найкращого досягнення основних цілей; уміння складати план дій та реалізовувати його; уміння визначати й розставляти пріоритети; визначати цілі.

5. Контрольно-стимулююча функція потребує уміння здійснювати контроль за виконанням домовленостей; уміння стимулювати почуття взаємовідповідальності, уміння контролювати процес виконання різних видів діяльності.

6. Практично-перекладацька функція потребує уміння встановлювати ділові контакти з іноземними партнерами; ведення ділових переговорів іноземною мовою, враховуючи ментальні особливості співрозмовника.

Щоб виконувати ці функції, фахівець-міжнародник повинен знати: етичні та правові норми, які регулюють відносини між державами, ставлення суспільства до навколишнього середовища; сучасні наукові методи досліджень, прогнозування та проектування; функціональні властивості іноземної мови, лінгвокраїнознавчі особливості; особливості ділового мовлення (рідною та іноземною мовами); особливості процесу формування мовленнєвих умінь та навичок використання іноземної мови; психологічну характеристику основних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо) на різних етапах навчання.

Для виконання кожної з цих функцій фахівець з міжнародних відносин повинен володіти відповідною системою вмінь, а саме: уміти: аналізувати сучасні проблеми розвитку суспільства; орієнтуватися в реаліях політичного, економічного розвитку країни, оцінювати його стан та перспективи; застосовувати досягнення національної та світової науки у вирішенні виробничих завдань; мати високу культуру; володіти комп'ютером, сучасними інформаційними технологіями; опанувати новими знаннями, критично оцінювати існуючий світовий досвід та набувати власний; володіти усіма видами мовленнєвої діяльності;

перекладати, реферувати, анотувати державною та іноземною мовами ділові тексти; використовувати в процесі перекладу різнопланову довідкову літературу; творчо підходити до вирішення професійних завдань в різних ситуаціях [3, с. 51–52].

Показником когнітивно-інтелектуального компонента сформованості основ професійної компетентності майбутніх дипломатів у ЗВО є усвідомленість своїх знань, найвищий ступінь якої полягає в умінні застосовувати отримані знання на практиці:

– усвідомлення рівня своєї підготовленості до виконання професійної діяльності;

– чіткість уявлень про сутність, зміст, ознаки, складові механізми, етапи професійної компетентності дипломата;

– системність і глибина теоретичних знань з проблем професійної діяльності дипломата, здатність осмислювати ситуації професійної діяльності багатогранно, під різними кутами зору, виділяючи окремі аспекти аналізу та встановлюючи між ними взаємозв'язки.

Високий рівень сформованості когнітивно-інтелектуального компонента – студент має глибоке розуміння засвоєних відомостей та їх особистісної значущості, творчий характер використання знань, набутих у стандартних та нестандартних умовах при виконанні різноманітних завдань, займається самоосвітою. Середній рівень – студент володіє певною кількістю основних базових термінів і понять щодо характеристики особистості дипломата та його професійної діяльності, але їх коло є обмеженим, не завжди може пояснити їх сутність; опанування інформацією професійного змісту можливе за умови розуміння її значущості чи сфери застосування. Низький рівень – знання засвоєні на репродуктивному рівні і є поверхневими, їх використання можливе лише для вирішення типових завдань, студент демонструє неспроможність виконати нормативні навчально-професійні завдання, потреба у підвищенні рівня знань відсутня.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, наукові дослідження засвідчують, що когнітивно-інтелектуальний компонент є детермінантою формування професійного потенціалу майбутніх дипломатів. Він визначає рівень професійних знань, які відображають специфіку роботи дипломата, характеризує осмислене ставлення до неї майбутніх дипломатів. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у дослідженні моделей міжнародних відносин у сучасному хаотичному світі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балануца О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави: моногр. Харків: Мачулін, 2021. 412 с.

2. Долгош К. І. Структура та компоненти готовності до творчої професійної діяльності студентів факультету міжнародних відносин. *Молодь і ринок*. 2008. № 9. С. 122–126.

3. Долгош К. І. Формування готовності студентів факультету міжнародних відносин до творчої професійної діяльності: дис. ... канд. пед наук: 13.00.04. Вінниця, 2009. 247 с.

4. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: навч. посіб. К.: Школяр, 2005. 360 с.

5. Кулінич М. А. Освітня підготовка дипломатів: сучасний контекст. *Україна дипломатична*. Київ, 2013. Вип. 14. С. 464–475. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ukrdip_2013_14_30.pdf.

6. Максимчук Л. В. Підготовка майбутніх економістів-міжнародників до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2012. 20 с.

7. Палагусинець Р. В. Механізм формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби як складова державного управління: теорія і практика: моногр. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. 432 с.

8. Сержожнікова Р. К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Донецьк, 2009. 384 с.

9. Федченко Ю. О. Формування готовності до професійного саморозвитку магістрантів педагогічного профілю у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2017. 220 с.

10. Український педагогічний словник / за ред. С. У. Гончаренко. К.: «Либідь», 1997. 374 с.

11. Якимчук Ю. В. Психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Хмельницький, 2008. 220 с.

REFERENCES

1. Balanutsa, O. O. (2021). Teoretychni ta metodychni zasady profesynoyi pidhotovky maybutnikh dyplomativ yak intelektual'noho resursu derzhavy [Theoretical and methodical principles of professional training of future diplomats as an intellectual resource of the state]: monohr. Kharkiv: Machulyn. 412 s. [in Ukrainian]

2. Dolhosh, K. I. (2008). Struktura ta komponenty hotovnosti do tvorchoyi profesynoyi diyal'nosti studentiv fakul'tetu mizhnarodnykh vidnosyn [Structure and components of readiness for creative professional activity of students of the Faculty of International Relations]. *Molod' i rynek*. № 9. S. 122–126. [in Ukrainian]

3. Dolhosh, K. I. (2009). Formuvannya hotovnosti studentiv fakul'tetu mizhnarodnykh vidnosyn do tvorchoyi profesynoyi diyal'nosti [Formation of readiness of students of the Faculty of International Relations for creative professional activity]: dys. ... kand. ped nauk: 13.00.04. Vinnytsya. 247 s.

4. Koppel, O. A., Parkhomchuk, O. S. (2005). Mizhnarodni vidnosyny XX stolittya [International relations of the 20th century]: navch. posib. K.: Shkolyar. 360 s. [in Ukrainian]

5. Kulynych, M. A. (2013). Osvitnya pidhotovka dyplomativ: suchasnyy kontekst [Educational training of diplomats]: modern context. *Ukrayina dyplomatychna*. Kyuyiv.

Vyp. 14. S. 464–475. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ukrdip_2013_14_30.pdf. [in Ukrainian]

6. Maksymchuk, L. V. (2012). Pidhotovka maybutnikh ekonomistiv-mizhnarodnykiv do profesiyanoi diyal'nosti zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Preparation of future international economists for professional activities by means of interactive technologies]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmel'nyts'kyu. 20 s. [in Ukrainian]

7. Palahusynets', R. V. (2020). Mekhanizm formuvannya intelektual'noho kapitalu dyplomatychnoyi sluzhby yak skladova derzhavnoho upravlinnya : teoriya i praktyka [The mechanism of formation of intellectual capital of the diplomatic service as a component of state administration: theory and practice]: monohr. Kam'yanets'-Podil's'kyu : TOV «Drukarnya "Ruta"». 432 s. [in Ukrainian]

8. Ser'ozhnikova, R. K. (2009). Formuvannya tvorchoho pedahohichnoho potentsialu maybutn'oho vykladacha u protsesi profesiyanoi pidhotovky v universyteti [Formation of the creative pedagogical potential of the future teacher in the process of professional training at the university]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04. Donets'k. 384 s. [in Ukrainian]

9. Fedchenko, YU. O. (2017). Formuvannya hotovnosti do profesiynoho samorozvytku mahistrantiv pedahohichnoho profilyu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh [Formation of readiness for professional self-development of master's students of the pedagogical profile in higher educational

institutions): dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kropyvnyts'kyu. 220 s. [in Ukrainian]

10. Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk (1997) [Ukrainian pedagogical dictionary] / za red. S. U. Honcharenko. K. : «Lybid'». 374 s. [in Ukrainian]

11. Yakymchuk, YU. V. (2008). Psykholohichni osoblyvosti intensyfikatsiyi rozvytku komunikatyvnykh zdibnostey maybutnikh fakhivtsiv mizhnarodnykh vidnosyn [Psychological features of intensification of the development of communicative abilities of future specialists in international relations]: dys. ... kand. psyk. nauk : 19.00.07. Khmel'nyts'kyu. 220 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович – доктор педагогічних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Кувейті.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх дипломатів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych – Doctor of Pedagogy Sciences, Ambassador Plenipotentiary and Extraordinary of Ukraine to the State of Kuwait.

Scientific interests: professional training of future diplomats.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 37.017:331.54]:378.018.8-057.86(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-83-88

БЕРБЕЦ Віталій Васильович –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2798-9210>

e-mail: vitaliy.berbets@udpu.edu.ua

ОСОБИСТІСНА ТА ПРОФЕСІЙНА САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ УЧНІВ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті визначено сутність понять «особистісне самовизначення» та «професійне самовизначення» та описано їх основні характеристики, розкрито та схарактеризовано протиріччя, які виникають у процесі особистісного та професійного самовизначення підлітка, що класифікуються як вікові, соціальні та психолого-педагогічні характеристики. Також, для перевірки рівня особистісного та професійного самовизначення нами проведено експериментальне дослідження з учнями 9 та 11 класів закладів загальної середньої освіти, що дало нам можливість встановити відмінності між мотивами та ціннісними орієнтаціями особистісного та професійного самовизначення залежно від вікового етапу навчання. Крім того, до ключових факторів самовизначення ми відносимо постановку професійних цілей, розробку програми їх досягнення, які в свою чергу є показником інтегрованості особистісного і професійного самовизначення. Окрім вищезазначеного у статті ми досліджуємо поняття професійної ідентичності підлітка, що слушно трактується науковцями як ідентифікація себе з певною професійною групою людей, прийняття її цілей і цінностей, усвідомлення себе членом цієї групи, та встановили що в учнів старших класів професійна ідентичність більш сформована, ніж у учнів 9-х класів. Іншим ключовим показником сформованості особистісного та професійного самовизначення є професійна готовність, що виражається в суб'єктивній оцінці підлітком своїх знань та вмінь, емоційному ставленні та бажанні займатися певним видом професійної діяльності. Нами також визначено умови успішного професійного та особистісного самовизначення які класифіковані як організаційні та науково-методичні, дотримання яких є необхідною умовою ефективності досліджуваного процесу.

Ключові слова: старшокласники, особистісна самовизначеність, професійна самовизначеність, ціннісні орієнтації, професійні цілі, професійна ідентичність, професійна готовність.

BERBETS Vitaliy Vasilovich –Ph.D., Associate Professor at the Department
of Technological Education,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2798-9210>e-mail: vitaliy.berbets@udpu.edu.ua

PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS AS A NECESSARY COMPONENT OF FUTURE PROFESSIONALS

The article defines the essence of the concepts "personal self-determination" and "professional self-determination" and describes their key characteristics. It also reveals and characterizes the contradictions that arise during the process of adolescent personal and professional self-determination, classifying them as age, social, and psycho-pedagogical characteristics. Furthermore, an experimental study was conducted with students from 9th and 11th grades of general secondary education institutions to determine differences in motives and value orientations of personal and professional self-determination depending on the age stage of education. In addition to the above, the article explores the concept of adolescent professional identity, which is rightly interpreted by scholars as the identification of oneself with a specific professional group, acceptance of its goals and values, self-awareness as a member of this group, and finds that the professional identity of senior-grade students is more formed than that of 9th-grade students. Another key indicator of the formation of personal and professional self-determination is professional readiness, expressed in the subjective assessment by adolescents of their knowledge and skills, emotional attitude, and desire to engage in a particular type of professional activity. Professional readiness, like professional identity, is a qualitative characteristic of an individual's professional self-determination. We have also identified the conditions for successful professional and personal self-determination, classified as organizational and scientific-methodological, compliance with which is a necessary condition for the effectiveness of the researched process.

Key words: high school students, personal self-determination, professional self-determination, value orientations, professional goals, professional identity, professional readiness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Щороку заклади загальної середньої освіти закінчують сотні тисяч дев'яти- та одинадцятикласників. Частина з них планують отримувати професійно-технічну або фахову передвищу освіту. Головним для випускників постає питання професійного вибору. Проте багато підлітків мають нечітке уявлення про професії і те, чим вони могли б займатися у подальшому професійному житті. Визначаючись із вибором, старшокласники намагаються врахувати різні чинники та фактори: престижність професії, рівень заробітної плати, доступність освіти за обраною спеціальністю, можливість кар'єрного зростання та інші. Крім того, одним з ключових факторів у прийнятті рішення часто відіграють рекомендації батьків, думки друзів, інформація, отримана з мас-медіа тощо. У цьому випадку основою для професійного самовизначення після закінчення школи стає несвідомий вибір, пов'язаний з потребою в самореалізації в певній сфері, яка відповідає інтересам та можливостям випускника.

Але, зробивши свій вибір під впливом зовнішніх факторів, юнаки та дівчата часто розчаровуються в ньому в подальшому. Зазвичай це відбувається під час отримання професійно-технічної або вищої освіти. У результаті випускники закладів професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти часто не працюють за здобутим фахом, що призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів в деяких галузях виробництва та сфери обслуговування. Отже, невдалий вибір професії може стати серйозною

проблемою як для окремої особи, так і для суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначене питання стало об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців: Л. А. Гуцана, О. В. Мельника, Г. К. Радчука, О. М. Павелків, І. І. Ткачук, В. В. Рибалка, В. О. Янцура, Б. О. Федоришина та інших, але, не зважаючи на це, на сьогоднішній день існує проблема усвідомленого та об'єктивного обґрунтованого професійного самовизначення учнів закладів загальної середньої освіти.

З огляду на необхідність усвідомленого та об'єктивного професійного самовизначення учнів 9 та 11 класів **метою статті** є дослідження впливу професійної ідентичності та професійної готовності на професійне та особистісне самовизначення підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомленість власних особистісних особливостей, адекватна оцінка власних можливостей, відповідність їх інтересам, прагненням та цінностям, розуміння відповідальності за свої рішення стають сильними внутрішніми мотиваторами професійного вибору і подальшого розвитку професійного самовизначення, та свідчать про особистісне становлення підлітка.

Багато авторів (А. В. Калінська, Т. В. Кравченко, О. В. Мельник, О. В. Павлова, І. А. Скалдуцька та інші) вважають початком формування особистісного і професійного самовизначення старшим підлітковим і молодшим юнацьким віком.

Характеризуючи професійне самовизначення як пошук і знаходження особистісного змісту в обраній, освоєній і вже виконаній трудовій діяльності, а також знаходження змісту в самому процесі самовизначення, М. С. Янцур таким чином вказує на зв'язок професійного і особистісного самовизначення [6, с.145].

Л. І. Божович звертає увагу на те, що особистісне самовизначення підлітків здійснюється одночасно і як конкретне визначення майбутньої професії і планування життя, і як неконкретний пошук змісту свого існування [2, с. 256]. Аналізуючи особистісне самовизначення як психологічне явище, Т. В. Кравченко в якості його основних характеристик виділяє наступні: «1) потреба в особистісному самовизначенні представляє собою потребу в формуванні системи значень, в якій об'єднані уявлення про себе і про світ; 2) особистісне самовизначення орієнтоване в майбутнє; 3) особистісне самовизначення пов'язане з вибором професії, але не зводиться до нього» [3, с. 8].

На різних етапах підліткового періоду формування особистісного та професійного самовизначення відбувається з різною інтенсивністю. Наприклад, О. В. Мельник вважає, що після дев'ятих класів підлітки не можуть остаточно визначитися з вибором професії, оскільки вони все ще на початковому етапі професійного самовизначення, їх професійні плани поки розмиті та малореалістичні. Юнаки і дівчата, які отримують повну середню загальну освіту, мають більше часу для обдумувань, і, як наслідок, більша частина з них до завершення навчання в школі вже визначається з вибором спеціалізації або конкретної професії [4, с. 27]. Професійне самовизначення одинадятикласників пов'язане не саме по собі тривалістю періоду, протягом якого вони можуть прийняти рішення щодо вибору професії, а з їх особистісним становленням у процесі дорослішання. Чим старший стає підліток, тим активніше відбувається формування його ціннісно-сміслових орієнтацій, світогляду, тим більш продумані його плани на майбутнє, включаючи професійне.

Отже, на старшому шкільному віці особистісне самовизначення визначає ціннісно-сміслову спрямованість професійного, а потреба у професійному виборі впливає на систему цінностей і смислів життя особистості, що дозволяє говорити про тісну взаємозалежність і взаємовплив особистісного і професійного самовизначення.

В науковій та психолого-педагогічній літературі виділено ряд протиріч, які ми систематизували в групи та які лежать в основі професійного самовизначення:

1) Вікового характеру:

- висока чутливість і швидка втомлюваність людини;

- недостатньо розвинені особистісні риси: самостійність, самоаналіз і працьовитість, гіпертрофоване почуття дорослості, прагнення до самостійності;

- наявність організаторського досвіду та прагнення до самоутвердження та лідерства;

- надмірна рішучість, сміливість, що межує з грубістю, сором'язливістю, незручністю, перебільшенням своїх наявних недоліків.

2) Соціального характеру:

- прагнення до інтенсифікації навчальної та трудової діяльності, незалежної від економічних та матеріальних можливостей, наукової та методичної забезпеченості;

- відомча та організаційна роз'єднаність та прагнення до об'єднання ресурсів праці та матеріальних ресурсів;

- прагнення соціальної структури територіальної громади до економічної самостійності, що призводить до розбалансування в управлінській, виховній та освітній діяльності закладів загальної середньої освіти;

- економічна невпевненість соціальних структур призводить до анархічності в змісті та організації навчально-виховної та трудової діяльності закладів освіти.

3) Психолого-педагогічного характеру:

- надлишкове насичення навчально-пізнавальним матеріалом, що не сприяє своєчасній та якісній психологічній адаптації до нового для учнів пізнавального та навчального матеріалу, більша частина якого залишається незрозумілою;

- мотиваційна сфера навчальної та трудової діяльності підлітків значно відстає від вимог часу та темпів модернізації виробничого устаткування, що відбуваються в змісті та організації виробничої діяльності;

- навчально-трудова діяльність учнів у шкільних майстернях малоефективна з пізнавального та виховного значення через недостатнє матеріальне та науково-методичне забезпечення;

- низька зацікавленість виробничих організацій у більш кваліфікованій допрофесійній підготовці майбутніх робітничих, інженерних та управлінських кадрах.

Ці протиріччя можуть бути подолані під час науково обгрунтованої спільної діяльності закладів освіти та підприємств, що значно підвищить рівень професійного та особистісного самовизначення учнів.

Слід зауважити, що у науковій літературі проблемі особистісного і професійного самовизначення приділено багато наукових публікацій. Проте, враховуючи специфіку умов соціалізації та, відповідно, особливості розвитку підлітків в конкретний соціально-історичний

період, проблема особистісного і професійного самовизначення старшокласників залишається актуальною для кожного нового покоління випускників шкіл. З метою дослідження особистісного і професійного самовизначення в старшому шкільному віці було проведено дослідження, в якому взяли участь понад 70 осіб, з них 39 – учні 9-х класів, 32 – учні 11-х класів. Метою дослідження було порівняльний аналіз інтегрованості особистісного і професійного самовизначення у дев'яти- та одинадятикласників. Система цінностей і сенсів життя особистості лежить в основі особистісного самовизначення і також відображає орієнтацію особистості. Оскільки на старшому шкільному віці основним завданням молодих людей стає професійний вибір, можна припустити, що їхні ціннісні орієнтації мають професійну спрямованість, виступаючи одним із показників інтегрованості особистісного і професійного самовизначення, при цьому в системі цінностей одинадятикласників професійна спрямованість виражена більше, ніж у системі цінностей учнів 9-х класів. Порівняльний аналіз результатів, отриманих за методикою "Ціннісні орієнтації" М. Рокіча, показав, що учнів 9-х класів у системі термінальних цінностей переважають цінності професійного життя, у системі інструментальних цінностей – цінності справи. У одинадятикласників у системі термінальних цінностей переважають цінності особистого життя, у системі інструментальних цінностей – цінності спілкування. Ці цінності є пріоритетними для юнацького віку і обумовлені потребою в особистісних відносинах, актуалізація якої є характерною для психічного розвитку в цей період. Здається, система цінностей учнів 11-х класів не відповідає їхній орієнтації на вибір професії. Проте для 70% одинадятикласників одним із бажаних типів професій є «людина-людині», і, можливо, саме цінність спілкування лежить в основі їхнього професійного самовизначення. Це може свідчити як про інтегрованість особистісного і професійного самовизначення, так і про недиференційованість життєвих цінностей і професійних інтересів у одинадятикласників. Підліткове самовизначення є «попереднім» – поки воно «не перевірене практикою, його неможливо вважати міцним і остаточним».

Навпаки, ціннісні орієнтації учнів 9-х класів мають виражену професійну спрямованість, проте підлітки більшістю своєю перебувають на етапі виборчої кризи. Тобто вони уже усвідомлюють, що їм потрібно визначитися з вибором професії, але поки не можуть віддати перевагу жодному з альтернативних варіантів. Можливо, саме ця криза, яка є характерною для учнів 9-х класів, надає їхнім ціннісним орієнтаціям професійну спрямованість.

Професійне самовизначення учнів включає в себе наявність певної програми дій щодо вибору

та досягнення професійних цілей з урахуванням їхніх здібностей, можливостей та зовнішніх та внутрішніх можливостей. Особливістю особистісного самовизначення є його спрямованість в майбутнє, яке виступає в якості перспективи розвитку індивіда. Тому постановка професійних цілей, розробка програми їх досягнення є показником інтегрованості особистісного і професійного самовизначення. З урахуванням вікової динаміки самовизначення можна припустити, що у одинадятикласників професійні перспективи більш продумані, ніж у дев'ятикласників. Аналіз результатів, отриманих за методикою «Побудова особистої професійної перспективи», дозволив виявити різницю між групами досліджуваних у ступені проробленості визначених найближчих професійних цілей. Застосування критерія Манна-Уїтні показало наявність достовірних різниць між групою дев'ятикласників і групою одинадятикласників: $U = 378$ (Укр = 413 для $p < 0,05$), отже, у одинадятикласників найближчі професійні цілі сформульовані більш конкретно, детально описані етапи їх досягнення порівняно з учнями 9-х класів.

Один з основних показників сформованості професійного самовизначення – це професійна ідентичність. Під професійною ідентичністю В. В. Рибалка розуміє ідентифікацію себе з певною професійною групою людей, прийняття її цілей і цінностей, усвідомлення себе членом цієї групи. Формування професійної ідентичності починається в старшому шкільному віці через створення образів професій, формування професійних намірів, «перевірки професійних ролей» і таке інше. Згідно з В. В. Рибалка, ступінь її сформованості відображається в певних статусах [5, с. 87]. Результати, отримані за методикою вивчення статусів професійної ідентичності, показали, що для обох груп респондентів характерні два статуси професійної ідентичності: мораторій і сформована професійна ідентичність. Більша частина учнів 9-х класів має статус мораторію (65%), тоді як більшість одинадятикласників має статус сформованої професійної ідентичності (56,2%).

Застосування критерія Манна-Уїтні підтвердило наявність достовірних різниць між групами досліджуваних у статусах професійної ідентичності. Для учнів 11-х класів в більшій мірі характерний статус сформованої професійної ідентичності: $U = 438$ (Укр = 494 для $p < 0,05$); у дев'ятикласників переважає статус мораторію: $U = 456$ (Укр = 494 для $p < 0,05$). Отже, можна стверджувати, що у учнів 11-х класів професійна ідентичність більш сформована, ніж у учнів 9-х класів.

Перевага цих двох статусів відповідає висловленню А. А. Азбеля про те, що мораторій (прагнення прийняти обдумане рішення щодо свого майбутнього, зробити вибір, розглядаючи альтернативні варіанти професійного розвитку) і

сформована ідентичність (готовність зробити свідомий вибір подальшого професійного розвитку або вже зроблений вибір) є адекватними для старшого підліткового віку. Згідно з даними її дослідження, з 9-го по 11-й клас відбувається перехід від стадії мораторію до стадії сформованої професійної ідентичності. Переважання статусу мораторію у дев'ятикласників може бути пов'язане з тим, що підлітки, які планують отримати повну середню освіту, вважають, що до закінчення школи їм ще далеко, тому можна відкласти прийняття «вирішальних» рішень. Учні 9-х і 10-х класів віддають перевагу стану мораторію, остаточно не визначившись щодо вибору професії, таким чином, як би подовжуючи своє дитинство. Але вже в 11-му класі проблема професійного самовизначення потребує прийняття рішення негайно. Однак низький рівень розвитку вольових якостей може заважати цьому. Встановлено, що здатність старшокласників до прийняття обдуманого рішення щодо професійного майбутнього (сформований статус професійної ідентичності) безпосередньо пов'язана з вираженістю таких вольових якостей, як самостійність, витримка і настійливість. При цьому саме до 11-го класу найбільший розвиток отримують ті вольові якості, які необхідні для успішного закінчення школи та пов'язані з плануванням власного майбутнього – настійливість, терплячість, наполегливість. Високий статус професійної ідентичності одинадцятикласників вказує на розвиток їхньої вольової сфери, є показником обґрунтованості професійного вибору і подальшого професійного розвитку, а це, у свою чергу, свідчить про інтегрованість їхнього особистісного і професійного самовизначення.

Професійна готовність, що виражається в суб'єктивній оцінці своїх вмінь, емоційному ставленні та бажанні займатися певною діяльністю, так само, як і професійна ідентичність, є якісною характеристикою професійного самовизначення. Один із показників сформованої професійної готовності – кількість вибраних старшокласниками сфер діяльності: чим більш різноманітні і численні професійні сфери, які обирають підлітки, тим вища ймовірність того, що їхня професійна готовність не сформована. За допомогою опитувальника професійної готовності Л. Н. Кабардової були визначені інтереси і схильності респондентів до певних видів діяльності. Згідно з отриманими результатами, 50% учнів 9-х класів і 53,1% учнів 11-х класів виявляють інтерес і мають схильність до двох типів професій. Застосування критерію Манна-Уїтні не показало достовірних відмінностей між групами за кількістю вибраних типів професій: $U = 559,5$ (Укр = 494 для $p < 0,05$). Отже, в дослідженні отримано суперечливі результати: з одного боку, у одинадцятикласників переважає статус

сформованої професійної ідентичності, що свідчить про високий рівень її розвитку, з іншого боку, майже половина з них остаточно не визначилася щодо вибору професії.

Підсумовуючи дослідження, можна зазначити, що за рядом показників професійне самовизначення у одинадцятикласників розвинутіше та інтегровано з особистісним самовизначенням, ніж у дев'ятикласників: у одинадцятикласників переважає статус сформованої професійної ідентичності, вони детальніше, ніж дев'ятикласники, розробляють професійні плани. У той же час не виявлено відмінностей між двома групами респондентів за таким показником професійної готовності, як кількість обраних сфер діяльності: у більшості старшокласників професійні інтереси і схильності сконцентровані в двох сферах. Встановлено, що у дев'ятикласників переважають цінності професійного життя і справи, а у одинадцятикласників – цінності особистого життя і спілкування. Тим самим підтверджується гіпотеза про те, що в системі цінностей одинадцятикласників професійна спрямованість більш виражена, ніж в системі цінностей учнів 9-х класів.

Виходячи із вищезазначеного ми виділяємо такі умови особистісного та професійного самовизначення:

1. Організаційні:

- необхідно оновлення змісту виховної та профорієнтаційної роботи зі школярами школярів задля формування позитивних якостей сучасного працівника, таких як почуття господаря, відданість законам підприємницької, економічна та комерційна грамотність;

- прагнення до того, щоб учень, закінчивши школу, міг брати участь у професійній діяльності на правах працівника-початківця, знаючи основи виробництва та підприємництва, володіючи початковими знаннями юридичного характеру;

- усвідомлений характер професійних намірів та інтересів, що забезпечується постійним зв'язком з батьками, вчителями та представниками виробничих колективів, з якими має зв'язки заклад освіти;

- кожен учень повинен усвідомлювати свій досвід, здатність та можливості, щоб спланувати і забезпечити свій кваліфікаційний ріст у професійній діяльності, не тільки як працівник, але і як організатор;

- створювати умови для індивідуального творчого зростання та розвитку, прояву незвичайного характеру в раціоналізаторській та винахідницькій діяльності.

2. Науково-методичні:

- орієнтувати кожен заклад освіти на науково-методичний розвиток певної проблеми щодо подальшого вдосконалення професійної та політехнічної освіти учнів;

- підтримувати прагнення до розробки і накопичення науково-дослідницьких та методичних матеріалів, що стосуються профілю загальної, професійно-технічної та вищої освіти, професійного самовизначення підлітків;

- необхідна нова методика та технологія професійного навчання та професійної орієнтації молоді різного віку, включаючи психолого-педагогічні та медико-фізіологічні компоненти.

- в умовах професійного самовизначення прагнути до інноваційних технологій, оригінального досвіду, педагогічної майстерності та творчості.

Слід зазначити, що наведені умови є успішними, але не вичерпними для професійного самовизначення учнів, вони є інтегративними, що забезпечують теоретико-практичні підходи до вказаної проблеми.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отримані результати не дозволяють зробити однозначний висновок щодо поступової вікової динаміки у процесі інтеграції професійного та особистісного самовизначення підлітків. Наше дослідження підтвердило, що старшокласникам потрібна психологічна підтримка у процесі становлення як професійного, так і особистісного самовизначення. Не в усіх закладах загальної середньої освіти реалізуються профорієнтаційні програми, крім того, більшість з них включають в себе лише інформування та діагностику учнів. Психологічна допомога школярам у професійному самовизначенні має сприяти розвитку їхніх професійних інтересів та здібностей, сприяти обдуманому вибору професії. Необхідні нові програми, метою яких є формування професійного самовизначення в контексті життєвого та особистісного самовизначення. У профорієнтаційній роботі зі школярами варто змінити акценти з діагностики та інформування на спеціально організовані обговорення проблем самовизначення.

Можливо, варто врахувати досвід закордонних психологів, які розробляють теорію позитивного розвитку молоді, які підкреслювали, що психолого-педагогічна підтримка підлітків повинна починатися вже з 5-го класу, здійснюватися комплексно і, крім професійної орієнтації, включати формування впевненості в собі, розвиток соціального інтелекту, компетентностей. За їхньою думкою, психологи та педагоги повинні виходити з ресурсів особистості підлітків, допомагати їм у розвитку їхніх здібностей, талантів, схильностей, активно залучаючи їх до різних позашкільних практик, соціальної та наукової роботи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів. *Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко.* Київ: Ред. загальнопед. газета, 2004. С. 4–19.

2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избр. психолог. труды (изд. 2-е) / [Л. И. Божович; под ред. Д. И. Фельдштейна]. Воронеж, 1997. 351 с.

3. Кравченко Т. В. Формування образу професійного майбутнього старшокласників у взаємодії сім'ї та школи. *Педагогіка і психологія.* 2012. № 3. С. 5–10. *Бібліогр.:* с. 10.

4. Мельник О. В. Післяіндустріальний світ: нові виклики до професійної орієнтації дітей та учнівської молоді. *Педагогіка і психологія.* 2014. № 1. С. 24–30. *Бібліогр.:* с. 30.

5. Рибалка В. В. Психологія і педагогіка праці особистості : посібник; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 135 с. *Бібліогр.:* с. 126–135.

6. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи : курс лекцій; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Київ : Слово, 2012. 463 с. *Бібліогр.:* с. 257–378.

REFERENCE

1. Ball, H. O. (2004). *Psychologoho-pedahohichni zasady profesiinoi oriantatsii shkoliariv.* [Psychological and Pedagogical Foundations of Students' Career Orientation. Professional Diagnosis] *Profesiina diahnostryka / Uporiadnyk T. Honcharenko.* Kyiv: Red. zahalnoped. hazeta. S. 4–19. [in Ukrainian]

2. Bozhovych, L. Y. (1997). *Problemy formirovaniya lychnosti* [Issues in Personality Development: Selected Psychological Works]: yzbr. psykhologh. trudy (yzd. 2-e) / [L. Y. Bozhovych; pod red. D. Y. Feldshteina]. Voronezh. 351 s. [in russian federation]

3. Kravchenko, T. V. (2012). *Formuvannia obrazu profesiinoho maibutnoho starshoklasnykiv u vzaiemodii simi i shkoly* [Formation of the Professional Image of High School Students through Family-School Interaction]. *Pedahohika i psykhologhiia.* № 3. S. 5–10. *Bibliogr.:* s. 10. [in Ukrainian]

4. Melnyk, O. V. (2014). *Pisliaindustrialnyi svit: novi vyklyky do profesiinoi oriantatsii ditei ta uchnivskoi molodi* [Post-Industrial World: New Challenges for Children's and Adolescents' Career Orientation]. *Pedahohika i psykhologhiia.* № 1. S. 24–30. *Bibliogr.:* s. 30. [in Ukrainian]

5. Rybalka, V. V. (2013). *Psykhohohiia i pedahohika pratsi osobystosti* [Psychology and Pedagogy of Personal Work]: posibnyk; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv ; Kirovohrad : Imeks-LTD. 135 s. *Bibliogr.:* s. 126–135. [in Ukrainian]

6. Yantsur, M. S. (2012). *Profesiina oriantatsiia i metodyka proforiientatsiinoi roboty* [Career Orientation and Methods of Career Guidance Work: Lecture Course]: kurs lektsii / M. S. Yantsur ; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy. Kyiv : Slovo. 463 s. *Bibliogr.:* s. 257–378. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕРБЕЦ Віталій Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: Проблеми професійного самовизначення учнівської молоді в освітньому процесі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BERBETS Vitaliy Vasilovich – Ph.D., Associate Professor at the Department of Technological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: Issues of professional self-determination of students in the educational process.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 004.8-047.23:004.457-048.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-89-94

БОЛІЛИЙ Василь Олександрович –
кандидат фізико-математичних наук, доцент
доцент кафедри інформатики та інформаційних технологій
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1923-1058>e-mail: vasyl.bolilyj@gmail.com

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент
декан медичного факультету № 2
Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0353-9354>e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

АБУВАТФА Самі –

асистент кафедри внутрішньої медицини № 4
Донецького національного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>e-mail: ab7845766@gmail.com

ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ СТВОРЕННІ ГОЛОСОВОГО АСИСТЕНТУ

В статті розглядаються персональні цифрові помічники.

Вирішувати повсякденні завдання допомагає галузь штучного інтелекту. Масове впровадження штучного інтелекту у повсякденне життя користувачів сприяє переходу на голосові програми.

Голосові асистенти можуть виконувати різноманітні дії після того, як почули слово або команду пробудження. Вони можуть вмикати світло, відповідати на запитання, відтворювати музику, робити онлайн-замовлення тощо.

Авторами статті, розроблений голосовий асистент, розпізнає й синтезує мову. Голосовий помічник може в режимі реального часу аналізувати запит клієнта і відтворювати попередньо записані репліки, надає можливість мінімізувати дію руками для перегляду контенту в інтернеті.

Студенти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка спільно зі студентами-іноземцями Донецького національного медичного університету розв'язували задачі зі штучного інтелекту з використанням мови програмування. В результаті роботи створений голосовий україномовний бот, який запускається на персональному комп'ютері і його можна використовувати, як приклад програмування в навчальному процесі.

Для створення голосового помічника використовували малу модель на 50 Мб, для того, щоб він більш швидше розпізнавав мову та реагував на команди оперативніше.

Текст мовлення TTS працює з персональними цифровими пристроями. Голос TTS генерується комп'ютером. Якість розмовного голосу залежить від мовного механізму, але деякі голоси звучать як людські. В нашому випадку це голос модулю Torch з єдиним українським спікером 'тукута_v2'.

Для розуміння та розпізнавання української мови користувача, використали модуль vosk, для обробки, та sounddevice для ретрансляції.

Розробили функцію виклику голосового асистента із фоновому режиму на своє ім'я, фільтрацію голосового трафіку, орієнтацію по функціоналу помічника.

Дана програма пройшла апробацію студентами-іноземцями Донецького національного медичного університету під час практичних занять з медичної інформатики для виведення на екран статей медичного словника.

Ключові слова: заклад вищої освіти, цифровий помічник, голосовий асистент, штучний інтелект, бот.

BOLILYI Vasyl Oleksandrovyich –

PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor
of the Department of Informatics and Information Technologies
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1923-1058>

e-mail: vasyl.bolilyj@gmail.com

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna –

PhD (pedagogical sciences), Associate Professor of the Department
of Medical Physics and Information Technologies, Dean of the Faculty
of Medicine No. 2 Donetsk National Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0353-9354>e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

ABUVATFA Sami –

assistant of the Department of Internal Medicine N4
of the Donetsk National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7245-2602>
e-mail: ab7845766@gmail.com

STUDIES OF THE FUNDAMENTALS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CREATING A VOICE ASSISTANT

The article discusses personal digital assistants and the basics of artificial intelligence when creating a voice assistant. The field of artificial intelligence helps solve everyday tasks. The massive introduction of artificial intelligence into the everyday life of users is contributing to the transition to voice applications.

Voice assistants can perform a variety of actions after hearing a wake-up word or command. They can turn on lights, answer questions, play music, make online orders, and more.

The voice assistant developed by the authors of the article recognizes and synthesizes speech. The voice assistant can analyze the client's request in real time and play pre-recorded lines, providing an opportunity to minimize manual action for viewing content on the Internet.

Students of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko, together with foreign students of the Donetsk National Medical University, solved problems in artificial intelligence using a programming language. As a result of the work, a Ukrainian-speaking voice bot was created, which is launched on a personal computer and can be used as an example of programming in the educational process.

To create a voice assistant, we used a small model of 50 MB, in order for it to recognize speech more quickly and respond to commands more quickly.

The text of speech TTS works with personal digital devices. The TTS voice is generated by a computer. The quality of a spoken voice depends on the language mechanism, but some voices sound human. In our case, this is the voice of the Torch module with the only Ukrainian speaker 'mykyta_v2'.

They used vosk modules for processing and recognizing the Ukrainian language and sound device for relaying what the assistant hears into text.

We have developed the function of calling the voice assistant from the background mode to his name, voice traffic filtering and guidance on the functionality of the assistant.

This assistant program was tested by foreign students of the Donetsk National Medical University in practical classes with medical information to display medical dictionary articles.

Key words: institution of higher education, digital assistant, voice assistant, artificial intelligence, bot.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Персональні цифрові помічники останнім часом привертають багато уваги. Чат-боти поширені на більшості комерційних веб-сайтів. Зі зростанням прогресу в галузі штучного інтелекту навчання машин вирішувати повсякденні завдання стає нормою.

Масове впровадження штучного інтелекту у повсякденне життя користувачів сприяє переходу на голосові програми.

Голосові асистенти поставляються в невеликій оболонці та можуть виконувати різноманітні дії після того, як почули слово або команду пробудження. Вони можуть вмикати світло, відповідати на запитання, відтворювати музику, робити онлайн-замовлення тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження з теорії штучного інтелекту розглядалися науковцями: А. М. Аверкін, А. А. Бакаєв, І. Братко, Н. Н. Єфімов, Ж.-Л. Лор'єр, Дж. Малпас, Д. Марселлус, Д. А. Поспелов, Г. С. Поспелов, Л. Стерлінг, Дж. Стобо, П. Уінстон, В. С. Фролов; з методик вивчення інтелектуальних систем: В. Ю. Биков, А. Ф. Верлань, А. М. Гуржій, М. І. Жалдак, В. Г. Житомирський, Ю. О. Жук, В. А. Извозчиков, В. І. Ключко, Е. І. Кузнецов, В. М. Монахов, Н. В. Морзе, В. О. Петрушин, С. А. Раков, Ю. С. Рамський, В. Д. Руденко, В. А. Сапогов,

Ю. В. Триус, Г. Ю. Цибко, М. І. Шкіль, О. І. Янкович та ін.

Мета роботи. Розробка програми «голосового помічника», що в фоновому режимі чекає появи голосової команди з набору, після надходження голосової команди помічник виконує відповідну дію, яка спрямована на полегшення повсякденного життя.

В роботі використані наступні **методи дослідження:** аналіз наукової, фахової літератури; теоретичний синтез, узагальнення; методика використання штучного інтелекту для створення голосових помічників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Голосовий асистент може розпізнавати й синтезувати мову та обслуговувати клієнтів. Голосовий помічник в режимі реального часу аналізує запит клієнта і відтворює попередньо записані репліки. Голосові асистенти дають можливість мінімізувати, а іноді й зовсім усунути необхідність використовувати руки та очі для перегляду контенту в інтернеті.

Дослідження полягає в тому, що визначено методичні засади формування знань та вмій студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка з основ штучного інтелекту на основі логічного підходу до його розгляду [1]; встановлено операційний склад умій розв'язування задач зі

штучного інтелекту з використанням мови програмування для спеціальностей «Інформатика», «Комп'ютерні науки» [2].

Спільно зі студентами-іноземцями Донецького національного медичного університету розробляється ряд програм медичної діагностики інфекційних захворювань, курс медикаментозного лікування; розпізнання хімічних структур речовини.

Висувається ряд вимог до розв'язування задач зі штучного інтелекту за Н. Р. Баликом, Ю. С. Рамським [2]:

- організація навчання розв'язуванню задач зі штучного інтелекту здійснюється не ізолювано, а в контексті міжтемних зв'язків інформатики: логіка – логічне програмування – структури даних, методи зберігання, пошуку і обробки інформації – бази даних – бази знань систем штучного інтелекту;

- основну частину навчального матеріалу має складати побудова і різнорівневе дослідження інформаційних моделей задач, на що має бути орієнтоване вивчення практичних питань логічного програмування та інтелектуальних систем.

Орієнтуватися потрібно на задачі, які вважаються класичними та найбільш характерно відображають реальні практичні задачі, що виникли у рамках робіт зі штучного інтелекту [3–7].

Переважає більшість задач з основ штучного інтелекту при використанні логічного програмування є задачами на рефлексію студентами своєї діяльності [4; 6; 7].

При розробці голосового асистента перша задача – це перетворення мовлення користувача в текст (Speech-To-Text) [3; 5]. Розпізнавання мовлення – є процесом конвертації звукового сигналу в цифрові дані, як, наприклад текст [4]. Мовлення може подаватись на вхід програми у вигляді аудіопотоку або файлу. Технологія розпізнавання голосу надзвичайно корисна. Її можна використовувати для багатьох додатків, таких як автоматизація транскрипції, написання книг/текстів із використанням лише вашого власного голосу [9; 10]. Зокрема, з цим допоможе бібліотека SpeechRecognition, яка дозволяє перетворювати вимовлений голос на текст [12]. Бібліотека підтримує значну кількість API, які використовуються для розпізнавання мовлення. У прикладах з модулем VOSK, який, до речі, працює без доступу до мережі навіть на мобільних пристроях – Raspberry Pi, Android, iOS – є можливість розпізнавати саме українську мову [12; 13].

VOSK інструмент, який був створений на основі штучного інтелекту та є можливість доповнювати його бібліотеки за допомогою навчання [13]. Є два типи моделей – великі та маленькі, маленькі моделі ідеально підходять для деяких обмежених завдань у мобільних додатках. Вони можуть працювати на смартфонах та

Raspberry Pi. Невелика модель зазвичай має розмір близько 50 Мб і потребує близько 300 Мб пам'яті під час виконання [14]. Великі моделі вимагають до 16 Гб пам'яті, оскільки вони використовують передові алгоритми штучного інтелекту [15]. В ідеалі запускати їх треба на серверах високого класу, як-от i7 або останній AMD Ryzen [16]. Більшість невеликих моделей дозволяють динамічно змінювати словниковий запас. Великі моделі статичні, словниковий запас не може бути змінений під час виконання програми.

Для свого помічника ми використовували малу модель на 50 Мб, для того, щоб він оптимально швидше розпізнавав мову та реагував на команди оперативніше.

Текст в мовлення (TTS) – це перетворення письмового тексту в розмовний голос. TTS працює практично з усіма персональними цифровими пристроями, включаючи комп'ютери, смартфони та планшети. Всі типи текстових файлів можна читати вголос, включаючи документи Word та Pages. Навіть вебсторінки в Інтернеті можна читати вголос. Голос TTS генерується комп'ютером, і швидкість читання зазвичай можна прискорити або сповільнити. Якість розмовного голосу залежить від мовного механізму, але деякі голоси звучать як людські. В нашому випадку це голос модулю Torch з єдиним українським спікером 'mykyta_v2'. В цьому модулі є підтримка багатьох мов та діалектів, але нам потрібен саме 'mykyta_v2' [19; 22].

Принцип роботи:

1. Голосовий асистент отримує команду від користувача.
2. Система розпізнає команду та параметри до неї шляхом ідентифікації іменованих сутностей.
3. Система шляхом виклику відповідного методу інтерфейсу інтегрованого середовища розроблення програмного забезпечення виконує задану команду користувача.

Рис. 1. Принцип виконання команд

В дослідженні представлена розробка створення голосового помічника, з яким користувачі можуть взаємодіяти для полегшення свого життя [1].

Створюваний бот вміє прослуховувати, розпізнавати та відтворювати українську мову.

Функціональним призначення боту є відкриття голосового асистента із фонового режиму на своє ім'я, фільтрування голосового трафіку, бо асистент відкликається лише на конкретні команди [1].

Були поставлені наступні задачі: реалізація орієнтування по функціоналу помічника; розроблення власної функції запуску браузера та будь-якого сайту; реалізація команди перегляду погоди; реалізація команди проголошення точного часу; розробка розважальних команд: розповідь жарту чи кумедної історії; розробка команди завершення роботи голосового асистента.

Приклад реалізації основних модулів програми.

1. Реалізація STT

Для розуміння того що каже користувач, використовуємо модулі `vosk`, для обробки та розпізнавання української мови, та `sounddevice` для ретрансляції того що чує помічник в тексті та демонструє нам.

```
import vosk
import sys
import sounddevice as sd
import queue
import json

model = vosk.Model("model")
samplerate = 24000
device = 1

q = queue.Queue()

def q_callback(indata, frames, time, status):
    if status:
        print(status, file=sys.stderr)
        q.put(bytes(indata))

def va_listen(callback):
    with sd.RawInputStream(samplerate=
        samplerate, blocksize=8000, device=device,
        dtype='int16',
        channels=1, callback=q_callback):
        rec=vosk.KaldiRecognizer(model,
            samplerate)
        while True:
            data = q.get()
            if rec.AcceptWaveform(data):
                callback(json.loads(rec.Result()))["text"])
            #else:
            # print(rec.PartialResult())
```

2. Реалізація TTS

Використовуючи `sounddevice` та модуль `vosk` з доповненням `torch` ми генеруємо голос нашого асистента.

```
from doctest import Example
from lib2to3.pygram import Symbols
from numpy import array
```

```
import torch
import sounddevice as sd
import time

language = 'ua'
sample_rate = 24000 # 24000
speaker = 'mykyta_v2'
put_accent = True
put_yo = True
device = torch.device('cpu') # cpu або gpu
texts = "цooo"

model,_=torch.hub.load(repo_or_dir='snakers
4/silero-models',
    model='silero_tts',
    language=language,
    speaker=speaker)
model.to(device)

def va_speak(what: str):
    audio = model.apply_tts(texts=what+",
        sample_rate=sample_rate)

    print(what)
    sd.play(audio[0], sample_rate)
```

Знання, отримані в ході вивчення цієї проблематики, зокрема щодо моделей подання знань, методів пошуку рішень у системах штучного інтелекту можуть використовуватися надалі при вивченні таких дисциплін, як проектування інформаційних систем, проектування комп'ютерних систем та мереж, мережних інформаційні технології тощо.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розробок. При виконанні дослідження було розглянуто поняття розробки голосового помічника, за допомогою різних технологій.

Розроблено функції виклику голосового асистента із фонового режиму на своє ім'я, фільтрації голосового трафіку (асистент відкликається лише на конкретні команди); розроблено орієнтування по функціоналу помічника.

Створено голосовий україномовний бот у вигляді програми, яка запускається на персональному комп'ютері і його можна використовувати, як приклад програмування в навчальному процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. А.с. на твір Комп'ютерна програма «Голосовий асистент із використанням штучного інтелекту» / В.О. Болілий, Л.П. Суховірска, Ю.М. Гордієнко – № с202203822; заявл. 26.08.22; № 114761; зареєстр. 13.09.22.
2. Гордієнко Ю.М., Болілий В.О. Голосовий асистент із використанням штучного інтелекту. *Стан, досягнення та перспективи інформаційних систем і технологій* : Матеріали XXII Всеукраїнської науково-технічної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, м. Кропивницький, 29 квітня 2022 р. Кропивницький, 2022.

3. Prepare for the voice revolution. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/library/consumer-intelligence-series/voice-assistants.html> (дата звернення: 25.12.2022).

4. DIGITAL VOICE ASSISTANTS IN USE TO TRIPLE TO 8 BILLION BY 2023, DRIVEN BY SMART HOME DEVICES. URL: <https://www.juniperresearch.com/press/digital-voice-assistants-in-use-to-8-million-2023> (дата звернення: 25.12.2022).

5. Diana Ramos. Voice Assistants: How Artificial Intelligence Assistants Are Changing Our Lives Every Day. URL: <https://www.smartsheet.com/voice-assistants-artificial-intelligence> (дата звернення: 25.12.2022).

6. Pascal Hérard. Assistants vocaux "intelligents": quand les constructeurs font écouter les conversations des utilisateurs. URL: <https://information.tv5monde.com/info/assistants-vocaux-intelligents-quand-les-constructeurs-font-ecouter-les-conversations-des> (дата звернення: 25.12.2022).

7. Marie-Alix Payeur. L'essor de l'intelligence artificielle dans un monde vocal. URL: <https://www.abcvoice.fr/assistance-vocale/> (дата звернення: 25.12.2022).

8. Assistants vocaux : ces outils du quotidien (et du confinement) !. URL: <https://www.intelligence-artificielle-school.com/actualite/assistants-vocaux-outils-quotidien-confinement/> (дата звернення: 25.12.2022).

9. TechTarget Contributor. Natural language understanding (NLU). URL: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/natural-language-understanding-NLU> (дата звернення: 25.12.2022).

10. Cheyenne Noelle. Comment l'intelligence artificielle va perturber la reconnaissance vocale. URL: <https://www.processmaker.com/fr/blog/how-artificial-intelligence-will-disrupt-speech-recognition/> (дата звернення: 25.12.2022).

11. Célia Garcia-Montero. Assistant vocal : savoir le choisir et connaître les risques. URL: <https://www.journaldunet.fr/web-tech/dictionnaire-de-1-10101440654-assistant-vocal-savoir-le-choisir-et-connaître-les-risques/> (дата звернення: 25.12.2022).

12. Lina F. NLP- Natural Language Processing : Introduction. URL: <https://datascientest.com/introduction-au-nlp-natural-language-processing> (дата звернення: 26.12.2022).

13. Vosk. Documentation. URL: <https://alphacephei.com/vosk> (дата звернення: 26.12.2022).

14. P. Olivier, Introduction au NLP (Partie I), Ekino. URL: <https://www.ekino.fr/publications/introduction-au-nlp-partie-i/> (дата звернення: 25.12.2022).

15. P. Olivier, Introduction au NLP (Partie II), Ekino. URL: <https://www.ekino.fr/publications/introduction-au-nlp-partie-ii/> (дата звернення: 25.12.2022).

16. Fuzzywuzzy. Documentation. URL: <https://pypi.org/project/fuzzywuzzy/> (дата звернення: 25.12.2022).

17. Visual Studio Code. Documentation. URL: <https://code.visualstudio.com/docs> (дата звернення: 25.12.2022).

18. PyOWM documentation. URL: <https://pyowm.readthedocs.io/en/latest/> (дата звернення: 26.12.2022).

19. Garazd Creation. Numbers to Ukrainian text. URL: https://apps.odoo.com/apps/modules/11.0/110n_ua_num2text/ (дата звернення: 27.12.2022).

20. Sounddevice. Documentation. URL: <https://python-sounddevice.readthedocs.io/en/0.4.4/> (дата звернення: 25.12.2022).

21. NumPy. Documentation. URL: <https://numpy.org/doc/stable/> (дата звернення: 27.12.2022).

22. Torch. Documentation. URL: <https://pytorch.org/docs/stable/torch.html> (дата звернення: 25.12.2022).

23. DateTime. Documentation. URL: <https://docs.python.org/3/library/datetime.html> (дата звернення: 27.12.2022).

REFERENCES

1. Bolilyi, V.O., Sukhovirsk, L.P., & Hordiienko, Yu.M. (2022). *Avtorske svidostvo na tvir Kompiuterna prohrama "Holosovyi asystent iz vykorystanniam shtuchnoho intelektu"* [Author's certificate for the work Computer program "Voice assistant using artificial intelligence"]. № c202203822; zaivleno 26.08.22; № 114761; zareiestrovano 13.09.22. [in Ukrainian]

2. Hordiienko, Yu.M., & Bolilyi, V.O. (2022). *Holosovyi asystent iz vykorystanniam shtuchnoho intelektu* [Voice assistant using artificial intelligence]. *Stan, dosiahnennia ta perspektyvy informatsiinykh system i tekhnolohii: Materialy XXII Vseukrainskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii molodykh vchenykh, aspirantiv ta studentiv*. Kropyvnytskyi [in Ukrainian]

3. Prepare for the voice revolution [WWW document]. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/library/consumer-intelligence-series/voice-assistants.html>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

4. Digital voice assistants in use to triple to 8 billion by 2023, driven by smart home devices [WWW document]. URL: <https://www.juniperresearch.com/press/digital-voice-assistants-in-use-to-8-million-2023>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

5. Diana Ramos. Voice Assistants: How Artificial Intelligence Assistants Are Changing Our Lives Every Day [WWW document]. URL: <https://www.smartsheet.com/voice-assistants-artificial-intelligence>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

6. Pascal Hérard. Assistants vocaux "intelligents": quand les constructeurs font écouter les conversations des utilisateurs [WWW document]. URL: <https://information.tv5monde.com/info/assistants-vocaux-intelligents-quand-les-constructeurs-font-ecouter-les-conversations-des>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

7. Marie-Alix Payeur. L'essor de l'intelligence artificielle dans un monde vocal [WWW document]. URL: <https://www.abcvoice.fr/assistance-vocale/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

8. Assistants vocaux : ces outils du quotidien (et du confinement)! [WWW document]. URL: <https://www.intelligence-artificielle-school.com/actualite/assistants-vocaux-outils-quotidien-confinement/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

9. TechTarget Contributor. Natural language understanding (NLU) [WWW document]. URL: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/natural-language-understanding-NLU>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

10. Cheyenne Noelle. Comment l'intelligence artificielle va perturber la reconnaissance vocale [WWW document]. URL: <https://www.processmaker.com/fr/blog/how-artificial-intelligence-will-disrupt-speech-recognition/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

11. Célia Garcia-Montero. Assistant vocal : savoir le choisir et connaître les risques [WWW document]. URL: <https://www.journaldunet.fr/web-tech/dictionnaire-de-1-iot/1440654-assistant-vocal-savoir-le-choisir-et-connaître-les-risques/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]
12. Lina F. NLP- Natural Language Processing : Introduction [WWW document]. URL: <https://datascientest.com/introduction-au-nlp-natural-language-processing>. Date: 26.12.2022. – Title from the screen. [in English]
13. Vosk. Documentation [WWW document]. URL: <https://alphacephei.com/vosk>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]
14. P. Olivier, Introduction au NLP (Partie I), Ekino [WWW document]. URL: <https://www.ekino.fr/publications/introduction-au-nlp-partie-i/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen.
15. P. Olivier, Introduction au NLP (Partie II), Ekino [WWW document]. URL: <https://www.ekino.fr/publications/introduction-au-nlp-partie-ii/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]
16. Fuzzywuzzy. Documentation [WWW document]. URL: <https://pypi.org/project/fuzzywuzzy/>. Date: 26.12.2022. – Title from the screen.
17. Visual Studio Code. Documentation [WWW document]. URL: <https://code.visualstudio.com/docs>. Date: 26.12.2022. – Title from the screen. [in English]
18. PyOWM documentation [WWW document]. URL: <https://pyowm.readthedocs.io/en/latest/>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]
19. Garazd Creation. Numbers to Ukrainian text [WWW document]. URL: https://apps.odoo.com/apps/modules/11.0/110n_ua_num2text/. Date: 27.12.2022. – Title from the screen. [in English]
20. Sounddevice. Documentation [WWW document]. URL: <https://python-sounddevice.readthedocs.io/en/0.4.4/>. Date: 27.12.2022. – Title from the screen. [in English]
21. NumPy. Documentation [WWW document]. URL: <https://numpy.org/doc/stable/>. Date: 27.12.2022. – Title from the screen. [in English]
22. Torch. Documentation [WWW document]. URL: <https://pytorch.org/docs/stable/torch.html>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

23. DateTime. Documentation [WWW document]. URL: <https://docs.python.org/3/library/datetime.html>. Date: 25.12.2022. – Title from the screen. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОЛІЙИЙ Василь Олександрович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики та інформаційних технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання інформатики та інформаційних технологій.

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан медичного факультету № 2 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика навчання фізики на основі ресурсного підходу, методика навчання медичної та біологічної фізики.

АБУВАТФА Самі – асистент кафедри внутрішньої медицини № 4 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика вивчення анатомії людини, психологічні аспекти викладання анатомії людини в медичних університетах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BOLILYI Vasyl Oleksandrovych – PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor of the Department of Informatics and Information Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the methodology of teaching computer science and ICT.

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlivna – PhD (pedagogical sciences), Associate Professor of the Department of Medical Physics and Information Technologies, Dean of the Faculty of Medicine No. 2 Donetsk National Medical University.

Scientific interests: the methodology of teaching physics on the basis of the resource approach, the method of teaching medical and biological physics.

ABUVATFA Sami – assistant of the Department of Internal Medicine N4 of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: methods of teaching human anatomy, psychological aspects of teaching the discipline of human anatomy in medical universities.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.18:37.034

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-94-98

ВІТВИЦЬКИЙ Вадим Олександрович –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, кафедра освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-6947>
e-mail: vitvickiyvadol@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ ГЛОРИФІКАЦІЇ

Проблема формування національної ідентичності здобувачів вищої педагогічної освіти у цій статті представлена у контексті історії педагогіки. Автор обґрунтував доцільність проведення наукового дослідження через

актуалізацію проблеми глаорифікація як соціокультурного і правового явища, яке має місце бути в реаліях українського сьогодення. Проблема формування національної ідентифікації автором розкрита з опорою на емерджентний підхід. Мета статті полягала у формуванні пропозицій щодо ретроспективного вивчення і використання в сучасних виховних практиках під час психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів ідей і досвіду вітчизняних просвітників.

На підставі вивчення праць М. Драгоманова автор актуалізував пропозицію просвітника щодо творення культурної матриці навчального процесу. У доробку вченого, лікаря, реформатора освіти М. Пирогова привертас увагу бачення просвітником ролі розуміння людиною своєї історичної і культурної перспективи. Визначено актуальним для сучасного виховного процесу розроблення матеріалів методичного і практичного характеру, які допоможуть формувати оптимістичне уявлення про себе як носія національної ідентичності, практики вироблення свідомої сили волі і правосвідомості, розвитку критичного мислення для адекватного сприйняття висвітлення історичних фактів. В розробленні теми дослідження визначне місце посідає педагогічна спадщина К. Ушинського. У контексті досліджуваної теми цінними авторові бачиться аспект формування глибинного культурного зацікавлення у використанні рідної мови для утвердження національної ідентичності, практики суспільно корисної праці, використання ефекту присутності, коли педагог вмє надихати вихованця, збуджувати прояв у нього крацих ментальних рис своїм прикладом і діяльністю.

Узагальнені в цій статті результати не є вичерпними. Подальшого вивчення і педагогічної ретроспективи потребують, на наш погляд, питання використання опори на ментальність у формуванні національної ідентичності, пошук межі між толеруванням і ідентифікацією українців і представників інших національностей, формування практичних кейсів для роботи вчителя сучасного закладу освіти.

Ключові слова: педагогічна освіта, особистість, пракеологічний підхід, національна ідентичність, студент, вчитель.

VITVITSKYI Vady`m Oleksandrovy`ch –

Graduate of the third educational and scientific level of higher education, Department of Education and Innovative Pedagogy H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-6947>
e-mail: vitvickiyvadol@gmail.com

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION ACQUIRES: HISTORICAL EXPERIENCE FOR OVERCOMING MANIFESTATIONS OF GLORIFICATION

The problem of forming the national identity of students of higher pedagogical education is presented in this article in the context of the history of pedagogy. The author substantiated the expediency of conducting a scientific study through the actualization of the problem of glorification as a socio-cultural and legal phenomenon that has a place in the realities of the Ukrainian present. The problem of formation of national identification is revealed by the author based on an emergent approach. The purpose of the article was to formulate proposals for the retrospective study and use in modern educational practices during the psychological and pedagogical training of future teachers of the ideas and experience of domestic educators. Based on the study of the works of M. Drahomanov, the author updated the educator's proposal regarding the creation of a cultural matrix of the educational process.

In the works of a scientist, doctor, and education reformer, M. Pirogov draws attention to the vision of an educator of the role of a person's understanding of his historical and cultural perspective. It is determined that it is relevant for the modern educational process to develop materials of a methodical and practical nature that will help to form an optimistic view of oneself as a bearer of national identity, the practice of developing conscious willpower and legal awareness, the development of critical thinking for an adequate perception of the coverage of historical facts. In the development of the research topic, the pedagogical legacy of K. Ushinsky occupies a prominent place. In the context of the researched topic, the author considers the aspect of forming a deep cultural interest in the use of the native language for the affirmation of national identity, the practice of socially useful work, the use of the effect of presence, when the teacher is able to inspire the pupil, to arouse the manifestation of his best mental traits by his example and activity, to be valuable to the author.

The results summarized in this article are not exhaustive. In our opinion, the question of using reliance on mentality in the formation of national identity, finding the border between toleration and identification of Ukrainians and representatives of other nationalities, and the formation of practical cases for the work of a teacher in a modern educational institution require further study and pedagogical retrospectives.

Key words: pedagogical education, personality, praxeological approach, national identity, student, teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування національної ідентичності особистості – учасника освітнього процесу в реаліях цивілізаційного конфлікту – актуальна проблема. Попри багаторічний позитивний досвід до цього часу лишаються не вирішеними питання

ціннісно-сміслових орієнтацій і методичного супроводу цього процесу. Від рівня сформованості національної ідентичності громадян залежить прояв глаорифікації сучасних українців. Проваджений військний стан в Україні, обумовлений збройним конфліктом держави-агресора, суспільно-політичні і культурні

трансформації, які відбуваються зараз, свідчать про нагальний характер порушеної проблеми. Глорифікація як соціокультурний феномен в значенні виправдовування збройної агресії РФ проти України, а також виправдовування учасників цієї агресії, вимагає зміни підходів до формування національної ідентичності. Відчуження чи формалізація приналежності людини до національної культури, осмислення значущості глибокого вивчення своїх коренів, осмислення ціннісних орієнтирів з опорою на ментальні, генетично вкорінені аспекти сприятимуть якісному вдосконаленню організованого виховного процесу, саморозвитку кожної особистості.

Ця публікація також актуалізована потребою розроблення прикладних аспектів реалізації державної освітньої політики, визначеною у чинному законодавстві, зокрема у: Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [3], Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України [5]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена у темі статті проблема має виразний міждисциплінарний характер. Це дослідження здійснено з опорою на міркування і висновки щодо сутності і правових наслідків глорифікації як кримінального правопорушення, викладені Ю. Шинкарьовим і О. Коваленко [12]. Цінні матеріали емпіричного і узагальнюючого характеру містять публікації, в яких автори Н. Борисенко [1], О. Полетай, І. Неговський [7] презентували досвід організації виховного процесу в окремих закладах освіти. Категорійне поле цієї наукової розвідки було розроблене з опорою на міркування і пропозиції К. Чорної [11]. Методологічний базис цього дослідження сформовано з урахуванням бачення сутності емерджентного підходу у публікації О. Комар [4].

Мета статті: формуванні пропозицій щодо ретроспективного вивчення і використання в сучасних виховних практиках під час психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів ідей і досвіду вітчизняних просвітянців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування національної ідентичності особистості майбутнього вчителя є позачасовою і незалежною від соціокультурних умов. Разом з тим нинішні виклики, що сформувалися під впливом збройного конфлікту, обумовлюють з опорою на конкретні історичні приклади і рекомендації виразних постатей української історико-педагогічної думки розробляти дієві змістові і методичні аспекти цієї проблеми. Дієвість історично сформованих рекомендацій щодо формування національної ідентичності має обумовлюватися емерджентним підходом. В цьому підтримуємо позицію науковця О. Комаря, який зазначив, що «ідея пластичності доповнює

загальну емерджентистську теорію свідомості подвійним чином, даючи можливість пояснити унікальність кожної окремо взятої свідомості (проблема особистості) і, водночас, підтверджуючи універсальний характер еволюції, яка триває навіть на рівні мікросвіту» [4, с. 204]. У контексті прогресування технологій штучного інтелекту саме людина здатна не лише здійснювати інтелектуальну діяльність, мислительні операції, реалізовувати синтетичні функції мозку, але й усвідомлено не толерувати прояви ментальних коренів національної свідомості, а використовувати знання і досвід осмислення ментальних, національних особливостей мислення, поведінки і діяльності в нових умовах. Саме вчитель є центральною фігурою – носієм загальних компетентностей громадянської культури, що визначено професійним стандартом [9]. Тому в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів вбачається доцільним творче прочитання і доцільна ретроспекція міркувань і практичних рішень вітчизняних учених, просвітянців і активних громадський діячів. Цією публікацією актуалізуємо досвід М. Пирогова, який наголошував на значущості соціально-економічного чинника формування національної ідентичності і вчителя, і учнів [6]. Просвітник вирішальної ролі надавав формуванню досвіду розуміння людиною своєї історичної і культурної перспективи. Ця перспектива бачилася просвітянцю як прагнення людини лишитися гідною і сумлінною в очах наступних поколінь. Сформував це відчуття М. Пирогов пропонував через постійне стимулювання людини до самопізнання і позитивної самооцінки, вправ у виробленні свідомої сили волі і правосвідомості. Сучасний освітній процес у прагненні людиноцентричності певною мірою відійшов від таких практик. Часто освітяни намагаються пояснити відсутність сили волі і твердості характеру не відсутністю відповідних практик, а унікальністю здобувача освіти. Однак це не завжди істинно. Серед прийомів: відзнака присутності духу в оцінці результатів навчальної діяльності і формуальному оцінюванні, вербалізація особистістю міри внутрішньої сили, тренування у проявах поваги до свого внутрішнього світу, обмеження матеріальних бажань, ведення особистого щоденника і регулярний аналіз його змісту, критичне читання історичної літератури для фіксації хибних висновків [6].

Доробок К. Ушинського так само не втрачає актуальності в наш час. Його міркування про громадянські цінності, їх узгодження і історичними традиціями і реальним буття народу потребує нового контекстного прочитання. Вражає позиція К. Ушинського, який звернув увагу на те, що національна, громадянська ідентичність українців особливо виразною стає у моменти загрози життю, миру, добробуту [10].

Найдієвішими прийомами виховання національної ідентичності К Ушинський бачив такі, що підтверджують повагу вчителем гідності учня, є фактом підтвердження діяльної участі в житті учня, продуктивну працю, освоєння народного ремесла, емоційно-почуттєвої єдності вчителя і вихованців [10].

Просвітник, філософ, активний громадський діяч М. Драгоманов сам був виразним представником культурно-історичної традиції. Уважав саме культурні традиції, які пройшли випробування часом, освітньою матрицею доцільного виховання молоді. Вчитель для системної виховної роботи має вивчати не лише психологічну, а й культурну, релігійну біографію дитини. Саме в таких знаннях вчитель може віднайти прийоми натхнення і конструктивних мотивів до активної соціальної і культурної творчості вихованця. Предметна обізнаність, широкий світогляд і практичне використання набутих у школі знань, за М. Драгомановим, найцінніший ґрунт національної ідентичності дорослої людини.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вартісним для нинішніх учасників освітнього процесу є практики вироблення внутрішньої сили волі, коли в формуванні громадянської культури людина керується свідомим вільним вибором і відповідно – усвідомленою відповідальністю за цей вибір. Попри труднощі і нестабільність психо-емоційних станів учасників освітнього процесу, звернення до цього завдання, актуалізованого М. Пироговим, бачимо актуальним. За К. Ушинським плекати особистість, здорову духовно, психічно, педагогічно, означає розкрити для особистості цінності відповідального продуктивного життя, свідомого вибору професії. Вивчення правил культури родини, предків, підтримка і продовження традицій, так само і закладу освіти, де відбувається освітній процес, за М. Драгомановим, вкрай важливі акценти в контексті розроблення і реалізації місій сучасних закладів освіти. Подальшого вивчення і педагогічної ретроспективи потребують, на наш погляд, питання використання опори на ментальність у формуванні національної ідентичності, пошук межі між толеруванням і ідентифікацією українців і представників інших національностей, формування практичних кейсів для роботи вчителя сучасного закладу освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко Н. О. Пріоритетні напрями виховної роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 61. Том 1. 2023. С. 117–120. URL : <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.22>
2. Драгоманов М. Вибрані праці : У 3 т., 4 кн. / М. Драгоманов / [Редкол. : В. П. Андрущенко (голова) та

ін.]. К. : Знання України, 2006. Кн. 1 : Історія. Педагогіка. Публіцистика / Упоряд. та прим. В. Ф. Погребенник. 344 с.

3. Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. 13.12.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

4. Комар О. В. Емерджентний підхід як основа еволюційного пояснення свідомості. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К., 2009. Вип. 77. С. 196–206. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/77295>

5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН №527 від 06.06.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>

6. Пирогов М. Питання життя (1856) : уривок з забутих бумаг, виведений на світ неофіційними статтями «Морської збірки» про виховання. Хрестоматія з історії педагогіки : / [упоряд. та автори вступ. ст.: Рисіна М. Ю., Сбруєва А. А.; наук. ред. та авт. передмови Сбруєва А. А.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. Ч. 1 : Вітчизняна школа і педагогіка. С. 92–103.

7. Полегай О. М., Неговський І. В. Національно-патріотична ідентичність майбутніх учителів технологій. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 4 (160) / Нац. ун-т «Черн. колегіум» ім. Т. Г. Шевченка; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2019. С. 191–196. URL : erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/4574

8. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80>

9. Професійний стандарт Вчителя закладу загальної середньої освіти 20.12.2020. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

10. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури; Про народність у громадському вихованні; Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології; Праця в її психічному і виховному значенні; Рідне слово; Рідне слово з «Книги для тих, хто навчає»; Проект учительської гімназії. Хрестоматія з української класичної педагогіки / уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. Київ : Грамота, 2008. С. 5–120.

11. Чорна К. Національна ідея як фактор становлення патріотизму у дітей та молоді. Шлях освіти. 2008. № 3. С. 5–11.

12. Шинкарьов Ю. В.; Коваленко О. О. Правова характеристика поняття «глофікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*, № 36. 2023. С. 23–30. URL : <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.03>

REFERENCES

1. Borysenko, N. O. (2023). Priorityetni napriamy vykhovnoi roboty Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni H.S. Skovorody. [Priorities in the directions of educational work of H.S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university]. Innovatsiina pedahohika. Vypusk 61. Tom 1. S. 117–120. URL : <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.22> [in Ukrainian]
2. Drahomanov, M. (2006). Vybrani pratsi [Selected works]. U 3 t., 4 kn. / M. Drahomanov / [Redkol. : V. P. Andrushchenko (holova) ta in.]. K. : Znamnia Ukrainy, Kn. 1 : Istoriia. Pedahohika. Publitsystyka / Uporiad. ta prym. V. F. Pohrebennyk. 344 s. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. 13.12.2022. [The Law of Ukraine On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]
4. Komar, O. V. (2009). Emerdzhentnyi pidkhid yak osnova evoliutsiinoho poiasnennia svidomosti. [The emergent approach as the basis of the evolutionary explanation of consciousness]. Multyversum. Filosofskyi almanakh. K., Vyp. 77. S. 196–206. Емерджентний підхід як основа еволюційного пояснення свідомості. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/77295> [in Ukrainian]
5. Kontsepsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. Nakaz MON №527 vid 06.06.2022. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine.]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7> [in Ukrainian]
6. Pyrohov, M. (2003). Pytannia zhyttia (1856) [A question of life]. uryvok z zabutykh bumah, vyvedenyi na svit neofitsiinyimi stattiamy «Morskoi zbirky» pro vykhovannia. Khrestomatia z istorii pedahohiky : / [uporiad. ta avtory vstup. st.: Rysina M. Yu., Sbruieva A. A. ; nauk. red. ta avt. peredmovy Sbruieva A. A.]. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2003. Ch. 1 : Vitchniana shkola i pedahohika. S. 92–103. [in Ukrainian]
7. Poletai, O. M., Nehovskiy, I. V. (2009). Natsionalno-patriotychna identychnist maibutnikh uchyteliv tekhnolohii. [National and patriotic identity of future technology teachers]. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Vyp. 4 (160) / Nats. un-t «Chern. kolehium» im. T. H. Shevchenka; holov. red. M. O. Nosko. Chernihiv : NUChK. C. 191–196. URL : erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/4574 [in Ukrainian]
8. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky. (2022). [On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032]. Rozporiadzhennia KMU № 286-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80> [in Ukrainian]
9. Profesiinyi standart Vchytelia zakladu zahalnoi serednoi osvity 20.12.2020. [Professional standard of a teacher of a general secondary education institution] URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchytelya-pochatkovih-klasiv-vchytelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osvity-i-vchytelya-z-pochatkovoyi-osvity> [in Ukrainian]
10. Ushynskiy, K. D. (2008). Pro koryst pedahohichnoi literatury; Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni; Liudyna yak predmet vykhovannia. Sproba pedahohichnoi antropolohii; Pratsia v yii psikhichnomu i vykhovnomu znachenni; Ridne slovo; Ridne slovo z «Knyhy dla tykh, kto navchaie»; Proekt uchytelskoi himnazii. [About the benefits of pedagogical literature; About ethnicity in public education; Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology; Work in its mental and educational significance; Native word; Native word from "Books for those who teach"; Teacher's gymnasium project] Khrestomatia z ukrainskoi klasychnoi pedahohiky : / uklad. V. P. Kravets, O. I. Meshko. Kyiv : Hramota. S. 5–120. [in Ukrainian]
11. Chorna, K. (2008). Natsional'na ideya yak faktor stanovlennya patriotyzmu u ditey ta molodi [National Idea as a Factor in the Formation of Patriotism in Children and Youth]. Shlyakh osvity – The path of education, 3, S. 5–11. [in Ukrainian]
12. Shynkarov, Yu. V., Kovalenko, O. O. (2023). Pravova kharakterystyka poniattia «hloryfikatsiia» yak formy obiektyvnoi storony skladu kryminalnogo pravoporushennia, peredbacheno st. 436-2 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Legal characterization of the concept of «glorification» as a form of the objective side of the composition of the Criminal Offense provided for in part 436-2 of the criminal code of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats KhNPU imeni H. S. Skovorody «Pravo», № 36. S. 23–30. URL : <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.03> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВІТВИЦЬКИЙ Вадим Олександрович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, кафедра освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, науковий керівник – ректор ХНПУ імені Г.С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор Ю.Д. Бойчук.

Наукові інтереси: вища педагогічна освіта, патріотичне виховання, громадянське виховання, інтерактивні форми і методи виховної роботи в педагогічному університеті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VITVITSKYI Vady`m Oleksandrovy`ch – Graduate of the third educational and scientific level of higher education, Department of Education and Innovative Pedagogy H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, supervisor – Rector H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University Yu.D. Boychuk.

Scientific interests: higher pedagogical education, patriotic education, civic education, interactive forms and methods of educational work in a pedagogical university.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 796.011.3-796.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-99-107

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>
e-mail: innasln337@gmail.com

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У РІЗНИХ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті здійснено теоретичний аналіз організаційно-методичних особливостей реалізації фізичної та спеціальної фізичної підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців до застосування компетентностей у різних професійних ситуаціях.

Вища освіта МВС України змінюється та суттєво реформується. Особливо важливим завданням в сучасних умовах є формування нової системи підготовки фахівців правоохоронних органів, обумовленою сьогоденнішою військово-політичною та кризовою ситуацією в українському суспільстві та державі в цілому. Серед основних завдань держави щодо фахівців правоохоронної сфери є підвищення рівня фізичної підготовки, розвитку фізичних якостей, підвищення функціональності всього організму та здатність бути готовим до дії в будь-яких умовах в будь-який час. Сучасний поліцейський повинен забезпечити безпеку людей, застосовуючи, в разі необхідності, достатні силові засоби та методи; здатен розрізняти ситуації небезпеки; за будь-яких обставин діяти без упереджень, керуючись етичними нормами. Аналіз практики правоохоронної діяльності засвідчує, що функціональні обов'язки поліцейського здатна виконувати людина з високим рівнем відповідальності за результати власної службової діяльності, яка володіє комплексом знань, практичних навичок і сформованих професійно важливих рис, набутих під час спеціальної підготовки. Саме ці компоненти забезпечують професійну готовність працівника поліції до ефективного виконання складних, часом небезпечних завдань. Нова концепція діяльності Національної поліції України вимагає від правоохоронця особливої творчої активності, високого рівня культури, освіченості, здатності до саморозвитку та самовдосконалення. За таких умов, підвищення рівня професійної готовності поліцейського – ключовий напрям діяльності закладів вищої освіти МВС України та відділів професійного навчання підрозділів Національної поліції. Цим зумовлена необхідність добору нових форм і методів підготовки у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та обґрунтування ефективності методики підготовки фахівців, здатних до підвищених фізичних навантажень.

Доведено важливість створення належних умов для функціонування цілеспрямованої системи фізичної підготовки протягом всього періоду навчання, яка б сприяла успішному формуванню у майбутніх правоохоронців високого рівня професійних, морально-вольових якостей і фізичної підготовленості, що дає можливість суттєво підвищити ефективність виконання оперативно-службових завдань. Обґрунтовано доцільність використання вправ різної спрямованості: циклічні вправи, спортивні ігри та різні складні координаційні вправи, вправи з еспандером, гумовим джгутом, гімнастичною палицею, гантелями, а також біг підтюпцем, піші походи. Встановлено, що стан здоров'я та рівень працездатності людини залежать також від її силових можливостей та рухливості у суглобах. Помірне силове тренування знижує негативні вікові зміни в організмі.

***Ключові слова:** фахівці правоохоронної сфери, цілеспрямована система фізичної підготовки, розвиток фізичних якостей, функціональність організму, форми і методи спеціальної фізичної підготовки, ситуації безпеки, циклічні вправи, спортивні ігри, координаційні вправи.*

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych –

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State
University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com**GALIMSKA Inna Ivanivna** –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Special Physical and
Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>e-mail: innasln337@gmail.com

PHYSICAL FITNESS OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS TO APPLY COMPETENCIES IN VARIOUS PROFESSIONAL SITUATIONS

The article provides a theoretical analysis of the organizational and methodological features of the implementation of physical and special physical training of future law enforcement officers to apply competencies in various professional situations.

Higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is changing and is being significantly reformed. A particularly important task in modern conditions is the formation of a new system of training law enforcement specialists due to the current military-political and crisis situation in Ukrainian society and the state as a whole. Among the main tasks of the state in relation to law enforcement professionals is to increase the level of physical fitness, develop physical qualities, improve the functionality of the whole organism and the ability to be ready to act in any conditions at any time. A modern police officer must ensure the safety of people by using sufficient force and methods, if necessary; be able to distinguish between situations of danger; and act without prejudice under any circumstances, guided by ethical standards. The analysis of law enforcement practice shows that the functional duties of a police officer can be performed by a person with a high level of responsibility for the results of his/her own official activity, who has a set of knowledge, practical skills and professionally important traits acquired during special training. These components ensure that a police officer is professionally prepared to effectively perform complex and sometimes dangerous tasks. The new concept of the National Police of Ukraine requires special creative activity, a high level of culture, education, and the ability to self-development and self-improvement from a law enforcement officer. Under such conditions, raising the level of professional readiness of a police officer is a key activity of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and professional training departments of the National Police. This necessitates the selection of new forms and methods of training in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the substantiation of the effectiveness of the methodology for training specialists capable of increased physical activity.

The importance of creating appropriate conditions for the functioning of a purposeful system of physical training throughout the entire period of training, which would contribute to the successful formation of a high level of professional, moral and volitional qualities and physical fitness in future law enforcement officers, which makes it possible to significantly increase the efficiency of performing operational and service tasks, is proved. The expediency of using exercises of different orientation is substantiated: cyclic exercises, sports games and various complex coordination exercises, exercises with an expander, rubber tourniquet, gymnastic stick, dumbbells, as well as jogging and hiking. It has been established that a person's health and level of performance also depend on their strength and joint mobility. Moderate strength training reduces negative age-related changes in the body.

Key words: *law enforcement professionals, targeted system of physical training, development of physical qualities, body functionality, forms and methods of special physical training, danger situations, cyclic exercises, sports games, coordination exercises.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У складних та постійно змінних сучасних політичних, економічних та соціальних умовах державотворення України спостерігається загострення суспільних питань як на рівні окремої особистості, так і на рівні малих і великих професійних груп тимчасового та постійного складу і терміну діяльності. Загальний кризовий стан є характерним для всіх складників суспільства і одним з чинників підготовки фахівців, які в змозі швидко адаптуватися до чинних постійних або ситуативних умов професійного середовища та здійснювати в ньому діяльність відповідно до суспільних вимог та набутих компетентностей є освітня сфера.

Політичні, соціально-економічні зміни, боротьба з пандемією та діючий військовий стан в Україні вимагають від науки, теорії та практики нових підходів до вирішення освітньо-прикладних завдань.

Вища освіта МВС України змінюється та суттєво реформується. Особливо важливим завданням в сучасних умовах є формування нової системи підготовки фахівців правоохоронних органів, обумовленою сьогодишньою військово-політичною та кризовою ситуацією в українському суспільстві та державі в цілому. Виведення окресленої освіти на якісно новий рівень, забезпечення обороноздатності країни та

захист населення і держави – нагальні питання сьогодення. Вища освіта МВС України є складовою загальнодержавної освіти як цілісної системи, тому є чинником підготовки конкурентоспроможних фахівців правоохоронної сфери. Діяльність правоохоронних органів можна віднести до професії змішаних видів, яка здійснюється у специфічних ускладнених зовнішніх умовах, вимагаючи від працівників високої психічної стійкості, загальної та спеціальної витривалості [5]. Слід зазначити, що згідно з Наказом МВС України № 177 від 2009 року початкова підготовка – це процес формування у працівників ОВС спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання службових обов'язків за конкретною посадою [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема фізичної підготовки не є новою, вона була і є предметом досліджень фахівців з фізичного виховання і спорту. На важливості спеціальної фізичної підготовки наголошували І. Закорко, О. Журавель, Ю. Логвиненко, Є. Сверділа та ін. Інтерес становлять праці С. Бабовоза, Т. Водолазської, В. Гончарова, В. Даровського, Я. Кондратьєва, Г. Нікіфорова, М. Онуфрієва, В. Пліска та ін. щодо формування психологічної готовності фахівців у процесі фізичної підготовки.

Проблема професійно-прикладної фізичної підготовки в силових структурах розглядалися щодо підготовки спеціалістів у вищих закладах освіти МВС України (С. Безпалій; О. Горпинич; І. Закорко; О. Зарічанський; О. Івлєв; О. Лаврентьєв; А. Лушак; О. Ярещенко; О. Ярмошук); підготовки спеціалістів у відомстві надзвичайних ситуацій (Ю. Антошків; В. Горшовський; Л. Ішичка; І. Овчарук); державної прикордонної служби (І. Маріонда; Е. Совахоп; О. Фігура); податківців (С. Антоненко; Е. Маляр; Ю. Сергієнко). Дослідниками встановлено, що для формування та розвитку професійно значущих психофізичних якостей потрібна спеціалізована фізична підготовка максимально наближена до реальних умов; яка б забезпечила високий рівень психофізичної готовності до ефективних дій в екстремальних умовах.

В Україні накопичений значний досвід з проблематики щодо підготовки військовослужбовців до професійної діяльності засобами фізичної підготовки. Питання вищої військової освіти та професійної підготовки в Україні у XXI столітті є предметом досліджень таких фахівців як: О. Автушенко, П. Вишневський, Н. Генералова, М. Голик, О. Грибок, В. Дияк, Т. Ісаснко, І. Кравченко, О. Марченко, Н. Мороз, М. Нецадим, Ю. Приходько, І. Романюк, Е. Сарафанюк, Р. Серветник, Д. Таушан, О. Удовиця, В. Ягунов та ін.; здійснення різновекторної діяльності у ЗСУ: Г. Гозуватенко, Т. Іщенко, Ю. Красильник, О. Попович, Я. Романовський та ін.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз організаційно-методичних особливостей реалізації фізичної та спеціальної фізичної підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців до застосування компетентностей у різних професійних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед основних завдань держави щодо фахівців правоохоронної сфери є підвищення рівня фізичної підготовки, розвитку фізичних якостей, підвищення функціональності всього організму та здатність бути готовим до дії в будь-яких умовах в будь-який час. Сучасний поліцейський повинен забезпечити безпеку людей, застосовуючи, в разі необхідності, достатні силові засоби та методи; здатен розрізняти ситуації небезпеки; за будь-яких обставин діяти без упереджень, керуючись етичними нормами. Аналіз практики правоохоронної діяльності засвідчує, що функціональні обов'язки поліцейського здатна виконувати людина з високим рівнем відповідальності за результати власної службової діяльності, яка володіє комплексом знань, практичних навичок і сформованих професійно важливих рис, набутих під час спеціальної підготовки. Саме ці компоненти забезпечують професійну готовність працівника поліції до ефективного виконання складних, часом небезпечних завдань. Нова

концепція діяльності Національної поліції України вимагає від правоохоронця особливої творчої активності, високого рівня культури, освіченості, здатності до саморозвитку та самовдосконалення. За таких умов, підвищення рівня професійної готовності поліцейського – ключовий напрям діяльності закладів вищої освіти МВС України та відділів професійного навчання підрозділів Національної поліції. Цим зумовлена необхідність добору нових форм і методів підготовки у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та обґрунтування ефективності методики підготовки фахівців, здатних до підвищених фізичних навантажень.

Розглядаючи цільову спрямованість, можна зрозуміти саму проблематику, яка полягає у формуванні необхідного рівня професійної підготовленості майбутніх правоохоронців ВНЗ МВС України та створення належних умов для функціонування цілеспрямованої системи фізичної підготовки протягом всього періоду навчання. Така система сприяє успішному формуванню у майбутніх правоохоронців високого рівня професійних, морально-вольових якостей і фізичної підготовленості, що дає можливість суттєво підвищити ефективність виконання оперативно-службових завдань. Ряд досліджень свідчить про доцільність використання вправ різної спрямованості. Зміст самостійної фізичної підготовки багато в чому має визначатися характером професійної діяльності спеціалістів. Рекомендується включати в тренування циклічні вправи, спортивні ігри та різні складні координаційні вправи, вправи з еспандером, гумовим джгутом, гімнастичною палицею, гантелями, а також біг підтюпцем, піші походи. Встановлено, що стан здоров'я та рівень працездатності людини залежать також від її силових можливостей та рухливості у суглобах. Помірне силове тренування знижує негативні вікові зміни в організмі.

У дослідженнях О. Пасько виокремлено основні риси фахової компетентності майбутніх правоохоронців. До них відносять: професіоналізм, фундаментальність, багатфункціональність, міждисциплінарність, багатовимірність професійної підготовки [8]. Професіоналізм передбачає оволодіння фахівцем професією та прагнення до досягнення вершин професійної майстерності та забезпечення професійного успіху в виконанні фізичних навантажень; фундаментальність – дотримання загальнолюдських цінностей, гуманістичних принципів та концептуальних положень доктрини, цілеспрямовану організацію самоосвіти; багатфункціональність дає можливість фахівцеві розв'язувати різнопланові завдання як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності та конкретних соціальних відносинах; міждисциплінарність – можливість

вирішення проблем взаємозв'язку різних галузей наукового знання та підтримання високої фізичної готовності підрозділів і частин; багатомірність означає застосовність компетентностей в різних професійних ситуаціях в процесі професійної діяльності, в сім'ї, побутовій та інших сферах [8].

Індивідуальна здатність фахівців складається з трьох компонентів: спеціальна підготовленість; психологічна підготовленість; фізична підготовленість. Остання, в свою чергу, передбачає функціональні можливості організму, рухові вміння і навички та рівень розвитку фізичних якостей. Досягнути високого рівня професійної майстерності без міцного фундаменту фізичної підготовленості неможливо. Фізичний стан людини суттєво впливає на психічний стан та трудову діяльність, рівень рухової і розумової працездатності. У зв'язку з цим фізична підготовка посідає важливе місце у підготовці правоохоронців.

Для фізичної підготовки характерна комплексність у використанні засобів. До засобів фізичної підготовки належать: фізичні вправи, природні сили оточуючого середовища та гігієнічні фактори. Специфічними засобами фізичної підготовки є ті, що ґрунтуються на доцільно спрямованій руховій активності – фізичні вправи [1; 2; 3; 4; 8].

Фізичні вправи – це такі види рухових дій (та і їх сполучення), які спрямовані на реалізацію завдань фізичної підготовки та підпорядковані його закономірностям. Зміст фізичних вправ складають дії, що в них входять та процеси, які відбуваються в організмі під час виконання вправи, визначаючи її вплив на здобувачів вищої освіти (працівників). Особливості змісту тієї чи іншої вправи визначаються її формою. У формі фізичної вправи розрізняють внутрішню і зовнішню структуру. Внутрішня структура фізичної вправи обумовлена взаємодією, узгодженістю і зв'язком різних процесів, що відбуваються в організмі під час виконання даної вправи. Зовнішня структура фізичної вправи – це її видима форма, яка визначається співвідношенням просторових, часових і динамічних (силових) параметрів рухів.

Фізичні вправи, що застосовують в освітньому процесі зі спеціальної фізичної підготовки, поділяються на три основні групи:

1. Основні вправи – вправи, що відображають усі елементи рухової діяльності, у якій спеціалізується людина. Наприклад, якщо це єдиноборство, то основними вправами будуть різні види поєдинків (змагальні, тренувальні). Ці поєдинки можуть відрізнятися тривалістю, інтенсивністю, певними обмеженнями в умовах, але у всіх випадках дії будуть мати споріднену форму рухів, характер зусиль, ритм тощо.

2. Спеціальні вправи – спрямовані на вивчення техніки і тактики вибраної дисципліни, а також розвиток фізичних якостей і формування

вольових рис стосовно специфічних умов основної вправи. До цієї групи належать усі підготовчі та імітаційні вправи. Вправи «на техніку» звичайно становлять якийсь елемент, частину руху або ланцюг декількох рухів основної вправи. Наприклад, у спортивній боротьбі спеціальною вправою буде відпрацювання з партнером техніки певного кидка або, навіть, окремого його елемента, у боксі – відпрацювання техніки захисних, атакувальних дій або їх комбінацій [4; 7; 8].

Спеціальні вправи для розвитку фізичних та вольових якостей завжди більшою або меншою мірою пов'язані з технікою основної вправи. Наприклад, для підвищення швидкості удару в боксі чи карате – цей удар виконують з додатковим навантаженням, на спеціальних тренажерах або з вольовою настановою на максимальну швидкість руху.

3. Загальнорозвивальні вправи – це засіб гармонійного розвитку фізичних якостей, активного відпочинку, підтримання загальної працездатності. До цієї групи належать вправи найрізноманітніших видів спорту: спортивні ігри, циклічні види (біг, плавання, лижі), гімнастичні вправи, силові вправи з використанням тренажерів та іншого знаряддя тощо.

Виконання фізичних вправ створює певний вплив на організм здобувачів, зумовлюючи активну реакцію його функціональних систем. Тобто виконання фізичних вправ створює навантаження на функціональні системи людини.

Інтенсивність протікання адаптаційних процесів в організмі визначається характером, величиною та спрямованістю навантаження [64]. За характером навантаження поділяють на тренувальні та змагальні, специфічні та неспецифічні; за величиною – малі, середні, значні, великі; за спрямованістю – на ті, що сприяють розвитку окремих рухових здібностей (швидкості, сили, координації, витривалості, гнучкості) чи їх компонентів. Навантаження можуть бути спрямовані на вдосконалення координаційної структури рухів, компонентів психічної підготовленості чи тактичної майстерності.

Величина навантаження може бути охарактеризована із зовнішньої та внутрішньої сторін [3]. Зовнішня сторона навантаження може бути представлена показниками сумарного обсягу виконаної роботи (загальний обсяг тренування в часах, кілометрах, кількість тренувальних занять, змагань) та показниками його інтенсивності (темп руху, швидкість виконання вправи, час подолання відрізків та дистанцій, величина обтяження тощо).

Найбільш повно навантаження характеризується з внутрішньої сторони, тобто з огляду реакції організму на виконану роботу.

Навантаження, спрямоване на вирішення завдань спеціальної фізичної підготовки

визначається такими компонентами: а) характером вправи; б) інтенсивністю їх виконання; в) тривалістю роботи; г) тривалістю та характером інтервалів відпочинку між окремими вправами; д) кількістю повторень вправи. Співвідношення цих компонентів визначає величину і спрямованість впливу навантаження на організм людини.

Обсяг навантаження – тривалість виконання окремої вправи, загальний об'єм роботи в годинах, об'єм циклічної роботи в кілометрах, кількість тренувальних занять, змагань.

Інтенсивність навантаження – ступінь напруженості діяльності різних функціональних систем організму під час виконання вправи. Узагальненим показником інтенсивності є кількість енергетичних витрат на одиницю часу. Інтенсивність тісно пов'язана зі швидкістю пересування, щільністю гри в спортивних іграх, поєдинків і сутичок у двобоях.

Періодичність навантаження – кількість повторень вправ в режимі того чи іншого методу тренування, значно впливає як на величину навантаження, так і на характер реакції організму на тренувальну роботу і на її спрямованість. Визначаючи кількість повторень, можна здійснювати як вибіркоче, так і комплексне удосконалення окремих механізмів ресинтезу АТФ, розвитку рухових якостей.

Спрямованість навантаження визначається особливостями застосування та порядком сполучення таких компонентів, як тривалість і характер пауз між окремими повтореннями, кількість вправ у окремих структурних утвореннях тренувального процесу – окремих заняттях та їх частинах.

У системі засобів спеціальної фізичної підготовки вагомим значення набуває використання корисного впливу на фізичний розвиток, здоров'я та працездатність людини природних факторів зовнішнього середовища, особливо таких, як сонячна радіація, повітряне і водне середовище [7].

Існує два шляхи введення цих факторів у процес спеціальної фізичної підготовки: 1) організація занять фізичними вправами безпосередньо в умовах природного середовища (на відкритому повітрі, на місцевості, у природних водоймищах тощо), завдяки чому вплив його факторів тісно пов'язаний з впливом фізичних вправ, так чи інакше змінюючи їх ефект (наприклад, посилює його у випадку інтенсивної температури повітря); 2) організація спеціальних процедур, що загартовують, оздоровлюють і відновлюють організм (сонячно-повітряні ванни, водні процедури тощо).

Наступний засіб – гігієнічні фактори, які прямо чи опосередковано сприяють реалізації завдань спеціальної фізичної підготовки. Одні з них мають стосунок до загальної оптимізації умов життя з оздоровчих позицій (дотримання норм і вимог, що представлені гігієною до

загального режиму життя, режиму праці і відпочинку, харчуванню, побутової обстановки, доглядом за тілом тощо). Інші прямо пов'язані із забезпеченням оптимальних умов для занять фізичними вправами (дотримання спеціальних норм і вимог, що пред'являються до режиму занять і умов відновлення, до стану місць занять, обладнання, інвентарю, костюму для занять тощо). Загалом усі ці фактори значно впливають на ефективність спеціальної фізичної підготовки. Вони орієнтовані перш за все на охорону здоров'я. Разом з тим окремі гігієнічні засоби, що широко використовуються в процесі фізичного виховання, є по суті, засобами підвищення працездатності і оптимізації відновлювальних процесів (спеціалізоване харчування, вітамінізація, штучна аероіонізація, ультрафіолетове опромінювання, сауна, масаж тощо).

Хоча гігієнічні фактори не належать до специфічних засобів фізичної підготовки, їх сприятливе значення важко переоцінити. У спеціальній фізичній підготовці передбачається оволодіння необхідним мінімумом гігієнічних знань і формування навичок їх практичного використання.

Методи спеціальної фізичної підготовки. Спеціальна фізична підготовка здебільшого базується на використанні практичних методів [1; 3; 4], які умовно поділяють на дві основні групи: 1) методи, спрямовані переважно на засвоєння техніки рухових дій, тобто на формування рухових дій і навичок; 2) методи, спрямовані переважно на розвиток фізичних якостей. Ці методи тісно взаємопов'язані, застосовуються у нерозривній єдності і разом забезпечують ефективне вирішення завдань професійної підготовки поліцейських. Неможливо ізолювати процес розвитку фізичних якостей від процесу вдосконалення прийомів фізичного впливу, самозахисту, тактики фізичного протиборства з правопорушником, формування навичок подолання перешкод.

Фізичні вправи, переважно спрямовані на розвиток фізичних якостей, застосовуються в межах двох основних методів – безперервного та інтервального [4]. Безперервний метод визначається одноразовим безперервним виконанням тренувальної роботи. Інтервальный метод передбачає виконання вправ окремими «порціями» з регламентованими паузами відпочинку.

Під час використання обох методів вправи можна виконувати в рівномірному чи перемінному режимах.

За умови рівномірного режиму використання кожного з методів інтенсивність роботи є постійною, перемінного – варіативною. Інтенсивність роботи може зростати з кожною наступною вправою (прогресуючий варіант), знижуватись (низхідний варіант) або неодноразово змінюватись (варіативний варіант).

Безперервний метод тренування, що застосується в умовах рівномірної роботи, використовується в основному для підвищення загальної витривалості.

Можливості безперервного методу тренування в умовах перемінної роботи різноманітні. Залежно від тривалості окремих частин вправи, особливостей їх поєднання, інтенсивності роботи при їх виконанні можна досягти переважного впливу на організм у напрямі підвищення швидкісних можливостей, розвитку різних видів витривалості, вдосконалення окремих якостей, що визначають рівень спеціальної фізичної підготовленості.

У випадку застосування варіативного варіанта можна чергувати частини вправи, які мають виконуватися з різною інтенсивністю або з різною інтенсивністю і перемінною тривалістю.

Прогресуючий варіант пов'язаний з підвищенням інтенсивності роботи з кожною вправою, а низхідний – з її зниженням.

Водночас у вивченій літературі не вдалося виявити даних, що свідчать про послідовність (алгоритм) формування знань, умінь, навичок самостійної фізичної підготовки у курсантів освітньої організації МВС. Відсутні достовірно обґрунтовані рекомендації щодо обсягу та інтенсивності фізичного навантаження при виконанні фізичних вправ, методики проведення фізичного тренування, самоконтролю при самостійному фізичному тренуванні, що вимагає наукового підходу до формування структури фізичного самовиховання курсантів процесі навчання. У зв'язку з цим дуже значна роль викладача у формуванні готовності курсантів до самостійного фізичного тренування, оскільки навіть незначні позитивні зрушення від вихідного рівня дають можливість відчувати власні успіхи та задоволення від роботи. У той же час гальмування динаміки зростання результатів вказує на необхідність коригування тренувального процесу. Виходячи з того, що у процесі самостійної фізичного тренування велику роль мають знання та вміння з організації занять, викладацькому складу необхідно за період навчання курсанта навчити його особливостям самостійного фізичного тренування.

Інтервальний метод розвитку фізичних якостей, що передбачає рівномірне виконання роботи, може широко використовуватись у процесі фізичної підготовки для розвитку спеціальної витривалості.

Як окремі методи тренування можна широко використовувати коловий, ігровий і змагальний метод [8].

Коловий метод передбачає послідовне виконання вправ на різних станціях, які дають можливість вирішити різні завдання фізичної підготовки. Розміщують станції і добирають вправи таким чином, щоб здобувач послідовно виконував різні за характером і переважною

спрямованістю вправи, які у комплексі забезпечували б різнобічний вплив на організм. Індивідуальний підхід забезпечується шляхом зміни величини опору на тренажерах, величини об'ємності, кількості повторень, темпу роботи тощо.

Використання ігрового методу забезпечує високу емоційність занять і пов'язане з розв'язанням завдань у ситуаціях, що постійно змінюються і вимагають високого рівня прояву силових і швидкісних якостей, витривалості, гнучкості, координації, технічних, тактичних і психічних можливостей [8]. Ці особливості ігрової діяльності вимагають ініціативи, сміливості, наполегливості, самостійності, вміння керувати своїми емоціями, прояву високих координаційних здібностей, швидкості реагування і мислення, застосування несподіваних і оригінальних технічних і тактичних рішень. Не менш важливою є його роль як засобу активного відпочинку, відновлення після значних фізичних і психічних навантажень під час навчальних занять або службової діяльності.

Змагальний метод виступає як оптимальний спосіб підвищення ефективності тренувань. Застосування цього методу пов'язане із виключно високими вимогами до фізичних і психічних можливостей, рівня володіння технікою рухових дій. Лише у процесі змагань можна вийти на рівень граничних функціональних виявів і оволодіти здатністю виконувати таку роботу, яка під час тренувальних занять виявляється непосильною.

Успішність практичних методів залежить також від рівня розвитку рухових якостей. Без певного рівня розвитку рухових якостей неможливе формування багатьох рухових умінь і навичок. Разом з тим рухові якості розвиваються під час формування умінь і навичок. Цей взаємозв'язок поміж технікою виконання фізичних вправ і рівнем розвитку сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості необхідно постійно враховувати на всіх етапах освітнього процесу.

Основними методами засвоєння рухової дії є її вивчення в цілому та за частинами.

Вивчення дії в цілому. Елементом рухової діяльності людини є цілісна дія, яка являє собою вирішення рухового завдання певною системою рухів. За кінцевою метою ця дія може бути порівняно простою (наприклад, кидок або ловля м'яча) або складною, яка складається з низки проміжних часткових операцій, які підкорені загальній меті, кожна з яких набуває свого значення тільки у системі всієї цілісної дії (больовий прийом, виконання кидків тощо). У складних діях окремі рухи об'єднані зв'язками в єдине ціле і впливають один на одного. Кожна фаза руху, яка протікає у даний момент, значною мірою залежить від попередньої фази і впливає на наступну (виведення супротивника з

рівноваги у боротьбі залежить від захоплення, кидок – від підвороту).

Перевага методу цілісного вивчення дії полягає в тому, що зв'язки між окремими фазами руху не порушуються. Однак виконання складної фізичної вправи в цілому при початковому розучуванні виявляється непосильним. Тому метод вивчення дії в цілому є ключовим під час удосконалення техніки.

Вивчення дії за частинами. Значні координаційні труднощі виникають унаслідок того, що здобувачам доводиться опановувати узгодженими рухами декількох частин тіла одночасно (наприклад, рук і ніг у плаванні, боротьбі, боксі). Тому при навчанні ударам руками в боксі спочатку вивчають техніку пересування у стійках, потім удари руками, і тільки після цього – одночасне нанесення ударів у поєднанні з пересуванням. Такі дії, що опановані роздільно, при переході до цілісної дії, координаційно не змінюються.

Багато спортивних дій настільки складні за технікою виконання, що для їх засвоєння доводиться застосовувати допоміжні вправи, які ще мають назву підвідних. Ці вправи простіші, легші для виконання, ніж основна дія, що вивчається, але вони мають істотну подібність з нею або її окремими частинами. Здебільшого допоміжна вправа застосовується для полегшення засвоєння або відпрацювання окремого технічного прийому. Якщо техніка рухів дуже складна, то застосовують цілу систему допоміжних вправ.

Крім практичних методів в освітньому процесі зі спеціальної фізичної підготовки використовують словесні та наочні.

Основними видами словесної передачі знань у процесі спеціальної фізичної підготовки є: пояснення, розповідь, бесіда [5: 13].

Пояснення – це послідовне викладення закономірностей, правил, які необхідно виконувати під час виконання вправи. На відміну від простого опису у поясненні вагомим значення набувають доведення ефективності визначеного способу виконання рухів. Пояснення повинно бути коротким, правильним і зрозумілим. Під час пояснення слід зосередити увагу здобувачів на головному; одночасно задавати питання з метою перевірки рівня засвоєння викладеного матеріалу. Якщо зміст матеріалу складний, слід під час пояснення користуватись демонстрацією.

Розповідь – це послідовне, логічне викладення фактів або явищ у їх розвитку. Розповідь повинна бути образною та емоційною. У спеціальній фізичній підготовці розповідь широко застосовується під час ознайомлення здобувачів із особливостями виконання фізичних вправ, новими прийомами фізичного впливу, практикою їх застосування в умовах виконання службових завдань тощо.

Бесіда, здебільшого, поєднується з поясненням або з розповіддю. За педагогічними завданнями можна виокремити три види бесід: бесіди вступні, бесіди, спрямовані на повідомлення нових знань, і бесіди для перевірки засвоєних знань і ступеню усвідомленості своїх дій.

Метою вступних бесід є підготовка до розуміння сутності навчальних завдань і до засвоєння нового навчального матеріалу, вирішення низки організаційних питань. Бесіди, пов'язані з повідомленням нових знань, застосовуються у тому випадку, коли є можливість урахувати попередній досвід і знання здобувачів, що дозволяє їм краще засвоїти новий навчальний матеріал (наприклад, навчаючи прийомом затримання, – на знання прийомів больового впливу тощо).

До особливої групи методичних прийомів безпосереднього керівництва практичними діями належать вказівки, накази, команди. У багатьох випадках під час навчання немає необхідності описувати або пояснити вправу. Якщо присутні невеликі помилки, особливо у процесі виконання дій, достатньо обмежитись простою вказівкою на те, що треба зробити («Вище голову!», «Прогнутись!»).

Наказ – це форма словесного впливу на здобувачів з метою спонукання їх до негайного обов'язкового виконання або припинення тих або інших дій. Особливістю наказу є його точність і владність. Різновидом наказу є команда.

Наочні методи. До цієї групи методів належать показ рухів особисто або у вигляді зображень, які сприймаються шляхом безпосереднього спостереження. Практично живий показ завжди супроводжується словесним поясненням, при якому слово завжди відіграє допоміжну роль.

В основному в навчальній роботі застосовується показ фізичної вправи самим науково-педагогічним працівником або підготовленим здобувачем. Показ може передувати поясненню, супроводжуватись поясненням або виконуватись після пояснення. Показ досягає мети в разі, якщо той рух або дія, що демонструються, виконані технічно правильно та його виконання добре видно усім здобувачам, завдяки попередньо організованій та вибірково спрямованій увазі присутніх.

Для того щоб здобувачі чітко бачили потрібний рух або дію, необхідно правильно вибирати місце для його показу: краще за все на підвищенні і на деякій віддаленості від групи. Залежно від форми вправи, руху або дії, їх необхідно демонструвати стоячи або обличчям, або боком до групи, а асиметричну вправу – у дзеркальному відображенні. Деякі технічно складні рухи або дії доцільно демонструвати з різних сторін декілька разів.

Перший показ повинен бути виконаним на високому технічному рівні, у повну силу, швидко. Незалежно від того, чи буде дія у подальшому вивчатися загалом або за частинами, він повинен скласти у здобувачів загальне вірне уявлення про дію загалом. Після цього можна переходити до показу окремих частин дії або показати її уповільнено, для того щоб можна було достатньо ґрунтовно спостерігати за нею.

У низці випадків для того щоб попередити помилки, яких найчастіше припускаються, доцільно продемонструвати й неправильні способи виконання дії, однак зловживати цим прийомом не слід.

Одним із різновидів методу забезпечення наочності є показ ілюстрованого матеріалу (фотографій, схем, малюнків, кінограм). До аналізу ілюстрованого матеріалу повинні залучатися і самі учні. Організуючи демонстрацію, необхідно задавати питання у такій формі, щоб у матеріалі, який пред'явлений для перегляду увага зосереджувалася на головному. Також широкі можливості для повнішого і точнішого сприймання рухів має показ навчальних відеофільмів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, загальна фізична та спеціальна фізична підготовка майбутніх правоохоронців, здійснена на належному рівні організації та матеріально-технічного забезпечення з доцільним керівництвом, сприяє підвищенню рівня готовності фахівців правоохоронної сфери до діяльності у різних професійних ситуаціях, що в цілому підвищує здатність країни підтримувати порядок у країні через готовність до виконання професійних дій в різних умовах, зокрема і в умовах невизначеності.

Розроблені методичні та організаційно-методичні вказівки забезпечують конкретизацію реалізації фізичної та спеціальної фізичної підготовки в умовах конкретного закладу, навчального центру тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бутов С. Є. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 338 с.
2. Бондаренко В. В. Динаміка підготовленості майбутніх працівників міліції до ефективної діяльності в умовах небезпеки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 5 (48) 14. С. 8–12.
3. Дідковський В. А., Плева К. В., Кузенков О. В., Білик В. В., Арсененко О. А. Специфіка фізичного навантаження в умовах службової діяльності працівників Національної поліції України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 8 (128) 20. С. 46–50.
4. Криволапчук В. О., Кримська М. С., Решко С. М., Бутов С. Є. Навчальний посібник для курсантів ВНЗ МВС України з навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка». Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. 209 с.

5. Магльований А. В. Проблеми та шляхи вдосконалення фізичної підготовки молодшого офіцерського складу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорт*. Київ, 2013. №1. С. 44–48.

6. Мартишко А. Ю., Рябуха О. С. Особливості формування теоретичних і методичних знань із фізичної підготовки поліцейських. *Юридична психологія*. 2016. № 2. С. 91–99.

7. Несін О., Павлов А. Роль компонентів спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ у силовому затриманні правопорушників. *Молода спортивна наука України*. 2003. Вип. 7. Т. 2. С. 355–358.

8. Пасько О. Ф. Система підготовки майбутніх працівників для національної поліції. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 10. С. 191-194.

9. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>.

10. Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 21 січ. 2020 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-20#Text 76>.

11. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

12. Стрижак А. П. Адекватность в действиях как критерий эффективности профессионально-прикладной физической подготовки курсантов учебных заведений МВД. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта*, 2012. № 2. С. 90–94.

13. Теорія і методика фізичного виховання : у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімп. літ, 2008.

REFERENCES

1. Butov, S. Ie. (2003). *Osnovy spetsialnoi fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav : navch. Posibnyk* [Basics of special physical training of employees of internal affairs bodies: training. manual]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. 338 s. [in Ukrainian]
2. Bondarenko, V. V. (2014). *Dynamika pidhotovlenosti maibutnikh pratsivnykiv militsii do efektyvnoi diialnosti v umovakh nebezpeky* [Dynamics of Preparedness of Future Police Officers for Effective Operation in Dangerous Conditions]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Vyp. 5 (48) 14. S. 8–12. [in Ukrainian]
3. Didkovskiy, V. A., Plieva, K. V., Kuzenkov, O. V., Bilyk, V. V., Arsenenko, O. A. (2020). *Spetsyfika fizychnoho navantazhennia v umovakh sluzhbovoi diialnosti pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Specifics of physical activity in the conditions of service of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Vyp. 8 (128) 20. S. 46–50. [in Ukrainian]
4. Kryvolapchuk, V. O., Krymska, M. S., Reshko, S. M., Butov, S. Ie. (2009). *Navchalnyi posibnyk dlia kursantiv VNZ MVS Ukrainy z navchalnoi dystsypliny «Spetsialna fizychna pidhotovka»* [Study guide for cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the discipline "Special physical training"]. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 209 s. [in Ukrainian]
5. Mahlovanyi, A.V. (2013). *Problemy ta shliakhy vdoskonalennia fizychnoi pidhotovky molodshoho ofiterskoho skladu* [Problems and ways of improving the physical training of junior officers]. *Pedahohika, psykhohohia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sport*. Kyiv. № 1. S. 44–48. [in Ukrainian]

6. Martyshko, A.Iu., Riabukha, O.S. (2016). Osoblyvosti formuvannia teoretychnykh i metodychnykh znan iz fizychnoi pidhotovky politseiskykh [Peculiarities of formation of theoretical and methodical knowledge of physical training of police officers]. Yurydychna psykholohiia. Kyiv. № 2. S. 91–99. [in Ukrainian]

7. Nesin, O., Pavlov, A. (2003). Rol komponentiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav u sylovomu zatrymanni pravoporushnykiv [The Role of Components of Special Physical Training of Law Enforcement Officers in the Detention of Offenders by Force]. Moloda sportyvena nauka Ukrainy. Vyp. 7. T. 2. S. 355–358. [in Ukrainian]

8. Pasko, O.F. (2016). Systema pidhotovky maibutnikh pratsivnykiv dlia natsionalnoi politsii [The system of training future employees for the national police]. Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka. № 10. S. 191–194. [in Ukrainian]

9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2020 r. (2017). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 bereznia 2017 r. [On the approval of the State targeted social program for the development of physical culture and sports for the period until 2020. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 1]. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/249793397>. [in Ukrainian]

10. Pro zatverdzhennia Zmin do Polozhennia pro orhanizatsiu sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy (2020). nakaz MVS Ukrainy vid 21 sich. [On Approval of Amendments to the Regulation on the Organization of Service Training of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of January 21.01.2020 № 51]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-20.Text> 76. [in Ukrainian]

11. Pro Natsionalnu politsiu (2015). Zakon Ukrainy vid 2 lyp. № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine of July 2, 2015. No. 580-VIII]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. [in Ukrainian]

12. Stryzhak, A.P. (2012). Adekvatnost v deistviakh kak kryteri efektyvnosti professyonalno-prykadnoi fyzycheskoi podhotovky kursantov uchebnykh zavedenyi MVD [Adequacy in actions as a criterion for the effectiveness of professional and applied physical training of cadets of

educational institutions of the Ministry of Internal Affairs]. Uchenye zapysky unyversyteta imeny P.F. Leshafta. № 2. S. 90–94. [in Ukrainian]

13. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia : u 2 t. / za red. T. Yu. Krutsevych (2008). [Theory and methods of physical education: in 2 volumes / edited by T. Yu. Krutsevich]. Kyiv : Olimp. lit. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки.

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: the formation of professionally significant personal qualities of the future specialist by means of physical training.

GALIMSKA Inna Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: the formation of professionally significant personal qualities of the future specialist by means of physical training.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023 р.

УДК 37. 013. 42

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-107-113

ГАЛІЧУН Наталія Петрівна –

завідувачка навчально-методичного кабінету

Комунального закладу вищої освіти

«Волинський медичний інститут» Волинської обласної ради,

аспірантка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0431-638X>

e-mail: natashahalchun@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА: АНАЛІЗ, ВИСНОВКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем - міжкультурній компетентності медичного працівника. Інтеркультурна компетентність фахівця галузі охорони здоров'я є важливою складовою його професійної компетентності та необхідною умовою розвитку та конкурентоспроможності фахівця на сучасному ринку праці.

Авторка статті звертає увагу на важливість та актуальність досліджуваного питання з огляду на вибір Україною європейського вектору в реформуванні та осучасненні всіх сфер життя суспільства, особливо сфери надання медичних послуг.

Метою статті є осмислення сутності понять міжкультурної компетентності та міжкультурної компетентності медичного працівника, обґрунтування місця міжкультурної компетентності фахівця-медика в

ієрархії компетентностей, аналіз результатів опитування здобувачів освіти щодо компонентів міжкультурної компетентності.

На основі вивчення та узагальнення теоретичних джерел досліджуваної теми подано визначення міжкультурної компетентності та міжкультурної компетентності медичного працівника. Проаналізувавши інформаційний масив наукової літератури, авторка статті довела, що в ієрархії компетентностей медика кроскультурній компетентності належить важливе місце у комплексі фахових компетентностей на відміну від інших спеціальностей, де мультикультурна компетентність є однією із загальних.

У дослідженні проаналізовано компоненти полікультурної компетентності та зроблено висновок щодо визначення найбільш доцільного їх складу: когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний та процесуальний. Ґрунтуючись на отриманому висновку, розроблено опитувальник стосовно параметрів мультикультурної компетентності фахівця-медика та проведено анкетування. Авторка статті опрацювала результати дослідження та подала їх детальний аналіз.

Як наслідок узагальнення відповідей респондентів виокремлено питання, які склали найбільшу трудність для учасників опитування, та ті, які потребують особливої уваги та відпрацювання. Окреслено перспективи подальшого наукового пошуку та проведення дослідження. Зроблено висновок щодо необхідності внесення до каталогу вибіркових освітніх компонентів «Англійську мову в міжкультурній компетентності медичного працівника».

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна компетентність медичного працівника, професійна компетентність, когнітивний компонент, інтраособистісний компонент, соціолінгвістичний компонент, афективний компонент, процесуальний компонент.

HALCHUN Nataliia Petrovna –

Head of the Educational and Methodological Office
of Municipal Institution of Higher Education "Volyn Medical Institute"
of the Volyn Oblast Council,
Post-Graduate Student of Social Work and Pedagogy of the Higher
School Chair of Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0431-638X>
e-mail: natashahalchun@gmail.com

RESEARCH OF MEDICAL SPECIALIST'S INTERCULTURAL COMPETENCY COMPONENTS: ANALYSIS, CONCLUSIONS, PERSPECTIVES

The article deals with one of the current problems - the medical professional intercultural competency. The intercultural competency of a health care specialist is an important component of his professional competency and a necessary condition for the specialist's development and competitiveness in the modern job market.

The author of the article draws attention to the importance and relevance of the issue under investigation in view of Ukraine's choice of the European vector in reforming and modernizing all spheres of society, especially the sphere of providing medical services.

The purpose of the article is to understand the essence of the concepts of intercultural competency and intercultural competency of a medical specialist, to justify the place of intercultural competency of a medical specialist in the hierarchy of competences, to analyse the results of a survey of education seekers regarding the components of intercultural competency.

Based on the study and generalization of theoretical sources of the researched topic, the definitions of intercultural competency and intercultural competency of a medical professional are presented.

Having analysed the information array of scientific literature, the author of the article proved that in the hierarchy of competencies of a health care provider, cross-cultural competence has an important place in the complex of professional competencies, unlike other specialties, where multicultural competency is one of the general ones.

The study analysed the components of multicultural competency and made a conclusion regarding the determination of the most appropriate composition of them: cognitive, interpersonal, sociolinguistic, affective and procedural. Based on the obtained conclusion, a questionnaire was developed regarding the parameters of multicultural competence of a medical specialist and a survey was conducted. The author of the article processed the results of the research and presented their detailed analysis.

As a result of summarizing the respondents' answers, the questions that were the most difficult for the survey participants and those that require special attention and practice were highlighted. Prospects for further scientific research and research are outlined.

A conclusion was made regarding the need to include in the catalogue of selective optional components "English language in the intercultural competency of a medical specialist".

Key words: intercultural competency, intercultural competency of a medical worker, professional competency, cognitive component, interpersonal component, sociolinguistic component, affective component, procedural component.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реалії сьогодення висувають перед Українською державою, як і перед усім суспільством, усе нові й нові виклики. Вибір Україною європейського вектору щодо реформування та осучаснення усіх сфер життя суспільства зумовив суттєві зміни. Особливим

випробуванням для українців стало повномасштабне вторгнення російських військ, унаслідок якого ми опинилися в страшних умовах війни. Зазначені обставини спонукають освітян, науковців, усіх громадян до змін у їх діяльності, до пошуку нового, що б допомогло нашій державі вистояти у надзвичайно складній

боротьбі. Військові виконують свої надзавдання на полі бою, ми ж, працівники освітньої галузі, складаємо інтелектуальний тил та працюємо на майбутнє – для підготовки таких фахівців, які зможуть якісно та професійно будувати мирне післявоєнне життя, включаючи сферу охорони здоров'я.

Надання якісних медичних послуг фахівцем – це його пріоритет та першочергове завдання. На високому професійному рівні медик повинен володіти низкою якостей, які допомагають йому комунікувати з пацієнтом, надати психологічну, моральну підтримку тощо. Однією з таких рис фаховості медика є володіння міжкультурною компетентністю, яка сприяє налагодженню спілкування в контексті лікувального процесу з представниками різних культур, поглядів, національностей, увірувань, традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різний час питання міжкультурної компетентності досліджували: М. Авдєєва, Т. Астафурова, Н. Баграмова, М. Беннет, М. Бирам, Д. Гудков, В. Гудикунст, Г. Єлізарова, В. Кабакчи, В. Костомаров, А. Кнапп-Поттхофф, С. Крамш, О. Муратова, В. Сафронова, В. Фурманова та інші [2, с. 158].

Аспекти полікультурної компетентності висвітлені у працях А. Анненкової, В. Альпакова, Г. Елліс, Т. Накатями, О. Оберемко, Л. Павлова, І. Плужник, Е. Роджерса, А. Фантіні тощо [2, с. 158].

Українську наукову школу у сфері дослідження інтеркультурної компетентності представляють: С. Александрова, О. Байбакова, І. Бахова, Л. Воротняк, О. Данищенко, Н. Калашнік, Л. Костенко, Т. Пилип, О. Рембрач, М. Стародуб [2, с. 158].

Науковий пошук щодо питань професійної компетентності здійснювали: британський психолог Джон Равен; польські вчені М. Амстронг, Г. Філіпович, М. Гебановський, В. Злічінський, П. Карней, М. Кенсі, Д. Кжевінська, Т. Олексін, А. Почтовський, М. Сідор-Жадковська; українські дослідники А. Любас, Т. Браніцька, О. Переходько, О. Резунова та інші [3, с. 212].

Професійну компетентність медичного працівника вивчали такі українські вчені: С. Бухальська, О. Голік, Я. Кульбашна, М. Мруга, І. Радзівська, К. Хоменко, А. Щербакова [3, с. 214].

Метою статті є осмислення сутності понять міжкультурна компетентність та міжкультурна компетентність медичного працівника, обґрунтування місця міжкультурної компетентності фахівця-медика в ієрархії компетентностей, аналіз результатів опитування здобувачів освіти щодо компонентів міжкультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні процеси, пов'язані з формуванням глобального світового співтовариства,

потребують становлення відповідних пріоритетів та цінностей, спрямованих на взаємодію та інтернаціоналізацію. Зазначені цінності стосуються всіх сфер буття. Надзвичайно вплив зазначені цінності здійснюють на галузь медицини, яка несе особливу відповідальність за збереження життя й забезпечення фізичного й психічного здоров'я населення. Перед фахівцем-медиком постають вимоги глобальної компетентності, яка є показником глибокого професіоналізму й почуття громадянської відповідальності, що не окреслюється межами місцевого або національного рівня.

Дослідження стосовно формування міжкультурної компетентності медичного працівника спонукало до проведення аналізу морфем «між-», «інтер-», «транс-», «полі-», «мульти-», «крос-», який довів їх синонімічність. Тому, вважаємо рівнозначним вживання прикметників «міжкультурний», «інтеркультурний», «транскультурний», «полікультурний», мультикультурний «кроскультурний», а також понять, які їх включають. Звідси слідує, що поняття «міжкультурна компетентність», «інтеркультурна компетентність», «транскультурна компетентність», «полікультурна компетентність», «мультикультурна компетентність» та «кроскультурна компетентність» є тотожними, і в такому розумінні вживатимемо їх у викладі матеріалу дослідження.

Компетентності мають ієрархічну сутність, що представлена трьома рівнями: ключові (базові) компетентності, загальногалузеві компетентності, спеціальні (фахові) компетентності [7]. Третій рівень представляють фахові компетентності, що становлять якісну теоретичну та практичну підготовку спеціаліста. Професійно компетентний працівник володіє сформованими професійно значущими якостями, він психологічно готовий до професійної діяльності та позитивно до неї ставиться. Кожна професія вимагає від працівника високого рівня професіоналізму. Однозначно, що альтернативою професіоналізму є компетентність. Фахова компетентність для кожної професії особлива.

Діяльність у системі «людина-людина» відображає сутність професійної компетентності спеціаліста-медика, адже об'єктом його діяльності є людина. Важливим у роботі фахівця галузі охорони здоров'я є не лише глибокі знання та уміння, особливості клінічного мислення, а й особисті якості, уміння комунікувати з пацієнтом. Тобто, професійна компетентність медичного працівника поряд з високим рівнем спеціальної медичної підготовки передбачає загальнолюдську культуру, відповідні соціально-психологічні риси особистості, ціннісні орієнтації та комунікативну грамотність. Належна комунікація у медичній професії є єдиним шляхом до порозуміння та взаємодії, фактором організації взаємовідносин у професійних контактах.

Від народження і до смерті особу супроводжують медики. Умови діяльності медичних працівників охоплюють широке коло спілкування з представниками різних соціальних та етнічних груп, особистісних та культурних установок. Вони виконують безліч соціальних ролей, інтегруються у різні сфери життя. Це зумовлює наявність у такого фахівця відповідних світоглядних, громадянських, полікультурних рис особистості, з урахуванням традиційної активної ролі медиків як у суспільному житті країни, так і на міжнародному рівні [6, с. 82].

Сучасний фахівець-медик, окрім високої професійної кваліфікації у наданні допомоги пацієнтам, повинен бути готовим до взаємодії з представниками іншої культури, поважати інші культурні цінності, погляди, традиції, віросповідання, вміти розпізнавати, поважати та ефективно використовувати відмінності у способі мислення, поведінки. Тобто, він повинен володіти міжкультурною компетентністю.

На основі попереднього пошуку та аналізу праць вітчизняних та зарубіжних учених нами сформульовано власне тлумачення поняття міжкультурної компетентності як здатності будувати взаємозв'язки з представниками інших культур, що ґрунтується на високому рівні соціальної сприйнятності, позитивній етнічній ідентичності, сформованому толерантному ставленні до партнерів по взаємодії та готовності до двозначних комунікативних ситуацій [4, с. 45-46].

Як правило, інтеркультурна компетентність належить до загальних і не залежить від фаху людини. Але зміст полікультурної компетентності фахівця-медика ширший ніж в інших професіях [6, с. 4]. Тому, проаналізувавши точки зору більшості дослідників даного питання вважаємо кроскультурну компетентність спеціаліста охорони здоров'я професійною компетентністю.

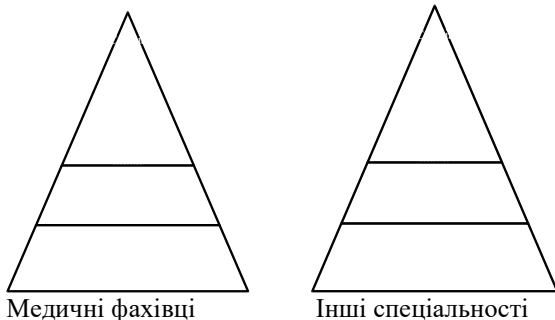

Рис. 1. Місце міжкультурної компетентності в ієрархії компетентностей медичних фахівців та інших спеціальностей.

Отже, міжкультурна компетентність медичного працівника – це компонент професійної майстерності, особистісно-професійна якість, що забезпечує здатність вирішувати професійні завдання в умовах полікультурного середовища сучасного світу на

основі здобутих знань, умінь, навичок та сформованих професійно-особистісних мотивів, цінностей у реальних ситуаціях професійної інтеркультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей та релігійних конфесій за умови безпечного виконання обов'язку лікаря, медичної сестри тощо.

Існують різні варіанти диференціації структури міжкультурної компетентності. Проте, на нашу думку, компоненти (або параметри), виокремлені Т. Пилип, найбільш точно відображають структуру транскультурної компетентності фахівця медичної галузі. Їх є п'ять: когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний та процесуальний. [4, с. 45].

Відповідно до цієї структури ми розробили опитувальник, який запропонували здобувачам освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти КЗВО «Волинський медичний інститут» освітньо-професійних програм «Сестринська справа», «Екстрена медицини», «Фармація» та студентів такого ж рівня Волинського національного університету імені Лесі Українки освітньо-професійної програми «Фізична реабілітація, ерготерапія». Для отримання об'єктивних даних було обрано здобувачів освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я приблизно однакового вікового сегменту двох закладів вищої освіти м. Луцьк. Анкета анонімна, включає демографічні дані та п'ять розділів по десять запитань. Кожен розділ відповідає досліджуваному компоненту міжкультурної компетентності фахівця-медика. В опитуванні прийняли участь 100 здобувачів освіти КЗВО «Волинський медичний інститут» та 60 студентів університету.

Проаналізуємо відповіді здобувачів вищої освіти Волинського медичного інституту. Щодо демографічних показників: всі опитані – українці, рідною мовою зазначають українську, 5% – чоловічої статі, 95% – жіночої, 20% – здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти, 80% – здобувачі другого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Когнітивний компонент інтеркультурної компетентності становить культурно-специфічні знання, які є основою для адекватного трактування комунікативної поведінки представників іншої культури, як ґрунт для запобігання непорозумінням та корегування власної комунікативної поведінки в полікультурному процесі [4, с. 45]. Велика кількість респондентів досить добре обізнані з деякими питаннями щодо цього і 95,7% здобувачів диференціюють поняття «мультикультурна компетентність», 89,4% з них цікавляться культурою, традиціями й звичаями інших народів, 72,3% відводять культурі важливу функцію.

Поняття «нація», «етнічна самосвідомість», «духовна культура» розуміють 19,1%, 55,3% і

87,2% опитаних, відповідно. Однозначно, турбує незнання українцями поняття «нація». Як наслідок – лише 21, 3% учасників анкетування зазначили, що освіта є засобом долучення особи до культури. Знають, що демократія – це «влада народу» 68,1% здобувачів, а балади про Робіна Гута є пам'ятником англійської літератури XVII століття – 63,8%.

Інтраособистісний параметр характеризує внутрішній стан особистості та її розвитку чи самовизначення, стан психологічної готовності особи до спілкування, її ставлення до представників іншої культури [4, с. 45]. 95,7% респондентів стверджують, що їм важливо усвідомлювати себе українцем. У виборі національності для 97,9% опитаних визначальною є традиція у сім'ї. Щодо позитивного ставлення до представників інших рас, то показники коливаються: від 78,7% щодо сусіда в купе потяга до 44,7% у виборі майбутнього чоловіка чи дружини. Але, якщо друг (подруга) має намір укласти шлюб з представником (представницею) іншої національності, то позитивних відповідей 87,2%.

Стосовно мови, то якщо у колективі представники однієї національності спілкуються по-своєму, то 61,7% опитаних це не дратує, 21, 3% з них – дратує. Щодо спілкування у міжнаціональній сім'ї, то 29,8% відповідей свідчать про готовність вчити мову обранця (обраниці), 97,9% учасників анкетування бажають, щоб майбутні діти розмовляли обома мовами.

Соціолінгвістичний компонент передбачає знання і своєї, і чужої культури, адекватне розумінні культурної своєрідності іншого суспільства, здатність адаптуватися до поведінки партнерів, внаслідок чого формується належна здатність до міжкультурного діалогу, правильне розуміння партнерів по комунікації, які представляють інші культури [4, с. 45]. Мотивом вивчення англійської мови для 83 % опитаних є не лише позитивна оцінка, а й у спішна реалізація знань під час полікультурної взаємодії. 80,9% респондентів вважають необхідним розібратися та дійти суті, якщо виникають непорозуміння в мультикультурному діалозі.

На запитання про небажані теми для бесіди з британцями правильну відповідь (гроші, політика, релігія, смерть, плітки) дали 68,1% учасників анкетування. Тобто одна третина з них цього не знають. Однак відсоток тих, хто знають дозволені теми (погода, мистецтво, відпочинок, хобі, подорожі), становить 97,9.

Лише 31,9% знають коротку форму («Hiya!») популярного англійського вітання «How are you?» Про те, 57,4% опитаних дали правильну відповідь («Howdy!») на питання про аббревіатуру «How do you do?» Деякі жести невербальної комунікації носіїв англійської мови знає лише 31,9% здобувачів освіти.

Афективний компонент включає толерантність та емпатію, що є запорукою не лише довірливого ставлення до представників інших культур, а й вибудовують психологічне підґрунтя для ефективної кроскультурної взаємодії. Даний параметр характеризується стійкістю до фрустрації й стресу, рефлексією, впевненістю у собі, відсутністю упереджень, відвертістю, повагою до інших культур, готовністю до їх вивчення, міжкультурною адаптацією [4, с. 45].

Засвідчили розуміння поняття «толерантність» та «інтолерантність» 76,6% і 17 % учасників опитування, відповідно. «Придушення прав і свобод представників різних етнічних груп», як прояв інтолерантності визнали 83% опитаних. 72,3% здобувачів освіти вважають себе толерантними стосовно представників інших культур, а 85,1% – висловилися за необхідність бути толерантними.

Опитування включало низку запитань стосовно роботи медичних фахівців. «Надмірну дратівливість і несправедливі докори хворого треба терпіти навіть, якщо вони тривають роками» – бачать це своїм обов'язком 29,5% респондентів, 46,8% – згодні з цим («до певної міри»), 23,4% – сказали, що ні, і у них також не «залізні нерви». 83% опитаних вважають, що хворим можна допомогти навіть словом, а 14,9% віднесли це до функції медичного психолога.

Відповіді на питання стосовно процесуального компоненту міжкультурної компетентності також становлять значний інтерес. Зазначений параметр включає стратегії, що застосовуються для інтеркультурних контактів та забезпечують їх успішний перебіг, спонукають до мовної активності, пошуку міжкультурних елементів, сприяють готовності до порозуміння та виявлення ознак непорозуміння, використанню досвіду попередніх контактів, збагачують знаннями про культуру та своєрідність партнера по комунікації [4, с. 46]

Усмішку найбільш ефективною формою спілкування в усіх культурах вважають 91,5% учасників опитування. Значна кількість респондентів недостатньо обізнані з особливостями західної комунікативної культури. Лише 36,2% з них знають, що там стратегія спілкування будується за принципом: спочатку відповідь – потім мотивація. Рукостискання американців кількома рухами розуміють як вияв вдячності 53,2% опитаних, про те, лише 6,4% знають про американський агресивний стиль поведінки у переговорах, коли часто використовується тиск. А от німці, зазвичай, ведуть ділову розмову не ближче ніж за 60 см. від партнера. Про це відомо 23,4% учасників дослідження.

Майже 91% учасників анкетування дотримуються думки, що перебуваючи в оточенні людей з іншої країни, варто розуміти

прийнятті правила, спостерігаючи за їхньою поведінкою. 74,5% здобувачів освіти вважають необхідним слідкувати за мовою тіла співрозмовника та уникати незрозумілих і двозначних слів, якщо комунікація відбувається іноземною мовою. 68,1% учасників мають не сформовані навички активного слухання, оскільки відводять погляд чи дивляться в кут, коли слухають співрозмовника.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Вважаємо, що можна зробити висновок щодо важливості оволодіння міжкультурною компетентністю майбутніми фахівцями медичної галузі. Полікультурна компетентність є необхідною умовою їх конкурентноспроможності, сприяючи ефективності полікультурної взаємодії, а також дієвим механізмом гармонізації відносин з представниками різних народів та культурних традицій, встановлення гармонійних міжособистісних стосунків у мультикультурному професійному соціумі [1, с. 20].

Результати опитування продемонстрували недостатню обізнаність учасників опитування щодо питань міжкультурної взаємодії. Однак, респонденти володіють понятійним апаратом на досить високому рівні (приблизно 90%), окрім понять «нація» та «інтолерантність», недостатньо знають про особливості західної комунікативної культури та невербальні способи передачі інформації у діловому спілкуванні. Хоча великий відсоток опитаних вважають себе толерантними у ставленні до представників інших рас, про те менше половини з них готові до шлюбу з представниками іншої національності. Відсоток осіб із несформованими навичками активного слухання також досить значний. Здобувачі освіти, у своїй більшості, не знають звичних в англійському спілкуванні вітань.

Оскільки проведене дослідження продемонструвало недостатню сформованість у здобувачів освіти навичок полікультурної взаємодії, вважаємо доцільним розробити та внести до каталогу вибіркового освітніх компонентів «Англійську мову в міжкультурній компетентності медичного працівника» в межах освітньо-професійних програм «Сестринська справа», «Екстрена медицина» та «Фармація». Для викладання освітнього компонента підготувати методичний посібник. Для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти розробити та провести тренінгове заняття по формуванню крос-культурної компетентності.

Абсолютно очевидно, що успішна комунікація в багатокультурному суспільстві можлива лише за умови оволодіння всіма учасниками полікультурного діалогу відповідними знаннями, застосуванням практичних умінь та комунікативних навичок для розуміння один одного. Тому, оволодіння міжкультурною компетентністю сприяє

ефективнішій професійній діяльності медиків, розширює та збагачує їх фахову компетентність, вдосконалює комунікативні навички, розвиває критичне мислення.

У свою чергу, ефективне транскультурне спілкування малоімовірне за відсутності в учасників комунікації інтеркультурної компетентності, яка сприяє їх конкурентноспроможності на міжнародному ринку праці [5].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Браніцька Т. Р. Міжкультурна компетентність як важливий чинник професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. Вип. 1 (44) URL : <http://orcid.org/0000-0003-4503-3140> (дата звернення : 20.10.2023)
2. Гальчун Н. Теоретичне осмислення поняття міжкультурної компетентності в сучасних наукових дослідженнях. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2021. Вип. 35. С. 157–163. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.32>
3. Наталія Гальчун. Міжкультурна компетентність як складник професійної компетентності медичного працівника. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 43. 2021. Т. 1. С. 211–219. URL : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-31>
4. Пилип Т. Я. Генезис поняття «міжкультурна компетентність». *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2015. Вип. 8. С. 42–47. URL : <http://surl.li/mrubh>.
5. Резунова О. С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Науковий огляд*. 2021. № 1 (73). URL : <https://orcid.org/0000-0003-3315-0294> (дата звернення : 20.10.2023)
6. Щербакова А. В. Формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Луганськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Старобільськ, 2015. 357 с.
7. На Урок освітній проект. Методичні рекомендації «Формування компетентностей – запорука успіху». URL : <http://surl.li/mrhmw> (дата звернення : 20.10.2023)

REFERENCES

1. Branitska, T. R. (2019). Mizhkulturna kompetentnist yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoi diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Intercultural Competency as an Important Factor in the Professional Activity of Social Sphere Specialists]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Pedagogy. Social work», issue 1 (44)* Available at: URL : <http://orcid.org/0000-0003-4503-3140> [in Ukrainian]
2. Halchun, N. (2021). Teoretychne osmyslennia poniattia mizhkulturnoi kompetentnosti v suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh [Theoretical Understanding of the Concept of Intercultural Competency in Modern Scientific Research]. *Innovative Pedagogy. Odesa, issue 35, pp. 157–163.* [in Ukrainian].
3. Halchun, Nataliia. (2021). Mizhkulturna kompetentnist yak skladnyk profesiinoi kompetentnosti medychnoho pratsivnyka [Intercultural Competency as a Component of Medical Specialist Professional Competence]. *Current Issues of Humanitarian Sciences. Interuniversity Collection of Scientific Works of Young Scientists of Ivan*

Franko State Pedagogical University of Drohobych, issue 43, vol. 1, pp. 211–219. [in Ukrainian].

4. Pylyp, T. Ya. (2015). Henezys poniattia «mizhkulturna kompetentnist» [The GENESIS of the Concept of "Intercultural Competency"]. Professional Education: Problems and Prospects. issue 8, pp. 42–47 Available at: URL : <http://surl.li/mrubh> [in Ukrainian]

5. Rezunova, O. S. (2012). Mizhkulturna kompetentnist yak neobkhdna skladova profesiinoi kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia [Intercultural Competency as a Necessary Component of the Professional Competence of a Modern Specialist]. Scientific Review, Nr 1 (73) Available at: URL : <https://orcid.org/0000-0003-3315-0294> [in Ukrainian]

6. Shcherbakova, A. V. (2015). Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti u studentiv-medykiv u navchalno-vykhovnomu protsesi vyshchoho medychnoho navchalnoho zakladu [Formation of Multicultural Competency in Medical Students in the Educational Process of a Higher Medical Educational Institution]. Thesis ... Candidate Ped. Sciences: 13.00.08, Luhansk. National University named after T. Shevchenko. Starobilsk. 357 p. [in Ukrainian]

7. Na Urok osvittii proekt [Methodical Recommendations "Formation of Competencies is the Key to Success"] Available at: URL : <http://surl.li/mrhmw> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛЬЧУН Наталія Петрівна – завідувачка навчально-методичного кабінету Комунального закладу вищої освіти «Волинський медичний інститут» Волинської обласної ради, аспірантка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, організація освітнього процесу в закладах вищої медичної освіти, викладання англійської мови за професійним спрямуванням для майбутніх медичних працівників, міжкультурна компетентність медичного працівника.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HALCHUN Nataliia Petrovna – Head of the Educational and Methodological Office of Municipal Institution of Higher Education "Volyn Medical Institute" of the Volyn Oblast Council, Post-Graduate Student of Social Work and Pedagogy of the Higher School Chair of Lesya.

Scientific interests: higher school pedagogy, organization of the educational process in institutions of higher medical education, teaching English for professional purposes for future medical specialists, intercultural competence of a medical specialist.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 378,147.091.33-027.22:070(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-113-118

ДЕМЕШКО Інна Миколаївна –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2982-8675>

e-mail: demeshkoim@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті розглянуто проблеми професійно-орієнтованого навчання української мови для студентів спеціальності 061 «Журналістика» в сучасному освітньому просторі. Сучасна концепція мовної освіти передбачає навчально-методичне забезпечення студентів, створення комплексу та системи завдань, відповідних професійно-орієнтованих заходів, проходження виробничої практики для підготовки конкурентоспроможного фахівця-журналіста і швидкої адаптації до професійної діяльності. На заняттях для студентів зазначеної спеціальності використовуються такі інтерактивні методи, як електронні навчальні видання, ситуативні проблемні завдання, мультимедійні лекції та практичні заняття, тренінги, майстер-класи, ігрове навчання, прес-конференції, круглі столи, кейс-методи. При підготовці висококваліфікованих фахівців спеціальності 061 «Журналістика» необхідно усвідомлено реалізовувати компетентнісний підхід, застосовуючи компетентнісну модель навчання, інтерактивних технологій, STEAM-методику, урахувавши особливості інтегральних, загальних та професійних компетентностей. Упровадження STEAM-освіти формує навички командної роботи, критичного мислення, уміння застосовувати знання для розв'язання конкретних завдань. Використання STEAM-методику спрямовує до креативності, самостійності, відповідальності за прийняті рішення.

При оцінюванні реалізуються такі завдання: формування дослідницької пропозиції, написання репортажів, створення концептуальної карти, захист проекту, лінгвостилістичний аналіз тексту, переважно публіцистичного стилю. Організація та використання інтерактивного навчання спонукає до колективного, групового навчання в співпраці, моделюючи життєві або виробничі ситуації, використовуючи відповідні рольові ігри, пов'язані із журналістикою, що сприяє ефективно розв'язувати проблеми, створювати творчу атмосферу довіри, взаємодії, підтримки та співпраці.

Ключові слова: журналістика, інтерактивні технології, інтерактивне навчання, STEAM-освіта, STEAM-методика, контекстне навчання.

DEMESHKO Inna Mykolaivna –

PhD in Philology, Associate Professor at the Department

of Ukrainian Philology and Journalism,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2982-8675>

e-mail: demeshkoim@gmail.com

THE APPLICATION OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE JOURNALISTS

The article examines the problems of the professionally-oriented Ukrainian language teaching for the students of the specialty 061 «Journalism» in the modern educational space. The current concept of the language education provides for the scholarly and methodological support for the students, the creation of the complex system of the tasks, the appropriate professional-oriented activities, the practical training to prepare a competitive experienced journalist based on his faster adaptation to the professional activity.

The interactive methods such as the electronic educational publications, situational problem tasks, multimedia lectures and practical classes, trainings, master classes, game training, press conferences, round tables, case methods are used in the teaching process for the students of this specialty. When training highly qualified specialists in the field of journalism, it is necessary to consciously implement a competency-based approach, applying a competency-based model of learning, interactive technologies, STEAM-methodology, taking into account the peculiarities of the integral, general and professional competencies. The introduction of STEAM education forms the skills of the teamwork, critical thinking, and the ability to apply the knowledge to solve specific tasks. The use of STEAM-methodology leads to the creativity, independence, responsibility of the students to take the decisions.

During the evaluation, the following tasks are implemented: forming a research proposal, writing reports, creating a conceptual map, defending the project, linguistic and stylistic analysis of the text, mainly journalistic style. The organization and use of the interactive learning encourage the students to cooperate, simulating real situations and using the relevant role-playing games related to journalism. It contributes to effective problem solving, creating the inventive atmosphere of trust, interaction, support and cooperation.

Keywords: *journalism, interactive technologies, interactive learning, STEAM education, STEAM methodology, contextual learning.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах зростає роль ЗМІ в суспільстві, тому особливої уваги потребує підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців спеціальності 061 «Журналістика». Сучасні технології спрямовані на формування відповідних компетентностей у студентів. Доцільність упровадження інтерактивних технологій зумовлена можливістю трансформації навчального процесу. У вищій школі досить активно використовують такі інтерактивні методи, як електронні навчальні видання, ситуативні проблемні завдання, мультимедійні лекції та практичні заняття, тренінги, майстер-класи, ігрове навчання, прес-конференції, круглі столи, кейс-методи. При цьому студенти активно взаємодіють між собою у пошуках і створенні нових знань, формуванні й розвитку нових умінь і навичок. Застосування інтерактивних технологій підвищує активність, зацікавленість, мотивацію студентів, сприяє усвідомленому засвоєнню теоретичного матеріалу, стимулює обмін думками, розвиває навички активного учасника діалогу, полілогу, стимулює самовдосконалення емоційної стійкості, емпатійності, гнучкості спілкування, рефлексивності, уміння ставити питання.

Сучасні стандарти в освітній галузі передбачають підготовку висококваліфікованих і конкурентоспроможних спеціалістів, здатних інтегрувати набуті теоретичні знання і практичні уміння в цілісну ієрархічну систему, володіти

інноваційними технологіями, інтегруватися в динамічне суспільство, критично мислити, володіти нормами сучасної української літературної мови, критично мислити, генерувати нові ідеї, приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях і нести за них відповідальність, моделювати навчальні та виховні ситуації, працювати в команді, розподіляти обов'язки. Розв'язанню цих завдань сприяє застосування інтерактивних та концепцій проєктних технологій навчання, урахування наукових парадигм і лінгвістичної прагматики (комунікативний, когнітивний, дискурсивний аспекти) в навчанні.

Аналіз вакансій для журналістів дає змогу звернути увагу на перелік найбільш затребуваних професій, при яких журналістські уміння й навички матимуть перевагу: контент-менеджер, журналіст, кореспондент, редактор, оглядач, автор теле- і радіопрограм, спеціаліст публічної, інформаційної політики та зв'язків зі ЗМІ, блогер. Ураховуючи, що сучасний світ усе більше оцифровується, віртуалізується, то з'являються запити фахівців із комунікативного супроводу, аналітиків, копірайтерів, стрімерів, редакторів стрічки новин, фактчекерів, журналістів-розслідувачів. В інформаційних потоках уміння чіткого і вчасного позиціонування необхідне для будь-якого бізнесу. Це висококваліфіковані фахівці, які працюють з інформацією, соціально відповідальні, патріотично зорієнтовані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та методичні аспекти, зокрема визначення сутності інтерактивних методів, класифікації, специфіка застосування найбільш поширених для розв'язання навчальних завдань, висвітлені в працях О. І. Пометун, Л. В. Пироженко [4], Н. С. Побірченко, Г. І. Коберник, О. А. Комар, Т. А. Торчинської [5], М. І. Скрипник [6], І. М. Дичківської [3] та ін., які обґрунтовують доцільність застосування інтерактивних методів для підвищення ефективності процесу навчання. «Сучасні світові стандарти в галузі освіти передбачають підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних інтегрувати знання й уміння в цілісну систему», застосування ІКТ в освітньому процесі [7], оволодіння новими технологіями [5, с. 5]. Науковці зазначають, що для досягнення балансу «між діловим і соціально-психологічним аспектами навчальної діяльності» необхідно створити атмосферу комфорту й безпеки. Оскільки сприятлива психологічна атмосфера сприяє адаптуватися до нової ситуації, що створюється застосуванням інтерактивних технологій [Там само, с. 25]. Процес технології навчання пов'язаний із проєктуванням, реалізацією змісту, мети навчання, що передбачені освітніми стандартами, навчальними програмами, планами, що забезпечують досягнення поставлених завдань, застосовуючи відповідні прийоми, методи, форми та засоби навчання.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання та аналіз різних комунікаційних ситуацій. Так, при викладанні курсу «Масова комунікація та інформація», крім теоретичних питань (класифікаційні ознаки, види, функції масової комунікації), терміносистеми доречно розглядати проблемні питання, які можуть виникнути, на основі конкретних комунікативних ситуацій. Зокрема, при обговоренні таких питань, як інформація в дискурсах і текстах: значення, смисл, актуалізація; аналіз контекстуальних та ситуативних чинників, які відіграють суттєву роль у сприйнятті та розумінні комунікації; експліцитна та імпліцитна інформація в комунікації; типологія перформативів; непрямий мовленнєвий акт; складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування; мовна особистість у комунікації; стиль мовлення; комунікативно-риторичні якості мовлення; типологія комунікативних девіацій; вплив національно-культурних чинників на процес спілкування; аспекти мовного коду в міжкультурній комунікації; національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету; комунікативні табу; невербальні особливості міжкультурної комунікації.

Ураховуючи специфіку основних типів інтерактивних технологій: фронтальні, колективно-групового навчання, ситуативного

навчання та навчання в дискусії, викладач обирає найбільш ефективні інтерактивні методи, щоб активізувати роботу студентів. Безсумнівно, що найбільших результатів у роботі викладач досягає, використовуючи інтерактивне навчання, практику через дію, роботу з текстами, редагування газет (друкованих та інтернет-видань), журналів, буклетів, застосування знань, умінь і навичок на практиці, підготовка завдань до різних заходів. Викладач прагне допомогти студентові стати успішними й конкурентоспроможними фахівцями-професіоналами. Упровадження STEAM-освіти формує навички командної роботи, критичного мислення, уміння застосовувати знання для розв'язання конкретних завдань. Використання STEAM-методики спрямовує до креативності, самостійності, відповідальності за прийняті рішення.

Мета статті – установити та обґрунтувати ефективність застосування інтерактивних технологій та STEAM-методики при підготовці висококваліфікованих фахівців спеціальності 061 «Журналістика» на курсах «Українська мова в журналістській діяльності» (1-й курс), «Масова комунікація та інформація» (2-й курс), «Практична стилістика» (4-й курс).

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання інтерактивних технологій та STEAM-методики активізує творчість, креативність, пізнавальну діяльність, розкриває потенціал кожного студента. Концептуальна основа контекстного навчання спрямована на комунікацію, творче й продуктивне мислення, використання інформації для обробки, аналізу, засвоєння дій та операцій для професійної діяльності. Організація та використання інтерактивного навчання спонукає до колективного, групового навчання в співпраці, моделюючи життєві або виробничі ситуації, використовуючи відповідні рольові ігри, пов'язані із журналістикою, що сприяє ефективно розв'язувати проблеми, створювати творчу атмосферу довіри, взаємодії, співпраці і досягнути триєдиної мети – навчальної, розвивальної, виховної.

Мета навчальної дисципліни «Українська мова в журналістській діяльності» – ознайомити студентів з теоретичними відомостями з розділів фонетики, орфоепії, орфографії, лексикології, фразеології, лексикографії, словотвору, морфології, синтаксису; сприяти формуванню в студентів навичок взірцевої вимови звуків та звукосполучень; виробити вміння і навички створювати журналістський текст з урахуванням мовних засобів увиразнення. Майбутні журналісти повинні засвоїти ключові поняття, уміти оперувати ними, проєктувати здобуті знання у сферу базових предметів та застосовувати їх у процесі професійного та духовного самовдосконалення. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент

повинен знати: основний теоретичний апарат фонетики, фонетики, орфоєпії, орфографії, лексикології, фразеології, лексикографії, словотвору, морфології, синтаксису; комунікативні ознаки культури мовлення; функціональні стилі та норми сучасної української літературної мови; уміти користуватися лексичним і фразеологічним фондом української мови; працювати зі словниками різних типів, будувати своє мовлення з дотриманням чинних правил словотворення, словозміни, усталених норм побудови словосполучень і речень.

Метою навчальної дисципліни «Масова комунікація та інформація» є формування базових знань з теорії та практики масової комунікації, що сприятиме розумінню теоретичних засад та історії розвитку масової комунікації майбутніми журналістами. У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти засвоять основні принципи теорії масової комунікації, теорії масової інформації, комунікаційних технологій, розглянуть такі основні питання, як складові комунікативного процесу, функції комунікації в сучасному суспільстві, періоди в розвитку масової комунікації, види, функції масової комунікації, види, ознаки мас, фази існування маси, основні характеристики механізму масифікації, причини масифікації особистості, показник актуальності проблем масової комунікації, засоби мовного коду в комунікації, експліцитна та імпліцитна інформація в комунікації, складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування, тональність як складова мовленнєвого спілкування, комунікативні девіації, типологія комунікативних девіацій, міжкультурна комунікація, вплив національно-культурних чинників на процес спілкування, національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету, комунікативні табу, невербальні особливості міжкультурної комунікації, аналіз комунікативних ситуацій.

Мета курсу «Практична стилістика» – дати знання основ стилістики, виробити в студентів уміння й навички аналізувати, редагувати, продукувати стилістично довершені тексти відповідно до мети, призначення в процесі майбутньої роботи. Тому одним із завдань курсу є глибоке оволодіння стилістикою української мови як цілісною системою, вироблення в майбутніх фахівців журналістики вміння визначати й оцінювати жанрово-стильові особливості різних текстів, навичок конструювання стилістично довершеного тексту, сприяти піднесенню культури фахового мовлення, розвивати мовне чуття й мовний смак.

У результаті вивчення зазначених навчальних дисциплін у студентів мають бути сформовані такі фахові компетентності: здатність застосовувати знання зі сфери соціальних комунікацій у професійній діяльності

журналіста; вибудовувати якісний інформаційний контент; створювати та просувати медіапродукт, ураховуючи норми сучасної літературної мови; організовувати й контролювати командну професійну діяльність; проваджувати безпечну медіадіяльність; апробувати наукові дослідження з метою впровадження результатів у медіадіяльність; порушити актуальні питання медіаграмотності; забезпечувати технологічний процес випуску друкованого та електронного видань; підвищувати духовний, моральний, освітній, культурний потенціал відповідної аудиторії, орієнтуючись на засадничих основах діяльності видавництва, принципах організації редакційно-видавничого процесу; створювати якісний контент; визначати маніпулятивний, агітаційний медіаконтент, виявляти й розрізняти дезінформацію, маніпулятивний медіаконтент, пропагандистські наративи, ураховувати пропозиції споживачів, вимоги стейкхолдерів сучасного медіаринку.

На курсах «Українська мова в журналістській діяльності», «Масова комунікація та інформація», «Практична стилістика» викладач використовує авторські посібники [1, 2], майбутні журналісти готують і репрезентують творчі проекти, які корисні й стейкгольдерам. Основне завдання курсів – зорієнтувати студентів на усвідомлене, теоретично обгрунтоване засвоєння норм сучасної української літературної мови в усній і писемній формах, ознайомити їх з науковими джерелами, до яких можна звертатися для вдосконалення культури мови, окреслити структуру дисциплінарної матриці, визначити роль парадигми в сучасній науці (журналістика) як систему теоретичних, методологічних та аксіологічних настанов. В умовах війни українська освіта стикається з новими викликами, що потребують продуманих шляхів подолання, взаємодії з різними учасниками освітнього процесу, пошуків та використання інноваційних методів та прийомів роботи. Іноді доречно провести діагностику емоційного стану студентів, переважно першого курсу, щоб виявити певні проблеми в соціально-психологічному аспекті, що сприятиме вибудовуванню діяльності з врахуванням своєї діяльності.

Для реалізації поставлених завдань доцільно ознайомити студентів із методами, особливостями, алгоритмом кожної технології. Застосування інтерактивних технологій навчання зроблять роботу викладача більш ефективною, якісною. Зокрема, робота в парах спонукає до вміння переконувати, правильно і чітко формулювати свою позицію, критично мислити, дискутувати. Якщо студенти з деяких причин ухиляються виконувати завдання, то запропонувати таким студентам узяти інтерв'ю, зредагувати текст, підготувати репортаж,

проаналізувати гіпотетичну ситуацію. Під час роботи в групах розподілити чітко завдання, провести методичні вказівки щодо завдань. При ситуативному моделюванні доцільне обговорення, рефлексія того, що відбулося, осмислення та усвідомлення отриманого досвіду. Технологія опрацювання дискусійних питань сприяє визначенню власної позиції, поглиблює знання з обговорюваної теми. Така навичка як медіаграмотність сприяє збереженню психологічної стійкості, приймати правильні рішення на основі перевіреної інформації. Працюючи зі стейкхолдерами, експертами, прагнемо до співпраці, обміну інформацією, розв'язанням проблем сьогодення, урахування різних чинників для того, щоб курси для студентів спеціальності 061 «Журналістика» були всеохопними та вичерпними. Ефективність STEAM-методики полягає в заохоченні студентів до обміну ідеями, застосуванні творчого підходу та прийнятті практичних рішень. Забезпечити конструктивну діяльність студентів можуть такі прийоми, як планування, дослідження, практична діяльність, тестування, удосконалення. У STEAM-навчанні зацікавити студентів та урізноманітними навчальний процес може проєктне та проблемне навчання, зокрема, розробка програми, концепції, побудова моделі, представлення проєкту, аналіз проблеми, прийняття правильних рішень при проблемному, проєктному та інтерактивному навчанні. При оцінюванні реалізуються такі завдання: формування дослідницької пропозиції, написання репортажів, створення концептуальної карти, розробка та захист проєкту, лінгвостилістичний аналіз тексту, переважно публіцистичного стилю. На заняттях для студентів відповідної спеціальності активно використовуються такі інтерактивні методи, як електронні навчальні видання, ситуативні проблемні завдання, мультимедійні лекції та практичні заняття, тренінги, майстер-класи, прес-конференції, круглі столи, кейс-методи, проєкти.

Таким чином, при підготовці висококваліфікованих фахівців спеціальності 061 «Журналістика» на курсах необхідно усвідомлено реалізовувати компетентнісний підхід, застосовуючи компетентнісну модель навчання, інтерактивні технології, STEAM-методику, враховуючи особливості інтегральних, загальних та професійних компетентностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вибір викладачем відповідної ефективної інтерактивної технології, STEAM-методики навчання зумовлюється спеціальністю здобувачів вищої освіти, змістом навчальної дисципліни, професійно зумовленим суб'єктивним досвідом викладача, етапом професійної підготовки студентів. При цьому доречно враховувати суб'єктивні (рівень професійної та навчальної підготовки і мотивації, пізнавальні можливості студента, а також

професійний і творчий потенціал викладача) та об'єктивні чинники (мета, завдання навчальної дисципліни, професійні компетентності, форми, методи, засоби навчання).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому застосуванні інноваційних технологій і методик навчання, знаходженні нових дієвих методів викладання теоретичних курсів для майбутніх журналістів, використанні нових методів у взаємодії з традиційними методами навчання під час викладання дисциплін мовознавчого циклу для студентів філологічних факультетів ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : таблиці, схеми : навч. посіб. Кіровоград: ПП «Авангард», 2013. 328 с.
2. Демешко І. М. Практичний курс української мови : навч. посіб. Харків : ФОП Озеров Г. В., 2018. 348 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 352 с. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/r726.pdf>
4. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. /О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
5. Інтерактивні технології : теорія та методика / О. І. Пометун, Н. С. Побірченко, Г. І. Коберник, О. А. Комар, Т. А. Торчинська. Умань – Київ, 2008. 95 с. URL : http://Interact_tehn_theor_met.pdf
6. Інтерактивні технології в післядипломному навчанні: довідник / М. І. Скрипник ; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 202 с. URL : <https://www.google.com/url>
7. Козир М. В. ІКТ-педагогіка – складова сучасного освітнього процесу. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 5–6. С. 73–77. URL : <http://nbuv.gov.ua>.

REFERENCES

1. Demeshko, I. M. (2013) Suchasna ukrainska literatura mova. Vstup. Fonetyka. Fonolohiia. Morfonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafiiia. Leksykolohiia. Frazelohiia. Leksykohrafiiia [Modern Ukrainian literary language. Introduction. Phonetics. Phonology. Morphology. Orthoepy. Graphics. Orthography. Lexicology. Phraseology. Lexicography]: tablytsi, skhemy Kirovohrad. 328 s. [in Ukrainian].
2. Demeshko, I. M. (2018) Praktychnyi kurs ukrainskoi movy [Practical Course in Ukrainian] : navch. posib. Kharkiv. 348 s. [in Ukrainian].
3. Dychkiv's'ka, I. M. (2012) Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]: dovidnyk. Kyyiv : Akademvydav. 352 s. [in Ukrainian].
4. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya [Interactive learning technologies] /O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko / za red. O. I. Pometun. Kyyiv : A.S.K., 2004. 192 s. [in Ukrainian].
5. Interaktyvni tekhnolohiyi : teoriya ta metodyka [Interactive technologies: theory and methodology]: nauk.-metod. posib. /O. I. Pometun, N. S. Pobirchenko, H. I. Kobernyk, O. A. Komar, T. A. Torchyn's'ka. Uman' –

Kyiv, 2008. 95 с. URL : http://Interact_tehn_theor_met.pdf [in Ukrainian].

6. Interaktyvni tekhnolohiyi v pislyadyplomnomu navchanni [Interactive technologies in postgraduate education]: dovidnyk. / M. I. Skrypnyk; NAPN Ukrayiny, DVNZ «Un-t menedzh. osvity». Kyiv, 2013. 202 s. URL : <https://www.google.com/url> [in Ukrainian].

7. Kozur, M. V. (2015) IKT-pedahohika – skladova suchasnoho osvith'oho protsesu [ICT pedagogy is a component of the modern educational process] Pedahohichnyy protses : teoriya i praktyka. Vyp. 5–6. S. 73–77. URL : <http://nbuv.gov.ua>. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЕМЕШКО Інна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології

та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання теоретичних курсів у вищій школі, проблеми викладання української мови в сучасному освітньому просторі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DEMESHKO Inna Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian language of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: teaching methods of theoretical courses in higher education, problems of teaching the Ukrainian language in the modern educational space.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023 р.

УДК 37(091) (477.42)«19/20»

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-118-124

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

СТАН ЄВРЕЙСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У СТРУКТУРІ ОСВІТИ ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНИ (СЕРЕДИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті здійснено аналіз стану єврейського шкільництва у структурі освіти Єлисаветградщини. Хронологічні межі дослідження сягають середини XIX – початку XX століття. Автором зацентовано увагу на діяльності початкових шкіл – хедер і талмуд-торів. Зазначені початкові школи становили важливий елемент традиційної єврейської системи освіти та релігійності, їх діяльність значною мірою пояснює наявність високого рівня грамотності серед єврейської національної меншини.

Обґрунтовано, що завдяки діяльності окреслених навчальних закладів єврейській громаді Єлисаветградщини вдалося не тільки досягти достатнього освітнього рівня, а й зберегти свою етнічну самобутність. Не випадково, на підставі даних першого загального перепису населення у Херсонській губернії в 1897 році, переконливим є факт, що після поляків, євреї посідали в Україні друге місце за кількістю письменних, які становили 41,7% від усього населення.

У змісті статті деталізується, що з середини XIX – до 20-х рр. XX століття спільними зусиллями єврейських громадських діячів, учених-рабинів, згуртованості та благодійницькій діяльності єврейського народу на Єлисаветградщині утворилася й розвивалася широка мережа початкових навчальних закладів – хедерів, талмуд-тор та інших (єшибот, суботніх шкіл і бет-мідрашів (молитовних шкіл)) приватних і державних навчальних закладів. Завдяки своїй мережі єврейське шкільництво у структурі освіти Єлисаветградщини стрімко розвивалося та поширювалося на території всієї Херсонської губернії.

Попри низький професійний рівень учителів, слабку матеріальну базу навчальних закладів, важкі соціально-економічні та правові умови життя єврейської спільноти, до 20-х рр. XX ст. саме через ці школи пройшли тисячі школярів, які стали рабинами, проповідниками, ученими-рабинами та відомими громадськими діячами. Їх діяльність у подальшому стала значним внеском у справу розвитку єврейської освіти та збереження національної ідентичності.

Перспективою подальшого вивчення проблеми є дослідження стану розвитку середньої та вищої освіти на Єлисаветградщині в ракурсі освіти національних меншин.

Ключові слова: Єлисаветградщина, шкільна мережа, національні меншини, єврейське шкільництво, освітні заклади, хедери, талмуд-тори.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE STATE OF JEWISH SCHOOLING IN THE STRUCTURE OF EDUCATION OF ELIZABETH HRADSHKY (MID-XIX – EARLY XX CENTURY)

The article analyzes the state of Jewish schooling in the structure of education in Yelisavetgrad region. The chronological limits of the research reach the middle of the XIX – the beginning of the XX century. The author focused attention on the activities of elementary schools – heder and Talmud-Torah. These elementary schools were an important element of the traditional Jewish system of education and religiosity, and their activity largely explains the presence of a high level of literacy among the Jewish national minority.

It is substantiated that thanks to the activities of the outlined educational institutions, the Jewish community of Yelisavetgrad region managed not only to achieve a sufficient educational level, but also to preserve its ethnic identity. It is no coincidence that, based on the data of the first general population census in the Kherson province in 1897, the convincing fact is that after the Poles, Jews took second place in Ukraine in terms of the number of literates, who made up 41.7% of the entire population.

The content of the article details that from the middle of the 19th to the 20s of the 20th century, through the joint efforts of Jewish public figures, rabbinic scholars, the solidarity and charitable activities of the Jewish people in Yelisavetgrad region, a wide network of primary educational institutions was formed and developed – heders, Talmud-Tor and other (yeshibots, Sabbath schools and bet midrashes (prayer schools)) private and state educational institutions. Thanks to its network, Jewish schooling in the structure of Yelisavetgrad region's education rapidly developed and spread throughout the Kherson province.

Despite the low professional level of teachers, the weak material base of educational institutions, the difficult socio-economic and legal conditions of life of the Jewish community, by the 20s of the 20th century. it was through these schools that thousands of schoolchildren passed, who became rabbis, preachers, rabbinical scholars and famous public figures. Their activities subsequently became a significant contribution to the development of Jewish education and the preservation of national identity.

The prospect of further study of the problem is the study of the state of development of secondary and higher education in the Yelisavetgrad region from the perspective of the education of national minorities.

Key words: Yelisavetgrad region, school network, National minorities, Jewish schooling, educational institutions, cheders, Talmud Torahs.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах кардинальних змін та подальшої розбудови України як багатонаціональної й полікультурної держави спостерігається тенденція підвищення інтересу суспільства та історико-педагогічної науки до вивчення особливостей становлення та розвитку національної освіти й виховання в різних поліетнічних регіонах України, одним з яких була Херсонська губернія з середини XIX – на початку XX ст.

Останнім часом науковці все більше звертаються до вивчення проблем регіональної освіти й виховання, їх цікавлять історико-педагогічні засади формування національного підґрунтя. Не випадково, у підходах до оцінки розвитку освіти тих часів на теренах Єлисаветградщини, окремим вектором є вивчення стану єврейської освіти, дослідження її змістовно-процесульної сторони, врахування та підтримка етнокультурних, освітніх і виховних традицій. Тому є потреба у ретроспективному аналізі досягнень минулого, збереженні та примноженні напрацювань попередніх поколінь учених та педагогів-практиків, ґрунтовному аналізі чинників розвитку тогочасної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерелознавчою базою нашого дослідження є праці вчених О. Акімкіна, Н. Калініченко, О. Лютої, О. Олізько, О. Притюпи, Л. Рябовол, І. Чернишенко, О. Філоненко та ін., які вивчали питання розвитку освіти на Єлисаветградщині.

Цінним у контексті окресленої наукової проблеми є роботи М. Авдієнко, О. Бистрицької, Є. Васютинської, О. Войналович, А. Глинського,

М. Марчук, А. Мелешенко, І. Міронової, Л. Моїсеєнко, І. Монолатій, Л. Орловського, М. Панчук, С. Очеретко, Н. Рудницької, Б. Чирко, О. Ядловської, зміст яких розкриває питання становлення та розвитку освіти національних меншин, організацію освітнього процесу в початкових, середніх та вищих закладах освіти різних регіонів України. Однак окреслення питання щодо характеристики діяльності єврейських освітніх закладів на Єлисаветградщині з середини XIX – на початку XX століття, розкриття їх нормативно-правового, навчально-методичного та кадрового забезпечення не набуло достатнього висвітлення у наукових дослідженнях.

Тому **метою статті** є аналіз стану єврейського шкільництва у структурі освіти Єлисаветградщини з середини XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою наукових пошуків щодо реалізації окресленої цільової спрямованості цієї статті є окреслення ряду визначальних чинників. Так, упродовж 60-х рр. XIX ст. – до 20-х рр. XX ст. єврейське населення, що мешкало на території Херсонської губернії, боролось за збереження свого традиційного способу життя, за право мати власну автономію серед корінного українського народу, за розбудову національної освіти, культури, віри, чинило спротив антисемітській політиці самодержавної влади. Не випадково, саме іудаїзм, традиційна освіта і виховання вберегли єврейську громаду від суцільної русифікації та асиміляції, забезпечили автономію її духовно-культурного життя. Єврейські родини будь-що прагнули дати дітям належну освіту,

вбачаючи в ній чи не єдино можливий засіб забезпечення їх гідного матеріального становища в майбутньому. Це, насамперед, пояснюється не лише традиційним хистом до наук, але й прагненням вирватися з тісного надто обмеженого світу, загнаного в «смугу осілости» [7, с. 160]. Щодо останньої, то вона була введена царським урядом ще в 1796 р з метою запобігання розселення євреїв у культурно-релігійних центрах православ'я. Здійснення такої політики обумовило певну специфіку їх розміщення в тодішній імперії. Євреям дозволялося селитися лише в 13 губерніях західної її частини. Проживали вони найчастіше в невеликих містечках. Проте, в деяких великих містах півдня України – Одесі, Херсоні, Мелітополі, Єлисаветграді євреї склали значну частину населення [6, с. 40].

Вартий на увагу й такий факт, що в середині XIX ст. в імперії головні засади освіти євреїв регулювалися положенням від 13 листопада 1844 р. «Про єврейські приватні навчальні заклади та домашніх вчителів». Згідно з положенням «Про заснування особливих училищ для освіти єврейського юнацтва» створювалися окремі училища: **хедери і талмуд-тори**. Поступово єврейські приватні навчальні заклади мали бути замінені на **державні навчальні заклади трьох ступенів – училищами 1-го і 2-го розрядів і рабинськими училищами**. Для контролю освітнього процесу були створені губернські та повітові єврейські училищні комісії. Вони склалися з державних чиновників і представників єврейства, здійснювали нагляд за хедерами та меламедами. А згідно із законом «Про правила для навчання дітей євреїв...» від 4 травня 1859 р. євреям надавалося право навчати своїх дітей закону віри, за їх власним бажанням, в училищах або у приватних учителів, за тим домашнє навчання залишити на колишній підставі [7, с. 162].

Надалі деталізуємо діяльність шкільної мережі освітніх закладів, де навчалися діти євреїв, в окреслений період. Загалом термін «**шкільна мережа**» у довідникових джерелах означає розподіл шкіл різних типів на певній території (міста, району, області, республіки). Ця мережа є змінною, вона постійно уточнюється й раціоналізується відповідно до суспільних умов.

Так, починаючи з 50–60-х рр. XIX століття єврейське шкільництво стало стрімко розвиватися й поширюватися на всій території Херсонської губернії. На початку XX століття воно вже займало значне місце у структурі освіти Єлисаветградщини, охоплюючи мережу конфесійних початкових шкіл (**хедери, талмуд-тори, бет-мідраші, ешиботи, суботні школи**) та світських навчально-виховних закладів як національних (державні єврейські початкові училища за Положенням 1873 року та єврейські приватні училища за Положенням 1844 року), так і державних (однокласних і двокласних

сільських та двокласних міських училищ) за Положеннями 1869, 1874 рр. та інструкцією 1875 р. Ми здійснимо акцент на найбільш типових освітніх закладах, у яких навчалися діти єврейської національної меншини – це **хедери й талмуд-тори**.

Дослідниця О. Філоненко зазначає, що станом на 1835 рік у Херсонській губернії, а саме у Єлисаветграді проживало 3.414 євреїв, це становило 28,1 % від усього населення; 1851 року – 4.699 чоловік (34,9 %); 1858 року – 5.802 чоловік; 1861 року – 8.073 чоловік [9, с. 376]. Варто підкреслити: зростання кількості євреїв можна пояснити тим, що юдейська релігія освячувала багатодітні родини і тому, вони менше потерпали від голоду, воєн, епідемій. Також у родинях євреїв була менша дитяча смертність завдяки самодопомозі єврейських громад і професійних лікарів. Важливим у відкритті сукупності освітніх установ є також факт, що для єврея велике значення мали патріархальні традиції, оскільки саме в сім'ї спільними зусиллями батьків і дітей плекались основи юдаїзму. Однією з таких найдавніших єврейських традицій було навчання хлопчиків іврити та Біблії. Тому кожна родина вважала обов'язком дати своїм синам хоча б початкову освіту рідною мовою. При цьому не можемо не вказати, що в єврейському середовищі освіта для дівчат мала значно менше значення, хоча це не завадило функціонуванню єврейських жіночих шкіл.

Отже, арифметична прогресія у збільшенні чисельності єврейського населення та вказані чинники сприяли підвищенню ролі цієї національної меншини у житті Єлисаветградщини та слугували тому, що з середини XIX століття в краї почала складатися ціла система релігійних, громадських, державних і приватних єврейських освітніх закладів. До релігійних належали: **хедери, суботні школи, бетмідраші, ешиботи**, а також громадські освітні заклади – **талмуд-тори**. Чільне місце в цій системі посідали державні та приватні єврейські училища.

Наголосимо, що продуктивному формуванню цієї мережі єврейського шкільництва сприяло «Положення про євреїв» (1835), що було своєрідним правовим підґрунтям становлення та розвитку закладів освіти. Це «Положення», наприклад, дозволяло євреям навчатися в усіх державних і приватних освітніх закладах тогочасної імперії, що, в свою чергу, стимулювало формування відкритої мережі освітніх установ, до якої входили не лише суто єврейські, але й інші заклади, засновані для забезпечення освітніх потреб громадян імперії, зокрема і єврейської національності.

Як результат, у центральному регіоні України (в Єлисаветграді) у 1850-х – 1870-х роках формується розгалужена система освітніх закладів для національних меншин регіону, які за

своїм статусом були приватними, що давало змогу їх керівникам впроваджувати свої власні методики і розробки у навчально-виховний процес [9, с. 377]. Отже, починаючи з середини XIX століття на Єлисаветградщині було утворено цілу систему освітніх закладів, у яких могли навчатися євреї. Функціонування цієї системи шкільництва зумовило досить високий рівень грамотності євреїв центрального регіону.

Одним із основних типів навчальних закладів в освіті єврейської молоді на Єлисаветградщині називають **хедери** чи **хадаріми**, що почали діяти з середини XIX століття. Цікавим є факт, що термін «хедер» з'явився ще в XIII столітті в Німеччині й мав кілька значень. Зокрема, так називали місце, де єврейська дитина набувала основ релігійних знань, або кімната в синагозі чи приватному будинку.

Хедери вперше були засновані в 63 році до н.е. з ініціативи рабина ієгошуа Бен Гамла, коли було прийнято рішення про обов'язкову присутність меламедів у кожному місті й навчання дітей із шести-семирічного віку. Відтак, хедер – єврейська початкова школа, мета навчання в якій полягала у вивченні заповідей Тори – нормативної частини юдаїзму, що регламентувала релігійне, сімейне та громадське життя євреїв, Талмуду й рабіністичної літератури, а також ознайомлення з обрядами, особливостями побуту, формування єврейського світогляду. Основне завдання хедерів – навчати дітей єврейської мови, молитов, релігійних законів, виховували їх за національними звичаями та традиціями [3; 7, с. 158].

Хедери здебільшого розташовувалися в будинках меламедів, де вони мешкали разом зі своїми сім'ями і вели домашнє господарство. Тому дітям доводилось навчатись у тісних, задушливих приміщеннях. Заняття з дітьми в хедерах проводили меламенти (вчителі) або книжники, які здебільшого не мали спеціальної підготовки, інколи, навіть, були малоосвіченими. Часто меламенами ставали збіднілі купці, візники, ремісники, служителі синагоги, солдати у відставці, тобто особи, не обтяжені педагогічним досвідом. Народна мудрість говорила про них: «Стати меламеном і померти ніколи не пізно». Однак, починаючи з другої половини XIX ст. на їх зміну, як стверджує у своєму дослідженні І. Монолатій, почали приходити вчителі, які мали ґрунтовну фахову підготовку [5].

Щодо особливостей навчання, то діти різного віку і рівня підготовки не ділилися на класи. Сам процес здобуття знань був обов'язковим для всіх хлопчиків віком від 6 до 13 років [2, с. 119]. Хедери поділялися на два розряди: в першому вивчали початкову грамоту, в другому – Талмуд і Біблію. У закладі діти вивчали єврейський Закон віри, давньоєврейську мову, переклад Біблії і Святого Писання, історію

Біблійну і після Біблійну, Піркейт-Авот (пояснення найважливіших молитов) [2, с. 119]. Ці школи були платними, адже функціонували винятково на кошти батьків, що складало від 10 до 60 руб. за навчання на рік [7, с. 160].

Також хедери поділялися на домашні платні та громадські безкоштовні. Багаті євреї здебільшого запрошували меламедів навчати своїх дітей додому, а громадські – влаштовувалися для найбідніших дітей і сиріт та утримувалися коштом єврейських громад. У громадських хедерах досить великих коштів потребували утримання приміщень, опалення й освітлення. Громади не завжди мали змогу оплатити всі необхідні для якісної роботи послуги, і тому навчання здебільшого відбувалося в малоприспособлених для шкільних потреб будинках [3, с. 76–77].

Меламенти в хедерах першого розряду часто навчали три- і чотирирічних хлопчиків. У них були помічники (бегельфери), які супроводжували дітей до школи, а після занять – додому. Кількість учнів коливалася від 10 до 30 осіб [7, с. 164]. Згідно із законом від 1 березня 1893 р. викладання загальних предметів у хедері було заборонено, і вони залишалися лише місцем для вивчення закону віри, читання та письма єврейською мовою [4, с. 153]. Євреї намагались віддавати своїх дітей на навчання саме в традиційні єврейські навчальні заклади, про що свідчить процес зростання кількості хедерів як носіїв традиційної релігії та збереження рідної мови [7, с. 160]. У Єлисаветграді на той час діяли 20 нижчих хедерів, у яких основна увага приділялася буквальному вивченню талмуда [9, с. 378].

Яскраво описав у спогадах навчання в хедері відомий єврейський педагог і літератор А. Паперна. «Сам вигляд класної кімнати, – писав він, – міг викликати смуток у найбільш невибагливого щодо етики й комфорту учня. Досить велика кімната з відсирілими й почорнілими стінами, прогнилою підлогою та стелею, освітлена одним вікном, скло якого склеїли з уламків, була житлом меламена. У ній були велика піч, полиця з кухонним начинням, ліжка, колиска для немовляти та інші господарські речі. У кімнаті юрмилися діти меламена, походжали представники тваринного царства в особі годувальниці-кози, курей і півня. Власне хедер складався з «червоного» кутка, де на високому м'якому стільці сидів «ребє»..., по боках від нього стояли дві довгі лавки для учнів...» [11, с. 66].

Умови навчання єврейських дітей у хедерах, їх вплив на стан здоров'я школярів викликали занепокоєння в багатьох освітянських діячів. Зокрема, Л. Біншток писав: «Хедери є плодоносним джерелом інфекційних хвороб для дітей, тому коли яке-небудь дитя має кір, краснуху, коклюш та інші захворювання, то зараза буває такою сильною, що за короткий час

весь хедер спустошується, тому що ніде не буває такої брудноти й такої тісноти, як у дардекехедерах (хедери для абетки)» [1, с. 29].

Варто зазначити, що законом від 1 березня 1893 року були встановлені вимоги до санітарно-гігієнічних умов діяльності хедерів. Зокрема, у їх приміщенні вже не повинно було бути жодних зайвих предметів, окрім класних меблів та учнівських речей. Там не могли проживати ні меламенти, ні члени їхніх сімей, не дозволено також існування в одній квартирі двох хедерів. У класній кімнаті допускалося зберігання лише навчальних книжкових зібрань. У кожному хедері на стіні класної кімнати мало висіти свідоцтво на звання меламент та список учнів, які там навчалися. .... Утримувачам хедерів і меламендам було наказано систематично звітуватися про місцезнаходження хедер, його розряд (перший чи другий), перехід дитини з нижчого розряду у вищий, тобто на Талмуд, подавати списки учнів, свідчення батьків дітей про рівень задоволення навчанням, довідку місцевої влади про хорошу поведінку меламент тощо [3, с. 76]. Не випадково, досить тісні приміщення хедер, в яких лише кілька десятків учнів вивчали єврейську релігійну літературу, були замінені на одно-, дво- і чотирикласні навчальні заклади [5].

Попри всі недоліки хедерної освіти, саме завдяки цим закладам євреї переважної більшості були грамотними, передавали з покоління в покоління відданість релігії й заповіді своїх предків, і через навчання в них пройшла значна частина діячів єврейської громади Херсонської губернії. А як традиційна єврейська школа, хедер залишався основним навчальним закладом аж до 20-х рр. XX ст.

Наприкінці XIX – на початку XX століття серед учителів, прогресивних єврейських діячів та окремих посадових осіб стали розгортатися дискусії щодо проблем і перспектив розвитку хедерної освіти, результатом яких стали впровадження в навчально-виховний процес значної кількості експериментальних програм і розробка нових проєктів реформування початкових шкіл. Нові хедери з більш кваліфікованими вчителями й вищим рівнем навчання поступово перемагали у великому протистоянні зі старими початковими єврейськими школами.

Варто зазначити, що, окрім хедерів, на Єлисаветградщині в XIX – на початку XX століття функціонувала мережа початкових шкіл, які називалися **талмуд-торами**. Талмуд-тора – навчально-благодійне громадське єврейське початкове училище для хлопчиків (сироти та діти з бідних сімей), навчання в якому мало вузько релігійне спрямування [3, с. 78].

Так, у вересні 1858 р. було засновано Талмуд-тору першого ступеня. У цілому, талмуд-тори – це поєднання благодійного закладу з дитячим садком і початковою школою. Сюди

приймали, як було зазначено вище, дітей-сиріт і найбільш бідних дітей, яких тут годували, а іноді й одягали. На їх утримання духовні рабини збирали пожертвування з громади. У перші групи приймали дітей 5-6 років, для яких курс навчання закінчувався у 12-13 років. Учні старших груп навчалися за програмою початкових училищ читанню, письму і рахунку. Талмуд-тори утримувались на кошти єврейських громад і були безкоштовні. Вони відрізнялись від хедерів як відсутністю плати за навчання, так і більшою кількістю учнів і вчителів [2, с. 120]. Талмуд-тори розміщувались, як правило, в халупах, кладовищенських будиночках, молитовнях [10, с. 133]. Навчальний план тамуд-тори був простішим, ніж у звичайних казенних єврейських училищах. Він складався з таких предметів: 1) головні початки єврейської релігії; 2) «П'ятикнижжя Мойсея» з коментарями, псалтир, притчі Соломона; 3) Мішна і Гемара та зведення єврейських узаконень у широкому плані для дітей, більш здатних до вступу в рабинські училища; 4) російське читання і письмо під диктування та російська граматика (обов'язкові для всіх учнів); 5) перша частина арифметики; 6) російська і єврейська каліграфія. Для викладання в закладі допускались меламенти (вчителі) як з християн, так і з євреїв тому, що єврейські діти не володіли навіть розмовною російською мовою. Прийом нових учнів до талмуд-тори відбувався один раз на рік, іспити відбувалися наприкінці серпня. Після закінчення закладу вихованці отримували традиційну початкову освіту, а якщо учень не виявляв відповідних здібностей у навчанні до 14-річного віку, його направляли навчатися ремеслу або відпускали на приватну службу [7, с. 161–162].

Зазначимо, що матеріальний стан талмуд-тор був дуже бідним. Приміщення шкіл часто не опалювали, і тому дітей відпускали додому раніше, ніж передбачено навчальним планом. Із сумом у душі описував у журналі «Єврейська школа» учнів талмуд-тори Т. Ротенберг: «Наближаючись до талмуд-тори, я зустрів групу обідраних, босих, брудних хлопчаків... Це були талмуд-торники. Вигляд цих нещасних вихованців страшний: майже всі учні талмуд-тори мають запалення повік, деякі – трахому, що видно із записів лікаря-попечителя... Зарослі, неохайні, обідрані, босі, з хворобливим обличчям, вони справляли враження дикунів» [8, с. 51]. Проте, попри всі недоліки талмуд-тор, для малозабезпеченої частини єврейства це був чи не єдиний спосіб дати дітям основи знань, не відриваючи їх від релігії, культури й традицій єврейської родини.

Отже, не зважаючи на тяжке соціально-економічне становище, у єврейських сім'ях свято оберігали свої традиції, релігію, мову, систему початкової освіти, самобутній спосіб життя. Суботні та святкові дні, вільні від важкої праці й турбот, євреї присвячували релігійним заняттям

із Талмуду та його коментарям. Для більшості єврейських родин одним з основних завдань виховання дітей було створення умов для отримання початкової освіти. Єврейська громада також усіляко підтримувала прагнення дітей до здобуття освіти. Відомо, наприклад, що заможні батьки, які мали власну справу, своїм коштом могли утримувати талмуд-тори. Для навчання сиріт і дітей із бідних єврейських сімей функціонували також талмуд-тори, які утримувалися коштом єврейських громад, пожертвувань заможних євреїв і коштів, які надходили від коробкового збору. Єврейські громади на благодійні кошти закупували книги, паливо, свічки. Однак відкриття таких шкіл було пов'язане з подоланням багатьох організаційних перешкод зі сторони царського уряду, і тому ці заклади часто діяли таємно.

Варто зазначити, що методи та зміст навчання в талмуд-торах були примітивними, схожими з тими, що панували в хедерах. Відрізнялися вони лише більшою кількістю учнів і вчителів. Із метою підвищення рівня та збагачення змісту викладання в талмуд-торах фахівцями Міністерства народної освіти в 1852 році була розроблена й видана програма викладання єврейських предметів і перелік релігійних статей, які повинні були вивчати [8, с. 39].

Здійснюючи аналіз історико-педагогічних та архівних матеріалів, слушним є висновок про негативне ставлення царизму до єврейських навчальних закладів (хедерів і талмуд-тор), що характеризувалися з його позицій як «замкнуті», що «майже не мають освітнього значення», «більш шкідливих ніж корисних», а їх заміна на інші загальноосвітні, є «справою вкрай необхідною». Однак, завдяки діяльності окреслених навчальних закладів єврейській громаді Єлисаветградщини вдалося не тільки досягти достатнього освітнього рівня, а й зберегти свою етнічну ідентичність. Зазначені початкові школи становили важливий елемент традиційної єврейської системи освіти та релігійності, їх діяльність значною мірою пояснює наявність високого рівня грамотності серед єврейської національної меншини. Не випадково, на підставі даних першого загального перепису населення у Херсонській губернії в 1897 році, переконливим є факт, що після поляків, євреї посідали в Україні друге місце за кількістю письменних, які становили 41,7% від усього населення [6, с. 31].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, з середини XIX й до 20-х рр. XX століття спільними зусиллями єврейських громадських діячів, учених-рабинів, згуртованості та благодійницької діяльності єврейського народу на Єлисаветградщині утворилася й розвивалася широка мережа початкових навчальних закладів – хедерів, талмуд-торів та інших (ешибот,

суботніх шкіл і бет-мідрашів (молитовних шкіл)) приватних і державних навчальних закладів. Завдяки своїй мережі єврейське шкільництво у структурі освіти стрімко розвивалося та поширювалося на території Херсонської губернії.

Попри низький професійний рівень учителів, слабку матеріальну базу навчальних закладів, важкі соціально-економічні та правові умови життя єврейської спільноти в окреслений період, однак завдяки дієвості системи єврейського шкільництва, тисячі школярів, закінчивши співвідносний заклад, стали рабинами, проповідниками, ученими-рабиністами та відомими громадськими діячами. Випускники й випускниці окреслених навчальних установ зробили значний внесок у справу подальшого розвитку єврейської освіти, а початкові заклади отримали спеціалістів, які мали підготовку, необхідну для здійснення культурно-освітньої діяльності.

Перспективою подальшого вивчення проблеми є дослідження стану розвитку середньої та вищої освіти на Єлисаветградщині в ракурсі освіти національних меншин.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биншток Л. Вопрос о еврейских училищах. *Еврейский вопрос*. 1866. № 1. С. 4–54.
2. История евреев на Украине и в Белоруссии: экспедиции, памятники, находки: *сборник научных трудов*. Санкт-Петербург, 1994. 280 с. URL: <https://www.worldcat.org/title/istoriia-evreev-na-ukraine-i-v-belorussii-ekspeditsii-pamiatniki-nakhodki-sbornik-nauchnykh-trudov/oclc/32702618>
3. Мелешенко А. А. Єврейське шкільництво у структурі освіти Волині (кінець XVIII – початок XX століття). Дис. ... к.п.н.: 13.00.01. Житомир, 2015. 219 с.
4. Моїсеєнко Л. М. Правове становище єврейського населення в Російській імперії в кін. XIX – на поч. XX ст. *Література та культура Полісся: зб. наук. праць* / [відп. ред. Г. В. Самойленко]. Ніжин, 2011. Вип. 66. С. 152–162.
5. Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772–1918 pp.). 2008. Ч. 51. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/monolatij1.htm>
6. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук та ін. К., 2000. 357 с.
7. Орловський Л. О. Єврейське населення в соціально-економічному, суспільно-політичному, освітньо-культурному і духовному житті Поділля (1861–1914 pp.). Дис. ... к. істор. н.: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2019. 313 с.
8. Рудницька Н. В. Освіта євреїв Волинської губернії у XIX – на початку XX століття: [монографія]. Житомир: «Хесед Шломо», 2007. 216 с.
9. Філоненко О. В. Організація освіти національних меншин у центральному регіоні України в кінці XIX – початку XX ст. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 122. С. 374–382.
10. Хонигсман Я. С., Найман А. Я. Евреи Украины. Краткий очерк истории. Киев, 1992. 156 с.

11. Шнайдер И. Воспоминания о хедере. *Еврейская школа*, 1993. № 1. С. 65–73.

REFERENCES

1. Binshtok, L. (1866). Vopros o yevreyskikh uchilishchakh [Question about Jewish schools]. *Yevreyskiy vopros*. № 1. S. 4–54. [in Ukrainian]

2. Istoriya yevreyev na Ukraine i v Belorussii: ekspeditsii, pamyatniki, nakhodki. (1994). [History of Jews in Ukraine and Belarus: expeditions, monuments, finds]: *sbornik nauchnykh trudov*. Sankt-Peterburg. 280 s. [in Russian]

3. Meleshchenko, A. A. (2015). Yevreys'ke shkil'nytstvo u strukturi osvity Volyni (kinets' XVIII – pochatok XX stolittya). [Jewish schooling in the structure of education in Volyn (end of the 18th – beginning of the 20th century)]. *Dys. ... k.p.n. : 13.00.01*. Zhytomyr. 219 s. [in Ukrainian]

4. Moisyeyenko, L. M. (2011). Pravove stanovyshche yevreys'koho naselennya v Rosiys'kiy imperiyi v kin. XIX – na poch. XX st. [The legal position of the Jewish population in the Russian Empire in the 19th century. XIX – at the beginning 20th century]. *Literatura ta kul'tura Polissya : zb. nauk. prats' / [vidp. red. H. V. Samoylenko]*. Nizhyn. Vyp. 66. S. 152–162. [in Ukrainian]

5. Monolatiy, I. (2008). Halys'ki yevreyi v avstriys'kyu period (1772–1918 rr.) [Galician Jews in the Austrian period (1772–1918)]. *СН*. 51. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/monolatiy1.htm>. [in Ukrainian]

6. Natsional'ni menshyny Ukrainy u XX stolitti: polityko-pravovyy aspekt (2000). [National minorities of Ukraine in the 20th century: political and legal aspect]. / M. Panchuk ta in. K., 357 s. [in Ukrainian]

7. Orlovs'kyu, L. O. (2019). Yevreys'ke naselennya v sotsial'no-ekonomichnomu, suspil'no-politychnomu, osvitho-kul'turnomu i dukhovnomu zhytti Podillya (1861–1914 rr.). [The Jewish population in the socio-economic, socio-political, educational, cultural and spiritual life of Podillia (1861–1914)]. *Dys. ... k. istor. n. : 07.00.01*. Kam"yanets'-Podil's'kyu. 313 s. [in Ukrainian]

8. Rudnyts'ka, N. V. (2007). Osvita yevreyiv Volyns'koyi huberniyi u XIX – na pochatku XX stolittya. [Education of the Jews of the Volyn province in the 19th and

early 20th centuries]: [monohrafiya]. Zhytomyr: «Khesed Shlomo». 216 s. [in Ukrainian]

9. Filonenko, O. V. (2013). Orhanizatsiya osvity natsional'nykh menshyn u tsentral'nomu rehioni Ukrainy v kintsі XIX – pochatku XX st. [Organization of education of national minorities in the central region of Ukraine at the end of the 19th – beginning of the 20th century]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 122. S. 374–382. [in Ukrainian]

10. Khonigsman, YA. S., Nayman, A. YA. (1992). Yevrei Ukrainy. Kratkiy ocherk istorii. [Jews of Ukraine. Brief history]. Kiyev. 156 s. [in Ukrainian]

11. Shnayder, I. (1993). Vospominaniya o khedere. [Memories of the heder]. *Yevreyskaya shkola*. № 1. S. 65–73. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дубінка Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Dubinka Mykola Mykhalovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 378.046

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-124-130

ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна –

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>
e-mail: irina.zabiaka@ukr.net

**СИСТЕМА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

У контексті важливості та значущості гарантії якості вищої освіти, у статті розкрито особливості оцінки якості вищої професійної освіти у європейських країнах та США, з метою імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняну освітню практику.

У статті описано варіанти рішення актуальної проблеми оцінки якості вищої освіти на Європейському континенті та у США. Охарактеризовано основні мережі національних агенцій, що спеціалізуються на оцінці якості вищої професійної освіти у різних країнах. Здійснено аналіз наукового тлумачення поняття «якість освіти» вітчизняних та зарубіжних науковців.

У статті зроблено спробу систематизувати існуючі підходи до оцінки якості вищої професійної освіти у різних зарубіжних країнах; виділено загальні риси оцінки якості вищої освіти, властиві всій системі вищої освіти Європи та

США; відзначені відмінні особливості оцінки якості вищої освіти зарубіжних країн. Схарактеризовано особливості типів систем оцінки якості вищої освіти. Представлено загальноприйнятих дев'ять критеріїв акредитації університету: цілісність університету; цілі, планування та ефективність; управління та адміністрація; освітні програми; професорсько-викладацький склад та обслуговуючий персонал; бібліотека, комп'ютери та інші джерела інформації; обслуговування студентів та забезпечення умов освіти; матеріальні ресурси, приміщення, устаткування; фінанси.

Охарактеризовано основні мережі національних та регіональних акредитаційних агенцій, що спеціалізуються на оцінці якості вищої освіти у різних країнах. Охарактеризовано основні стандарти та підходи до процесу акредитації та визначено типи акредитації.

У статті розглянуто основні методи оцінювання у Європейському Союзі, якими є: оцінка, акредитація, аудит та ранжування (рейтингування).

У висновках наголошено на важливості врахування зарубіжного досвіду в процесі реформування та модернізації системи оцінки якості освіти та акредитації українських закладів вищої освіти.

Ключові слова. Якість освіти, оцінка якості освіти, вища освіта, моделі оцінки якості вищої освіти, акредитація, аудит, ранжування, самооцінка якості вищої освіти.

ZABIIAKA Iryna Mykolaivna –

candidate of pedagogical sciences, associate professor,
 associate professor of Foreign and Ukrainian Philology Department
 of Lutsk National Technical University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>
 e-mail: irina.zabiiaka@ukr.net

QUALITY ASSESSMENT SYSTEM FOR HIGHER VOCATIONAL EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES

In the context of the importance and significance of the quality assurance of higher education, the article reveals the peculiarities of assessing the quality of higher vocational education in European countries and the United States, with the aim of implementing foreign experience in national educational practice.

The article describes the options for solving the urgent problem of assessing the quality of higher education on the European continent and in the United States. The main networks of national agencies specializing in assessing the quality of higher professional education in different countries are characterized. The scientific interpretation of the concept of "quality of education" by national and foreign scholars is analyzed.

The article attempts to systematize the available approaches to assessing the quality of higher vocational education in different foreign countries; identifies common features of higher education quality assessment inherent in the entire system of higher education in Europe and the United States; notes the distinctive features of higher education quality assessment in foreign countries. The features of types of higher education quality assessment systems are characterized.

The author presents nine commonly accepted criteria for university accreditation: university integrity; goals, planning and effectiveness; management and administration; educational programs; faculty and staff; library, computers and other sources of information; student services and educational conditions; material resources, facilities, equipment; and finances.

The main networks of national and regional accreditation agencies specializing in assessing the quality of higher education in different countries are characterized. The main standards and approaches to the accreditation process are characterized and the types of accreditation are defined.

The article discusses the main methods of assessment in the European Union, which are: assessment, accreditation, audit and ranking.

The conclusions emphasize the importance of taking into account foreign experience in the process of reforming and modernizing the system of education quality assessment and accreditation of Ukrainian higher education institutions.

Key words: quality of education, education quality assessment, higher education, models of higher education quality assessment, accreditation, audit, ranking, self-assessment of higher education quality.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В даний час проблема гарантії якості вищої освіти набула особливої значущості, оскільки в більшості країн підвищення якості вищої освіти відноситься до стратегічного державного завдання в контексті збереження високого інтелектуального потенціалу нації та стабільного економічного розвитку держави. Високий рівень освіченості усіх громадян є запорукою створення якісного, економічно розвинутого та справедливого суспільства. Поняття «якість освіти» та її змістова сутність не є статичними. Вони відображають ознаки історичної епохи, рівень

духовно-морального та технологічно-економічного розвитку суспільства.

Неможливо не акцентувати увагу на ефективності вищої професійної освіти, невід'ємним елементом якої є постійне проведення оцінки її якості. Відтак, важливим завданням державного значення є забезпечення високої якості та перспективності освіти в країні. У даному аспекті розгляд зарубіжного досвіду дозволить зрозуміти, наскільки дані методики оптимальні для України і які подальші кроки на шляху до якісного вищої професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему забезпечення якості вищої освіти, її розвитку, вивчали вітчизняні науковці

В. Кремень, А. Василюк, В. Білокопитов, О. Грішнова, М. Згуровський, Г. Козлакова, С. Ніколаєнко, Б. Неткова, Н. Савицька, М. Танась та ін. Концептуальні аспекти модернізації вищої освіти та управління якістю освіти були предметом дослідження О. Серняка, О. Панич, О. Красовської, В. Ліпської, С. Мудрої, С. Сисоєвої. Важливість завдань якості освіти як на державному так і регіональному рівнях було розкрито в працях В. Кременя, І. Вакарчука, В. Лугового, С. Ніколаєнка. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у зарубіжних країнах Європейського Союзу було розкрито в наукових пошуках І. Золотарьової, М. Колісник О. Шийко. Систему оцінювання якості середньої та вищої освіти вивчали В. Журавський, А. Загородній, Ю. Захаров, Л. Кайдалова, К. Корсак, С. Ніколаєнко, Г. Степенко, С. Шевченко та ін.

До зарубіжних вчених, предметом вивчення яких є якість вищої освіти належать N. Alexiadou, C. Ante, S. Grek, T. Börzel, M. Lawn, C. Radaelli, B. Robert, H. De Rudder, M. Zeitlin

Мета статті розкрити проблему основних тенденцій забезпечення якості вищої професійної освіти в зарубіжних країнах.

Методи дослідження. В процесі наукового дослідження зазначеної проблеми було використано такі методи: аналіз наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження, систематизація, узагальнення та інтерпретаційно-аналітичний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття гарантії якості вищої освіти в спільноті науковців визначається як система показників, що відображають рівень якості вищої освіти, а інструментарієм, що дозволяє визначити та оцінити ступінь здійснення гарантії, є оцінка якості освіти.

В нормативних документах Болонського процесу щодо ключового поняття «якість вищої освіти» використовується термін «assurance», який означає і як «забезпечення», і як «гарантування».

У наукових пошуках, на основі аналізу зарубіжних джерел О. Шийка робить висновок, що європейських університетах використовують термін «покращення якості» [4].

І. Золотарьова і М. Колісник у своїх наукових розвідках з'ясували, що в освітянській спільноті країн – учасниць Болонського процесу, одночасно вживаються два поняття «забезпечення якості вищої освіти» та «гарантія якості» [1].

У «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (2015), якість освіти тлумачиться як «результат взаємодії між викладачами, студентами та навчальним середовищем закладу», що досягається за умови, якщо «зміст програм, навчальні можливості та ресурсне забезпечення відповідають цій меті» » [3].

У сучасному широкому науково-педагогічному дискурсі феномен якості вищої освіти трактується як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [2].

У зарубіжному науковому просторі серед пріоритетів визначено підвищення якості та відповідності вищої освіти (Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems», 2011)

Заклади вищої освіти надають різні системи гарантій, в основі яких лежать освітні програми, що відповідають професійним стандартам, раціональне використання матеріальних ресурсів, матеріально-технічне забезпечення, працевлаштування випускників, впровадження чіткої структури управління, укомплектування бібліотечного фонду тощо. Усе ці елементи є умовами забезпечення якості вищої освіти Вони дозволяють не тільки підвищити якість наданих освітніх послуг, а також забезпечити розвиток ЗВО загалом.

Говорячи про методики оцінювання вищої освіти, слід зазначити, що основними авторами даного процесу з європейської сторони є Європейська Асоціація Університетів, Європейська Мережа з Забезпечення Якості Вищої Освіти, Європейська Комісія, Національний Союз Студентів Європи, а також національні агенції та асоціації, університети та міністерства [8].

Умовно всю сукупність світових систем оцінювання якості вищої професійної освіти, яка почала складатися ще наприкінці минулого століття, можна розділити на два типи – система з яскраво вираженою централізованою зовнішньою оцінкою якості вищої освіти та система з домінуючою внутрішньою оцінкою.

«Зовнішнє оцінювання» якості вищої освіти поширене в країнах з домінуючими в системі оцінювання державними структурами. Такими структурами є міністерства освіти чи спеціалізовані державні органи, покликані гарантувати високу якість вищої освіти. Самооцінка у разі має формальну «вартість». Слід зазначити, що зовнішнє оцінювання може бути проведено силами громадських організацій. У цьому випадку мають місце такі складові системи оцінки, як державний чи громадський контроль, ліцензування, державна акредитація тощо.

Особливість другого типу систем оцінки якості вищої освіти полягає в тому, що на рівні держави органи зовнішнього оцінювання не існують або не грають визначальної ролі у системі оцінювання. Тут переважає процес внутрішньої самооцінки ЗВО. Робота з оцінки

якості виконується самим університетом і спрямована на покращення діяльності закладу вищої освіти [9].

Переважає більшість внутрішньої самооцінки якості вищої освіти характерно для США та країн, які сприйняли американський зразок оцінки якості (Філіппіни, Тайвань та ін.). Система оцінки якості європейської вищої освіти включає два підходи: континентальний (країни Європи) та британський.

Традиційно для континентального підходу найбільш важливою характеристикою є зовнішня сторона оцінювання, тобто з'ясується, наскільки випускники закладу вищої освіти готові стати учасниками розвитку національної економіки країни. Ця обставина пояснюється тим, що ЗВО фінансує уряд. У цьому випадку мова йдеться про наявність зовнішньої системи оцінки.

Для британського підходу характерні незалежність і автономність, оскільки британські університети вільні у своєму розвитку та виборі форм контролю. У цьому контексті система вищої освіти у Великій Британії знаходиться у меншій залежності від державного фінансування. У рамках даного підходу реалізується внутрішня система оцінки якості.

Доцільність порівняльного аналізу європейської та американської моделей оцінки якості вищої освіти обумовлена тим, що дані системи освіти є конкуруючими.

Бенчмаркінг у даному випадку – один із ефективних інструментів, що дозволяє визначити конкурентну перевагу тієї чи іншої моделі з метою удосконалення системи оцінювання якості освіти.

Процес формування європейської та американської моделей оцінювання якості освіти, обумовлений історичними, соціально економічними умовами, ментальними особливостями різних народів та низкою інших чинників.

Американська модель оцінки якості вищої освіти формувалася протягом достатньо тривалого періоду. Вона принципово відрізняється від британського та континентального підходів і має особливості [5, 6].

Перша особливість обумовлена тим, що у США склалися три моделі взаємин «ЗВО – держава (штат)» на основі яких і сформувалася система оцінювання та управління якістю вищої освіти. Ці відносини можуть варіювати від визначення статусу університету як «ЗВО, що користується підтримкою держави» та «ЗВО, який контролюється державою» до ЗВО як громадського об'єднання, що має свободу у вирішенні значного масиву питань життєдіяльності закладу.

Такий стан справ мав би породити хаос на ринку освітніх послуг. Проте, система акредитації, що сформувалася в США, є

яскравим прикладом «акредитації знизу» як механізму забезпечення якості освітніх послуг.

Друга особливість пов'язана з тим, що у США виділяють три фактори, що визначають якість освіти: регулювання системи освіти через закони; відкриту конкуренцію; систему акредитації. З усіх названих процесів тільки акредитація концентрує свою увагу на інтеграції навчальних програм, тобто встановлення єдиного стандарту якості [10].

У США є три типи акредитації: акредитація усього закладу вищої освіти; акредитація навчальних програм; регіональна акредитація [7].

Перший тип оцінює роботу всього закладу вищої освіти. Другий тип акредитації, також відомий як спеціалізований чи професійний, оцінює окремі програми. Регіональною акредитацією займаються регіональні асоціації, вони оцінюють відповідність якості освіти вимог регіону.

Сьогодні загальна акредитація ЗВО у США проводиться агенціями регіональних асоціацій навчальних закладів (Асоціації університетів, Асоціації чотирьох- та дворічних коледжів), акредитація окремих факультетів та шкіл організується професійними асоціаціями (Американська медична асоціація, Американська асоціація адвокатів, Рада інженерів з питань професійного розвитку).

Кожне з регіональних акредитаційних агентств США розробляє свої критерії, які широко обговорюються, детально прописуються, регулярно переглядаються та доводяться до відома університетів.

Загальноприйнятими є дев'ять критеріїв: цілісність університету; цілі, планування та ефективність; управління та адміністрація; освітні програми; професорсько-викладацький склад та обслуговуючий персонал; бібліотека, комп'ютери та інші джерела інформації; обслуговування студентів та забезпечення умов освіти; матеріальні ресурси, приміщення, устаткування; фінанси [10].

Третя особливість є відображенням тієї практики акредитації закладів вищої освіти США, в якій склалися два основні типи акредитації – інституційна та спеціалізована (професійна).

Інституційна акредитація передбачає, що кожна з частин закладу робить свій внесок у досягнення цілей, хоча й не обов'язково на тому самому рівні якості. Такий тип акредитації здійснюється комісіями регіональних асоціацій акредитації та національних агенцій акредитації.

Спеціалізована, або академічна, акредитація зазвичай відноситься до академічних програм, структурних підрозділів або школам, що є структурними одиницями ЗВО.

Акредитованою структурою у разі може бути коледж або школа в межах університету чи навчальний план у межах освітньої компоненти [6].

На сучасному етапі організації з професійної акредитації, як правило, вимагають, щоб університет спочатку отримав інституційну акредитацію, перш ніж буде акредитована окрема освітня програма.

У контексті децентралізації управління системою вищої освіти у США функціонує Рада з акредитації вищої освіти (Council for Higher Education Accreditation – CHEA) та Федеральний департамент освіти США (U.S. Department of Education). Вони здійснюють контроль за діяльністю акредитаційних агенцій. CHEA створено у 1996 році. Це приватна некомерційна організація коледжів та університетів. Загалом діяльність CHEA зводиться до вироблення методів удосконалення процесу акредитації, розроблення процедури визнання самих акредитаційних комісій, демонстрації того, що рішення про акредитацію закладів вищої освіти приймаються справедливо. CHEA періодично переглядає роботу акредитаційних комісій, розвиваючи якість освіти шляхом формального визнання організацій, що акредитують ЗВО.

Існує також Асоціація спеціальних та професійних акредитаційних комісій (Association of Specialized and Professional Accreditors – ASPA), її членами є професійні акредитаційні структури і метою якої є розвиток системи акредитації. Від своїх членів ASPA вимагає дотримання розробленого нею кодексу практики атестації (Code of Good Practice) [10].

Найбільш авторитетною організацією, що акредитує освітні програми в області техніки та технологій, є Accreditation Board for Engineering and Technology – ABET, яка є федерацією, що складається із 30 професійних інженерних і технічних товариств. Своім завданням організація вбачає у підтримці світового лідерства щодо забезпечення якості та стимулювання інновацій в освітніх програмах галузі прикладних наук, обчислень, техніки та технології. ABET акредитувала понад 1 500 інженерних та 700 технологічних освітніх програм закладів вищої освіти США. За межами США вона оцінює відповідність програм закордонних ЗВО американським аналогом. В США значна роль надається самим університетам, причому у багатьох є власні оцінні центри та незалежні оцінні комісії/

Основними методами оцінювання у Європейському Союзі є оцінка, акредитація, аудит та ранжування (рейтингування). Розглянемо більш детально кожен із методів [9]:

1. «Оцінка» – у глобальному сенсі термін забезпечення якості, проте, досить часто вона розглядається паралельно до інших методів, таких як, наприклад, аудит. На Заході поширені кілька видів оцінки. Першою можна виділити «оцінка освітньої компоненти» – вона акцентується на оцінюванні якості певної освітньої компоненти, як правило, в усіх ОПП, де ця компонента викладається. Другий – «Оцінка

програми» – вона фокусується на діяльності в рамках освітньої програми. Третій – «оцінка закладу освіти», що передбачає вивчається якості роботи ЗВО, організація освітнього процесу, фінансові питання, управління, матеріально-технічна база, а також викладацька та науково-дослідницька робота. Найбільш поширеними оцінками, що використовуються і в Європі і в США, є оцінка освітніх програм та загалом закладів вищої освіти.

2. «Акредитація» – останнім часом особливо активно застосовується в Європейській системі забезпечення якості освіти, зокрема у Німеччині, Норвегії та Нідерландах. Необхідно відмітити, що оцінка та акредитація – це різні речі. У звіті Європейської Мережі із Забезпечення Якості Вищої Освіти за 2010 рік, акредитація була охарактеризована за такими ознаками: акредитація повинна визнавати або не визнавати, що теж можливо, що освітня програма університету чи він сам відповідають вимогам стандарту. Також акредитація включає в себе оцінку на основі ранжирування, дані ґрунтуються на критеріях якості – це завжди або «так», або «ні». Останнім часом акредитація отримала особливе поширення: у Німеччині акредитуються нові освітні програми, це дозволяє зробити заклади вищої освіти гнучкішими у створенні нових освітніх програм; у Нідерландах нещодавно з'явилася Національна Організація з Акредитації, яка займається зовнішньою оцінкою університетів [10].

3. «Аудит» – метод, у межах якого мають бути оцінені сильні та слабкі сторони механізмів та інструментарію, що забезпечують якість освіти, які поширені в ЗВО, що оцінюється. Основна мета цієї діяльності забезпечити моніторинг та покращити діяльність закладу вищої освіти, організацію освітнього процесу та результат навчання. Традиційно аудит найбільш поширений у Великій Британії та Ірландії [11].

4. «Ранжування» є елементом оцінювання, спрямований на порівняння результатів за освітніми компонентами, освітніми професійними програмами, освітніми закладами. Це, на думку Європейської Асоціації Університетів, веде до постійного обміну позитивним досвідом. Це найбільш новий метод в рамках оцінювання.

Основними засадами, на яких базується оцінювання є самостійність та незалежність від держави та закладів вищої освіти у виборі процедур оцінки, застосування самооцінки, зовнішньої оцінки експертами та публічності звітів оцінювання. У рамках Європейської системи оцінки якості ця модель отримала назву «чотириступінчата»

У процесі проведення оцінювання одне з найскладніших питань – це проблема вибору освітніх індикаторів та системи критеріїв та показників.

Проблема освітніх індикаторів полягає у складності визначення критеріїв якісної освіти, оскільки немає прямих показників, що вказують на ефективність або неефективність цього процесу. Тут необхідно враховувати дані і щодо здобувачів освіти, і щодо науково-педагогічних працівників закладу освіти. Індикатори зазвичай групуються за показниками умов здійснення освітньої діяльності (концепція закладу вищої освіти, науково-педагогічний склад, освітні та матеріально-технічні ресурси), показниками процесу (менеджмент закладу вищої освіти, зміст освітніх програм, соціальна інфраструктура тощо), показниками результату (якість підготовки бакалаврів, магістрів, рівень працевлаштування, ефективність науково-дослідницької діяльності, публікаційна діяльність) [11].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Таким чином, можна відзначити, що основними способами оцінки в рамках американської системи є оцінка вузів професійними експертами, оцінка через спеціалізовану акредитацію та самооцінку, а в рамках Європи – це оцінювання та акредитація, часто з боку державних агентств, таких як Фінська рада з Оцінки вищої освіти, Національний комітет з питань Оцінки освіти у Франції

Британська та американська моделі оцінки якості вищої освіти мають подібні риси: як і в американській моделі, «внутрішня» оцінка відіграє важливу роль. Загалом на європейському континенті поки що відсутня єдина система інституційної оцінки діяльності закладів вищої освіти. США в основному керуються єдиними принципами акредитації.

На основі вивчення досвіду зарубіжних країн щодо оцінювання, Україні необхідно розробити таку методику оцінки вищої професійної освіти, щоб були охоплені всі сторони освітнього процесу. Постійний аналіз зарубіжних методів оцінки вищої професійної освіти спрямований на визначення та розробку нових методики оцінювання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. *Вища освіта України*. № 4. 2015. С. 74.
2. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять. Ужгород. ПП «АУТДОР – ШАРК». 2015. 138 с.
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ. ТОВ «ЦС», 2015. С. 6-7.
4. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. № 1 (132). 2016. С. 139.
5. Commission on Institutions of Higher Education (CINE) [Electronic resource]. Access mode: URL : <https://cihe.neasc.org/>

6. Eaton Judith S. An Overview of U.S. Accreditation/ CHEA, 2012. p. 12.

7. Middle States Commission on Higher Education. Access mode: URL : <http://www.msche.org/>

8. Georgios, K. M. Joshi, Saeed Paivandi. Quality assurance in higher education a global perspective. Perspectives on higher education. *Contributed articles*. STUDERA. 2017. 246 p.

9. Scheerens J., Glas C., Thomas S. Educational Evaluation, Assessment, and Monitoring: A Systemic Approach. London. New York. Taylor & Francis. 2007.

10. Standards for Accreditation CIHE [Electronic resource]. Access mode: URL : <https://cihe.neasc.org/standards/policies/standards-accreditation/standards-effective-july-1-2016>

11. The System of quality assurance in the activities of the National Evaluation and Accreditation Agency. URL : http://www.neaa.government.bg/images/files/Sistema_z_a_osigurjavane_na_kachestvo_NEAA_EN_short.pdf/

REFERENCES

1. Zolotarova, I., Kolisnyk, M. (2015). Rozvytok systemy otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity u frankomovnykh krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dosvid Frantsii ta Belhii [Development of the Higher Education Quality Assessment System in the French-Speaking Countries of the European Union: Experience of France and Belgium]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 4. S. 74. [in Ukrainian]
2. Innovatsii u vyshchii osviti: hlosarii terminiv i poniat [Innovations in higher education: a glossary of terms and concepts]. (2015). Uzhhorod. PP «AUTDOR – SHARK». 138 s. [in Ukrainian]
3. Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity (2015). [Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area]. (ESG). Kyiv. TOV «TsS». S. 6-7 [in Ukrainian]
4. Shyika, O. (2016). Kategoria yakosti vyshchoi osvity: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Higher Education Quality Category: Theoretical and Methodological Aspect]. *Molod i rynok*. № 1 (132). S. 139. [in Ukrainian]
5. Commission on Institutions of Higher Education (CINE) [Electronic resource]. Access mode: URL : <https://cihe.neasc.org/> [in English]
6. Eaton Judith, S. An Overview, of U.S. Accreditation. (2012). CHEA, p.12 [in English]
7. Middle States Commission on Higher Education. Access mode: URL : <http://www.msche.org/> [in English]
8. Georgios, K.M. Joshi, Saeed Paivandi. (2017). Quality assurance in higher education a global perspective. Perspectives on higher education. *Contributed articles*. STUDERA. 246 p. [in English]
9. Scheerens, J., Glas, C., Thomas, S. (2007). Educational Evaluation, Assessment, and Monitoring: A Systemic Approach. London. New York. Taylor & Francis. [in English]
10. Standards for Accreditation CIHE [Electronic resource]. Access mode: URL : <https://cihe.neasc.org/standards/policies/standards-accreditation/standards-effective-july-1-2016> [in English]
11. The System of quality assurance in the activities of the National Evaluation and Accreditation Agency URL : http://www.neaa.government.bg/images/files/Sistema_za_osigurjavane_na_kachestvo_NEAA_EN_short.pdf/ [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та

української філології Луцького національного технічного університету.

Наукові інтереси: система оцінки якості вищої професійної освіти в зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZABIIAKA Iryna Mykolaivna – candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor

of Foreign and Ukrainian Philology Department of Lutsk National Technical University.

Scientific interests: quality assessment system for higher vocational education in foreign countries.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

УДК 372.2.8:811.161.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-130-135

ЗАВІТRENKO Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

СНІСАРЕНКО Ірина Євгеніївна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ НАВИЧОК УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Успішне виконання роботи з формування математичних уявлень учнів спеціальної школи, яка є складним і багатоплановим процесом, потребує значних зусиль як з боку педагогів, так і школярів. У статті з'ясовано, що успіх процесу формування математичних навичок забезпечується кропіткою роботою над удосконаленням змісту завдань та доцільністю добору вправ для зазначеної категорії учнів. На думку багатьох педагогів (Колупаєва А. А, Ховланд К., Хренова В. В., Шнайдер В. та ін.), викладанню математики належить важливе місце в загальній системі навчально-виховної роботи спеціальної школи. Від успішного засвоєння математичних уявлень дітьми з особливими освітніми проблемами багато в чому залежить їхня успішність із усіх інших шкільних предметів.

У статті наголошується, що порушення вищих форм пізнавальної діяльності у школярів з інтелектуальною недостатністю призводять до значних труднощів при оволодінні навчальним матеріалом. Спеціальна школа - це навчальний заклад, який розрахований на інтелектуальний потенціал цих учнів і навчання в якому дає їм можливість після закінчення адаптуватись до життя в суспільстві. Враховуючи труднощі оволодіння ними знань, об'єм навчального матеріалу зменшений порівняно з загальноосвітньою школою. При цьому, він відповідає логічно закінченій системі, що дозволяє використовувати отримані математичні знання, вміння та навички безпосередньо в процесі трудової діяльності і життя в соціальному оточенні. Всі математичні поняття та навички, які вивчаються учнями спеціальної школи, носять цілісний та завершений характер.

Зміст навчального матеріалу з математики має чітко визначену корекційно-розвиваючу спрямованість. Це означає, що кожен метод, прийом, який використовує вчитель на уроці математики, має бути спрямований не лише на формування школярів з порушенням інтелекту системі математичних знань, умінь та навичок, але й на подолання вад фізичного та психічного розвитку: уваги, пам'яті, мислення, мовлення, емоційно-вольової сфери, моторики тощо. Особливістю розташування матеріалу в програмі є його «забігання» наперед, наявність підготовчих вправ, які поволі підводять учнів до формування того або іншого поняття. Це дозволяє вчителю організувати систему підготовчих вправ для вивчення найбільш складних тем та розділів.

Навчальна програма з математики передбачає дотримання принципу доступності матеріалу, його відповідності змісту та методам викладання цієї дисципліни віковим, типологічним та індивідуальним пізнавальним можливостям учнів з порушенням інтелекту. Цей принцип забезпечується тим, що вчитель поступово переходить від легкого до складного, від конкретного до абстрактного матеріалу, враховуючи при цьому пізнавальні можливості школярів і фіксуючи увагу на тих змінах, які відбуваються у них під час корекційно-розвивального вливу. Його дотримання дозволяє дітям зі стійкими інтелектуальними вадами краще засвоювати, усвідомлювати, запам'ятовувати та відтворювати у потрібний момент відповідний навчальний матеріал.

Індивідуальний підхід – необхідна умова організації процесу навчання математики: краще встигаючі школярі потребують додаткових завдань, більш складніших, а для учнів, які, з тих або інших причин, відстають з математики, програмою передбачено індивідуальні, полегшені завдання. В ній відведено спеціальний розділ, в якому визначено мінімальний рівень знань, засвоєння яких дозволяє переводити учнів з одного класу в наступний.

З огляду на неоднорідність складу учнів класу, різні можливості під час засвоєння математичного матеріалу програма вказує на необхідність диференціації навчальних вимог. В цілому, вона визначає оптимальний обсяг знань, умінь і навичок, які доступні для більшості школярів. Але практика і спеціальні дослідження свідчать, що майже в кожному класі є учні, які постійно відстають від своїх однокласників у засвоєнні математичних знань.

«Диференційований підхід означає роздільне навчання учнів в залежності від тих чи інших притаманних їм відмінностей. Диференційоване навчання відбувається як паралельне навчання груп учнів, - пише І. Г. Єременко, - які відрізняються за рівнем розвитку пізнавальних можливостей: кожна група навчається у своєму темпі за окремою програмою».

Враховуючи це положення програма з математики складена для I і II відділень: учні з більшими пізнавальними можливостями займаються за програмою першого, а школярі з меншими - за програмою другого відділення. Програма другого відділення містить у собі значно менше матеріалу. Він є децю спрощеним, але при цьому без порушення логіки дисципліни. Для школярів, які відстають у вивченні математики, програма передбачає спрощення по розділах у кожному класі і дозволяє вчителю варіювати вимоги до них залежно від їхніх індивідуальних можливостей.

Отже, формування математичних навичок дітей з ООП повинно ґрунтуватися на їхній діяльності, а також на принципах, змісті і методичних засобах навчання, визначених у чинній системі навчання математики. Спеціальна корекційна робота, спрямована на активізацію комунікативних навичок школярів з особливими потребами, повинна сприяти успішній корекції в них вад інтелекту та інтенсифікації загального розвитку.

Ключові слова: спеціальна школа, аналітико-синтетичний метод, спеціальна корекційна робота, навички, ігрова діяльність, пізнавальна сфера.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

SNISARENKO Iryna Yevheniivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

FORMATION OF MATHEMATICAL SKILLS IN PUPILS OF SPECIAL SCHOOL

Successful completion of the work of forming the mathematical imagination of special school students, which is a complex and multifaceted process, requires significant efforts on the part of both teachers and pupils. The paper states that the success of the process of forming mathematical skills is ensured by careful work on improving the content of the tasks and the appropriateness of the selection of exercises for the specified category of pupils. According to many educators (Kolupayeva A. A., Hovland K., Schnider V., Hrenova V. V.), the teaching of mathematics has an important place in the general system of educational work of a special school. Successful learning of mathematical concepts by children with special educational needs is a major determinant of their success in all other school subjects.

The paper emphasizes that violations of higher forms of cognitive activity in schoolchildren with intellectual disabilities lead to significant difficulties in mastering educational material. A special school is an educational institution designed for the intellectual potential of these students, the training in which gives them the opportunity to adapt to life in society after graduation. Taking into account the difficulty of acquiring knowledge by such pupils, the amount of educational material is reduced as compared to a comprehensive school. At the same time, it corresponds to a logically complete system, which allows to use the acquired mathematical knowledge, skills and abilities directly in the process of work and life in the social environment. All mathematical concepts and skills, which are studied by students of a special school, are integral and complete in nature.

The content of the mathematics curriculum has a clearly defined corrective-developmental orientation. This means that every method, every technique that a teacher uses in a math lesson, should be aimed not only at forming mathematical knowledge, skills and abilities in pupils with intellectual disabilities, but also at overcoming physical and mental developmental disabilities: attention, memory, thinking, speech, emotional-volatile sphere, motor skills, etc. A peculiarity of the arrangement of the material in the program is its "preparation" in advance, the presence of preparatory exercises that slowly prepare students to the formation of one or another concept. This allows the teacher to organize a system of preparatory exercises in order to study the most difficult topics.

The curriculum in mathematics provides the principle of availability of the material, its correspondence to the content and methods of teaching this discipline to the age, typological and individual cognitive abilities of students with intellectual disabilities. This principle is ensured by the fact that the teacher gradually moves from easy to complex, from concrete to abstract material, taking into account the cognitive abilities of schoolchildren and paying their attention on those changes that occur in them during the corrective-developmental influence. It allows children with persistent intellectual disabilities to better absorb, understand, remember and reproduce appropriate learning material at the right time.

An individual approach is a necessary condition for the organization of the process of learning mathematics: students who are better at keeping up with time need additional, more difficult tasks, and for students who, for any reason, fall behind in mathematics, the program provides individual, easier tasks. There's a special section in this program that defines the minimum level of knowledge that transfers pupils from one grade to the next.

Taking into account the heterogeneity of the composition of the class, as well as the different possibilities of learning mathematical material, the program indicates the need for differentiation of educational requirements. In general, it determines the optimal amount of knowledge, skills and abilities available to most schoolchildren. But practice and specific studies show there are students in almost every class who consistently lag behind their peers in math.

“Differentiated approach means that students are taught separately according to their inherent differences. As mentioned by I.G. Yeremenko, differentiated learning occurs when groups of students with different levels of cognitive development learn in parallel: each group studies at its own pace according to a separate program”.

Taking this into account, the program in mathematics is designed for I and II departments: pupils with a higher level of cognitive ability follow the program of the first department, and pupils with a lower level of cognitive ability follow the program of the second department. The program of the second department contains significantly less material. It is a bit simplified, without violating the logic of the discipline. For pupils who are lagging behind in learning mathematics, the program provides simplification by section in each class, and allows the teacher to vary the requirements for them depending on their individual abilities.

Thus, the formation of mathematical skills of children with special educational needs should be based on their activities, as well as on the principles, content and teaching methods defined in the current system of teaching mathematics. Special correctional work aimed at activating the communication skills of schoolchildren with special needs should contribute to the successful correction of their intellectual defects and the intensification of general development.

Key words: special school, analytical-synthetic method, special correctional work, skills, game activities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Робота з формування математичних уявлень в учнів спеціальної школи є складним і багатоплановим процесом. Успішне її виконання потребує значних зусиль як з боку педагогів, так і школярів. Корекційна робота навчання математичних уявлень в учнів з вадами інтелекту повинна мати комплексний та системний характер. Власне, робота із зазначеною групою має проводитись послідовно, оскільки успіх процесу формування математичних навичок забезпечується кропіткими зусиллями вчителів над удосконаленням змісту завдань та доцільністю добору вправ, що є надважливим завданням для педагога, відтак, є *актуальним* для сучасної педагогічної науки.

Особливості психофізичного розвитку дітей з ППР обумовлюють корекційну спрямованість занять з формування елементарних математичних уявлень, особливості якого слугували *об'єктом* нашої розвідки. Зазвичай, у дітей з інтелектуальною недостатністю виявляється недорозвинення наочних форм мислення. Це обмежує збагачення наявного досвіду новими знаннями, а також ускладнює засвоєння навчального матеріалу. Отже, у процесі навчання дітей у спеціальному закладі дошкільної освіти доцільно проводити корекційну роботу з формування наочно-дійового мислення. Саме практичні вправи і завдання з формування елементарних математичних уявлень мають достатній потенціал у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системі корекційно-педагогічної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку (ППР) формуванню елементарних математичних уявлень належить важлива роль. Математика сприяє більш досконалому вивченню реального довкілля, а математичні уявлення опосередковано пов'язані з ним.

Математична підготовка надає дитині можливість правильно сприймати навколишнє середовище, орієнтуватися в ньому, виконувати елементарні арифметичні дії не лише в навчальній, а й в ігровій, трудовій, мистецькій і соціально-побутовій діяльності. У розвитку дітей

з ППР, як і в дітей з нормотиповим розвитком, наявні сенситивні періоди, що є сприятливими для підготовки до засвоєння початкових математичних знань. Своєчасна діяльність усіх органів почуттів дитини забезпечує широкі можливості диференційованого сприйняття різних аспектів (кольору, форми, величини) і множин предметів довкілля. Дитина здатна адекватно сприймати довкілля, здобувати власний життєвий досвід.

Під математичним розвитком дошкільників, як правило, розуміють якісні зміни у формах пізнавальної активності дитини, що відбуваються в результаті формування елементарних математичних уявлень і пов'язаних з ними логічних операцій. Аналіз наукових досліджень (Колупасєва А. А., Таранченко О. М. [3], Мартинчук О.В. [5], Хренова В.В. [6], Утьосова О.І. [7] та ін.) і педагогічного досвіду переконує в тому, що раціонально організоване навчання дошкільників математики забезпечує загальний розумовий та особистісний розвиток дітей. Відтак, важливого значення набуває педагогічне керівництво з боку дорослого. Гаврилов О., Королько Н., Ляшенко О. зазначають, що навчання математики – це процес, при якому відбувається корекція наявних психофізичних відхилень і всебічний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями [1].

Відомо, що органічне ураження центральної нервової системи на ранніх етапах онтогенезу обумовлює порушення психічного розвитку. Формування пізнавальної діяльності в дитини відбувається повільно і характеризується своєрідністю й специфічними особливостями [5]. Отже, зниження загальної психічної активності в дітей з ППР призводить до обмеженості їхнього життєвого досвіду, недостатності емоційно-вольової сфери і поведінки. Відтак діти цієї категорії не відчують потреби в пізнанні, у них відзначається відсутність інтересу, уваги до предметів найближчого оточення: вони не утримують погляд на об'єктах (предметах, іграшках тощо), не розглядають їх. Чуттєвий досвід виявляється бідним і недостатнім. Своєю чергою, успішність формування математичних уявлень знаходиться в прямій залежності від того, на якому шаблі чуттєвого пізнання

знаходиться дитина, наскільки чіткими є уявлення про відносини реальних предметів. Чуттєве пізнання надає первинну інформацію щодо об'єктів довкілля у вигляді окремих наочних уявлень про них і формується в результаті прямого контакту дитини, її органів чуття з об'єктом, що потребує пізнання. Досить низька активність/відсутність сенсорних процесів ускладнює в дітей з ППР накопичення досвіду сприймання якостей і різних множин предметів. Виявляються також несформованими початкові уявлення про множинність і кількість, що складається з одно- і різнорідних предметів.

Для опановування математичними уявленнями необхідний достатній рівень розвитку практичних дій з предметами. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку перші дії хапання і маніпуляції з'являються зі значним запізненням, мають стереотипний монотонний характер і не спрямовані на виявлення й дослідження властивостей предметів (Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. [2]). Надалі відзначається моторна незграбність, недостатня координація рухів, слабе переключення з однієї дії на іншу. Це перешкоджає пошуку і формуванню способів дій з групами однорідних предметів, а також гальмує розвиток дій руками, що має вирішальне значення на початкових етапах формування лічильної діяльності. Діти не можуть здійснювати такі предметні дії, як перекладання предметів, розкладання на столі, виділення з множини окремих елементів, об'єднання, групування об'єктів і розташування їх у ряд. Надалі, без цілеспрямованої допомоги дорослого дії не мають позитивної динаміки, відзначається їх непродуктивність, відсутність орієнтування на властивості предметів у вирішенні практичних завдань. Предметна діяльність у дітей цієї категорії самостійно не виникає, а сенсорний і практичний досвід не накопичується. Також спостерігається недостатність функціонування і злагодженої діяльності зорового, слухового, тактильно-рухового аналізаторів.

Задля формування елементарних математичних уявлень і використання їх

у повсякденній практиці необхідний певний рівень самостійності мислення, що

забезпечує розуміння внутрішніх зв'язків і залежностей предметів, явищ довкілля. Уявлення про множини, геометричні фігури та арифметичні дії становлять основу математичної підготовки дітей. Вони відбивають зв'язки й відношення предметів довкілля і є поняттями високого ступеня абстрактності й узагальненості.

Організація спеціальної корекційно-педагогічної роботи з формування елементарних математичних уявлень передбачає врахування своєрідного розвитку пізнавальної діяльності, індивідуальних особливостей і позитивних (потенційних) можливостей кожної дитини. Це сприятиме накопиченню життєвого досвіду,

освоєнню кількісних уявлень, що є досить важливим для орієнтування в соціумі. Окремі дослідження [1, 4] доводять, що при опануванні елементарними математичними уявленнями здійснюється коригуючий вплив стосовно найслабших сторін психічної діяльності, відзначаються якісні зміни в пізнавальних процесах дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Пізнання дітьми якісних і кількісних відносин між предметами відбувається шляхом порівняння, зіставлення предметів і груп предметів (множин). Виконання порівняння вимагає вміння виділяти одні ознаки об'єкта й абстрагуватися від інших. Форма, величина, просторове розташування предметів і їх частин є зовнішніми ознаками, що досить добре сприймаються учнями. А от кількість як особливу ознаку, яка не залежить від кольору, форми, величини, слід виділити, абстрагувати від інших ознак предмета.

У процесі формування елементарних математичних уявлень учнів треба навчати порівнювати об'єкти за однаковими характеристиками: колір, форма, розмір. Наприклад, завдання на розподіл групи предметів за певною ознакою (великі і маленькі, червоні і сині тощо). Усі завдання, на кшталт «Знайди такий самий», спрямовані на формування вміння порівнювати. Дітей варто навчати також виявляти ознаки і впізнавати предмети. Адже вміння виокремлювати якості об'єкта, порівнювати предмети за однаковими ознаками вихованець зможе використовувати для вирішення життєвих ситуацій, що вимагають порівняння.

Педагогу треба навчати дітей виконувати найпростіші узагальнення, які є результатом їхньої діяльності (емпіричні узагальнення). Для підведення до таких узагальнень дорослий підбирає об'єкти діяльності, ставить запитання в спеціально розробленій послідовності, допомагає робити узагальнення. Під час мовленнєвого формулювання важливо вчити правильно розуміти математичні терміни. Добираючи математичний матеріал, досить важливо пам'ятати, що ознаки об'єктів мають бути явними, суттєвими й чіткими.

На заняттях з математики також варто навчати вихованців цілеспрямованих дій. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку обумовлюють наочно-дійовий і предметно-практичний характер навчання. На початковому етапі мислення формується в плані дій, з опорою на сприймання, воно розвивається шляхом цілеспрямованих дій. Тому доцільно застосовувати певну послідовність у використанні прийомів навчання:

а) *відтворення дій педагогом*. Усі дії відбуваються на високому емоційному тлі, супроводжуються словесними поясненнями і

здійснюються в ігровій ситуації. Діти мають бути наближені до місця дії з об'єктами, а саме, під час спостереження їм необхідно надати можливість доторкнутися, помацати, розглянути все, що пропонує педагог. Рухи руки (обмацування, обведення по контуру) сприяють точності сприймання, рука «вчить» очі. Поступово з пасивного спостерігача дитина стає активним учасником. Важливим є розвиток у вихованців прагнення діяти разом з дорослим, спостерігати за перетворенням матеріалу, висловлювати радість, здивування, задоволення в процесі діяльності;

б) *спільні дії педагога та дитини*. Дорослий бере руку дитини у свою і спільно з ним виконує потрібну дію. Спільні дії застосовуються на самому початку навчання, при формуванні нових знань і виконанні складних завдань, а також за умови наявності в дитини рухових порушень. Вихованець при цьому фіксує увагу на руці і на предметі, обмацує предмет, стежить за його переміщенням, знаходить місце кожного предмета серед одно- і різнорідних. При цьому, педагог надає допомогу дитині: уповільнює власні дії, виконує дії разом з дитиною, здійснює акцентування на кожному етапі, спрямовує погляд дитини на предмет і дію з ним. Зазначений технологічний алгоритм сприяє розвитку в дітей зорово-рухової координації, моторики, предметного сприймання;

в) *наслідування дій дорослого*. Дошкільники візуально сприймають кожен предмет у руці педагога і дію, що виконується. Наприклад, педагог кладе на стіл багато однорідних предметів (кубиків), потім бере 1 кубик і називає кількість взятих предметів. Увесь час тримаючи предмет у руці, просить дітей зробити так само. У цьому випадку вибір необхідного предмета, способи діяльності і послідовність виконання дій надаються в готовому вигляді. Спільні дії і дії за наслідуванням слугують підготовчими до виконання дій за зразком, а потім – до виконання завдань за словесною (вербальною) інструкцією;

г) *дії за зразком*. Вихованець не бачить дій дорослого, а лише готовий результат. Наприклад, перед педагогом і перед дитиною лежать однакові групи однорідних предметів. Педагог за екраном бере 1 предмет, показує його дитині і пропонує взяти стільки ж;

д) *виконання завдань за словесною (вербальною) інструкцією*. Педагог пропонує взяти один (багато) предметів: «Візьми одне яблуко», «Принеси багато яблук». Дитина розуміє інструкцію і виконує її без допомоги дорослого. Доцільне застосування педагогом завдань математичного змісту з використанням ігрового, природного і залишкового матеріалів сприяє оптимізації психічної активності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, забезпечує варіативність, багаторазове повторення і застосування елементарних знань у нових практичних ситуаціях. Це є досить

важливим як для формування елементарних математичних уявлень, так і для соціального розвитку дітей.

При плануванні педагогу потрібно звернути увагу на взаємозв'язок математичного змісту досліджуваного матеріалу з іншими освітніми лініями: розвиток мовлення, ознайомлення з довкіллям, художньо-естетичний, музичний розвиток, формування здоров'язбережувальної компетентності тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, засвоєння навіть елементарних математичних уявлень потребує високого рівня розвитку в дітей таких процесів логічного мислення, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, що недорозвинені в учнів із порушеннями розумового розвитку.

Отже, для успішного процесу формування елементарних математичних уявлень у дітей з інтелектуальними порушеннями педагог має визначити не лише труднощі, а й потенційні можливості кожної дитини, з тим, щоб намітити

шляхи включення її в навчально-ігрову діяльність математичного змісту з урахуванням психофізичних особливостей і ступеня порушення. Корекційний педагог також має орієнтуватись у соціальній ситуації розвитку дитини, знати про наявність або відсутність ресурсних факторів довкілля, що стимулюють і підсилюють ефект корекційної роботи загалом і засвоєння математичних уявлень зокрема.

Це дасть можливість правильно організувати диференційований і індивідуальний підхід до дитини, визначити оптимальні шляхи і перспективи її розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилов О. В., Ляшенко О. М., Королько Н. І. Спеціальна методика математики. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друк-Сервіс". 2014.
2. Дорошко І. І., Малихіна О. С., Туріщева Л. В. Розвиток комунікативних умінь дітей з ооп в умовах інклюзивного навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. № 4. 2022. С. 134–138. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/70/167>
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. Харків: Ранок, 2019. 304 с. URL: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlyapedpratsivnykiv-ospotreby/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20seredovyshchi%20\(Kolupaieva_Taranchenko\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlyapedpratsivnykiv-ospotreby/Navch%20ditei%20z%20osobl%20osvitnimy%20potrebamy%20v%20inkl%20sередovyshchi%20(Kolupaieva_Taranchenko).pdf)
4. Lasswell Harold D. The structure and function of communication in society. In: Schramm, W. & Roberts, D. F. The Process and Effects of Mass Communication. Urbana: University of Illinois Press, 1971. P. 84–99. URL: http://sipa.jlu.edu.cn/_local/E/39/71/4CE63D3C04A10B5795F0108EBE6_A7BC17AA_34AAE.pdf
5. Мартинчук О. В. Концепція підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту*

соціальних технологій Університету «Україна». № (1) 15. 2018. С. 49–53. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/O_Martynchuk_Znpkhist_2018_1_IL.pdf

6. Хренова В. В. Інклюзивна освіта в умовах нової української школи: проблеми та перспективи. *Education and pedagogical sciences*. 2020. № 1. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2020_1_3

7. Утьосова О. І. Особливості формування елементарних математичних уявлень у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення: дис. канд. пед. наук. 13.00.03 Корекційна педагогіка. Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет імені Івана Огієнка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 261 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.23/UTOSOVA.pdf

REFERENCES

1. Gavrylov, O. V., Liashenko, O. M., Korolko, N. I. (2014). *Spetsialna metodyka matematyky* [Special methods of teaching Mathematics]. Kamianets-Podilsky: TOV "Druk Service". [in Ukrainian]

2. Dorozhko, I.I., Malyhina, O.Ye. & Turishcheva, L.V. (2022). Rozvytok komunikatyvnyh umin` ditey z oop v umovah inkliuzyvnoho navchannia [Development of communicative skills of children with SEN under conditions of inclusive studying]. *Naukovyi visnyk Uzhgorodskogo natsionalnogo universytetu. Seria: Psihologiya*. (4). S. 134–138. [in Ukrainian]

3. Kolupayeva, A.A., Taranchenko, O.M. (2019). Navchannia ditey z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkliuzyvnomu seredovyschi [Teaching children with specific educational needs in inclusive environment]: navch.-metod. posib. Kharkiv. 304 s. [in Ukrainian]

4. Lasswell, Harold, D. (1971). The structure and function of communication in society. In: Schramm, W. & Roberts, D. F. *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press. P. 84–99 [in English]

5. Martynchuk, O.V. (2018). Kontsepsiya pidgotovky maibutnih fahivtsiv u galuzi spetsialnoyi osvity do profesynoyi diyalnosti v inkliuzyvnomu osvitnyomu seredovyschi [Conception of future specialists preparation in the field of special education within inclusive educational environment]. *Zbirnyk naukuvuh prats` Khmelnytskogo*

instytutu sotsialnyh tehnologiy universytetu `Ukraina`. № (1) 15. S. 49–53. [in Ukrainian]

6. Hrenova, V.V. (2020). Inklyusyvna osvita v umovah novoyi ukraiyins`koyi shkoly: problemy ta perspektyvy [Inclusive education in the conditions of new Ukrainian school: problems and perspectives]. *Osvita ta pedagogichni nauky*. № 1. S. 3-13. [in Ukrainian]

7. Utiosova, O.I. (2020). Osoblyvosti formuvannia elementarnykh matematychnykh uyavlen u ditey z pomirnym ta tiazhkym stupenem intelektualnogo porushennia [Peculiarities of formation of mathematical knowledge in children with intellectual dissabilities]: avtoreferat. Kamianets-Podilsky natsionalny pedagogichny universytet imeni Ivana Ogiyenka, Natsionalny pedagogichny universytet imeni M. P. Dragomanova. 261 p. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

СНІСАРЕНКО Ірина Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: англійська мова професійного спрямування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

SNISARENKO Iryna Yevheniivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: English for specific purposes.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.

УДК 378.147:796.011.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-135-145

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри арійно-рятувальної,
професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму,
Льотна академія Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна –

старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього
середовища та здорового способу життя,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>
e-mail: mte68@ukr.net

МАХНО Вікторія Вікторівна –

викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя,

Центральноукраїнський національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>

e-mail: makhnovika0701@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розглянуто сутність та значення особистої фізичної культури майбутніх фахівців. Показано, що фізична культура особистості – це потужний засіб не тільки фізичного вдосконалення та оздоровлення, але також і виховання соціальної, трудової, творчої активності громадян. І лише при сформованій особистій фізичній культурі фахівця, сприйнятті фізичної підготовки як чинника розвитку творчої активності можливо розраховувати на конкурентоспроможність у майбутній професійній діяльності. Встановлено, що особиста фізична культура характеризується якісним рівнем фізичного розвитку та фізичної освіти, спрямованих на саморозвиток та зміцнення власного здоров'я і здоров'я оточуючих. Також визначені поняття «культура», «фізична культура особистості»; представлена компонентна структура фізичної культури особистості; визначено рівні, критерії та показники сформованої фізичної культури майбутніх фахівців.

Вища освіта надає широкі можливості для переосмислення цінностей фізичної культури студентів, висвітлення в новому спектрі її освітніх, виховних і оздоровчих функцій. Це положення визначає зміст фізичної культури студентів як самостійної сфери діяльності у соціокультурному просторі, виділяючи при цьому її освітні пріоритети.

Перед студентами сьогодні суспільством поставлене глобальне соціально-економічне завдання по інтеграції вітчизняного культурного потенціалу в світову спільноту. Проте її реалізація під силу тільки фахівцям нової формації. Крім глибоких професійних знань за обраною спеціальністю такий фахівець повинен володіти: високими фізичними кондиціями і працездатністю, особистою фізичною культурою, духовністю, неформальними лідерськими якостями. Він повинен не боятися конкуренції, вміти приймати самостійні рішення, тобто бути творчо мислячою, активною і високоморальною особистістю.

Ключові слова: фізична культура, особиста фізична культура, здоров'я, фізичне виховання, специфіка і технологія вищої освіти, зміст фізичної культури студентів, моральні, вольові і фізичні якості, психофізичні здібності, готовність до високопродуктивної праці, показники компонентів фізичної культури особистості.

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor Department of Emergency and Rescue,

Professionally-Applied Physical Training and Tourism,

Flight Academy of the National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna –

Senior Lecturer of the Department of Ecology, Environmental

Protection and healthy lifestyle of the Central Ukrainian

National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>

e-mail: mte68@ukr.net

MAKHNO Viktoriya Viktorivna –

Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and

Healthy Lifestyle of the

Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>

e-mail: makhnovika0701@gmail.com

FORMATION OF PERSONAL PHYSICAL CULTURE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article deals with the essence and importance of personal physical culture of future specialists. It is shown that personal physical culture is a powerful tool not only for physical improvement and health improvement, but also for the education of social, labor, and creative activity of citizens. And only with the formed personal physical culture of a specialist, the education of students' physical culture, the perception of physical training as a factor in the development of creative activity, it is possible to count on competitiveness in future professional activities. It has been established that personal physical culture is characterized by a qualitative level of physical development and physical education aimed at self-development and strengthening one's own health and the health of others. The concepts of "culture", "personal physical culture" are also defined; the component structure of personal physical culture is presented; the levels, criteria and indicators of the formed physical culture of future specialists are determined.

Higher education provides ample opportunities for rethinking the values of students' physical culture, highlighting its educational, upbringing and health-improving functions in a new spectrum. This provision defines the content of students' physical culture as an independent sphere of activity in the socio-cultural space, while highlighting its educational priorities.

Today, society has set a global socio-economic task for students to integrate the national cultural potential into the world community. However, only specialists of a new formation are able to realize it. In addition to deep professional knowledge in the chosen specialty, such a specialist must possess: high physical condition and efficiency, personal physical culture, spirituality, and informal leadership qualities. He or she should not be afraid of competition, be able to make independent decisions, i.e. be a creative, active and highly moral person.

Key words: *physical culture, personal physical culture, health, physical education, specificity and technology of higher education, content of students' physical culture, moral, volitional and physical qualities, psychophysical abilities, readiness for highly productive work, indicators of components of personal physical culture.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Успішне вирішення завдань соціально-економічного розвитку України потребує від кожної людини не тільки високої професійної підготовки, але й належного рівня культури, зокрема фізичної. Важливо, щоб кожен член суспільства правильно ставився до свого здоров'я, своїх фізичних рис і здібностей, розумів їх особисте і соціальне значення, відчував і реалізував внутрішню потребу в фізичній і духовній досконалості [1; 9]. Фізична культура як складова загальної культури, суспільними проявами якої є фізичне виховання та масовий спорт, є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки з'явилося чимало публікацій, в яких розглядаються різні аспекти формування позитивної мотивації та виховання інтересу до фізичної культури і спорту. Питання формування фізичної культури людини і процесу фізичного виховання досліджували такі відомі науковці: Б. Шиян, О. Куц, М. Віленський, Р. Сафін, Т. Круцевич, В. Волков, В. Ареф'єв, В. Столітенко та ін. Дослідженню системи позааудиторної роботи з формування фізичної культури студентів вищих навчальних закладів присвячені роботи Г. Бреславської, І. Вачкова, С. Гончаренка, М. Демкова, А. Кузміньського, Л. Петровської, І. Петрової, С. Пішуна, В. Сластьоніна, М. Фіцули, С. Якименка та ін. Їх праці демонструють позиції авторів щодо вдосконалення різних напрямів, методів, функцій, засобів здійснення та результатів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності студентської молоді. Поряд з цим, малодослідженою залишається проблема формування особистої фізичної культури майбутнього фахівця в умовах вищої професійної освіти.

Мета статті: дослідження та визначення сутності особистої фізичної культури фахівця; представлення компонентної структури фізичної культури особистості; визначити рівні, критерії та показники сформованості особистої фізичної культури майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для характеристики структури поняття «фізична культура» слід зупинитися на визначенні поняття «культура». Проблема визначення поняття «культура» залишається актуальною і на сьогоднішній день, оскільки вона є однією із складних, суперечливих і до кінця не вирішених проблем сучасної філософії. Це пояснюється тим, що ні одне поняття в суспільній науці не викликає такого розмаїття поглядів, визначень, як поняття «культура». Не дивно, що на сьогоднішній день у світовій літературі нараховується більше 250 різних тлумачень сутності культури.

На нашу думку, найбільш вдало поняття «фізична культура особистості» подано у підручнику з теорії і методики фізичного виховання школярів за авторством професора Б. Шияна. Зазначений термін визначається як сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі фізичного виховання і виражаються в її активній діяльності, спрямованій на всебічне удосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя [9].

Фізична культура є частиною передової культури, набутком всього народу. Це потужний засіб не тільки фізичного вдосконалення та оздоровлення, але також і виховання соціальної, трудової, творчої активності громадян. Фізична культура не вичерпується вправами, спортом, гімнастикою, іграми та туризмом: вона включає громадську та особисту гігієну праці, побуту, використання природних сил для загартування, правильний режим праці, відпочинку та харчування. Систематично вживані фізкультура та спорт – це молодість, що не залежить від паспортного віку, це старість без хвороб, оживлена оптимізмом, довголіття, і нарешті – здоров'я [2; 8].

У законах України «Про фізичну культуру і спорт» та «Про освіту», у «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні» основною метою є створення умов, за яких будуть викликані до життя творчі сили молодої особистості, відкриється простір до її активної самореалізації.

Фізична культура особистості – це сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі фізичного виховання і виражаються в її активній діяльності,

спрямованій на всебічне удосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя [8].

Відомі вчені В. Ареф'єв, В. Столітенко [1] визначають особисту фізичну культуру через засвоєння конкретною людиною «фізкультурних» знань, рухових умінь та навичок і досягнення, на основі використання засобів фізичного виховання, належних показників розвитку організму. Ступінь знань та якість набутих рухових умінь і навичок, гармонійність фізичного розвитку, прояви рухових якостей можуть відрізнятися у різних людей. Вважається, що це залежить від ставлення до них окремо взятої людини, її здібностей; від часу, витраченого на навчання і виховання під час спеціально організованих і самостійних занять.

Зміст фізичної культури студентів, стратегія пріоритетних напрямків в її розвитку взаємопов'язані із соціально-економічними чинниками. Державна політика в галузі вищої освіти визначає соціальне замовлення на майбутнього фахівця і ступінь його фізичної готовності.

Вища освіта надає широкі можливості для переосмислення цінностей фізичної культури студентів, висвітлення в новому спектрі її освітніх, виховних і оздоровчих функцій. Це положення визначає зміст фізичної культури студентів як самостійної сфери діяльності у федеральному соціокультурному просторі, виділяючи при цьому її освітні пріоритети.

Перед студентами сьогодні суспільством поставлене глобальне соціально-економічне завдання по інтеграції вітчизняного культурного потенціалу в світову спільноту. Проте її реалізація під силу тільки фахівцям нової формації. Крім глибоких професійних знань за обраною спеціальністю такий фахівець повинен володіти: високими фізичними кондиціями і працездатністю, особистою фізичною культурою, духовністю, неформальними лідерськими якостями. Він повинен не боятися конкуренції, вміти приймати самостійні рішення, тобто бути творчо мислячою, активною і висоморальною особистістю.

Під час навчання у закладі вищої освіти з курсу фізичного виховання передбачається вирішення таких завдань:

- виховання у студентів високих моральних, вольових і фізичних якостей, готовності до високопродуктивної праці;
- збереження і зміцнення здоров'я студентів, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму, підтримка високої працездатності протягом усього періоду навчання;
- всестороння фізична підготовка студентів;
- професійно-прикладна фізична підготовка студентів з урахуванням особливостей їх майбутньої трудової діяльності;

- здобуття студентами необхідних знань з основ теорії, методики і організації фізичного виховання і спортивного тренування;

- вдосконалення спортивної майстерності студентів-спортсменів;

- виховання у студентів переконаності в необхідності регулярно займатися фізичною культурою і спортом [7].

Процес навчання організується залежно від стану здоров'я, рівня фізичного розвитку і підготовленості студентів, їх спортивної кваліфікації, а також з урахуванням умов і характеру роботи їх майбутньої професійної діяльності. Одним із головних завдань закладів вищої освіти є фізична підготовка студентів. У вищому навчальному закладі загальне керівництво фізичним вихованням і спортивно-масовою роботою серед студентів, а також організація спостережень за станом їх здоров'я покладено на ректора, а конкретне їх проведення здійснюється адміністративними підрозділами і громадськими організаціями вузу.

Зміст державної програми для вузів, її структура, виділення пріоритетних напрямів відображають принципи державної політики в галузі професійної освіти.

Вимоги до професійної підготовки фахівців визначають специфіку і технологію вищої освіти: ринкова кон'юнктура сучасного суспільства пред'являє більш високі вимоги до випускника закладу вищої освіти. Використання нових концептуальних підходів, апробованих європейським досвідом вищої освіти, допускає поетапне навчання фахівців із вибраної спеціалізації. Багаторівнева структура підготовки фахівців спрямована на оптимальну інтеграцію загальнокультурної і суспільно-наукової підготовки випускників при формуванні у них високопрофесійних умінь і навичок. Система вищої освіти, яка реалізується в Україні, за своєю структурою найбільш близька до англо-американської вищої школи. Її важливою особливістю є наявність трьох рівнів. Рівень бакалавра і магістра допускає навчання на масових ступенях вищої освіти, а більш високий рівень відповідає навчанню в аспірантурі. Кваліфікація «бакалавр» (від латинського кореня – перший вчений ступінь) допускає володіння професійними навичками самостійної діяльності на базі широкої і систематизованої фундаментальної підготовки. До обов'язкового мінімуму змісту курсу «Загальні гуманітарні і соціальнозначущі дисципліни» на рівні підготовки бакалавра входить ряд положень. Бакалавр зобов'язаний розуміти роль фізичної культури в розвитку людини, добре орієнтуватися в питаннях фізичної культури і здорового способу життя, а також володіти системою практичних умінь і навичок, що забезпечують зміцнення здоров'я, розвиток психофізичних здібностей і якостей.

Другий, більш високий ступінь професійного навчання на ступінь «магістра» (від латинського кореня – майстер, вчитель), допускає поглиблене професійно-теоретичне навчання, значною мірою орієнтоване на здібних студентів. Магістр повинен мати глибокі професійні знання з теорії, методики і практики оздоровчих систем, професійно-прикладної фізичної підготовки і спортивного тренування.

Подальше підвищення кваліфікації в галузі наукової діяльності в аспірантурі здійснюється на основі магістерського ступеня і допускає вищий духовно-творчий рівень осмислення знань, накопичених людством у сфері фізичної культури [2].

Рекомендації базисної навчальної програми з фізичної культури студентів носять законодавчий характер для закладів вищої освіти і визначають загальну стратегію формування високої особистої фізичної культури студента. Її зміст орієнтує педагогічний процес не на посереднього студента, а дозволяє диференційовано підходити до виховання кожної конкретної особи майбутнього фахівця. На всіх трьох ступенях вищої освіти пріоритетною є концепція здоров'я студентів, їх оптимальна рухова активність. Здоров'я студентів розглядається як абсолютна життєва цінність, основа їх духовної зрілості. Програмою виділяються три основні форми фізкультурної діяльності студентів.

Перша форма – академічні заняття в учбовий час вирішують три групи педагогічних завдань: освітні, виховні і оздоровчі з переважною освітньою спрямованістю.

Друга форма допускає активні заняття спортом у позанавчальний час. Максимальний розвиток рухових здібностей, які забезпечують досягнення високих рівнів спортивно-технічної майстерності студентів, є пріоритетним напрямком при зв'язаній реалізації виховних і освітніх завдань.

Третя форма активного дозвілля студентів – організація самостійних занять у позанавчальний час (у тому числі і в комерційних оздоровчих групах із пріоритетною оздоровчою спрямованістю), використання різних форм і засобів фізичної культури [2].

Головною метою занять студентів першого курсу є пристосування до інтенсивної інтелектуальної діяльності засобами фізичної культури. Поточними педагогічними завданнями є:

1. Виховання у студентів інтересу і потреби до занять фізичними вправами.
2. Розвиток резервних можливостей організму студентів.
3. Формування і вдосконалення знань по організації самостійних занять у формі активного дозвілля.

На другому курсі навчання головним завданням є всесторонній розвиток організму студентів. Поточним педагогічним завданням є:

1. Виховання у студентів соціально значущих якостей.

2. Освоєння оздоровчих програм із використанням різних форм фізичної культури.

3. Формування поглиблених знань у галузі технології фізичної культури.

Для студентів третього курсу головною метою є розвиток потреби в здоровому способі життя. Поточними педагогічними завданнями є:

1. Гармонійний розвиток організму студентів та істотне підвищення їх фізичної працездатності.

2. Виховання стійкої потреби студентів у фізичному самоудосконаленні, самопізнанні і самооцінці.

3. Виховання дисциплінованості і працьовитості в досягненні фізичної досконалості [3].

Такий підхід забезпечує на практичних заняттях всесторонній і гармонійний розвиток особи студента, максимальну оздоровчу ефективність вправ і виражену професійно-прикладну спрямованість педагогічного процесу.

Теоретичний розділ програми з фізичної культури реалізується у формі лекцій, консультацій та індивідуальних занять.

В основі реалізації теоретичного розділу програми лежить формування потреби студентів в освоєнні системи знань у сфері фізичної культури. Пізнавальна діяльність студента є внутрішнім творчим актом, який здійснюється у формі чуттєвого сприйняття і абстрактного мислення. Процес засвоєння інформації здійснюється в трьох аспектах: концептуальному (осмислення суті фізичної культури, її структури і функцій), категоріальному (оволодіння понятійним апаратом і визначеннями (дефініціями) основних категорій) і гносеологічному (освоєння принципів і методів пізнання). В освітній діяльності використовуються різні форми абстрактного мислення: поняття, думки і висновки.

Висновки з третього питання: Теоретичні знання стають основою для трансформації свідомості особи студентів і визначають рівень їх потреб у руховій активності [7].

На підставі отриманих нами у ході емпіричного дослідження результатів вважаємо за доцільне виділення таких рівнів вихованості фізичної культури студентів: високий, достатній, середній та низький, які визначаються за показниками компонентів фізичної культури особистості: когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінково-діяльнісним.

Когнітивний компонент включає такі складники:

Пізнавальний складник цього компоненту включає в себе такий зміст: знання з фізичної культури, знання про свої особистісні

особливості, про стан власного здоров'я; знання про компоненти і принципи побудови здорового способу життя, який сприяє збереженню та зміцненню власного здоров'я тощо.

Розумовий складник компоненту характеризує спрямованість особистості студента на підтримку і зміцнення власного здоров'я з урахуванням особливостей навчальної та майбутньої професійної діяльності, розуміння значущості здорового способу життя для саморозвитку, самовдосконалення, само-реалізації, професійного становлення, а також відображає розуміння самою особистістю поставлених перед нею цілей.

Когнітивний компонент характеризує доцільну спрямованість особистості студента на формування і підтримку естетичного стану, фізичного розвитку, психічного, соціального та професійного благополуччя, свідоме переконання у необхідності здорового способу життя, що передбачає активний руховий стан, правильне харчування, стійку потребу у зміцненні свого здоров'я і фізичному самовдосконаленні.

Узагальнений критерій когнітивного компоненту – розумовий.

Когнітивний компонент виконує інформаційно-пізнавальну функцію. Показниками когнітивного компоненту є знання у сфері фізичної культури, інформаційна потреба щодо обізнаності з фізичної культури та спорту, розвиток рухового інтелекту (здібності до тонких моторних рухів).

Високий рівень когнітивного компоненту характеризує успішність студента в освітньому процесі. Оволодіння поглибленими спеціальними систематизованими фізкультурними знаннями, які сприяють формуванню у них усвідомленої потреби в заняттях фізичними вправами, які відображають не тільки прикладний характер, а її інтелектуальну, психологічну, духовну досконалість. Особливого значення набуває усвідомлення значущості цінності фізичної культури, де формуються основи фізичної підготовки як чинника розвитку творчої активності. Вирізняється міцними знаннями, ерудицією та інтелектуальними здібностями, які визначають кругозір особистості, уміннями та навичками у фізкультурно-спортивній діяльності з позиції організації спортивної і здорової життєдіяльності, необхідної для гармонійного розвитку, прояву соціальної активності, творчої праці.

Достатній рівень когнітивного компоненту визначається наявністю знань у галузі технології фізичної культури, що здійснюються за допомогою фізичних вправ, природних загартовуючих засобів, з метою зміцнення здоров'я, формування і покращення необхідних рухових умінь, навичок і пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності молодшої людини до активного життя та професійної діяльності.

Вирізняється вмінням правильно застосовувати знання, уміння та навички з організації самостійної роботи у формі активного дозвілля, з позиції інтенсивної інтелектуальної діяльності засобами фізичної культури.

Середній рівень когнітивного компоненту визначається наявністю епізодичних знань у галузі фізичної культури, усвідомлення мети, що формується фізкультурно-оздоровчою спрямованістю особистості, відповідальністю за своє здоров'я. Студент має несистематизовані знання фізкультурно-спортивного спрямування, середній рівень обізнаності з питань фізичної підготовленості, здорового способу життя та деяких способів здоров'язберігаючої діяльності (ранкова зарядка, загартовування, фізичні вправи у режимі дня), яка ґрунтується на поєднанні теоретичної та практичної підготовки, що потребує індивідуальної підтримки щодо планування особистих занять у спортивних секціях.

Низький рівень когнітивного компоненту характеризують безсистемні, епізодичні знання з фізичної культури (часткові знання про здоров'я, його збереження і зміцнення); невміння визначати мету занять з фізичної культури, правильно здійснити контроль за виконанням фізичних навантажень. Студенти недостатньо володіють знаннями сучасних видів фізкультурно-оздоровчої діяльності, не проявляють інтересу до більшості тих видів рухової активності, що становлять основу здорового способу життя, свідомості та бажання реального покращення та підтримки свого здоров'я.

Емоційно-ціннісний компонент фізичної культури включає у себе ставлення до занять з фізичного виховання, уміння студентів керувати власними емоційними станами, здатність реально та об'єктивно оцінювати свої фізичні, психоемоційні та інтелектуальні можливості, формування потреби у фізичному саморозвитку та самовдосконаленні, а також цілеспрямованість у спортивно-масовій діяльності, розуміння значення фізичної культури для особистісного розвитку. Його характеризують: зрілість та ієрархія мотивів особистості у процесі самостійної спортивно-масової роботи, на основі ціннісних орієнтацій, ставлення студентів до здоров'я, духовного та фізичного розвитку і до своєї майбутньої професії як цінності.

Емоційно-ціннісний компонент особистої фізичної культури студентів має такі складники:

- кондиційний (здатність отримувати задоволення від систематичних занять фізичною культурою та спортом; позитивна «Я-концепція»; радість та задоволення від спортивних змагань, спортивно-масових заходів; позитивні емоції від занять у спортивних секціях);

- мотиваційно-вольовий (впливає на волю, вольові зусилля, що забезпечують довільне,

свідоме, навмисне управління своєю поведінкою, діяльністю, емоціями, відображає зрілість зовнішніх і внутрішніх мотивів, вольових якостей, переживань, ціннісних орієнтацій, які формують оцінне ставлення до себе, до свого здоров'я та здорового способу життя загалом);

- цільовий (передбачає формування цілей, усвідомлення і прийняття суб'єктом особистісного і професійного сенсу цінності здорового способу життя, характеризується усвідомленням необхідності застосування на практиці законів збереження і відновлення здоров'я і всіх систем життєзабезпечення. Компонент є інтегративним і проявляється в усвідомленому ставленні до здорового способу життя як базової професійної цінності);

- орієнтаційно-соціальний (створює орієнтацію на життєві принципи та соціальні позиції, які виражають соціальну сутність цього явища та соціально обумовлених потреб, а саме: пошуку новітньої інформації про здоров'я та здоровий спосіб життя, дослідження проблем здорового способу життя, виявлення їх місця у системі цінностей студентів, сформований образ «Я-тілесного», задоволення від систематичних фізкультурно-оздоровчих занять, потреба у профілактиці шкідливих звичок).

Узагальненим критерієм емоційно-ціннісного компоненту є емоційно-ціннісний.

Показниками емоційно-ціннісного компоненту є: позитивне емоційно забарвлене ставлення до занять з фізичного виховання, потреба у фізичному самовдосконаленні. Цей компонент реалізує мотиваційно-цільову функцію.

Високий рівень емоційно-ціннісного компоненту характеризується високим ступенем сформованості мотивації і ціннісних орієнтацій до виховання у студентів стійкої потреби у здоровому способі життя, фізичному самовдосконаленні, самопізнанні та самооцінці, які лежать в основі ціннісного ставлення до позааудиторної спортивно-масової роботи. Для студента першочерговим є характерна зацікавленість у фізичній діяльності, досягнення гармонії з самим собою і світом, важливе поєднання культури духовної і фізичної. Характерним є виховання наполегливості, самостійності, рішучості, дисциплінованості і працьовитості в організації власної життєдіяльності та фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Достатній рівень емоційно-ціннісного компоненту характеризується сформованістю механізмів морально-етичної та естетичної мотивації, регуляції дій і поведінки на позааудиторних заняттях з фізичного виховання, бажанням стимулювання при виконанні фізичних вправ, розвитку емоційної стійкості, необхідної для виконання оздоровчої фізкультурної діяльності. Характерним є те, що студенти стримують свої імпульсивні дії,

зосереджуються на поставленому завданні при виконанні фізичних вправ, дотримуються правил здорового способу життя, з метою досягнення естетичного тілобудування.

Середній рівень емоційно-ціннісного компоненту відрізняється посиленням мотивації до здорового способу життя, виявленням мотивів та інтересів до занять різними видами рухової активності. У складі мотиваційно-емоційного ставлення відзначається зміна ієрархії ціннісних орієнтацій: професійно-ціннісна – духовно-естетична – функціонально-професійна. Для студента першочерговим є оволодіння основами майбутньої професії, яка відіграє важливе значення для досягнення життєвих і професійних цілей, мотивом якої є задоволення її індивідуальних інтересів та потреб у фізичному самовдосконаленні, що розширює його світогляд, підвищує духовність, сприяє формуванню активної життєвої позиції.

Низький рівень емоційно-ціннісного компоненту спостерігається у студентів з найбільш емоційно непрогнозованим складом групи мотивів, бідними за змістом ціннісними орієнтаціями, відсутністю зацікавленості і потреби у фізкультурній діяльності та дотриманні здорового способу життя. У загальній ієрархії особистісних цінностей цінність здоров'я має для них другорядне значення. Студенти з низьким рівнем безвідповідально ставляться до свого здоров'я та фізичного розвитку і не замислюються про необхідність його підтримки і зміцнення. До позааудиторних занять з фізичного виховання не проявляють інтересу і вважають планування своєї життєдіяльності марною тратою сил, часу і коштів, не бажають змінювати усталений спосіб життя. Вони характеризуються несформованим ставленням до фізичних вправ, самостійних занять та активного дозвілля і не вважають здоровий спосіб життя цінністю для себе та інших.

Поведінково-діяльнісний компонент фізичної культури включає уявлення студента про власну фізичну підготовку, рухові здібності, індивідуальні властивості та фізичні якості, які виражають його фізичну готовність здійснювати активну рухову діяльність у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи. Цей компонент розкриває ступінь оволодіння практичними вміннями, навичками, механізмами формування здорового способу життя та реалізації його принципів в різних умовах життєдіяльності та фізкультурно-спортивної діяльності.

Поведінково-діяльнісний компонент припускає такий рівень ціннісного ставлення, за якого цінність визначає поведінку людини, її життєвий стиль, інакше кажучи, ціннісне ставлення поширюється на діяльність, яка дозволяє планувати, організовувати і проводити заходи з формування фізичної культури

особистості, корегувати свою оздоровчу, фізкультурну та спортивну направленість. Він передбачає зв'язок конкретного суб'єкта відносин з усвідомленням власного здоров'я як особистої та соціальної цінності, оздоровчої направленості, гармонійним розвитком духовних та фізичних сторін особистості, зв'язок з трудовою і життєвою практикою як цінністю. Даний зв'язок реалізується за допомогою активної свідомої діяльності.

Цей компонент сформований з комплексу вмінь: уміння оцінювати фізичний стан власного організму, тілобудову і конституцію, що включає сукупність показників здоров'я, фізичних і психічних якостей; уміння управляти рухами свого тіла; вмінь застосовувати засоби, методи та навички здорового способу життя, з метою формування здатностей до фізкультурної діяльності, спрямованої на фізичне самовдосконалення, здоровий спосіб життя, соціальну активність молодого людини.

Ця думка співзвучна з думкою І. Панасюк, яка визначає рухові якості як певні соціально обумовлені сукупності біологічних і психічних властивостей людини, які виражають її фізичну готовність здійснювати активну рухову діяльність [6].

Руховий складник цього компоненту визначає більшою мірою доцільну рухову діяльність, психічну і психофізичну сферу життєдіяльності студента, узалежену від індивідуальних фізичних якостей (силових, швидкісних, координаційних здібностей, здібностей до витривалості, гнучкості), фізичного стану, фізичного здоров'я, набору ціннісних орієнтацій, зрілості мотивів та особливостей типу нервової системи у особистості, яка веде здоровий спосіб життя.

Узагальненим критерієм поведінково-діяльнісного компоненту є рухово-діяльнісний.

Показниками поведінково-діяльнісного компоненту є цілеспрямованість у спортивно-масовій діяльності, рухова активність протягом тижня, змагальна діяльність та активне дозвілля. Поведінково-діяльнісний компонент характеризується спрямованістю діяльності на здоров'зберігаючий спосіб життя, з метою оволодіння уміннями і навичками фізичного розвитку, оптимізації функціонального стану та фізичної підготовленості студентів, активного дозвілля засобами регулярного виконання фізичних вправ протягом тижня. Поведінково-діяльнісний компонент виконує результативно-координуючу функцію.

Високий рівень поведінково-діяльнісного компоненту будується з урахуванням фізкультурно-спортивної спрямованості фізичної культури, яка забезпечує формування різнобічного рухового потенціалу студентів, освоєння ними сучасної техніки рухових дій, здоров'зберігаючої технології, формування індивідуального стилю спортивно-змагальної

діяльності, яке передбачає впровадження передових спортивних технологій у практику позааудиторної спортивно-масової роботи. Характерним є використання сучасних методів, умов та засобів, за допомогою яких забезпечується моделювання змагальної діяльності, раціональна побудова навчально-тренувального процесу, освоєння спеціальних фізичних навантажень, з урахуванням індивідуальної підготовки студентів та специфіки освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Достатній рівень поведінково-діяльнісного компоненту характеризує всебічний розвиток фізичних здатностей, і на цьому підґрунті зміцнення здоров'я, забезпечення високої розумової і фізичної працездатності, з метою створення власної моделі здоров'зберігальної діяльності. Студенти, що мають цей рівень поведінково-діяльнісного компонента добре орієнтуються у видах здоров'зберігальної діяльності, беруть активну участь у соціальних акціях, спортивно-масових заходах, пропагують здоровий спосіб життя (забігах, кросах, змаганнях тощо). Характеризується цілеспрямованою роботою з формування різнобічного рухового потенціалу, визначення індивідуально-допустимих фізичних навантажень, індивідуального підходу до програмування спортивного вдосконалення, що забезпечує гуманне ставлення до здоров'я, гармонію духовного і фізичного вдосконалення кожного студента.

Середній рівень поведінково-діяльнісного компоненту характеризується недостатнім рівнем рухової активності, фізичної, спортивної, функціональної підготовленості, пов'язаної з засвоєнням фізкультурно-оздоровчих технологій і перетворенням своєї життєдіяльності на основі принципів здорового способу життя. Студенти не завжди грамотно планують розпорядок дня, нераціонально харчуються, часто бракує вільного часу для підтримки фізичної форми. Передбачає оволодіння навичками самостійної діяльності в активному дозвіллі, які забезпечують покращення здоров'я, розвиток психофізичних здатностей та фізичних якостей.

Низький рівень поведінково-діяльнісного компоненту характеризує студентів з низькою фізичною та соціальною активністю, слабкорозвинутою координацією рухів, мінімальною руховою активністю, гіподинамією. Властивий обмежений рівень умінь з організації позааудиторної спортивно-масової роботи, відмічається несистематичне відвідування занять з фізичного виховання, недотримання здорового способу життя, наявність шкідливих звичок. Концепція здоров'я не розглядається як абсолютна життєва цінність; студент не пов'язує власний професійний розвиток із веденням здорового способу життя та фізичним вдосконаленням.

Наведені компоненти та їх складники перебували у тісному взаємозв'язку і слугували підставою для визначення високого, достатнього, середнього і низького рівнів вихованості фізичної культури студентів закладів вищої освіти.

Високий рівень вихованості фізичної культури засвідчує: усвідомлення сутності особистісної фізичної культури як сукупності інтегрованих фізично-духовних властивостей, підвищення інтересу та формування мотивації до позааудиторних занять з фізичного виховання, здорового способу життя, фізичного вдосконалення і самовиховання; високі показники функціонального стану, спеціальної фізичної підготовленості та сформовані навички виконання фізичних вправ з обраних видів спорту, досягнення високих спортивних результатів.

Достатній рівень вихованості фізичної культури студентів відображає розуміння ними суттєвих положень про фізичну культуру, яке визначається глибокими уявленнями особистості про духовно-моральні цінності, культурний саморозвиток і самозміни у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи. Мотиваційно-ціннісні орієнтації на фізкультурну діяльність стійкі, наявна установка на здоровий спосіб життя, фізичне вдосконалення і самовиховання; виявляється потреба у регулярних заняттях фізичними вправами і спортом, фізичній досконалості.

Середньому рівню вихованості фізичної культури студентів притаманні поверхневі, неглибокі знання про фізкультуру і спорт, обмежені уявлення про джерела інформації, з яких можна більше дізнатися про фізичну культуру; фізична підготовленість характеризується недостатньою руховою активністю та середніми функціональними показниками. Студенти цього рівня охоче залучаються до організаційної групової оздоровчої і спортивної діяльності; відмічаються спроби її систематизації, набуття досвіду творчої участі в ній для досягнення особистих і професійних цілей.

Низький рівень вихованості фізичної культури визначається неусвідомленням сутності фізичної культури та її складових, байдужим ставленням студентів до фізичної культури. Серед студентської молоді спостерігається знецінення здорового способу життя, що негативно впливає на їх особистісний фізичний розвиток, який зазвичай відбувається стихійно, без свідомого його спрямування і завдяки оточенню. Низька фізична підготовленість студентів проявляється у зниженій руховій активності, відсутності у студентів достатніх інтересів, мотивів і потреб до виконання фізичних вправ та активного дозвілля, яке супроводжується систематичними пропусками позааудиторних занять з фізичного виховання,

порушенням режиму харчування, наявністю шкідливих звичок тощо. Мотиваційно-ціннісні орієнтації не збігаються з ідеалами фізичної культури, виявляються ситуативно і нечітко.

Загалом нами виявлено низький рівень теоретичних знань у галузі фізичної культури, відсутність спеціальних знань, зокрема щодо засобів підтримання та контролю фізичного стану та здорового способу життя, низьку мотивацію до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, шкідливі звички, відсутність стійкої мотивації до систематичних занять руховою активністю, що фактично підтверджують результати наших досліджень. Недостатній розвиток фізичної підготовленості та відсутність тенденції до її покращення протягом студентського життя, на нашу думку, зумовлюється низькою якістю фізичного виховання як у середній школі, так і у закладах вищої освіти, зниженням інтересу та мотивації у студентів до традиційної форми організації занять, недостатнім розмаїттям форм організації позааудиторного фізичного виховання, умовами навчання у закладах вищої освіти, які супроводжуються зниженням рухової активності та збільшенням навчального навантаження, шкідливим звичкам та ін. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у напрямі вдосконалення фізичного виховання у закладах вищої освіти та розроблення нових технологій формування фізичної культури, реалізація яких забезпечить високий позитивний результат у вирішенні означеного завдання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Фізична культура особистості – це сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі фізичного виховання і виражаються в її активній діяльності, спрямованій на всебічне удосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя.

Особисту фізичну культуру визначають через засвоєння конкретною людиною «фізкультурних» знань, рухових умінь та навичок і досягнень, на основі використання засобів фізичного виховання, належних показників розвитку організму. Ступінь знань та якість набутих рухових умінь і навичок, гармонійність фізичного розвитку, прояви рухових якостей залежить від ставлення до активної фізичної діяльності, людських здібностей; від часу, витраченого на навчання і виховання під час спеціально організованих і самостійних занять.

Відповідно до визначених компонентів (когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінково-діяльнісним) обґрунтовано критерії та показники вихованості фізичної культури студентів: *розумовий критерій* (показники: знання у сфері фізичної культури, інформаційна потреба щодо обізнаності з фізичної культури та спорту, розвиток рухового інтелекту (здібності до тонких

моторних рухів); *емоційно-ціннісний критерій* (показники: позитивне емоційно забарвлене ставлення до занять з фізичного виховання, потреба у фізичному самовдосконаленні); *рухово-діяльнісний критерій* (показники: цілеспрямованість у спортивно-масовій діяльності, рухова активність протягом тижня, змагальна діяльність та активне дозвілля).

Визначення та систематизація критеріїв і показників надали можливість виявити і схарактеризувати рівні вихованості фізичної культури у студентів закладів вищої освіти (високий, достатній, середній, низький):

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ареф'єв В. Г. Фізичне виховання в школі: Навчальний посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 152 с.
2. Довгань Н. Ю. Результати структурного дослідження фізичної культури студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*, 2 (34), 2016. С. 67–75.
3. Драчук А. І. Оптимізація фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів освіти гуманітарного профілю. (Дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту). Львівський державний інститут фізичної культури, 2001. Львів.
4. Єжова О. О. Визначення рівня сформованості ціннісного ставлення до здоров'я в учнівської молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5 (7), 2010. С. 155–164.
5. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (затверджена указом президента України від 28.09. 2004 року № 1148/2004). Київ, 2004. 16 с.
6. Панасюк І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування навчальних тренінгів у професійній діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збір. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 19, 2007. С. 192–196.
7. Сичов С. О. Методичні засади створення моделі прилучення студентської молоді до цінностей фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наукових праць*, 6, 2010. С. 276–281.
8. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: навч. посібник. Харків: ОВС, 2007.
9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 272 с.

REFERENCES

1. Arefiev, V. H. (1997). Fizychnе vykhovannia v shkoli: Navchalnyi posibnyk [Physical education at school: A study guide]. Kyiv : IZMN. 152 s. [in Ukrainian]
2. Dovhan, N. Yu. (2016). Rezultaty strukturnoho doslidzhennia fizychnoi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Results of structural research of physical culture of students of higher educational institutions]. Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, 2(34). S. 67-75. [in Ukrainian]

3. Drachuk, A. I. (2001). Optymizatsiia fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv osvity humanitarnoho profilu [Optimization of Physical Education of Students of Higher Educational Institutions of Humanitarian Profile]. (Dys. kand. nauk z fiz. vykh. i sportu). Lvivskiy derzhavnyi instytut fizychnoi kultury, Lviv. [in Ukrainian]

4. Yezhova, O. O. (2010). Vyznachennia rivnia sformovanosti tsinnisnogo stavlennia do zdorovia v uchnivskoi molodi [Determination of the level of formation of a value attitude to health in student youth]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, 5(7). S. 155-164. [in Ukrainian]

5. Natsionalna doktryna rozvytku fizychnoi kultury i sportu (zatverdzhena ukazom prezydenta Ukrainy vid 28.09. 2004 roku № 1148/2004) [National Doctrine for the Development of Physical Culture and Sports (approved by Presidential Decree No. 1148/2004 of 28.09.2004)]. Kyiv, 2004. 16 s. [in Ukrainian]

6. Panasiuk, I. V. (2007). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zastosuvannia navchalnykh treninhiv u profesiinii diialnosti [Preparation of future physical education teachers for the use of educational trainings in professional activities]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly: zbir. nauk. pr. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny, 19. S. 192-196. [in Ukrainian]

7. Sychov, S. O. (2010). Metodychni zasady stvorennia modeli prylyuchennia studentskoi molodi do tsinnosti fizychnoi kultury [Methodological principles of creating a model for introducing students to the values of physical culture]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (Fizychna kultura i sport): zb. naukovykh prats, 6. S. 276-281. [in Ukrainian]

8. Khudolii, O. M. (2007). Zahalni osnovy teorii i metodyky fizychnoho vykhovannia: navch. Posibnyk [General bases of the theory and methods of physical education: a textbook]. Kharkiv: OVS. [in Ukrainian]

9. Shyian, B. M. (2001). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Chastyna 1. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 272 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету

Наукові інтереси: професійно-прикладна фізична підготовка авіаційних фахівців.

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгенівна – старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Наукові інтереси: фізичне виховання як складова здорового способу життя студентської молоді.

МАХНО Вікторія Вікторівна – викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету

Наукові інтереси: проблема формування рухових вмінь та навичок для забезпечення загальної та професійної підготовленості та ведення здорового способу життя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: professionally applied physical training of aviation specialists.

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna – Senior Lecturer of the Department of Ecology, Environmental Protection and healthy lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: physical education as a component of a healthy lifestyle of student youth.

MAKHNO Viktoriya Viktorivna – Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University

Scientific interests: the problem of forming motor skills and skills to ensure general and professional preparedness and leading a healthy lifestyle.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:004(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-145-150

КАПИТАН Тетяна Анатоліївна –

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання, Центральнотехнічний державний університет імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблеми підготовки ІТ- фахівців постійно перебувають у полі зору сучасного інформаційного суспільства, що засвідчує загальний тренд затребуваності ІТ-вців у всіх сферах людської діяльності. У сучасних умовах життєдіяльності суспільства спостерігаються швидкі темпи зростання вимог до професійності майбутніх фахівців, однак освітня галузь значно відстає в підготовці кадрів через стрімкий розвиток цифрових технологій і засобів ІТ-індустрії. З огляду на це проблема професійної підготовки висококваліфікованих, компетентних фахівців у галузі інформаційних технологій є актуальною і спонукає до дослідження стратегії формування готовності майбутніх фахівців з інформаційних технологій до умов їхньої професійної діяльності. Одним з пріоритетних напрямів удосконалення професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти є впровадження в освітній процес інформаційних технологій. Усталена практика впровадження засобів інформаційних технологій в освітній процес передбачає їх використання передовсім у вивченні технічних дисциплін. Застосування в освітньому процесі нових для студента професійних систем дозволяє розширити уявлення майбутнього фахівця про можливості використання комп'ютерних систем у професійній діяльності. Для успішного розвитку математичних компетенцій у студентів ЗВО економічного профілю слід упроваджувати інформаційно-комунікаційні технології навчання. Постійне розширення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові перспективи для впровадження дистанційної форми навчання у вищу професійну освіту, дозволяє формувати фахові компетенції студентів та потребує розвиненого комп'ютерного навчально-методичного забезпечення. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього десятиріччя принципово змінив форми взаємодії в суспільстві загалом та в освітньому просторі зокрема. Прикладом того є численні соціальні мережі, електронна комерція, спілкування засобами Skype, e-mail тощо. Окрім того, розвинулася принципово нова технологія навчання E-learning, яку в Україні найчастіше називають дистанційним навчанням.

Ключові слова – формування, розвиток, саморозвиток, інформаційні технології, професійна діяльність, освітній процес, компетентність, сертифікація, інновації.

КАПИТАН Tetiana Anatoliivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-9293>
e-mail: tkapitan@ukr.net

ON THE ISSUE OF FORMING THE READINESS OF FUTURE INFORMATION TECHNOLOGY SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The problems of IT specialists training are constantly in the field of vision of the modern information society, which proves the general trend of demand for IT specialists in all the areas of human activity. In the modern life conditions of society, there is a rapid rate of the growth in the requirements for the professionalism of the future specialists. However the educational

sector lags far behind in the training of personnel due to the rapid development of the digital technologies and IT industry tools. According to these factors, the problem of the professional training for the highly qualified, competent specialists in the field of information technologies is relevant and it prompts the research into the strategy of forming the readiness of the future specialists in the area of information technologies for the conditions of their professional activity. One of the priority directions for improving the professional training of the specialists in the institutions of higher education is the introduction of the information technologies into the educational process. The established practice of introducing the information technology tools into the educational process involves their use primarily in the study of the technical disciplines. The use of the professional systems, which are new for the students in the educational process, allows to expand the future specialist's understanding of the possibilities of using computer systems in the professional activities. For the successful development of the mathematical competences among the students of the higher education institutions of economic profile, the information and communication technologies of education should be implemented. The constant expansion of the possibilities of information and communication technologies opens up the new perspectives for the introduction of distance learning in higher professional education, it allows the formation of the professional competences of the students and requires advanced computer educational and methodological support. The rapid development of information and communication technologies during the last decade fundamentally changed the forms of the interaction in society in general and in the educational space in particular. The examples of this are the numerous social networks, e-commerce, communication via Skype, e-mail, etc. In addition, a fundamentally new technology of E-learning, which in Ukraine is most often called the distance learning, has been developed.

Key words – formation, development, self-development, information technologies, professional activity, educational process, competence, certification, innovations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна людська цивілізація інтегрована в інформаційне середовище практично всіма можливими способами. Ознаками інформаційного суспільства сьогодення є швидкий розвиток науки та техніки, виникнення нових інформаційних технологій і швидке «старіння» здобутих знань. Саме динамічний розвиток комп'ютерних і комунікаційних технологій окреслив пріоритетну мету створення інформаційного середовища – формування суспільства, яке характеризується глобальними процесами інформатизації всіх галузей суспільного життя. З огляду на це виникає потреба в конкурентоспроможних фахівцях з інформаційних технологій, здатних до сприйняття, генерування та практичної реалізації нових наукових ідей, розроблення та використання технічних пристроїв тощо. У сучасному світі саме компетентності є тими критеріями, за якими визначають готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності, тому вивчення проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій для фахової діяльності в інформаційних системах сучасного суспільства є актуальним.

Проблеми підготовки ІТ-фахівців постійно перебувають у полі зору сучасного інформаційного суспільства, що засвідчує загальний тренд затребуваності ІТ-вців у всіх сферах людської діяльності. У сучасних умовах життєдіяльності суспільства спостерігаються швидкі темпи зростання вимог до професійності майбутніх фахівців, однак освітня галузь значно відстає в підготовці кадрів через стрімкий розвиток цифрових технологій і засобів ІТ-індустрії. З огляду на це проблема професійної підготовки висококваліфікованих, компетентних фахівців у галузі інформаційних технологій є актуальною і спонукає до дослідження стратегії формування готовності майбутніх фахівців з

інформаційних технологій до умов їхньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У працях В. Бикова, А. Гуржія, М. Жалдака, В. Ковальчука, О. Малихіна, Н. Морзе та ін. розглянуто психолого-педагогічні особливості комп'ютеризації та інформатизації освітнього процесу у вищій школі. Результати дослідження особливостей підготовки сучасного фахівця з інформаційних технологій, здатного до професійного зростання в умовах швидкоплинних інформатизаційних процесів розвитку суспільства, викладено в працях Т. Вакалюк, І. Волошук, І. Герасименко, В. Круглик, Т. Морозової, Л. Панченко та ін. У наукових розвідках Б. Вовка, І. Драч, Т. Волошиної, Л. Зубик, І. Герасименко, А. Кочаряна, І. Семенишиної та ін. окреслено особливості професійної підготовки фахівців з інформаційних технологій та формування професійної компетентності; у напрацюваннях О. Глазунової, А. Коломієць, О. Спіріна, В. Олексюка представлено особливості застосування інноваційних технологій у професійній підготовці сучасного фахівця. Окремі науковці, з-поміж яких В. Биков, Т. Донг (T. Dong), К. Колос, Н. Морзе, М. Шишкіна, вивчали концептуальні засади формування й побудови інформаційного освітнього простору з використанням технологій електронного навчання, хмарних сервісів і мережевих технологій. Як бачимо, досягнення останніх років є досить вагомими, проте констатуємо, що інформаційні технології розвиваються постійно, тому є потреба в розгляді питання формування готовності майбутніх ІТ-фахівців до професійної діяльності в умовах інформаційних систем.

Мета статті – вивчення й узагальнення стратегії формування готовності фахівців з інформаційних технологій до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Одним з пріоритетних напрямів удосконалення професійної підготовки фахівців у закладах

вищої освіти є впровадження в освітній процес інформаційних технологій. На думку Я. Болюбаша та Ю. Лотюка, освітній процес важливо організувати з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази закладу вищої освіти, сучасних інформаційних технологій. Його потрібно зорієнтувати на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів в освітній та соціально-культурній сферах, галузях техніки і технологій, системах управління й організації праці в умовах ринкової економіки [3, 6]. Інтеграція України в Болонський процес, стрімкий розвиток інформатизації суспільства стимулюють вироблення нових підходів і формулювання принципово нових критеріїв якості підготовки кваліфікованих фахівців.

Українські науковці, з-поміж яких В. Валюк, А. Жуковська, С. Данилюк, Л. Ковальчук, Ю. Триус, І. Семенишина, активно досліджували проблеми використання комп'ютерних технологій під час вивчення різних навчальних дисциплін й обґрунтували концептуальні засади процесу інформатизації системи освіти.

На думку О. Співаковського, студенти долають психологічний бар'єр між традиційними формами, методами й засобами навчання і навчанням із застосуванням комп'ютерних засобів набагато швидше, ніж викладачі, що мають досвід роботи за традиційними методами [10].

Використання комп'ютерних технологій дозволяє індивідуалізувати навчання, інтенсифікувати освітній процес, моделювати виробничі ситуації, унаочнити навчальний матеріал. Перевагами інформаційних технологій є:

- організація пізнавальної діяльності методом моделювання;
- імітація типових ситуацій професійного спілкування засобами мультимедіа;
- застосування здобутих знань у нових ситуаціях;
- ефективне тренування вмінь і навичок;
- автоматизований контроль результатів навчання;
- можливість забезпечувати зв'язок;
- розвиток творчого мислення;
- можливість об'єднання в навчальних програмах візуальної та звукової форм тощо.

Усталена практика впровадження засобів інформаційних технологій в освітній процес передбачає їх використання передовсім у вивченні технічних дисциплін. Застосування в освітньому процесі нових для студента професійних систем дозволяє розширити уявлення майбутнього фахівця про можливості використання комп'ютерних систем у професійній діяльності.

Для успішного розвитку математичних компетенцій у студентів ЗВО економічного профілю слід упроваджувати інформаційно-комунікаційні технології навчання. Постійне розширення можливостей інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові перспективи для впровадження дистанційної форми навчання у вищу професійну освіту, дозволяє формувати фахові компетенції студентів та потребує розвиненого комп'ютерного навчально-методичного забезпечення. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього десятиріччя принципово змінив форми взаємодії в суспільстві загалом та в освітньому просторі зокрема. Прикладом того є численні соціальні мережі, електронна комерція, спілкування засобами Skype, e-mail тощо.

Окрім того, розвинулася принципово нова технологія навчання E-learning, яку в Україні найчастіше називають дистанційним навчанням [8].

Зауважимо, що поняття E-learning ширше і передбачає застосування електронних засобів для навчання за різними формами (денною, вечірньою, заочною, індивідуальною, екстернатною) для забезпечення окремих навчальних занять, підвищення кваліфікації усіх рівнів, індивідуальної, самостійної роботи студентів, у довузівській підготовці, а дистанційне – це навчання студентів, що віддалені від викладача і взаємодіють з ним електронними засобами в синхронному та асинхронному режимах [5] (засобами чату, аудіо-, відеоконференції, електронної пошти, форумів, соціальних мереж тощо [9]). E-learning можна вважати інноваційним підходом для надання користувачеві спеціально організованої, сфокусованої інтерактивної інформації в електронному вигляді [13]. При цьому навчання організують без обмежень щодо місця та часу отримання інформації [1] або зі спеціальними обмеженнями, зумовленими цілями навчання.

Сфери впровадження E-learning досить широкі: самостійна робота студентів денної, заочної, екстернатної форм навчання; проведення різного виду контролів знань; наочна демонстрація технологій, специфічних явищ, процесів, керування ними зі зміною параметрів за допомогою віртуальних моделей на лекціях і лабораторних роботах, що часом вкрай складно, а інколи й неможливо продемонструвати на реальних об'єктах і стендах. Віртуальні лабораторні роботи та доступ до спеціалізованого реального лабораторного обладнання через Internet – це також можливість проведення лабораторних практикумів у дистанційному режимі. Упровадження E-learning в освітній процес ЗВО створює всі потрібні умови для розвитку дистанційної форми навчання як результату максимального

зосередження всіх наявних технологічних рішень у галузі електронного навчання.

Беззаперечними перевагами дистанційного навчання є індивідуалізація освітнього процесу, що дозволяє кожному студентові опрацювати навчальний матеріал із самостійно обраними швидкістю та траєкторією, дає змогу взаємодіяти з викладачем у час, не обмежений розкладом занять, надає свободу вибору місця й часу для навчання, що є досить актуальним, зокрема й для осіб з особливими потребами. Підкреслимо також соціально-гуманітарне значення дистанційного навчання для людей з особливими потребами, військовослужбовців та інших категорій громадян [12].

Деякі науковці [11] наголошують на важливості роботи групи фахівців, яка відповідає за проєктування, розроблення та створення інформаційних систем. До них належать особи, які здебільшого мають ґрунтовні знання з програмування й математики, зокрема це системні аналітики, програмісти, комп'ютерні інженери, інженери з апаратного забезпечення, оператори комп'ютера, адміністратори бази даних, служба підтримки, інформаційна безпека.

Завдання системного аналітика полягає в подоланні розриву між виявленим потреб бізнесу та наданням нової або вдосконаленої комп'ютерної системи для задоволення цих потреб. Фахівці цього напрямку співпрацюють з окремими особами, командою або відділом, що відповідають вимогам бізнесу й визначають конкретні деталі системи, яку потрібно побудувати. Фахівці, які розробляють програмний код (програмісти) у середовищі інформаційних систем, переважно намагаються виконати проєкти, надані їм системними аналітиками. Програмісти витрачають більшість часу для написання програмного коду мовою програмування. Відомо, що існує багато різних стилів програмування, тому програміст може працювати сам протягом тривалого часу або в команді з іншими фахівцями. Майбутні фахівці мають розуміти складні процеси, а також тонкощі мов програмування, добре орієнтуватися в математиці, оскільки математичні концепції є основою більшості програмних кодів. Комп'ютерні інженери розробляють обчислювальні пристрої, з якими ми працюємо щодня. Нині є чимало спеціалізацій у комп'ютерній інженерії, які забезпечують розроблення різних типів пристроїв і систем. Однією з найбільш важливих спеціалізацій інженерних фахівців є апаратний інженер. Фахівець з апаратного забезпечення проєктує компоненти обладнання, зокрема мікропроцесори. Інженери з апаратного забезпечення є геніями обчислювальної техніки, оскільки вони завжди створюють щось абсолютно нове. Значну кількість фахівців з інформаційних технологій залучено до повсякденної роботи в адмініструванні ІТ, щоб

підтримувати працездатність й актуальність інформаційних систем, для найбільш ефективного застосування ресурсів організації окремими підрозділами. Оператор комп'ютера – це фахівець, який підтримує працездатність комп'ютерних технологій, тобто контролює основні комп'ютерні вузли та центри оброблення даних. Адміністратори бази даних – це ті, хто керує базами даних організації. Вони створюють і підтримують бази даних, що використовуються як частина додатків або сховищ даних. Адміністратор бази даних консультується із системними аналітиками та програмістами стосовно проєктів, яким потрібен доступ до баз даних або їх створення. Чимало організацій мають власну довідкову службу з інформаційних технологій. Служба підтримки – це перша лінія підтримки користувачів персональних комп'ютерів в організації. Користувачі комп'ютерів, у яких виникають проблеми в роботі або потреби в інформації, можуть звернутися по допомогу до служби підтримки користувачів. Важливим елементом у роботі інформаційних систем є комп'ютерний інструктор (викладач), який проводить заняття, для формування в співробітників навичок роботи на комп'ютері із застосуванням нових інформаційних технологій. Фахівці з інформаційної безпеки – один з найважливіших елементів структури інформаційних систем. Вони відповідають за налаштування політики інформаційної безпеки організації, а потім стежать за виконанням цих політик. Нині інформація стала критично важливим активом, тому таку позицію високо цінують. Співробітники з інформаційної безпеки забезпечують захист інформації організації від внутрішніх і зовнішніх загроз. Наведений перелік фахівців з інформаційних технологій доволі не повний, проте він віддзеркалює основну структуру роботи інформаційних систем. Із розвитком новітніх технологій з'являється чимало нових професій, які стають усе більш поширеними в суспільному житті. У наш час, так звану епоху «великих даних», виникла потреба в більшій кількості аналітиків даних і фахівців з бізнес-аналітики. Багато компаній наймають експертів із соціальних мереж і фахівців з мобільних технологій. Також запроваджують технології хмарних обчислень і віртуальних машин, що породжує попит на експертні знання в цих галузях [2], [4], [7].

Безсумнівно, технології стають усе більш затребуваними і важливими для суспільства, наявність працівників із сформованими фаховими компетентностями є важливим критерієм у роботі інформаційних систем. Для працевлаштування в багатьох організаціях вимагають наявності сертифікату в якості попередньої умови для прийому на роботу. Для отримання сертифікату майбутній фахівець зазвичай відвідує один або декілька навчальних

курсів, а потім складає один або декілька сертифікаційних іспитів. У більшості випадків отримання сертифікату не є безкоштовною процедурою. Прикладами сертифікатів, що користуються найбільшим попитом, є Microsoft (сертифікація програмного забезпечення), Cisco (мережа) і SANS (безпека). Для майбутніх ІТ-фахівців визначення кількості сертифікацій є важливим питанням для кар'єрного зростання. Для роботи на багатьох посадах, наприклад, пов'язаних з мережею або безпекою, роботодавці вимагають сертифікат для визначення рівня кваліфікації потенційних співробітників. Для тих, хто вже працює в сфері ІТ, наявність більш складних сертифікатів впливає на кар'єрне зростання фахівця. Однак є й інші випадки, коли досвід роботи з певною технологією знімає потребу в проходженні сертифікації, наприклад, це може бути діяльність, пов'язана з нескладними операціями, як-от: електронний набір тексту або оброблення документації. До такої категорії належать користувачі інформаційних систем, до яких належить чимала кількість співробітників організації [11].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У статті проаналізовано специфіку різних категорій фахівців, діяльність яких пов'язана з інформаційними технологіями, що є компонентом інформаційної системи будь-якої організації. Світ інформаційних технологій змінюється настільки швидко, що постійно виникають нові професії, а ті, що існували десятиліттями, поступово зникають. Усі представлені п'ять типів фахівців можуть бути користувачами інформаційних технологій і формувати додаткове уявлення про те, як упроваджувати нові інформаційні системи або керувати ними. Актуальними напрямами подальшого дослідження є пошуки шляхів інтеграції адаптивного й самостійно спрямованого навчання в процесі підготовки фахівців з інформаційних технологій, оскільки одним з пріоритетних стратегічних завдань сучасної освіти є розвиток творчих здібностей і саморозвиток особистості майбутніх фахівців, здатних не тільки реалізувати наявні технології, але й виходити за межі нормативної діяльності.

Реалії динамічного розвитку комп'ютерних і комунікаційних технологій потребують конкурентоспроможних фахівців з інформаційних технологій, здатних до сприйняття, генерування та практичної реалізації нових наукових ідей, розроблення та використання інновацій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базиль О. О. Тенденції та проблеми розвитку дистанційної освіти. Суми: СумДУ. Ч. III. 2008. С. 28–29.
2. Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача: особливості модельного подання та освітнього

застосування. *Інформаційні технології в освіті*. № 17, 2013. С. 9–37. [Електронний ресурс]. Доступно: URL : http://ite.kspu.edu/webfm_send/736

3. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.

4. Зубик Л. В. Модель формування професійних компетентностей майбутніх ІТ-фахівців у процесі вивчення фахових дисциплін. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*, № 1 (52), 2016. С. 83–89

5. Коровайченко Ю., Васильев А. Дистанційне навчання – це сучасно: перспективи розвитку дистанційного навчання на прикладі Сумського державного університету. *Газета «Освіта України»*. 2013. № 24 від 17.06.2013. С. 6. Режим доступу: URL : <http://www.mon.gov.ua/ua/comments/17415-distantsiynenavchannya--tse-suchasno.-gazeta-osvita-ukrayini--24-vid-17.06.2013>.

6. Лотюк Ю. Г. Комп'ютерно-орієнтована методична система навчання обчислювальної математики в педагогічному університеті: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 228 с.

7. Морозова Т. Ю. Взаємозв'язок освітніх програм ІТ-профіля та ІТ-професій (з міжнародного досвіду). [Електронний ресурс]. Доступно: URL : <http://apitu.org.ua/node/503>.

8. Наказ № 466 Міністерства освіти і науки України «Про затвердження положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

9. Савченко О. О. Порівняльна характеристика сервісів для відеоконференцій. Суми: СумДУ, 2011. С. 43–44.

10. Співаковський О. В. Підготовка вчителя математики до використання комп'ютера у навчальному процесі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 1999. № 2. С. 9–11.

11. Топузов О. М., Малихін О. В., Ярмольчук Т. М. Модель стратегії формування готовності майбутніх фахівців з інформаційних технологій до професійної діяльності. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 77. № 3. С. 205–222.

12. Шовкопляс О. А. Моделювання навчального процесу вивчення економіко-математичних дисциплін з використанням комп'ютерних технологій. Суми: СумДУ, 2015. 53 с.

13. Khan B. *Managing E-Learning Strategies: Design, Delivery, Implementation and Evaluation*. Hershey, PA.: Information Science Publishing, 2005. 424 p.

REFERENCES

1. Bazyl', O. O. (2008). Tendentsiyi ta problemy rozvytku dystantsiynoyi osvity. [Trends and problems of distance education development]. Sumy: SumDU. S. 28–29. [in Ukrainian]
2. Bykov, V. Yu. (2013). Mobil'nyy prostir i mobil'no oriyentovane seredovyshche internet-korystuvacha: osoblyvosti model'noho podannya ta osvith'oho zastosuvannya. [Mobile space and mobile-oriented environment of the Internet user: features of model presentation and educational application] *Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti*. URL : http://ite.kspu.edu/webfm_send/736 [in Ukrainian]
3. Bolyubash, Ya.Ya. (1997). Orhanizatsiya navchal'noho protsesu u vyshchyykh zakladakh osvity: Navch. posibnyk dlya slukhachiv zakladiv pidvyshchennya kvalifikatsiyi systemy vyshchoyi osvity. [Organization of the

educational process in higher education institutions]. K.: VVP «КОМПАС». 64 s. [in Ukrainian]

4. Zubyk, L. V. (2016). Model' formuvannya profesiynykh kompetentnostey maybutnikh IT-fakhivtsiv u protsesi vyvchennya fakhovykh dystsyplin. [Model of formation of professional competences of future IT specialists in the process of studying professional disciplines]. Naukovyy visnyk MNU im. V. O. Sukhomlyns'koho. Mykolaiv. S. 83–89. [in Ukrainian]

5. Korovaychenko, Yu., Vasylyev A. (2013). Dystantsiynе navchannya – tse suchasno: perspektyvy rozvytku dystantsiynoho navchannya na prykladi Sums'koho derzhavnogo universytetu. [Distance learning is modern: prospects for the development of distance learning based on the example of Sumy State University.] Hazeta «Osvita Ukrainy». Sumy. [in Ukrainian]

6. Lotyuk, Yu. H. (2004). Komp'yuterno-oriyentovana metodychna systema navchannya obchyslyval'noyi matematyky v pedahohichnomu universyteti: Dys. kand. ped. nauk: 13.00.02. [Computer-oriented methodical system of teaching computational mathematics at a pedagogical university]. K: NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. 228 s. [in Ukrainian]

7. Morozova, T. Yu. (2019). Vzayemozv'yazok osvity i nauky IT-profilya ta IT-profesiy (z mizhnarodnoho dosvidu). [Interrelation of educational programs of the IT profile and IT professions (from international experience)] [Elektronnyy resurs]. URL : <http://apitu.org.ua/node/503>. [in Ukrainian]

8. Nakaz № 466. (2013). Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennya polozhennya pro dystantsiynе navchannya» [Order No. 466 of the Ministry of Education and Science of Ukraine « On approval of regulations on distance learning»] [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>. [in Ukrainian]

9. Savchenko, O. O. (2011). Porivnyal'na kharakterystyka servisiv dlya videokonferentsiy. [Comparative characteristics of video conferencing services] Sumy: SumDU. S. 43–44. [in Ukrainian]

10. Spivakovskyy, O. V. (1999). Pidhotovka vchytelya matematyky do vykorystannya komp'yutera u navchal'nomu

protsesi. [Preparation of the mathematics teacher for the use of the computer in the educational process] Komp'yuter u shkoli ta sim'yi. № 2. S. 9–11. [in Ukrainian]

11. Topuzov, O.M., Malykhin, O. V., Yarmol'chuk, T. M. (2020). Model' stratehiyi formuvannya hotovnosti maybutnikh fakhivtsiv z informatsiynykh tekhnolohiy do profesiynoyi diyal'nosti. [A model of the strategy for forming the readiness of future information technology specialists for professional activity.] Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya. Tom 77. № 3. S. 205–222. [in Ukrainian]

12. Shovkoplyas, O. A. (2015). Modelyuvannya navchal'noho protsesu vyvchennya ekonomiko-matematychnykh dystsyplin z vykorystannam komp'yuternykh tekhnolohiy. [Modeling the educational process of studying economic and mathematical disciplines using computer technologies]. Sumy: SumDU, 2015. 53 s. [in Ukrainian]

13. Khan, B. (2005). Managing E-Learning Strategies: Design, Delivery, Implementation and Evaluation. Hershey, PA.: Information Science Publishing, 424 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KAPITAN Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic languages, foreign literature and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in school.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

УДК 378.112

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-150-156

КВАСНЮК Владислав Вікторович –

аспірант кафедри педагогіки

Національного університету біоресурсів і

природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0251-6581>

e-mail: kvasniuk.vladyslav@ukr.net

ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Процес інтеграції України у світове співтовариство вимагає професійної підготовки кожного члена суспільства лише на рівні світових стандартів. Однак перехід економіки на ринкову основу, її глобалізація призвели до соціального розшарування суспільства, зміни структури попиту ринку праці на різні професії, інформатизація всіх сфер життєдіяльності суспільства вимагає наявності інформаційної компетентності для кожної людини, незалежно від її професії, а демократизація формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців аграрних ЗВО виступає як цілеспрямована педагогічна діяльність, що включає відповідний зміст, комплекс методів та форм навчання та виховання, результатом реалізації яких є досягнення певного рівня професійних компетенцій та особистісного саморозвитку.

У статті розкриті принципи інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти, які спрямовані на підвищення якості навчання, системності професійної підготовки фахівців, формування їх готовності

успішно вирішувати основні завдання професійної діяльності. Нами у статті розглянуто принципи, такі як: принцип неперервності, принцип систематичності та послідовності, принцип науковості, принцип інтегрованості, принцип доступності, принцип студентоцентризму, принцип професійної спрямованості, принцип наступності, принцип інформатизації освітнього процесу, принцип орієнтації на інформаційні технології, принцип використання доповненої реальності, принцип технологічності, принцип діяльнісного підходу, принцип індивідуалізації та диференціації.

Застосування комп'ютерних технологій в аграрній сфері відкриває не лише широкий простір для творчості фахівця, розширює його можливості під час вирішення професійних завдань, а й висуває якісно нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців у плані формування інформаційно-комунікаційної компетентності.

Формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців аграрних ЗВО виступає як цілеспрямована педагогічна діяльність, що включає відповідний зміст, комплекс методів та форм навчання та виховання, результатом реалізації яких є досягнення певного рівня професійних компетенцій та особистісного саморозвитку.

Ключові слова: принципи, інформаційна компетентність, студенти аграрних закладів вищої освіти, якість навчання.

KVASNYUK Vladyslav Viktorovych –
Graduate student of the Department of Pedagogy
National University of Bioresources and
nature management of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0251-6581>
e-mail: kvasniuk.vladyslav@ukr.net

PRINCIPLES OF STUDENTS INFORMATION COMPETENCE IN AGRICULTURAL INSTITUTIONS

The process of Ukraine's integration into the world community requires professional training of every member of society only at the level of world standards. However, the transition of the economy to a market basis, its globalization led to the social stratification of society, changes in the structure of the labor market demand for various professions, the informatization of all spheres of life in society requires the availability of information competence for every person, regardless of his profession, and the democratization of the formation of ICT competence of future specialists agricultural higher education institutions Vocational education acts as a purposeful pedagogical activity that includes appropriate content, a set of methods and forms of education and training, the result of which is the achievement of a certain level of professional competence and personal self-development.

The article reveals the principles of information competence of students of agricultural institutions of higher education, which are aimed at improving the quality of education, the systematicity of professional training of specialists, and the formation of their readiness to successfully solve the main tasks of professional activity. In the article, we considered principles such as: the principle of continuity, the principle of systematicity and consistency, the principle of scientificity, the principle of integration, the principle of accessibility, the principle of student-centeredness, the principle of professional orientation, the principle of continuity, the principle of informatization of the educational process, the principle of orientation to information technologies, the principle of using supplemented of reality, the principle of manufacturability, the principle of an activity approach, the principle of individualization and differentiation.

The application of computer technologies in the agricultural field not only opens up a wide space for the creativity of a specialist, expands his capabilities when solving professional tasks, but also puts forward qualitatively new requirements for the training of future specialists in terms of the formation of information and communication competence.

The formation of ICT-competency of future specialists of agricultural higher education institutions acts as a purposeful pedagogical activity, which includes appropriate content, a set of methods and forms of education and upbringing, the result of which is the achievement of a certain level of professional competences and personal self-development.

Key words: principles, information competence, students of agricultural institutions of higher education, quality of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап цифрової революції у системі освіти характеризується віртуалізацією навчального, що стрімко розвивається процесу, зумовленого інтерактивними можливостями електронного інформаційно-освітнього середовища (ЕІОС). Майбутньому фахівцю слід не тільки опанувати необхідну інформацією та прийомами програмування але, в першу чергу, йому необхідно навчитися ефективно використовувати інформаційно- комунікаційні технології для підтримки та розвитку свого інтелектуального та творчого потенціалу, для прийняття професійних рішень з урахуванням економічних, екологічних,

етичних аспектів інноваційного розвитку суспільства [13].

Сучасні тенденції побудови моделі інформаційної компетентності забезпечується ефективним поєднанням змісту навчання активних видів та форм роботи із самостійною навчальною діяльністю студентів при врахуванні їх індивідуальних здібностей, інтересів професійного самовизначення. У рамках такого системного подання в умовах інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процес навчання для забезпечення підвищення його якості у вищій професійній школі необхідний облік специфіки реалізації компетентнісного підходу. Його цільові установки визначаються відповідно до завдань

формування у майбутніх спеціалістів ЗВО не стільки системи умінь, скільки способів різноманітної навчальної діяльності, а також і досвіду отримання інформації. При цьому результати освітнього процесу повинні співвідноситися з інтегрованими результатами професійної підготовки сформованістю у випускників відповідних кооперативних приростів, одним з яких є інформаційна компетентність (ІК) [4].

В умовах підготовки студентів аграрних закладів вищої освіти особливого значення набуває інформаційно-технологічна компетентність майбутніх спеціалістів у зв'язку з пріоритетним завданням розвитку навичок самостійного оволодіння знаннями [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури, що демонструє ефективність використання інформаційних технологій, дозволяє говорити про перспективність застосування комп'ютерів у навчальному процесі. Ці аспекти розкриті в працях: Л. Білоусова, П. Гальперіна, Б. Гершунського, М. Жалдака, Ю. Машбиця, В. Монахова, С. Ракова, Н. Тализіної, Н. Морзе, Ю. Рамського, О. Співаковського та ін.

Метою статті є вивчення та аналіз принципів інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під впливом процесу інформатизації складається нова ситуація у суспільстві та система освіти вимагає підготовки майбутнього фахівця аграрних ЗВО, здатного працювати в умовах, що змінилися. Тому професійна діяльність майбутнього фахівця аграрних ЗВО передбачає необхідність не тільки мати високий рівень професійної компетентності, а й творчо підходити до вирішення різних ситуацій, організувати свою діяльність на інноваційній основі.

Інформатизація освіти в аграрних ЗВО розглядається в контексті використання інформаційних технологій як засобу навчання, ІКТ-компетентність – як пріоритетна складова професійної компетентності [1].

У зв'язку з вищезначеним розглянемо принципи інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти, які спрямовані на підвищення якості навчання, системності професійної підготовки фахівців, формування їх готовності успішно вирішувати основні завдання професійної діяльності.

Принцип неперервності.

Принцип неперервності потребує забезпечення постійності і систематичності процесу створення візуально-інформаційної культури майбутніх фахівців в аграрних закладів вищої освіти.

Цей принцип здійснюється за рахунок допомоги стійкому прагненню до саморозвитку фахівця – студенти повинні бути обізнаними у

питаннях активного провадження засобів комп'ютерної візуалізації, які постійно вдосконалюються.

Прагнення до саморозвитку змушує фахівців аграрних ЗВО бути в тренді новітніх освітніх тенденцій, вживати їх у професійній практиці, застосовувати досвід прогресивних колег і ділитися своїм. Цей принцип визначає науково-обґрунтоване поєднання різних організаційних форм і методів навчання з самоосвітою, заохочує до незмінного вдосконалення ступеня візуально-інформаційної культури фахівця [2].

Принцип систематичності та послідовності.

Принцип систематичності та послідовності спрямований на систематичне та послідовне засвоєння знань (коли наступний елемент спирається на попередній).

Як показує практика, брак ієрархічних зв'язків у предметах навчального плану може призвести до ситуації, коли вивчення певного методу чи теорії стикається з браком певних знань чи уявлень. Без повторення пройденого матеріалу, послідовного його ускладнення, узагальнення у свідомості студентів не будуть сформовані предметні, надпредметні і метапредметні знання, завдяки яким стає можливим перенесення чи адаптація методів, правил, технологій, рефлексія особистої діяльності і вияв творчості та креативності в ній. Усе це вимагає від студента системних і ґрунтовних знань та навичок, формування і розвиток яких неможливі без систематичної і послідовної роботи з їх формування. Тому принцип систематичності і послідовності вбачаємо вагомим для забезпечення високоякісних знань та навичок інформаційної культури [15].

Принцип науковості.

Застосування принципу науковості забезпечує у майбутніх фахівців формування теоретичних знань про основні методи і способи реалізації інформаційного досвіду, який є основою професійної підготовки майбутніх фахівців; впровадження інформаційних засобів навчання, які формують візуальні та графічні знання студента.

Сучасний фахівець має мислення нового типу, що виникає як реакція на стрімке збільшення інформаційних потоків, переважно у візуальній формі, на високу фрагментарність, велику різноманітність і повну різноманітність інформації, що надходить.

Отже, орієнтуючись на принцип науковості, необхідно контролювати ступінь узагальнення змісту навчання, дублювати вербальну інформацію образною і навпаки, з метою відновлення студентами ланки методичного ланцюга у разі необхідності [14].

Принцип інтегрованості.

Закономірними процесами розвитку освіти є інтеграція і диференціація, які мають бути доволі

збалансованими для забезпечення оптимальної врівноваженості та гнучкості педагогічної системи.

Під інтегрованістю розуміємо процес взаємопов'язаності, взаємопроникнення і взаємодії певних навчальних дисциплін. Так, відбувається інтеграція не тільки змісту, а й всіляких організаційних форм, у яких тією чи іншою мірою будуть інтегруватися різні види освітньої діяльності студентів. Інтеграція окреслює встановлення структурно-логічних зв'язків між частковими предметами, які об'єднують їх у єдину систему.

Принцип інтегрованості в процесі формування інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти вбачаємо у забезпеченні засвоєння студентами взаємопов'язаних наукових понять з інформаційних дисциплін на рівні, достатньому для здійснення алгоритмічної й евристичної пізнавальної діяльності з метою подолання формалізму знань і формування у студентів цілісної системи графічних і візуальних знань та умінь, а також уявлень про їх активне використання у професійній діяльності [12].

Принцип доступності. Згідно з принципом доступності навчання буде ухвалено з урахуванням рівня підготовки студентів, їх вікових та індивідуальних особливостей.

Принцип доступності цілеспрямований на здобуток дидактичних цілей у процесі поетапного подолання труднощів у навчанні. Навчання не повинно призводити до інтелектуальних, фізичних, моральних перевантажень. Сучасні студенти постійно перебувають у середовищі, насиченому потужними й інтенсивними інформаційними потоками. Обсяг інформації, глобально перевищує обсяг знань, які можуть бути засвоєні студентом. В таких умовах на перший план стає когнітивне навантаження.

Навчання, яке опирається на принцип доступності забезпечує послідовне збільшення складності навчальних завдань, що уможливує процес навчання на рівні, який забезпечує індивідуальний розвиток студента, зважає його психологічні особливості [9].

Принцип студентоцентризму.

Студентоцентризм – це модель розвитку освіти, за якої студент з об'єкта перетворюється на суб'єкт освітньої діяльності, тобто на активного учасника освітнього процесу. О. Рашкевич засвідчує, що «основними імперативами освітньої парадигми, що формується на засадах Болонської моделі є, серед іншого, студентоцентризм, як турбота про студентів, повага до їх самобутності, формування особистості фахівця на засадах співробітництва» [11].

На практиці принцип студентоцентризму відображається у введенні індивідуальних навчальних планів, наявності змістовної

варіативної складової навчального плану, можливості обрати та опанувати кілька сертифікаційних програм, індивідуалізації організації самостійної роботи студента, індивідуалізації процесу проведення індивідуальних занять.

Студентоцентроване навчання заохочує розвиток методичного, організаційного і технологічного забезпечення, а також зміну ролі викладача.

Введення принципу студентоцентризму у процес формування інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти вбачаємо у сприйнятті студента, присутності гнучких індивідуальних освітніх траєкторій, впровадження широкого переліку дисциплін «інформаційного» циклу до варіативної частини навчальних планів, збільшення самостійної роботи студентів, розширенні прав, обов'язків і відповідальності студента.

Принцип професійної спрямованості.

Принцип професійної спрямованості охоплює теоретичне навчання та міжпредметні зв'язки з метою створення в єдиній освітній системі виховання особистості, підготовки її до активної участі в професійній практиці відповідно до власних зацікавлень і громадських потреб [10].

Принцип наступності.

Принцип наступності в підготовці інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти виражається в обліку інформаційної підготовки індивіда.

Реалізація принципу наступності відбувається за таким алгоритмом:

- 1) провести порівняльний аналіз освітніх функцій студентів аграрних закладів вищої освіти та виділити в них інформаційну складову;
- 2) провести порівняльний аналіз навчально-програмної документації та виділити вимоги до інформаційної підготовки фахівця;
- 3) сформулювати клас професійних завдань для студентів аграрних закладів вищої освіти;
- 4) вибрати навчальний матеріал потрібний для забезпечення інформаційних умінь при вирішенні сформульованих завдань та формування особистісних якостей студентів аграрних закладів вищої освіти;
- 5) розкрити необхідний рівень опанування навчального матеріалу для студентів аграрних закладів вищої освіти;
- 6) скласти тестові завдання для контролю засвоєння навчального матеріалу на кожному щаблі з урахуванням певного рівня засвоєння [7].

Принцип інформатизації освітнього процесу.

Реалізація принципу інформатизації освітнього процесу як «процесу забезпечення сфери освіти методологією і практикою розробки та використання нових інформаційних технологій, орієнтованих на здійснення

психолого-педагогічних цілей навчання», окреслює формулу комплексу інформаційних технологій, що дозволяє сформувати інформаційну компетентність студента в умовах аграрного університету.

Формування інформаційної компетентності, як інтегративної якості особистості, вимагає системного виконання організаційно-педагогічних вимог, які доцільно допускати при освітній діяльності студентів [3].

Принцип орієнтації на інформаційні технології.

Принцип орієнтації на інформаційні технології у процесі формування інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти окреслює комплексне застосування функціональних і дидактичних можливостей сучасних інформаційних технологій. Принцип орієнтації на інформаційні технології своєї ваги набуває в умовах цифрової трансформації освіти, що окреслює глибинне проникнення в освіту цифрових (комп'ютерно орієнтованих, мобільно орієнтованих, електронних, хмарних) засобів і технологій діяльності.

Принцип орієнтації на інформаційні технології базується на активному застосуванні хмарних технологій, засобів комп'ютерної візуалізації та засобів для графічного представлення інформації.

Принцип використання доповненої реальності.

«Доповнена реальність – це доповнення фізичного світу за допомогою цифрових даних, яке забезпечується комп'ютерними пристроями (смартфонами, планшетами або окулярами AR) в режимі реального часу. Доповнена реальність є складовою змішаної реальності і є поєднанням реального світу з віртуальним – відбувається накладання на середовище навколо нас певної частинки віртуальної інформації, наприклад графіку, звуків, анімації тощо» [16].

Принцип технологічності.

Принцип технологічності полягає у тому, що процес формування інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти потрібно проектувати, досліджувати і реалізовувати, керуючись критеріями технологічності: концептуальності – цей процес зобов'язаний посылатися на науково-методологічну концепцію; системності – цей процес має бути логічним, відзначитися цілісністю та взаємовідношенням між його компонентами; керованості – передбачена можливість планування, поетапного діагностування, корекція проміжних результатів; ефективності – результати має бути ефективними; відтворюваності – перспектива застосування технології і в інших закладах вищої освіти.

Виконуючи вибір педагогічних технологій у процесі формування інформаційної

компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти, ми зважали на відповідність технології сучасним тенденціям розвитку суспільства і сфери освіти, цільова спрямованість, змістова специфіка, ресурсна забезпеченість використання технології, когерентність технології програмам розвитку аграрного закладу вищої освіти [8].

Принцип діяльнісного підходу,

Зміст даного принципу полягає і у формуванні комплексу взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих практичних завдань, аналогічних тим, які можуть виникати у професійній діяльності фахівця, і при рішенні яких варто здійснювати інформаційну діяльність. Якраз практика з вирішення даних завдань повинна пробуджувати студентів до отримання необхідних інформаційних знань та при набутті необхідних інформаційних умінь і навичок, де: знання – це система корисної інформації, необхідної для формування певних умінь та навичок.

Основна ідея принципу діяльнісного підходу в тому, що студенти здобувають знання не в готовому вигляді, а, добуваючи їх самі, активно беруть участь в їх вдосконаленні, що допомагає активному успішному формуванню їхніх загальнокультурних і діяльнісних здібностей та загальнонавчальних умінь [6].

Принцип індивідуалізації та диференціації.

Принцип індивідуалізації та диференціації, забезпечує якість та індивідуальний підхід до кожного студента. Тенденція індивідуалізації навчання у аграрних ЗВО є однією з основних у сучасній системі освіти. Нами індивідуалізація визначається як організація освітнього процесу, при якому вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їх здібностей до навчання, тобто проводиться диференціація змісту, методів та форм навчання. Диференціація навчання у сучасній психолого-педагогічній науці представлена в основному двома позиціями: 1) диференціація навчання – це освітня система, при якій відбувається поділ навчальних планів, програм з різних напрямів, застосування їх у різних типах освітніх установ, та специфіки взаємозв'язку викладач-студент.

Принцип індивідуалізації та диференціації забезпечує відповідність моделі інформаційної підготовки фахівця таким тенденціям розвитку як демократизація, особистісно орієнтований підхід, фундаменталізація освіти, забезпечення конкурентоспроможності випускника на ринку праці.

Диференціація та індивідуалізація навчання допомагає залучити до роботи кожного студента, знайти найоптимальніший, найраціональніший підхід до студентів різних рівнів знань, дає можливість індивіду засвоїти максимум інформації, поданої педагогом на занятті.

Технологія диференційованого навчання дозволяє створювати зручні умови для того, щоб кожен студент міг опанувати навчальний матеріал згідно з рівнем своїх навчальних можливостей [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Процес інтеграції України у світове співтовариство вимагає професійної підготовки кожного члена суспільства лише на рівні світових стандартів. Однак перехід економіки на ринкову основу, її глобалізація призвели до соціального розшарування суспільства, зміни структури попиту ринку праці на різні професії, інформатизація всіх сфер життєдіяльності суспільства вимагає наявності інформаційної компетентності для кожної людини, незалежно від її професії, а демократизація формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців аграрних ЗВО виступає як цілеспрямована педагогічна діяльність, що включає відповідний зміст, комплекс методів та форм навчання та виховання, результатом реалізації яких є досягнення певного рівня професійних компетенцій та особистісного саморозвитку.

Педагогічний супровід формування ІКТ-компетентності студентів аграрних ЗВО будуватиметься на основі різних принципів, таких як: принцип неперервності, принцип систематичності та послідовності, принцип науковості, принцип інтегрованості, принцип доступності, принцип студентоцентризму, принцип професійної спрямованості, принцип наступності, принцип інформатизації освітнього процесу, принцип орієнтації на інформаційні технології, принцип використання доповненої реальності, принцип технологічності, принцип діяльнісного підходу, принцип індивідуалізації та диференціації. Ці принципи спрямовані на формування якостей особистості, яка має бути компетентною не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань, які ставить перед ним життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бехта І. А. Цифрова компетенція освітян в умовах невідкладної цифровізації освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: НаУОА. 2022. 14 (82). С. 109–112.
2. Божинська О. В. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в освіті : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів (Полтава, 18-19 листопада 2015 р.). Полтава : ФОБ Болотін А.В. 2015. С. 90–91.
3. Болюбаш Н. М. Фактори та умови формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами інформаційного середовища Moodle. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. № 3 (17). URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em17/content/10bnmtno.htm>

4. Гончарук І.В., Юрчук Н. П. Організація єдиного електронного науково-освітнього простору сучасного університету. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 12. С. 75–87.

5. Горда І. М. Формування інформаційно-комп'ютерної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в освіті: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів (Полтава, 18-19 листопада 2015 р.). Полтава : ФОБ Болотін А.В. 2015. С. 97–99.

6. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології у професійній освіті майбутніх фахівців. Львів : Вид-во «СПОЛОМ». 2012. 502 с.

7. Гуревич Р. С. Наступність природничо-математичної та професійної підготовки в середніх загальноосвітніх школах і закладах профтехосвіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 3. С. 9–19.

8. Друшляк М. Г. Формування візуально-інформаційної культури майбутніх учителів математики та інформатики у закладах вищої освіти : монографія. Суми: ФОП Цьома, 2019. 288 с.

9. Єршова О. Доступність якісної освіти: шляхи і механізми регулювання проблеми. *Гуманітарний вісник ДВНЗ*. Тематичний вип.: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. 2014. № 1 (5). С. 157–163

10. Лупиніс Т. Б. Організаційно-педагогічні умови та принципи формування інформаційної компетентності магістрантів соціальної роботи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер: Педагогіка. № 188 (176). 2012. С. 89–94.

11. Рашкевич О. А. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти. Монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2014. 168 с.

12. Ружин К. М. Особливості змісту і функціонування принципів інтегрованого та диференційованого підходів у навчанні іноземної мови. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2014. № 1 (22). С. 258–266.

13. Толочко С. В. Вимоги цифрового суспільства до компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. № 12, 2019. С. 178–181.

14. Хмелева Н. А. Принцип науковості та оперативності в наукових дослідженнях. *Управління розвитком*. 2013. №17. С. 129–131.

15. Чобітько М. Г. Педагогічні принципи особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2005. №1. С. 135–141.

16. Що таке доповнена реальність? URL: <https://teach-hub.com/scho-take-dopovnena-realnist/>

REFERENCES

1. Bekhta, I. A. (2022). Tsyfrova kompetentsiya osvityan v umovakh nevidkladnoyi tsyfrovizatsiyi osvity [Digital competence of educators in conditions of urgent digitization of education]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka aka-demiya»: seriya «Filolohiya»*. Ostroh: NaUOA. № 14 (82). S. 109–112. [in Ukrainian]
2. Bozhyn's'ka, O. V. (2015). Formuvannya informatsiyno-komunikatsiynoyi kompetentnosti [Formation of information and communication competence.]. *Novitni informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v osviti : materialy III Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi molodykh uchenykh ta studentiv (Poltava, 18-19 lystopada 2015 r.)*. Poltava : FOB Bolotin A.V. S. 90–91. [in Ukrainian]

3. Bolyubash N. M. (2010). Faktory ta umovy formuvannya profesiyanoi kompetentnosti maybutnikh ekonomistiv zasobamy informatsiyoho seredovyshcha Moodle [Factors and conditions for the formation of professional competence of future economists by means of the Moodle information environment]. Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya. № 3 (17). URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em17/content/10bnmntno.htm> [in Ukrainian]

4. Honcharuk, I. V., Yurchuk, N. P. (2018). Orhanizatsiya yedynoho elektronnoho naukovo-osvitn'oho prostoru suchasnoho universytetu [Organization of a unified electronic scientific and educational space of a modern university]. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'-ni pytannya nauky i praktyky. № 12. S. 75–87. [in Ukrainian]

5. Horda, I. M. (2015). Formuvannya informatsiynokomp'yuternoyi kompetentnosti studentiv vyshcheykh ahrarynykh navchal'nykh zakladiv [Formation of information and computer competence of students of higher agricultural educational institutions]. Novitni informatsiynokomunikatsiyni tekhnolohiyi v osviti: materialy III Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi molodykh uchenykh ta studentiv (Poltava, 18-19 lystopada 2015 r.). Poltava : FOB Bolotin A.V. S. 97–99. [in Ukrainian]

6. Hurevych, R. S. (2012). Informatsiynokomunikatsiyni tekhnolohiyi u profesiynoi osviti maybutnikh fakhivtsiv [Information and communication technologies in professional education of future specialists]. L'viv : Vyd-vo «SPOLOM». 502 s. [in Ukrainian]

7. Hurevych, R. S. (2004). Nastupnist' pryrodnychomatematychnoyi ta profesiynoi pidhotovky v serednikh zahal'noosvitnikh shkolakh i zakladakh proftekhsivnykh [Continuity of science-mathematical and professional training in secondary comprehensive schools and institutions of vocational education]. Pedahohika i psykholohiya profesiynoi osvity. № 3. S. 9–19. [in Ukrainian]

8. Drushlyak, M. H. (2019). Formuvannya vizual'no-informatsiynoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv matematyky ta informatyky u zakladakh vyshchoyi osvity [Formation of visual and informational culture of future teachers of mathematics and informatics in institutions of higher education: monograph]: monohrafiya. Sumy: FOP Ts'oma, 288 s. [in Ukrainian]

9. Yershova, O. (2014). Dostupnist' yakisnoyi osvity: shlyakhy i mekhanizmy rehulyuvannya problemy [Availability of quality education: ways and mechanisms of regulating the problem]. Humanitarnyy visnyk DVNZ. Tematychnyy vyp.: Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvitn'oho prostoru. № 1 (5). S. 157–163. [in Ukrainian]

10. Lupynis, T. B. (2012). Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy ta pryntsypy formuvannya informatsiynoyi kompetentnosti mahistrantiv sotsial'noyi roboty

[Organizational and pedagogical conditions and principles of formation of informational competence of master's students of social work]. Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylyans'ka akademiya"]. Ser: Pedahohika. № 188 (176). S. 89–94. [in Ukrainian]

11. Rashkevych, O. A. (2014). Bolons'kyy protses ta nova paradyhma vyshchoyi osvity [The Bologna Process and the New Paradigm of Higher Education] Monohrafiya. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky. 168 s. [in Ukrainian]

12. Ruzhyn, K. M. (2014). Osoblyvosti zmistu i funktsionuvannya pryntsyviv intehrovanoho ta dyferentsiyovanoho pidkhodiv u navchanni inozemnoyi movy [Peculiarities of the content and functioning of the principles of integrated and differentiated approaches in teaching a foreign language] Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Pedahohichni nauky. №1 (22). S. 258–266. [in Ukrainian]

13. Tolochko, S. V. (2019). Vymohy tsyfrovoho suspil'stva do kompetentnosti vykladachiv u systemi pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity [The requirements of the digital society for the competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. Innovatsiyna pedahohika. № 12. S. 178–181. [in Ukrainian]

14. Khmelyeva, N. A. (2013). Pryntsyv naukovosti ta operatyvnosti v naukovykh doslidzhennyakh [The principle of scientificity and efficiency in scientific research]. Upravlinnya rozvytkom. № 17. S. 129–131. [in Ukrainian]

15. Chobit'ko M. H. (2005) Pedahohichni pryntsyvy osobystisno oriyentovanoi profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv [Pedagogical principles of personally oriented professional training of future teachers]. Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka. № 1. S. 135–141. [in Ukrainian]

16. Shcho take dopovnena real'nist'? [What is augmented reality?] URL: <https://teach-hub.com/scho-take-dopovnena-realnist/> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КВАСНЮК Владислав Вікторович – аспірант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: принципи інформаційної компетентності студентів аграрних закладів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KVASNYUK Vladyslav Viktorovych – Graduate student of the Department of Pedagogy National University of Bioresources and nature management of Ukraine.

Scientific interests: principles of students information competence in agricultural institutions.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2023 р

УДК 378.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-156-161

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович –

кандидат юридичних наук, керуючий партнер

Мережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0542-2064>

e-mail: volodymyrkozlenko@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасному технократичному суспільстві, розвиток якого характеризується надзвичайною рухливістю, мінливістю, проєктний тип культури починає домінувати, стаючи одним із центральних механізмів майбутнього,

виявляючи при цьому універсальний та синтетичний характер проектної діяльності, в якій простежується поєднання технократичного та гуманного, дослідницького та прогностичного, інформаційно-освітнього та соціально-перетворювального початку, а це призводить до того, що кожному педагогу необхідно опанувати проектну діяльність у її різних варіантах. Успішність розв'язання цього завдання значною мірою залежить від використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Ці технології роблять процес підготовки майбутніх педагогів керованим та індивідуально-диференційованим, з великою питомою вагою самостійної та навчальної діяльності.

У статті розглянуто можливості використання інтерактивних технологій навчання та їх вплив на формування проектної культури майбутніх педагогів.

З'ясовано, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі вивільняє творчі сили, покращує результативність та якість навчання за рахунок новизни й підтримання інтересу, сприяє оптимізації навчальної діяльності, вдосконаленню інструментарію для розвитку проектної культури майбутніх педагогів. Інформаційно-комунікаційні технології поєднують у собі три фундаментальні компоненти сучасної педагогіки: розвиток творчого мислення, формування проектного мислення, опанування інформаційно-комунікаційними технологіями як новою інструментальною сферою творчої пізнавальної діяльності.

Встановлено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки сприяє формуванню у майбутніх педагогів нового педагогічного мислення, креативності, прагнення до оволодіння інноваційними технологіями, що безумовно удосконалює процес формування проектної культури майбутніх педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування проектної культури майбутнього педагога у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: проектна культура, інформаційно-комунікаційні технології, майбутній педагог.

KOZLENKO Volodymyr Grigorievich –
 candidate of legal sciences, managing partner of Network
 of private schools «Creative international child's school»
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0542-2064>
 e-mail: volodymyrkozlenko@ukr.net

FORMATION OF PROJECT CULTURE OF FUTURE TEACHERS USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

In the modern technocratic society, the development of which is characterized by extreme mobility and changeability, the project type of culture begins to dominate, becoming one of the central mechanisms of the future, revealing at the same time the universal and synthetic nature of project activity, in which a combination of technocratic and humane, research and prognostic, informational and educational and socially transformative beginning, and this leads to the fact that every teacher needs to master the project activity in its various variants. The success of solving this task largely depends on the use of modern information and communication technologies in the process of professional training of future teachers. These technologies make the process of training future teachers manageable and individually differentiated, with a high specific weight of independent and educational activities.

The article examines the possibilities of using interactive learning technologies and their influence on the formation of the project culture of future teachers.

It was found that the use of information and communication technologies in the educational process releases creative forces, improves the effectiveness and quality of education due to novelty and maintaining interest, contributes to the optimization of educational activities, and the improvement of tools for the development of the project culture of future teachers. Information and communication technologies combine three fundamental components of modern pedagogy: development of creative thinking, formation of project thinking, mastery of information and communication technologies as a new instrumental sphere of creative cognitive activity.

It was established that the use of information and communication technologies in the process of professional training contributes to the formation of new pedagogical thinking, creativity, and the desire to master innovative technologies in future teachers, which definitely improves the process of forming the project culture of future teachers.

We see the prospects for further research in the definition and substantiation of the pedagogical conditions for the formation of the project culture of the future teacher in the process of professional training.

Ke ywords: project culture, information and communication technologies, future teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Наука і освіта відіграють провідну роль у розвитку інформаційного суспільства. Багато складових елементів цього суспільства – наслідок наукових і технічних досягнень, що стали можливими завдяки спільному використанню результатів досліджень. Освіта, знання, інформація і зв'язок визначають розвиток людини, її ініціативності й гідного життя. Окрім того, інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) мають

необмежений вплив майже на всі аспекти сучасного життя [5, с. 66].

Інформатизація освіти – один із основних напрямів процесу інформатизації, продиктований потребами сучасного суспільства, у якому головним рушієм прогресу є індивідуальний розвиток особистості. Вона має забезпечити впровадження в практику програмно-педагогічних розробок, спрямованих на інтенсифікацію освітнього процесу, вдосконалення форм і методів організації навчання.

У сучасному технократичному суспільстві, розвиток якого характеризується надзвичайною рухливістю, мінливістю, проєктний тип культури починає домінувати, стаючи одним із центральних механізмів майбутнього, виявляючи при цьому універсальний та синтетичний характер проєктної діяльності, в якій простежується поєднання технократичного та гуманного, дослідницького та прогностичного, інформаційно-освітнього та соціально-перетворювального початку, а це призводить до того, що кожному педагогу необхідно опанувати проєктну діяльність у її різних варіантах. Успішність розв'язання цього завдання значною мірою залежить від використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідниками (В. Биков, Р. Гуревич, Г. Коджаспірова, С. Семіряков та ін.) доведено, що запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних засобів навчання дозволяє оптимізувати традиційні форми й методи навчання, реалізовувати ідеї інтенсивного навчання, формувати технічну й інформаційну грамотність, готувати зросле покоління до життя в інформаційному суспільстві. Проблеми формування проєктної культури розкриваються в працях І. Андрошука, Л. Бережної, Т. Карпинської, Н. Коваленко, А. Кравцова, Д. Луп'яка, В. Сидоренка, Л. Хоружої та ін. Зокрема В. Беспалько, А. Брехунець, А. Гіна, О. Марущак, А. Нісімчук, С. Ящук визначають проєктну культуру як складову професійної компетентності фахівця, що забезпечує його здатність творчо діяти в сучасному суспільстві, проєктувати свою професійну діяльність й оцінювати її результати. Тому сьогодні дуже актуальною є проблема оновлення підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти із рухом у бік новітніх технологій.

Мета статті – розглянути можливості використання інтерактивних технологій навчання та їх вплив на формування проєктної культури майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Актуальним завданням педагогіки вищої школи є розвиток проєктної культури, що є важливим чинником у становленні компетентних та творчих педагогів, здатних ефективно працювати з учнями та забезпечувати їхній успіх у навчанні й житті.

В. Сидоренко, А. Брехунець поняття проєктної культури трактують «як рівень розвитку перетворювальної діяльності людини, що виражений у сукупності досягнутих технологій матеріального і духовного виробництва і який дозволяє йому ефективно брати участь у сучасних технологічних процесах на основі гармонійної взаємодії з природою, суспільством і технологічним середовищем, тобто комфортність триади: природа – суспільство – техносфера» [8].

Проєктна культура особистості – це сукупність якостей, що відображають знання та здібності їх творчого застосування в проєктній діяльності окремою людиною, рівень її системного і проєктного усвідомлення дійсності, володіння уміннями та навичками проєктної діяльності, освоєння системи морально-етичних і юридичних норм, цінностей, установок, що пов'язані з технічним, соціальним, комп'ютерним проєктуванням [3].

На думку Л. Бережної, «проєктна культура виражається в проєктній діяльності й проєктному мисленні та втілена в мистецтві планування, винаходу, перетворення світу на підґрунті заздалегідь продуманих проєктів» [1, с. 3].

Крім того, ми поділяємо думку Л. Бережної про те, що «процес формування проєктної культури має бути направлений на створення інноваційного середовища в навчальному закладі, тобто, створення умов для постійного пошуку, оновлення засобів професійної діяльності. Динаміка цього процесу може бути забезпечена лише тоді, коли проєктна культура функціонуватиме в педагогічному досвіді вчителя систематично» [1, с. 8–9].

Особливістю сучасних інноваційних освітніх процесів є їх технологізація, яка супроводжується неухильним дотриманням змісту та послідовності етапів упровадження нововведень. Відтак, сучасні науковці приділяють особливу увагу інформаційно-комунікаційним технологіям навчання як засобу активізації навчально-пізнавальної взаємодії та розвитку її суб'єктів.

Як зазначає Л. Русакова, інформаційно-комунікаційні технології «поєднують у собі три фундаментальні компоненти сучасної педагогіки: розвиток творчого мислення, формування проєктного мислення, опанування інформаційно-комунікаційними технологіями як новою інструментальною сферою творчої пізнавальної діяльності» [7, с. 175].

Реалізація творчих проєктів (інформаційних, дослідних, практично-творчих) одноосібних або групових можлива за допомогою:

– блогів – технології ведення в Інтернеті власного щоденника, варіанта особистого освітнього простору та засобу для організації спільної діяльності певної групи студентів – відкритим чи закритим середовищем для організації дискусій з різних напрямів дослідження [6];

– технологія ВікіВікі (wikiwiki – походить з гавайської «швидко-швидко») – це гіпертекстове середовище, яке відносять до сервісів Веб 2.0, колекція взаємопов'язаних між собою текстових сторінок, до яких кожний зареєстрований користувач (в нашому випадку керівник проєкту та його учасники) може вносити свої зміни (за винятком певної кількості статичних веб-сторінок) або створити нову сторінку. Середовище ВікіВікі має переваги над іншими

веб-ресурсами: можливість багатократно правити текст; обліковувати зміни, що були внесені до змісту сторінки, та можливість повернутися до попередньої версії; сторінка обговорень до кожної статті, де відвідувач може залишити свої коментарі [4]. При роботі над спільним проектом Вікі можна розглядати як колективну електронну дошку, на якій може писати ціла група студентів; базу даних – середовище для збереження колективного досвіду при виконанні творчого проєкту тощо.

Ці технології роблять процес підготовки майбутніх педагогів керованим та індивідуально-диференційованим, з великою питомою вагою самостійної та навчальної діяльності. Критеріями науково обґрунтованого вибору засобів навчання є адекватність їх дидактичних функціональних можливостей цілям навчання.

Рівень розвитку інформаційних технологій та інтерес до нових підходів організації навчання дають можливість здійснювати альтернативні підходи до організації самостійної роботи, як-то:

- застосування системи персональних завдань (інструкцій). Цей підхід в основному зорієнтований на створення в системі професійної підготовки умов для самовдосконалення. Він передбачає розробку модулів, які спираються на певний лекційний або практичний курс і спрямовані на формування професійних умінь та навичок;

- упровадження методів аудіо- й відео навчання – спрямований на створення практичних умов для професійного самовдосконалення студента з використанням технічних засобів;

- реалізація дистанційного підходу до організації навчання, що передбачає взаємодію викладача і студента на основі комп'ютерних засобів та Інтернету [3, с. 322].

Важливим є застосування в умовах дистанційного навчання інформаційних технологій, що забезпечують можливість інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу та доступність сучасних інтерактивних засобів навчання та контролю (комп'ютерні програми, інтерактивні відео диски, інформаційні бази та доступ до них через Інтернет тощо), що організують процес навчання відповідно до сучасних дидактичних принципів.

Існують також такі проблеми, як:

- відсутність особистого спілкування між викладачем і студентом (відбувається менш ефективна передача знань, без особистого контакту). Також бракує спілкування з однокурсниками для обміну досвідом;

- у студента сильна особиста мотивація та здатність навчатися самостійно, без постійної підтримки та поштовху з боку викладача;

- відсутність можливості негайного практичного застосування отриманих знань з наступним обговоренням виниклих питань з

викладачем та з'ясуванням ситуації на конкретних прикладах;

- студенти не завжди можуть забезпечити себе достатньою технічною оснащеністю;

- відсутні або дуже дорогі прикладні комп'ютерні програми, необхідні для підтримки WEB-сайтів та інформаційних ресурсів, адміністрування процесів дистанційного навчання;

- необхідність великих капіталовкладень на початковому етапі організації роботи системи дистанційного навчання [9].

Отже, успіх у роботі в цих складних умовах залежить від активної міжсуб'єктної взаємодії, від якості та швидкості Інтернет-трафіку, наявності технічних можливостей і, насамперед, кваліфікації викладачів та здобувачів вищої освіти з використання сучасних інформаційних та цифрових технологій [9].

У навчальному процесі студентам мають бути доступними альтернативні традиційним джерела інформації, які подають різні погляди на одну і ту ж проблему. Широке інформаційне поле діяльності з такими підходами до подання інформації виступає важливим мотиваційним чинником, який спонукає майбутніх менеджерів морської галузі до самостійного мислення та пошуку власної аргументованої позиції. Особлива роль у створенні такого інформаційного простору належить Інтернету – глобальній інформаційній системі, що надає принципово нових можливостей для пізнавальної та творчої самореалізації майбутнього менеджера морської галузі, сприяє не тільки збагаченню знаннями, а й виробленню вмінь здобувати інформацію, а значить мобільно інтегруватися у майбутню професійну діяльність. Сьогодні актуальною є розробка поєднання активних методів навчання з інтерактивним навчальним середовищем і комп'ютерно-опосередкованою комунікацією, такими як веб, електронні конференції, чат та ін.

Можливості Інтернету реалізуються через інформаційні сервіси. Найпопулярнішими з них є:

- WWW (World Wide Web) – найбільш динамічний та корисний сервіс Інтернету. WWW – засіб мережевого доступу, гіпермедійна інтегруюча, глобальна інформаційна система, основою якої є гіпертекстові посилання.

- Електронна пошта – засіб обміну повідомленнями, що об'єднує послуги телефону та традиційної пошти, значно її пришвидшуючи. Спілкування у режимі off-line (e-mail).

- Електронні конференції – групи новин, які надають можливість брати участь у дискусіях і здійснювати обмін ідеями навіть у режимі on-line (ICQ, Skype).

- Електронні бібліотеки – зібрання книг, що зберігаються в електронному вигляді. Використання електронних бібліотек робить можливим отримання спеціальних видань, які

неможливо придбати чи отримати у традиційній бібліотеці.

– IRC (Internet Relay Chat) – можливість спілкування в реальному часі в текстовому режимі [2, с. 54].

Використання Інтернету сприяє виробленню вмінь здобувати інформацію, а значить мобільно інтегруватися у всевітній інформаційний простір, допомагає студенту визначитись у колі своїх професійних інтересів. Глобальна мережа відкриває нові можливості для освіти та самоосвіти майбутніх педагогів, робота у ній висуває наступні вимоги до якості їхньої підготовки, як вміння самостійно поповнювати і оновлювати свої знання, вести пошук, приймати оригінальні рішення, бути творчою особистістю, що, зрештою, суттєво впливає на успішну професійну діяльність.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі вивільняє творчі сили, покращує результативність та якість навчання за рахунок новизни й підтримання інтересу, сприяє оптимізації навчальної діяльності, вдосконаленню інструментарію для розвитку проєктної культури майбутніх педагогів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки сприяє формуванню у майбутніх педагогів нового педагогічного мислення, креативності, прагнення до оволодіння інноваційними технологіями, що безумовно удосконалює процес формування проєктної культури майбутніх педагогів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування проєктної культури майбутнього педагога у процесі професійної підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бережна Л. Проєктна культура як основний спосіб реалізації інноваційної педагогічної діяльності. *Теорія та методика управління освітою*. Харків. 2010. № 3. URL: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/3/10beripa.pdf>
2. Вечірко М. Особливості формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійного самовизначення засобами ІКТ. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2014. Вип. 131. С. 51–55.
3. Гура О. І. Логіко-концептуальні аспекти дослідження формування особистісно-професійних характеристик педагога. URL: http://www.nbuu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Pfto/2009_1/files/ped_01_09_Gura.pdf
4. Ігнатенко О. В. Умови використання технології ВЕБ 2.0. (Вебінарів) у навчальному процесі. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 15. С. 159–164.
5. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, і 74 перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 5. / За ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. 400 с.

6. Морзе Н. В., Ігнатенко О. В. Методичні особливості вебінарів, як інноваційної технології навчання. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/918/1/N_Morze_O_Ihnatenko_ITO_4.pdf.

7. Русакова Л. Інтегративна методологія в сучасній художній освіті. *Людинознавчі студії*. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 29. Ч. 3. Серія «Педагогіка» С. 170–178.

8. Сидоренко В. К., Брехунець А. І. Сутність поняття проєктної культури. *Гуманитарний вісник*. 2012. № 28. С. 270–277.

9. Gavrysh I., Khltochina O., Chernenko O., Roienko S., Balanutsa O., Ivashchenko B., Romankova K. The Role of Communication and Dialogue During Studies in Higher Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. V. 2. N. 8 PP. 75–80. . URL : http://paper.ijcsns.org/07_book/202208/20220810.pdf

10. Haleta Y., Kozlenko V., Riabovol L., Filonenko O., & Kravtsova T. Formación de la cultura de proyectos en futuros docentes. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2023. № 14(41). S. 526–536. URL: <https://doi.org/10.46925//rdluz.41.29>

REFERENCES

1. Berezhna, L. (2010). Proektna kul'tura yak osnovnyy sposib realizatsiyi innovatsiyoi pedahohichnoyi diyal'nosti [Project culture as the main way of implementing innovative pedagogical activity]. *Teoriya ta metodyka upravlinnya osvityou*. Kharkiv. № 3. URL: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/3/10beripa.pdf> [in Ukrainian]
2. Vechirko, M. (2014). Osoblyvosti formuvannya hotovnosti uchyteliv filolohichnykh spetsial'nostey do profesiynoho samovyznachennya zasobamy IKT [Peculiarities of formation of readiness of future teachers of philological specialties for professional self-determination by means of ICT]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad. Vyp. 131. S. 51–55. [in Ukrainian]
3. Hura, O. I. Lohiko-kontseptual'ni aspekty doslidzhennya formuvannya osobystisno-profesiynikh kharakterystyk pedahoha [Logical and conceptual aspects of research on the formation of personal and professional characteristics of a teacher]. URL: http://www.nbuu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Pfto/2009_1/files/ped_01_09_Gura.pdf [in Ukrainian]
4. Ihnatenko, O. V. (2010). Umovy vykorystannya tekhnolohiyi VEB 2.0. (Vebinariv) u navchal'nomu protsesi [Terms of use of VEB 2.0 technology. (Webinars) in the educational process]. *Visnyk Hlukhiv's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. Vyp. 15. S. 159–164. [in Ukrainian]
5. Informatsiyno-komunikatsiyini tekhnolohiyi v suchasniy osviti: dosvid, problemy (2017) [Information and communication technologies in modern education: experience, problems]. *Zbirnyk naukovykh prats'*. Vypusk 5. / Za red. M. M. Kozyara, N. H. Nychkalo. L'viv: LDU BZHD. 400 s.
6. Morze, N. V., Ihnatenko, O. V. Metodychni osoblyvosti vebinariv, yak innovatsiyoi tekhnolohiyi navchannya [Methodological features of webinars as an innovative learning technology]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/918/1/N_Morze_O_Ihnatenko_ITO_4.pdf. [in Ukrainian]
7. Rusakova, L. (2014). Intehrativna metodolohiya v suchasniy khudozhniy osviti. Lyudynoznavchi studiyi [Integrative methodology in modern art education]. *Drohobych: Vydavnychy viddil DDDPU imeni Ivana Franka*.

Вуп. 29. СН. 3. Seriya «Pedahohika» S. 170–178. [in Ukrainian]

8. Sydorenko, V. K., Brekhunets', A. I. (2012). *Sutnist' ponyattya proyektnoyi kul'tury* [The essence of the concept of project culture]. *Humanitarnyy visnyk*. № 28. S. 270–277. [in Ukrainian]

9. Gavrysh, I., Khltochina, O., Chernenko, O., Roienko, S., Balanutsa, O., Ivashchenko, B., Romankova, K. (2022). The Role of Communication and Dialogue During Studies in Higher Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. V. 2. N. 8 PP. 75–80. URL : http://paper.ijcsns.org/07_book/202208/20220810.pdf [in English]

10. Haleta, Y., Kozlenko, V., Riabovol, L., Filonenko, O., Kravtsova, T. (2023). Formación de la cultura de proyectos en futuros docentes. *Revista De La Universidad Del Zulia*.

№ 14(41).

S. 526–536.

URL: <https://doi.org/10.46925//rdluz.41.29> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЗЛЕНКО Володимир Григорович – кандидат юридичних наук, керуючий партнер Мережі приватних шкіл «Креативна міжнародна дитяча школа».

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOZLENKO Volodymyr Grigorievich – candidate of legal sciences, managing partner of Network of private schools «Creative international child's school».

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational process of school.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023 р.

УДК 373.3.091.33-027.22:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-161-168

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>

e-mail: sneghana28@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ «МИСТЕЦТВА»

В статті зроблено спробу дослідити особливості налагодження музичної роботи з учнями початкових класів на уроках «Мистецтво» в сучасних ЗЗСО, розглянуто особливості творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано дослідницькі праці вітчизняних і зарубіжних учених та вчителів мистецької галузі щодо процесу формування й розвитку музичних здібностей, уявлень, навичок. Вивчаючи особливості Типової освітньої програми галузі «Мистецтво», яка пропонується для закладів загальної середньої освіти, автор статті зупиняється на обґрунтуванні можливостей практичної реалізації змістовних ліній окреслених в цьому документі. Йдеться про «художньо-творчу діяльність», «сприймання та інтерпретацію мистецтва» та «комунікацію через мистецтво». Автор статті впевнений, що здійснити на практиці, налагодити дієву художньо-творчу діяльність в умовах шкільного класу, навчити дітей здійснювати комунікацію через мистецтво можна шляхом налагодження систематичного колективного (вокально-хорового та інструментального) музикування учнів.

Доведено, що найбільш прийнятною і доступною для дітей без спеціальної музичної освіти музичною діяльністю є вокально-хорова робота й інструментальне музикування на простіших музичних інструментах, якими є бубон, барабан, маракаси, трикутник, дзвіночки та сопілка. Використання вищезазначених інструментів допомагає розвитку почуття ритму, дозволяє створювати ритмічні акомпанементи до виконуваних в класі пісень, створює важливу атмосферу співпраці. В свою чергу гра на простих аутентичних інструментах, яким є сопілка – це активна дихальна гімнастика, яка сприяє загальному оздоровленню дитячого організму, розвиток дрібної моторики і координації рухів пальців, масаж їхніх кінчиків, робота м'язів губ і ротоглотки. Відомо, що усе означене сприяє покращенню мовлення, більш швидкому навчанню читанню, письму й прискореному інтелектуального розвитку дітей початкової школи. У висновках до статті автор стверджує, що вокальне та інструментальне колективне музикування має арт-терапевтичну, корекційну дію, розвиває усі мистецькі і спеціальні музичні здібності, повністю вбирає в себе всі необхідні види музичної діяльності, працює на збереженням здоров'я дітей.

Ключові слова: музика, музична діяльність, колективне музикування, вокально-хорова робота, творчість, розвиток, музичні здібності, урок «Мистецтво», учні початкових класів.

KURKINA Snizhana Vitalievna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of the Art Education

of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>

e-mail: sneghana28@gmail.com

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF MUSICAL WORK WITH PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE «ART» LESSONS

In the article, an attempt was made to investigate the peculiarities of establishing musical work with elementary school students in the «Art» lessons in modern secondary schools, and the peculiarities of the creative development of children of primary school age were considered. The research works of domestic and foreign scientists and teachers of the art field regarding the process of formation and development of musical abilities, ideas, and skills are analyzed. Studying the features of the Standard Educational Program of the «Art» branch, which is proposed for general secondary education institutions, the author of the article dwells on the justification of the possibilities of practical implementation of the meaningful lines outlined in this document. It is about «artistic and creative activity», «perception and interpretation of art» and «communication through art». The author of the article is sure that it is possible to carry out in practice, to establish effective artistic and creative activities in the school classroom, to teach children to communicate through art by establishing systematic collective (vocal, choral and instrumental) music making of students.

It has been proven that the most acceptable and accessible musical activity for children without special musical education is vocal and choral work and instrumental music making on simpler musical instruments, such as tambourine, drum, maracas, triangle, bells and flute. The use of the above-mentioned tools helps to develop a sense of rhythm, allows you to create rhythmic accompaniments to songs performed in class, and creates an important atmosphere of cooperation.

In turn, playing on simple authentic instruments, such as a pipe, is an active breathing exercise that contributes to the overall health of the child's body, the development of fine motor skills and coordination of finger movements, massage of their tips, and the work of the muscles of the lips and oropharynx. It is known that all of the above contributes to the improvement of speech, faster learning to read and write, and acceleration of the intellectual development of primary school children. In the conclusions to the article, the author claims that vocal and instrumental collective music-making has an art-therapeutic, corrective effect, develops all artistic and special musical abilities, fully absorbs all necessary types of musical activity, works to preserve children's health.

Key words: *music, musical activity, collective music making, vocal and choral work, creativity, development, musical abilities, «Art» lesson, primary school students*

Постановка та обґрунтування актуальності теми. Реорганізація і оптимізація сучасних закладів загальної середньої освіти в Україні, удосконалення педагогічних і організаційних засад Нової української школи, ставлять перед науковцями, методистами і вчителями нові проблеми і завдання, що потребують якнайшвидшого розв'язання. Але практична реалізація цих завдань, якість організації і впровадження освітнього процесу багато в чому залежить від кожного вчителя, його професіоналізму, фахової підготовки та людських якостей. Не викликає заперечень, що будь-який шкільний предмет має на меті формування багатьох загальних та предметних компетенцій і кожен вчитель працює над тим, щоб учні навчилися вчитися, дотримувалися норм культури і поведінки в соціумі, були естетично вихованими, мали чітку і свідому громадянську позицію тощо. Але місія вчителя початкових класів, вчителів музичного і образотворчого мистецтва є винятковою, оскільки саме вони за допомогою змісту усіх видів і жанрів мистецтва безпосередньо впливають на виховання особистості дитини, її всебічний художньо-естетичний розвиток, освоєння загальнокультурних цінностей, прищеплення шанобливого ставлення до вітчизняної і зарубіжної мистецької скарбниці.

Відомо, що періоди великих суспільних потрясінь і трансформацій, обов'язково призводять до зміни політичних орієнтирів й реформування освітньої галузі, як такої, що безпосередньо впливає на перебудову світогляду й мислення молодого покоління. Впровадження в освітній процес школи нових інтегрованих мистецьких курсів, насичення цих курсів

відповідним змістом, впровадження нових форм і методів роботи, вироблення сучасних програмних вимог і критеріїв оцінювання навчальних досягнень, оновлення репертуару є реакцією на зміни в соціумі й нові запити, які висуваються перед молоддю.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема організації музичної роботи, пошуку доцільних форм і методів впровадження й організації творчої діяльності учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва, завжди була актуальною і досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними ученими на різних етапах розвитку педагогічної науки. Так, у дослідженнях з теорії та методики навчання музики й музичного виховання авторів І. Барановської, Т. Борисенка, Б. Бриліна, В. Гапон, Л. Іванової, В. Ланченко, Л. Паньків, Л. Руденко та інших проаналізовано окремі форми і методи музичної діяльності дітей різних вікових категорій, окреслено шляхи формування інтересу до музичного мистецтва, зокрема практичного музикування, виконавської діяльності, підготовки дітей до сприймання творів музичного мистецтва, їхнього оцінювання та інтерпретації тощо. Окрім цього, педагогікою вивчаються питання естетичного, художньо-естетичного виховання та розвитку школярів засобами музичного мистецтва (Ю. Алієв, А. Болгарський, Д. Джола, Л. Коваль, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, Н. Щербо та ін.).

Особливо значущими для розвитку сучасної наукової думки є концепції естетичного виховання І. Зязюна, О. Семашко, М. Опанашука, Л. Масол, зміст яких розкриває функції та принципи організації естетичного виховання особистості дитини в сучасній школі. У цьому

контексті особливого значення набувають їхні ж дослідження проблеми виховання учнівської молоді засобами музичного мистецтва, зокрема учнів молодшого шкільного віку.

Окремої уваги заслуговують також методики впровадження вокально-хорової роботи, навчання гри на різних інструментах, розвитку творчої активності дітей на уроках музичного, образотворчого мистецтва, художньої культури й організації колективного музикування учнів різного віку у позашкільних спеціалізованих мистецьких навчальних закладах та у закладах загальної середньої освіти.

Однак, незважаючи на достатній обсяг новітніх і класичних, широко відомих праць з питань музичної педагогіки, проблема організації і налагодження музичної роботи на уроках «Мистецтво», вивчення психологічних особливостей творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку в процесі застосування різних форм колективної музичної діяльності, є недостатньо висвітленою і ще не знайшла змістовного обґрунтування у науковій літературі.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації музичної роботи на уроках «Мистецтво» в сучасних ЗЗСО в Україні, вивчення специфіки творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку, обґрунтування ефективності застосування різних форм колективного музикування.

Виклад основного матеріалу. Якщо проаналізувати програму інтегрованого курсу «Мистецтво», розроблену О. Савченко, на яку, здебільшого спираються вчителі музичного, образотворчого мистецтва і початкових класів у закладах загальної середньої освіти, то можна одразу звернути увагу на наявність так званих змістовних ліній, які виділяє сам автор і за допомогою яких повинна реалізовуватися мета навчання мистецтва. Йдеться про «художньо-творчу діяльність», «сприймання та інтерпретацію мистецтва» та «комунікацію через мистецтво». Саме ці основні напрями і є основою моделі загальної мистецької освіти, реалізація якої є запорукою для досягнення головної мети – всебічного гармонійного художньо-естетичного розвитку особистості дитини. Привертає увагу також те, що автор програми згадує про всі види мистецтва, але здебільшого робить акцент саме на музичному й образотворчому мистецтві в початковій школі [11].

Ідеї автора програми збігаються з думками багатьох інших дослідників, які вважають, що з огляду на психологічні особливості творчого розвитку молодших школярів, їхні музичні здібності можуть формуватися тільки в процесі поєднання різних видів художньо-творчої діяльності в мистецькій галузі. Так, С. Гончаренко в своєму «Українському педагогічному словнику» визначає здібності як «стійкі індивідуальні психічні властивості

людини які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Вони виявляються в тому, як людський індивід вчиться, набуває певні знання, освоює певні галузі діяльності, включається у творче життя суспільства... Природною основою здібностей є задатки. Сукупність здібностей називається обдарованістю [5, с. 135].

Коли автор програми розкриває зміст навчання і очікувані результати здобувачів освіти за лінією «Художньо-творчої діяльність» ми бачимо, що його увага зосереджується також на організації доступних видів такої діяльності на уроках і забезпеченні розвитку музичних, мистецьких здібностей. Йдеться про налагодження вокально-хорової роботи та прищеплення навичок гри на нескладних музичних інструментах, для оволодіння якими не потрібна додаткова спеціалізована музична підготовка. Такими інструментами є бубон, трикутник, різні варіанти клавесів, барабан, дзвіночки, сопілка тощо. В свою чергу лінія «Комунікація через мистецтво» полягає у презентації творчих досягнень в процесі публічних виступів, підготовці й проведенні шкільних мистецьких заходів, колективному виконанні спільного творчого задуму, можливості критично оцінити власні творчі здобутки й здобутки однолітків.

Таким чином, для реалізації програмних вимог, вчитель музичного мистецтва, початкових класів повинен уміти ефективно організувати як вокально-хорову, так і інструментальну колективну роботу. Задля досягнення цієї мети він має навчити дітей співати, слухати музику, навчити їх користуватися й видобувати звуки із простих музичних інструментів, які містяться у спеціальних наборах для НУШ, систематично працювати над розвитком їхніх музичних здібностей і творчого потенціалу. Досвідчені педагоги-практики, музиканти також зазначають, що для ефективного розвитку означених якостей у дітей молодшого шкільного віку важливим фактором є організація музичних занять із чергуванням різних форм художньо-творчої діяльності, серед яких найбільш ефективними є: вокально-хорова робота, колективне інструментальне музикування, сприймання (слухання) музики.

Відомо, що самий природний і тому перший вид музичної діяльності доступний дітям є спів. Звичайно, що на якість співу впливають природні голосові дані, наявність музичного слуху і почуття ритму. Усе перелічене залежить від спадковості, навколишнього середовища, яке впливає на дитину і формує її музичні враження. Мета перших уроків з предмету «Мистецтво» в школі є пробудження інтересу до музики, через спонукання дитини до співу, яке на початку навчання є результатом наслідування дорослого й найбільш доступною формою колективного музикування. Саме тому хоровий спів є

важливим компонентом музичного навчання, оскільки в процесі співу розвиваються загальні музичні, вокально-хорові здібності, а також увага, мислення, інтелект. Окрім цього виховуються такі цінні якості як дисциплінованість, згуртованість, відповідальність, патріотизм, співчуття та повага до інших, відчуття відповідальності за загальний результат тощо [1].

Таким чином, одним із першочергових завдань, що стоять перед вчителем, який прагне налагодити в класі вокально-хорову роботу є розвиток музичного слуху, наявність якого є найважливішим компонентом музичних здібностей людини. Правильний і виразний спів завжди обумовлюється якістю і рівнем розвитку музичного слуху, який являє собою багатокомпонентну здібність, що складається з: ритмічного і звуковисотного складників ладового, мелодійного і гармонічного чуття, музичної пам'яті і внутрішнього слуху, які повинні розвиватися одночасно в процесі систематичних занять. Доведено, що з початку увага дитини привертається до музичних звуків, а вже потім з'являється бажання повторити їх, тобто відтворити голосом.

Дуже важливо, щоб пісні, вправи і поспівки, які вчитель пропонує для дітей-першокласників мали невеликий діапазон і були зручними за теситурою. Бажано, щоб діапазон не перевищував квінти, а мелодичний малюнок мав переважно мажорну ладову основу, побудовану здебільшого на звуках тонічного тризвуку. Також, діти залюбки виконують вправи з елементами звуконаслідування різних музичних інструментів, птахів, тварин тощо, побудованих на уривках вже знайомих дитячих пісень. Отже, в процесі прослуховування і вивчення нової мелодії слід звертати увагу дітей на елементи звуковисотності, тобто на рух мелодії, висоту і тривалість звуків. Роботу із засвоєння різних за висотою музичних звуків потрібно починати із перших уроків. Послухавши невелику кількість музичних звуків, які заспівав або загравав на інструменті вчитель, діти визначають, який звук вищий, який нижчий. Спочатку інтервал між звуками повинен бути великим (октава, квінта), а потім інтервали поступово зменшуються до секунди.

Спів окремих звуків потрібно поєднувати з рухами руки: звук вищий – долоня руки вище, звуки однакової висоти положення руки на одному рівні, нижчий звук подається нижчим положенням руки. Якщо діти впевнено розрізняють звуки різної тривалості, динамічні відтінки, вищі і нижчі звуки, то після підготовчого періоду можна розпочати вивчення ступенів відносної релятивної системи, які допоможуть дітям швидше розвинути музичний слух, пам'ять, уміння співати тощо. І лише після того, як діти добре навчаються розрізняти рух мелодії, високі і низькі звуки, можна поступово

підходити до засвоєння пісень, до хорового співу взагалі. Зауважимо, що для того, щоб досягти гарних результатів у вокально-хоровій роботі, потрібно знати все про властивості, особливості розвитку дитячого голосу, природне і співацьке дихання, звуковиутворення тощо.

Відомо, що співацькі навички поділяються на вокальні і хорові. До вокальних навичок належать ті, які необхідні кожному співакові, незалежно від того, співає він один, чи в хорі (правильне дихання, чітка дикція, чистота інтонування під час співу тощо); до хорових навичок належать ті, які потрібні для колективного співу, а саме: почуття ансамблю (вміння чути свій голос і водночас намагання підлаштовувати його під загальне звучання), розуміння того, що слова потрібно вимовляти разом, разом дихати тощо. Важливим для хористів у будь-якому віці є почуття строю, тобто вміння співати точно на тій висоті, що й весь хор. Отже, вже на початку навчання діти зіштовхуються з певними труднощами, оскільки одразу зазвучати впевнено і гарно ще нікому не вдавалося. До цього можна додати, що всі згадані навички прищеплюються не послідовно, а паралельно з зосередженням уваги на основних елементах співацького процесу, якими є дихання, інтонація і якість звучання.

Виокремимо і наведемо фундаментальні положення вокальної педагогіки, на яких ґрунтується уся вокально-хорова робота і зауважимо, що навчання дітей молодшого шкільного віку спирається на ті самі засади, більш того, саме робота з малечою закладає фундамент правильного співу на майбутнє.

Співацька постава. З самого початку і протягом усього періоду навчання вчитель повинен приділяти постійну увагу виробленню правильної постави учнів, оскільки це є необхідною умовою для забезпечення здоров'язбереження, правильного вокального дихання, звуковиутворення, звуковедення тощо. Діти під час співу повинні стояти рівно, але ненапружено, опираючись на обидві ноги. Потрібно опустити руки вільно вздовж тулуба, голову навпаки не опускати і не піднімати вгору, очима дивитися прямо, слідкуючи за показом та диригентськими жестами учителя. Корпус також не млявий і не напружений, вчитель має слідкувати, щоб діти не горбилися, не піднімали плечі при диханні, а трохи відводили їх назад. Якщо діти співають сидячи, потрібно слідкувати, щоб їхні ноги стояли на підлозі, корпус був рівним і учні не спиралися би на спинки стільців. Вчитель має пояснити дітям, що розслабленість, млявість м'язів робить їх неуважними, пасивними, що спів є активною роботою, а не відпочинком. В той же час треба застерігати учнів від зайвого напруження корпусу, пояснюючи, що напруження м'язів викликає так звані затискування, які заважають не тільки вільно співати, але й говорити. Музичний

керівник може навести приклади того, як різні види діяльності вимагають відповідного положення тіла, наочню продемонструвати правильну позицію при співі стоячи і сидючи. Головне, щоб діти зрозуміли, що дотримання правильної постави є обов'язковою умовою гарного співу, що якісний спів не існує сам по собі [8].

Дихання - це фундамент на якому будується спів. Значення правильного дихання для співу є безперечним, його не можливо переоцінити. Процес дихання, при якому наші легені то поповнюються повітрям, то видихають його, складається з двох моментів: вдиху й видиху. Дихання людини відбувається автоматично, без участі її волі приблизно шістнадцять разів на хвилину, причому вдих і видих, за умови, що бронхо-легенева система є здоровою і функціонує нормально, є рівномірними. Вдихати повітря потрібно через ніс, таким чином воно очищується, зволожується і нагрівається перед тим, як потрапити у середні і нижні дихальні шляхи. Під час співу людина дихає не так часто, як звичайно, а вдих і видих, які доводиться свідомо регулювати, не є рівномірними, як при природному диханні. Після порівняно короткого вдиху людина, що співає, затримує повітря в легенях і видихає його не одразу, а використовуваче економно лише для утворення звука.

На початку виконання пісні або музичної фрази вдих має бути спокійним і досить глибоким, його можна робити через ніс. У подальшому, в процесі співу потрібно брати коротке дихання, набираючи повітря одночасно через рот і через ніс. Вдих повинен бути спокійним і безшумним, видих – спокійним, тривалим і рівним, без ривків і поштовхів, з таким розрахунком, щоб дихання вистачило на всю музичну фразу. Економний, повільний видих допомагає роботі голосових складок, утворюючи рівний тиск повітря в підзв'язковому просторі, надає звукові так званої опори, тобто повноти, насиченості і змістовності. Натомість звук без належної опори є неглибоким, тьмяним, поверхневим. Недостатній тиск повітря при млявому видиху дає такий безпорний, беззмістовний звук і нечисте, знижене інтонування. Надто енергійний видих призводить до затисненого неякісного звука і теж фальшивого інтонування, але навпаки в бік підвищення.

Брати дихання під час співу треба непомітно, поміж музичними фразами. Можливо також орієнтуватися на розділові знаки тексту або на чергування віршованих рядків. Не можна передихати посеред слова, що досить часто трапляється у дітей молодшого віку, бо вони надто швидко витрачають запас повітря, не можуть дихати глибоко, а видихати економно. Щоб взяти дихання поміж фразами, останній звук попередньої фрази помітно ледь помітно скоротити. Такого скорочення звука, звичайно,

не повинно бути при вдиханні після пауз, а тим більше на початку виконання твору. Закономірним є те, що при виконанні швидких, рухливих пісень ми дихаємо швидше, сам вдих є неповним, а в піснях повільного та помірного характеру вдих є повним і глибоким [8]. Зрозуміло, що досконале володіння цими навичками пожуть похвалитися вже дорослі і досвідчені хористи, але розуміння, як дихати правильно, наскільки це важливо, вчитель «Мистецтва» формує у дітей з самого раннього віку.

Працюючи з дітьми над формування навички правильного дихання, доцільним є наведення зрозумілих прикладів з життя, застосування різних ігрових прийомів. Вчитель пояснює, як повільно і глибоко ми вдихаємо аромати квітів, інших пахоців. Корисно також запропонувати таку вправу: повільно і спокійно набрати повітря в легені через ніс, подумки порахувати до п'яти і випустити повітря, а потім поступово збільшувати кількість секунд затримки дихання. Арбітрами можуть бути інші учні, а вироблення навички співацького дихання може стати цікавою грою або змаганням.

Також, не менш важливу роль у системі музичних занять належить вихованню ритму, яке разом із звуковисотним, ладовим, тембровим слухом утворюють складну систему спеціальних музичних здібностей. Відомо, що діти з нормально розвиненим слухом дуже рано починають реагувати на ударно-ритмічні звуки, тоді як відчуття висоти з'являються не раніше як з трьох років. Тому цілком природно, що ритмічні звуки сприймаються дітьми набагато легше, ніж звуковисотні. Навіть процес написання пісні починається не з звуковисотності, а з ритмічної структури тексту. Отже, без сформованого ритмічного відчуття, будь-яка музична діяльність дітей практично унеможливується. Найпершим завданням ритмічного виховання є вироблення відчуття рівномірної ритмічної пульсації. Діти повинні ознайомлюватися з ритмічною одиницею на початковій стадії навчання не за допомогою словесних пояснень, а лише в процесі практичної музичної діяльності.

Отже, співаючи пісні, діти повинні одночасно виконувати різноманітні ритмічні рухи. Для цього можна використовувати оплески, підстрибування, гру на ударних інструментах. Виконання однієї мелодії в різних темпах також сприяє розвитку відчуття пульсації. Пояснюючи, що таке ритм, слід навести приклади, які знайомі і зрозумілі дітям, наприклад, хід годинника, марширування солдатів на параді тощо. Доцільно також запропонувати дітям ритмічно відтворити кожен звук знайомої пісні. Для того, щоб учні краще засвоїли матеріал, можна запропонувати їм викласти кожен звук пісні паличками для рахування на парті або на спеціальній магнітній

дощі. При цьому слід звернути увагу дітей на те, що в піснях й загалом в музичних творах є різні за тривалістю звуки, короткі та довгі. Діти добре орієнтуються в ритмічних рухах, відрізняють біг від ходіння, швидкий темп від повільного, довгі звуки від коротких. Перші ритмічні вправи засвоюються ними швидко і дають можливість за короткий час досягти ритмічного унісону, який є передумовою звукового унісону.

Одним з важливих прийомів ритмічного виховання є виконання ритмічних диктантів. Пояснення ритмічних одиниць, як вже було зазначено вище, слід починати з порівняння ритмічної пульсації та ритмічного малюнка. Для цього слід використовувати добре знайомі невеликі послівки, при чому, спочатку необхідно добирати такі твори, у яких ритмічний малюнок збігається із пульсом хоча б протягом перших тактів. Так, одна група дітей відтворює пульс пісні, друга – її ритмічний малюнок, після чого завдання в групах можна змінити.

Існує багато видів вправ спрямованих на розвиток ритмічного відчуття: виправлення помилок у ритмічній вправі, коли діти допомагають одне одному виправитися; простукування ритмічного малюнка заздалегідь вивченої пісні; заповнення пропущених тактів; завдання упізнати знайому пісню за її ритмічним малюнком; складання ритмічних малюнків до різних прислів'їв, приказок, дитячих віршиків. Можливо також добирати для супроводу пісень ритмічні акомпанементи. Такі вправи виробляють у дітей координаційний зв'язок між ритмічним рухом і мелодією.

Оскільки ритм є одним із виражальних засобів музичного мистецтва слід одразу вчити дітей виконувати його в характері виконуваного музичного твору. Доведено, що почуття музичного ритму є комплексною здатністю, яка містить у собі сприйняття, усвідомлення і виконання. Сприйняття музичного ритму – це активний процес, у якому бере участь весь організм людини: слух, зір, нервово-руховий апарат. Ось чому ритмічне виховання є важливою складовою в музичному вихованні дітей молодшого шкільного віку [4].

Наступним видом художньо-творчої діяльності дітей, для реалізації якого необхідно також працювати над розвитком музичного слуху й почуття ритму, є колективне інструментальне музикування. Беззаперечно, що «музичний інструмент – це знаряддя за допомогою якого розвивається музикальність й загалом музична культура дітей» [7]. Відзначаючи важливість розвитку дітей у процесі інструментального музикування, психологи особливо наголошують на особливому значенні дрібної моторики рук і пов'язують даний процес із розвитком мовлення. Це обумовлене у першу чергу тим, що зони головного мозку, котрі є відповідальними за проекцію кистей рук,

розташовані поруч із зоною, що є відповідальною за розвиток мовних навичок.

Нагадаємо, що питання про включення музичних інструментів у процес творчого розвитку молодших школярів підіймався у музичній педагогіці неодноразово. Сучасна музична індустрія пропонує дітям і вчителям велику кількість музичних інструментів різних модифікацій, які можливо застосовувати в процесі занять музикою. Але інструменти з чітко фіксованою звуковисотністю, такі як металофони, трикутники, на думку фахівців, не сприяють вирішенню основних завдань музичного виховання. Існують також педагогічні розробки по впровадженню в процес музичних занять блок-флейти. Однак освоєння даного інструмента, на думку вчителів-практиків, більш підходить для навчання у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах. Натомість, вітчизняна музична педагогіка обґрунтовує використання ударних музичних інструментів і сопілки для ефективного вирішення проблеми художньо-творчого розвитку учнів за допомогою колективного інструментального музикування. Багато педагогів-практиків застосовують такі інструменти на уроках «Мистецтва» й доводять, що гра на них є доступною майже кожній дитині.

Не зупиняючись довго на особливостях використання на уроках бубона, маракасів, дзвіночків, за допомогою яких можна ефективно розвивати почуття ритму, створювати ритмічні акомпанементи до пісень тощо, зосередимося на можливостях використання сопілки на уроках «Мистецтво». Вчителі і музиканти стверджують, що сопілка є найбільш простий у засвоєнні духовий інструмент, гра на якому якнайкраще розвиває музичний слух, підвищує якість інтонування, покращує музичну пам'ять і вокальне дихання. Окрім цього, досвідчені педіатри зазначають, що гра на духових інструментах – це активна дихальна гімнастика, яка сприяє загальному оздоровленню дитячого організму. Слід зазначити, що гра на сопілці задіює в роботу одночасно обидві руки, активізуючи діяльність головного мозку в цілому, тобто включаючи в роботу як праву так і ліву півкулі.

Розвиток дрібної моторики і координації рухів пальців, масаж їхніх кінчиків, робота м'язів губ і ротоглотки сприяє покращенню мовлення, більш швидкому навчанню читання, письму, лікуванню дисграфії. Вчителі початкової школи відзначають прогресивні зміни в цій галузі у дітей, котрі грають на сопілках на уроках «Мистецтво». Такі учні стають більш зосередженими й уважними, помітно прискорюється їхній розумовий розвиток, значно підвищується працездатність й інші важливі показники.

Методика навчання гри на сопілці розрахована на заняття дітей в умовах класу-

оркестру, тобто тоді, коли грають усі, без виключення, учні. В процесі такої роботи вчитель поєднує індивідуальну й колективну форми діяльності одночасно. У такий спосіб діти долучаються до активного музикування, грають і співають народну і написану композиторами музику, виконують простіші теми з класичних творів. Як правило, діти відчують позитивні емоції від спілкування з музикою в процесі колективної гри на сопілці з перших музичних уроків саме завдяки простоті з якою можливо опанувати цей інструмент. Кили вже з першого уроку дитині вдається видобути з музичного інструменту декілька простих, але приємних звуків, вона радіє і бачить наочно, що гра на сопілці – це простота, доступність і швидкий результат.

Зазначимо також, що через розвиток регуляції довжини вдиху й видиху, чого вимагає гра на усіх духових інструментах, захоплюючи й непомітно проходить робота з емоційним станом дитини, оскільки короткий вдих і довгий видих – це найпоширеніший, рекомендований як традиційною так і східною медициною засіб для зняття нервової напруги, втоми і психологічних перевантажень. Вище ми вже зазначали, наскільки важливим процесом є дихання, але розглянули переважно вокальне дихання і його особливості, але зараз варто згадати, що дихання, окрім всього іншого є енергетичною основою мови людини. Якщо у дитини слабке дихання й взагалі проблеми із дихальною системою, внаслідок чого дитина часто страждає на простудні захворювання, що часто переходять у хронічну форму. Окрім цього, хронічні захворювання лор-органів, проблеми бронхо-легеневої системи значно утруднюють утворення звуків у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Правильна й систематична робота з диханням в процесі гри на сопілці розвиває силу м'язових скорочень, дозволяє активізувати роботу артикуляційного апарата. Можна сміливо сказати, що гра на духових інструментах, зокрема на сопілці – один із засобів, що корегують і зберігають психологічне й фізичне здоров'я дитини.

Таким чином ми бачимо, що вокальне та інструментальне колективне музикування має арт-терапевтичну, корекційну дію, розвиває усі мистецькі і спеціальні музичні здібності, повністю вбирає в себе всі необхідні види музичної діяльності, а також не має протипоказань. У таких імпровізованих класних колективах діти отримують всебічний художньо-естетичний розвиток, вчать таким якостям як терпіння, працелюбність і толерантність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. З означеного видно, що реалізація на уроках «Мистецтво» художньо-творчої діяльності, комунікації через мистецтво можлива лише за умови застосування доцільних форм музичної роботи, зокрема колективного

(вокально-хорового й інструментального) музикування. Доведено, що музичне мистецтво має величезний вплив на особистісні якості й психологічний розвиток дитини, сприяє розкриттю творчого потенціалу, гармонізує стосунки з навколишнім світом. Класик української педагогіки В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що «Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, який надає естетичного забарвлення духовному життю людини. Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої душевної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [10, с. 553].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бервецький З. Т., Хлебнікова Л. О. Виховувати музичну культуру. Грані творчості. К.: Рад. школа, 1989.
2. Бібік Н. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ: ТОВ «Видавничий дім» Плеяди, 2017. 206 с.
3. Бойко А. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації [підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями]. К.: ІЗМИ, 1996. 232 с.
4. Верещагіна А. З. Жофчак З. З. Музика 1-й клас. К.: Муз. Україна, 1987.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997. 376 с.
6. Музичне мистецтво. 4 клас (за підручником О. В. Лобової) / Г. М. Золотарьова, О. І. Золотарьова. Х.: «Основа», 2016. 80 с.
7. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі: навч.– метод. посібник зі спеціальності «Музична педагогіка та виховання» [для студентів муз.– пед. факультетів та вчителів музики]. Вінниця: Навч.книга, 2004. 112 с.
8. Огороднов Д. Музично-співачьке виховання дітей у загальноосвітній школі. К.: Муз. Україна, 1981.
9. Панасюк І.Л. Методичні прийоми, інтерактивні вправи, ігри на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура. №2 (74). 2015. С. 2–3.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 1. К.: Рад. школа, 1976. 702 с.
11. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>

REFERENCES

1. Bervets'kyu, Z. T., Khlyebnikova L. O. (1989). *Vykhovuvaty muzychnu kul'turu. Hrani tvorchosti*. [Educating musical culture. Edges of creativity]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Bibik, N. (2017). *Nova ukraiyins'ka shkola: poradnyk dlya vchytelya*. [New Ukrainian school: a teacher's guide]. Kyiv. 206 s. [in Ukrainian]
3. Boiko, A. (1996). *Onovlena paradyhma vykhovannia: shliakhy realizatsii (pidhotovka vchytelia do formuvannia vykhovuiuchykh vidnosyn z uchniamy)*. [The updated paradigm of education: ways of implementation [teacher

preparation for the formation of educational relations with students]. Kyiv. 232 s. [in Ukrainian]

4. Vereshchahina, A. Z. Zhofchak, Z. Z. (1987). *Muzyka 1-y klas*. [Music 1st class]. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary] Kyiv. 376 s. [in Ukrainian]

6. Muzychne mystetstvo. 4 klas (za pidruchnykom O.V. Lobovoyi). (2016). [Musical art. 4th grade (according to the textbook of O.V. Lobova)]. Kharkiv. 80 s. [in Ukrainian]

7. Lebediev, V. K. (2004). *Vykorystannia narodnykh muzychnykh instrumentiv u zahalnoosvitnii shkoli: navch.-metod. posibnyk zi spetsialnosti «Muzychna pedahohika ta vykhovannia»*. [The use of folk musical instruments in a secondary school: education – method. manual for the specialty «Music pedagogy and education»] Vinnytsia. 112 s. [in Ukrainian]

8. Ohorodnov, D. (1981). *Muzychno-sprivats'ke vykhovannya ditey u zahal'noosvitniy shkoli*. [Musical and singing education of children in a comprehensive school]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Panasyuk, I. L. (2015). *Metodychni pryomy, interaktyvni vpravy, ihry na urokakh muzychnoho mystetstva* [Methodical techniques, interactive exercises, games in music lessons]. Kyiv. №2 (74). S. 2–3. [in Ukrainian]

10. Sukhomlyns'kyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannya vsebichno rozvynenoyi osobystosti*. [Problems of education of a comprehensively developed personality]. Kyiv. 702 s. [in Ukrainian]

11. *Typova osvitnya prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O.YA.* [A typical educational program developed under the leadership of Savchenko O.Ya.] URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serechnya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти ЦДУ імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення освітнього процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KURKINA Snizhana Vitalievna – Candidate of Pedagogic sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University.

Scientific interests: improvement of the educational process in higher and elementary schools by means of artistic disciplines, history of domestic and foreign pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.147.88

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-168-172

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>

e-mail: tleleka@ukr.net

ChatGPT ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У роботі досліджуються основні можливості чату GPT, які можуть бути використані під час навчання іноземній мові. Застосування штучного інтелекту в процесі викладання пов'язане з тенденцією діджиталізації суспільства, коли цифрові технології диктують майбутні пріоритети сфери освіти.

Метою дослідження є визначення ролі штучного інтелекту в освітньому процесі, а саме у вивченні англійської мови у вищій школі.

Чат-бот підтримує кілька мов, зокрема англійську, іспанську, італійську, китайську, німецьку, українську, французьку та японську. Цими мовами алгоритм може відповідати на запитання, генерувати текст на задану тему та виконувати інші завдання.

У дослідженні охарактеризовано способи застосування можливостей чату під час навчання англійській мові студентів вищих навчальних закладів. Виявлено особливості навчання лексики, граматики, а також обумовлено основні тенденції цифрової програми, що можуть допомогти викладачеві у підготовці до занять. У роботі проаналізовано основні переваги роботи з GPT чатом, а також його недоліки.

Використання ChatGPT для викладання іноземної мови – це новий унікальний підхід до навчання, який може допомогти студентам покращити свої мовні навички. З його допомогою можна спілкуватися іноземною мовою, створювати контент, вирішувати завдання, автоматично перекладати текст, вивчати ідіоми та сленг.

Наукова новизна роботи визначена тим, що в ній уперше визначені основні аспекти цифрового навчання не лише з позицій зручності для студентів, але й стосовно тих аспектів, що можуть допомогти вчителю підготуватись до занять та ефективно використати свій час.

Основною гіпотезою роботи стало положення про те, що використання цифрових технологій в освітньому процесі є необхідністю в умовах діджиталізації суспільства. Але попри величезні переваги цифрового навчання, штучний інтелект не може повністю замінити вчителя.

Ключові слова: штучний інтелект, освітній процес, GPTchat, діджиталізація, цифрові технології.

LELEKA Tetiana Oleksandrivna –

Candidate of Philological Sciences/PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Translation,
Applied and General Linguistics
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>
e-mail: tteleka@ukr.net

ChatGPT AS A TOOL FOR ENGLISH TEACHING IN HIGHER SCHOOL

The paper explores the main features of the GPT chatbot that can be used in foreign language teaching. The application of the artificial intelligence in the teaching process is related to the trend of the society digitalisation, when the digital technologies dictate the future priorities of the education area.

The aim of the study is to determine the role of the artificial intelligence in the educational process, namely in the study of English in higher education.

The chatbot supports multiple languages, including English, Spanish, Italian, Chinese, German, Spanish, Ukrainian, French, and Japanese. In these languages, the algorithm can answer questions, generate text on a given topic, and perform other tasks.

The study characterises the ways of applying the possibilities of the chat in teaching English to the students of higher educational institutions. The peculiarities of teaching vocabulary and grammar are revealed. The main tendencies of the programme, which can help the teacher in preparing for classes, are also determined. The work reveals the main advantages of working with the chat, as well as analyses its main disadvantages.

Using ChatGPT to teach a foreign language is a new and unique approach to learning that can help the students improve their language skills. It can be used to communicate in a foreign language, create content, solve problems, automatically translate text and learn idioms and slang.

The scientific novelty of the work is determined by the fact that it is the first to analyse the aspects of digital teaching not only from the perspective of convenience for the students, but also to identify the main points that can help the teachers prepare for classes and use their time effectively.

ChatGPT is modernising school curriculum and policy, influencing workflows and has already become a household name.

The main hypothesis of the study is that the use of the digital technologies in the educational process is a necessity in the context of the society digitalisation. However despite the huge benefits of digital learning, the artificial intelligence cannot completely replace the teacher.

Key words: artificial intelligence, educational process, GPTchat, digitalisation, digital technologies.

Statement and substantiation of the problem relevance. Chat of Generative Pre-trained Transformer is an abbreviation of the term ChatGPT. It is an advanced artificial intelligence system trained to talk to people naturally and informally, like a human being. ChatGPT has a range of features and the tools that allow the students to learn English. What's best of all is that the artificial intelligence provides personalised learning, different courses to the unique requirements and goals.

The modernisation of the higher education system involves the active introduction of the innovative approaches to the organisation of the educational process [5, p. 7]. The main trends in the development of the higher education in Ukraine create new challenges for the system preparing people for life.

The rapid changes taking place in society and technology require specialists to have both professional and general competencies, including the ability to learn, think critically and systematically, program, work in conditions of uncertainty, creativity, and multiculturalism [3].

Since the new ChatGPT hit the market, the users have been trying all the sorts of things they can do with the artificial intelligence – from writing papers to coding them. While the chatbots and similar artificial intelligence tools may not replace our jobs anytime soon, they can still help us.

However, the caution should be exercised when using AI tools as some applications may be susceptible to misinformation. Some companies do not have formal rules on the use of Chat GPT for their employees [4, p. 12].

ChatGPT, in addition, constantly received the feedback from a human trainer. The trainer fulfilled the dual roles of the speakers and artificial intelligence assistant – initiating conversations and improving the chatbot's answers. That is why ChatGPT receives instructions from a human, which help it generate answers in natural language.

In simple words, ChatGPT is a specially designed bot to mimic real conversations. It is capable to explain and remember what you said earlier in the conversation; to generate ideas when asked; to apologise when it has done something wrong [2, p. 233].

Although ChatGPT can be inaccurate on some questions, it can analyse millions of websites to find the answer to your question. It also gets smarter the more people use it.

Students have found that using ChatGPT when writing essays can be very helpful. Although some teachers discourage this approach, some of their students insist on using this chatbot [10].

The relevance of the study stems from the fact that the use of the digital technology in the learning process has become a necessity. The processes of the

society digitalisation have covered all the areas of our life.

Analysis of current research. In the world theory and practice, the aspects of using artificial intelligence in the educational process have been studied (J. Belda-Medina, E. Wu, S. Furrer, S. Tegos, K. Zhang, A. Aslan, N. Kim, etc.). The scientific works substantiate the methodological approaches and strategies for the development of the professional training of future teachers/lecturers of foreign languages (L. Ananieva, O. Bihych, N. Borisko, L. Haidukova, L. Zenia, T. Koval, S. Nikolaieva, O. Tarnopolskyi, V. Chernysh, etc.).

The range of the issues raised by the above authors is very wide, but the practical application of GPT in the language training by the teachers is still unresolved. The teachers should be aware of the capabilities of GPT to implement its tools, to improve the learning process in the classes, as they believe that the chat is a valuable model for improving students' language training and it is ensuring the individualised and accessible learning process at the university.

The purpose. Therefore, the purpose of the article is to investigate the potential and peculiarities of using GPTchat in the practical language training. To achieve this goal, the following tasks should be performed:

- to analyse the previous research on AI chatbots in the educational process;
- to characterise the features of GPTchat, its functioning and advantages;
- to identify the ways to implement this tool in teaching process, in particular in the methodology of developing the language and speech communicative competences in the context of distance learning.

The main material of the study. Learning a foreign language can be a difficult and time-consuming process that requires a lot of time and effort. However, with the invention of the new technologies and software tools, the process of learning the foreign language has become more efficient and accessible. In this article, we will look at how using ChatGPT, a large language model developed by OpenAI, can help in learning a foreign language.

Firstly, we can talk about using ChatGPT to learn a foreign language – it's about creating the content in the foreign language. The students can use AI to generate articles, recipes, song lyrics and other content in a foreign language. This will help the students improve their writing and speaking skills, as well as learn new words and phrases [9].

ChatGPT can also be used to automatically translate the text into a foreign language. You can copy and paste the text in one language into ChatGPT and get the automatic translation into another language. It can be useful for reading and understanding the materials in the foreign language, which can be helpful when learning the language.

AI can also be used to learn idioms and slang. The students can ask questions about what idioms and slang expressions are used in everyday speech in a foreign language. It can help them understand and use these expressions in their speech better [6].

Among the main types of the vocabulary work with the artificial intelligence there are the following:

- the preparation of a wordlist by language levels based on text or video;
- the selection of the definitions for the words in English and examples of their translations into Ukrainian (then the ready list can be inserted, for example, into Quizlet and the cards);
- the creation of the exercise with missing words;
- generating the text based on the list of words;
- the selection of synonyms and antonyms for the words from the list [8, p. 4755].

ChatGPT can be a great resource for learning English vocabulary. It provides the access to many words and phrases that can be used in practice. The teacher can start by asking the list of the typical English words or phrases. And the students can use these words in their sentences or discussions.

GPT analyses the suggested text and creates the list of words according to the language levels. The same thing can be done with the video, just by pasting a link to it.

For each word in the list, the chat is able to find the definitions from the given source. It is interesting that it determines the part of speech and selects the definition based on it, although, of course, it can not understand the meaning and offers the wrong definitions. So the teacher has to look carefully, but in general, for the vast majority of the words, the chat selects the right definitions and examples.

The teacher can set the necessary formatting, such as using certain signs or deleting parts of speech in brackets. The chat knows how to replace one sign with another, but in some cases you need to insert the Ukrainian translation for it. The formatting works better when the teacher writes all the conditions not at once, but iteratively [7, p. 35].

For grammar work, GPTchat can create examples of some grammatical structure. Among the main tasks to work on grammar acquisition there are the following: generating the examples of the grammatical structure; giving the bracketing exercises; creating a series of exercises [1, p. 80].

The chat is very convenient for the instructor as it can be used to: check the homework; analyse written work (e.g. essays); generate discussion questions; make a lesson plan or a series of lessons; format the materials using the GPTchat friendly neural network DALL-E; find answers to the students' questions [1, p. 81].

The chat is able to check the sentences and text for the errors and give the detailed feedback, and it does it politely, with a balance of positives and negatives, like a professional teacher. If the students are typing a text, the teacher can quickly check it

with the chat and then supplement it with the explanations if it is needed.

In addition, the chatroom is able to roughly grade the text according to the IELTS criteria, and its assessment seems quite plausible, albeit a bit harsh. Of course, we cannot rely on it completely, but it helps a lot point out the flaws in the work, quickly assess its quality and save time typing the feedback. Interestingly, it even understands the main idea of the text and writes that it was effectively communicated [3, p. 35].

The main pros of working with GPTchat are that it is free, requires no prior training and potentially saves a lot of time.

The main downside is that it is sometimes hard to explain to the chatbot exactly what you want to get (especially in terms of formatting), and it often responds differently to the same request.

The chat is not a full-fledged language teacher and can not notice all the mistakes.

ChatGPT may generate incorrect or invalid text, which can lead to the errors in the language learning.

Conclusions and prospects for further researches of directions. ChatGPT is an artificial intelligence based on the neural network that is trained to generate text in any language using huge amounts of data. It can answer questions, ask its own questions and generate the texts based on given parameters.

One of the most effective ways to learn a foreign language is to communicate in it with native speakers. So ChatGPT can be used to learn a foreign language because it can emulate the native speaker. The students can ask ChatGPT the questions and receive the answers in the foreign language, and then use those answers to improve the language skills.

Using ChatGPT to learn a foreign language is a new and unique approach that can help the students improve their language skills. It can be used to communicate in a foreign language, create content, solve problems, automatically translate text and learn idioms and slang.

Despite some limitations, using ChatGPT can be very useful for the students who want to learn a foreign language quickly and effectively.

The further research on the use of GPT chat in the English language teaching is related to the analysis of the artificial intelligence features that will be added in the process of its improvement and development.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Andrade M. Role of Technology in Supporting English Language Learners in Today's Classrooms. University of Toronto, 2014. № 58 p. 78–93. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/66995/1/Andrade_MariadeLourdes_201406_MT_MTRP.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

2. Ark T. V. Supporting English Language Learners with Next-Gen Tools, 2016. № 44 P. 232–240. URL: <http://www.gettingsmart.com/2016/05/supporting-english-languagelearners-with-next-gen-tools/> (дата звернення: 23.09.2023).

3. Ayedoun E., Hayashi Y., Seta K. Adding communicative and affective strategies to an embodied conversational agent to enhance second language learners' willingness to communicate. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2019. №29 (1). P. 29–57.

4. Belda-Medina J., Calvo-Ferrer J.R. Using chatbots as AI conversational partners in language learning. *Applied Sciences*. 2022. №12(7). P.1–16. URL: https://www.researchgate.net/publication/362889082_Using_Chatbots_as_AI_Conversational_Partners_in_Language_Learning (дата звернення: 02.10.2023).

5. Chen Y., Jensen S., Albert L.J., Gupta S., Lee, T. Artificial intelligence (AI) student assistants in the classroom: Designing chatbots to support student success. *Information Systems Frontiers*. 2022. №25 (2). P.1–22.

6. Gayed J.M., Carlon M.K.J., Oriola A.M., Cross J.S. Exploring an AI-based writing assistant's impact on English language learners. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2022. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666920X22000108> (дата звернення: 12.09.2023).

7. Kim N.Y., Cha Y., Kim H.S. Future English learning: Chatbots and artificial intelligence. *Multimedia-Assisted Language Learning*. 2019. №22 (3). P. 32–53.

8. Kong Y., Kayumova L.R., Zakirova V.G. Simulation Technologies in Preparing Teachers to Deal with Risks. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 2017. №13 (8). P. 4753–4763. URL: https://www.researchgate.net/publication/320148065_Simulation_Technologies_in_Preparing_Teachers_to_Deal_with_Risks (дата звернення: 23.09.2023).

9. Smutny P., Schreiberova P. Chatbots for learning: A review of educational chatbots for the Facebook messenger. *Computers & Education*. 2020. 151. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu> (дата звернення: 02.10.2023).

10. Zhang K., Aslan A.B. AI technologies for education: Recent research & future directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2021. № 2. URL: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100025> (дата звернення: 12.09.2023).

REFERENCES

1. Andrade, M. (2014). Role of Technology in Supporting English Language Learners in Today's Classrooms. University of Toronto. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/66995/1/Andrade_MariadeLourdes_201406_MT_MTRP.pdf [in English]

2. Ark, T. V. (2016). Supporting English Language Learners with Next-Gen Tools. URL: <http://www.gettingsmart.com/2016/05/supporting-english-languagelearners-with-next-gen-tools/> [in English]

3. Ayedoun, E., Hayashi, Y., Seta, K. (2019). Adding communicative and affective strategies to an embodied conversational agent to enhance second language learners' willingness to communicate. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 29 (1). P. 29–57. [in English]

4. Belda-Medina, J., Calvo-Ferrer, J. R. (2022). Using chatbots as AI conversational partners in language learning. *Applied Sciences*. 12 (7). P. 1–16. URL: https://www.researchgate.net/publication/362889082_Using_Chatbots_as_AI_Conversational_Partners_in_Language_Learning [in English]

5. Chen, Y., Jensen, S., Albert, L.J., Gupta, S., Lee, T. (2022). Artificial intelligence (AI) student assistants in the classroom: Designing chatbots to support student success. *Information Systems Frontiers*. 25 (2). P. 1–22. [in English]

6. Gayed, J. M., Carlon, M. K. J., Oriola, A. M., and Cross, J. S. (2022). Exploring an AI-based writing assistant's impact on English language learners. *Computers and Education: Artificial Intelligent*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666920X22000108> [in English]

7. Kim, N.Y., Cha, Y., Kim, H.S. (2019). Future English learning: Chatbots and artificial intelligence. *Multi-media-Assisted Language Learning*. 22 (3). P. 32–53.

8. Kong, Y., Kayumova, L.R., Zakirova, V.G. (2017). Simulation Technologies in Preparing Teachers to Deal with Risks. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 13 (8). P. 4753–4763. URL: https://www.researchgate.net/publication/320148065_Simulation_Technologies_in_Preparing_Teachers_to_Deal_with_Risks [in English]

9. Smutny, P., & Schreiberova, P. (2020). Chatbots for learning: A review of educational chatbots for the facebook messenger. *Computers & Education*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103862> [in English]

10. Zhang, K., Aslan, A. B. (2021). AI technologies for education: Recent research & future directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100025> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методи навчання англійській мові у вищих навчальних закладах, мовна інтеграція, мовні контакти, соціолінгвістика, психолінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LELEKA Tetiana Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching the English language in higher school, language integration, language contacts, sociolinguistics, psycholinguistics.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 378.6:61.0:001.89

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-172-176

МАКАРЕНКО Олександр Володимирович –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики

Полтавського державного медичного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0075-6110>

e-mail: o.makarenko@pdmu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Вимоги до спеціаліста медичного профілю постійно зростають. Лікар змушений працювати умовах підвищеної конкуренції та бурхливого розвитку технологій.

Завдання сучасного лікаря є не лише на основі причинно-наслідкових зв'язків через симптоми і синдроми встановлювати діагноз, дотримуватися в лікуванні встановленої концепції, а й важливим є врахування багатофакторності процесів, що оточують пацієнта.

Світогляд є ядром структури особистості та являє собою орієнтир у професійній діяльності, що спрямовує процес сприйняття дійсності. Тому вкрай необхідно формувати його саме у процесі підготовки майбутнього лікаря.

Розуміння сучасної фізичної картини світу в найширшому розумінні є основою наукового світогляду. Історична, наукова та освітня ситуація, що змінилася за останні роки в Україні вимагає переосмислення проблеми формування наукового світогляду в навчальному процесі.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні методологічного напрямку формування наукового світогляду як компоненту дослідницької компетентності у майбутніх лікарів на матеріалі історії фізики.

У статті подано методологічний напрям формування наукового світогляду майбутнього лікаря, що є системою принципів і засобів організації, побудови теоретичної і практичної діяльності на прикладі теорії Максвелла.

В процесі формування наукового світогляду майбутнього лікаря на матеріалі історії фізики слід мати на увазі те, що є матеріал, який безпосередньо несе світоглядний потенціал, матеріал, який за певних умов стає світоглядним (біографії вчених-фізиків) і матеріал, який не має світоглядного потенціалу.

Подальшого потребують розробки системи таких матеріалів, а також розробка інших напрямів формування наукового світогляду на матеріалі фізики та інших природничих дисциплін у медичному закладі вищої освіти.

Ключові слова: історія фізики, методологічний напрямок, науковий світогляд, майбутній лікар, дослідницька компетентність.

MAKARENKO Oleksandr Volodymyrovych –

PhD, Associate Professor of the Physics Department

of Poltava State Medical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0075-6110>

e-mail: o.makarenko@pdmu.edu.ua

FORMATION OF A SCIENTIFIC OUTLOOK AS A COMPONENT OF THE RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS

The requirements for a specialist in the medical profile are constantly growing. The doctor has to work under conditions of increased competition and rapid development of technologies.

The task of a modern doctor is not only to establish a diagnosis on the basis of cause-and-effect relationships through symptoms and syndromes, to adhere to the established concept in treatment, but it is also important to take into account the multifactorial processes surrounding the patient.

Worldview is the core of the personality structure and is a reference point in professional activity that directs the process of perception of reality. Therefore, it is extremely necessary to form it in the process of future doctor's training.

Understanding the modern physical picture of the world in the broadest sense is the basis of a scientific outlook. The historical, scientific and educational situation that has changed in recent years in Ukraine requires a rethinking of the problem of forming a scientific worldview in the educational process.

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the methodological direction of the formation of a scientific worldview as a component of the research competence of future doctors based on the material of the history of physics.

The article presents the methodological direction of forming the scientific outlook of the future doctor, which is a system of principles and means of organization, construction of theoretical and practical activities based on the example of Maxwell's theory.

In the process of forming the scientific outlook of the future doctor on the material of the history of physics, it should be borne in mind that there is material that directly carries a worldview potential, material that under certain conditions becomes worldview (biographies of physicist scientists) and material that does not have a worldview potential.

The development of a system of such materials, as well as the development of other areas of formation of a scientific worldview based on the material of physics and other natural disciplines in medical higher education institutions, need further development.

Key words: *history of physics, methodological direction, scientific outlook, future doctor, research competence.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі беззаперечно є потреба у лікарях. Вимоги до спеціаліста медичного профілю постійно зростають. Лікар змушений працювати умовах підвищеної конкуренції та бурхливого розвитку технологій. Вимогами до такого спеціаліста є не лише його професійні уміння і навички, а й здатність до критичного мислення, винахідливість, креативність, уміння критично ставитися до інформації та подій. Нові технічні засоби спрощують працю лікаря, але водночас вимагають від нього швидкого освоєння нових методів, засобів та технологій та здатності застосовувати їх у практичній діяльності.

Завдання сучасного лікаря є не лише на основі причинно-наслідкових зв'язків через симптоми і синдроми встановлювати діагноз, дотримуватися в лікуванні встановленої концепції, а й важливим є врахування багатофакторності процесів, що оточують пацієнта.

Когнітивною основою у визначенні стратегії профілактики, діагностики та лікування хворого є система природничо-наукового знання, що закладає базис медичної освіти.

Світогляд є ядром структури особистості та являє собою орієнтир у професійній діяльності, що спрямовує процес сприйняття дійсності. Тому вкрай необхідно формувати його саме у процесі підготовки майбутнього лікаря.

Формування особистості фахівця тісно пов'язане з набуттям ним професійних знань та навичок і повинно починатися з перших років навчання у вищому навчальному закладі [1].

Розуміння сучасної фізичної картини світу в найширшому розумінні є основою наукового світогляду. Історична, наукова та освітня ситуація, що змінилася за останні роки в Україні

вимагає переосмислення проблеми формування наукового світогляду в навчальному процесі.

Сучасна наукова картина світу, в значній мірі, базується саме на досягненнях фізики, а її розвиток безпосередньо пов'язаний з побудовою фізичних картин світу, що змінюють одна одну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема світогляду людини висвітлювали ще античні науковці (Аристотель, Гегель, Геракліт, Гомер, Декарт, Піфагор, Платон), сучасні дослідники, філософи та педагоги у своїх працях досліджують науковий світогляд та його формування. П. Атаманчук розкриває технологічні основи управління формуванням світогляду як однієї із базових людських якостей, І. Бургун, в свою чергу виділяє компоненти та показники сформованості наукового світогляду, О. Яковлева та М. Садовий описують теоретичні засади наукового світогляду, С. Гончаренко описує основи формування наукового світогляду.

Проблема формування наукового світогляду на матеріалі фізики достатньо обґрунтована для середньої освіти та різних спеціальностей професійної підготовки. Але досить мало уваги приділяється даному питанню у підготовці майбутніх лікарів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні методологічного напрямку формування наукового світогляду як компоненту дослідницької компетентності у майбутніх лікарів на матеріалі історії фізики.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення науково-методичних джерел з проблеми дослідження; синтез методичних підходів до формування наукового світогляду; моделювання процесу підготовки майбутнього лікаря до практичної діяльності; емпіричні: метод педагогічного спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття світогляду належить до традиційних філософських категорій. Уперше цей термін було використано в німецькій філософії у працях Гегеля, Шеллінга, Ділгея та інших.

Гончаренко С. визначає світогляд як форму суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому [2].

Залучення здобувачів до основ наукового світогляду завжди було одним з першочергових завдань у педагогічній теорії і практиці, у тому числі вищої медичної освіти: вдосконалюються поняття світогляду, його значення в житті людини і суспільства, роль і місце в історії та науці на основі філософії, а також методологічні основи системи формування світогляду здобувачів вищої освіти як сукупності організаційних, інформаційних і навчально-методичних заходів, спрямованих на формування й розвиток професійно важливих світоглядних основ медичних працівників.

При вивченні фізичних тем елементи формування світогляду мають бути включені у зміст навчальної програми, а також важливо розглядати дані проблеми при організації позааудиторної роботи зі здобувачами, адже метою науково-дослідної роботи майбутніх лікарів є формування наукового світогляду, сприяння в опануванні методології наукового пошуку, що є невід'ємним компонентом дослідницької компетентності майбутніх лікарів [3].

У процесі формування світогляду вчені виділяють 3 основні напрямки [6]: теоретичний, змістовий та методологічний.

Методологічний напрям є предметом вивчення ряду наук, включаючи філософію як теоретичну основу світогляду, педагогіку, яка повинна розробити зміст і методологію вищої освіти, спрямовані на розвиток унікальної особистості, що можливо за умов відходу від авторитарної педагогіки і впровадження сучасних педагогічних технологій, чим зумовлена увага до інновацій – оновлення процесу навчання.

Розглянемо саме методологічний напрям, що є системою принципів і засобів організації, побудови теоретичної і практичної діяльності на прикладі теорії Максвелла. При цьому зосередимо увагу на методології побудови фізичної теорії, акцентуючи на її історичному аспекті.

Спершу теорія Максвелла не звернула на себе належної уваги. У Німеччині панувала теорія Вебера і теорія Максвелла не могла її похитнути. У Великобританії ряд фізиків повірили в неї, але і тут багато вчених зустріли її прохолодно. Так, наприклад, як не дивно, англійський фізик В. Томсон, ідеї якого сприяли появі робіт Максвелла, скептично поставився до цієї теорії. Будучи прибічником теорії близькодії, Томсон,

однак, не зрозумів і не сприйняв уявлення про струм зміщення і зовсім скептично поставився до цього основного поняття теорії Максвелла. Томсон був також противником електромагнітної теорії світла, і тільки експериментальне підтвердження тиску світла П. Лебедевим змусило його змінити відношення до неї.

В основу теорії Максвелла покладена ідея Фарадея.

Після відкриття Фарадея в 1830 році теорія електрики і магнетизму ґрунтується на таких положеннях:

1. Електричні заряди викликають сили, що діють між цими зарядами і описуються законом Кулона або електричними полями;
2. Провідники із струмом викликають сили, що діють між цими провідниками і описуються законом Кулона або магнітними полями;
3. Магнітних зарядів не існує;
4. Змінні магнітні поля породжують електричні поля;
5. Електричні заряди мають властивість збереження.

І тільки, коли ці положення були описані математично Максвеллу вдалося знайти в них протиріччя (між законом Ампера і законом збереження заряду).

В 1854 році Максвелл закінчив Кембріджський університет і залишився у ньому для підготовки до професорського звання.

Його перша робота «Про фарадеївські лінії» (1855-1856 роки). Саме тоді він, вивчивши роботи Томсона і Фарадея вирішив перекласти положення на строго математичний лад.

У цій роботі він запропонував метод аналогій (поширення променя світла $\Leftrightarrow$ рух матеріальних частинок; поширення світла $\Leftrightarrow$ поширення коливань в пружному середовищі).

Модель постійного електричного поля Максвелл зв'язує з моделлю: простір, що заповнюється потоками рідини. Рідина уявна безінерційна, не стискувана, протікає у середовищі, що чинить опір, цей опір пропорційний швидкості руху рідини.

Весь простір, заповнений текучою рідиною, можна розбити на трубки через поперечний переріз яких протікає за одиницю часу одиниця об'єму рідини. Якщо рух рідини відбувається в середовищі, яке чинить опір, то трубки не замкнуті, тобто є джерело і сток. При цьому встановлюється відповідність між фізичними величинами:

$$v \text{ – швидкість рідини} \rightarrow kv \text{ – сила опору}$$

$$p \text{ – тиск} \rightarrow p \rightarrow \varphi \text{ (потенціал)}$$

$$\frac{Sk}{4\pi} \rightarrow e$$

S – потужність джерела і стоку (заряд), де k – коефіцієнт опору середовища.

$$\text{Тоді для рідини} \quad \frac{dp}{dx} = kv_x$$

$$\frac{\partial \varphi}{\partial x} = E_x$$

$$P = \sum \frac{kS_i}{4\pi r_i}$$

$$\varphi = \sum \frac{e_i}{r_i}$$

і т.д.

З позиції розглянутої моделі Максвелл розглядає поляризацію діалектика і електропровідність та переходить до розгляду магнітного поля. Закон електромагнітної індукції не може бути описаний в рамках цієї моделі. Друга частина роботи присвячена вже розгляду тверджень Фарадея і перекладу їх на математичну модель без використання аналогій.

Таким чином, Максвеллу вдалося перевести ідеї Фарадея на мову математики і інтерпретувати їх з точки зору близькодії. Та фундаментальні результати він отримав і виклав у праці «Про фізичні силові лінії». У цій роботі він удосконалює запропоновану модель (у рідині розглядаються трубки із збуреннями по-різному розміщені в просторі). Він проводить гідродинамічні розрахунки в середовищі із збуреннями. Завдяки цьому йому вдалося уникнути труднощів і отримати рівняння електромагнітного поля.

У цій роботі Максвелл вперше висвітлює ідею про зв'язок між світловими і електромагнітними явищами, але ще не стверджує, що світло – це поширення електромагнітного поля в просторі з часом.

У процесі формування наукового світогляду майбутнього лікаря на матеріалі історії фізики слід мати на увазі те, що є матеріал, який безпосередньо несе світоглядний потенціал, матеріал, який за певних умов стає світоглядним (біографії вчених-фізиків) і матеріал, який не має світоглядного потенціалу. Матеріали для формування наукового світогляду містяться в посібниках [4, 5, 7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Нами було розкрито методологічний напрямок формування наукового світогляду майбутніх лікарів на матеріалі історії фізики, зокрема методологію побудови фізичної теорії. На нашу думку дана методологія як найкраще сприяє формуванню наукового світогляду та сприяє опануванню методології наукового пошуку. Подальшого потребують розробки системи таких матеріалів, а також розробка інших напрямів формування наукового світогляду на матеріалі фізики та інших природничих дисциплін у медичному ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл. За

заг. ред. акад. В. Кремень; НАПН України. Київ : інформаційні системи, 2010. 342 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

3. Макаренко О. Структура дослідницької компетентності майбутніх лікарів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 18. С. 195–200.

4. Методичний посібник до курсу «Розвиток фізичних теорій» для студентів факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем / М. М. Стріха, д. ф. м. н., проф. Київ : ВЦ «Київський університет», 2021. 454 с.

5. Садовий М. І., Трифонова О. М. Історія фізики з перших етапів становлення до початку ХХІ століття : навчальний посібник [для студ. ф.-м. фак. вищ. пед. навч. закл.]. Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2013. [2-ге вид. переробл. та доп.]. 436 с.

6. Шальнова-Козаченко О. В. Вища медична освіта: напрями формування світогляду студентів при вивченні дисциплін на кафедрах соціальної медицини та охорони здоров'я. *Медична освіта*. 2012. № 3 (додаток). С. 201–207.

7. Шут М. І., Форостяна (Дробот) Н. П. Вибрані питання історії фізики. Навчальний посібник. Видання друге, перероблене, доповнене. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 303 с.

REFERENCES

1. Kremen, V. H., Alekseienco, T. F., Anishchenko, V. M., & Ball, H. O. (2010). *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy* [White book of national education of Ukraine]; NAPN Ukrainy. Kyiv : informatsiini systemy [in Ukrainian]

2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian]

3. Makarenko, O. (2016). *Struktura doslidnytskoi kompetentnosti maibutnix likariv* [The structure of research competence of future doctors]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti*. 18. 195 – 200 [in Ukrainian]

4. Strikha, M. M. (2021). *Metodychnyi posibnyk do kursu «Rozvytok fizychnykh teoriiv» dlia studentiv fakultetu radiofizyky, elektroniky ta kompiuternykh system* [Methodical guide to the course "Development of physical theories" for students of the Faculty of Radiophysics, Electronics and Computer Systems]. Kyiv : VTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian]

5. Sadovyi, M. I., Tryfonova, O. M. (2013). *Istoriia fizyky z pershykh etapiv stanovlennia do pochatku 21 stolittia : navchalnyi posibnyk (dlia stud. f.-m. fak. vyshch. ped. navch. zakl.)* [History of physics from the first stages of development to the beginning of the 21st century: a study guide (for students. f.-m. faculty higher ped. education app.)]. Kirovohrad : PP «Tsentr operatyvnoi polihrafii «Avanhard». [2-he vyd. pererobl. ta dop.] [in Ukrainian]

6. Shalnova-Kozachenko, O. V. (2012). *Vyshcha medychna osvita: napriamy formuvannia svitohliadu studentiv pry vyvchenni dystsyplin na kafedrah sotsialnoi medytyny ta okhorony zdorovia*. [Higher medical education: directions of formation of students' worldview when studying disciplines at the departments of social medicine and health care]. *Medychna osvita*. № 3 (dodatok). 201–207 [in Ukrainian]

7. Shut, M. I., Forostiana (Drobot), N. P. (2008). *Vybrani pytannia istorii fizyky. Navchalnyi posibnyk. Vydannia druhe, pereroblene, dopovnene* [Selected issues of

the history of physics. Tutorial. The second edition, revised, supplemented]. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАКАРЕНКО Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики Полтавського державного медичного університету.

Наукові інтереси: проблеми методики викладання у вищій освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MAKARENKO Oleksandr Volodymyrovych – PhD, Associate Professor of the Physics Department of Poltava State Medical University.

Scientific interests: problems of teaching methods in higher education.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-176-180

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність наукової теми ґрунтується на пошуку та вирішенні психолого-педагогічних проблем методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти. Мета статті полягає у вивченні процесу використання комп'ютерних ігрових технологій в освітньому процесі вищого навчального закладу у процесі підготовки здобувачів вищої освіти. В основі методологічного підходу дослідження лежать методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення поглядів вітчизняних та європейських дослідників у науковій та навчальній літературі щодо проблеми дослідження методики підготовки здобувачів вищої освіти на засадах використання технологій комп'ютеризації ігрових технологій, графічні – для наочного ілюстрування та порівняння результатів дослідження. Визначено зміст основних понять «STEAM-технології», «комп'ютеризація», «ігрові технології»; розкрито їх ознаки та особливості. Здійснено детальне вивчення психолого-педагогічних проблем комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти та визначено шляхи їх вирішення. Розроблено та впроваджено тренінговий курс на тему «Особливості побудови та використання STEAM-орієнтованого освітнього середовища вищої освіти», спецкурс для студентів у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка на тему: «Технології розробки комп'ютерних ігор», здійснено розробку та запропоновано заявку на міжнародний грантовий проект для покращення інвестування щодо впровадження ігрових технологій в освітній процес щодо підготовки здобувачів вищої освіти. Сформовано перспективні напрямки удосконалення методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти. Практична цінність роботи полягає у визначенні психолого-педагогічних проблем методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти, а саме: розвиток STEAM-орієнтованого освітнього середовища, зміст комп'ютеризації ігрових технологій, покращення інвестування щодо впровадження ігрових технологій в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: STEAM-технології, комп'ютеризація, ігрові технології, здобувачі вищої освіти, графічні файли, комп'ютерна гра, мобільні програми.

MARYNCHENKO Inna Vitaliyvna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, head of the department of professional education and computer technologies Oleksandr Dovzhenko after Hlukhiv National Pedagogical University named ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF THE METHODS OF COMPUTERIZATION OF GAME TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TRAINING OF HIGHER EDUCATION ATTENDERS

The relevance of the scientific topic is based on the search and solution of psychological and pedagogical problems of the method of computerization of game technologies in the process of training students of higher education. The purpose of the article is to study the process of using computer game technologies in the educational process of a higher educational

institution in the process of training students of higher education. The methodological approach of the study is based on the methods of analysis, synthesis, comparison, and generalization of the views of domestic and European researchers in the scientific and educational literature regarding the problem of researching the methodology of training students of higher education on the basis of the use of technologies of computerization of game technologies, graphic – for visual illustration and comparison of results research. The content of the main concepts «STEAM technologies», «computerization», «game technologies» is determined; their features and characteristics are disclosed. A detailed study of the psychological and pedagogical problems of the computerization of game technologies in the process of training students of higher education was carried out, and ways to solve them were determined. A training course on the topic «Peculiarities of building and using a STEAM-oriented educational environment of higher education» was developed and implemented, a special course for students at the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University on the topic: «Technologies of computer game development», the development was carried out and an application was offered for an international grant project to improve investment in the introduction of gaming technologies into the educational process for the training of higher education seekers. Prospective directions for improving the method of computerization of game technologies in the process of training students of higher education have been formed. The practical value of the work consists in determining the psychological and pedagogical problems of the computerization of game technologies in the process of training students of higher education, namely: the development of a STEAM-oriented educational environment, the content of the computerization of game technologies, the improvement of investment in the introduction of game technologies into the educational process of training students of higher education.

Key words: STEAM-technologies, computerization, game technologies, students of higher education, graphic files, computer game, mobile programs.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та залучення цифрових гаджетів у повсякденний ритм суспільного життя, тенденція психологічної схильності молоді до ігрової діяльності та прагнення реалізації у віртуальному світі потребує впровадження ігрових технологій в освітній процес вузів, зокрема у процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Через перенасиченість студента інформацією стрімко зростає роль цифрових технологій в освітньому процесі. Використання комп'ютерних ігор в освітньому процесі забезпечує психологічне розслаблення студентів, стресостійкість, залучення до співпраці, надає фізичне, психічне та моральне виховання учасників [12; 15].

Процес розробки комп'ютерної гри потребує залучення фахівців різних галузей: програмістів, педагогів, психологів, які мають інтегрувати результати для реалізації складного процесу розробки та домогтися створення програмного продукту з подальшим впровадженням у ігрову індустрію. Цей процес є досить витратним у фінансовому плані. Таким чином, необхідно здійснити аналіз та визначити існуючі психолого-педагогічні проблеми методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти, знайти шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасним підходам до розуміння поняття «гейміфікації» в освіті присвячено роботи вітчизняних дослідників: В. Биховця, О. Кочкурової, Є. Новікової, О. Пасічник, Н. Саєнко. В дослідженнях зарубіжних науковців (К. Вербаха, П. Новоструєва, П. Храмкіна, А. Marczewski та ін.) також визначено різні аспекти гейміфікації як освітньої технології.

Мета статті. Проаналізувати, визначити та експериментально перевірити психолого-педагогічні проблеми методики комп'ютеризації

ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти різних спеціальностей.

Методи дослідження. Представлена науково-дослідна робота була виконана у три основні етапи. Виконано аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової та навчальної літератури з проблеми дослідження, що дозволило визначити напрями розвитку педагогічних ідей у досліджуваній галузі та методологічні основи дослідження. Визначено головні психолого-педагогічні проблеми методики комп'ютеризації ігрових технологій. Другий етап експерименту присвячений дослідженню методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти. На даному етапі наукового дослідження було виконано проектування STEAM-орієнтованого освітнього середовища під час комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти через запровадження тренінгового курсу на тему «Особливості побудови та використання STEAM-орієнтованого освітнього середовища вищої освіти». Завершальний етап дослідницької роботи дозволив сформулювати остаточні висновки проведеного наукового дослідження, які виступають підсумковим відображенням отриманих результатів та визначають загалом основні тенденції шляхів удосконалення методики комп'ютеризації ігрових технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти та намітити перспективи подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні ігрові технології, пропонувані розробниками на ринку ігрової індустрії, розроблені в досить зручному форматі, доступні у використанні, яскраві і мають високу релаксаційну здатність. Використання ігрових технологій дозволяють викладачеві та студенту за необхідності спілкуватися дистанційно та отримувати від цього не тільки продуктивну роботу, а й емоційне задоволення [1; 4].

Під поняттям «гейміфікація» розуміється застосування ігрових методик у неігрових ситуаціях. Стрімка комп'ютеризація освітнього процесу прискорила розвиток та використання дидактичної ігрової промисловості.

В даний час інтернет-мережею пропонується досить велика кількість комп'ютерних ігор. Проте проведені дослідження дають підстави стверджувати, що на сьогоднішній день у мережі відсутні такі ігри, які б забезпечили студентам високоякісні теоретичні знання та практичні вміння, дозволили дослідити особливості експериментальних досліджень [7].

Ігрова діяльність для студентів – це добровільність, задоволення потреб, самореалізація, розвиток творчого мислення. Головною метою використання гри щодо є розвиток пізнавального інтересу через різноманітність ігор. Комп'ютерні ігри у процесі підготовки здобувачів вищої освіти повинні розроблятися з урахуванням принципу індивідуалізації та природовідповідності [5].

Таким чином, аналіз численних робіт на тему дослідження дозволили виділити такі психолого-педагогічні проблеми методики комп'ютеризації ігрових технологій під час підготовки здобувачів вищої освіти у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка: розвиток STEAM-орієнтованого освітнього середовища; зміст комп'ютеризації ігрових технологій; поліпшення інвестування з впровадження ігрових технологій в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти [2; 11; 12].

З приходом пандемії COVID-19 активне впровадження отримало використання цифрових гаджетів та смартфонів, що дозволяють відтворити об'єкти доповненої реальності та використання комп'ютерних ігор, що дозволить суттєво підвищити рівень запам'ятовування інформації за допомогою візуалізації об'єктів та процесів та відтворення їх у 3D-форматі [9; 11].

У процесі дослідження виділено психолого-педагогічні умови покращення методики комп'ютеризації ігрових технологій, а саме: розвиток STEAM-орієнтованого освітнього середовища, зміст комп'ютеризації ігрових технологій, покращення інвестування щодо впровадження ігрових технологій в освітній процес у процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Експериментальне дослідження проводилося у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. В експерименті задіяно 124 студенти та 56 викладачів. Мета освітньої програми на якій проводилося дослідження – забезпечити оволодіння студентами фахових компетентностей та створення нових продуктів та технологій. Оскільки освітня програма тісно

пов'язана із промисловим виробництвом, освітній процес потребує комп'ютеризації.

На початку експерименту студентам запропоновано опитування про доцільність створення STEAM-орієнтованого освітнього середовища, впровадження комп'ютерних ігор в освітній процес, перспективність використання таких технологій. У ході проведеного опитування було встановлено, що 85% опитаних вважають запровадження комп'ютерних ігрових технологій в освітній процес вимогою сучасності. Учасники опитування впевнені, що ігрова діяльність впливає на розвиток індивідуальних здібностей студентів, підвищення їхньої мотивації до вивчення фахових дисциплін, оволодіння професійними компетентностями відбувається у ненав'язливій формі, стимулює розумову діяльність, розвиває здатність до нестандартного мислення, підвищує інтелектуальну активність та пізнавальну самостійність.

Для самостійної обробки пропонуємо наступні мобільні програми, які допоможуть студенту опанувати теми для самостійного вивчення.

1. «Mozaik Education» – інтернет-сервіс, який служить для забезпечення інтерактивного навчання. У різноманітній інструментарій університетських занять численними ілюстративними, анімаційними та творчими презентаційними можливостями. Видовищні інтерактивні елементи та вбудовані програми сприяють розвитку навичок, полегшують проведення дослідів, пробуджують інтерес студентів та допомагають у легкому засвоєнні навчального матеріалу.

2. «MEL Chemistry» – це мобільний додаток для візуалізації молекул, які можна розглянути під будь-яким кутом на звичайному екрані або за допомогою окулярів віртуальної реальності. Рекомендується використовувати для розуміння сутності хімічних експериментів та влаштування речовини [7; 9].

Оскільки якісне навчання здобувачів вищої освіти має здійснюватися у сприятливому STEAM-орієнтованому освітньому середовищі, нами запропоновано для студентів, які здобувають освіту в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка тренінговий курс на тему: «Особливості створення освітнього середовища вищої освіти».

Після проходження тренінгового курсу та вивчення спецкурсу на тему: «Технологія створення комп'ютерних ігор» студентам запропоновано розробити та подати презентацію власних проєктів, за якими здійснювалася оцінка набутих компетентностей.

Оскільки процес розробки та впровадження комп'ютерної гри для навчання є досить витратним у фінансовому плані студентами дослідницької групи розроблено та

запропоновано заявку на міжнародний грантовий проєкт для покращення інвестування щодо впровадження ігрових технологій в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти.

У ході проведення опитування та анкетування серед викладачів та студентів нами з'ясовано, що застосування комп'ютерних технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти обумовлено такими факторами: різні форми подачі матеріалу, високий ступінь наочності, можливість змоделювати цифрові об'єкти та процеси за допомогою комп'ютерів, комп'ютерної техніки, можливості організації колективної та індивідуальної роботи, диференціація роботи студентів залежно від рівня їхньої підготовленості, організація комп'ютерного контролю з боку викладача.

Таким чином, після проведеного експериментального дослідження простежується позитивна динаміка підвищення набутих компетентностей у студентів, які навчаються у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, завдяки залученню студентів до ігрової діяльності на заняттях з фахових дисциплін.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок напрямку. У ході проведення дослідження нами визначено поняття «STEAM-технології», «комп'ютеризація» та «ігрові технології»; виділено найважливіші психолого-педагогічні проблеми методики комп'ютеризації ігрових технологій під час підготовки здобувачів вищої освіти. До них відносимо: розвиток STEAM-орієнтованого освітнього середовища, зміст комп'ютеризації ігрових технологій, покращення інвестування щодо впровадження ігрових технологій в освітній процес щодо фахових дисциплін у процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розгляд сучасних програм, у тому числі дистанційних, підвищення професійної компетентності як викладачів, так і студентів. Отримані результати наукового дослідження, а також сформульовані на їх основі висновки та перспективи подальших досліджень можуть бути використані надалі як ефективна наукова база для покращення підготовки здобувачів вищої освіти, участь у міжнародних грантах та проєктах з розробки та впровадження ігрових технологій на міжнародному рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дічев К., Дічева Д. Гейміфікована освіта: що відомо, у що вірять і що залишається невизначеним: критичний огляд. *Міжнародний журнал освітніх технологій у вищій освіті*. 2017. № 14 (1). 9. URL : <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0042-5> (дата звернення: 04.12.2022).
2. Карабін О. Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 67. Т. 1. С. 44–47.

3. Пасічник О. Гейміфікація процесу навчання іноземної мови студентів закладів вищої освіти. *Збірник наукових праць*. Вип. 24 (1–2018). Ч. 2. С. 344–349.

4. Родріго Смідерле, Сандро Хосе Ріго, Леонардо Б. Маркес та ін. Вплив гейміфікації на навчання, залучення та поведінку студентів на основі їх особистісних рис. *Розумне середовище навчання*. 2020. № 7. 3. URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-019-0098-x> (дата звернення: 04.12.2022).

5. Сеган О., Лазарук В. Трансформації освітніх технологій на основі принципів цифрової дидактики. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. № 92. С. 91–95. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-92-15> (дата звернення: 04.12.2022).

6. Inna Marynchenko, Oksana Braslavskaya, Oleh Levin, Yuliia Bielikova, Tetyana Chumak. Modern tools for increasing the efficiency of distance education in the conditions of digitalization. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1, Special Issue XXXII. Pp. 87–92. URL: <http://www.magnanimitas.cz/13-01-xxxii>

7. Inna Marynchenko, Mariana Malchyk, Yurii Iliash, Valentyna Papushyna, Mykola Yakymchko. Use of digital technology tools for forming the readiness of future specialists in accordance with the requirements of the current labor market of Ukraine. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1, Special Issue XXXIV. pp. 222–229. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/J_32.pdf

8. Kovalchuk Vasyl, Prylepa Ivan, Chubrei Oleksandra, Marynchenko Inna, Opanasenko Vitalii, Marynchenko Yevhenii. Development of Emotional Intelligence of Future Teachers of Professional Training. *International Journal of Early Childhood Special Education*. Volume 14. No 1. 2022, Pp. 39–51. URL: <https://www.int-jecse.net/data-cms/articles/20220317114217am221006.pdf>

9. Marynchenko Inna. Pedagogical conditions for improving the pedagogical skills of future teachers of vocational training in university conditions. *Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 2023, С. 136–161.

10. Marczewski A. Gamification: a simple introduction. New York, 2013. 288 p.

REFERENCES

1. Dichev, C., Dicheva, D. (2017). Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review. *Int J Educ Technol High Educ* 14, 9. Retrieved from: <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0042-5> (Last accessed: 04.12.2022). [in English]
2. Karabin, O. J. (2019). Ghejmifikacija v osvitnjomu procesi jak zasib rozvytku molodshykh shkoljariv [Gamification in the educational process as a means of developing primary school children]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*. No 67. Vol. 1, pp.44–47. [in Ukrainian].
3. Pasichnyk, O. (2018). Ghejmifikacija procesu navchannja inozemnoji movy studentiv zakladiv vyshhoji osvity [Gamification of the process of learning a foreign language by students of higher education institutions]. *Collection of scientific works*. Vol. 24 (1), part. 2, pp. 344–349. [in Ukrainian]
4. Smiderle, R., Rigo, S.J., Marques, L.B. et al. (2020) The impact of gamification on students' learning, engagement and behavior based on their personality traits. *Smart Learn. Environ.* 7. 3. Retrieved from: <https://doi.org/10.1186/s40561-019-0098-x> (Last accessed: 04.12.2022). [in English]
5. Sagan, O., Lazaruk, V. (2020) Transformations of educational technologies based on the principles of digital didactics. *Collection of scientific works «Pedagogical Sciences»*. No. 92. P. 91–95. Retrieved from:

<https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-92-15>(Last accessed: 04.12.2022). [in English]

6. Inna Marynchenko, Oksana Braslavskaya, Oleh Levin, Yuliia Bielikova, Tetyana Chumak. Modern tools for increasing the efficiency of distance education in the conditions of digitalization. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1, Special Issue XXXII. Pp. 87–92. URL: <http://www.magnanimitas.cz/13-01-xxxii> [in English]

7. Inna Marynchenko, Mariana Malchyk, Yurii Iliash, Valentyna Papushyna, Mykola Yakymchko. Use of digital technology tools for forming the readiness of future specialists in accordance with the requirements of the current labor market of Ukraine. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1, Special Issue XXXIV. pp. 222–229. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/J_32.pdf [in English]

8. Kovalchuk Vasyl, Prylepa Ivan, Chubrei Oleksandra, Marynchenko Inna, Opanasenko Vitalii, Marynchenko Yevhenii. Development of Emotional Intelligence of Future Teachers of Professional Training. *International Journal of Early Childhood Special Education*. Volume 14. No 1. 2022. Pp. 39 – 51. URL: <https://www.int-jecse.net/data-cms/articles/20220317114217am221006.pdf> [in English]

9. Marynchenko Inna. Pedagogical conditions for improving the pedagogical skills of future teachers of

vocational training in university conditions. Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 2023. С. 136–161. [in English]

10. Marczewski, A. (2013). Gamification: a simple introduction. New York. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: підготовка педагогів професійного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARYNCHENKO Inna Vitaliyvna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, head of the department of professional education and computer technologies Oleksandr Dovzhenko after Hlukhiv National Pedagogical University named.

Scientific interests: training of vocational teachers.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023 р.

УДК 378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-180-190

МАСЛОВА Наталія Миколаївна –

кандидат географічних наук, доцент, старший викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>

e-mail: maslnatnic@ukr.net

МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна –

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-9789>

e-mail: vmirzasidenko@gmail.com

СІЛЬЧЕНКО Юлія Юріївна –

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>

e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті висвітлено особливості формування «soft skills» в процесі підготовки майбутніх вчителів географії. Зроблено акцент на тому, що наявність соціальних навичок дозволить вчителям ефективно планувати свою діяльність, комунікувати з колегами та учнями, легко адаптуватися до змін в освітній сфері, займатися самоосвітою та саморозвитком, застосовувати інновації в освітній діяльності. Саме таких навичок потребує Нова українська школа, в якій вчитель - новатор, дослідник, тьютор, фасилітатор.

Проаналізовано підходи до визначення та розмежування понять «soft skills» та «life skills», коротко окреслено стан дослідження проблеми формування «soft skills» у майбутніх вчителів в Україні. Розкрито суть різних підходів до класифікації «soft skills» та виділення їх структурних компонентів.

На прикладі освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, яка реалізується у Центральноукраїнському державному

університеті імені Володимира Винниченка, висвітлено практичний досвід формування «м'яких навичок» у здобувачів вищої освіти. Зазначено, що формування «soft skills» відповідає меті освітньої програми та відображено у загальних компетентностях і програмних результатах навчання. Зроблено спробу визначити перелік «м'яких навичок», які формуються у майбутніх вчителів географії за даною освітньою програмою. Висвітлено значення різних освітніх компонентів блоку професійної підготовки в процесі розвитку соціальних навичок. Зроблено висновок про те, що наявність у майбутніх вчителів географії soft skills є неодмінною умовою їх успішної соціалізації, професійної самореалізації та кар'єрного зростання.

В перспективі є потреба в окресленні методики розвитку soft skills в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін за цією ОП, уточненні критеріїв, які дозволяють визначити наявність таких навичок у здобувачів вищої освіти, а також в розробці практичних рекомендацій та тренінгів з розвитку соціальних навичок.

Ключові слова: «soft skills», «life skills», «м'які навички», соціальні навички, розвиток, освітній процес тощо.

MASLOVA Nataliia Mykolaivna –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Natural sciences
and methods of their teaching
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>
e-mail: maslnatnic@ukr.net

MIRZA-SIDENKO Valentina Mykolaivna –

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural sciences
and methods of their teaching
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-9789>
e-mail: vmirzasidenko@gmail.com

SILCHENKO Yulia Yuriivna –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Natural sciences
and methods of their teaching
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>
e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

FORMATION OF "SOFT SKILLS" IN FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY IN THE PROCESS OF STUDYING PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCIPLINES

The article highlights the peculiarities of the formation of "soft skills" in the process of training future geography teachers. Emphasis is placed on the fact that the presence of social skills will allow teachers to effectively plan their activities, communicate with colleagues and students, easily adapt to changes in the educational field, engage in self-education and self-development, and apply innovations in educational activities. Such skills are needed by the New Ukrainian School, in which the teacher is an innovator, researcher, tutor, facilitator.

Approaches to defining and distinguishing the concepts of "soft skills" and "life skills" are analyzed, the state of research on the problem of "soft skills" formation among future teachers in Ukraine is briefly outlined. The essence of different approaches to the classification of "soft skills" and the selection of their structural components are revealed.

On the example of the educational and professional program "Secondary education (Geography) and local history and tourism work" for the first (bachelor) level of higher education, which is implemented at the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko, the practical experience of forming "soft skills" among students of higher education is highlighted. It is noted that the formation of "soft skills" corresponds to the purpose of the educational program and is reflected in general competencies and program learning outcomes. An attempt was made to determine the list of "soft skills" that are formed in future geography teachers under this educational program. The importance of various educational components of the professional training block in the process of developing social skills is highlighted. It was concluded that the presence of soft skills among future geography teachers is an indispensable condition for their successful socialization, professional self-realization and career growth.

In the future, there is a need to outline the methodology for developing soft skills in the process of studying professionally oriented disciplines under this OP, to clarify the criteria that allow determining the presence of such skills in those seeking higher education, as well as to develop practical recommendations and trainings for the development of social skills.

Key words: "soft skills", "life skills", social skills, development, educational process, etc.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасному глобалізованому світі істотно змінюються

вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців, що проявляється у посиленні уваги на формуванні у здобувачів вищої освіти не тільки

фахових компетентностей («hard skills»), але й життєвих (life skills) та «м'яких навичок» (soft skills), які визначають до 75-85 % успіху в професії [1]. В країнах Європейського Союзу з 2018 р. рекомендовано запровадження в освітній процес різних методик формування soft skills [2]. Наявність у потенційних працівників soft skills виставляють умовою працевлаштування в різних сферах зайнятості роботодавці. При підборі кадрів вони звертають увагу на те, щоб претенденти відповідали вимогам, які поділяються на дві категорії: «жорсткі» («hard skills») – вимоги щодо фахової підготовки, які дуже легко та об'єктивно вимірюються та «м'які вимоги» («soft skills»), оцінка яких досить суб'єктивна (чесність, працелюбність, здатність вчитися впродовж життя, ініціативність тощо) [3]. При цьому щодо означення «м'яких навичок» використовуються різні терміни: employability skills (навички працевлаштування), people skills (навички спілкування з людьми), non-professional skills (непрофесійні навички), skills for social progress (навички для соціального розвитку), «соціальні навички» тощо [4].

Особливе значення формуванню soft skills має приділятися при підготовці майбутніх вчителів. Такі навички є універсальними, допомагають професійно самореалізуватися, побудувати успішну кар'єру. Для вчителів ці навички потрібні для міжособистісного спілкування, комунікації з учнями та батьками, а також в процесі адаптації до змін в освітній сфері в період її реформування. Згідно Концепції Нової української школи вчитель має бути новатором, консультантом, радником, тьютором, дослідником, фасилітатором [5].

Аналіз досліджень і публікацій. Суть поняття «soft skills» та процес їх розвитку вивчали зарубіжні дослідники П. Снап, Р. Болстад, Г. Пауелл, Р. Хіпкінс, М. Чамберс, С. Бойд та ін. В Україні особливості формування у студентів soft skills висвітлені в працях К. Коваль, Т. Кочубей, О. Абашкіної, Є. Гайдученко, В. Давидової, Н. Жадько та ін. Так, К. Коваль класифікувала «м'які навички», виділивши *індивідуальні* (уміння приймати рішення, вирішувати проблеми, ставити завдання, формулювати цілі, позитивно мислити, орієнтуватися на кінцевий результат), *комунікативні* (уміння зрозуміло висловлюватися, взаємодіяти з різними типами людей, аргументовано, зрозуміло та ввічливо відповідати тощо) та *управлінські* (уміння «грати» в команді, навчати і розвивати членів команди, планувати, керувати часом тощо) якості особистості [3].

Питання розвитку soft skills в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів розглядаються у працях О. Біляковської [5], А. Бобро [6], Ю. Козловського, І. Козловської [7], Г. Пирожок [8] та ін. Публікації, які б

стосувалися формування soft skills саме у майбутніх вчителів географії, практично відсутні. Втім, є публікації географів Л. Немець, К. Сегіди, К. Кравченко, М. Логвинової, в яких висвітлюється досвід формування soft skills в процесі підготовки географів у класичному університеті. Вони зазначають, що soft skills - це сукупність особистісних якостей, рис, ознак, звичок і поглядів, які можна використовувати на різних посадах, під час виконання різних видів робіт. Це не фахові навички, вони залежать від характеру людини, її особистісних рис, емоційного інтелекту і розвиваються в процесі життєдіяльності. Ці навички відображають здатність адаптуватися до змін, діяти в мінливих умовах, спираючись на власний досвід, інтуїцію, без шаблонності та стереотипності [9].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. З огляду на недостатнє висвітлення в наукових публікаціях особливостей розвитку soft skills у майбутніх вчителів географії, є потреба в систематизації «м'яких навичок», які формуються в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін у здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 014.07 Середня освіта (Географія), висвітленні особливостей їх формування та відображення у програмних результатах навчання.

Формулювання цілей статті. Стаття має на меті визначення переліку soft skills, які формуються у майбутніх вчителів географії в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, а також встановлення відповідності формуванням soft skills меті освітньої діяльності та програмним результатам навчання за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доволі часто працедавці ототожнюють «soft skills» та «life skills», хоча ці поняття істотно різняться. Обидва поняття увійшли до наукового обігу на початку 1990-х рр. Поняття «life skills» («життєві навички») використовувалося для означення різного роду соціальних навичок, необхідних людині переважно для взаємодії з іншими людьми, міжособистісного спілкування, реагування на складні життєві ситуації, повсякденні труднощі тощо. Такими життєвими навичками за версією Всесвітньої організації охорони здоров'я є: спроможність ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми, креативно та критично мислити, комунікувати, спілкуватися тощо. Поняття «soft skills» застосовувалося спочатку переважно в сфері управління, а згодом взято на озброєння й освітянами. Щодо трактування суті поняття «soft skills» у науковій літературі немає однозначності, як і не існує єдиного усталеного переліку «м'яких навичок».

Співставляючи поняття «life skills» та «soft skills», більшість дослідників сходяться на тому, що поняття «soft skills» є ширшим, оскільки окрім «життєвих навичок» включає ще великий перелік компетентностей, які не стосуються спроможності взаємодіяти з іншими, наприклад: вміння вчитися, аналізувати, знаходити нестандартні рішення, впроваджувати інновації та ін. [9, 10].

Ю. Козловський, І. Козловська [7] та Г. Пирожок [8] у свої працях обґрунтовують необхідність розвитку soft skills у студентів педагогічних спеціальностей тим, що найближчим часом ключовим акцентом в освітній сфері буде інтеграція технологій в процес навчання. А тому, педагогам необхідно опанувати навички XXI ст., перелік яких був окреслений на Всесвітньому економічному форумі, де зазначалося, що до 2025 р. затребуваними будуть фахівці, які володіють такими ТОП-10 навичками: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг та контроль; створення технологій та програмування; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей» [11]. Г. Пирожок, на основі порівняння з ТОП-5 навичок, якими повинен володіти вчитель майбутнього за версією Global Education & Skills Forum (2018 р.) відмічає, що тепер основні навички мають іншу забарвленість і передбачають: глибоке знання предмету; вміння бути посередником; високий рівень розвитку суспільних навичок; вміння адекватно реалізовуватися у відповідних умовах; здатність аналізувати та перевіряти ефективність своєї діяльності, виявити труднощі і допомогати учням втілити свій потенціал [8]. О. Біляківська пропонує виділяти такі структурні компоненти «м'яких навичок»: соціально-комунікативний, емоційний, когнітивний, прогностичний, управлінський, акмеологічний, інноваційний [5]. А. Бобро, проаналізувавши різні джерела, зазначає, що до переліку ключових елементів soft skills найчастіше відносять комунікативні навички, вміння працювати в команді, навчатися впродовж життя, управляти інформацією, мислити та розв'язувати проблеми, навички підприємництва, лідерства, професіоналізм, здатність дотримуватися етичних та моральних принципів тощо [6]. Американський вчений П. Снап наводить більш детальний перелік soft skills: критичне та структуроване мислення, комунікативні навички, навички розв'язання проблем, прагнення до навчання, етика праці, етикет та гарні манери, соціальність, самоповага, ввічливість, професіоналізм,

відповідальність, порядність, надійність, креативність, вміння працювати у команді, комп'ютерна грамотність, об'єктивна самооцінка, вміння управляти конфліктами, емпатія, управління часом та ін. [12].

Л. Немець, К. Сегіда, К. Кравченко, М. Логвинова систематизували різні підходи до класифікації soft skills та об'єднали їх у три групи: індивідуальні, комунікативні/міжособистісні та управлінські/ситуаційні. Вони також виділяють три категорії soft skills. Перша категорія стосується *підготовки до роботи* (ставлення, комунікація, планування та організація, критичне мислення, міжособистісні та соціальні навички, робота в команді, професіоналізм тощо), друга – *її пошуку та безпосередньо роботи* (навички складати резюме, проходити співбесіду), третя – *збереження роботи* (вміння справляти гарне враження, робота в команді, сприйняття критики, само-вдосконалення тощо) [9].

У Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка підготовка майбутніх вчителів географії здійснюється за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота». Зазначена освітня програма є міждисциплінарною та передбачає багатопрофільну підготовку фахівців, які володіють професійними компетентностями для виконання функцій вчителя географії та організатора краєзнавчо-туристичної роботи, здатного організувати освітній процес з використанням новітніх досягнень географічних та педагогічних наук, компетентісного та особистісно-зорієнтованого підходу [13]. Така підготовка передбачає формування у студентів цілого ряду соціальних навичок. При розробці освітньої програми (ОП) в частині загальних компетентностей та програмних результатів навчання використовувались матеріали проекту Європейського Союзу «Tuning Educational Structures in Europe (TUNING)» («Гармонізація освітніх структур в Європі»), які спрямовують на формування у студентів soft skills.

Формування соціальних навичок відповідає меті ОП, яка полягає у «підготовці висококваліфікованих, конкурентноспроможних фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності вчителя географії та організатора краєзнавчо-туристичної роботи, що передбачає застосування теорій та методів географічної, педагогічної та інших наук, впровадження інновацій в професійну діяльність; формуванні загальних та професійних компетентностей, що забезпечують вільний доступ до працевлаштування та здобуття наступного рівня вищої освіти» [13].

ОП «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» передбачає набуття студентами в процесі навчання таких soft skills:

- *індивідуальні*: аналітичність мислення, гнучкість розуму, вміння чітко ставити завдання та формулювати цілі, здатність ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, орієнтація на кінцевий результат, самоорганізованість, відповідальність, вмотивованість, впевненість у своїх силах, інноваційність, креативність, емоційний інтелект (позитивне мислення, ввічливість, стресостійкість, активна життєва позиція тощо);

- *комунікативні*: критичне мислення, навички комунікації (гарні манери, здатність до комунікації державною та іноземною мовами,

уміння організувати комунікацію учнів, формулювати власну думку, аргументовано переконувати, вислуховувати та брати до уваги усі точки зору тощо), лідерські якості, здатність ухвалювати рішення та брати відповідальність, врегульовувати конфлікти, працювати в команді, створювати рівноправне, справедливе освітнє середовище

- *ситуаційні/управлінські*: цілеспрямованість, адаптивність, ефективність, емпатія, вміння планувати власну діяльність та керувати часом, навички керувати класним колективом, здатність до навчання упродовж життя, самовдосконалення, саморозвитку тощо.

Soft skills лежать в основі більшості загальних компетентностей, формування яких передбачено ОП в процесі підготовки майбутніх вчителів географії (таблиця 1.) [13].

Таблиця 1.

Відповідність soft skills загальним компетентностями, які формуються у майбутніх вчителів географії

Soft skills	Загальні компетентності, передбачені освітньою програмою «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота»
Критичне та аналітичне мислення, гнучкість розуму	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до критичного осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей, зрозумілого і недвозначного донесення власних висновків, а також знань і пояснень, що їх обґрунтовують, до осіб, які навчаються; • здатність застосовувати набуті знання на практиці, критично сприймати інформацію, виявляти та розв'язувати проблеми, генерувати нові ідеї (креативність), приймати обґрунтовані рішення, адаптуватися та діяти в новій ситуації, бути ініціативним та підприємливим (підприємницька компетентність); • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
Інноваційність	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до проведення дослідницької та/або інноваційної діяльності; • навички використання інформаційних і комунікаційних технологій у процесі навчання або дослідження, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
Здатність до навчання упродовж життя, самовдосконалення, саморозвитку	<ul style="list-style-type: none"> • здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, набувати соціальні навички (soft skills), спеціалізовані концептуальні знання в процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, усвідомлення можливості навчання впродовж життя.
Самоорганізованість, відповідальність, здатність ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, орієнтація на кінцевий результат, вмотивованість, впевненість у своїх силах, лідерські якості	<ul style="list-style-type: none"> • навички забезпечення безпеки життєдіяльності та здорового способу життя, збереження здоров'я і високої працездатності; • здатність до прийняття ефективних рішень у складних і непередбачуваних умовах у професійній діяльності, що потребує застосування нових підходів та прогнозування, відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерська компетентність).
Навички комунікації, здатність врегульовувати	<ul style="list-style-type: none"> • здатність спілкуватися та здобувати освіту державною мовою (як усно, так і письмово), використовувати знання іноземної мови в освітній діяльності, розвивати мовно-комунікативні навички учнів;

конфлікти, працювати в команді, створювати рівноправне, справедливе освітнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • навички міжособистісної взаємодії, уміння працювати автономно та в команді, спілкуватись з представниками інших професійних груп (соціальна компетентність); • здатність реалізовувати свої права та обов'язки як члена суспільства, діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина, усвідомлення цінності громадянського суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина (громадянська компетентність)
Емпатія, емоційний інтелект (позитивне мислення, ввічливість, стресостійкість, активна життєва позиція тощо),	<ul style="list-style-type: none"> • здатність діяти на засадах етичних міркувань (мотивів), педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, дотримуватися гендерної рівності, виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві, виражати національну та культурну ідентичність, творчо самовиражатись (культурна компетентність), застосовувати соціальні навички (soft skills).

Забезпечення набуття soft skills майбутніми вчителями географії передбачено і програмними

результатами навчання (ПРН), що відображено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Відображення soft skills у програмних результатах навчання за освітньою програмою «Середня освіта (Географія) та краснавчо-туристична робота»

Soft skills	Відображення soft skills у ПРН	Освітні компоненти блоку професійної підготовки, які формують soft skills
Критичне та аналітичне мислення, гнучкість розуму	<p><i>Студент:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • класифікує зв'язки і залежності між компонентами природи і суспільства; • пояснює закономірності просторової диференціації ландшафтної оболонки; • здійснює пошук і критично оцінює інформацію, оперує нею у професійній діяльності; • географічно мислить, критично сприймає інформацію; • встановлює закономірності територіальної організації суспільного виробництва та населення, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах, в Україні та її регіонах; • педагогічно мислить, аналізує педагогічну дійсність, застосовує творчий підхід до педагогічної діяльності; • усвідомлює важливість охорони навколишнього середовища; • оцінює і прогнозує політичні, економічні, соціальні, культурні процеси та явища. 	Психологія, педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, інноваційні технології навчання географії, загальне землезнавство, картографія з основами топографії, гідрологія, метеорологія і кліматологія, геоморфологія з основами геології, географія населення, географія ґрунтів з основами ґрунтознавства, ландшафтознавство, географія материків і океанів, регіональна економічна і соціальна географія, економічна і соціальна географія України, фізична географія України, основи суспільної географії, основи наукових досліджень, виробнича педагогічна практика у закладах освіти.
Інноваційність	<ul style="list-style-type: none"> • ефективно використовує інновації у професійній діяльності, створює нові електронні (цифрові) освітні ресурси; • застосовує ГІС-технології; • застосовує сучасні методики й освітні технології, в тому числі й інформаційні; 	Педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, картографія з основами топографії, шкільний курс географії, регіональна економічна і соціальна географія, економічна і соціальна географія України, інноваційні технології навчання географії, основи

		наукових досліджень.
Здатність до навчання упродовж життя, самовдосконалення, саморозвитку	<ul style="list-style-type: none"> • застосовує наукові методи досліджень, інтерпретує результати, застосовує їх у професійній діяльності; • моніторить власну діяльність, визначає професійні потреби, професійно саморозвивається впродовж життя; 	Педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, інноваційні технології навчання географії, всі географічні дисципліни, основи наукових досліджень.
Самоорганізованість, відповідальність, здатність ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, орієнтація на кінцевий результат, вмотивованість, впевненість у своїх силах, лідерські якості	<ul style="list-style-type: none"> • володіє навичками забезпечення здорового способу життя, збереження здоров'я і високої працездатності; • застосовує творчий підхід до педагогічної діяльності, різні підходи до розв'язування педагогічних проблем і ситуацій; • реалізовує свої права і обов'язки як члена суспільства та допомагає реалізуватися учням; 	Вікова фізіологія та здоров'я дітей і підлітків, психологія, педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, краєзнавство і туризм, методика організації краєзнавчо-туристичної роботи, розробка та організація туристських турів та маршрутів, виробнича педагогічна практика у закладах освіти, навчальні польові географічні практики.
Навички комунікації, здатність врегульовувати конфлікти, працювати в команді, створювати рівноправне, справедливе освітнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • ефективно та вільно передає географічні ідеї, принципи та теорії письмовими, усними та візуальними засобами, в тому числі за допомогою інформаційних технологій; • дотримується педагогічного такту; • створює сприятливий позитивний емоційний клімат на уроці, мотивує учнів та організовує їхню пізнавальну діяльність, конструктивно та безпечно взаємодіє з учасниками освітнього процесу; • володіє основами професійної культури при підготовці та редагуванні текстів державною мовою, а також володіє однією з іноземних мов на рівні, необхідному для роботи; • організовує співпрацю учнів і вихованців та ефективно працює в команді, визначає оптимальні шляхи організації учнівського колективу; • взаємодіє з колегами на засадах партнерства та спілкується з представниками інших професійних груп, залучає батьків до освітнього процесу на засадах партнерства; • створює рівноправне особистісно зорієнтоване (суб'єкт-суб'єктне), справедливе освітнє середовище, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціокультурних та економічних особливостей. 	Психологія, педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, інноваційні технології навчання географії, краєзнавство і туризм, методика організації краєзнавчо-туристичної роботи, розробка та організація туристських турів та маршрутів, виробнича педагогічна практика у закладах освіти, навчальна пропедевтична практика з педагогіки, психології та фаху, навчальні польові географічні практики.
Емпатія, емоційний інтелект (позитивне мислення, ввічливість, стресостійкість,	<ul style="list-style-type: none"> • виявляє повагу та цінує українську національну культуру, виражає національну та культурну ідентичність, творчо самовиражається, застосовує soft skills, керується у діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу, 	Психологія, педагогіка та інклюзивна освіта, методика навчання географії, географія населення, регіональна економічна і соціальна

активна життєва позиція тощо),	співробітництва та гендерної рівності, педагогічно підтримує осіб з особливими освітніми потребами; <ul style="list-style-type: none"> розвиває в учнів позитивну самооцінку та я-ідентичність, здійснює педагогічний супровід процесів соціалізації та професійного самовизначення учнів, підготовки їх до свідомого вибору життєвого шляху; усвідомлює цінності громадянського суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина, поширює дані цінності серед учнів. 	географія, економічна і соціальна географія України, краєзнавство і туризм, рекреаційна географія, виробнича педагогічна практика у закладах освіти, навчальна пропедевтична практика з педагогіки, психології та фаху, навчальні польові географічні практики.
--------------------------------	--	---

В освітній програмі набуттю soft skills сприяють всі освітні компоненти (ОК) блоку дисциплін професійної підготовки, який включає психолого-педагогічні, методичні, географічні та краєзнавчо-туристичні дисципліни.

Психолого-педагогічні (психологія, педагогіка та інклюзивна освіта) та методичні (методика навчання географії, інноваційні технології навчання географії) дисципліни не тільки готують майбутніх вчителів географії до професійної діяльності, але й формують у них навички міжособистісної взаємодії (комунікаційні навички, вміння працювати в команді, взаємодіяти з різними типами людей, врегульовувати конфлікти тощо), вмотивованість, інноваційність, креативність, самоорганізованість, вміння планувати власну діяльність, ставити завдання, ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, критично мислити, здатність до емпатії тощо.

Блок географічних дисциплін формує критичне та аналітичне мислення, гнучкість розуму, здатність навчатися та саморозвиватися впродовж всього життя. В процесі вивчення географічних дисциплін студенти набувають здатності аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, робити власні висновки, виявляти закономірності, причинно-наслідкові зв'язки та взаємозалежності.

Блок краєзнавчо-туристичних дисциплін («Рекреаційна географія», «Краєзнавство і туризм», «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи», «Географія Кіровоградської області», «Розробка та організація туристських турів та маршрутів») розвиває навички міжособистісної комунікації, здатність до планування, креативність, інноваційність, вміння чітко ставити завдання та вирішувати проблеми, шанобливе ставлення до природи і суспільства, орієнтацію на кінцевий результат, лідерській якості та емоційний інтелект.

Особливе значення в процесі формування «м'яких навичок» у студентів має блок практичної підготовки, який включає навчальні та виробничу практики. Навчальні практики поділяються на два види: пропедевтична практика та польові географічні практики.

Навчальна пропедевтична практика проводиться з психології, педагогіки та фаху послідовно на 2, 3, 4 курсах. Практики з психології та педагогіки формують у студентів здатність спостерігати та аналізувати виявлені факти, робити висновки, навички проектування, організації колективної роботи тощо; з фаху – здатність аналізувати професійну діяльність, здійснювати огляд науково-публіцистичної літератури, навчально-методичних ресурсів, готувати доповіді, потребу в безперервній самоосвіті.

Під час навчальних географічних практик з тих навичок, що можна віднести до soft skills, студенти набувають здатність науково мислити, виявляти й аналізувати взаємозв'язки між окремими компонентами природи та суспільства, робити узагальнення, формулювати висновки, звітувати про проведену роботу. Після першого курсу студенти проходять комплексну географічну практику у польових умовах на базі Національного природного парку «Бузький Гард» у Первомайського району Миколаївської області; після другого курсу – комплексну фізико-географічну практику на заході України (географічний стаціонар ТНПУ ім. В. Гнатюка в межах національного природного парку «Дністровський каньйон»), на третьому та четвертому курсах – комплексну фізико-географічну та суспільно-географічну практику на території Причорномор'я, Нижнього Подніпров'я (до початку військових дій) та Центральної України. Окрім фахових компетентностей під час польових практик студенти вчаться виживати в природі, облаштовувати туристичний табір, працювати в команді, взаємодіяти, вирішувати проблеми та конфлікти, приймати рішення, планувати час та дозвілля тощо. Важливим завданням географічних практик є формування у студентів екологічної свідомості, почуття патріотизму, потреби у розумовому та фізичному вихованні.

Важливим етапом в процесі підготовки майбутніх вчителів географії є виробнича педагогічна практика у закладах освіти. Активно і творчо працюючи під час педагогічної практики студенти закладають основу своєї майбутньої педагогічної майстерності. Під час цієї практики студенти

здобувають цілу низку «м'яких навичок», серед яких: *індивідуальні* (відповідальність, пунктуальність, впевненість, мовні навички, інноваційність, креативність, самоорганізованість, здатність ухвалювати рішення, стратегічне мислення, орієнтація на кінцевий результат, емоційний інтелект тощо), *комунікативні* (дружнє спілкування і гарні манери, уміння висловлювати власну думку, взаємодія з різними типами людей, толерантне ставлення до людей, уміння вислуховувати, лідерські якості, уміння об'єднувати та мотивувати команду, здатність врегульовувати конфлікти тощо) та *управлінські* (здатність планувати власну діяльність, навички навчати та розвивати, тайм-менеджмент, адаптивність, емпатійність, тощо).

М'які навички формуються під час аудиторних занять, самостійної роботи, практик, виховних заходів, участі в роботі в органах студентського самоврядування, наукових товариств, громадських об'єднань, міжнародних проєктах тощо. До прикладу, студенти спеціальності «Середня освіта (Географія)» ЦДУ ім. В. Винниченка отримали навички міжкультурного діалогу під час участі у двох циклах лекцій-дискурсів професора Дж. Уайта з університету Південної Дакоти (США), присвячених питанням електоральної географії (2020) та сталого розвитку (2021). У 2022 р. співпраця з Дж. Уайтом продовжилася у формі віртуального обміну студентами між університетами за програмою Education USA «Академія лідерства з інтернаціоналізації». В рамках цього міжнародного проєкту студенти мали змогу обмінятися думками, подискутувати з приводу суперечливих питань сучасної політичної карти світу під час спільних україно-американських онлайн-занять. В процесі такої колаборації студенти здобули досвід спільної проєктної діяльності та удосконалили комунікаційні (у т.ч. мовні) навички [14]. Розвитку критичного мислення, креативності та інноваційності сприяли гостьові лекції американського географа, професора Lehman College, The City University of New York Ю. Гороховича з теми «Наукове дослідження: міфи та реальність» та професора славістики та євразійських студій Техаського університету в Остіні С. Сігела з теми «Ukraine Mapped: Between History and Geopolitics».

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, наявність у майбутніх вчителів географії soft skills є неодмінною умовою їх успішної соціалізації, професійної самореалізації та кар'єрного зростання. Формування таких навичок дозволить випускникам легко влитися в педагогічний колектив, вільно комунікувати, знаходити спільну мову з учнями та батьками, ефективно організувати педагогічну взаємодію. Володіння «навичками ХХІ ст.» дозволить

педагогам легко адаптуватися до змін в освітній галузі та суспільстві в цілому, ефективно застосовувати інновації в освітній діяльності, постійно працювати над собою, підвищувати рівень фахової та професійної компетентності, ставити нові цілі та досягати їх.

На разі, більшою мірою устатковано перелік soft skills, є спроби систематизувати різні підходи до їх класифікації. В даній роботі зроблена спроба визначити перелік таких навичок, які формуються у майбутніх вчителів географії та відзеркалюються у програмних результатах навчання за ОП «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота». В перспективі є потреба в окресленні методики розвитку soft skills в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін за цією ОП, уточненні критеріїв, які дозволяють визначити наявність таких навичок у здобувачів вищої освіти, а також в розробці практичних рекомендацій та тренінгів з розвитку соціальних навичок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Child Trends. Workforce connections: Key soft skills that foster youth workforce success. URL: <https://www.childtrends.org/wp-content/uploads/2015/06/2015-24WFCSoftSkills1.pdf> (Дата запиту: 12.10.2023).
2. Ясна І. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. / Ілліна Ясна. URL: <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/soft-skills-universalni-navychky-yevropeyskogo-rivnya/> (Дата запиту: 20.09.23)
3. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162-167.
4. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички softskills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2 (7). С. 42-51.
5. Olha Biljakowska. «Soft-skills» як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. URL: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/5918/14_Biljakowska_Rocznik_20.pdf (Дата запиту: 12.10.2023).
6. Бобро А. А. Формування soft skills у майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2021. №1. С. 117–124.
7. Козловський Ю. М., Козловська І. М. Ефективні методи учіння як засіб формування soft skills студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2021. Вип. 60. С. 255-262.
8. Пирожок Г. Ю. Формування ключових soft skills у студентів педагогічного коледжу. *Педагогічні науки*. Випуск 98. 2022. С. 48-53.
9. Немець Л. М. Формування soft skills у процесі підготовки географів у класичному університеті / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. О. Кравченко, М. О. Логвинова. *Проблеми сучасної освіти: збірник науково-методичних праць*. Вип. 8. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. С. 28-41.

10. Guerra-Báez1 S. P. A panoramic review of soft skills training in university students. URL: <https://www.scielo.br/j/pee/a/YyZgKBY9JLVXnCDKMnc7nqc/?lang=en&format=pdf>

11. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список / НУШ, ГО «Смарт Освіта». 2020. URL: <https://bit.ly/3N8X28i>

12. Снейп П. Стійке навчання: інтеграція C21st Soft Skills через технологічну освіту. Design and Technology Education, 2015. 22(3). URL: <https://ojs.lboro.ac.uk/DATE/article/view/2222/2585>

13. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. ЦДУ ім. В. Винниченка. 2022. URL: https://cusu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/bakalavr/2023/%D0%9E%D0%9F%D0%9F_%D0%A1%D0%9E_%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D0%A2%D0%A0.pdf

14. Студенти-географи беруть участь у програмі Education USA «Академія лідерства з інтернаціоналізації». Сайт ЦДУ ім. В. Винниченка. 2022. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/news/14109-studenty-heohrafy-berut-uchast-u-prohrami-education-usa-akademiiia-liderstva-z-internatsionalizatsii>

REFERENCES

1. Child, T. (2015). Workforce connections: Key soft skills that foster youth workforce success [in English]

2. Yasna, I. Soft skills: universalni navychky yevropeiskoho rivnia [Soft skills: universal skills of the European level]. URL: <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/soft-skills-universalni-navychky-yevropeyskogo-rivnya> [in Ukrainian]

3. Koval, K. (2015). Rozvytok «soft skills» u studentiv – odyn z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia. [The development of "soft skills" among students is one of the important factors of employment]. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, (2), S. 162-167. [in Ukrainian]

4. Kochubei, T., Tkachuk, Yu (2021). Sotsialni navychky softskills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv. [Social skills softskills in the competence system of future social workers]. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. Vyp. 2 (7). S. 42-51. [in Ukrainian]

5. Biljakowska, O. (2018). «Soft-skills» yak neobkhidna skladova yakisnoi profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia. ["Soft-skills" as a necessary component of quality professional training of the future teacher]. URL: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/5918/14_Biljakowska_Rocznik_20.pdf [in Ukrainian]

6. Bobro, A. (2021). Formuvannia soft skills u maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly. [Formation of soft skills in future primary school teachers]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. 1. S. 117-124. [in Ukrainian]

7. Kozlovskiy, Yu., Kozlovska, I. (2021). Efektyvni metody uchinnia yak zasib formuvannia soft skills studentiv [Effective learning methods as a means of forming students' soft skills]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metody navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia. Issue 60. S. 255-262. [in Ukrainian]

8. Pyrozhok, H. (2022). Formuvannia kliuchovykh soft skills u studentiv pedahohichnoho koledzhu [Formation of

key soft skills in students of the pedagogical college]. Pedahohichni nauky. Vypusk 98. S. 48-53. [in Ukrainian]

9. Niemets, L., Sehida, K., Kravchenko, K., Lohvynova, M. (2020). Formuvannia soft skills u protsesi pidhotovky heohrafiv u klasychnomu universyteti [Formation of soft skills in the process of training geographers at a classical university]. Problemy suchasnoi osvity: zbirnyk nauково-metodychnykh prats. Vyp. 8. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina. S. 28-41. [in Ukrainian]

10. Guerra-Baez1, S. (2018). A panoramic review of soft skills training in university students. URL: <https://www.scielo.br/j/pee/a/YyZgKBY9JLVXnCDKMnc7nqc/?lang=en&format=pdf> [in English]

11. Yakymy budut osnovni 10 navychok u 2025 rotsi (2020) [What will be the main 10 skills in 2025]. Vsesvitnii ekonomichni forum opublikuvav spysok / NUSH, HO «Smart Osvida». URL: <https://bit.ly/3N8X28i> [in Ukrainian]

12. Sneip, P. (2015). Stiike navchannia: intehratsiia C21st Soft Skills cherez tekhnolohichnu osvitu [Sustainable Learning: Integrating C21st Soft Skills through Technology Education.]. Design and Technology Education. 22(3). URL: <https://ojs.lboro.ac.uk/DATE/article/view/2222/2585> [in English]

13. Osvitno-profesiina prohrama «Serednia osvita (Heohrafiia) ta kraieznavcho-turystychna robota» dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Educational and professional program "Secondary education (Geography) and local history and tourism work" for students of the first (bachelor's) level of higher education]. of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. URL: https://cusu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/bakalavr/2023/%D0%9E%D0%9F%D0%9F_%D0%A1%D0%9E_%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D0%A2%D0%A0.pdf [in Ukrainian]

14. Studenty-heohrafy berut uchast u prohrami Education USA «Akademiiia liderstva z internatsionalizatsii» (2022). [Geography students participate in the Education program of USU "Leadership Academy for Internationalization"]. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/news/14109-studenty-heohrafy-berut-uchast-u-prohrami-education-usa-akademiiia-liderstva-z-internatsionalizatsii> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАСЛОВА Наталія Миколаївна – кандидат географічних наук, доцент, старший викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання географії, географія населення, політична географія.

МИРЗА-СІДЕНКО Валентина Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізична географія, біогеографія, методика навчання географії.

СІЛЬЧЕНКО Юлія Юрївна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання географії, суспільна географія, георбаністика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MASLOVA Nataliia Mykolaivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching geography, population geography, political geography.

MIRZA-SIDENKO Valentyna Mykolaivna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences

and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: physical geography, biogeography, methods of teaching geography.

SILCHENKO Yulia Yuriiivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching geography, social geography, geo-urbanism.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 376.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-190-195

МАТВЕЄВА Наталія Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

**ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОЦЕСІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті акцентовано увагу на морально-етичному аспекті педагогічної діяльності учителя закладу освіти з інклюзивним навчанням. Мета публікації – розкрити особливості взаємодії учителя та учнів з порушеннями розвитку через призму морально-етичних, загальнолюдських, соціальних, професійних цінностей. За допомогою методів спостереження, анкетування, опитування, педагогічного експерименту, обробки отриманих даних встановлено наявні порушення професійної етики, принципів толерантності у процесі навчання та виховання учнів з особливими освітніми потребами та акцентовано увагу на підвищенні рівня професійної культури та майстерності сучасних педагогів. Встановлено, що гармонійний розвиток школярів й, у тому числі, з особливими освітніми потребами залежить від створеної у освітньому закладі психологічно сприятливої атмосфери, щирих відносин, постійної психолого-педагогічної підтримки. Продемонстровано зв'язок професійних умінь та навичок, рівня культури, професійної спрямованості та особистісних якостей педагога щодо створення сприятливого толерантного освітнього середовища та надання якісних освітніх послуг учням з порушеннями розвитку.

Проаналізовано особливості професійної діяльності сучасного учителя інклюзивної школи, виокремлено основні етичні категорії педагогічної деонтології як чинника впливу на успішність навчання, виховання та розвитку особистості школяра. Розкрито основні напрямки наукових досліджень у означеній галузі, акцентовано увагу на поглядах вчених щодо специфіки інклюзивного навчання та потреби формування інклюзивної компетентності, відповідності учителя обраному фаху та кваліфікаційним вимогам, запитам та очікуванням здобувачів освіти та їх батьків. Зазважено на потребі виховання толерантності в усіх без винятку учасників навчально-виховного процесу, здійснення адаптації усіх його складових та створення комфортних умов для успішної соціалізації, навчально-пізнавальної, комунікативної та творчої діяльності школярів. Встановлено, що в основі професійної діяльності учителя закладу освіти з інклюзивним навчанням лежить ідея рівності, свободи та поваги особистості, дитиноцентризму, що мають бути керівними у практичній роботі з усіма учнями.

Ключові слова: морально-етичні норми, професійний обов'язок, педагогічна деонтологія, інклюзивна освіта, право, свобода, самовдосконалення.

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

PEDAGOGICAL DEONTOLOGY IN THE INCLUSIVE PROCESS: THEORETICAL ASPECT

The article focuses on the moral and ethical aspect of the pedagogical activity of a teacher of an educational institution with inclusive education. The purpose of the publication is to reveal the peculiarities of the interaction of the teacher and students with developmental disorders through the prism of moral and ethical, universal, social, and professional values. With the help of methods of observation, questionnaires, surveys, pedagogical experiment, processing of the received data, existing violations of professional ethics, principles of tolerance in the process of teaching and educating students with special educational needs were established, and attention was focused on increasing the level of professional culture and skill of modern teachers. It has been established that the harmonious development of schoolchildren, including those with special educational needs, depends on the psychologically favorable atmosphere created in the educational institution, sincere relationships, and constant psychological and pedagogical support. The relationship between professional abilities and skills,

the level of culture, professional orientation and personal qualities of the teacher in creating a favorable tolerant educational environment and providing quality educational services to students with developmental disorders is demonstrate.

The essence of the concept of "pedagogical deontology" is revealed, its structural components and their significance in the practical activity of a teacher of an educational institution with inclusive education are highlighted.

The peculiarities of the professional activity of a modern teacher of an inclusive school are analyzed, the main ethical categories of pedagogical deontology are singled out as a factor influencing the success of education, upbringing and personality development of the student. The main directions of scientific research in this field are revealed, attention is focused on the views of scientists regarding the specifics of inclusive education and the need for the formation of inclusive competence, the teacher's compliance with the chosen profession and qualification requirements, requests and expectations of education seekers and their parents. It has been established that the basis of the professional activity of a teacher of an educational institution with inclusive education is the idea of equality, freedom and respect for the individual, child-centeredness, which should be the guiding principle in practical work with all students.

Key words: moral and ethical standards, professional duty, pedagogical deontology, inclusive education, law, freedom, self-improvement.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Організація інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами на даному етапі базується на низці принципів, що дозволяють якісно та ефективно включати дітей шкільного віку з порушеннями розвитку у масові заклади освіти. Стрижневими з-поміж них є дитиноцентризм, повага особистості та гуманізм, свобода вибору, заборона будь-яких проявів булінгу та дискримінації тощо. В центрі уваги – концептуальні положення Саламанкської декларації як основного документу про інклюзію в освіті, Конвенції «Про права дитини» (1989), «Про права інвалідів» (1975), Декларації «Про права розумово відсталих» (1971) тощо. Так, освіта розглядається через призму ідей соціальної рівності та справедливості, визнається першим й основним кроком до побудови нового демократичного суспільства. Відповідно до концептуальних положень Саламанкської декларації інклюзивна освіта розглядається на кшталт реформаційних освітніх змін щодо подолання соціальної сегрегації, яка виявляється у виокремленні та визнанні «іншості» за статтю, національністю, культурою, віросповіданням, станом здоров'я та можливостями [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що означена проблема на часі та перебуває у полі зору педагогів-практиків, психологів, соціологів та філософів, які розкривають різні її аспекти. Питання педагогічної деонтології науковці розглядають як важливий компонент інклюзивного навчання, своєрідний гарант та важіль досягнення ефективності у навчанні, вихованні та розвитку дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами. У контексті означеного слід виокремити різні напрямки досліджень вчених, як-от:

- гуманістичні цінності в освіті (Т. Білоус, О. Грива, О. Дубасенюк, В. Куриленко, І. Палько, В. Семиченко);

- створення толерантного освітнього середовища у закладах освіти з інклюзивним навчанням (О. Безносок, О. Волошина, О. Грива, О. Кихтюк, О. Майборода, О. Отич, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, О. Швачко);

- формування толерантності в учителя та учнів (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Хомич);

- особливості організації та управління освітнім закладом з інклюзивним навчанням (А. Колупаєва, Л. Савчук, Н. Слободянюк);

- професійна підготовка майбутніх фахівців до надання якісних освітніх послуг в закладах з інклюзивним навчанням (Л. Міщик, Н. Софій);

- специфіка діяльності педагога та асистента вчителя з учнями з особливими освітніми потребами (Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, Л. Куненко, Д. Шульженко);

- становлення інклюзивної освіти, перспективи розвитку в Україні (В. Бондар, Л. Будяк, Л. Даниленко, В. Засенко, А. Колупаєва, Г. Кравченко, В. Липа, Н. Софій, Г. Сіліна, О. Таранченко.);

- адаптація та соціалізація особистості, створення сприятливої атмосфери у закладі освіти для дітей з ООП (І. Бех, М. Боришевська, Д. Величко, С. Голумбевська, М. Савчин).

Мета статті – розкрити теоретичні основи проблеми педагогічної деонтології в інклюзивному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною проблемою сучасності виступають суперечності між потребами особистості та можливостями, які здатні забезпечити медичні, соціальні, освітні та інші заклади. Відповідно виникає непримиренне ставлення особистості до навколишніх подій та фактів, небажання приймати реалії життєдіяльності, відчуття дискомфорту й невпевненості. Невпевнена у собі особистість не може приносити користь суспільству, бути затребуваною у певній сфері, самовіддано працювати на благо народу. Зокрема в освіті питання самооцінки, мотивації та потреби саморозвитку особистості завжди на часі. Практика показує, що у закладі освіти з інклюзивним навчанням дане питання посідає особливе місце, позаяк в школі навчаються та співпрацюють різні за навчальними можливостями, віком та індивідуальними особливостями здобувачі освіти. Включення на навчання дітей з різними нозологіями, з одного боку, потребує обізнаності адміністрації, учителів з специфікою розвитку дітей та

вимогами щодо надання якісних освітніх послуг, а з іншого – відповідності кожного фахівця обраному фаху, усвідомленню відповідальності за створення сприятливих умов психологічного комфорту та безпеки. Статистичні дані свідчать про те, що внаслідок несприятливих умов навчання, неможливості відвідувати школу (проблеми з додатковими засобами пересування, неналежна адаптованість закладу до потреб та можливостей дитини) за межами навчально-виховного процесу залишається близько 15% від загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами. Негативними наслідками такого явища виступають: інформаційна, комунікативна та соціальна ізоляція; психологічний дискомфорт та формування страхів, комплексів; відчуття неповноцінності, залежності від інших; «інституційний менталітет» як нова перешкода на шляху інтеграції у суспільство; упереджене ставлення соціуму до задоволення потреб та запитів осіб з порушенням розвитку.

У контексті означеного розглядаємо інклюзивний освітній заклад як здатний забезпечити надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами; готовий адаптувати навчальні програми, підручники, плани, освітнє середовище, навчальні матеріали до їх можливостей; здатний використовувати різноманітні ресурси та тісно співпрацювати з родинами учнів, іншими закладами та установами, громадськими організаціями тощо. Індивідуалізація навчального процесу, сприяння адаптації та соціалізації школярів з різними видами порушень, виявлення та розвиток їхніх потенційних можливостей, професіоналізм та мобільність – далеко не всі складові роботи учителя в школі з інклюзивним навчанням. Практична діяльність педагога даного закладу повинна бути спрямована на створення відповідних умов, психолого-педагогічної підтримки та супроводу, забезпечення різних можливостей та рівного доступу, сприяння реалізації якісного навчання всіх без винятку учнів. Ефективність навчально-виховного процесу забезпечують кадровий склад, уміння співпрацювати у команді, високий рівень професіоналізму та інклюзивної компетентності кожного й, що важливо, особистісні якості. Іншими словами, жодна адаптована програма не здатна давати високі результати навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами за умови, коли педагог не любить свою професію, нехтує обов'язками, не створює сприятливого психологічного клімату, не дотримується норм професійної етики.

В основі педагогічної деонтології лежить морально-етичний аспект практичної діяльності вчителя, його особистісні погляди та переконання, норми та цінності, що є керівними у відношенні до учнів. Толерантність, такт, педагогічний оптимізм – основні важелі, на яких тримається інклюзивне навчання. Поняття

«толерантності» постало ще наприкінці 90-х років ХХ століття під час розгляду та проголошення Декларації принципів толерантності Генеральною конференцією ЮНЕСКО [2]. Зокрема було визнано право кожного на «свободу думки, совісті і релігії, переконань та вільного їх вираження». За такого підходу нормативним документом було встановлено, що «освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружнім стосункам усіх народів, расових та релігійних угруповань» [2]. Концептуальні положення даного документу знайшли своє відображення у нормативній базі України, як-от: Конституції України, Законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства» [4], Концепції розвитку громадянської освіти в Україні та Концепції НУШ. Зокрема остання акцентує увагу на тому, що сьогодні: «Потрібна докорінна реформа, яка зупинить негативні тенденції, яка перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості...» [5]. У Концепції НУШ йдеться про те, що: «Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» [5].

Означене питання перебуває у полі зору науковців, які стверджують, що етична сторона діяльності вчителя інклюзивного освітнього закладу посідає чільне місце й виступає своєрідним гарантом успіху: «Толерантність – це особистісна або суспільна характеристика, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, а отже, і погляди на цей світ різні, вони не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або бути на чиюсь користь» [1]. Ідеї створення толерантного середовища у педагогіці співробітництва порушували ще Ш. Амонашвілі, О. Духнович, О. Ільїна, В. Сухомлинський.

Сучасні дослідники Н. Кічук, А. Молчанова, О. Хоружа акцентують увагу не лише на тактовності, а й єдності суб'єктів виховного процесу, урізноманітненні форм організації міжособистісних відносин. Дослідники вказують на те, що особистісна культура, професіоналізм, відповідність усім нормам та вимогам професіограми вчителя, готовність до прийняття людського розмаїття й толерантної взаємодії на засадах поваги, рівності, неупередженого ставлення – це ті стрижневі компоненти, на яких має базуватись інклюзивне навчання, оскільки воно вимагає особливої уваги один до одного, уміння адаптувати та адаптуватися, поважати й підтримувати.

Дослідники Л. Бернадська, О. Грива, О. Рибак визначають демократичний підхід щодо створення в закладі освіти з інклюзивним

навчанням толерантного середовища. На думку вчених це передбачає особистий внесок кожного учителя у організацію освітнього середовища, за якого уможливується партнерська взаємодія об'єктів та суб'єктів навчально-виховного процесу, усвідомлення власної значущості, визначення самоцінності кожного, не зважаючи на зовнішність, стан здоров'я, національність, статус тощо. До прикладу вчена Т. Єжова зауважує: «В умовах інклюзивної школи це означає визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів і педагогів; підвищення ступеня їх участі у культурному житті школи; модифікація методики роботи в школі таким чином, щоб можна було повністю задовольнити різноманітні потреби всіх учнів; усунення бар'єрів на шляху одержання ними знань і повноцінної участі в шкільному житті» [3].

Питання педагогічної етики, високої моральності, особистого прикладу вчені В. Кобильченко, О. Литвак співвідносять з специфікою надання освітніх послуг дітям шкільного віку з різними нозологіями. Уміння прилаштуватись до прийняттого учню способу подання чи збору інформації, організації виховного впливу безпосередньо чи опосередковано, налагодження стосунків з батьками дитини передбачають володіння високою внутрішньою культурою й, безумовно, почуттям відповідальності не лише за виконання

професійного обов'язку, а й в ширшому аспекті – формування щасливої особистості. Уміння налагодити стосунки з кожним, створити відчуття психологічної безпеки, підвищити пізнавальну активність особливо учнів з порушеннями, а також виховання толерантного ставлення до них інших учасників навчально-виховного процесу – це нагальна вимога часу, першочергове завдання кожного, хто працює в закладі з інклюзивним навчанням.

Слід зауважити, що педагогічна деонтологія – це наука про професійний обов'язок, відповідальність учителя за всі свої дії перед учнем, його батьками та колегами. Вперше даний термін було ужито англійським філософом Джеремі Бентамом задля позначення теорії моральності. Деонтологія (від грец. «деонтос» – обов'язок і «логос» – вчення) наука, що вивчає проблеми обов'язку людини; вчення про моральні, професійні та юридичні обов'язки й правила поведінки фахівця, ставлення до людини, яка перебуває у сфері виробничих і соціальних стосунків [9]. Змістом педагогічної деонтології виступає система морально-етичних норм та принципів, на яких базується практична діяльність педагога у процесі виконання професійних обов'язків. Педагогічна деонтологія фахівця закладу інклюзивного навчання містить такі етичні категорії (Рис. 1.1):

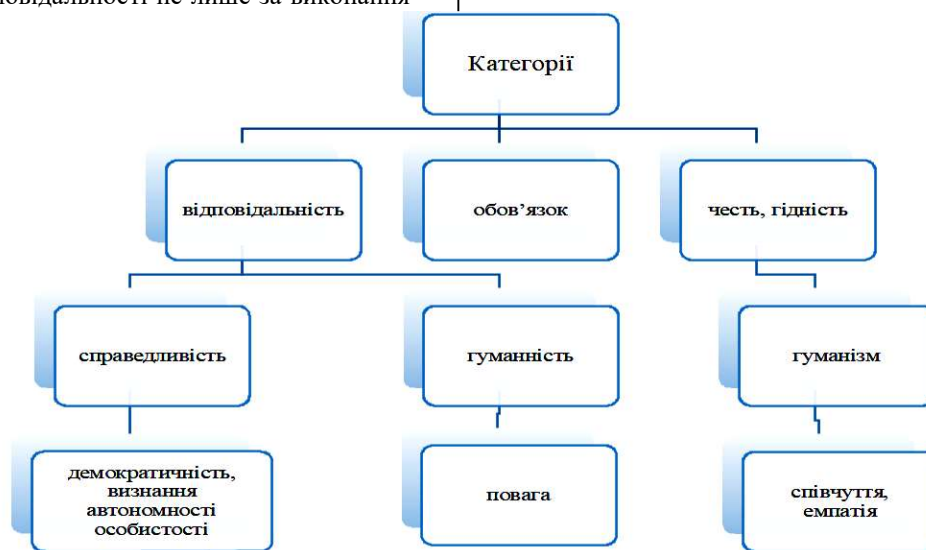

Рис. 1.1 Основні етичні категорії деонтології педагога інклюзивного закладу освіти

Важливо, предметом педагогічної деонтології в інклюзивному процесі виступає дослідження процесу практичної діяльності учителя в закладі освіти з інклюзивним навчанням, його моральних норм та цінностей, як показника професійної поведінки, як-от:

1. знання соціальних норм (моралі, звичаїв, права) та нормативної бази, що регулює інклюзивним навчання;

2. ставлення до загальнолюдських, соціальних, професійних цінностей (правових, етичних, естетичних тощо);

3. визначення деонтологічної готовності педагога до роботи з дітьми з різними нозологіями;

4. встановлення ціннісних орієнтацій, особливостей професійної поведінки;

5. особливості реалізації практичної діяльності педагога, а саме: уміння створювати належний морально-психологічний клімат,

специфіка взаємодії з учасниками педагогічного процесу, використання форм та методів щодо сприяння гармонійному розвитку дітей з особливими потребами.

Вчена Ю. Шевченко зауважує, що показовим у роботі учителя інклюзивної школи є його усвідомлення власної причетності та безпосереднього впливу на долю дитини, готовність до створення умов та забезпечення права кожного на повагу, визнання самоцінності, встановлення справедливості, свободу вибору тощо. Важливо, специфіка педагогічної деонтології такого учителя полягає не лише у відповідній поведінці у професійному середовищі, а й пропагуванні ідей гуманізму в усіх сферах, спонукання інших колег, батьків, керівництва школи до налагодження дружніх взаємин у процесі професійної діяльності задля того, щоб «не зашкодити» психічному, моральному, фізичному здоров'ю школярів. Саме тому сьогодні у полі зору науковців перебуває питання про принципи поведінки педагогічних працівників та особливості виконання ними професійного обов'язку; аналіз розмаїття взаємин у системах «учитель-учень», «учитель-учитель», «учитель-батьки», «учитель-керівник закладу», «учитель-асистент», «учитель-фахівці спеціального закладу для дітей з ООП»; визначення негативних факторів впливу на гальмування та пошуки ефективних шляхів розвитку інклюзивного навчання, а також подолання негативних результатів педагогічної діяльності.

Практика показує, що доволі часто останні виникають внаслідок необізнаності учителів з специфікою порушення, умовами та особливостями розвитку дітей з різними нозологіями, методиками навчання і виховання дітей з особливими потребами, небажанням працювати з такими учнями. З іншого боку, заслуговує на увагу етичне питання, яке торкається особистісних якостей, професійної спрямованості та відповідності фахівців, їх вмотивованості до співпраці з даною категорією учнів, батьками та родиною, а також потреби самоосвіти та саморозвитку у даному напрямку. Сучасний дослідник І. Середя розмежовує низку складових практичної діяльності учителя, що є вкрай важливими для забезпечення ефективного навчання, виховання та розвитку особистості учня. Загалом до них належать: поведінка учителя відповідно до норм педагогічної етики; педагогічний такт та етика; особливості комунікації (стиль спілкування, використання стратегій комунікації, техніка мовлення); загальна культура (поведінка, мовлення) тощо [7].

Особливості професійної діяльності й, зокрема, поведінки фахівців різних галузей порушували у своїх дослідженнях вчені Г. Васянович, Л. Ліщинський, О. Сливка. Науковці О. Скакун, С. Сливка та ін. у своїх

працях розкривали особливості правничої, В. Матвеев – медичної, І. Бех, Г. Васянович, Ю. Кусий, Ю. Шевченко, М. Фіцула та ін. – педагогічної деонтології. Вчені зауважують, що методологічною основою педагогічної деонтології є не що інше, як педагогічна етика, що ґрунтується на категоріях, нормах та принципах педагогічної моралі. Вчені акцентують увагу на тому, що педагогічна деонтологія – це наука про професійну поведінку педагогічного працівника та його обов'язки. В основі педагогічної деонтології, на їх думку, лежить цілісна система морально-етичних норм та принципів, на яких базується виконання професійних обов'язків. У цілому науковці схиляються думки про те, що педагогічна деонтологія учителя інклюзивного закладу освіти – це своєрідна відповідність наступним вимогам: усвідомлення нормативних вимог професійної діяльності, наявність високого рівня педагогічної компетентності, відповідність професіограмі особистості вчителя та кваліфікаційним характеристикам; гуманістична спрямованість [8]. Науковці у галузі психології (Г. Костюк) зауважують, що професійна спрямованість – це система ідеалів, інтересів, потреб, мотивів, цінностей учителя, що є керівними у роботі з учнями, мотивують до ефективної діяльності, гуманних вчинків, щирих взаємин та відповідальної поведінки. Загалом в інклюзивному закладі освіти учителю належить виявляти не лише повагу до себе як особистості, що передбачає систематичну самоосвіту та самовдосконалення, підвищення педагогічної техніки, уміння здійснювати самоконтроль, давати об'єктивну оцінку своїх дій, а й спрямованість на всіх учасників навчально-виховного процесу. У контексті означеного заслуговує на увагу готовність та уміння сприймати учнів з усіма їх перевагами та недоліками (у тому числі й наявним порушенням розвитку), повага до особистості, педагогічний оптимізм та віра в дитину, самовіддана праця щодо створення сприятливих умов гармонійного розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних та вікових особливостей, навчальних можливостей, потреб та інтересів, стану здоров'я тощо. Характерно, сучасний учитель має бути спрямований на мету педагогічної діяльності, а, отже, повинен своєю працею сприяти всебічному й гармонійному розвитку особистості школяра.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Наше дослідження показало, що педагогічна деонтологія в інклюзивному процесі – важливий компонент практичної діяльності фахівця, гарант успіху в наданні якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами. Педагогічна деонтологія передбачає відповідність учителя-практика низці кваліфікаційних та вимог, закладених у нормативній базі й професіограмі щодо

організації навчально-виховного процесу дітей з порушеннями розвитку, налагодження співпраці з іншими фахівцями та родиною учнів, здійснення саморозвитку та самовдосконалення у даному напрямку, що базується на принципах дитиноцентризму, гуманізму та демократії. Перспективи подальших досліджень стосуються питань дослідження найбільш ефективних шляхів формування інклюзивної компетентності сучасного педагога закладу освіти з інклюзивним навчанням, підвищення культурного та професійного його рівня, виокремлення етапів формування власного професійного іміджу учителя школи з інклюзивним навчанням.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 3(72), 2011. С. 5–16.
2. Декларація принципів терпимості. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>
3. Єжова Т. Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/74>
4. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради, 2001. № 30. С. 142.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Саламанкська декларація. Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами, ухвалені Міжнародною конференцією з питань освіти осіб з особливими потребами: доступність та якість. Саламанка. Іспанія, 7 – 10 липня 1994. К., 2000.
7. Серета І.В. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2020. 184 с.
8. Стельмах Н.В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога. *Теорія і методика професійної освіти. Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. Т. 1. С. 149–154.
9. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2011). Ya yak dzherelo dukhovnoho samorozvytku osobystosti. *Pedahohika i psykholohiia*. [I am the source of spiritual self-development of the individual]. *Pedagogy and psychology*. No 3 (72). S. 5–16. [in Ukrainian]
2. Deklaratsiia pryntsyviv terpymosti. [Declaration of principles of tolerance]. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> [in English]
3. Yezhova, T. Ie. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stvorennia tolerantnoho osvitnoho seredovyschcha

inkliuzyvnoi shkoly. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. [Organizational and pedagogical conditions for creating a tolerant educational environment of an inclusive school]. *Actual problems of education and upbringing of people with special needs*. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/74> [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva». [Law of Ukraine «On Protection of Childhood»]. *Verkhovna Rada information*. 2001. No. 30. S. 142. [in Ukrainian]

5. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]

6. Salamanska deklaratsiia. Ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy potrebamy, ukhvaleni Mizhnarodnoiu konferentsiieiu z pytan osvity osib z osoblyvymy potrebamy: dostupnist ta yakist (1994). [Salamanca Declaration. Framework for Action on Special Needs Education, adopted by the International Conference on Special Needs Education: Accessibility and Quality]. Salamanca. Spain, July 7–10. [in English]

7. Sereda, I.V. (2020). Pedahohichna deontolohiia, rytoryka ta kultura movlennia: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Pedagogical deontology, rhetoric and speech culture: educational and methodological manual]. Mykolaiv: Iliion. 184 s. [in Ukrainian]

8. Stelmakh, N.V. (2019). Shliakhy formuvannia deontolohichnoi kultury maibutnoho pedahoha. Teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Innovatsiina pedahohika. [Ways of forming the deontological culture of the future teacher. Theory and methodology of professional education. Innovative pedagogy]. Issue 17. Vol. 1. S. 149–154. [in Ukrainian]

9. Shevchenko Yu. M. (2018). Pedahohichna deontolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Pedagogical deontology: educational and methodological manual]. Melitopol: «Lux» Publishing and Printing Center. 130 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАТВЕЄВА Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: навчання та виховання, розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: education and upbringing, development of children with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.

УДК 373.24.091.6:747 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-196-201

ПРИБОРА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3508-3382>
e-mail: pryborat@gmail.com

ПРИНЦИПИ ОСВІТНЬОГО ДИЗАЙНУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено поняття «універсальний дизайн» та наведені близькі до нього маловживані терміни, які характеризують різні його аспекти: «інклюзивний дизайн», «доступний дизайн», «безбар'єрний дизайн», «дизайн для користувачів», «дизайн для всіх». Охарактеризовано «універсальний дизайн в освіті» та «навчальний дизайн».

Розмежовано поняття універсального дизайну в освіті (UDE), навчального дизайну та педагогічного дизайну. Перші два поняття подібні, приділяють увагу орієнтації навчального плану та навчальної програми на певну вікову категорію, а також на забезпечення засобів доступу і обробки інформації, які допоможуть засвоїти матеріал дітям. Педагогічний дизайн розглядається як процес аналізу потреб і цілей навчання та розробку систем викладання для задоволення цих потреб; галузь знань, в рамках якої досліджується і розробляється теорія про педагогічні стратегії, наука про створення підходів для розробки, реалізації, оцінки і збереження ситуацій, що забезпечують процес вивчення предметних блоків; реальність – від появи ідеї, що закладає основи педагогічної ситуації, до проведення аналізу та перевірки результатів щодо відповідності базовим потребам.

Сформульовано авторське визначення поняття «освітній дизайн закладу дошкільної освіти» – вид освітнього дизайну, який передбачає створення ефективних умов для продуктивного та комфортного педагогічного процесу для всіх його учасників та попередження імовірних фізичних, психологічних, педагогічних, соціальних труднощів, які можуть виникнути у ньому.

Спираючись на основні принципи дизайну, розроблені Центром універсального дизайну (штат Північна Кароліна), праці американських, німецьких, французьких фахівців в галузі ергономіки, вперше зроблено спробу систематизувати принципи освітнього дизайну закладу дошкільної освіти. Вважаємо, що освітній дизайн закладу дошкільної освіти повинен ґрунтуватися на принципі передбачуваності, принципі гнучкості і комплектації, принципі варіативності, принципі оптимізації фізичних зусиль, принципі безпечності, принципі активності, самостійності й творчості, принципі естетичності, принципі урахування вікових особливостей дітей, принципі індивідуальності, принципі взаємодії, принципі інклюзії, принципі емоційного комфорту.

До кожного принципу освітнього дизайну закладу дошкільної освіти даються авторські визначення.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, принципи освітнього дизайну, ергономіка дошкільного закладу.

PRYBORA Tetyana Olexandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Chair of Preliminary School and
Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3508-3382>
e-mail: pryborat@gmail.com

PRINCIPLES OF EDUCATION DESIGN IN PRESCHOOL INSTITUTION

The article deals with the detailed analysis of the concept of «universal design» and its less frequently used variants such as «inclusive design», «accessible design», «barrier-free design», «user-centred design» and «design for all» which characterize its different aspects. There is also given a contrasted description of the universal design in education and the instructional design.

It is worth distinguishing the notions of universal design in education, educational design and pedagogical design. The first two are similar and focus on the syllabus and curriculum orientation on certain age group and ensuring means of access and information processing which can aid children to learn the material well. Whereas pedagogical design is viewed as three-dimensional domain. First, as a process of the educational goals and needs analysis and the design of teaching systems to meet these needs. Second, as a field within which the theory of educational strategies and new approaches to the creation, implementation, assessment and maintenance of the situations which secure different subject blocks learning process are being developed. Finally, as a reality – from the idea laying the basis of the pedagogical case to the results analysis and check in terms of its correspondence with the basic needs.

The author suggests her own expression of the idea of the educational design of the preschool institution as a kind of educational design which presupposes creation of efficient conditions for productive and comfortable educational process for all participants and prevention of possible physical, psychological, pedagogical and social difficulties which might be encountered.

Based on the main principles of design, worked out by the Center of Universal Design (North Carolina), and works of the American, French and German specialists in the field of educational ergonomics, there has been made an attempt to systematize the principles of educational design in a preschool institution namely the principles of simple and intuitive design,

flexibility and adaptability, variance, low physical effort, tolerance for error, activity, independence and creativity, esthetic principle, principle of consideration for child's age features, selfhood and cooperation, inclusion, emotional comfort.

Each of these principles is given author's definition and distinguished its role and place in the educational design of the preschool institution.

Key words: *preschool institution, principle of educational design, preschool ergonomics.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діти – найцінніший скарб, який є у нації. В сучасних реаліях дуже важливо, щоб середовище, в якому розвиваються, виховуються і навчаються діти було безпечними та ергономічними. Від так набуває актуальності систематизація принципів освітнього дизайну закладу дошкільної освіти відповідно до проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам універсального дизайну присвячені роботи іноземних дослідників – Б. Блогоевіча, Ш. Бургшталера, Г. Вандерхейдена, Е. Гелваціоглу, М. Джонса, Н. Караманоглу, Б. Коннелла, М. Конн-Паверса, А. Кросса, Л. Лабаса, Дж. Майзела, А. Малліка, Р. Мейса, Дж. Мюллера, Е. Остроффа, В. Прайзера, Дж. Сенфорда, К. Сміта, Е. Стейнфельда, М. Сторі, У. Трауба, Д. Твомі, Е. Штейнфелда, та вітчизняних – В. Азіна, Л. Балди, Я. Грибальського, О. Красюкової-Еннс, М. Науменко, Ю. Носенко, С. Паламар, С. Палій, О. Сидоренко, інклюзивного дизайну – І. Абросімової, О. Кизимчук та інші.

Дизайн освітнього середовища висвітлено Й. Дугіллоулом, А. Блітом, В. Імме, К. Маслаускайте, Р. Карро, Р. Тапанінемом, К. Мейсоном, Р. Орквісом, Р. Скоттом.

Дизайн у дошкільних закладах досліджували Л. Паскореллі та Дж. Сілва.

Проблемі упорядкування принципів освітнього дизайну в закладі дошкільної освіти в зарубіжних і вітчизняних роботах не приділено достатньої уваги.

Метою статті є упорядкування принципів освітнього дизайну для закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін універсальний дизайн (UD) перше був використаний у 70-х роках ХХ ст. архітектором, дизайнером і педагогом, засновником Центру універсального дизайну Рональд Л. Мейсом. Аналогічними до нього за значенням є терміни інклюзивний дизайн і дизайн для всіх. Дане поняття визначалося як дизайн різних середовищ та засобів, які максимально придатні для використання людьми будь-якого віку та здібностей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну [2; 13, с. 2; 12]. У наш час визначення набуло уточнення, яке стосується не просто усунення освітніх бар'єрів, але і відхід від дискримінації за дизайном і підтримку повної участі всіх членів суспільства [11].

Як бачимо, мета UD полягає у планування освітнього середовища, попередженні труднощів, які можуть виникнути в потенційних

користувачів. Це дає змогу створювати проактивні плани, які задовольняють потребу ще до її виникнення (ліфт, поручні, пандуси, двері, дошки, таблички Брайля, технічні засоби навчання, специфічне освітлення, колористика приміщень тощо).

В умовах сучасного соціуму поряд з терміном «універсальний дизайн» (*universal design*) вживається термін «інклюзивний дизайн» (*inclusive design*) та близькі до нього терміни: «доступний дизайн» (*accessible design*), «безбар'єрний дизайн» (*barrier-free design*), «дизайн для користувачів» (*user-centred design*), «дизайн для всіх» (*design for all*). З погляду сучасних учених, вони є взаємозамінними.

В англійській педагогічній літературі виокремлюється терміни «універсальний дизайн в освіті» (*universal design in education*) та «навчальний дизайн» (*instructional design*), що є майже ідентичними.

Універсальний дизайн в освіті (*universal design in education*) (UDE) – дизайн освітнього простору, який передбачає створення загальних умов для високоякісного освітнього процесу та передбачення труднощів, які можуть виникнути, і завчасного введення педагогічних, організаційних та фізичних заходів, які будуть необхідними для того, щоб усі діти мали однаковий доступ до навчання в межах інклюзивної освіти.

UDE акцентує увагу орієнтації навчального плану та навчальної програми для певної вікової категорії, а також засобів доступу і обробки інформації, які забезпечать демонстрацію вивченого дітьми [1; 3, с. 2].

Поряд із цим поняттям використовується поняття *навчальний дизайн* (*instructional design*) – вид освітнього дизайну продуктів і середовищ для викладання та навчання, придатних для використання всіма учасниками освітнього процесу без необхідності адаптації або спеціалізованого проектування, що включають різноманітні засоби доступу і обробки інформації та демонстрацію вивченого дітьми [1; 3, с. 2].

Унаслідок осмислення явища дизайну з позицій педагогічної науки також виокремилося поняття «педагогічного дизайну», яке вважається похідним від словосполучення «*instructional design*». Класичне визначення педагогічного дизайну міститься в дослідженнях зарубіжних учених (Merrill M. D, Drake L., Lacy, M. J., Pratt J.). Які розглядають його як наукову дисципліну, яка займається «розробкою найбільш ефективних, раціональних та комфортних способів, методів та систем

навчання, які можуть бути використані в сфері професійної педагогічної практики» [6].

Сучасні американські дослідники визначають педагогічний дизайн як:

- процес аналізу потреб і цілей навчання та розробку систем викладання для задоволення цих потреб;

- галузь знань, в рамках якої досліджується і розробляється теорія про педагогічні стратегії, а також процес їх розробки і реалізації; науку про створення підходів для розробки, реалізації, оцінки і збереження ситуацій, що забезпечують процес вивчення предметних блоків;

- реальність – від появи ідеї, що закладає основи педагогічної ситуації, до проведення аналізу та перевірки результатів щодо відповідності базовим потребам.

Відповідно до вище зазначеного визначаємо освітній дизайн закладу дошкільної освіти як вид освітнього дизайну, який передбачає створення ефективних умов для продуктивного та комфортного педагогічного процесу для всіх його учасників та попередження імовірних фізичних, психологічних, педагогічних, соціальних труднощів, які можуть виникнути у ньому.

Спираючись на основні принципи дизайну, розроблені Центром універсального дизайну (штат Північна Кароліна) виокремимо принципи освітнього дизайну закладів освіти.

Принцип продуктивності – принцип освітнього дизайну, що полягає, з одного боку, у відповідності режиму дня віковим і індивідуальним особливостям дітей, чіткому розподілу часу між складовими режиму, а з іншого, відповідності діяльності дитини режиму дня, своєчасним контролем і заохоченням її вихователем

Принцип передбачуваності – принцип освітнього дизайну, що вказує на важливість створення інтуїтивно зрозумілого простору для дітей дошкільного віку, незалежно від їхнього досвіду, знань, мовних навичок або наявного рівня концентрації уваги. Вихованцям подобається контролювати своє оточення і послідовність подій, тому кімнати та зони діяльності/відпочинку мають бути згруповані. Діти вважають скупчення кімнат більш передбачуваними, ніж довгі коридори. Вихід/вхід та маршрут пересування повинні бути чітко визначені і інтуїтивно зрозумілими. Якщо шляхи чітко визначені, діти швидко й легко переходять від однієї діяльності до іншої. В ідеалі «маршрути» дітей мають огинати зони активності – привабливі острови діяльності, навколо яких обов'язково є місце для пересування. [7, с. 5; 2, с. 2].

Принцип гнучкості і комплектації (французькі науковці використовують термін адаптивності *Adaptabilité*) – принцип освітнього

дизайну, що передбачає відповідність будівлі закладу дошкільної освіти довгостроковим цілям, модифікацію елементів дизайну в ближній чи середньостроковій перспективі, зміну розташування предметного наповнення та навчального обладнання взаємності від освітніх потреб [4, с. 7; 2, с. 2].

Останні два аспекти трансформують простір для забезпечення перетину/ неперетину сфер активності.

Дизайн закладу дошкільної освіти має враховувати: зміни відповідно до вікових особливостей дітей та потреб конкретної групи, уподобань педагогічного персону, сезонних змін, змін в інтересах дітей та навчальних цілях [7, с. 12].

Фактично, ідеальна групові кімната – «це порожня оболонка, заповнена рухомими меблями». Вбудовані деталі інтер'єру суттєво обмежують гнучке розміщення кімнат і можливість майбутніх змін і вдосконалень. Західні ергономісти радять надавати перевагу пересувним полицям для зберігання над вбудованими. Це дозволяє вчителям і дітям маніпулювати середовищем [7, с. 12; 8, с. 142].

У ЗДО мають бути приміщення: фізкультурне, музичне, театральне, «кабінет» з книгами, творча майстерня, кухня, пральня, виробнича майстерня тощо. При створенні дизайну необхідно передбачити поєднання природних і штучних матеріалів [8, с. 141–142].

Відповідно до інтересів і за бажань дошкільників життєвий простір має дозволяти дошкільникам вільно займатися одночасно різними видами діяльності, не заважаючи один одному: розглядати ілюстрації, гратися, виконувати вправи тощо. Діти повинні мати змогу за власним вибором переходити від однієї зони діяльності до іншої, від спокійних занять до активних.

Принцип варіативності – принцип освітнього дизайну, що враховує потребу дитини в частковій зміні освітнього середовища відповідно до свого досвіду, смаків і настрою при незмінності основних його елементів та враховує потребу дошкільників у залученні різних видів діяльності в освітній процес.

У груповій кімнаті виділяють соціальну, мовленнєву, природничо-екологічну, естетичну, сенсорно-пізнавальну, та зону розвитку власного «Я» дитини [9, с. 137–138].

У процесі проектування розвивального середовища необхідно враховувати той факт, що визначити дитяче життєве середовище неможливо. Дитина не «перебуває» в середовищі, а долає, «переростає» його, змінюється щохвилини як і її оточення.

Для того, щоб дитина відчувала себе комфортно, необхідно надати їй можливість самій змінювати і створювати простір навколо себе. Як показує досвід українських педагогів-практиків, вже трирічні діти спроможні

самостійно вносити зміни в куточки розвивального середовища, приносити цікаві речі, створювати разом з вихователем вироби, зокрема альбоми, щоб доповнити й збагатити дизайн інтер'єру групової кімнати дитячого садка. При цьому головним завданням вихователя є збереження цілісності освітнього середовища, не перевантаження дітей зайвою кількістю іграшок та атрибутів, сприяння їхньому раціональному використанню.

Зони у груповій кімнаті, роздягальні, спальні, вулиці повинні бути створені таким чином, щоб реалізувати потяг дітей до різноманітної діяльності. Різноманітність активізує увагу дітей та підтримує їхній інтерес. В залежності від потреб освітнього процесу варіативність може бути висхідною, за якої збільшують обсяг варіацій та низхідною – навпаки зменшують [2, с. 2].

Принцип оптимізації фізичних зусиль – принцип освітнього дизайну, що покликаний сприяти ефективній і комфортній діяльності та мінімізувати втому учасників освітнього процесу [2, с. 2; 5, с. 100].

Принцип безпечності – принцип освітнього дизайну, що покликаний мінімізувати небезпеки та несприятливі наслідки випадкових або ненавмисних дій через ергономічний дизайн приміщення і навчальних засобів [2, с. 2].

Принцип активності, самостійності й творчості – принцип освітнього дизайну, що полягає в розвитку індивідуальних інтересів, рис характеру, емоції та почуттів дошкільників. Дітям надається можливість вільно й самостійно моделювати середовище та діяти в ньому. Інтенсивне насичення середовища проблемними незавершеними стимулами рухів, ефектами «реаліті» дає можливість прояву і розвитку активності в дитини і в дорослого, наприклад, у спортивному комплексі, на «стіні творчості», в різних модулях. Під час практичної діяльності малюки вправляються у виконанні завдань різного ступеня складності, вчать досягати бажаного результату, проявляючи наполегливість, ініціативність, вносять елементи новизни.

Принцип естетичності – принцип освітнього дизайну, що полягає у правильному доборі обладнання за кольором, формою, розмірами та оптимального розміщення предметів у дошкільному освітньому середовищі. Це сприятиме формуванню в дітей художнього смаку та естетичних почуттів.

Принцип урахування вікових особливостей дітей – принцип освітнього дизайну, що полягає у тому, що добір матеріалів і розміщення їх в куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців. Розвивальне середовище повинно легко трансформуватися.

Принцип індивідуальності – принцип освітнього дизайну, що полягає в тому,

що дизайн повинен бути корисним і привабливим для дітей із різними здібностями, можливостями, інтересами.

Принцип взаємодії – принцип освітнього дизайну, що ґрунтується на створенні позитивного психологічного клімату, партнерського спілкування між педагогом і дітьми через обладнання групових кімнат меблями, що б враховували потреби вихователів і вихованців. Навчальне обладнання має забезпечувати відповідний розмір і простір для підходу, досяжності, маніпуляції та використання, незалежно від розміру тіла, пози чи рухливості користувача.

Висота обладнання має бути такою, щоб не тільки вихователь без утруднень міг «спуститися», наблизитися до позиції дитини, але і дитина могла «піднятися» до позиції вихователя, а іноді навіть подивитися на нього зверху.

Принцип інклюзії – принцип освітнього дизайну, що враховує особливі потреби і можливості дошкільників. Також цей принцип повинен враховувати аспект соціальної інклюзії, що є актуальним для мультикультурних країн [13].

Принцип емоційного комфорту – принцип освітнього дизайну, що передбачає організацію дошкільного середовища на засадах стимулювання дітей до взаємодії з її різними елементами, і тим самим підвищенні активності дитини. Середовище має давати дітям різноманітні та змінні враження. Поряд із цим, середовище спонукає рухову активність та за потреби гальмує її. У закладі дошкільної освіти обов'язково повинна бути зона усамітнення – спокійне місце зі зручними місцями для сидіння, книгами та іншими предметами, які дозволять дітям перепочити, пограти у спокійні ігри чи провести з дитиною індивідуальне заняття. У дизайні інтер'єру приміщення закладу дошкільної освіти мають використовуватися репродукції класичних творів та творів, що спонукають дітей до роздуму, фантазування. Вихователям необхідно передбачити потребу дітей у рухах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що врахування поданих принципів у освітньому дизайні закладів дошкільної освіти допоможе підвищити його якість, комфортабельність та безпечність. Перспективним напрямками досліджень з даної тематики є розробка видів освітнього дизайну закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Blagojevic B., Twomey D., Labas L. Universal design for learning: From the start. Orono, ME: University of Maine. 2002. URL: www.ccids.umaine.edu/facts/facts6/udl.htm.
2. Burgstahler Sh. How to apply universal design to any product or environment. *Universal Design: Process,*

Principles, and Applications. Seattle. 2021. URL: https://www.washington.edu/doi/sites/default/files/atoms/files/Universal_Design_04_12_21.pdf

3. Conn-Powers M., Cross, A., Traub, E., Hutter-Pishgahi, L. The universal design of early education: Moving forward for all children. *Beyond the Journal Young Children on the Web*, P. 1–9. 2006. URL: <https://fpg.unc.edu/sites/fpg.unc.edu/files/resources/presentations-and-webinars/ConnPowersBTJ%281%29.pdf>

4. Duthilleul Y., Carro, R., Tapaninen R. Maslauskaite, K. Conception d'établissements scolaires et d'espaces d'apprentissage dans le Département de la Seine-Saint-Denis, France. Série Analyses thématiques. Banque de Développement du Conseil de l'Europe. Paris. 2019. URL: https://coebank.org/media/documents/Conception_d_etablissements_scolaires_et_d_espaces_d_apprentissage.pdf

5. Helvacioğlu E., Karamanoglu N. N. (2012). Awareness of the concept of universal design in design education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2012.V. 51, P. 99–103.

URL: https://www.researchgate.net/publication/257716462_Awareness_of_the_Concept_of_Universal_Design_in_Design_Education

6. Merrill M. D., Drake L., Lacy M. J., Pratt J. Reclaiming instructional design. *Educational Technology*, 1996. № 36 (5), P. 5–7.

7. Pre-K design for a quality classroom. URL: <https://www.communityplaythings.com/-/media/Files/CPUS/Library/Training-Resources/Booklets/PreK-Spaces-for-Web.ashx?rev=cffc2c6732914184bcc631dd4fe60dbc>

8. Прибора Т. О. Організація освітньо-розвивального середовища у закладах дошкільної освіти. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 49. Том 2. С. 139–144. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4139>

9. Прибора Т. Специфіка розвивального середовища у закладі дошкільної освіти // Актуальні проблеми сучасного дитинства: монографія / О. Радул, Т. Довга, О. Ткаченко, Т. Прибора, Н. Цуканова, І. Баранюк, С. Мельничук, Н. Андросова, Т. Шаропова, С. Куркіна / [За ред. О. Радул]. Харків: Мачулін, 2022. С. 124–160. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4137>

10. Steinfeld E., Maisel J. Universal design: Creating inclusive environments. John Wiley & Sons. 2012. 400 p.

11. Steinfeld, E., Mullick, A. Universal design – What it is and isn't. *Innovation: Journal of IDSA* (Spring), 1997. № 16 (1), P. 14–18.

12. Steinfeld E., Tauke B. Universal Designing. In J. Christophersen (Ed.), *Universal Design: 17 Ways of Thinking and Teaching* 2002. P. 165–190. Oslo, Norway: Husbanken.

13. Story M. F., Mueller J. L., Mace R. L. The universal design file: Designing for people of all ages and abilities. NC State University, The Center for Universal Design, 1998. 165 p. URL: <https://www.certec.lth.se/fileadmin/certec/Kirre/102-154-1-PB.pdf>

14. Universal design handbook (2nd ed). (eds. Wolfgang F. E. Preiser; Korydon H. Smith). New York: McGraw-Hill, 2011. 496 p. URL: https://disabilitystudies.nl/sites/disabilitystudies.nl/files/beeldonderwijs/universal_design_handbook_with_interesting_chapters_23_30_31_33_etc.pdf

REFERENCES

1. Blagojevic, B., Twomey, D., Labas, L. (2002). Universal design for learning: From the start. Orono, ME: University of Maine. URL: www.ccids.umaine.edu/facts/facts6/udl.htm. [in English]

2. Burgstahler, Sh. (2021). How to apply universal design to any product or environment. *Universal Design: Process, Principles, and Applications*. Seattle. URL: https://www.washington.edu/doi/sites/default/files/atoms/files/Universal_Design_04_12_21.pdf [in English]

3. Conn-Powers, M., Cross, A., Traub, E., Hutter-Pishgahi, L. (2006). The universal design of early education: Moving forward for all children. *Beyond the Journal Young Children on the Web*, P. 1–9. URL: <https://fpg.unc.edu/sites/fpg.unc.edu/files/resources/presentations-and-webinars/ConnPowersBTJ%281%29.pdf> [in English]

4. Duthilleul, Y., Carro, R., Tapaninen, R. Maslauskaite, K. (2019). Conception d'établissements scolaires et d'espaces d'apprentissage dans le Département de la Seine-Saint-Denis, France. Série Analyses thématiques. Banque de Développement du Conseil de l'Europe. Paris. URL: https://coebank.org/media/documents/Conception_d_etablissements_scolaires_et_d_espaces_d_apprentissage.pdf [in English]

5. Helvacioğlu, E., Karamanoglu, N. N. (2012). Awareness of the concept of universal design in design education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, V. 51, P. 99–103. URL: https://www.researchgate.net/publication/257716462_Awareness_of_the_Concept_of_Universal_Design_in_Design_Education [in English]

6. Merrill, M. D., Drake, L., Lacy, M. J., Pratt, J. (1996). Reclaiming instructional design. *Educational Technology*, № 36 (5), P. 5–7.

7. Pre-K design for a quality classroom. URL: <https://www.communityplaythings.com/-/media/Files/CPUS/Library/Training-Resources/Booklets/PreK-Spaces-for-Web.ashx?rev=cffc2c6732914184bcc631dd4fe60dbc> [in English]

8. Prybora, T. (2022). Orhanizatsiya osvithno-rozvyval'noho seredovyscha u zakladakh doshkil'noyi osvity. [Creating developmental learning environment in preschool educational establishments]. *Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbiryk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobys'koho derzhavnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 49. Tom 2. S. 139–144. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4139> [in Ukrainian]

9. Prybora, T. (2022). Spetsyfika rozvyval'noho seredovyscha u zakladi doshkil'noyi osvity [The Characteristics of the Developing Learning Environment in Preschool Institution]. In *Aktualni problemy suchasnoho dytynstva: monohrafiya* / O. Radul, T. Dovha, O. Tkachenko, T. Prybora, N. Tsukanova, I. Baraniuk, S. Melnychuk, N. Androsova, T. Sharapova, S. Kurkina / [За ред. О. Радул]. Kharkiv: Machulin P. 124–161. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4137> [in Ukrainian]

10. Steinfeld, E., Maisel, J. (2012). Universal design: Creating inclusive environments. John Wiley & Sons. 400 p. [in English]

11. Steinfeld, E., Mullick, A. (1997). Universal design – What it is and isn't. *Innovation: Journal of IDSA* (Spring), № 16(1), P. 14–18. [in English]

12. Steinfeld, E., Tauke, B. (2002). Universal Designing. In J. Christophersen (Ed.), *Universal Design:*

17 Ways of Thinking and Teaching (P. 165–190). Oslo, Norway: Husbanken. [in English]

13. Story, M. F., Mueller, J. L., Mace, R. L. (1998). The universal design file: Designing for people of all ages and abilities. NC State University, The Center for Universal Design, 165 p. URL: <https://www.certec.lth.se/fileadmin/certec/Kirre/102-154-1-PB.pdf> [in English]

14. Universal design handbook (2nd ed). (2011). (eds. Wolfgang F. E. Preiser; Korydon H. Smith). New York: McGraw-Hill, 496 p. URL: https://disabilitystudies.nl/sites/disabilitystudies.nl/files/beeld/onderwijs/universal_design_handbook_with_interesting_chapters_23_30_31_33_etc.pdf [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРИБОРА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та

початкової освіти, Центральноросійський державний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зарубіжна та вітчизняна історія педагогіки, педагогічна ергономіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PRYBORA Tetyana Olexandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Chair of Preliminary School and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: foreign and national pedagogy, educational ergonomics.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2023 р.

УДК 373.5.091.33-027.22:004.946

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-201-208

СКРИПКА Ганна Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9120-7581>
e-mail: hanna_skrypka@ukr.net

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена питанню запровадження технології віртуальної реальності в умовах переходу на дистанційне та змішане навчання з метою візуалізації процесів та явищ, які складно продемонструвати під час уроку або які можуть становити небезпеку для життя та здоров'я учнів, а також з метою забезпечення мотивації до навчання та залучення в освітній процес учнів з обмеженими можливостями. Віртуальна реальність активно використовується в рекламі, комп'ютерних іграх та на високотехнологічному виробництві, проте її потенціал для освіти вивчений недостатньо, а використання не є систематичним та виваженим. Дослідження останніх років показали, що питання віртуальної реальності вивчається переважно філософами та психологами, проте зазначена проблема набуває популярності й є значущою, оскільки зростає кількість мобільних додатків віртуальної реальності, а обладнання віртуальної реальності стає більш доступним.

Для ефективного застосування технології віртуальної реальності слід розуміти сутність цього явища, розрізняти її види, вміти обрати обладнання та програмне забезпечення. Віртуальна реальність є імітацією світу, якого насправді не існує і який побудований з допомогою спеціальних технічних засобів. З усіх класифікацій найбільш вдалою є така, що визначає наступні види віртуальної реальності: з ефектом повного занурення, без ефекту занурення, зі спільною інфраструктурою. В освітньому процесі варто застосовувати віртуальну реальність з ефектом занурення, що може забезпечити бюджетний варіант обладнання – окуляри віртуальної реальності та мобільні пристрої учнів, що стає актуальним в умовах війни. Окуляри віртуальної реальності учні можуть виготовити самостійно, а на смартфон встановити безкоштовне програмне забезпечення для навчання. Це дозволить досліджувати хімічні та фізичні процеси і явища, вивчати структуру атомів та молекул, подорожувати на інші планети та переміщуватись в найцікавіші куточки планети Земля, а це – по-новому вивчати анатомію, астрономію, здійснити екскурсії в найвідоміші музеї та визначні місця різних країн, вивчити їхню культуру, мову, знайомитися з виворами мистецтва.

Ключові слова: віртуальна реальність; технологія віртуальної реальності; VR; мобільний додаток; окуляри віртуальної реальності; додаток віртуальної реальності; дистанційне та змішане навчання.

SKRYPKA Hanna Volodymyrivna –

PhD (pedagogical sciences)
Head of the Department of Information and Communication Technologies, and Safe Educational Environment of the Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Education named after Vasyl Sukhomlinsky
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9120-7581>
e-mail: hanna_skrypka@ukr.net

THE APPLICATION OF VIRTUAL REALITY TECHNOLOGY IN THE CONDITIONS OF DISTANCE AND BLENDED LEARNING OF A MODERN SCHOOL

The article focuses on the introduction of virtual reality technology to visualize processes and phenomena that are difficult to demonstrate during a lesson or that can pose a risk to the lives and health of students, and to provide motivation to learn and engage students with disabilities. Virtual reality is actively used in advertising, computer games and high-tech manufacturing, but its potential for education has not been sufficiently explored and its use is not systematic and balanced. Recent studies have shown that the issue of virtual reality is mainly studied by philosophers and psychologists, however, this problem is gaining popularity and significance, as the number of mobile virtual reality applications is increasing, and virtual reality equipment is becoming more accessible.

For effective application of virtual reality technology, it is necessary to understand the essence of this phenomenon, distinguish its types, be able to choose equipment and software. Virtual reality is an imitation of a world that does not really exist and which is built with the help of special technical devices. Of all the classifications, the most successful is the one that defines the following types of virtual reality: full immersion, no immersion effect, common infrastructure. Immersion virtual reality should be used in the educational process, which can provide a budget option for equipment – virtual reality glasses and students' mobile devices. Students can make virtual reality glasses on their own, and install free training software on their smartphone. It will allow to study chemical and physical processes and phenomena, the structure of atoms and molecules, to travel to other planets and to move to the most interesting corners of the planet Earth, and also – to study anatomy, astronomy in a new way, to make excursions to the most famous museums and sights of different countries, to study their culture, language, get acquainted with works of art.

Key words: virtual reality; virtual reality technology; VR; mobile app; virtual reality glasses; virtual reality application; distance and blended learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні технології з різноманітними цифровими пристроями не лише увійшли в наше життя, але й стали його частиною – ми не уявляємо своє повсякдення без сучасного гаджета з постійним доступом до мережі Інтернет та безліччю корисних функцій: онлайн-платежів, відстеження показників здоров'я, геосервісів та простого спілкування з друзями чи колегами в месенджерах, соціальних мережах чи за допомогою відеозв'язку. Пандемія коронавірусу в 2020-2021 роках, війна на території України та, як наслідок, запровадження дистанційного навчання в більшості закладів освіти посилили інтеграцію сучасних технологій в освітній процес, включивши в сучасне освітнє середовище не лише комп'ютери, але й мобільні пристрої. Сьогодні вчителі не лише не забороняють користуватися мобільними пристроями для навчання, для багатьох дітей і дорослих це став єдиний пристрій, за допомогою якого вони можуть навчатись та навчати, опинившись за межами свого навчального закладу і дому. Саме це спонукає педагогів шукати нові інструменти, методики й технології, які включають навчання з використанням мобільних пристроїв. Однією з таких технологій є віртуальна реальність (VR), яка вже знайшла своє застосування у виробництві, військовій справі, маркетингу, рекламі, криміналістиці, спорті, розвагах, архітектурі та яка може вирішити ряд проблем сучасного вчителя – від мотивації учнів до навчання й до унаочнення складних процесів та явищ. Особливо це стає актуальним за умови запровадження дистанційного чи змішаного навчання та неможливості проведення очних занять з учнями у зв'язку з воєнними діями.

Педагоги подекуди використовують технології VR там, де неможливо

продемонструвати процеси та явища в звичному середовищі або які є небезпечними для здоров'я та життя учнів, проте робиться це несистематично та не завжди обґрунтовано, оскільки досліджень ефективності використання віртуальної реальності в педагогіці здійснюється вкрай мало.

Таким чином, є необхідність систематизувати та узагальнити можливі шляхи використання технології VR. Зокрема, слід виокремити її типи та можливі шляхи використання різних типів віртуальної реальності, з'ясувати, яке обладнання та програмне забезпечення необхідне для успішного її застосування.

1. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток VR бере свій початок в 1838 році, коли світ побачив стереоскоп Чарльза Уїтстона (Charles Wheatstone), що створював трьохвимірні зображення, проте цей пристрій не став популярним, причиною чого, на думку дослідників, стало те, що стереоскоп значно випередив розвиток технологій на той час. Значно пізніше, вже в 1957 році з'явилася «сенсорам» – перше устаткування VR, яке було здатне передавати відео, звук, вібрації і запахи, а ще через 10 років було випущено перший прообраз сучасних окулярів віртуальної реальності – GAF Viewmaster, які дозволяли переглядати об'ємні зображення. Масове виробництво обладнання VR почалося лише на початку 90-х років минулого століття, що було зумовлено значним стрибком у розвитку технологій. Поступово обладнання VR стало більш високотехнологічним, а ефект від його використання – більш реалістичним. Сьогодні ж експерти прогнозують стабільне зростання ринку пристроїв доповненої та віртуальної реальності, й прибуток від їх продажів до 2025 року сягне \$90 млрд [13].

З появою VR та використання її у різних сферах життя почалися й дослідження науковцями цього явища: віртуальну реальність з позиції філософії та психології вивчають Ф. П. Власенко [1], О. П. Дзюбань [2, с. 97-104], В. Г. Дупак [5], Н. М. Гнедко [4]. У працях описано сенс зазначеного поняття та його вплив на соціалізацію особистості. Особливості використання віртуальної реальності у навчанні учнів та студентів досліджують А. А. Засекін [3], І. В. Сальник [6], М. В. Каленик [7], В. Є. Климиук [8], Є. В. Александрова [9]. Зазначені роботи присвячено переважно віртуальним комп'ютерним експериментам, екскурсіям, підручникам та іншим мультимедійним матеріалам. Попри те, що зазначені дослідження істотно збагачують теорію і практику віртуального навчання, залишається недослідженим питання можливостей використання технологій віртуальної реальності в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Метою статті є висвітлення можливостей та шляхів використання віртуальної реальності в освітньому процесі, а також створення списку (переліку) мобільних додатків VR для використання учнями та вчителями в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток технологій та проникнення їх в усі сфери життя призвели до появи віртуальної реальності – світу, побудованого за допомогою спеціальних технічних засобів, які створюють ілюзію дійсності та дають можливість людині потрапити у світ, якого не існує. Головною особливістю віртуальної реальності є максимальний вплив на органи чуття людини – зір, слух, нюх, дотик.

Сьогодні VR набула значної популярності в освітніх установах світу. У Державному університеті Північної Кароліни віртуальну реальність використовують під час вивчення біології, екології, еволюції та інших природничих наук [14]. На цих заняттях студенти знаходять, спостерігають і вивчають організми в їхньому природному середовищі існування.

У Пеннському державному університеті в Пенсильванії навчальні аудиторії обладнано технологіями віртуальної реальності, в яких студенти мають можливість відвідувати практичні заняття, на яких вони навчаються на життєвих ситуаціях, і з якими потенційно можуть зіштовхнутись у майбутній професійній діяльності.

Віртуальну реальність починають впроваджувати і в українських закладах освіти. На Закарпатті дві школи придбали 40 окулярів віртуальної реальності разом з ліцензією, завдяки чому проводяться заняття з використанням цих окулярів – від географії та астрономії до навіть фізкультури <https://varosh.com.ua/noviny/>

[virtualna-realnist-u-shkolah-proyekt-zakarpatskoyi-komandy-peremig-na-konkursi-v-bryuseli/](https://varosh.com.ua/noviny/virtualna-realnist-u-shkolah-proyekt-zakarpatskoyi-komandy-peremig-na-konkursi-v-bryuseli/)

В грудні 2022 року успішно стартував пілотний проєкт із застосування технологій віртуальної та доповненої реальності для навчання учнів на базі освітнього хабу Тернопільщини, завдяки якому учні 7-11 класів разом з учителями під час візиту до нього проводили лабораторні роботи за допомогою спеціального обладнання (шоломів віртуальної реальності та програмного забезпечення), яке дає можливість «оживляти» підручник. Серед завдань, які виконували учні – вивчення планет сонячної системи, виконання експериментів щодо законів Ньютона та інших. Надалі такий експеримент буде продовжуватись у 2023 році на базі освітніх хабів Львівщини, Хмельниччини та інших регіонів України [15].

Вже другий рік на базі Міжнародного Європейського Університету працює VR – кімната, в якій студенти вивчають медичні науки та анатомію на настільних, мобільних та віртуальних пристроях. Досвід використання VR-кімнати показав, що навчальні програми, створені на основі технологій віртуальної реальності, є універсальними (тобто при використанні таких програм для різних предметних областей необхідний практично один і той самий комплект програмно-апаратних засобів), легко «вбудовуються» в традиційний навчальний процес і дають змогу замінити реальні об'єкти їх імітаційними моделями й інтерактивними тренажерами, за допомогою яких студенти можуть моделювати різні ситуації і знаходити оптимальні рішення [16].

Але практичний досвід використання технологій VR залежить від її типу, оскільки різні типи мають різне дидактичне спрямування, а також набір технічних засобів для її впровадження.

На сьогоднішній день існують такі **види віртуальної реальності**:

- Технологія віртуальної реальності з **ефектом повного занурення**, використання якої передбачає наявність спеціалізованого обладнання, потужного комп'ютера та спеціального програмного забезпечення. Серед такого обладнання слід виокремити окуляри та шоломи віртуальної реальності, кімнати віртуальної реальності, рукавиці віртуальної реальності, контролери зі зворотнім зв'язком, акустичні системи, костюми віртуальної реальності, джойстики та інше. Використовується такий вид в промисловості (можливість побачити кінцевий продукт замовнику ще до його виготовлення, створення прототипів високотехнологічних механізмів – автомобілів, літаків, обладнання та устаткування), рекламі (можливість побачити переваги продукту через органи чуття), навчанні (висококваліфікованих працівників на виробництві – операторів, технологів,

ремонтників, зварювальників, а також військових, лікарів, водіїв, космонавтів). Такий тип віртуальної реальності має потужний потенціал у навчанні учнів, адже дозволяє вирішити проблему унаочнення абстрактних понять, небезпечних для життя та здоров'я процесів та явищ.

- Технології віртуальної реальності **без ефекту занурення**, які передбачають демонстрації та симуляції на екрані із зображенням та звуком. Можливе використання окулярів віртуальної реальності разом зі

смартфоном. Широко використовується в освіті (віртуальні лабораторії та демонстрації), індустрії розваг (комп'ютерні ігри).

- Технології віртуальної реальності **зі спільною інфраструктурою**, які являють собою тривимірний віртуальний світ з елементами соціальної мережі. Активно використовується в мережевих комп'ютерних іграх.

В таблиці 1 представлено переваги, а також виклики для впровадження різних видів віртуальної реальності в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Таблиця 1

Переваги та виклики для впровадження різних видів віртуальної реальності для навчання учнів в умовах дистанційного навчання

Різновид віртуальної реальності	Можливість використання учнями в умовах дистанційного та змішаного навчання	Переваги	Виклики для впровадження
віртуальна реальність з ефектом повного занурення	+	ефект повного занурення дозволяє якнайкраще вивчити об'єкт чи процес	потребує дороговартісного обладнання, яке деякі школи можуть придбати, а батьки учнів – ні
віртуальна реальність без ефекту занурення	+	не потребує спеціалізованого обладнання, достатньо мати лише смартфон та/або окуляри віртуальної реальності; має високу ефективність в контексті унаочнення та безпеки	вимагає наявності в усіх учнів смартфонів з необхідним програмним забезпеченням
віртуальна реальність зі спільною інфраструктурою	-	-	-

Отже, найбільш оптимальним видом VR, який варто використовувати при роботі з учнями в умовах дистанційного та змішаного навчання, є віртуальна реальність без ефекту занурення й надалі в статті буде йти мова саме про цей вид VR.

В. С. Климонко [8] виділяє п'ять основних переваг застосування технологій віртуальної реальності в освіті:

- **Наочність.** Використовуючи VR, можна деталізовано показати хімічні процеси аж до атомного рівня. Причому ніщо не забороняє заглибитися ще далі і показати, як всередині самого атома відбувається поділ ядра перед ядерним вибухом. Віртуальна реальність здатна не тільки дати відомості про саме явище, а й продемонструвати його з будь-яким ступенем деталізації.

- **Безпека.** Операція на серці, управління надшвидкісним поїздом, космічним кораблем, техніка безпеки під час пожежі – можна занурити глядача в будь-які з цих обставин без найменших загроз для життя.

- **Залучення.** Віртуальна реальність дозволяє змінювати сценарії, впливати на хід

експерименту або вирішувати задачу в ігровій та доступній для розуміння формі. Під час віртуального уроку можна побачити світ минулого очима історичного персонажа або вирушити в подорож.

- **Фокусування.** Віртуальний світ, який оточить глядача з усіх боків на всі 360 градусів, дозволить повністю зосередитися на матеріалі та не відволікатися на зовнішні подразники.

- **Віртуальні уроки.** Сприйняття від першої особи і відчуття своєї присутності в штучно створеному світі – одна з головних особливостей віртуальної реальності.

В.С. Березовський визначає освітній потенціал технологій віртуальної реальності для навчального процесу [11; 10-11] таким чином:

- підвищення ефективності навчання;
- зростання рівня навчальної мотивації;
- надання нових можливостей для навчання людей з обмеженими можливостями;
- прискорення процесу засвоєння навчального матеріалу;
- безперечне розширення можливостей для відпрацювання необхідних практичних навичок у

найрізноманітніших галузях.

Таким чином, використання віртуальної реальності в освіті дозволяє візуалізувати об'єкти, процеси та явища, які неможливо продемонструвати та які становлять небезпеку для життя та здоров'я учасників освітнього процесу, додатково мотивувати учнів до навчання, а також включити в освітній процес учнів з обмеженими можливостями й допомогти їм ефективно засвоювати навчальний матеріал. За умови переходу на дистанційне та змішане навчання ця технологія набуває нового змісту, оскільки до перерахованих переваг додається також рівний доступ учнів до навчальних матеріалів.

Аналіз досвіду впровадження VR, а також перспективних шляхів її використання показав, що ця технологія найбільш активно може застосовуватись не лише під час вивчення природничих дисциплін, але й предметів мовно-літературної, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, іншомовної освітньої галузі, а також при викладанні міжінтегрованих курсів (наприклад, міжгалузевого інтегрованого курсу STEM, 5-6 кл. Нової української школи).

Використання VR на уроках іноземної мови дозволяє:

- «перенести» учнів у віртуальне інтерактивне іншомовне середовище. Вони можуть брати участь у віртуальних симуляціях, рольових іграх та взаємодіяти з віртуальними персонажами, що дозволяє підвищити залученість учнів до навчання;
- побудувати тривимірну модель міста, штату, вулиці, додати написи з підказками чи коментарями іноземною мовою;
- переміщатися у віртуальному просторі з ілюзією присутності у відомих музеях, замках, парках та садибах, а після чого скласти розповідь про побачене.

Вивчаючи **фізику, географію, біологію, математику, хімію чи астрономію**, учні та вчитель можуть використати віртуальну реальність для:

- імітації лабораторії, де замість використання реальних хімічних речовин та обладнання можна використовувати віртуальні, що робить досліди та експерименти безпечнішими;
- подорожей в інші країни, на інші планети, вивчення їхнього ландшафту, клімату тощо;
- спостереження за поведінкою тварин чи ростом рослин;
- вивчення будови внутрішніх органів людини, принципів їх роботи;
- реконструкції історичних подій чи наукових відкриттів;
- вивчення будови клітин, вірусів тощо;
- вивчення природних явищ;

- ознайомленням із процесами та життєдіяльністю макросвіту;

- побудови геометричних фігур в просторі та їхніх перерізів;

- вивчення будови та принципу дії складних механізмів.

На уроках з **основ здоров'я** основним шляхом використання віртуальної реальності може стати симуляція критичних ситуацій (аварія, стихійне лихо, булінг), у яких дитина повинна знайти вихід чи прийняти правильне рішення.

Урок мови та літератури чудово доповнить технологія віртуальної реальності завдяки додаткам, які дозволяють використовувати приховані повідомлення, малюнки, написи, трафарети, стікери, і які можна побачити тільки через додаток.

Аналіз праць українських та зарубіжних дослідників дає підставу стверджувати, що віртуальна реальність може зацікавити тих учнів, які відчувають труднощі у звичайному навчанні, оскільки створює нові можливості для індивідуалізації та адаптації навчання до потреб кожного учня.

Досвід українських педагогів дозволяє виокремити оптимальний варіант використання віртуальної реальності та знайомства з нею як з сучасною технологією – інтегровані уроки (STEM-уроки), оскільки VR дозволяє вдало поєднати вивчення природничих наук, історії, технологій та іноземної мови (більшість додатків створено іноземною, переважно англійською, мовою, натомість україномовного контенту надзвичайно мало).

Отже, можливості застосування технології віртуальної реальності майже безмежні, проте далеко не кожна школа може придбати спеціалізоване обладнання для повного занурення в середовище, а особливо коли працює в умовах дистанційного чи змішаного навчання.

Відповіддю на це запитання є політика BYOD, яка дозволяє учням використовувати персональні мобільні пристрої (ноутбуки, планшети, електронні книги, смартфони та навіть MP3-плеєри) як інструменти навчання. Використання ідеї BYOD дозволяє учням працювати в режимі онлайн і в короткі терміни обробляти отримані результати, проходити опитування, створювати власні закладки, входить в особистий кабінет без логіна і пароля і т.д. [12]. Власні гаджети діти можуть використовувати як вдома, так і в школі.

Окрім смартфона, учням знадобляться окуляри (шоломи) віртуальної реальності та мобільні додатки VR.

Окуляри віртуальної реальності – це пристрій, який здатен імітувати різноманітні аудіовізуальні тривимірні простори. Такі окуляри зазвичай виготовляють з пластикового або картонного корпусу, вони мають екран з

перетинкою та сферичні лінзи, завдяки яким фокусується картинка. Завдяки тому, що спеціальне зображення передається на кожне око окремо й відстежуються рухи голови датчиком-гіроскопом та акселерометром, забезпечується ефект присутності та впливу на події, які бачить користувач. В деяких моделях може бути магнітометр (пристрій, що покращує орієнтацію в просторі), контролер руху (дозволяє взаємодіяти з об'єктами), пульт, навушники, мікрофон та зовнішні датчики орієнтації в просторі.

Попри те, що сьогодні налічується близько 1000 моделей окулярів віртуальної реальності (для смартфонів, ноутбуків та комп'ютерів, ігрових приставок тощо), найбільш простими, популярними та дешевими моделями є окуляри для смартфонів, в яких роль екрана грає мобільний пристрій, який вставляється в корпус. Окуляри для смартфонів з картону доступні за ціною, а ще учні можуть виготовити їх самостійно (схема за [посиланням](#)).

В таблиці 2 представлено мобільні додатки, для використання яких достатньо мати смартфон та найпростіші окуляри віртуальної реальності.

Таблиця 2

Мобільні додатки віртуальної реальності

№ з/п	Назва додатку	Можливості додатку	Предмети	Сайт
1.	MEL Chemistry VR Lessons	допомагає здійснювати дослідження хімічних процесів та явищ, вивчати структуру атомів та молекул тощо	хімія, фізика	URL: https://melscience.com/vr/
2.	Star Walk	додаток-інтерактивний гід демонструє небесні об'єкти в небі точно над користувачем програми і надає докладну інформацію про них	астрономія, фізика	URL: http://vitotechnology.com/star-walk.html
3.	Anatomyou VR Human Anatomy	дозволяє по-новому вивчати анатомію, подорожуючи кровоносною, травною, нервовою, дихальною та іншими системами	біологія	URL: https://anatomyou.com/
4.	Google Expeditions	дає змогу подорожувати у віртуальній реальності з ефектом занурення. Дозволяє відвідувати історичні пам'ятки, розкладати об'єкти на атоми, дивитися зблизька на акул або навіть подорожувати в космосі	фізика, біологія, мистецтво, астрономія, іноземні мови	URL: https://edu.google.com/products/vr-ar/expeditions/?modal_active=none
5.	The Brain AR App	дозволяє розглянути і дослідити голову та весь її вміст, починаючи від шкірного покриву, м'язів та черепа до внутрішніх областей мозку	біологія	URL: https://www.harmony.co.uk/portfolio/the-brain-in-3d/
6.	Сонячна система VR	дає можливість подорожувати на кожній планеті нашої системи	астрономія	URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=air.com.eu.inove.sss2
7.	Google Arts & Culture VR	дозволяє ознайомити учнів зі світовою культурною спадщиною	мистецтво, іноземна мова	URL: https://artsandculture.google.com/project/virtual-tours
8.	Mission: ISS: Quest	з цим додатком можна здійснити подорож на орбіту та відчути життя на борту Міжнародної космічної станції	астрономія, іноземна мова	URL: https://www.oculus.com/experiences/quest/2094303753986147/
9.	EON-XR	дає можливість будувати заняття з використанням заготовок-інтерактивних уроків з різних тем та предметів. Бібліотека EON Reality, містить понад 1 мільйон цифрових ресурсів, є також можливість імпортувати або купувати ресурси з інших джерел	іноземна мова, природничі науки, історія, мистецтво, технології	URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.eonreality.eonxr&hl=en_US&gl=US
10.	Influent	гра з вивчення мови, орієнтована головним чином на вивчення лексики та вимову	іноземна мова	URL: https://playinfluent.com/

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Використання технології віртуальної реальності вже змінює ряд галузей – медіа, освіту, роботу, соціальне спілкування, подорожі й торгівлю. А ще віртуальна реальність

надає вчителю нові можливості та перспективи, пов'язані з продуктивністю освітнього процесу, посиленням концентрації та уваги, підвищенням мотивації, інтерактивністю освіти, покращенням розвитку просторових, творчих здібностей та

пам'яті, допомагає більш глибоко зрозуміти складні поняття, означення, теореми, властивості, які мають засвоїти учні під час уроку. Особливо актуальним стає використання цієї технології в умовах вимушеного впровадження дистанційного та змішаного навчання – під час пандемії та війни, й тому важливим є ознайомлення педагогів з методикою навчання учнів із застосуванням VR-технологій, а також можливостями окремих додатків та платформ, що використовують технології віртуальної реальності.

Перспективними напрямками подальших досліджень можна вважати питання ефективного використання технології доповненої реальності, а також розробки навчальних матеріалів із використанням цієї технології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 56, 2014. С. 208–217.
2. Дзьобань О. П. Віртуальна реальність: метафізичний сенс. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : збірник наукових праць, №2 (12), X. : Право, 2012. С. 97–104.
3. Засєкін А. А. Віртуальне спілкування як чинник особистісних змін студентської молоді. Автореф. дис. канд. психол. наук., Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К., 2012.
4. Гнедко Н. М. Формування готовності майбутніх учителів до застосування засобів віртуальної наочності у професійній діяльності. Автореф. дис. канд. пед. наук., Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2015.
5. Дупак В. Г. Метафізика віртуальної реальності : аналіз філософських концепцій. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 66, 2012. С. 27–31.
6. Сальник І. В. Віртуальне та реальне у навчальному фізичному експерименті старшої школи: теоретичні основи, [монографія]. Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2015, 324 с.
7. Каленик М., Пасько О. Методика віртуального демонстраційного фізичного експерименту. *Фізика та астрономія в школі*. *Науково-методичний журнал* № 1, 2009. С. 29–32.
8. Климинок В. С. Віртуальна реальність в освітньому процесі. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. № 2 (56), 2018. С. 207–212.
9. Александрова Є. В. Віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм організації навчального процесу. *Історія України*. № 10, 2010. С. 22–24.
10. Dominic Brennan. Virtual Reality Desktops for Vive, Rift, and Windows VR Compared, Jan. 3, 2018. [Online]. Available: URL : <https://roadtovr.com/virtual-reality-desktop-compared-oculus-rift-htc-vive/>. Accessed on: September. 15, 2023.
11. Березовский В. С., Стеценко И. В. Создание электронных учебных ресурсов и онлайнное обучение, учеб. пособ., К.: Изд. группа ВHV, 2013. 176 с.
12. Скрипка Г. В. Формування в учнів навичок XXI століття засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційні технології і засоби навчання : електронне наукове фахове видання. Том 54. №4, Київ. 2016.
13. The Goldman Sachs Group Inc. – Profiles In Innovation: Virtual & Augmented reality. [Електронний ресурс]: Доступно: URL :

<http://www.goldmansachs.com/ourthinking/pages/technology-driving-innovation-folder/virtual-and-augmentedreality/report.pdf>. Дата звернення: Вересень. 15, 2023.

14. Case Study: VR Education at North Carolina State University. [Електронний ресурс]: Доступно: URL : <https://www.viar360.com/case-study-nc-state-university-biodiversity-class-in-vr/>. Дата звернення: Вересень. 15, 2023.

15. Українські учні матимуть можливість навчатися за допомогою віртуальної та доповненої реальності. [Електронний ресурс]: Доступно: URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayinski-uchni-matimut-mozhlivist-navchatisya-za-dopomogoyu-virtualnoyi-ta-dopovnenoyi-realnosti>. Дата звернення: Вересень. 15, 2023.

16. Міжнародний Європейський Університет, впровадив віртуальну реальність в розвиток освітнього процесу [Електронний ресурс]: Доступно: URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/759723.html>. Дата звернення: Вересень. 15, 2023.

REFERENCES

1. Vlasenko, Ph. (2014). Virtualna realnist yak prostir sotsializatsii indyvida [Virtual reality as a space for the socialization of the individual]. *Humanitarnyi Visnyk Zaporizkoi Derzhavnoi Inzhenernoi Akademii*, Vypusk 56. S. 208–217. [in Ukrainian]
2. Dzoban, O. P. (2012). Virtualna realnist: metafizychnyi sens [Virtual reality: metaphysical meaning]: *Visnyk Natsionalnoi Yurydychnoi Akademii Ukrainy Im. Yaroslava Mudroho. Seriya Filosofii Filosofii Prava Politolohiia, Sotsiolohiia: Zbirnyk Naukovykh Prats*, №2 (12), Kh. : Pravo. S. 97–104. [in Ukrainian]
3. Zasiakin, A. A. (2012). Virtualne spilkuvannia yak chynnyk osobystisnykh zmin studentskoi molodi [Virtual communication as a factor of personal changes of students]: *Avtoref. Dys. Kand. Psykhol. Nauk., Kyiv. Un-T Im. B. Hrinchenka. K.* [in Ukrainian]
4. Hnedko, N. M. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do zastosuvannia zasobiv virtualnoi naochnosti u profesiinii diialnosti [Formation of future teachers' readiness for the use of virtual visual aids in professional activity]. *Avtoref. Dys. Kand. Ped. Nauk., Rivnenskyi Derzh. Humanit. Un-T. Rivne*. [in Ukrainian]
5. Dupak, V. H. (2012). Metafizyka virtualnoi realnosti : analiz filosofskykh kontseptsii [The metaphysics of virtual reality: an analysis of philosophical concepts]. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu*, Vypusk 66. S. 27–31. [in Ukrainian]
6. Salnyk, I. V. (2015). Virtualne ta realne u navchalnomu fizychnomu eksperymenti starshoi shkoly: teoretychni osnovy [The virtual and the real in the educational physical experiment of high school: theoretical foundations]. *Monohrafiia. Kirovohrad: FOP Aleksandrova M.V.*, 324 s. [in Ukrainian]
7. Kalenyk, M., Pasko, O. (2009). Metodyka virtualnoho demonstratsiinoho fizychnoho eksperymentu [The technique of virtual demonstration physical experiment]. *Fizyka Ta Astronomiia V Shkoli: Naukovo-Metodychnyi Zhurnal*. № 1. S. 29–32. [in Ukrainian]
8. Klymniuk, V. Y. (2018). Virtualna realnist v osvitnomu protsesi [Virtual reality in the educational process]. *Zbirnyk Naukovykh Prats Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Povitrianykh Syl*. № 2 (56). S. 207–212. [in Ukrainian]
9. Aleksandrova, Y. V. (2010). Virtualna ekskursiia yak odna z efektyvnykh form orhanizatsii navchalnoho protsesu [Virtual tour as one of the effective forms of organization of educational process]. *Istoriia Ukrainy*. № 10. S. 22–24. [in Ukrainian]
10. Brennan, D. (2018). Virtual Reality Desktops for Vive, Rift, and Windows VR Compared, Jan. 3. [Online]. Available: URL : <https://roadtovr.com/virtual-reality-desktop-compared-oculus-rift-htc-vive/>.

compared-oculus-rift-htc-vive//. Accessed on: September. 15, 2023. [in English]

11. Berezovskiy, V. S. (2013). Stetsenko I.V. Sozdanye elektronnykh uchebnykh resursov y onlainovoe obuchenye [Create e-learning resources and online learning]: Ucheb. Posob., K.: Izd. Hrappa BHV. 176 s. [in russian]

12. Skrypka, H. V. (2016). Formuvannia v uchniv navychok XXI stolittia zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [XXI century skills forming means of information and communication technologie]: Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya : elektronne naukove fakhove vydannya. Part 54. № 4. Kyiv. [in Ukrainian]

13. The Goldman Sachs Group Inc. – Profiles In Innovation: Virtual & Augmented reality. [Online]: Available: URL : <http://www.goldmansachs.com/ourthinking/pages/technology-driving-innovation-folder/virtual-and-augmentedreality/report.pdf>. Accessed on: September. 15, 2023. [in English]

14. Case Study: VR Education at North Carolina State University. [Online]: Available: URL : <https://www.viar360.com/case-study-nc-state-university-biodiversity-class-in-vr/>. Accessed on: September. 15, 2023. [in English]

15. Ukrainski uchni matymut mozhlyvist navchatsia za dopomohoiu virtualnoi ta dopovnoei realnosti [Ukrainian students will have the opportunity to study using virtual and augmented reality]: [Online]: Available: URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayinski-uchni-matimut-mozhlyvist-navchatsiya-za-dopomogyu-virtualnoyi-ta-dopovnoyi-realnosti>. Accessed on: September. 15, 2023. [in Ukrainian]

16. Mizhnarodnyi Yevropeyskyi Universytet, vprovadyv virtualnu realnist v rozvytok osvitnoho protsesu [The International European University introduced virtual reality into the development of the educational process]: [Online]: Available: URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/759723.html>. Accessed on: September. 15, 2023. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СКРИПКА Ганна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

Наукові інтереси: впровадження технології віртуальної реальності в умовах дистанційного та змішаного навчання сучасної школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SKRYPKA Hanna Volodymyrivna – PhD (pedagogical sciences) Head of the Department of Information and Communication Technologies, and Safe Educational Environment of the Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Education named after Vasily Sukhomlinsky.

Scientific interests: implementation of virtual reality technology in the conditions of distance and mixed learning of a modern school.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-208-212

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>
e-mail: borisgly@gmail.com

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлена актуальна проблема розроблення системи принципів, використання яких сприятиме підвищенню ефективності формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій у педагогічних закладах вищої освіти України відповідно до сучасних соціально-економічних умов. Для досягнення поставленої мети були використані наступні методи дослідження: аналіз науково-педагогічних літературних джерел, узагальнення, синтез і формулювання висновків.

Дослідження показало, що у вітчизняних і зарубіжних науковців наявні необхідні напрацювання, які дозволяють розглянути різні аспекти застосування принципів організації освітнього процесу у закладах педагогічної вищої освіти. Виявлено характерні особливості застосування принципів під час процесі формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій.

У межах аналізу актуальних наукових розвідок представлено різноманітні напрями дослідження вказаної проблеми в науковому співтоваристві. Зазначено різні наукові підходи до визначення понять «дидактичні принципи» та «принципи навчання». На основі теоретичного аналізу та узагальнення були виділені та обґрунтовано традиційні принципи навчання (науковість, свідомість навчання, активність та самостійність, наочність навчання, глибина, зв'язок з практикою та життям) та специфічні (інтенсифікація навчання, інтерактивний підхід, інноваційна наочність, креативний розвиток). Створена система принципів призначена для забезпечення ефективного формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій.

В подальшому планується докладніше розглянути особливості забезпечення функціонування запропонованої системи педагогічних принципів під час формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій.

Ключові слова: майбутні вчителі трудового навчання та технологій, економічна підготовка, принципи формування економічної компетентності, економічна компетентність.

SHEVEL Borys Oleksandrovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
at the Department of Technological and Vocational Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>
e-mail: borisgly@gmail.com

PRINCIPLES OF FORMING THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES

The article highlights the actual problem of developing a system of principles, the use of which will contribute to increasing the effectiveness of the formation of economic competence of future teachers of labor education and technologies in pedagogical institutions of higher education of Ukraine in accordance with modern socio-economic conditions. To achieve the goal, the following research methods were used: analysis of scientific and pedagogical literary sources, generalization, synthesis and formulation of conclusions.

The study showed that domestic and foreign scientists have the necessary work that allows them to consider various aspects of applying the principles of organizing the educational process in pedagogical higher education institutions. Characteristic features of the application of the principles during the process of formation of economic competence of future teachers of labor education and technologies are revealed.

Within the analysis of current scientific investigations, various directions of research of the specified problem in the scientific community are presented. Various scientific approaches to defining the concepts of "didactic principles" and "principles of learning" are indicated. On the basis of theoretical analysis and generalization, traditional principles of learning (scientific, learning consciousness, activity and independence, clarity of learning, depth, connection with practice and life) and specific (intensification of learning, interactive approach, innovative clarity, creative development) were highlighted and substantiated). The created system of principles is intended to ensure the effective formation of economic competence of future teachers of labor education and technologies.

In the future, it is planned to consider in more detail the features of ensuring the functioning of the proposed system of pedagogical principles during the formation of economic competence of future teachers of labor education and technologies.

Key words: future teachers of labor education and technologies, economic training, principles of economic competence formation, economic competence.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ефективність реалізації формування економічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій в процесі фахової підготовки уможливується за умови врахування принципів, що сприятимуть організації активної діяльності всіх учасників освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти, спрямованої на розв'язання окресленої проблеми.

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці у своїх працях активно досліджують питання, пов'язані з принципами організації освітньої діяльності в закладах вищої освіти. Вони вивчають вихідні теоретичні положення, ключові ідеї та основні вимоги, які впливають із встановлених закономірностей та реалізуються у цілях, змісті, педагогічних методиках, діяльності викладачів та здобувачів освіти.

Науковці проводять інтенсивні дослідження щодо аспектів розвитку економічної освіти. Так, наприклад, дослідженням змісту і методики економічної підготовки здобувачів освіти займалися (А. Аменд, М. Вачевський, Р. Мачулка, В. Мадзігон, І. Носаченко, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Сасова, В. Розов, Б. Шемякін, П. Шемякін); удосконаленням методики викладання економічних дисциплін (К. Гарбера, Н. Потапова-Сінько, С. Грицуленко); підвищенням якості економічної

підготовки (Г. Ковальчук, Н. Кузнецова, Ю. Лернер, Т. Шестакова); формування економічної компетентності майбутніх фахівців (В. Курок, А. Кондратенко) та інші.

Проте, дослідження визначення принципів формування економічної компетентності майбутніх трудового навчання та технологій не отримувало належної уваги від науковців, що стало стимулом для нашого наукового пошуку.

Метою статті є визначення й обґрунтування принципів формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сьогодні загальне визначення принципів освітньої діяльності ще остаточно не сформульоване: не з'ясовані вихідні засади для їх обґрунтування; не опрацьовані наукові основи їх підпорядкованості та ієрархії. Власне, ця проблема призводить до різноманітності в кількості, класифікації та формулюванні принципів навчання, які містяться в різних підручниках з педагогіки та фундаментальних працях з дидактики. Автори цих джерел, насамперед, виходять із різних концепцій та джерел при встановленні цих принципів і, з огляду на це, по-різному розуміють поняття «принципи навчання».

Під принципами підготовки майбутніх фахівців розуміють загальні принципи, які

встановлюють зміст, методологію та організацію освітньої діяльності студентів. На основі цих загальних принципів формуються конкретні вказівки, правила та рекомендації, спрямовані на досягнення освітніх цілей. Відсутність або неправильне використання таких принципів може ускладнити процес навчання та заважати засвоєнню знань і розвитку особистості студентів [3, с. 121]. Загалом, система принципів допомагає описати всі аспекти навчального процесу та діяльності як викладачів, так і здобувачів освіти, і є необхідною для ефективної організації процесу підготовки майбутніх фахівців.

На думку О. Ткаченко, педагогічні принципи є складними структурами, які одночасно визначають специфіку процесів навчання і виховання та мають ієрархічний характер, що означає, що вони є частинами більшої системи. З цієї точки зору, педагогічні принципи можна розглядати як систему початкових педагогічних вимог, які взаємопов'язані та взаємозалежні [8, с. 156].

Так, учені О. Падалка, А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак та інші класифікують принципи на: традиційні (принцип використання досягнень сучасної науки й техніки; принцип систематичності й послідовності викладання навчального матеріалу; принцип зв'язку навчання з життям, принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей) і нетрадиційні (принцип демократизації навчання; диференціації навчального процесу; поліпшення процесу навчання та виховання, принцип нестандартних методів навчання й інші) [6].

Н. Самборська підкреслює наступне: процес розвитку професійної компетентності фахівця здійснюється, враховуючи основні принципи професійної підготовки, зокрема, передусім [7, с. 98]:

1. Принцип фундаменталізації означає, що навчання фахівців включає в себе глибоке розуміння методології, загальноосвітніх, теоретичних і практично-професійних аспектів.

2. Принцип системності виявляється у створенні структурних зв'язків всередині системи професійної підготовки фахівців та в самій системі освіти взагалі.

3. Принцип науковості відображає відповідність змісту професійної підготовки сучасним науковим досягненням.

4. Принцип доступності передбачає адаптацію змісту професійної підготовки до рівня знань студентів, щоб забезпечити їм можливість реального розуміння матеріалу.

Ю. Вінтюк, розроблюючи концепцію формування професійної компетентності майбутніх психологів, визначає наступні принципи: гуманізм, демократизація, компетентність, педагогічна творчість, проблемна спрямованість, реалізм, професійний саморозвиток, акцент на особистість,

використання сучасних освітніх технологій, активізація діалогу у навчальному процесі [1].

Г. Дутка, виділяючи принципи дидактики для фундаменталізації освіти, вчений окреслює ті, які, на її думку, мають актуальне значення. Серед них можна визначити науковість, яка сприяє формуванню фундаментальних знань у змісті освіти; оптимізацію навчального процесу, що включає фундаменталізацію як один із інструментів його покращення; орієнтацію на створення єдності між знаннями, вміннями, свідомістю та поведінкою через інтегративний підхід у фундаменталізації змісту освіти; розвиток ініціативи і самостійності, а також свідомості та активності, де фундаментальні знання грають ключову роль; систематичність і послідовність в набутті знань і вмінь завдяки фундаменталізації як засобу забезпечення цих якостей; підтримку творчої активності і самостійності через важливість фундаментальних знань у розвитку творчості; усвідомленість та глибину знань, де фундаментальні знання є основою для цього; а також цілеспрямованість і мотивацію навчання, де фундаментальний компонент змісту освіти стимулює бажання навчатися [4, с. 47-48].

У «Енциклопедії освіти» під редакцією В. Кременя вказано, що принципи навчання є основними вимогами до організації навчального процесу. Вітчизняна педагогічна наука розкриває систему дидактичних принципів, виходячи з наукового розуміння сутності виховання і навчання. Ця система базується на дев'яти принципах:

– принцип єдності освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання, що передбачає, що навчання спрямоване на досягнення різноманітних цілей: розвиток особистості, набуття знань, умінь, навичок, моральних і естетичних якостей, які впливають на вибір життєвих цілей і соціальну поведінку;

– принцип науковості змісту і методів навчання відображає його зв'язок із сучасними науковими досягненнями та важливість використання цього знання для будівництва демократичного суспільства.

– принцип систематичності та послідовності базується на ідеї, що навчання та засвоєння знань має відбуватися логічно та послідовно, забезпечуючи учневі логічний розвиток і певний порядок навчання.

– принцип міцності знань підкреслює важливість глибокого розуміння та стійкого закріплення набутих знань, умінь і навичок, щоб вони були доступні та застосовні на практиці.

– принцип доступності відзначає значення врахування індивідуальних особливостей учнів і необхідність вчителя встановлювати контакт з кожним студентом, використовуючи методи і засоби, що сприяють оптимальному засвоєнню навчального матеріалу відповідно до їхнього рівня розвитку.

– принцип свідомості й активності учнів ґрунтується на тому, що учень в сучасній педагогіці визнається як суб'єкт навчального процесу;

– принцип наочності вказує на важливість використання чуттєвого сприйняття та обробки навчального матеріалу для підвищення ефективності навчання.

– принцип зв'язку навчання з практикою підкреслює необхідність готувати здобувачів освіти до використання своїх знань для розв'язання практичних завдань.

– принцип індивідуалізації спрямований на урахування індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти та створення умов для їхнього індивідуального розвитку [5, с. 713–714].

В результаті проведеного аналітичного дослідження було встановлено основні логічні принципи використання принципів для систематичного формування економічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій під час їх професійної підготовки:

1. Вибір принципів обумовлений як загальними вимогами до організації навчально-виховного процесу в університетському середовищі, так і специфікою підготовки майбутніх вчителів за конкретною спеціальністю.

2. Усі ці принципи взаємопов'язані та інтегровані в цілісну систему, де кожен з них має своє місце і роль.

3. Серед них наявний основний, який є системоутворюючим і служить основою для групування інших принципів.

4. Важливо, щоб включені в систему педагогічні принципи охоплювали всі аспекти навчального процесу, включаючи гносеологічні, дидактичні та виховні аспекти.

5. Для практичного застосування рекомендується обмежити кількість принципів до необхідного та достатнього мінімуму для забезпечення ефективності підготовки студентів.

Аналізуючи один з ключових елементів структури дидактичної системи, а саме принципи педагогічного процесу, приходимо до висновку, що наукова література розглядає звичайні, традиційні принципи освітньої діяльності як загальні вказівки, правила та норми, які повинні бути обов'язково дотримані організаторами навчального процесу. Інакше кажучи, вони є фундаментом для успішної організації та проведення навчання. Важливо врахувати ці принципи, оскільки їх недотримання може призвести до непередбачених результатів або небажаних наслідків. На нашу думку, для формування економічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, важливо розширити традиційні принципи за допомогою спеціальних принципів, які були визначені в даному дослідженні.

Узагальнюючи вище викладене, в основу формування економічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій покладено поєднання традиційних принципів навчання (науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) та спеціальних (інтенсифікація навчання, інтерактивне навчання, інноваційна наочність, креативний розвиток).

Таким чином, аналіз педагогічної літератури з розвитку принципів навчання та їх класифікації переконливо показує, що всі вище перераховані принципи взаємопов'язані та доповнюють один одного. Інтегроване їх використання спрямоване на досягнення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі і створення сприятливих умов для формування економічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Незважаючи на надані переваги наведеним принципам, психолого-педагогічна взаємодія зі студентами може включати інші принципи. Запропонована система відповідає вимогам освітнього процесу та потребам підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій, і може бути застосована на практиці. Можливості подальших досліджень включають визначення та обґрунтування педагогічних умов для ефективного формування економічної компетентності у майбутніх вчителів трудового навчання та технологій в закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вінтюк Ю. В. Концепція формування професійної компетентності майбутніх психологів у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2017. № 4 (44). Ч. III. С. 351–355.
2. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
3. Грицик Н. В. Принципи формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови URL : http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_3_2_29.pdf.
4. Дутка Г. Я. Принцип фундаменталізації у професійній освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2006. № 6. С. 45–50.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Падалка О. С. Дидактико-математичні основи формування економічної компетентності: навч. посіб. / О. С. Падалка, О. Т. Шпак, В. В. Приступа; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 239 с.
7. Самборська Н. М. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх медичних працівників у контексті системного та компетентнісного підходів. *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ, 2015. № 85. С. 97–101.

8. Ткаченко О. Принципи формування етнопедагогічної компетентності вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Педагогічні науки. 2012. Вип. 106. С. 154–162.

REFERENCES

1. Vintiuk, Yu. V. (2017). Kontsepsiia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv u VNZ [The concept of formation of professional competence of future psychologists in universities]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 4(44) S. 351–355. [in Ukrainian]

2. Haluzynskiy, V. M., Yevtikh, M. B. (1995). *Pedahohika: teoriia ta istoriia [Pedagogy: theory and history]*. Kyiv : Vyshcha shkola. 237 s. [in Ukrainian]

3. Hrytsyk N. V. (n.d.) Pryntsyphu formuvannia kulturolohichnoi kompetentsii maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Principles of cultural competence formation of the future foreign language teacher]. Retrieved from: URL:http://xnelaajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_3_2_29.pdf. [in Ukrainian].

4. Dutka, H. Ya. (2006). Pryntsyph fundamentalizatsii u profesiinii osviti [The principle of fundamentalization in professional education]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, № 6. S. 45–50. [in Ukrainian]

5. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv. 1040 s. [in Ukrainian]

6. Padalka, O. S., Shpak, O. T., Prystupa, V. V. (2011). *Dydyaktyko-matematychni osnovy formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti [Didactic-mathematical foundations of the formation of economic competence]*. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 239 s. [in Ukrainian]

7. Samborska, N. M. (2015). *Sotsialno-komunikatyvna kompetentnist maibutnikh medychnykh pratsivnykiv u*

konteksti systemnoho ta kompetentnisnoho pidkhodiv [Social and communicative competence of future medical workers in the context of system and competence approaches]. *Institut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy Problems of education: Scientific method – Institute of Innovative Technologies and Content of Education of the Ministry of Education and Culture of Ukraine*, № 85. S. 97–101. [in Ukrainian]

8. Tkachenko, O. (2012). Pryntsyphu formuvannia etnopedahohichnoi kompetentnosti vchytelia [Principles of formation of ethnopedagogical competence of the teacher]. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko*. Ser. : Pedagogical sciences – *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Ser. : *Pedahohichni nauky*, 106. S. 154–162. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
Наукові інтереси: економічна підготовка здобувачів освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVEL Borys Oleksandrovych – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological and Vocational Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
Scientific interests: economic training of education seekers.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023 р.

УДК 378.147.88

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-212-218

ФИЛИПСЬКА Віта Іванівна –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0497-7196>
e-mail: sch34_fylypska@ukr.net

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

У статті розкрито проблему імплементації сучасних педагогічних технологій та методик викладання іноземних мов, зокрема англійської, у вищих навчальних закладах освіти України за європейськими стандартами. Подано визначення понять: «лінгвістична компетенція», «комунікативна компетенція», «мовні навички». Проаналізовано методичні рекомендації МОН України щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України, а саме: інноваційні технології навчання; Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, а саме: різновиди мовної компетенції. У роботі детально охарактеризовано найпоширеніші в Європі, зокрема в Польщі, підходи, методи та форми викладання дисципліни «Іноземна мова». Виокремлено інноваційні методи викладання іноземної мови, які використовуються зараз викладачами в Україні. У роботі акцентовано увагу на оптимізації процесу викладання іноземної мови і з'ясовано, що на даному етапі розвитку науки основними методами навчання іноземних мов в Україні є комунікативний та конструктивістський методи, а інноваційні технології у вивченні іноземних мов базуються, в основному, на комунікативному підході, інтерактивній та кооперативній моделі навчання. У ході дослідження встановлено, що в освітній практиці вищих навчальних закладів України домінують певні тенденції щодо застосування технологій навчання, які можна класифікувати наступним чином: структурно-логічні технології; інтеграційні технології; професійно-ділові ігрові технології; тренінгові засоби; інформаційно-комп'ютерні технології; діалогово-інформаційні технології. У роботі виокремлено основні новачки в підходах до викладання англійської мови в Україні, що базуються на європейському досвіді та визначено низку проблем, які виникають у професійній діяльності викладачів іноземної мови під час втілення європейських тенденцій

викладання. Визначено перспективи подальших досліджень, які мають бути спрямовані на науково обґрунтований український і зарубіжний досвід щодо добору ефективних технологій, прийомів, методів, форм, які викладач зможе використовувати в практичній діяльності в Україні.

Ключові слова: педагогічні технології, інноваційні підходи до викладання, методи викладання, іноземні мови, європейські стандарти.

FYLYPSKA Vita Ivanivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
of the Department of Foreign Languages
of Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0497-7196>
e-mail: sch34_fylypska@ukr.net

OVERVIEW OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ACCORDING TO EUROPEAN STANDARDS

The article reveals the problem of implementing modern pedagogical technologies and methods of teaching foreign languages, in particular English, in higher educational institutions of Ukraine according to European standards. The definitions of concepts: "linguistic competence," "communicative competence," "language skills" are stated. The methodological recommendations of the Ministry of Education and Culture of Ukraine regarding the provision of quality study, teaching and use of the English language in higher education institutions of Ukraine were analyzed, namely: innovative learning technologies; European Recommendations on language education, namely: types of language competence. The work describes in detail the approaches, methods and forms of teaching the discipline "Foreign Language" most common in Europe, in particular in Poland. Innovative methods of foreign language teaching, which are currently used by teachers in Ukraine, are singled out. The work focuses on the optimization of the process of teaching a foreign language and it is clarified that at this stage of the development of science, the main methods of teaching foreign languages in Ukraine are communicative and constructivist methods, and innovative technologies in the study of foreign languages are based mainly on the communicative approach, interactive and cooperative learning model. The study found that the educational practice of higher educational institutions of Ukraine is dominated by certain trends in the use of learning technologies, which can be classified as follows: structural and logical technologies; integration technologies; professional and business gaming technologies; training tools; information and computer technologies; dialogue and information technologies. The work highlights the main innovations in approaches to teaching English in Ukraine based on European experience and identifies a number of problems that arise in the professional activity of foreign language teachers during the implementation of European teaching trends. Prospects for further research have been determined, which should be aimed at scientifically based Ukrainian and foreign experience in the selection of effective technologies, techniques, methods, and forms that the teacher can use in practical activities in Ukraine.

Keywords: pedagogical technologies, innovative approaches to teaching, teaching methods, foreign languages, European standards.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні відбувається реформування навчального процесу в вузах України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ВНЗ співпраці з європейськими навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном. В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Сама мовна освіта теж поступово модернізується через впровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарна інтеграція, демократизація та економізація освіти викликає до життя інноваційні складові викладання іноземних мов. Все це ставить до викладання та викладача іноземної мови в вузах нові вимоги [1, с. 243].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені Альошина О., Безкоровайна О.,

Комар О., Круглій О., Кудря М., Мороз Л., Полікарпова Ю. досліджують питання використання інноваційних технологій, форм та методів викладання іноземної мови, спираючись на офіційні Європейські та українські документи. Так, формування іншомовної освіти здійснюється під впливом євроінтеграційних процесів й основних досягнень європейських країн із урахуванням таких документів Ради Європи, як «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Європейський мовний портфель» та «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Приведення екзаменів із мови у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» та вимоги до Євроіспитів [4]. Відповідно до «Концептуальних засад державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти», які розроблено у партнерстві з Британською Радою, а також основних принципів законопроекту «Про застосування англійської мови в Україні», рекомендацій Ради Європи з мовної освіти, Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя

Міністерство освіти і науки України розробило Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України [6]. У контексті дослідження проблеми українські науковці вивчили досвід роботи викладачів в інших країнах, визначили інноваційні методи навчання в Україні на сучасному етапі та проблеми, пов'язані з їх упровадженням в практику роботи навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Факт входження України у 1996 році до Ради Європи визначає необхідність погодження освітніх стандартів України з загальноєвропейськими освітніми стандартами. Рада Європи висунула та активно підтримує концепцію європейської освіти, що заснована на ідеї «спільного європейського дому». Її ідеологи виходять із того, що Європа – це спільнота, що має спільні духовні витoki і цінності. І відповідно, європейський світогляд має ґрунтуватися на знаннях європейської спадщини, спільного історичного шляху протягом двох тисячоліть. Провідним інструментом об'єднання націй визнано мову. Стосовно загальних підходів до проблеми мови в Європі, стратегічним спрямуванням мовної політики на континенті є мультилінгвальність з перспективою оволодіння кожним європейцем трьома і більше мовами. У цих умовах викладач іноземної мови стає одним із найбільш необхідних, а дисципліна «Іноземна мова професійного спілкування» – у всіх типах навчальних закладів – однією із пріоритетних [2].

Один із принципів Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти говорить про те, що «лише шляхом кращого оволодіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння та співпраці, та подолати упередження та дискримінацію». Відповідно до цих Рекомендацій щодо рівня володіння іноземною мовою студент вищих навчальних закладів повинен «володіти уміннями вільно висловлюватися без суттєвої витрати часу на пошук адекватних мовних засобів у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей». В Рекомендаціях наголошується, що мовні навички – це лише база, інструментарій для досягнення позитивного результату на рівні комунікативних дій, і, наприклад, граматики чи лексики не повинні бути ізольованими від комунікативних цілей об'єктом викладання [4].

Європейський стиль мовної освіти передбачає два різновиди мовної компетенції у сфері вивчення іноземної мови: лінгвістичну та комунікативну.

Лінгвістична компетенція – це здатність побудувати граматично правильні форми і синтаксичні структури, а також розуміти змістові відрізки мови та використовувати їх в тому

значенні, в якому вони використовуються носіями мови. Лінгвістична компетенція є основним компонентом комунікативної компетенції. Без знання слів і правил формування граматичних форм та побудови осмислених фраз неможлива комунікація.

Знання, що входять до складу лінгвістичної компетенції, виступають основою для функціонування відповідних навичок. Під лінгвістичними знаннями ми розуміємо знання:

1) фахової терміносистеми та характеру її зв'язків;

2) соціокультурної наповненості лексичного матеріалу, що вивчається;

3) відношення еквівалентності / безеквівалентності між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

На основі цих знань формуються лінгвістичні навички, до яких ми відносимо навички:

1) автоматизовано викликати з довготривалої пам'яті еталон слова, словосполучення або готової фрази для вирішення комунікативного завдання;

2) розпізнати національно-культурну семантику термінологічної лексики;

3) встановлювати відношення еквівалентності / безеквівалентності між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

Вміння вільно, невимушено користуватися мовою у спілкуванні, тобто, передавати й обмінюватися думками в різноманітних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками, правильно використовувати систему мовленнєвих норм та вибирати комунікативну поведінку, адекватну автентичній ситуації спілкування, – це і є поняття терміну «комунікативна компетентність особистості». Комунікативна змістова лінія спирається на мовленнєву діяльність, вироблення умінь аудіювання, читання, говоріння, письма [2].

У викладанні дисципліни «Іноземна мова» в Європі сьогодні найбільш поширене комунікативно орієнтоване навчання на засадах педоцентризму. Активно розвивається дистанційне навчання і застосування інформаційно-комунікативних технологій. Водночас відзначають необхідність розробки нових дидактичних і технологічних навчальних мовних ресурсів у Європі. У більшості країн Євросоюзу, зокрема у Польщі, підтримують викладання інших дисциплін навчального плану іноземною мовою. Єврокомісія докладає зусиль зі сприяння розвитку мережі «Євроклік», до якої входять викладачі та інші зацікавлені особи в зростанні числа предметів, які вивчають іноземними мовами. Згадана мережа оприлюднює регулярні бюлетені, а її Інтернет-сайт пропонує банк матеріалів і можливостей для спілкування викладачів. Єврокомісія також підтримує веб-сайти, призначені для

розповсюдження і обміну інформацією у цій сфері [4].

Отже в освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний або інтеркультурний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів. Отже, у сучасному закладі вищої освіти не має бути місця для таких процесів, як зазубрювання, бездумне завчання текстів на іноземній мові, що не мають практичної цінності для майбутньої життєдіяльності студентів. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі. Адже володіння іноземними мовами є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог роботодавців [5].

Формування лінгвістичної компетентності у процесі навчання іноземної

мови є ефективним за умови врахування індивідуального підходу до навчання здобувачів вищої освіти. Індивідуальний підхід до навчання студентів передбачає реалізацію пізнавальної діяльності студентів з урахуванням їхніх здібностей, можливостей та інтересів, способів реалізації їхнього творчого потенціалу. Методи та підходи до навчання іноземної мови не є універсальними для всіх студентів. Дослідження психологічних особливостей є важливими для успішного навчання (включаючи різні види пам'яті, мотивації, вольові якості, особливості нервової системи тощо), спектр когнітивних та інших стилів дозволяє зробити висновок, що саме провідні канали сприйняття інформації відповідають за успішність процесів сприйняття, обробки, запам'ятовування та використання мовної інформації. Актуально та необхідно в багатомовному середовищі: уміти нестандартно аналізувати та вирішувати ситуації у професійній сфері, працювати з фаховою іноземною літературою, орієнтуватися та інтегрувати в іншомовне середовище, знаючи його особливості [3, с. 85-7].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України викладачам слід активно впроваджувати інноваційні форми викладання з урахуванням найкращих вітчизняних та міжнародних практик, а саме:

- когнітивно орієнтовані технології – діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивні карти, інструментально-логічні тренінги, мозкові штурми;

- діяльнісно орієнтовані технології – метод проєктів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні завдання, імітаційно-ігрове моделювання;

- особистісно орієнтовані технології – інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги з розвитку тощо.

Загалом, в освітній практиці українських вишів домінують певні тенденції, які можна класифікувати наступним чином:

1. структурно-логічні технології: поетапна організація навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань;

2. інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь;

3. професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних ігор, під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору;

4. тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера;

5. інформаційно-комп'ютерні технології, що реалізуються через різноманітні навчальні програми (тренінгові, контролюючі, інформаційні);

6. діалогово-інформаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах [4].

У практиці викладання іноземної мови сучасними технологіями в освіті вважають професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, проєктна робота в навчанні, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов (система мультимедіа), дистанційні технології у навчанні іноземних мов, створення презентацій в програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів, навчання іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта), новітні тестові технології (створення банку діагностичних матеріалів з курсу навчального предмета «Іноземна мова» для проведення комп'ютерного тестування знань студентів) [5]. Отже, до інноваційних навчальних методів відносять: навчання з комп'ютерною підтримкою (CALL), метод сценарію (storyline method), метод симуляції, метод каруселі, метод навчання по станціям, метод групових пазлів, метод рольової гри, метод «кейс-стаді» ('case method' – робота над проблемними ситуаціями, студенти розглядають проблему, аналізують ситуацію, представляють свої ідеї та варіанти розв'язання проблеми в ході дискусії) [5].

Проте, сьогодні не існує єдиної класифікації підходів до навчання мови. Натомість є багато різних підходів до викладання іноземної мови з точки зору різних наук. М. Ляховицький виділяє чотири підходи до навчання англійської мови з точки зору психології: поведінковий;

індуктивно-свідомий; пізнавальний; інтегрований. Зараз у навчальних закладах використовують модель розвитку освіти Л. Виготського. Концепція такого навчання містить нові підходи: диференційований; компетентнісний; дослідницький; гуманістичний; проблемний; розвивальний; діяльнісний; комунікативний та інші [3, с. 83-84].

Зарубіжні колеги, зокрема і польські фахівці, також роблять кроки в оптимізації навчального процесу у вивченні іноземних мов. Так, у практиці навчання студентів іноземним мовам у вищих навчальних закладах Польщі застосовуються традиційні, інноваційні та інформаційно-комунікаційні технології, системоутворювальною основою яких є розвиток активної співпраці студентів і викладачів.

У процесі навчання студентів іноземним мовам польські викладачі використовують комбінацію методів залежно від рівня навченості студентів, теми, що вивчається, етапу вивчення навчального матеріалу, типу заняття, специфіки іноземної мови (загального чи професійного спрямування). Зважаючи на це, згрупували методи навчання іноземних мов. До першої групи віднесли традиційні методи навчання, а саме: комунікативний, граматико-перекладний, аудіолінгвальний, безпосередній, груповий, конструктивістський та метод проекту.

До другої – інноваційні методи. Метод запитань і відповідей «Академії наук» передбачає спеціально розроблену систему повторень і запитань, що сприяє запам'ятовуванню матеріалу; швидкому темпу ведення заняття, оскільки немає потреби перекладати навчальний матеріал, виробляє вміння мислити іноземною мовою. Крім того, особливістю навчання іноземних мов у університетах Польщі є заміна викладача кожного семестру протягом усього періоду навчання. Вважають, що зміна лекторів привчає розуміти різні акценти та інтонації [3].

Метод «відкриття» полягає в поступовому навчанні: спочатку – сприймати інформацію на слух, потім – розвивати навички спілкування, після цього – оволодівати графічними навичками та основами граматики. Основна особливість цього методу – регулярні перегляди художніх фільмів (наприклад, раз на два тижні), а також створення ситуації перебування студента за кордоном завдяки елементам інтерактивності.

Дуальний метод полягає в почерговому викладанні курсу іноземної мови польським викладачем і носієм мови. На заняттях з польським лектором студенти ознайомлюються з новим матеріалом, тренуються в правописі, тлумаченні текстів. Розглянутий матеріал, закріплюється потім під час спілкування з носієм мови.

Дистанційні методи – сучасні методи навчання іноземних мов студентів заочної чи дистанційної форми навчання, що ґрунтуються

на сучасних ІКТ. Вони доповнюються традиційними зустрічами з викладачем, який виконує функцію викладача-консультанта. Таке поєднання є ефективним, тому що знання і вміння, здобуті під час підготовки студентів онлайн, які також контролюються викладачем, вдосконалюються під час традиційних зустрічей.

Польські науковці-практики розробили також низку авторських методів, спрямованих на оптимізацію навчального процесу та отримання кращих результатів у ході опанування іноземних мов. Такі методи складають третю групу.

Так, метод В. Бронярка передбачає читання тексту вголос та його аналіз у формі перекладу (дослівного і літературного), спочатку – з іноземної мови на польську, а потім – з польської на іноземну. Після цього студенти вивчають нові лексичні одиниці та закріплюють граматичні правила. Цей метод потребує творчого мислення та активності студентів. Суть його полягає в сумлінному повторенні транслюваних викладачем зразків в контексті володіння іноземною мовою.

Метод Л. Шкутника ґрунтується на діалогічному мовленні, що забезпечує механічне засвоєння певних структур. Цей польський науковець створив невеликі посібники зі схемами коротких діалогів, де подано запас слів, необхідний для обміну думками (наприклад, Express it in English, English Dialogues).

Метод З. Бжешкевіча передбачає використання на заняттях текстів популярних пісень улюблених артистів, а також прислів'їв, приказок, афоризмів. Для популяризації свого методу дослідник створив підручник «Lyrics» на основі текстів пісень, а польський науковець С. Гачинський видав посібник для навчання англійської мови «Attractive Exercises», що містить прислів'я, приказки, афоризми та анекдоти.

Розвиток інформаційних технологій та новітніх методів комунікації безпосередньо вплинули на досвід вивчення іноземних мов та внесли певні зміни в організацію навчального процесу. Свідченням цього є впровадження польськими освітянами низки інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Використання ІКТ у процесі навчання студентів іноземних мов дає можливість оптимізувати зміст навчання, удосконалити форми та методи організації навчального процесу, забезпечити високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищити ефективність та покращити якість освітніх послуг. Підтвердженням ефективного впровадження ІКТ у навчальний процес іншомовної підготовки студентів є створення лабораторій ІКТ; підготовка викладачів для озброєння їх практичними навичками роботи в новому інформаційному середовищі; створення мультимедійних навчальних комплектів, електронних посібників; організація творчих

груп викладачів для розроблення та впровадження новітніх засобів навчання іноземних мов на основі інформаційно-комунікаційних технологій; розміщення навчальних матеріалів на WEB-сайтах університетів; Інтернет-комунікація викладачів із зарубіжними колегами з проблем оптимізації навчального процесу засобами ІКТ [7].

Незважаючи на те, що втілення європейських підходів у практику викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах вже розпочато, однак існує низка проблем, які виникають у професійній діяльності викладачів іноземної мови, а саме: низький рівень володіння англійською мовою випускників шкіл; недостатня внутрішня мотивація до вивчення іноземних мов, зневіра у власних силах (так званий страх помилок), пропуски занять, низько розвинене вміння організувати власну роботу й засвоювати англійську мову системно в більшості студентів; неготовність взяти на себе відповідальність за процес та результати навчання; складність в адаптуванні до нової методики вивчення англійської мови, недостатня кількість аудиторних годин тощо [8].

Подолання цих проблем значною мірою залежить від викладача. Ураховуючи вимоги часу й максимальний орієнтир на результат, прописаний у стандартах з усіх спеціальностей, забезпечити якісний процес викладання англійської мови у вищій школі здатен фахівець, який має достатній рівень володіння англійською мовою для викладання у ВНЗ (рівні C1-C2), володіє сучасними європейськими методиками навчання іноземних мов, а також технологіями продуктивної взаємодії зі студентом, уміє створити сприятливий психологічний клімат у навчанні для забезпечення впевненості студента у власних силах.

Незначна частина викладачів може стверджувати, що володіє всіма вищезазначеними компетентностями, маючи лише базову освіту викладача англійської мови, оскільки мовні, мовленнєві й методичні компетенції змінюються й потребують постійного розвитку й удосконалення. Тому нині Міністерство освіти та науки України значну увагу приділяє підвищенню кваліфікації викладачів і їх мотивуванню до вивчення міжнародного досвіду, участі в міжнародних програмах і проєктах, навчання на тренінгах із провідними методистами країн Євросоюзу та США, отримання міжнародних сертифікатів, що підтверджують рівень володіння англійською мовою (CAE, CPE, IELTS, TOEFL та ін.), та володіння європейськими методиками викладання мов (TKT, CELTA, DELTA та ін.). Із цією метою створено умови для активної співпраці з міжнародними організаціями (Британською Радою, Корпусом Миру США в Україні, освітніми асоціаціями викладачів англійської мови зі США (TESOL) та Великої

Британії (IATEFL) тощо. Крім того, викладачі мають можливість підвищувати професійний рівень, знайомлячись із новітніми методичними розробками на міжнародних освітніх порталах, беручи участь в онлайн-конференціях та вебінарах із методики навчання іноземних мов, спілкуючись із колегами-одномудцями [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Погоджуємося і приєднуємося до висновку вченої Полікарпової Ю. О. про те, що основними новаціями в підходах до викладання англійської мови в Україні, що базуються на європейському досвіді, є відхід від пострадянської методики; дотримання змісту Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, уніфікація рівнів навчання в Україні та світі, відповідність сучасним європейським стандартам мовної освіти відповідно до дескрипторів, за якими визначають рівні володіння англійською мовою (від A1 до C2); компетентсний підхід у навчанні іноземних мов, розвиток компетенцій у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності (читанні, аудіюванні, письмі й говорінні); мінімізація використання рідної мови у процесі комунікації, інтерактивність навчання, динамічність та різноманітність завдань на занятті; максимальне залучення кожного студента у процес опанування мови; вивчення мови за допомогою навчально-методичних комплексів, розроблених групами фахівців-методистів із Великої Британії та США на основі новітніх досліджень; орієнтація на міжнародні екзамени з англійської мови (FCE, CAE, IELTS, TOEFL тощо); чітко визначені критерії, за якими здійснюється оцінювання рівня володіння мовою; діяльнісно-орієнтований підхід, що зумовлює навчання матеріалу, максимально наближеного до реальних життєвих ситуацій та потреб користувачів; завдання з розвитку критичного мислення; зміна ролі викладача та впровадження педагогіки партнерства; активне використання мультимедійних засобів, аудіо- та відеоматеріалів, мережі Інтернет для створення мовленнєвого середовища для студентів, застосування сучасних пристроїв для пошуку та оброблення інформації; організація проєктної роботи студентів, застосування нестандартних і творчих завдань; залучення студентів до культурно-освітніх заходів, що проводяться іноземними мовами в позааудиторний час; участь майбутніх фахівців у програмах обмінів; сприяння навчанню й саморозвитку протягом усього життя [8].

Отже, на даному етапі розвитку науки основними методами навчання іноземних мов в Україні є комунікативний та конструктивістський методи. Інноваційні техніки у вивченні іноземних мов базуються, в основному, на комунікативному підході, інтерактивній та кооперативній моделі навчання.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками наукового пошуку можуть бути такі: вивчення досвіду використання сучасних технологій, методів, форм викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах у країнах Євросоюзу, порівняльний аналіз методів навчання у провідних країнах світу та в Україні тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Альошина О. М. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у ВНЗ. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків, 2012. С. 242–247.
2. Безкоровайна О. В., Мороз Л. В. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острого, 2012. № 25. С. 142–145.
3. Комар О. Класифікація сучасних підходів до навчання англійської мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2022. № 1 (25). С. 82–88.
4. Круглії О. Іншомовна освіта у ВНЗ України та Польщі: досвід і перспективи. *Науковий часопис Інституту Польщі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2018/>.
5. Кудря М. Сучасні методики викладання іноземних мов у вищій школі України. *All Ukrainian scientific-practical magazine «Principal of School Liceum Gymnasium»*. 2021. №1 (86). С. 222–230. URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/163>.
6. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 25.07.2023 за № 898). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini>
7. Печко Н. Інноваційні підходи у викладанні іноземних мов: порівняльний аналіз досвіду України та Польщі. *Науковий часопис Інституту Польщі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018.
8. Полікарпова Ю. О. Сучасні тенденції у викладанні англійської мови в Україні. *Народна освіта*. 2017. № 2 (32). URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

REFERENCES

1. Alioshyna, O. M. (2012). Suchasni metody ta tekhnolohii vykladannia inozemnykh mov u VNZ. [Modern methods and technologies of teaching foreign languages in universities]. Kharkiv. S. 242–247. [in Ukrainian]
2. Bezkorovaina, O. V., Moroz L.V. (2012). Aktualni aspekty komunikativnoi kompetentsii studentiv VNZ. [Actual

aspects of communicative competence of university students]. Ostroh. № 25. S. 142–145. [in Ukrainian]

3. Komar, O. (2022). Klyasyfikatsiia suchasnykh pidkhdov do navchannia anhliiskoi movy. [Classification of modern approaches to teaching English]. Uman. № 1 (25). S. 82–88. [in Ukrainian]
4. Kruhlii, O. (2016). Inshomovna osvita u VNZ Ukrainy ta Polshchi: dosvid i perspektyvy. [Foreign language education in universities of Ukraine and Poland: experience and prospects]. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2018/>. [in Ukrainian]
5. Kudria, M. (2021). Suchasni metodyky vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli Ukrainy. [Modern methods of teaching foreign languages in higher education of Ukraine]. №1 (86). S. 222–230. URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/163>. [in Ukrainian]
6. Metodichni rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakisnoho vyvchennia, vykladannia ta vykorystannia anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy. (2023). [Methodological recommendations for ensuring quality study, teaching and use of the English language in higher education institutions of Ukraine]. Kyiv. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/metodichni-rekomendaciyi-shodo-zabezpechennya-yakisnogo-vivchennya-vikladannya-ta-vikoristannya-anglijskoyi-movi-u-zakladah-vishoyi-osviti-ukrayini> [in Ukrainian]
7. Pechko, N. (2018). Innovatsiini pidkhody u vykladanni inozemnykh mov: porivnialnyi analiz dosvidu Ukrainy ta Polshchi. [Innovative approaches in teaching foreign languages: a comparative analysis of the experience of Ukraine and Poland]. [in Ukrainian]
8. Polikarpova, Yu.O. (2017). Suchasni tendentsii u vykladanni anhliiskoi movy v Ukraini. [Modern trends in teaching English in Ukraine]. Kyiv. № 2 (32). URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФИЛИПСЬКА Віта Іванівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі, методика викладання іноземної мови, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FYLIPSKA Vita Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages of Kharkiv National University of Internal Affairs.

Scientific interests: improvement of educational process in higher education, methodology of teaching a foreign language, history of domestic and foreign pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023 р.

УДК 37.018.1(477-65-21)"18"

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-219-224

РОЄНКО Світлана Олександрівна –кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла ТичиниORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1250-6458>e-mail: s.o.roienko@udpu.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИВАТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито тенденції функціонування приватних навчальних закладів в Україні в кінці ХІХ століття.

Виявлено, що у період 80–90-х років активно починає розвиватися громадська ініціатива (земства, різні товариства) щодо відкриття приватних закладів (початкові, технічні, ремісничі, учительські школи). У цей час поширення набули приватні училища, які переважно мали на меті готувати учнів до вступу в різні навчальні заклади (чоловічі й жіночі гімназії, жіночі інститути, кадетські корпуси та ін.), то якихось уніфікованих програм у цих навчальних закладах не було. Учні готували за програмами тих навчальних закладів, в які вони збиралися вступити.

У цей період почали відкриватися приватні заклади для навчання та виховання євреїв. Єврейські приватні заклади відкривалися з метою надання дітям необхідних знань в єврейському законі, а також щоб полегшити їм перехід в загальні училища.

З'ясовано, що майже у всіх приватних закладах навчання проводилося задовільно, більшість учнів витримували вступні іспити в обрані вищі навчальні заклади. Високо оцінювалося і моральне виховання у цих закладах. Вважалося, що цьому сприяла невелика кількість учнів, що, з одного боку, давало змогу вихователю спостерігати за кожним учнем, а з другого, кожен член колективу прагнув підтримати добру репутацію своїх училищ. Понад те, до училищ вступали діти із сімей, де батьки в домашніх умовах стежили за моральністю і їх поведінкою.

Встановлено, що в розвитку приватних навчальних закладів України наприкінці ХІХ століття спостерігається тенденція підтримки приватної освіти з одночасним посиленням контролю за її діяльністю з боку держави за допомогою законодавства та контролюючих органів. Зокрема держава пішла на певні поступки щодо надання приватним закладам статусу державних. Урядова підтримка приватних закладів знайшла вияв через надання матеріальної допомоги крацям з них. Учні приватних закладів отримали певні пільги щодо відбудовання військової повинності, вступу до університету, вчителі – право на нагороди тощо. Водночас держава тримала під жорстким контролем шкільну приватну освіту через прийняття різних нормативних документів, що регулювали функціонування приватних закладів освіти.

Ключові слова: приватні навчальні заклади, приватні єврейські навчальні заклади.

ROIENKO Svitlana Oleksandrivna –PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1250-6458>
e-mail: s.o.roienko@udpu.edu.ua

FUNCTIONING TRENDS OF PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH CENTURY

The article reveals the trends in the functioning of private educational institutions in Ukraine at the end of the 19th century.

It was revealed that in the period of the 80-90 s, a public initiative (zemstva, various associations) to open private institutions (primary, technical, craft, teachers' schools) began to develop actively. At that time, private schools became widespread, which mainly aimed to prepare students for admission to various educational institutions (male and female gymnasiums, women's institutes, cadet corps, etc.), so there were no unified programs in these educational institutions. Pupils were trained according to the programs of the educational institutions in which they were going to enter.

During this period, private institutions for the education and upbringing of Jews began to be opened. Jewish private institutions were opened with the aim of providing children with the necessary knowledge of Jewish law, as well as to facilitate their transition to general schools.

It was found that in almost all private institutions, education was carried out satisfactorily, most students passed the entrance exams to selected higher educational institutions. Moral education in these institutions was also highly valued. It was believed that this was facilitated by the small number of students, which, on the one hand, enabled the teacher to observe each student, and on the other, each member of the team sought to support the good reputation of their schools. In addition, children from families where parents monitored their morals and behavior at home entered schools.

It was established that in the development of private educational institutions of Ukraine at the end of the 19th century, there was a tendency to support private education with the simultaneous strengthening of control over its activities by the state

with the help of legislation and regulatory bodies. In particular, the state made certain concessions regarding the granting of state status to private institutions. Government support for private institutions was manifested through the provision of material assistance to the best of them. Students of private institutions received certain benefits regarding military service, admission to university, teachers – the right to awards, etc. At the same time, the state kept private school education under strict control through the adoption of various regulatory documents regulating the functioning of private educational institutions.

Key words: private educational institutions, private Jewish educational institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміна соціально-економічних і політичних умов у нашій державі спричинила появу напівдержавних і приватних навчальних закладів, які нині перебувають на етапі активних пошуків шляхів вирішення завдань, які висувають перед ними учні, їхні батьки, суспільство загалом. З огляду на це актуалізується звернення до досвіду минулого, зокрема періоду кінця XIX століття, коли приватні навчальні заклади були досить поширеними. Накопичений досвід взаємодії приватної та державної ланок освіти може стати в нагоді на етапі відродження та розвитку приватної освіти в Україні в умовах пошуку нових смислових орієнтирів та одночасного збереження надбань культуротворчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному контексті різні аспекти приватного шкільництва розкрито у наукових дослідженнях Ю. Агапова, О. Акімкіна, О. Друганової, Н. Коляди, Н. Сейко, С. Роєнко, Л. Русакової, Н. Побірченко, О. Філоненко та ін. Автори наукових розвідок здійснили спробу прослідкувати історію розвитку приватної освіти на території сучасної України, окреслили мережу навчальних закладів та обґрунтували причини поширення різних типів шкіл, висвітлили особливості розвитку приватної освіти в окремих регіонах України у другій половині XIX – на початку XX століття. Водночас різні аспекти генези приватної освіти України потребують подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити тенденції функціонування приватних навчальних закладів в Україні в кінці XIX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 1880 р. приватна освіта вступила у період за якого майже не зазнавала якихось особливих втручань, вона ніби продовжувала жити своїм відокремленим життям, намагаючись зберігати набуті позитивні умови для свого функціонування. Однак таке враження було позірним. Спробуємо в цьому параграфі висвітлити ті тенденції розвитку приватної освіти, які були притаманні для цього періоду її розвитку.

По-перше, впадає в вічі те, що приватні навчальні заклади багато зусиль продовжували спрямовувати на те, аби домогтися тих самих прав, якими володіли державні заклади. Це було викликано тим, що учні державних навчальних закладів мали переваги при вступі в університет (вступали без екзаменів), мали скорочений термін перебування на військовій службі, мали

полегшені умови складання випускних екзаменів. Водночас навіть викладачі приватних закладів не мали тих пільг (при виході на пенсію, право державної служби, нагороди, пенсія, педагогічний стаж), якими користувалися вчителі державних шкіл. А тому на роботу у приватних навчальних закладах часто дивилися як на можливість додаткового заробітку. Це, звичайно, впливало на якість контингенту учнів, на склад педагогічного персоналу, а отже, і на якість навчально-виховного процесу. Тому деякі приватні навчальні заклади навіть намагалися домогтися статусу і права державних.

Заради справедливості треба сказати, що держава і сама не дуже була зацікавлена у тому, щоб приватні навчальні заклади реорганізовувалися в державні. Адже такі зміни потребували державних коштів, яких було завжди недостатньо. Уряд схилився більше до того, аби надавати певні пільги приватним навчальним закладам, які б деякою мірою урівнювали їх у правах. Так, директори, засновники приватних навчальних закладів, попечителі навчальних округів час від часу порушували питання про рівні права вихованців приватних навчальних закладів з державними, скажімо, стосовно пільг щодо військової повинності. Певні поступки у цьому питанні 1875 р. були зроблені, але вони не задовольняли учнів приватних навчальних закладів та їхніх батьків [4, с. 126].

12 лютого 1883 р. відбулося засідання Департаменту Державних законів Державної ради, з приводу означеного питання. Розгорілася широка дискусія, в результаті якої було прийняте відповідне рішення і подане на підпис царю.

Уряд і далі продовжував хоч повільно, але вряди-годи під тиском обставин і громадськості йти на поступки для зрівняння в правах державних і приватних закладів.

Так, зокрема, держава урівноважуючи деякою мірою пільги учнів та вчителів приватних і державних навчальних закладів, дуже добре застосовувала метод «батога і пряника», аби не втратити, а, можливо, навіть посилити контроль за діяльністю приватних навчальних закладів.

Держава тримала під особливим контролем відкриття і закриття приватних закладів. В зв'язку з тим, що частина приватних училищ з різних причин (об'єктивних і суб'єктивних) самовільно закривалися, попечитель Київського навчального округу видав у 1887 р. циркуляр «Про заборону приватним особам закривати утримувані ними училища без відома

навчального начальства». Цим циркуляром попечитель попереджав «власників і власниць приватних училищ», що закривати свої заклади вони можуть лише з відома інспектора народних училищ, а порушники назавжди втратять право знову відкривати їх [5, с. 128].

У період 80–90-х років активно починає розвиватися громадська ініціатива (земства, різні товариства) щодо відкриття приватних закладів (початкові, технічні, ремісничі, учительські школи). Як це водиться, на місцях ця ініціатива сприймалася по-різному: хтось це робив самовільно, хтось, маючи дозвіл, декому забороняли. Тому в суспільстві постало питання: чи можна спеціальні навчальні заклади – учительські школи, ремісничі училища та ін. – довіряти різним товариствам, а не окремим особам.

З метою привернення більшої уваги попечителів до приватних навчальних закладів, в першу чергу, з метою контролю інспекторів народних училищ за роботою приватних навчальних закладів, міністр народної освіти поставив перед попечителями завдання щорічно звітувати про стан приватної освіти.

Відразу після появи цього документа у звітах по навчальних округах почала з'являтися інформація про приватні навчальні заклади з аналізом їх діяльності. Так, зокрема у звіті Київського навчального округу зазначалося: всіх приватних училищ в окрузі на початок 1890 р. було 66; упродовж цього року відкрито було 5 і закрито 3; отже, на 1 січня 1891 р. всіх училищ було 68; крім того, у 1890 р. існувало ремісниче відділення при одній із шкіл III розряду, в місті Києві. Із 68 училищ було: I розряду – 4, всі жіночі, II розряду – 13, з них 1 – чоловіче, 9 жіночих і 37 обох статей; по губерніях ці училища розташовувалися: у Київській – 29, з яких 4 – I розряду (жіночі), 4 – II розряду (1 чоловіче і 3 жіночі) і 21 – III розряду (2 чоловічих, 3 жіночих і 16 обох статей); у Подільській – 6, з яких 4 – II розряду (2 жіночих і 2 обох статей) і 2 – III розряду (обидва обох статей); у Волинській – 5, з яких 1 – II розряду (жіноче) і 4 – III розряду (2 жіночих і 2 обох статей); у Чернігівській – 14, з яких 1 – II розряду (обох статей) і 13 – III розряду (1 чоловіче, 3 жіночих і 9 обох статей) і в Полтавській також 14, з яких: 3 – II розряду (жіночих) і 2 – III розряду (2 чоловічих, 1 жіноче і 8 обох статей). При 22 приватних училищах існували пансіони, а саме: при 3 жіночих закладах I розряду, при 7 жіночих і 2 обох статей II розряду і при 2 чоловічих, 3 жіночих і 5 обох статей III розряду.

Кількість учнів у приватних школах постійно збільшувалася. Так, у 1890 р. «всіх учнів у приватних училищах було 687 хлопчиків і 1203 дівчинки, а всього 1890», а в 1891 р. – вже 2162 [5, с. 132].

Оскільки приватні училища переважно мали на меті готувати учнів до вступу в різні навчальні заклади (чоловічі й жіночі гімназії, жіночі інститути, кадетські корпуси та ін.), то якихось уніфікованих програм у цих навчальних закладах не було. Учні готували за програмами тих навчальних закладів, в які вони збиралися вступити.

Однак, як свідчать джерела, майже у всіх приватних закладах навчання проводилося задовільно, більшість учнів витримували вступні іспити в обрані вищі навчальні заклади. Високо оцінювалося і моральне виховання у цих закладах. Вважалося, що цьому сприяла невелика кількість учнів, що, з одного боку, давало змогу вихователю спостерігати за кожним учнем, а з другого, кожен член колективу прагнув підтримати добру репутацію своїх училищ. Понад те, до училищ вступали діти із сімей, де батьки в домашніх умовах стежили за моральністю і їх поведінкою. Оскільки, як зазначалося, у цей час почала набувати розвитку звітність, то інспектори народних училищ Південно-Західного краю і директори губерній Чернігівської і Полтавської, також попечитель схвально відгукувалися про навчально-виховну роботу багатьох приватних училищ, окремо називаючи Клевські жіночі ремісничі класи III-го розряду (п. Кулицької); 4 училища для дітей обох статей у Києві; 2 жіночих училища I-го розряду в Черкасах і в Смілі, в Умані жіноче училище 3-го розряду; у Волинській губернії в Луцьку – жіноче училище II-го розряду та багато інших, що були розташовані не лише в містах, а навіть на хуторах [5, с. 132].

Як засвідчив звіт Київського навчального округу за 1890 р., в системі приватної освіти з'явилися такі нові типи приватних навчальних закладів, як ремісничі та комерційні училища. Наприклад, у 1890 р. в Києві існувало лише 1 ремісниче училище пані Гогоцької, а в 1893 р. їх стало вже 4. Прикметною є ознака, що такі училища відкривалися не лише у великих містах, а й в невеликих повітових. Так, у містечку Смілі (нині Черкаська область) графи Бобринські відкрили ремісничо-технічне училище, яке являло собою добре організовану професійну школу. Як приклад досконало організованого професійного навчання можна назвати і ремісниче училище п. Гогоцької.

У 1893 р. попечитель Одеського навчального округу звернувся до Міністерства народної освіти з проханням дозволити відкрити друге комерційне училище на приватні кошти. При цьому попечитель заявив, що власник приватного шестикласного чоловічого училища Г. Файг згоден реорганізувати своє училище в комерційне за тієї умови, якщо вчителям і учням будуть надані права як і в урядових навчальних закладах [5, с. 133].

Уряд, Міністерство народної освіти, звичайно, не могли не реагувати на вимоги часу.

Ще в 1869 р. було дозволено відкривати приватні технічні і ремісничі училища, курс навчання яких відповідав повітовим або початковим училищам.

Згодом, урядом було дозволено відкривати комерційні училища. Як і інші приватні навчальні заклади, комерційні прагнули отримати права державних. Міністерство народної освіти на це йшло не дуже охоче, про що свідчить циркуляр Київського навчального округу, в якому наголошувалося, що промислові училища, утримувані земствами, чи приватними особами можуть сподіватися лише на деякі привілеї [6, с. 95].

Не зважаючи на брак привілеїв, популярність цих навчальних закладів зростала. Так, на кінець XIX ст. в країні було вже 115 комерційних училищ, тільки в Києві за три роки їх кількість зросла утричі. Такий сплеск можна пояснити двома тенденціями: перша, затребуваність спеціалістів на ринку праці, а друга, впровадження в навчально-виховний процес нових, прогресивних форм і методів навчання та виховання.

Особливу турботу попечителя Київського навчального округу становили, так звані, приватні «таємні школи», які проводили навчання польською мовою. Це, можна сказати, був виклик на заходи уряду з насадження російської мови в Подільській, Волинській, Київській губерніях Київського навчального округу. Це явище набрало такого масового характеру, що при Міністерстві народної освіти була створена особлива комісія із представників Міністерства народної освіти, Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції [3, арк. 25–26].

У цей період набула поширення така форма підтримки приватної освіти, як матеріальна допомога. Міністерство освіти в своїх офіційних документах не раз висловлювало думку, що не всі приватні навчальні заклади мають достатньо коштів, а рівень навчально-виховної роботи забезпечують високий. Щоб підтримати і зберегти кращі надбання в приватній освіті, «уряд допомагав досягати належного рівня не лише перевірками, інспекторськими оглядами, а й коштами тим, хто цього потребував» [2, с. 154].

Приватна шкільна освіта набувала все більшого поширення. На кінець 1890 р. число приватних навчальних закладів виросло до 69 (в Київському навчальному окрузі). Найбільше було закладів III розряду (4 чоловічих, 9 жіночих та 38 для дітей обох статей), I розряду були представлені 6 жіночими. Разом з тим, після прийняття останнього статуту приватних навчальних закладів 1868 р. минуло майже 30 років. Життя не стояло на місці: воно вимагало нового змісту, форм, методів діяльності приватних навчальних закладів. Уряд намагався реагувати на виклики часу: було прийнято ряд

документів, циркулярів, розпоряджень, які певним чином змінювали законодавчу базу.

З метою упорядкування законів уряду та навчального відомства відносно прав та обов'язків осіб, які працюють у галузі приватної освіти, та полегшення їхньої діяльності у 1893 р. було видруковано Зібрання законів, куди ввійшли постанови, видані з 1828 до 1879 р. Чимало цих постанов втратили свою актуальність, а інколи навіть суперечили новим документам, що часто ставало причиною порушень на місцях, вносило неясність у діяльність приватних закладів, а також у роботу чиновників різних рангів та місцевого керівництва. Тому час від часу видавалися циркулярні розпорядження щодо питань, які потребували уточнення [8, арк. 1–2].

Оскільки освіта загалом, а приватна зокрема, перебувала на стадії зародження, розв'язання потребували питання, які через негнучку бюрократичну систему ставали проблемами, які можна було розв'язати лише на найвищому рівні: чи мають право домашні вчительки утримувати чоловічі приватні навчальні заклади I і II розряду; кому може бути надане право утримувати приватні реальні училища; чи можуть школи малювання і живопису належати до розряду приватних навчальних закладів та ін.

Наприклад, стосовно відкриття приватних реальних училищ циркуляром від 17 грудня 1897 р. давалось пояснення, що такий заклад має право відкривати тільки особа, яка «має посвідчення про закінчення курсу в одному з вищих навчальних закладів» [1, с. 31].

Що стосується шкіл малювання і живопису, то дозвіл на їх відкриття могло дати Міністерство внутрішніх справ.

Попри всі закони, пояснення та уточнення, приватні навчальні заклади дозволяли собі багато відступів та нововведень, удосконалюючи навчально-виховний та управлінський процес. Державні ж органи намагалися пильнувати за цим і регулювати цей процес законодавчо. Попечителя Київського навчального округу турбувало, що велика кількість власників приватних навчальних закладів порушують встановлений порядок прийняття на викладацьку роботу вчителів (ст. 3725) [8]. Тому побачило світ спеціальне роз'яснення «Про порядок призначення викладачів в приватні навчальні заклади» (1900), в якому говорилося, що викладати у приватних навчальних закладах може лише той, хто має здібності і знання, потрібні для тієї науки, якої має намір навчати. При цьому наголошувалося, що навчати вчитель може тільки того предмета, про який має посвідчення. Далі вказувалося, що у вищих трьох класах, а також у приватних училищах другого розряду можуть викладати особи з посвідченням домашнього вчителя чи вчительки. У приватних училищах третього розряду можуть навчати

особи, які мають посвідчення на звання початкового вчителя чи вчительки.

Крім того, в порядку контролю попечитель затребував списки викладачів, їх учительські свідоцтва з вказівкою, який предмет і в якому класі кожний викладає [8].

З метою урегулювання діяльності закладів освіти, де навчалися діти з єврейських родин, 13 листопада 1844 р. було затверджене «Положення про єврейські приватні заклади і домашніх учителів» [6, с. 291]. Цим законом дозволялося паралельно із відкриттям державних закладів для освіти євреїв відкривати й приватні заклади для навчання та виховання. Єврейські приватні заклади відкривалися з метою «надання дітям необхідних знань в єврейському законі», а також щоб «полегшити їм перехід в загальні училища» [6, с. 291]. Заклади освіти повинні були працювати за посібниками, що були схвалені міністерством народної освіти, та підлягали нагляду загального навчального керівництва [6, с. 291]. Засновники та наглядачі від єврейських училищ 1 розряду особливу увагу повинні були приділяти навчальній та виховній складовій. Для того, щоб викладати в приватному училищі, учителі повинні були подати відповідні свідоцтва, що засвідчували рівень їх знань та вміння провадити викладацьку діяльність.

Положенням деталізувалися вимоги щодо відкриття єврейського початкового та другорядного приватного училища.

Спільне навчання дівчаток та хлопчиків у єврейських приватних закладах заборонялося, оскільки це не схвалювалося звичаями віри [5, с. 409].

Окрім вище зазначених документів діяльність єврейських приватних закладів унормовувалася циркулярами, розпорядженнями у яких містилися роз'яснення щодо процедури складання іспитів особами жіночої статі єврейського походження на право займатися приватним навчанням своїх одновірців, щодо відкриття приватних єврейських училищ 3-го розряду для осіб обох статей, порядку заміщення учительських посад, про призначення вчителів єврейських предметів в приватних єврейських училищах, про приїзд в столичні міста учителів-євреїв тощо [6, 306–307]. Зростання освічених жінок серед єврейського населення та їх прагнення сприяти поширенню освіти зумовило затвердження права відкривати жіночі єврейські училища лише особам жіночої статі (1885) [6, с. 301].

Діяльність єврейських приватних училищ перебувала під контролем директорів та інспекторів народних училищ. Проте не зважаючи на постійний нагляд все ж таки утримувачі єврейських приватних училищ вдавалися до певних порушень: не дотримувалися навчальних планів, що були заявлені при отриманні дозволу на відкриття

училища, порушували графік роботи, не дотримувалися режиму дня, до викладання допускалися вчителі, які не мали відповідних свідоцтв. Для того, щоб усунути певні порушення в сфері приватної освіти, попечителем Київського навчального округу у 1898 р. нормативним документом «Про дотримання утримувачами приватних єврейських училищ законів та розпоряджень, що стосуються зазначених училищ» було дано розпорядження провести роз'яснювальну роботу серед засновників єврейських приватних училищ. Наголошувалося, що з тих, хто порушує законодавчі норми, буде стягнуто штраф, а в разі повторного порушення вони підлягатимуть суду [5, с. 410].

Істотне зростання приватних навчальних закладів в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії було відзначене з наприкінці XIX ст. Так, у Єлисаветграді було засновано низку приватних навчальних закладів. Ці заклади створювалися з різною метою – в комерційних цілях, задля благодійності або для реалізації новаторських ідей та певною мірою задовольняли освітні потреби населення. У краї функціонувала розгалужена система шкіл для євреїв. Зауважимо, що єврейське населення Єлисаветградщини було одним із найактивніших в освітній сфері, активність якого упродовж XIX – початку XX ст. виявлялася у створенні різних типів шкіл (хедерів, Талмуд-тор, професійних навчальних закладів) [7].

Отже, в розвитку приватних навчальних закладів наприкінці XIX століття спостерігається тенденція підтримки приватної освіти з одночасним посиленням контролю за її діяльністю з боку держави за допомогою законодавства та контролюючих органів. Зокрема держава пішла на певні поступки щодо надання приватним закладам статусу державних. Урядова підтримка приватних закладів знайшла вияв через надання матеріальної допомоги кращим з них. Учні приватних закладів отримали певні пільги щодо відбування військової повинності, вступу до університету, вчителі – право на нагороди тощо. Водночас держава тримала під жорстким контролем шкільну приватну освіту через прийняття різних нормативних документів, що регулювали функціонування приватних закладів освіти. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у дослідженні особливостей функціонування різних типів навчальних закладів приватного спрямування в різні історичні періоди.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Лаурсон А. М. Частные учебные заведения ведомства Министерства народного просвещения : собрание ныне действующих законоположений и распоряжений о частных учебных заведениях и домашнем обучении. СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912. 338 с.

2. Обзор деятельности Министерства Народного Просвещения за 1879, 1880 и 1881 года. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1887. Ч. 254. С. 62–156.

3. Про видання циркулярів по Волинській області, 1892. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 707. Управління Київського учбового округу. Оп. 159. Спр. 68. 268 арк.

4. Роечко С. О. Розвиток шкільної приватної освіти в Україні (XIX – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Умань, 2014. 292 с.

5. Роечко С. О. Роль приватних навчальних закладів розвитку освіти євреїв (XIX – початок XX століття). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. Вип. 209. С. 407–412.

6. Свод законоположений и распоряжений о частных училищах и домашнем обучении / сост. А. А. Луцкевич. К.: Типография И. Крыжановского и В. Авдюшенко. 1901. 368 с.

7. Філоненко О. В., Акімкін О. М. Розвиток приватної освіти на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття): монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. 256 с.

8. Щодо питань застосування ст. ст. 1472 та 1694 Зведення Законів. Т. XI. Ч. II., вид. 1893 р. до навчальних закладів, на утриманні приватних осіб, 1898. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 707. Управління Київського учбового округу. Оп. 159. Спр. 49. 15 арк.

REFERENCES

1. Laurson, A. M. (1912). *Chastnyye uchebnyye zavedeniya vedomstva Ministerstva narodnogo prosveshcheniya: sobraniye nyne deystvuyushchikh zakonopolozheniy i rasporyazheniy o chastnykh uchebnykh zavedeniyakh i domashnem obuchenii* [Private educational institutions of the Ministry of Public Education: a collection of currently valid laws and regulations on private educational institutions and home education]. SPb.: Tip. M. M. Stasyulevicha. 338 s.

2. *Obzor deyatelnosti Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya za 1879, 1880 i 1881 goda (1887)* [Review of the activities of the Ministry of Public Education for 1879, 1880 and 1881]. *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya*. CH. 254. S. 62–156.

3. *Pro vydannya tsyrkulyariv po Volyns'kiy oblasti, 1892* [About the publication of circulars in the Volyn region, 1892]. *Tsentrал'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy, m. Kyiv*. F. 707. *Upravlinnya Kyuyivs'koho uchbovoho okruhu*. Op. 159. Spr. 68. 268 ark.

4. Royenko S. O. (2014). *Rozvytok shkil'noyi pryvatnoyi osvity v Ukraini (XIX – pochatok XX stolittya)*» [Development of school private education in Ukraine (XIX – beginning of XX century)]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Uman'. 292 s.

5. Royenko, S. O. (2023). *Roľ pryvatnykh navchal'nykh zakladiv rozvytku osvity yevreyiv (XIX – pochatok XX stolittya)* The role of private educational institutions in the development of Jewish education (XIX – early XX centuries). *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky. Kropyvnyts'kyu: TSDU im. V. Vynnychenka*. Vyp. 209. S. 407–412.

6. *Svod zakonopolozheniy i rasporyazheniy o chastnykh uchilishchakh i domashnem obuchenii (1901)* [Code of laws and regulations on private schools and home education] / sost. A. A. Lutskevich. K.: Tipografiya I. Kryzhanovskogo i V. Avdyushenko. 368 s.

7. Filonenko, O. V., Akimkin, O. M. (2022). *Rozvytok pryvatnoyi osvity na Yelysavethradshchyni (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittya)* [The development of private education in the Yelisavetgrad region (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: monohrafiya. Dnipro: Serednyak T. K. 256 s.

8. *Shchodo zastosovannya st. st. 1472 ta 1694 Zvedennya Zakoniv. T. XI. CH. II., vyd. 1893 r. do navchal'nykh zakladiv, na utrymanni pryvatnykh osob, 1898* [Regarding the application of Art. Art. 1472 and 1694 Collection of Laws. T. XI. Part II., ed. 1893 to educational institutions, supported by private individuals, 1898]. *Tsentrал'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy, m. Kyiv*. F. 707. *Upravlinnya Kyuyivs'koho uchbovoho okruhu*. Op. 159. Spr. 49. 15 ark.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОЄНКО Світлана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Наукові інтереси: розвиток приватної освіти, теорія і практика соціальної (соціально-педагогічної) роботи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROIENKO Svitlana Oleksandrivna – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: development of private education, theory and practice of social (social-pedagogical) work.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023 р.

УДК 78.147.091.33.001.102

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-224-229

АКИМОВА Ольга Вікторівна –

доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

e-mail: sopogov@ukr.net

САПОГОВ Микита Володимирович –

доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

e-mail: sopogov@ukr.net

РОМАЩУК Ольга Ігорівна –

асистент кафедри методики навчання іноземних мов

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9091-5949>

e-mail: olga.garnik88@gmail.com

ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

У статті представлено різні точки зору сучасних вітчизняних науковців щодо вирішення проблеми сутності логічного мислення майбутніх учителів як наукової категорії. Логіка розглядається у статті як складова системи наук, що відносяться до інтелектуальної основи суспільств та доведено, що логіка виконує такі функції: світоглядну; пізнавальну; методологічну; евристичну; виховну. Доведено, що логічного мислення є важливим компонентом професійної підготовки майбутнього учителя, а у процесі оволодіння логічними знаннями та ефективного використання їх у практичній діяльності відбувається формування самосвідомості особистості, її інтелектуальне зростання та особистісно-професійне становлення майбутнього учителя, що призводить у подальшому до розуміння взаємозв'язків явищ соціального і професійного життя, до можливості вести аргументовану полеміку з опонентами. У статті розглянуті логічні способи створення наукових понять, для чого використовуються логічні дії, такі як: аналіз, порівняння, синтез, абстрагування, узагальнення. Представлено закони логічного мислення, такі як: закон тотожності, що визначається так: зміст і обсяг думки про певний предмет мають бути чітко визначені і бути незмінними у процесі висловлювання; закон суперечності, відповідно до котрого мислення людини має бути тільки визначеним, точним, несуперечливим, адже не можуть бути істинними одночасно дві протилежні думки стосовно одного предмету в один час, в одному відношенні; закон виключеного третього – це закон, котрий виключає третю особу між двома суперечностями та визначається так: з двох суперечливих суджень одне є істинним, друге – хибним; закон достатньої підстави виражає вимогу доказовості та аргументованості мислення та визначається таким чином: думка є істинною тоді, коли вона підтверджена іншими думками, істинність котрих безсумнівна.

Ключові слова: логічне мислення; майбутні вчителі; наукова категорія; професійна підготовка; розумові операції.

AKIMOVA Olha Viktorivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, professor,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

e-mail: sopogov@ukr.net

SAPOGOV Mykyta Volodymyrovych –

PhD in Education, Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

e-mail: sopogov@ukr.net

ROMASHCHUK Olha Ihorivna –

assistant professor of foreign language teaching methods,

Vinnitsia State Pedagogical University

named after Mykhailo Kotsiubynskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9091-5949>

e-mail: olga.garnik88@gmail.com

LOGICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS AS A SCIENTIFIC CATEGORY

The article presents different points of view of modern domestic scientists regarding solving the problem of the essence of the logical thinking of future teachers as a scientific category. Logic is considered in the article as a component of the system of sciences related to the intellectual basis of society, and it is proved that logic performs the following functions: outlook; cognitive; methodological; heuristic; educational. It has been proven that logical thinking is an important component of the professional training of the future teacher, and in the process of mastering logical knowledge and using it effectively in practical activities, the formation of self-awareness of the individual, his intellectual growth, and the personal and professional development of the future teacher take place, which further leads to an understanding of the relationships between the phenomena of social and professional life and the possibility of conducting a reasoned polemic with opponents. The article discusses logical ways of creating scientific concepts, for which logical actions are used, such as analysis, comparison, synthesis, abstraction, and generalization. The laws of logical thinking are presented, such as: the law of identity, which is defined as follows: the content and volume of thought about a certain subject must be clearly defined and be unchanged in the process of expression; the law of contradiction, according to which a person's thinking should be only defined, precise, and consistent, because two opposite opinions about the same subject in the same way, in the same relation, cannot be true at the same time; and the law of the excluded third, which is a law that excludes a third person between two contradictions and is defined as follows: of two contradictory judgements, one is true, the other is false; the law of sufficient grounds expresses the requirement of evidentiality and argumentation of thinking and is defined as follows: an opinion is true when it is confirmed by other opinions, the truth of which is beyond doubt.

Key words: logical thinking; future teachers; scientific category; professional training; mental operations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування вищої освіти в Україні пов'язано з новими процесами глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграції вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір, впровадженням ідей мобільності всіх суб'єктів освітнього процесу на основі гуманістичної парадигми. Ці нові підходи зумовлюють посилення вимог до підготовки майбутніх учителів і, перш за все, розвитку їх професійного мислення, котре характеризується логічністю, критичністю та креативністю. Логічне професійне мислення дозволить майбутньому вчителю використовувати мислительні операції аналізу, синтезу, систематизації і класифікації в освітньому процесі, формулювати судження, робити умовиводи на основі індукції та дедукції, створювати власні судження, висновки та формулювання, доводити власні думки та приймати ефективні рішення.

Науковці зазначають, що вміння логічно мислити є основою професійної підготовки майбутніх вчителів, про що йдеться у Стандартах вищої освіти України, і взагалі логічне мислення є ознакою особистісно-професійної освіченості та культури вчителя, що виявляється у здатності розв'язувати професійні завдання у власній педагогічній діяльності. вмінням доводити і спростовувати, робити правильні висновки, приймати обґрунтовані, раціональні рішення [1, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування логічного мислення майбутніх учителів досліджували вітчизняні науковці: О. Акімова, С. Нагорняк (формування логічного, критичного та творчого мислення); І. Гулівата, І. Ніколіна (роль логіки у математиці та формуванні конкурентоспроможного фахівця); В. Готинян-Журавльова (методика рішення задач з логіки); Н. Лобач (логічне та кліпове мислення майбутніх фахівців); Л. Месарош, К. Лізак (розвиток логічного та критичного мислення студентів); М. Проценко (логіка для студентів вузів); Н. Мисліцька (формування культури логічного мислення як важливий компонент методичної підготовки майбутнього учителя фізики).

Мета статті: представлення різних точок зору сучасних вітчизняних науковців щодо вирішення проблеми сутності логічного мислення майбутніх учителів як наукової категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логіка як наука виникла більше двох тисячоліть тому, що було зумовлено розвитком пізнавальної діяльності людини. Логіка є складовою системи наук, що відносяться до інтелектуальної основи духовної культури суспільств. На думку науковців, логіка виконує такі функції: *світогляду*, тому що є наукою про закони людського мислення та включена у вирішення

основних філософських проблем, таких як сутність мислення, співвідношення мислення і життєдіяльності; *пізнавальну*, що полягає в логічній обробці емпіричного матеріалу для теоретичного узагальнення даних; *методологічну*, що полягає в розробці певних методів пізнання, створення дедуктивних та індуктивних умовиводів; *евристичну функцію*, що полягає у тому, що логіка сприяє вирішенню теоретичних та практичних проблем; *виховну функцію*, що передбачає підвищення культури мислення, сприяє розвитку чіткого, послідовного і аргументованого мислення [2, с. 47; 3, с. 72].

Н. Мисліцька, яка досліджувала проблему формування культури логічного мислення як важливого компоненту методичної підготовки майбутнього учителя, зазначає, що логічне мислення не дано людині від народження, воно формується у процесі пізнавальної діяльності, самостійного вирішення задач, розвитку творчого мислення. У процесі оволодіння логічними знаннями, що вважаються компонентами культури логічного мислення, їхнього ефективного використання у практичній діяльності відбувається формування самосвідомості особистості, її інтелектуальне зростання та особистісно-професійне становлення майбутнього учителя, що призводить у подальшому до розуміння взаємозв'язків явищ соціального і професійного життя, до можливості вести аргументовану полеміку з опонентами. Автор вважає, що самостійне набуття логічних знань та прийомів їх застосування у професійній діяльності є достатньо проблематичним, тому у процесі методичної підготовки майбутнього учителя доцільно передбачити окремо логічну підготовку, котра б була спрямована на формування логічних знань у студентів та набуття ними методичних умінь. Логічна підготовка найкраще реалізується при підготовці та написанні дипломних і магістерських кваліфікаційних робіт [4].

У межах дослідження логічного мислення як наукової категорії важливим є трактування понятійного апарату роботи. Так, до основних понять логічного мислення науковці відносять – *визначення* – як логічний опис певного поняття у термінах відомих категорій відповідної наукової галузі, що дозволяє відрізнити це поняття від інших у межах системи понять і категорій. Для створення визначення необхідно встановити відношення поняття, що підлягає визначенню, до понять, що вже належать системі. Визначення має бути сформульовано таким чином, щоб можна було встановити, до якого із загальних груп понять (процес, предмет, наслідок, властивість) належить нове поняття. Існують класифікації визначень: залежно від виконуваної функції розрізняють реальні і номінальні; за формою виокремлюють явні (визначення через відові відмінності) і неявні визначення (чітке

виділення визначуваного і визначального поняття) [5, с. 116]. *Логічна операція* – включає два етапи: перший передбачає підведення нового поняття під більш широке родове поняття, що містить певні ознаки нового поняття та визначає коло предметів для нового поняття; другий – це вказівка на видову відмінність, тобто ті ознаки, що відрізняють новий предмет від попередніх предметів певного роду. У формальній логіці науковці виділяють види неявних визначень: *визначення відношення від протилежного*, де визначаються два поняття шляхом вказівки відношення предметів, що позначаються одним терміном, до предметів, котрі позначаються іншим; *остенсивні визначення або вказівка*, де роз'яснюється значення нового поняття через показ предметів, поданих у даному понятті; *опис*, що містить посилання на зовнішні ознаки нового поняття; *характеристика* – це визначення поняття через виокремлення суттєвих відмінних ознак [4].

Поняття – це тип мислення, що відображає суттєві ознаки предметів. Предметами називаються конкретні явища, речі, процеси та їхні властивості, а також відношення між ними; предмети розрізняють ідеальні, матеріальні, духовні; існуючі та мнимі. Поняття мають дві функції: *пізнавальну* – через поняття, що були результатом попереднього пізнання та є основою подальшого пізнання; *комунікативну*, що передбачає використання поняття як засібу спілкування. Поняття характеризується такими властивостями – обсягом і змістом, а саме: *зміст поняття* – це сукупність ознак, що мисляться в понятті, або це низка властивостей, що дозволяють об'єднати множину предметів; *обсяг поняття* – це предмети думки, що включає дане поняття [5, с. 156]. Науковці поділяють *поняття за обсягом* на: загальні та універсальні, де міститься два предмета; одиничні поняття, де мислиться один предмет; нульові поняття – у якому мисляться предмети, котрих ще немає. *За змістом* поняття поділяють таким чином: конкретні, що мають свої відображення; абстрактні поняття, що де мисляться властивості предметів, котрих не існує; позитивні поняття – це поняття, у котрому виражається наявність певних ознак; співвідносне поняття – поняття, де предмет думки передбачає наявність іншого; збірне поняття – це поняття, де група предметів мислиться як єдине ціле. У науковій літературі розрізняють види визначень понять: неявне визначення – це визначення, де відсутні чіткі частини, або визначення тотожні. Види неявних визначень: контекстуальне – це визначення, де контекстом виступає уривок тексту; аксіоматичне – це визначення, де контекстом виступають положення певної теорії, що не потребує обґрунтування; явне – це визначення, що містить у структурі як нове поняття, так і визначальне [6, с. 63].

У науковій літературі розроблено логічні способи формування понять: поняття створюються *стихийно* у повсякденному житті, бувають не чіткими розпливчатими; *наукові поняття* створюються на основі здійснення дослідницької роботи, вони чітко визначені, зміст змінюється під впливом розвитку наукового пізнання. Для створення наукових понять використовуються логічні способи такі як: аналіз, порівняння, синтез, абстрагування, узагальнення [7, с. 15]. *Аналіз* уможливорює виділення ознак предмету, він має на меті вирішення наукових проблем пізнання сутності явищ та законів їх розвитку. *Порівняння* передбачає співставлення предметів задля встановлення їх відмінності або схожості. *Синтез* – це мислене поєднання частин певного предмета, розділеного аналізом, розглядається також як засіб створення поняття протилежного аналізу. Важливо, що у процесі створення понять аналіз і синтез органічно поєднані: без аналізу немає синтезу і навпаки. *Узагальнення* – це мислене виділення предметів, або їх властивостей у певний клас і створення поняття про них, узагальнення розглядається також як процес переходу від одиничного до загального. *Абстрагування* – це мислене виокремлення одних ознак предмета від інших, до видів абстрагування відносять такі: абстракція ототожнювання, ідеалізація [2, с. 98].

Судження також розглядається як форма логічного мислення, адже людина пізнає як загальні ознаки предметів, так і такі, що у безпосередній єдності закріплюються у поняттях. У процесі пізнання є потреба визначити існуючі зв'язки, відношення між предметами, між предметом і ознаками та властивостями предмета. Ці зв'язки та відношення вписуються у процеси мисленні через судження, що є найбільш елементарними логічними формами. У процесі формування суджень здійснюється елементарний акт мислення. Судження, на думку науковців, є формою мислення, що відображає належність ознак предмету та характеризується властивістю істинності або хибності [8, с. 11]. Судження як форма мислення розкриває зв'язок між предметом та його ознаками. М. Проценко визначає судження як форму мислення, котра щось стверджує або заперечує стосовно відношень між предметами та їхніми ознаками. Судження, на думку автора, складається із таких елементів: *суб'єкта судження*, що визначено певним поняттям, де відображено предмет мислення стосовно якого дещо стверджується або заперечується; *предиката судження*, що є поняттям, у якому міститься ознака про належність суб'єкта мислення; *стверджувальна зв'язка*, котра фіксує відношення між предметом і його ознаками [2, с. 103].

Дефініція. Розкриття сутності певного поняття через вказівку на родову та видову ознаки називають визначенням або дефініцією.

Дефініція складається як правило з двох частин: першу – це *дефінієндум*, складає нове поняття, що піддається визначенню, тобто дефініюванню; другу називають *дефінієнсом*, у котрому містяться поняття, за допомогою яких було здійснено визначення. Розрізняють такі види дефініцій: *реальна дефініція*, що розуміється як визначення, котре містить загальні ознаки поняття та характеризується дотриманням структури всім формальним правилам; реальна дефініція включає три підвиди: *генетична дефініція* (розкриває природу явища через опис та містить чинники, що спричинили це явище); *дескриптивна (описова) дефініція* (розкриває природу явища через висвітлення властивих ознак); *акциденційна дефініція* (висвітлює ознаки, що відокремлюють дефінієндум від іншого); *каузальна дефініція* (розкриває природу дефінієндуму через причини явища); *сутнісна дефініція* (розкриває природу явища виходячі із сутності явища); *номінальна дефініція* – цей вид дефініцій визначає назву, котрим окреслюється поняття та має на меті установлення назви як графічно-фонетичного вираження; *експлікація* – це неповне визначення без дотримання всіх формальних вимог щодо дефініцій [5, с. 169]. О. Шепетяк розробив правила побудови дефініцій: 1) поняття має визначатися через найближчі видові та родові відмінності; 2) дефініція має бути співрозмірною, тобто дефінієндум та дефінієс мають бути однаковими за змістом та обсягом; повністю розкривати зміст дефінієндуму; 3) видовою відмінністю має бути ознака, що притаманні тільки даному поняттю; має бути чіткий вибір видових ознак, що розкриває дефінієндум к повній мірі; 4) дефініція потрібна тоді, коли значення дефінієндуму невідоме; 5) дефініція не повинна бути суперечною; 6) дефініція не має містити логічних суперечностей; 7) дефініція має бути ясною і чіткою [9, с. 65].

М. Проценко визначає такі закони логічного мислення: *закон тотожності*, що визначається так: зміст і обсяг думки про певний предмет мають бути чітко визначені і бути незмінними у процесі висловлювання; *закон суперечності*, відповідно до котрого мислення людини має бути тільки визначеним, точним, несуперечливим, адже не можуть бути істинними одночасно дві протилежні думки стосовно одного предмету в один час, в одному відношенні; *закон виключеного третього* – це закон, котрий виключає третю особу між двома суперечностями та визначається так: з двох суперечливих суджень одне є істинним, друге – хибним; *закон достатньої підстави* виражає вимогу доказовості та аргументованості мислення та визначається таким чином: думка є істинною тоді, коли вона підтверджена іншими думками, істинність котрих безсумнівна [2, с. 111].

Деякі науковці говорять про взаємозв'язок логічного та критичного й творчого мислення, потрактовуючи критичне мислення як складний процес, що починається з ознайомлення з новою інформацією і завершується прийняттям рішення та складається з кількох кроків: аналіз наявних точок зору, вибір власної думки; порівняння з іншими ідеями; аргументація на підтримку нової позиції; доведення та прийняття рішення. Творче мислення потрактовується авторами як логічне, самостійне, аналітичне та соціальне, що спрямовано на оптимальне вирішення проблеми та формулювання власного рішення. Воно має особливу структуру (визначення проблеми, підбір інформації, міркування, вибір рішення) і потребує інтелектуальних і комунікативних навичок [10, с. 47; 11, с. 236].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, слід відзначити все зростаючу роль дослідження проблеми розвитку логічного мислення у майбутніх учителів. Розгляд самого феномену «логічного мислення», як важливого компоненту професійного підготовки майбутніх учителів, дозволяє виокремити його сутнісні ознаки, компонентну структуру, різні підходи до визначення основних понять і категорій феномену логічного мислення. Різні аспекти проблеми потребують подальшої розробки та актуалізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гулівата І., Ніколіна І. Роль логіки у математиці та формуванні конкурентоспроможного фахівця. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2020. С. 86–92. URL : <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-57-86-92>.
2. Проценко М. Г. Логіка. Посібник для студентів вузів. Суми, 2005. 252 с.
3. Акімова О. В., Сапогов В. А. Емоційна та інтелектуальна складова творчого мислення: до питання співвідношення понять. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. Дрогобич: «Коло», 2018. Вип. 22 (166). 162 с.
4. Мисліцька Н. А. Формування культури логічного мислення як важливий компонент методичної підготовки майбутнього учителя фізики. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/627042.pdf>.
5. Акімова О. В. Креативність як динамічна особистісна характеристика творчого мислення. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць*. Серія «Педагогічні науки». Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2018. Вип. 39. 270 с.
6. Навчально-методичний посібник до вирішення задач з логіки для студентів заочного відділення філософського факультету та студентів нефілософських факультетів / В. В. Готинян-Журавльова. Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова», 2014. 189 с.
7. Акімова О. В. Деякі питання співвідношення категорій творчості й мислення. *Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск 45. Вінниця, 2016. С. 14–19.

8. Акімова О. В. Структурно-функціональна модель формування творчого мислення майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Випуск 47. Вінниця, 2016. С. 9–14.

9. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.

10. Акімова О. В. Психологічні засади творчого мислення майбутнього вчителя. Зб. наук. праць «Педагогічні науки» № 72. Херсонського національного педагогічного університету. 2016. С. 46–54.

11. Акімова О. В., Нагорняк С. В. Дебати як метод формування критичного та творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку. *Вісник науки та освіти. Серія Педагогіка*. 2023. № 2(8) 2023. С. 770 С. 234–244. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(80\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(80)).

REFERENCES

1. Hulivata, I., & Nikolina, I. (2020). Rol lohiky u matematytsi ta formuvanni konkurentospromozhnoho fakhivtsia [The role of logic in mathematics and the formation of a competitive specialist]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. S. 86–92. URL : <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-57-86-92>. [in Ukrainian]

2. Protsenko, M. H. (2005). Lohika. Posibnyk dlia studentiv vuziv [Logic. A guide for university students]. Sumy. 252 s. [in Ukrainian]

3. Akimova, O. V., & Sapohov, V. A. (2018). Emotsiina ta intelektualna skladova tvorchoho myslennia: do pytannia spivvidnoshennia poniat [Emotional and intellectual component of creative thinking: to the question of the relationship of concepts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Pedahohika». Drohobych: «Kolo»*. 22 (166). 162 s. [in Ukrainian]

4. Myslitska, N. A. (2013). Formuvannia kultury lohichnoho myslennia yak vazhlyvyi komponent metodychnoi pidhotovky maibutnoho uchytelia fizyky [Formation of a culture of logical thinking as an important component of methodical training of a future physics teacher]. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/627042.pdf>. [in Ukrainian]

5. Akimova, O. V. (2018). Kreatyvnist yak dynamichna osobystisna kharakterystyka tvorchoho myslennia [Creativity as a dynamic personal characteristic of creative thinking]. *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Seriiia «Pedahohichni nauky»*. Izmail: RVV IDHU. 39. 270 s. [in Ukrainian]

6. Hotynian-Zhuravlova, V. V. (2014). Navchalno-metodychnyi posibnyk do vyrishennia zadach z lohiky dlia studentiv zaochnoho viddilennia filozofskoho fakultetu ta studentiv nefilozofskykh fakultetiv [Educational and methodological guide to solving problems in logic for students of the correspondence department of the philosophy faculty and students of non-philosophy faculties]. Odesa. 189 s. [in Ukrainian]

7. Akimova, O. V. (2016). Deiaki pytannia spivvidnoshennia katehorii tvorchosti y myslennia [Some

issues of correlation between categories of creativity and thinking]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. 45. Vinnytsia. S. 14–19. [in Ukrainian]

8. Akimova, O.V. (2016). Strukturno-funktsionalna model formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia [Structural and functional model of formation of creative thinking of the future teacher]. *Naukovyi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. 47. Vinnytsia. S. 9–14. [in Ukrainian]

9. Shepetiak, O. M. (2015). Lohika. Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Logic. Textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: Feniks, 256 s. [in Ukrainian]

10. Akimova, O. V. (2016). Psykholohichni zasady tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia [Psychological principles of creative thinking of the future teacher]. *Zb. nauk. prats «Pedahohichni nauky» № 72. Khersonskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. S. 46–54. [in Ukrainian]

11. Akimova, O. V., & Nahorniak, S. V. (2023). Debaty yak metod formuvannia krytychnoho ta tvorchoho myslennia u ditei molodshoho shkilnoho viku [Debate as a method of forming critical and creative thinking in children of primary school age]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriiia Pedahohika*. № 2 (8). S. 234–244. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(80\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(80)). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АКІМОВА Ольга Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: логічне мислення майбутніх учителів як наукова категорія.

САПОГОВ Микита Володимирович – доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: логічне мислення майбутніх учителів як наукова категорія.

РОМАЩУК Ольга Ігорівна – асистент кафедри методики навчання іноземних мов Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: логічне мислення майбутніх учителів як наукова категорія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

AKIMOVA Olha Viktorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: logical thinking of future teachers as a scientific category.

SAPOGOV Mykyta Volodymyrovych – PhD in Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: logical thinking of future teachers as a scientific category.

ROMASHCHUK Olha Ihorivna – assistant professor of foreign language teaching methods, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi.

Scientific interests: logical thinking of future teachers as a scientific category.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023 р.

УДК 769. 023.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-230-234

ПРИМА Дмитро Анатолійович –доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії
і методики початкової освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

e-mail: primad35@ukr.net

ГАЦ Георгій Опанасович –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-9219>

e-mail: gansgeorgiy@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ

У статті проаналізовано деякі теоретичні аспекти питання організації групової взаємодії старшокласників у командних видах спорту. Для термінологічної чіткості внесено уточнення щодо трактування понять «групової взаємодія» через аналіз ключової компоненти «взаємодія», що впродовж тривалого часу розглядається у багатьох науках, «команда», «командотворення» як системи заходів із формування та розвитку груп до рівня команд. Групової взаємодія характеризується як атрибутивна ознака групової діяльності, її процесуальна сторона, система безпосередніх, взаємозумовлених дій учасників певної реальної соціальної групи, спрямованих на реалізацію цілей групової діяльності. Акцентовано, що сучасний спорт є не лише тренувальною і змагальною працею, але й спільною колективною діяльністю, зокрема, у командних видах спорту, які об'єднують у собі прагнення до високого спортивного результату, розвиток фізичних, морально-вольових якостей, здібностей особистості, організований спосіб життя, колективістський характер. Зазначено, командні види спорту – це завжди виклики, перемоги й поразки, що сприяє розвитку у старшокласників емоційної стійкості, оскільки зіткнення з труднощами на спортивному полі допомагає їм розвивати силу, наполегливість і позитивне ставлення до невдач. Окрім цього, командні види спорту сприяють розвитку сильних рис характеру особистості. Наголошено, що для успіху групової взаємодії у спортивній команді великого значення набувають соціально-психологічні умови її діяльності, де головним є ототожнення членами команди особистісних і групових цілей та інтересів і почуття взаємної відповідальності за дії кожного. Актуалізовано необхідність звернення уваги на вагомий роль спорту загалом, і зокрема командних видів спорту, у вихованні морально-вольових якості особистості старшокласника, що виявляється у формуванні характеру, мужності, почуття відповідальності, колективізму, ідеалів «чесної гри» тощо й слугує підставою для окреслення перспективи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: групової взаємодія, команда, командотворення, командні види спорту, спільна колективна діяльність, спорт, старшокласники.

PRIMA Dmytro Anatoliyovych –Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department
of Theory and Methodology of Primary Education

at Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>

e-mail: primad35@ukr.net

GAC Georgy Opanasovich –Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Special and Inclusive Education

at Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-9219>

e-mail: gansgeorgiy@gmail.com

ON THE ISSUE OF ORGANIZING GROUP INTERACTION OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN TEAM SPORTS

The article analyzes some theoretical aspects of the organization of group interaction of high school students in team sports. For terminological clarity, the interpretation of the concepts of "group interaction" has been clarified through the analysis of the key component "interaction", which for a long time has been considered in many sciences, "team", "team building" as a system of activities for the formation and development of groups to the level of teams. It is emphasized that modern sport is not only training and competitive work, but also a joint collective activity, in particular, in team sports, which combine the desire for a high sports result, the development of physical, moral and willpower qualities, personal abilities, organized way of life, collectivist character. It is noted that team sports are always challenges, victories and defeats, which contributes to the development of emotional stability in high school students, since facing difficulties on the sports field helps

them develop strength, perseverance and a positive attitude to failure. In addition, team sports contribute to the development of strong personality traits. It is emphasized that for the success of group interaction in a sports team, the socio-psychological conditions of its activity are of great importance, where the main thing is identification of personal and group goals and interests by team members and a sense of mutual responsibility for everyone's actions. The need to pay attention to the important role of sports in general, and team sports in particular, in the education of the moral and volitional qualities of a high school student's personality, which is manifested in the formation of character, courage, sense of responsibility, collectivism, ideals of "fair play", etc., and serves as a basis for outlining the perspective further scientific investigations.

Key words: group interaction, team, team building, team sports, joint collective activity, sports, high school students.

*Зібратися разом – це початок.
Залишатися разом – це прогрес.
Працювати разом – це успіх*
Генрі Форд

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення перед людством постає багато складних проблем, розв'язання яких потребує об'єднання людських ресурсів, згуртованості у колективі. Як слушно відзначає П. Горностай, «серед розмаїття соціально-психологічних явищ одним із найпоширеніших є групова взаємодія» [8, с. 5]. Відтак, питання організації групової взаємодії в сучасних умовах належить до важливих і водночас недостатньо розроблених міждисциплінарних проблем.

Сучасний спорт є не лише тренувальною і змагальною працею, але й спільною колективною діяльністю, зокрема, у командних видах спорту, що об'єднують у собі прагнення до високого спортивного результату, розвиток фізичних, морально-вольових якостей, здібностей особистості, організований спосіб життя, колективістський характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями студіюються різні підходи до вивчення групової взаємодії (В. Агеєв, П. Горностай, О. Коробанова, О. Саркісова та ін.); теорії і методики організації групової взаємодії здобувачів освіти в командних видах спорту (О. Біда, О. Шевченко, О. Сирожко, В. Візавер, К. Шовш та ін.) [1]; спортивної підготовки (на прикладі ігрових видів спорту) (В. Костюкевич); сучасних ігрових видів спорту (Т. Вознюк). Однак, проблема організації групової взаємодії, зокрема, старшокласників, у командних видах спорту в сучасній літературі вивчена недостатньо, що й зумовлює актуальність порушеного питання.

Мета статті: проаналізувати деякі теоретичні аспекти питання організації групової взаємодії старшокласників у командних видах спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для термінологічної чіткості вважаємо за необхідне, передусім, внести деякі уточнення щодо трактування поняття «групова взаємодія» через аналіз ключової компоненти «взаємодія», що впродовж тривалого часу розглядається у багатьох науках. Так, у філософії термін «взаємодія» характеризується як універсальна властивість усього існуючого світу речей і явищ у їх взаємній зміні, впливові одного на інших [10,

с. 77-78]. Із суспільних позицій взаємодія трактується як система зв'язків і взаємодій між індивідами, соціальними групами, сукупність усіх соціальних відносин [11, с. 72].

Як зауважує В. Москаленко, взаємодію можна розглядати в двох аспектах. По-перше, як контакт двох або більше осіб, що має своїм результатом взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків, настанов. По-друге, як взаємно зумовлених індивідуальних дій, що пов'язані циклічною причинною залежністю. В цьому аспекті, наголошує вчена, поняття «взаємодія» використовується для визначення способу реалізації спільної діяльності, мета якої зумовлює взаємне узгодження індивідуальних дій, розподіл і кооперацію функцій [7, с. 444].

Конструктивною нам видається позиція О. Саркісової, яка на підставі проведеного аналізу пропонує визначення групової взаємодії, що поєднує педагогічне, соціологічне та психологічне розуміння сутності цього поняття як атрибутивної ознаки групової діяльності, її процесуальної сторони, системи безпосередніх, взаємозумовлених дій учасників певної реальної соціальної групи, спрямованих на реалізацію цілей групової діяльності [9].

Звертаємо увагу на те, що спорт висуває жорсткі вимоги до ефективності індивіда, зокрема у груповій діяльності. При цьому у групових видах спорту провідне значення для команди набуває феномен групової ефективності, який розуміється як функційне розширення індивідуальної ефективності, хоч і не еквівалентне сумі індивідуальних самоефективностей групи. Водночас групову ефективність почали розуміти як переконання групи у власних можливостях організувати й виконувати спільні дії, необхідні для досягнення результату [3]. У цьому ракурсі поняття «група» характеризується як обмежена за величиною спільність, яка виділяється з соціального цілого, або об'єднання людей, пов'язаних участю в якомусь виді діяльності, заснованому на системі відносин. Група повинна володіти низкою ознак, а саме: характер виконуваної діяльності, загальна (групова) мета діяльності, загальні для групи форми контролю, рівень розвитку тощо.

У площині порушеної проблеми вважаємо конструктивною думку М. Візтей та Д. Качуровського, які звертають увагу на той факт, що в багатьох видах спорту вміння бути гармонічним у відносинах з оточуючими людьми і середовищем є важливим чинником високого

результату. «Я повинен тонко відчувати товариша по команді і підтримувати групу як гармонійне ціле в спортивних іграх. Я повинен максимально точно сприймати стан партнера і бути з ним в практичному розумінні «одним цілим». Я мушу у більшості індивідуальних видів спорту безпомилково відчувати особливості оточуючого середовища, вміти відгукуватися на його вимоги і чинити при виконанні мною вправи на нього вплив» [2, с. 30].

Щодо поняття «команда», то, за Г. Ложкіним, цей феномен характеризується низкою ознак, основними з яких є такі:

- команда складається з трьох або більше осіб;

- члени команди, відповідно до відведеної їм ролі, беруть участь, у міру своєї компетентності, у спільному досягненні поставлених цілей;

- команда має свою індивідуальність, своє обличчя, що не завжди збігається з індивідуальними якостями її членів;

- для команди характерний високий ступінь контактів усередині, в ній переважають неформальні відносини;

- команда має ясну, впорядковану структуру, зорієнтовану на досягнення поставлених цілей і виконання певних завдань;

- команда періодично оцінює свою ефективність;

- команда – довгострокова група, вона не може бути короткочасною, оскільки її основні характеристики не встигнуть одержати розвиток;

- команда для її учасників обов'язково є як групою членства, так і референтною групою. (Референтною є група, норми якої людина приймає для себе, хоча учасником її може й не бути. Групи членства – це група, членом якої є особа, але норми її може й не приймати. Команда – це група, кожен учасник якої не може не приймати її норм) [6].

Ми погоджуємося з думкою вчених [1; 4], що у такому ключі особливої актуальності набуває питання командотворення як системи заходів із формування та розвитку груп до рівня команд. Насамперед, йдеться про високу продуктивність праці та конструктивність взаємин. Загалом виокремлюються два тенденційно відмінних підходи до командотворення – «діяльніснотворчий», зорієнтований на оптимізацію процесу командної праці, та «взаєминнотворчий», фокусований на налагодженні та розбудові конструктивних взаємин між членами команди. Звісно, командотворення неможливе поза контекстом тієї діяльності, яка об'єднує групу, і для зростання продуктивності якої, власне, і створюється команда, однак не може зводитись лише до перетворень у ній. Ефект командної праці, як значно вища ефективність спільних зусиль, у порівнянні з сумою індивідуальних – є

феноменом, виникненню та зростанню якого сприяє ціла низка умов, насамперед пов'язаних із специфікою взаємин у командах [4, с.5].

Існує думка, що поняття «командотворення» або тимбілдинг (від англ. teambuilding – побудова команди) – термін, що часто використовується для створення групи людей, націлених на досягнення єдиного результату, які працюють злагоджено як єдиний організм; процес цілеспрямованого формування особливого способу взаємодії людей в організації, що дозволяє ефективно реалізовувати їх енергетичний, інтелектуальний і творчий потенціал [5].

Слід відзначити, що участь старшокласників у командних видах спорту на засадах групової взаємодії дає їм масу переваг, які виходять за межі фізичної підготовки, позаяк забезпечують унікальні можливості для особистого зростання, соціального розвитку та набуття цінних життєвих навичок. При цьому у командній обстановці гравці вчаться працювати над спільною метою, що сприяє розвитку почуття причетності та прищеплює дух товариськості, який виходить за межі спортивного поля.

Зауважимо, командні види спорту – це завжди виклики, перемоги й поразки, що сприяє розвитку у старшокласників емоційної стійкості, оскільки зіткнення з труднощами на спортивному полі допомагає їм розвивати силу, наполегливість і позитивне ставлення до невдач. Окрім цього, командні види спорту сприяють розвитку сильних рис характеру особистості.

Для успіху групової взаємодії у спортивній команді великого значення набувають соціально-психологічні умови її діяльності. За твердженням Г. Ложкіна, командний дух, сприятливий соціально-психологічний клімат, творча атмосфера, взаєморозуміння, довіра, згода і взаємодопомога досягаються при дотриманні певних умов. Головна – ототожнення членами команди особистісних і групових цілей та інтересів і почуття взаємної відповідальності за дії кожного. При дотриманні цієї умови, наголошує вчений (ми погоджуємося з автором), виникає так званий синергетичний ефект, коли фізичні й інтелектуальні зусилля одного множаться на зусилля інших, і згуртована команда спроможна вирішувати завдання, непосильні для звичайної групи [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, нами проаналізовано деякі теоретичні аспекти питання організації групової взаємодії старшокласників у командних видах спорту. Внесено уточнення щодо трактування понять «групова взаємодія» через аналіз ключової компоненти «взаємодія», що впродовж тривалого часу розглядається у багатьох науках, «команда», «командотворення». Наголошено, що для успіху групової взаємодії у спортивній команді великого значення набувають соціально-психологічні умови її

діяльності, де головним є ототожнення членами команди особистісних і групових цілей та інтересів і почуття взаємної відповідальності за дії кожного. Відтак, актуалізується необхідність звернення уваги на вагому роль спорту загалом, і зокрема командних видів спорту, у вихованні морально-вольових якості особистості старшокласника, що виявляється у формуванні характеру, мужності, почуття відповідальності, колективізму, ідеалів «чесної гри» тощо з чим, власне, ми й пов'язуємо перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біда О. А., Шевченко О. В., Сирожко О. В., Візавер В. А., Шовш К. С. Теорія і методика організації групової взаємодії здобувачів освіти в командних видах спорту. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2023. № 14 (1). С. 16–23.
2. Візитей М., Качуровський Д. Спорт вищих досягнень і його соціально-культурна місія в нових умовах розвитку суспільства. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 12. С. 27–31.
3. Войтенко С. М. Психолого-педагогічні засади регуляції спільної діяльності спортивних команд із різним типом взаємодії: автореф. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.01; ЛДУФК. Львів, 2017. 23 с.
4. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
5. Командна робота – запорука успіху. Методичні рекомендації працівникам клубних закладів. КЗ «Сумський обласний науково-методичний центр культури і мистецтв Сумської обласної ради»: URL : <https://cnt.sumy.ua/wp-content/uploads/komandna-robota.pdf>
6. Ложкін Г. Спортивна команда як суб'єкт сумісної діяльності. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наукових праць. 2006. Вип. 1. Режим доступу: URL : [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/ Soc_Gum%20/Fkszn/2006-01/06lgessd.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Fkszn/2006-01/06lgessd.pdf)
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр навчальної літератури. 2005. 624 с.
8. Оптимізація групової взаємодії в малих групах : посібник / П. П. Горностай, Л. Г. Чорна, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка, Г. В. Циганенко; за наук. ред. П. П. Горностая; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 126 с.
9. Саркісова О. Ю. Сутність поняття «групова взаємодія» як соціальної, психологічної та педагогічної категорії. Ел. ресурс: URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13593/Sarkisova.pdf?sequence=1>
10. Філософський енциклопедичний словник. К. : Арабіс, 2002. 744 с.
11. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручник. К.: Центр навчальної літератури. 2008. 224 с.

REFERENCES

1. Bida, O. A., Shevchenko, O. V., Syroiezhko, O. V., Vizaver, V. A., Shovsh, K. S. (2023). Teoriia i metodyka orhanizatsii hrupovoi vzaiemodii zdobuvachiv osvity v komandnykh vyдах sportu [Theory and methods of organizing group interaction of students in team sports]. *Humanitarni studii: pedahohika, psykholohiia, filosofia*, №14 (1). S. 16–23. URL: <http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog123> [in Ukrainian]

2. Vyzitei, M., Kachurovskiy, D. (2009). Sport vyshchychk dosiahnen i yoho sotsialno-kulturna misiia v novykh umovakh rozvytku suspilstva [Sports of the highest achievements and its social and cultural mission in the new conditions of the development of society]. *Pedahohhika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. № 12. S. 27–31. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-12/09vnnscsd.pdf> [in Ukrainian]
3. Voitenko, S. M. (2017). Psykholoho-pedahohichni zasady rehuliatzii spilnoi diialnosti sportyvnykh komand iz riznym typtom vzaiemodii [Psychological and pedagogical principles of regulation of joint activity of sports teams with different types of interaction]: avtoref. ...kand. nauk z fiz. vykhovannia i sportu: 24.00.01; LDUFK. Lviv, 23 s. URL: https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/10534/1/Voytenko_S_M.pdf [in Ukrainian]
4. Horbunova, V. V. (2014). Psykholohiia komandotvorennya: Tsinnisno-rolovyi pidkhid do formuvannia ta rozvytku komand [Psychology of team building: A value-role approach to the formation and development of teams]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 380 s. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/1044> [in Ukrainian]
5. Komandna robota – zaporuka uspikhu. Metodychni rekomendatsii pratsivnykam klubnykh zakladiv [Teamwork is the key to success]. KZ «Sumskiy oblasnyi naukovometodychnyi tsentr kultury i mystetstv Sumskoi oblasnoi rady» URL: <https://cnt.sumy.ua/wp-content/uploads/komandna-robota.pdf> [in Ukrainian]
6. Lozhkin, H. (2006). Sportyvna komanda yak subiekt sumisnoi diialnosti [Sports team as a subject of joint activity]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii. Zb. naukovykh prats. Vyp. 1*. URL: https://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Fkszn/2006-01/06lgessd.pdf [in Ukrainian]
7. Moskalenko, V.V. (2005). Sotsialna psykholohiia [Social Psychology]: pidruchnyk. K.: Tsentr navchalnoi literatury., 624 s. URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/sotcialna_psihologija-Moskalenko.pdf?id=eeaca583-dece-4a52-a543-d6527cb34b6e [in Ukrainian]
8. Optyimizatsiya hrupovoyi vzayemodiyi v malykh hrupakh (2020). [Optimizing group interaction in small groups]: posibnyk / P. P. Hornostay, L. H. Chorna, O. L. Korobanova, O. T. Pletka, H. V. Tsyhanenko ; za nauk. red. P. P. Hornostaya [Optimization of group interaction in small groups]; Natsional'na akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi. Kropyvnyts'kyu: Imeks-LTD, 126. URL: <https://ispp.org.ua/2021/12/30/posibnik-optimizatsiya-grupovo%20d1%97-vzayemodi%20d1%97-v-malix-grupax/> [in Ukrainian]
9. Sarkisova, O.Iu. Sutnist poniattia «hrupova vzaiemodii» yak sotsialnoi, psykholohichnoi ta pedahohichnoi katehorii [The essence of the concept of "group interaction" as a social, psychological and pedagogical category]. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13593/Sarkisova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
10. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. K.: Arabis, 744 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011096> [in Ukrainian]
11. Filonenko, M. M. (2008). Psykholohiia spilkuvannia: pidruchnyk [Psychology of communication]. K.: Tsentr navchalnoi literatury, 224 s. URL: https://lkkeip.at.ua/_ld/0/24_--_.pdf https://lkkeip.at.ua/_ld/0/24_--_.pdf [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Дмитро Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики

початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців до групової взаємодії в командних видах спорту.

ГАЦ Георгій Опанасович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

Наукові інтереси: адаптивне фізичне виховання, професійна підготовка майбутніх фахівців до групової взаємодії в командних видах спорту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Dmytro Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory

and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future specialists for group interaction in team sports.

GAC Georgiy Opanasovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: adaptive physical education, professional training of future specialists for group interaction in team sports.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-234-238

ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович –

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9498-7509>

e-mail: o1123@ukr.net

**ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

У роботі розглянуто дидактичні можливості комп'ютерних засобів навчання та електронних освітніх ресурсів як засобу підвищення ефективності навчання іноземної мови. Показано, що інтенсивний розвиток інформаційних технологій створив передумови для появи нової наукової дисципліни – електронної лінгводидактики, яка досліджує особливості та закономірності розвитку процесу іноземної підготовки в нових умовах глобального інформаційно-освітнього середовища. Доведено, що в умовах сьогодення електронні освітні ресурси дозволяють ефективно вирішувати низку дидактичних завдань у таких видах іноземної навчальної діяльності, як представлення навчальної інформації, контроль засвоєння навчального матеріалу, формування мовленнєвих навичок та вмінь. Істотною перевагою використання програмних інструментів нового покоління є можливість для викладачів самостійно створювати електронні освітні ресурси, які дають змогу реалізувати власні дидактичні та методичні ідеї у новому, цифровому, форматі. Схарактеризовано переваги автоматизованих навчальних комплексів у плані забезпечення здобувачів освіти оптимальними умовами для іноземної діяльності та формування у них основних практичних умінь та навичок у різних видах іноземної мовленнєвої діяльності. Обґрунтовано, що основним завданням автоматизованих навчальних комплексів має бути надання допомоги здобувачам вищої освіти щодо усвідомленого здійснення комплексної самоіндивідуалізації за мотивувальними, навчальними, розвивальними і формувальними функціями іноземної освіти. Показано, що важливу роль в удосконаленні методичного аспекту навчання іноземної мови відіграють електронні підручники, гіпертекстова структура яких забезпечує вільний доступ до необхідної довідкової, словникової чи енциклопедичної інформації, а також дає змогу користувачеві самостійно обирати оптимальну траєкторію вивчення навчального матеріалу, спосіб його викладення та зручний темп роботи у відповідності з психофізіологічними особливостями свого сприйняття. Таким чином, використання електронних освітніх ресурсів надає можливість сформувати новий, автономний, тип здобувача освіти, здатного бути суб'єктом власної іноземної діяльності.

Ключові слова: електронні освітні ресурси, здобувачі вищої освіти, іноземна підготовка, електронна лінгводидактика, автоматизовані навчальні комплекси, електронні підручники.

SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Foreign Languages and
Cross-cultural Communication of Simon Kuznets
Kharkiv National Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9498-7509>

e-mail: o1123@ukr.net

USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN THE COURSE OF TEACHING UNIVERSITY STUDENTS A FOREIGN LANGUAGE

In the paper the didactic possibilities of computer learning tools and electronic educational resources as a means of increasing the effectiveness of foreign language learning are analysed. It is shown that the intensive development of information technologies has created prerequisites for the emergence of a new scientific discipline – Electronic Linguodidactics, which researches the peculiarities and patterns of the development of the process of foreign language training in the new conditions of the global information- and educational environment. It is proved that at present, electronic educational resources make it possible to effectively solve a number of didactic tasks in such types of foreign language educational activities as presentation of learning information, control of learning material acquisition, formation of speaking skills. A significant advantage of using software tools of the new generation is the possibility for teachers to autonomously create electronic educational resources that enable implementing their own didactic and methodical ideas in a new, digital format. The advantages of automated educational complexes in terms of providing university students with optimal conditions for foreign language activities and forming their basic practical skills in various types of foreign language speaking activities are characterized. It is substantiated that the main task of automated educational complexes should be providing assistance to students as for the conscious implementation of complex self-individualization according to the motivational, educational, developmental and formative functions of foreign language education. It is demonstrated that an important role in improving the methodical aspect of foreign language learning is played by electronic textbooks, the hypertext structure of which provides free access to the necessary reference-, dictionary- or encyclopedic information, and also allows the user to independently choose the optimal trajectory of studying the learning material, the way it is presented, and a comfortable pace of work in accordance with the psychophysiological features of their perception. Thus, the use of electronic educational resources provides an opportunity to form a new, autonomous, type of the university student capable of being the subject of his/her own foreign language activity.

Keywords: *electronic educational resources, university students, foreign language training, Electronic Linguodidactics, automated educational complexes, electronic textbooks.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Цілі та завдання сучасної вищої школи передбачають оволодіння здобувачами освіти базовими фаховими знаннями та вміннями, в тому числі й іншомовними, які в контексті глобалізацій них процесів набувають особливої актуальності для фахівців будь-якої галузі. Як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика, нові можливості для підвищення якості процесу навчання іноземної мови відкриваються завдяки впровадженню в освітній процес сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які мають значний дидактичний потенціал, що дозволяє мотивувати студентів, відкриваючи нові можливості для розвитку та вдосконалення освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової та науково-педагогічної літератури показав, що питання інформатизації як освітньої діяльності взагалі, так і іншомовної зокрема, є однією із фундаментальних проблем сучасної вітчизняної і зарубіжної науки. Так, особливості застосування інформаційних технологій у навчанні іноземної мови схарактеризовано в дослідженнях Є. Долинського, І. Костікової, Л. Морської, К. Бітті (K. Beatty), Б. Гаваліс (B. Gavalis), М. Шарплс (M. Sharples). Широке коло питань щодо підвищення ефективності самостійної іншомовної навчальної діяльності засобами інформаційних технологій розглядалося Є. Співаковською-Ванденберг, Дж. Герштейном (J. Gerstein), Дж. Граусом (J. Graus), Р. Райсом (R. Rice), Д. Шмітом (D. Schmit), М. Томасом (M. Thomas), С. Вілером (S. Wheeler). Можливості вивчення іноземної мови в умовах

віртуальної реальності й кіберпростору розглянуто в роботах Б. Моїсеєва, М. Концевого.

Мета статті – розглянути дидактичні можливості комп'ютерних засобів навчання та електронних освітніх ресурсів як засобу підвищення ефективності навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає сумнівів, що у ХХІ столітті в умовах становлення нового інформаційного суспільства, в якому основним продуктом виробництва і споживання є інформація, освітні потреби особистості вже не можуть бути повною мірою задоволені виключно шляхом використання традиційних друкованих навчальних матеріалів. Глобальною закономірністю педагогічної науки стали комп'ютеризація та електронізація навчального процесу в межах формування інфоосфери на основі сучасних систем перероблення і передачі інформації, баз загальнолюдських знань і даних, програмних засобів.

Необхідно підкреслити, що в Україні, як і в більшості країн світу, питання модернізації освіти, пов'язані з її всебічною інформатизацією з метою підготовки й адаптації молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, широко обговорюються та вирішуються на законодавчому рівні. Так, у міжнародних документах, зокрема, Стандартах ЮНЕСКО щодо інформатизації освіти [1], а також у низці державних нормативних документів України пріоритетними напрямками розвитку освіти у ХХІ столітті проголошується впровадження сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій в освітній процес для його вдосконалення і забезпечення доступності та якості освіти [2].

Станом на сьогодні, внаслідок переходу до нових форм і технологій роботи з інформацією, значною мірою модифіковано методологічну й методичну парадигму як освіти взагалі, так і теорію навчання іноземної мови, зокрема. Так, динамічний розвиток інформаційних технологій створив передумови для розроблення та функціонування цифрового формату освітнього контенту, що відзначається значним спектром методичних і дидактичних інновацій. Глибоке переосмислення сутності означеного процесу призвело до суттєвих змін у загальній теорії навчання – дидактиці, а також стало поштовхом для започаткування нового наукового напрямку в педагогіці – електронної дидактики (eDidactics) – «галузі сучасної дидактики, що досліджує закони, закономірності, принципи та засоби електронного навчання, які застосовуються з метою дистанційного набуття компетентностей» [3, с. 177].

Свою чергою, інноваційним науково-методичним напрямом у навчанні іноземної мови стала нова наукова дисципліна, що досліджує особливості й закономірності розвитку процесу іншомовної підготовки в нових умовах глобального інформаційно-освітнього середовища, – електронна лінгводидактика, яка об'єднала дидактичні, методичні та інформаційні компоненти в єдину методологічну систему [4].

Основне призначення електронної лінгводидактики полягає в забезпеченні, на основі інтеграції досвіду традиційної методики навчання мови з технологічними перевагами інформаційних технологій, теоретичної та методичної бази для навчання іноземних мов у нових умовах інформаційного суспільства. Тож, беззаперечним є те, що в реаліях сьогодення одним із шляхів вирішення проблеми навчально-методичного забезпечення педагогічної системи навчання іноземних мов має стати широке впровадження інформаційних технологій, які здатні кардинально змінити характер процесу освіти, розширити його можливості, забезпечити універсальний і дистанційний доступ до необмеженої кількості автентичної інформації іноземними мовами, скорегувати існуючі та створити нові форми і способи іншомовної діяльності, сформувати або трансформувати певні якості майбутнього фахівця у процесі його академічної підготовки в динамічних умовах глобалізованого світу і забезпечити успішну діяльність в умовах інформатизації суспільства.

Загальновідомо, що електронні засоби навчання дозволяють більш ефективно вирішувати низку дидактичних завдань у різних видах навчальної діяльності, зокрема:

1. У процесі представлення навчальної інформації:

- комп'ютерна візуалізація навчальної інформації;

- моделювання та імітація досліджуваних об'єктів, процесів та явищ;

- створення та використання інформаційних баз даних.

2. У процесі контролю засвоєння навчального матеріалу:

- здійснення контролю зі зворотним зв'язком, з діагностикою помилок за результатами навчання;

- контроль та самоконтроль.

3. У процесі формування певних навичок та вмінь:

- розвиток конкретних типів мислення;

- формування вміння приймати оптимальне рішення у складній ситуації;

- формування інформаційної культури.

На ринку цифрової освітньої продукції існує доволі широкий асортимент електронних засобів навчання іноземних мов, таких як: комп'ютерні навчальні програми, електронні підручники, тренажери та репетитори, автоматизовані курси, навчальні комп'ютерні ігри, електронні словники, енциклопедії, довідники тощо. Проте, якість багатьох існуючих програмних продуктів не завжди виправдовує загальноприйняте уявлення про їх ефективність. У теперішній час у створенні електронних освітніх ресурсів перевагає практика, що полягає у співпраці викладача іноземних мов з програмістами і веб-дизайнерами із домінуючою роллю останніх. Подібна практика, окрім очевидних «плюсів», має також і серйозні «мінуси». Так, однією зі слабких сторін цього способу розроблення електронних освітніх ресурсів є відсутність у педагога можливості оперативного самостійно модернізувати навчальний контент, розміщувати його в мережі Інтернет, керувати ним дистанційно тощо. Тому істотною перевагою використання програмних інструментів нового покоління, а саме: середовищ швидкого проєктування (Rapid Application Development), наприклад, ToolBook, Macromedia Authorware; спеціальних шаблонів для розміщення власного контенту тощо, є можливість для викладачів самостійно створювати електронні навчальні ресурси, які дають змогу реалізувати власні дидактичні та методичні ідеї у цифровому форматі.

До електронних освітніх ресурсів відносимо також автоматизовані навчальні комплекси, які, як засіб активізації, підтримки та розвитку іншомовної діяльності, вможливають реалізацію системного підходу до проблеми іншомовного навчання, зокрема: на основі комплексного і цілеспрямованого застосування інформаційно-комунікаційних технологій забезпечують здобувачам освіти оптимальні умови для іншомовної діяльності та формування у них основних практичних умінь та навичок у різних видах мовленнєвої діяльності, які визначають особистісне зростання, професійну успішність і затребуваність майбутнього фахівця; надають можливість самостійно, спираючись на базу стартових знань та вмінь,

утілювати в життя індивідуальну траєкторію навчання з іноземних мов з урахуванням індивідуальних особливостей та особистісних потреб.

Основним завданням автоматизованих навчальних комплексів є надання допомоги здобувачам вищої освіти щодо усвідомленого здійснення комплексної «самоіндивідуалізації» за мотивувальними, навчальними, розвивальними і формувальними функціями іншомовної освіти, а саме: стимулювання студентів до іншомовної діяльності; розвиток широкого алгоритмічного мислення; спонукання їх формувати у себе вміння самостійного прийняття рішень і планування власної самостійної діяльності, пошуку методів вирішення проблем та оцінки результатів цієї діяльності; розвиток творчого мислення й уяви тощо [5; 6].

Крім того, автоматизовані навчальні комплекси мають надавати як викладачеві, так і здобувачу освіти можливість контролювати результати та проводити корекцію своєї іншомовної діяльності, аналізувати допущені помилки. Використання автоматизованого навчального комплексу надає можливість здобувачам освіти «діяти відносно незалежно від викладача; визначати цілі та ставити перед собою конкретні завдання; обирати адекватні засоби, шляхи і способи вирішення проблем та досягнення цілей; свідомо здійснювати процеси самопізнання і визначати свої психофізіологічні та психологічні особливості; використовувати прийоми опанування знань, умінь і навичок, адаптуючи їх відповідно до своїх індивідуальних особливостей; спостерігати, контролювати та регулювати свою мовленнєву і невербальну поведінку в ситуаціях міжкультурної комунікації; керувати власними інтересами та мотивами, а також нести відповідальність за свої успіхи і помилки; проектувати свої вміння та здібності активного і творчого суб'єкта навчання на професійну діяльність у закладі вищої освіти; навчатися впродовж усього життя» [7, с. 78-79].

Важливу роль в удосконаленні методичного аспекту навчання іноземної мови відіграють електронні підручники. Електронний підручник – це комплексна програмна інформаційна система, яка забезпечує реалізацію широкого спектру дидактичних можливостей інформаційних технологій на всіх етапах процесу навчання, а саме: постановка навчальних завдань, наочне представлення навчального матеріалу, організація навчальної діяльності, автоматизація контролю та корекції знань, окреслення напрямів для самостійного опрацювання навчального матеріалу.

Електронні підручники, зазвичай, мають ретельно структурований навчальний матеріал, що подається у вигляді послідовних інтерактивних кадрів, які містять не лише текстову інформацію, але й мультимедійні

додатки. Гіпертекстова структура дає змогу користувачеві самостійно обирати оптимальну траєкторію вивчення навчального матеріалу, зручний темп роботи і спосіб викладення матеріалу у відповідності з психофізіологічними особливостями свого сприйняття. В деяких електронних підручниках передбачена також функція автоматичної фіксації дій користувача для подальшого їх аналізу викладачем.

Ергономічно побудований користувацький інтерфейс програмного забезпечення електронних підручників, орієнтований на максимальну психологічну та зорову зручність для користувача, поряд із системою гіпертекстових посилань дозволяє користувачеві в будь-який момент звертатися до пройденого або нового навчального матеріалу. Крім того, електронний підручник забезпечує вільний доступ до необхідної довідкової, словникової чи енциклопедичної інформації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Отже, використання електронних освітніх ресурсів відкриває нові перспективи для підвищення продуктивності навчання іноземних мов, надає можливість сформувати новий, автономний, тип здобувача освіти, здатного бути суб'єктом власної іншомовної діяльності. Застосування таких ефективних інструментів, як інтерактив, мультимедіа, можливість індивідуалізації навчання, інформаційна насиченість, постійне оновлення інформаційного матеріалу, широка варіативність дозволяє реалізувати широкий спектр дидактичних завдань на всіх етапах процесу навчання іноземних мов.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей підготовки здобувачів вищої освіти до продуктивного використання в процесі самостійної іншомовної діяльності інформаційного та освітнього потенціалу мережі Інтернет.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. UNESCO's basic texts on the information society. Paris: UNESCO, 2003. 108 p.
2. Проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Cognitive and neuropsychological approaches to mental imagery / M. Denis, J. Engelkamp, J. Richardson (Eds.). New York: Springer. 2011. 443 p.
4. Гарцов О. Електронна лінгводидактика: інновації мовної освіти: монографія. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2010. 380 p.
5. Elkins, D., Pinder, D. E-learning fundamentals: A practical guide. New York: ATD Press, 2015. 176 p.
6. Blokdyk, G. Personal learning environment: A complete guide. Brendale: 5STARCOOKS, 2020. 244 p.
7. Бориско Н. Ф. Концепція навчально-методичного комплексу для практичної мовної підготовки вчителів німецької мови (матеріал інтенсивного навчання): монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 1999. 268 с.

REFERENCES

1. UNESCO's basic texts on the information society. (2003). UNESCO.
2. Proekt "Kontseptsiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv" [The project "Concept of the development of education of Ukraine for the period 2015–2025"]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078> (last accessed: November 15, 2023). [in Ukrainian].
3. Denis, M., Engelkamp, J., & Richardson, J. (Eds.). (2011). Cognitive and neuropsychological approaches to mental imagery. Springer.
4. Hartsov, O. (2010). Elektronna linhvodydaktyka: innovatsii movnoi osvity [Electronic linguodidactics: innovations in language education]. Lambert Academic Publishing. [in Ukrainian].
5. Elkins, D., Pinder, D. (2015). E-learning fundamentals: A practical guide. ATD Press.
6. Blokdyk, G. (2020). Personal learning environment: A complete guide. 5STARCOOKS.
7. Borysko, N. F. (1999). Kontseptsiia navchalno-metodychnoho kompleksu dlia praktychnoi movnoi pidhotovky vchyteliv nimetskoï movy (material intensyvnoho navchannia) [Concept of educational and methodological

complex for practical language training of German language teachers (intensive training material)]. Vyd. tsentr KNLU. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШУМСЬКИЙ Олександр Леонідович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHUMSKYI Oleksandr Leonidovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication of Simon Kuznets Kharkiv National Economic University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023 р.

УДК 378.018.8: 373.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-238-242

ПРИМА Раїса Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ЗДІХОВСЬКА Тетяна Вікторівна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7375-3431>
e-mail: zdihovska.tetyana@gmail.com

ІОВХІМЧУК Наталія Володимирівна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4617-3535>
e-mail: nata.iov@ukr.net

АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ОСВІТНІХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти підготовки майбутніх учителів української мови до застосування освітніх інтернет-ресурсів у професійній діяльності. Актуалізовано проблему інформатизації освіти як найважливішого чинника реалізації сучасної освітньої парадигми, що відкриває нові горизонти у площині модернізації системи освіти в Україні й водночас висуває підвищені вимоги до професійної підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема майбутніх учителів української мови. Зосереджено увагу на трактування ключового поняття «освітні інтернет-ресурси» через характеристику феноменів «інформація» та «ресурс», співвіднесення понять «енергія» та «інформація». Студійовано огляд наукових позицій у площині порушеної проблеми. З'ясовано, що «поняття «інформація» є ключовим не лише щодо інформатики, а й одним із фундаментальних понять сучасності, є відображенням реального світу будь-яким чином (усно, письмово, за допомогою технічних пристроїв) за допомогою умовних сигналів.

Встановлено, що інформаційні ресурси є продуктом інтелектуальної діяльності, представленої у формі, що дозволяє використовувати їх у необхідних цілях. Вони мають власні унікальні якості, велике суспільне значення і впливають на всі суспільні процеси. Під Інтернет-ресурсами розуміємо сукупність методів та технічних засобів збору, організації, зберігання, обробки, передачі та подання інформації, що розширюють знання майбутніх фахівців та розвивають їхні можливості з управління технічними та соціальними процесами. Констатовано, що інформаційні ресурси, які застосовуються в освітньому процесі, мають бути змістовними, технічно і технологічно пов'язаними з

ресурсами, котрі використовуються в інформатизації інших сфер діяльності закладу освіти. Узагальнено, що застосування освітніх інтернет-ресурсів є інноваційним підходом у побудові процесу навчання та підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, розширюючи горизонти вивчення української мови у закладі вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти, інформатизація, інформація, майбутній учитель, освітні інтернет-ресурси, українська мова, професійна діяльність.

PRIMA Raisa Mykolayivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ZDIKHOVSKA Tetyana Viktorivna –

candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7375-3431>
e-mail: zdihovska.tetyana@gmail.com

IOVKHIMCHUK Nataliya Volodymyrivna –

candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4617-3535>
e-mail: nata.iov@ukr.net

ASPECTS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR THE APPLICATION OF EDUCATIONAL INTERNET RESOURCES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article analyzes the theoretical aspects of preparing future teachers of the Ukrainian language for the use of educational Internet resources in their professional activities. The problem of informatization of education is updated as the most important factor in the implementation of the modern educational paradigm, which opens up new horizons in the area of modernization of the education system in Ukraine and at the same time puts forward increased requirements for the professional training of students of higher education, in particular, future teachers of the Ukrainian language. Attention is focused on the interpretation of the key concept "educational Internet resources" through the characterization of the phenomena "information" and "resource", the correlation of the concepts "energy" and "information". An overview of scientific positions in the plane of the raised problem has been studied. It was found that "the concept of "information" is key not only for informatics, but also one of the fundamental concepts of modernity, it is a reflection of the real world in any way (oral, written, with the help of technical devices) with the help of conditional signals. It has been established that information resources are the product of intellectual activity, presented in a form that allows them to be used for the necessary purposes. They have their own unique qualities, great social importance and affect all social processes. By Internet resources we mean a set of methods and technical means of collecting, organizing, storing, processing, transmitting and presenting information that expand the knowledge of future specialists and develop their capabilities in managing technical and social processes. It was established that the information resources used in the educational process should be meaningful, technically and technologically related to the resources used in the informatization of other spheres of activity of the educational institution. It is summarized that the use of educational Internet resources is an innovative approach in building the process of learning and preparing future teachers for professional activity, expanding the horizons of studying the Ukrainian language in a higher education institution.

Key words: institution of higher education, informatization, information, future teacher, educational Internet resources, Ukrainian language, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з провідних тенденцій розвитку цивілізації в XXI столітті є глобальна інформатизація всіх сторін людської діяльності як мотиватор розширення напрямів використання інформаційних технологій в освітній галузі, її інформатизації.

Основні положення реалізації інформатизації освіти декларуються низкою нормативно-правових документів: Закон України «Про вищу освіту» (розділ IX «Наукова, науково-технічна, мистецька та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти»), указ Президента України «Про заходи щодо розвитку

національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет для забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» та ін.

Інформатизація освіти сьогодні стає одним із найважливіших чинників реалізації сучасної освітньої парадигми, що відкриває нові горизонти у площині модернізації системи освіти в Україні, але водночас висуває підвищені вимоги до професійної підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема майбутніх учителів української мови. При цьому темпи зростання інформатизації навчання зумовлюють необхідність використання засобів Інтернет-ресурсів в освітньому процесі закладів вищої

освіти, що мають значні інформаційні можливості у створенні нової якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує різноаспектність представлення проблеми інформатизації освіти, зокрема, у ракурсі теорії інформатизації суспільства й освіти (Р. Гуревич, В. Матяш, І. Смирнова та ін.), теоретичних засад використання інформаційно-комунікаційних технологій, веб-технологій у професійній підготовці майбутніх педагогів (В. Биков, С. Горчинський, Р. Гуревич, Н. Морзе, Г. Стеценко, Г. Ткачук, В. Прошкін та ін.), використання й створення освітніх веб-ресурсів (Н. Балик, Л. Білоусова, О. Гончарова, О. Кузьмінська, О. Шиман та ін.).

Заслужують на увагу наукові розвідки вітчизняних учених, де порушуються питання інформаційних ресурсів (Ф. Бутинець, С. Голов, Л. Нападовська, М. Пушкар, В. Сопко та ін.) в аспекті формування та застосування інформації, поліпшення механізмів її оброблення, Інтернет-технологій в освіті (О. Єрмакова, А. Кушнір, Н. Луцан та ін.). Науково вартісними у площині зазначеної проблеми вважаємо праці, в яких аналізуються питання інформації освіти в навчанні української мови (Ю. Балусь, Г. Дехтярьов, Д. Запорожець, О. Потапенко, О. Семенов та ін.). Однак питання підготовки майбутніх учителів української мови до використання освітніх інтернет-ресурсів у професійній діяльності видаються нам недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів української мови до застосування освітніх інтернет-ресурсів у професійній діяльності, уточнення трактування змісту ключових понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до поставленої мети у площині розкриття теоретичних аспектів досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне, передусім, уточнити трактування ключового поняття «освітні інтернет-ресурси». Так, у довідкових електронних виданнях термін «інтернет-ресурси» визначається як будь-яке джерело інформації або послуг в Інтернеті; як інформаційна система, що використовує інтернетівські технології для надання публічних послуг у мережі Інтернет [3]. З таких позицій, на наш погляд, є потреба детальніше зупинитися на характеристиці феноменів «інформація» та «ресурс».

За твердженням Е. Остапенко, «поняття «інформація» є ключовим не лише щодо інформатики, а й одним із фундаментальних понять сучасності, позаяк інформація (з лат. *informatio* – ознайомлення, роз'яснення, виклад) є відображенням реального світу будь-яким чином (усно, письмово, за допомогою технічних пристроїв) за допомогою умовних сигналів. Умовними сигналами можуть бути текст, мова, графічні зображення, тактильні відчуття і т. ін. Інформація включає обмін сигналами між живою

та неживою природою, людьми, пристроями» [9, с. 24].

Для поглиблення розуміння поняття «інформація» конструктивно нам видається позиція М. Коляди, згідно з якою вчений акцентує на тому, що «маючи справу з інформацією, важливо: розуміти, яка інформація потрібна, де та як її шукати; відсікати недостовірну, архаїчну, непотрібну інформацію; на базі існуючих знань і знайденої інформації по-новому, ясно й чітко уявляти предмет інтересу, виробляти нові знання про економічні процеси; ділитися своїми знаннями з навколишніми, зокрема створюючи свої джерела інформації (до прикладу, свій веб-сайт в інтернеті); усе перераховане важливо робити ефективно, використовуючи для цього сучасні ІКТ; усе перераховане важливо вміти робити як одному, так і колективно, із застосуванням як розподіленої індивідуальної, так і групової діяльності» [6, с. 77-78].

Існує думка, що «інформація як суцільна генеративна основа природи та суспільства є безумовним ресурсом піднесення та добробуту багатьох народів; інформаціологічні ресурси і технології, засоби масової інформації, комп'ютери, локальні, глобальні та космічні інформаційні мережі підняли науку та технічний прогрес на безпрецедентний рівень у порівнянні з тим, що забезпечили в минулому фізика, механіка, хімія й електродинаміка, разом узяті» [4, с. 6].

Щодо поняття «ресурс», то за тлумачним словником української мови він трактується як «запаси, кошти, які є в наявності для використання на випадок необхідності» [5, с. 397].

Традиційно у складі ресурсів, зауважує В. Кубко, виділяють матеріальні (сировина, знаряддя праці тощо), трудові й енергетичні, що акумулюють усі види енергії: електричну, ядерну тощо. Інформаційні ресурси не можна розглядати як різновид перших двох – вони складають самостійний рід, тобто мають якісні відмінності від матеріальних і енергетичних ресурсів, а також власні унікальні якості, велике суспільне значення і впливають на всі суспільні процеси. Інформаційні ресурси є вся накопичена інформація, у тому числі інформація недостовірною (дефектологічна); інформація, що втратила свою актуальність; інформація, що представлена хибними положеннями та неефективними підходами; несумісні дані, які накопичені за нестандартними методиками; інформація, що втратила конкретність у результаті суб'єктивних тлумачень; явна дезінформація» [8].

У ракурсі викладеного привертають увагу авторські роздуми В. Кременя щодо співвіднесення понять «енергія» та «інформація»: «цивілізація, в яку ми входимо, нова, інноваційна, оскільки вона складається з

потоків енергії й інформації, що легко змінює свою матеріальну форму в конкретних умовах свого проходження через те чи інше середовище. .... Інколи, з метою якнайшвидшого проходження через матеріальне середовище, воно може набувати форму нескінченних вимірів, стаючи в такий спосіб відчутним для мешканців цього середовища й водночас миттєво в неї вхідним і зникаючим. Терміни «енергія» та «інформація», можливо, не зовсім точні, і ці потоки, вихори, пролітання будуть називатись якимось інакше, але в будь-якому випадку над матеріальним буттям буде панувати принцип трансформації, зворотності, протікання, особливої інтелектуальної насиченості» [7, с. 35].

Ми поділяємо думку вчених (Р. Гуревич, Г. Гордійчук, Л. Коношевський, О. Коношевський, В. Соловей), що інформаційні ресурси є продуктом інтелектуальної діяльності, представлені у формі, котра дозволяє використовувати їх у необхідних цілях; це інформація, яка відрізняється за типом носія на папері, на машиночитаних носіях; як зображення на екрані комп'ютера; в пам'яті комп'ютера; в каналі зв'язку; інших видах носіїв. А також і за способом організації зберігання та використання:

1) традиційні форми – масив документів; фонд документів; архів;

2) автоматизовані форми – інтернет; банк даних; автоматизована інформаційна система (мережа); база знань.

Інформаційні ресурси є сукупністю даних в архівах, бібліотеках, фондах, банках даних та інших інформаційних системах, організованих для ефективного одержання достовірної інформації [2].

Отже, цілком правомірно стверджувати, що інформаційні ресурси, які застосовуються в освітньому процесі, мають бути змістовними, технічно і технологічно пов'язаними з ресурсами, котрі використовуються в інформатизації інших сфер діяльності закладу освіти.

Змістовно ємкою вважаємо дефініцію, згідно з якою під Інтернет-ресурсами розуміється сукупність методів та технічних засобів збору, організації, зберігання, обробки, передачі та подання інформації, що розширюють знання майбутніх фахівців та розвивають їхні можливості з управління технічними та соціальними процесами [1].

В умовах сьогодення у сфері освіти широкого поширення набувають веб-технології, веб-ресурси як сервісів Інтернету. За твердженням Г. Ткачук, веб-технології – це «інформаційні технології, використання яких дає змогу здійснювати опрацювання веб-ресурсів, розміщених у веб-просторі комп'ютерних мереж (локальних або глобальних)» [10], що значно посилює дидактичну ефективність освітнього процесу підготовки майбутніх учителів, зокрема української мови.

Крізь призму проаналізованих наукових позицій можемо стверджувати, що застосування освітніх інтернет-ресурсів є інноваційним підходом у побудові процесу навчання та підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, розширюючи горизонти вивчення української мови у закладі вищої освіти, сприяє підвищенню освітнього рівня шляхом: використання в освітній діяльності сучасних веб-технологій; отримання широкого доступу до інформації, що зберігається у будь-якому місці планети; розвитку системи дистанційної освіти; розроблення та використання нових ефективних методик навчання [1, с. 6].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напреду. Отже, вищевикладене засвідчує актуалізацію уваги наукової спільноти до питань інформатизації освіти, використання засобів Інтернет-ресурсів в освітньому процесі закладів вищої освіти, зокрема для підготовки майбутніх учителів української мови до застосування освітніх інтернет-ресурсів у професійній діяльності.

Поглиблення процесів інформатизації освіти, оновлення процесу навчання вмотивовує до широкого використання освітніх інтернет-ресурсів, які оптимізують подачу навчальної інформації за допомогою сучасного комп'ютера з програмним забезпеченням, засобів мультимедіа та веб-технологій як інструментів інформаційної та технологічної підтримки для організації дистанційного навчання української мови, самостійного її вивчення, через створення умов для спілкування, розширення доступу до інформації. Це відкриває можливості для оновлення змісту навчання і методів викладання, якісно змінює характер розвитку, набуття і розповсюдження знань і розглядається нами як *перспектива подальших наукових розвідок.*

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдний О. І., Лукіячук І. В. Роль освітніх Інтернет-ресурсів у підготовці майбутніх учителів української мови. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Вінниця. 2023. Том 67. С. 5–14.
2. Гуревич Р. С., Гордійчук Г. Б., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Соловей В. В. Використання інформаційних ресурсів у професійній підготовці майбутніх учителів: досвід, проблеми, перспективи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Вінниця. 2022. Вип. 65. С. 5–18. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-5-20>
3. Джерело: URL: <https://prezi.com/p/f3mf-nqs3r4n/presentation/> (дата звернення 15.11.2023 р.)
4. Доктрина інформаціологічного розвитку людства у XXI столітті; за редакцією Ю. М. Воронцова, І. Й. Юзвішин. Луганськ, 2001. 51 с.
5. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2006. 540 с.
6. Коляда М. Г. Інформаційна культура економіста в умовах ринкової економіки. *Педагогіка і психологія.* 2003. № 2. С. 73–80.

7. Кремень В. Г. Модернізація освіти в контексті інноваційних тенденцій розвитку суспільства. Проблема освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції: Зб. матеріалів Міжн. науково-практичної конференції. 22-24 квітня, 2009 р. Київ-Житомир / За ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. Київ: КІМ, 2009. С. 24–36.

8. Кубко В. П. Інформаційні ресурси. Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.020105 – документознавство та інформаційна діяльність денної та заочної форм навчання. Одеса: ОНПУ, 2007. 81 с.

9. Остапенко Е. М. Формування інформаційної культури майбутнього лікаря засобами математичного моделювання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2021. 279 с.

10. Ткачук Г. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики : монографія. Умань, 2011. 117 с.

REFERENCES

1. Bezliudnyi, O. I., Lukiianchuk, I. V. (2023). Rol osvitnikh Internet-resursiv u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy [The role of educational Internet resources in the training of future teachers of the Ukrainian language]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Vinnytsia, Tom 67. S. 5-14. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-67-5-14> [in Ukrainian]

2. Hurevych, R. S., Hordiichuk, H. B., Konoshevskiy, L. L., Konoshevskiy, O. L., Solovei, V. V. (2022). Vykorystannia informatsiinykh resursiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv: dosvid, problemy, perspektyvy [Use of information resources in professional training of future teachers: experience, problems, prospects]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Vinnytsia. Vyp. 65. S. 5-18. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-5-20> [in Ukrainian]

3. Dzherelo: URL: <https://prezi.com/p/f3mf-nq3r4n/presentation/> (data zvernennia 15.11.2023 r.). [in Ukrainian]

4. Doktryna informatsiologichnoho rozvytku liudstva u XXI stolitti (2001). [The doctrine of informational development of humanity in the 21st century]; za redaktsiieiu Yu. M. Vorontsova, I. Y. Yuzvishyn. Luhansk, 51 s. URL: https://library.znu.edu.ua/newbook/index.php?action=url/view&url_id=2632 [in Ukrainian]

5. Ivchenko, A. O. (2006). Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Folio, 540 s. URL: <https://violity.com/ua/110489381-tlumachnij-slovník-ukrayinskoyi-movi-a-vchenko> [in Ukrainian]

6. Koliada, M. H. (2003). Informatsiina kultura ekonomista v umovakh rynkovoi ekonomiky [Information culture of an economist in the conditions of a market economy]. Pedahohika i psykholohiia. № 2. S. 73–80. URL: <http://e-catalog.mk.ua/CBS/A30277C0-E6F1-4A25-9E8F-DD6720B13C66/> [in Ukrainian]

7. Kremen, V. H. (2009). Modernizatsiia osvity v konteksti innovatsiinykh tendentsii rozvytku suspilstva [Modernization of education in the context of innovative trends in the development of society]. Problema osvity u Polshchi ta v Ukraini v konteksti protsesiv hlobalizatsii ta yevrointehratsii: Zb. materialiv Mizhn. naukovy-praktychnoi konferentsii. 22-24 kvitnia, Kyiv-Zhytomyr / Za red. V. Kremenia, T. Levovytskoho, S. Sysoievoi. Kyiv: KIM. S. 24–36. [in Ukrainian]

8. Kubko, V. P. (2007). Informatsiini resursy [Information resources]. Konспект lektsii dlia studentiv spetsialnosti 7.020105 – dokumentoznavstvo ta informatsiina diialnist dennoi ta zaочноi form navchannia. Odessa: ONPU. 81 s. URL: <https://studfile.net/preview/7657784/> [in Ukrainian]

9. Ostapenko, E. M. (2021). Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnoho likaria zasobamy matematychnoho modeliuvannia [Formation of the information culture of the future doctor by means of mathematical modeling]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia, 279 s. URL: https://vspu.edu.ua/content/specialized_academic_council/doc/2021/Ostapenko_O_E/dis.pdf [in Ukrainian]

10. Tkachuk, H. (2011). Metodyka vykorystannia osvitnikh veb-resursiv u protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky [Methods of using educational web resources in the process of training future computer science teachers]: monohrafiia. Uman. 117 s. URL: <https://docplayer.net/71401997-Metodika-vikoristannia-osvitnikh-veb-resursiv-u-procesi-pidgotovki-maibutnih-uchyteliv-informatiki.html> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів, інформатизація освіти, використання інформаційних технологій в освітній галузі.

ЗДІХОВСЬКА Тетяна Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів, українська мова за професійним спрямуванням, використання інформаційних технологій в освітній галузі.

ІОВХІМЧУК Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів, лінгвоукраїнознавство, використання інформаційних технологій в освітній галузі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, informatization of education, use of information technologies in the field of education.

ZDIKHOVSKA Tetyana Viktorivna – candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, Ukrainian language for professional direction, use of information technologies in the field of education.

IOVKHIMCHUK Nataliya Volodymyrivna – candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, linguo-Ukrainian studies, use of information technologies in the field of education.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 37.378.004

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-243-247

АНДРУСИК Павло Петрович –
аспірант кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5697-5374>
e-mail: pp.andrusyk@gmail.com

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто основні напрями використання цифрових освітніх ресурсів в закладах вищої освіти. Визначено проблеми інформаційної технології. Цифровізація освіти створює передумови для широкого впровадження у практику психолого-педагогічних розробок, які забезпечують перехід від механічного засвоєння фактологічних знань до оволодіння вмінням самостійно набувати нових знань; забезпечує залучення до сучасних методів роботи з інформацією, інтелектуалізацію навчальної діяльності. У статті означено такі основні напрями: некерована цифровізація, керована цифровізація, комп'ютерна техніка та інформатика як об'єкти вивчення, Комп'ютер як підвищення ефективності педагогічної діяльності, Комп'ютер як підвищення ефективності науково-дослідної діяльності в освіті, Комп'ютер та інформатика як компонент системи освітньо-педагогічного керування. На додаток до основних напрямів визначено ще й такі: напрям перебудови процесу підготовки фахівців у максимально повному відповідно до соціального замовлення, соціальних потреб та вимогами, з максимальним ступенем обліку культурних та соціально-економічних особливостей регіону; напрям структурного перетворення змісту, навчальних планів, програм, методик та форм організації процесу професійної підготовки, надання їм реального, практично доцільного характеру; перебудова має бути орієнтована на перехід від відтворювального до творчий характер підготовки; напрям процесу професійної підготовки студентів, що підпорядкований реальній моделі фахівця. Виділено етапи цифровізації. Перший етап цифровізація має цільове призначення - комп'ютеризацію суспільства. Другий етап цифровізації можна звести до персоналізації інформаційного фонду. Третій етап можна позначити як соціалізацію інформаційних фондів; що призведе до підвищення рівня інформаційної культури. Розглядаючи зміст компонентів готовності майбутнього фахівця до використання цифрових ресурсів у професійній діяльності, ми визначили, що кожен компонент виконує свої функції: особистісно-адаптаційну функцію; мотиваційний – стимулюючу функцію; когнітивний - інформаційну та орієнтаційну функції; технологічний – трансляційну та регуляторну функції.

Ключові слова: основні напрями, використання цифрових освітніх ресурсів, заклади вищої освіти.

ANDRUSYK Pavlo Petrovych –
Graduate student of the Department of Pedagogy
National University of Bioresources and
nature management of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5697-5374>
e-mail: pp.andrusyk@gmail.com

MAIN DIRECTIONS OF USE DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article considers the main directions of using digital educational resources in institutions of higher education. The problems of information technology are defined. Digitization of education creates prerequisites for the wide implementation of psychological and pedagogical developments in practice, which ensure the transition from mechanical assimilation of factual knowledge to mastering the ability to independently acquire new knowledge; ensures involvement in modern methods of working with information, intellectualization of educational activities. The article defines the following main directions: uncontrolled digitization, controlled digitization, computer technology and informatics as objects of study, Computer as an increase in the effectiveness of pedagogical activities, Computer as an increase in the effectiveness of research activity in education, Computer and informatics as a component of the system of educational and pedagogical management. In addition to the main directions, the following are also defined: the direction of restructuring the process of training specialists as fully as possible in accordance with the social order, social needs and requirements, with the maximum degree of accounting of cultural and socio-economic features of the region; the direction of structural transformation of the content, curricula, programs, methods and forms of organization of the process of professional training, giving them a real, practically expedient character; restructuring should be focused on the transition from a reproductive to a creative nature of training; the direction of the process of professional training of students, which is subordinate to the real model of a specialist. The stages of digitization are highlighted. The first stage of digitization has the goal of computerization of society. The second stage of digitization can be reduced to the personalization of the information fund. The third stage can be designated as the socialization of information funds; which will lead to an increase in the level of information culture. Considering the content of the components of the future specialist's readiness to use digital resources in professional activities, we determined that each component performs its functions: a personal and adaptive function; motivational – stimulating function; cognitive - information and orientation functions; technological - broadcasting and regulatory functions.

Key words: main trends, use of digital educational resources, institutions of higher education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Рівень інформаційної культури сучасної людини визначається багатьма критеріями: її вмінням формулювати свою потребу в інформації, знанням загальнодоступних джерел інформації та вмінням користуватися ними, вмінням ефективно шукати, оцінювати, використовувати інформацію та створювати якісно нову.

Безумовно, кожній людині сьогодні необхідні комп'ютерна грамотність та досвід практичного використання комп'ютерів. Сучасний фахівець повинен розуміти цінність інформації та завдань зберігання, систематизації та передачі інформації, та особливу роль комп'ютерів у вирішенні цих завдань.

Один із важливих елементів інформаційної культури людини – знання цифрових ресурсів за умови отримання вільного доступу до них. У нашій країні багато організацій займаються збиранням, обробкою, зберіганням та розподілом інформації: бібліотеки, статистичні центри, інформаційні служби, засоби масової інформації. Педагогічний процес відбувається у певних організаційних формах (індивідуальних, групових, колективних) із залученням найрізноманітніших засобів освіти – навчальних та методичних текстів, наочних посібників, комп'ютерів з відповідним технічним та програмно-педагогічним забезпеченням, технічних аудіо- та відеозасобів, апаратури дистанційного (телекомунікаційного) навчання тощо [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе значення для нашого дослідження мають праці науковців щодо використання цифрових освітніх ресурсів в закладах вищої освіти: Ю. Бабанський, В. Безпалько, В. Биков, Р. Гершунський, Р. Гуревич, М. Кадемія, І. Кулага, М. Жалдак, Ю. Жуков, О. Малярчук, Є. Машбиць, Б. Шуневич І. Харламов тощо.

Мета статті: розкрити у статті основні напрями використання цифрових освітніх ресурсів в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення якості підготовки фахівців у вищій школі значною мірою визначається досягненнями цифровізації, що впроваджуються в освітній процес.

Процес цифровізації освіти здійснюється за двома основними напрямками:

- некерована цифровізація, яка реалізується за ініціативою педагогічних працівників та охоплює, на думку викладача, найбільш актуальні сфери діяльності та предметні галузі;
- керована цифровізація, яка підтримується матеріальними ресурсами і відповідно до загальних принципів володіє концепцією та програмою.

Перший етап цифровізація має цільове призначення - комп'ютеризацію суспільства. До найбільш істотних результатів цього етапу в

галузі освіти можна віднести екстенсивне поширення та початкове насичення обчислювальної техніки ЗВО. Одночасно цьому етапі відбувається формування основ інформаційної культури, і навіть початок комп'ютерного освоєння наявних інформаційних фондів у освіті.

Другий етап цифровізації можна звести до персоналізації інформаційного фонду, що пов'язано з інтенсивним застосуванням обчислювальної техніки на всіх рівнях освіти, з переведенням інформаційних фондів у комп'ютерну (машинну) форму, а також з різким зростанням комп'ютерної грамотності молоді.

Третій етап можна позначити як соціалізацію інформаційних фондів; що призведе до підвищення рівня інформаційної культури, створення інтегрованих комп'ютерних інформаційних фондів з віддаленим доступом і при подальшому розвитку – до повного задоволення зростаючих інформаційних потреб всього населення.

Будь-яка інформаційна технологія включає дві проблеми:

- вирішення конкретних функціональних завдань користувача;
- організація інформаційних процесів, що підтримують вирішення цих завдань.

Використання цифрових ресурсів у навчанні має закрити підготовку фахівців у реальному предметному напрямі, тобто. неприпустима заміна реальних фізичних явищ лише модельним поданням їх на екрані комп'ютера. Вимоги до умінь, знань, навичок у галузі цифрових ресурсів мають видозмінюватися залежно від типу ЗВО, характеру підготовки та спеціальності. Таким чином, вихідною умовою реалізації безперервного процесу професійної підготовки в рамках професійної освіти особистості є визначення індивідуальних нахилів та здібностей людини до тієї чи іншої професійної діяльності [2].

В результаті цього можна виділити основні напрями використання цифрових ресурсів в освіті, що охоплюють чотири найбільш суттєві області.

1. Комп'ютерна техніка та інформатика як об'єкти вивчення. Історично поява комп'ютерів у сфері освіти була пов'язана саме з навчанням основ обчислювальної техніки, спочатку в системі професійної освіти, а потім і загальної. Вивчення комп'ютерної техніки та інформатики, як і вивчення будь-якої іншої навчальної дисципліни або групи дисциплін на різних ступенях освіти, має пряме відношення до проблеми змісту освіти в цілому. Наявність того чи іншого навчального предмета в плані підготовки студентів у системі загальної та професійної освіти визначається, насамперед, об'єктивними актуальними та перспективними потребами соціально-економічного та науково-технічного прогресу, особистісними освітніми

запитами студентів. Однак за всієї важливості дидактичних і методичних проблем, пов'язаних з пошуком шляхів ефективного вивчення тієї чи іншої дисципліни, надзвичайно важливо обґрунтувати саму доцільність включення даної навчальної дисципліни в систему освіти, особливо освіти загальної, до межі перевантаженої "традиційними" предметами природничо і гуманітарного циклів.

2. Комп'ютер як підвищення ефективності педагогічної діяльності. Саме в цій своїй якості комп'ютер та інформатика спостерігають як такий компонент освітньої системи, який не лише здатний внести докорінні перетворення на саме розуміння категорії " засіб " стосовно процесу освіти, а й істотно вплинути на всі інші компоненти тієї чи іншої локальної освітньої системи: цілі, зміст, методи та організаційні форми навчання, виховання та розвитку студентів будь-якого рівня та профілю. Комп'ютер, таким чином, стає виключно перспективним засобом, здатним реально забезпечити необхідні зрушення у прогресивному розвитку людства, підвищенні його інтегративної інтелектуальної могутності, інтенсифікації його науково-технічної та економічної діяльності.

3. Комп'ютер як підвищення ефективності науково-дослідної діяльності в освіті. Сучасні наукові дослідження, такі як дослідження міждисциплінарні, комплексні, вже не можуть бути успішними без всебічного цифрового забезпечення. Таке забезпечення передбачає пошук джерел найбільш "свіжої" і наукомісткої інформації, відбір і вибірково оцінку цієї інформації, її зберігання, надає належний рівень класифікації інформації та свободу доступу до неї з боку потенційних споживачів, нарешті, оперативне подання необхідної інформації користувачеві його запитів.

4. Комп'ютер та інформатика як компонент системи освітньо-педагогічного керування. Цей напрям інформатизації пов'язаний з процесом прийняття управлінських рішень на всіх етапах освітньої діяльності – від повсякденної роботи з управління навчальним закладом до управління всією галуззю на федеральному та регіональному рівнях. З появою комп'ютерів і особливо персональних комп'ютерів, стало можливим створення альтернативної системи навчання вищої якості. Педагогіка співробітництва, діяльнісний підхід до навчального процесу, активізація студентів, індивідуалізація навчання – всі ці напрямки сучасної освіти радикально змінюють роль викладача. Інформаційна оснащеність, масштаби та ефективність використання засобів обчислювальної техніки увійшли в наш час до найважливіших показників рівня науково-технічного прогресу [3].

Цифровізація освіти повинна випереджати інформатизацію інших напрямів суспільної діяльності, бо саме тут закладаються соціальні,

психологічні, загальнокультурні, а також, що особливо важливо для економіки, професійні передумови інформатизації всього суспільства. Цифровізація освіти створює передумови для широкого впровадження у практику психолого-педагогічних розробок, які забезпечують перехід від механічного засвоєння фактологічних знань до оволодіння вмінням самостійно набувати нових знань; забезпечує залучення до сучасних методів роботи з інформацією, інтелектуалізацію навчальної діяльності. Цифрові технології, що включаються в процес навчання, забезпечують його індивідуалізацію в умовах колективної діяльності. Використовуваний у своїй комп'ютер постає як об'єкт вивчення і навчання [4].

У зв'язку з активним проникненням цифрових ресурсів у сферу освіти доводиться зіштовхуватися з суто інформаційним підходом до процесу освіти та розуміння самої сутності процесу освіти. При цьому передбачається, що освітній процес - це свого роду канал передачі інформації від вчителя, викладача або навіть замінює його автоматизованого комплексу, що виступає як джерело освітньої інформації, до студента, який є споживачем цієї інформації, з формуванням таким чином інформаційної педагогіки.

На основі аналізу особливостей освітнього процесу у ЗВО, хочемо виділити такі напрями реформування процесу неперервної професійної підготовки особистості:

- перебудова процесу підготовки фахівців у максимально повному відповідно до соціального замовлення, соціальних потреб та вимогами, з максимальним ступенем обліку культурних та соціально-економічних особливостей регіону;
- структурне перетворення змісту, навчальних планів, програм, методик та форм організації процесу професійної підготовки, надання їм реального, практично доцільного характеру; перебудова має бути орієнтована на перехід від відтворювального до творчий характер підготовки;
- процес професійної підготовки студентів має бути підпорядкований реальній моделі фахівця [1].

Розглянемо структуру готовності майбутнього фахівця до використання цифрових ресурсів у професійній діяльності (табл. 1).

Розглядаючи зміст компонентів готовності майбутнього фахівця до використання цифрових ресурсів у професійній діяльності, ми визначили, що кожен компонент виконує свої функції: особистісно-адаптаційну функцію; мотиваційний – стимулюючу функцію; когнітивний – інформаційну та орієнтаційну функції; технологічний – трансляційну та регулятивну функції.

Таблиця 1
Структура готовності майбутнього фахівця до використання цифрових ресурсів у професійній діяльності

Компонент	Характеристика компонента
Особистісний	особистісні якості та здібності (аналітичність і критичність мислення, креативні здібності, комунікабельність, емоційна стресостійкість, відповідальність, поважність, сміливість у відстоюванні своєї думки та поглядів, незалежність у твердженнях). Ступінь його сформованості показує індивідуально-особистісну готовність майбутнього фахівця з використання цифрових ресурсів у професійній діяльності.
Мотиваційний	мотиви, зацікавленість, потреби та ціннісні орієнтації, сукупність яких відображає психологічну готовність майбутнього фахівця, а також встановлення на вдосконалення свого професійного досвіду з використання цифрових ресурсів.
Когнітивний	дозволяє задовольнити та розвинути потреби, інтереси, ціннісні орієнтації та особисті якості майбутнього фахівця. У його структуру входять базові професійні знання, що визначаються державним освітнім стандартом, що забезпечують майбутнього фахівця можливістю вільно орієнтуватися в інформаційному просторі та використовувати його можливості при вирішенні прикладних завдань та створення нових цифрових продуктів. Ступінь його сформованості відбиває теоретичну готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності з використання цифрових ресурсів.
Технологічний	дозволяє перетворювати знання на реальні дії спеціаліста при вирішенні прикладних завдань. У структуру цього компонента входить комплекс інформаційних, проєктувальних, організаційних, комунікативних та рефлексивних умінь, ступінь сформованості яких відображає практичну готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Виділені функції встановлюють певні зв'язки та залежності між компонентами готовності. Систему функцій необхідно виділяти зі складу та внутрішньої організації досліджуваного об'єкта, оскільки між об'єктом та його функціонуванням існує високий ступінь ізоморфізму, «робота цієї системи не може не визначатися її змістовним наповненням, а воно, у свою чергу, тим призначенням, яке є у всіх компонентів системи [5].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Оцінка ефективності використання цифрових ресурсів в освіті є комплексною процедурою, що вимагає врахування таких факторів, як багатоплановий характер навчання та динаміка розвитку

навчального середовища. Характерною тенденцією останніх років є використання в освітньому процесі ЗВО цифрових технологій, що містять у собі більшість досягнень інформатики, зокрема ВЕБ-технології, коли доступ до інформаційних ресурсів здійснюється з клієнтської програми – навігатора Інтернет, а управління даними засноване на використанні сервісів та протоколів Інтернет та взаємодії зі спеціалізованими серверами, ВЕБ-серверами. Однією з причин затребуваності цієї технології є зменшення у ЗВО частки аудиторних занять за участю викладачів, що веде до істотного підвищення ролі навчально-методичного забезпечення навчального процесу, частину якого викладачі переносять до цифрових середовищ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. № 2 (2). 2020. С. 1–6.
2. Arkorful V., Abaidoo N. The role of e-learning, advantages and disadvantages of its adoption in higher education. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, № 12 (1). 2015. P. 29–42.
3. Barakina E.Y., Popova A.V., Gorokhova S.S., Voskovskaya A.S. (2021) Digital Technologies and Artificial Intelligence Technologies in Education *European Journal of Contemporary Education*. № 10 (2). P. 285–296.
4. Fenwick T., Edwards R. Exploring the impact of digital technologies on professional responsibilities and education *European Educational Research Journal*. 15 (1). 2016. P. 17–131.
5. Lund, A., & Eriksen, T. M. Teacher Education as Transformation: Some Lessons Learned from a Center for Excellence in Education. *Acta Didactica Norge*. № 10 (2). 2016. P. 53–72.
6. Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Сбруєва А. А. та ін. (2020) Відкриті цифрові освітні ресурси в галузі ІТ: Кількісний аналіз. *Інформаційні технології і засоби навчання*. № 75 (1). С. 331–348.

REFERENCES

1. Areshonkov, V. YU. (2020). Tsyfrovizatsiya vyshchoyi osvity: vyklyky ta vidpovidi [Digitization of higher education: challenges and answers]. *Visnyk NAPN Ukrainy*. № 2 (2). S. 1–6. [in Ukrainian]
2. Arkorful, V., Abaidoo N. (2015). The role of e-learning, advantages and disadvantages of its adoption in higher education. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 12 (1). 29–42. [in English]
3. Barakina, E.Y., Popova, A.V., Gorokhova, S.S., Voskovskaya A.S. (2021). Digital Technologies and Artificial Intelligence Technologies in Education *European Journal of Contemporary Education*. № 10 (2). P. 285–296. [in English]
4. Fenwick T., Edwards R. (2016). Exploring the impact of digital technologies on professional responsibilities and education *European Educational Research Journal*. № 15 (1). P. 117–131. [in English]
5. Lund, A., & Eriksen, T. M. (2016). Teacher Education as Transformation: Some Lessons Learned from a Center for Excellence in Education. *Acta Didactica Norge*. № 10 (2). P. 53–72. [in English]
6. Semenikhina, O.V., Yurchenko, A.O., Sbruyeva, A. A. ta in. (2020). Vidkryti tsyfrovi osvichni resursy v haluzi IT: Kil'kisnyy analiz [Open Digital Educational Resources in

IT: A Quantitative Analysis]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*. № 75 (1). S. 331–348. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АНДРУСИК Павло Петрович – аспірант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: основні напрямки використання цифрових освітніх ресурсів в закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ANDRUSYK Pavlo Petrovych – Graduate student of the Department of Pedagogy National University of Bioresources and nature management of Ukraine.

Scientific interests: main directions of digital educational resources in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 091.113

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-247-252

БОНДАР Віталій Олексійович –

здобувач кафедри теорії і методики початкової освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9602-693X>
e-mail: boviol@ukr.net

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ефективність функціонування сучасного закладу загальної середньої освіти полягає в тому, що керівник відіграє величезну роль у працездатності колективу, його спроможності відповідати на «зовнішні виклики». Тому сучасні очільники закладів освіти повинні володіти низкою загальних і професійних компетентностей, навичками стратегічного проєктування, системного моделювання, організації ефективних міжособистісних і професійних комунікацій у педагогічному колективі. Однією з важливих є підприємницька компетентність керівника. У статті висвітлено окремі аспекти проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти як предмета наукових досліджень. Зазначено, що підприємницька компетентність керівника ЗСГО є складовою його професійної компетентності, що визначає рівень його здатності до саморозвитку й самореалізації в умовах невизначеності суспільно-політичних, економічних і культурних змін та виявляється як професійно-вмотивована здатність продукувати ідеї, здійснювати пошук ресурсів і можливостей для вирішення професійних проблем, створювати на основі сформованої системи економічних орієнтирів та набутих фахових знань і вмінь підприємницькі й економічні цінності та реалізувати їх у нових формах і форматах. Підприємницька компетентність містить у собі яскраво виражені соціальний, педагогічний та змістовний аспекти та володіє наступними рисами: орієнтація на ефективність своєї діяльності та успіх; самовпевненість і самодовіра; витримка та високий рівень самоконтролю; вміння розв'язувати проблеми креативно та нестандартно; здатність до ризиків; систематичне планування своєї діяльності тощо. Запропоновано розглядати підприємницьку компетентність як комплексну систему сформованих ділових навичок та підприємницьких якостей, які наявні у структурі особистості керівника і є результатом ефективної та результативної його підприємницької діяльності.

Ключові слова: ділові навички, підприємницька компетентність, професійна компетентність, розвиток, керівник закладу загальної середньої освіти, підприємницькі якості, підприємницька діяльність.

BONDAR Vitaliy Oleksiiiovych –

winner of the Department of Theory and Methodology
of Primary Education of the Volyn National University
named after Lesya Ukraink
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9602-693X>
e-mail: boviol@ukr.net

THE PROBLEM OF DEVELOPING THE ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The effectiveness of the functioning of a modern institution of general secondary education lies in the fact that the manager plays a huge role in the efficiency of the team, its ability to respond to "external challenges". Therefore, modern heads of educational institutions must possess a number of general and professional competencies, skills in strategic planning, system modeling, and the organization of effective interpersonal and professional communications in the teaching staff. One of the important ones is the entrepreneurial competence of the head. The article highlights certain aspects of the problem of the development of entrepreneurial competence of the head of a general secondary education institution as a subject of scientific research. It is noted that the entrepreneurial competence of the head is a component of his professional competence, which determines the level of his ability to self-development and self-realization in the conditions of uncertainty of socio-political, economic and cultural changes and is manifested as a professionally motivated ability to produce ideas, search for resources

and opportunities for solutions professional problems, create entrepreneurial and economic values based on the formed system of economic guidelines and acquired professional knowledge and skills and implement them in new forms and formats. Entrepreneurial competence includes clearly expressed social, pedagogical and substantive aspects and has the following features: orientation to the effectiveness of one's activity and success; self-confidence and self-confidence; endurance and a high level of self-control; the ability to solve problems creatively and non-standardly; ability to take risks; systematic planning of one's activities, etc. It is proposed to consider entrepreneurial competence as a complex system of formed business skills and entrepreneurial qualities that are present in the structure of the manager's personality and are the result of his effective and efficient entrepreneurial activity.

Key words: business qualities, entrepreneurial competence, professional competence, development, head of a general secondary education institution, entrepreneurial qualities, entrepreneurial activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підприємницька компетентність, за свідченням світового та європейського досвіду, може розвиватися у будь-якій галузі життя, професійній сфері та на будь-якій посаді і позиції. Розвиток підприємницької компетентності передбачає міцний зв'язок із економічною та фінансовою грамотністю сучасного керівника закладу загальної середньої освіти. Крім того, підприємницька компетентність містить у собі яскраво виражені соціальний, педагогічний та змістовний аспекти та володіє такими рисами: орієнтація на ефективність своєї діяльності та успіх; самовпевненість і самодовіра; витримка та високий рівень самоконтролю; вміння розв'язувати проблеми креативно та нестандартно; здатність до ризиків; систематичне планування своєї діяльності тощо.

Розвиток підприємницької компетентності в освіті допоможе виконати важливе завдання, що стоїть сьогодні перед українським суспільством: відновити економіку країни та сприяти соціальному розвитку суспільства. У цьому процесі велика роль належить керівникам закладів загальної середньої освіти, які мають забезпечити розвиток підприємницької ініціативи та підприємництва в школі, відпрацювати навички реалізації бізнес-ідей здобувачів освіти та створення шкільних стартапів, сприяти розвитку інтелігентного підприємництва в Україні.

Сучасна освітня галузь інтегрує зміст підприємницької та економічної освіти, формуючи підприємницьку компетентність. Відтак, керівнику закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО), важливо компетентно реалізовувати у своїй професійно-педагогічній діяльності економічні знання, вміння, навички, цінності, досвід здійснення підприємницької діяльності. Ці вимоги засвідчують актуальність й перспективність розроблення проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти як предмета наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагальні проблеми підприємництва й підприємницької підготовки в українській освіті постають предметом досліджень Ю. Баніт, Ю. Білової, Е. Бобінської, Л. Бондаревої, О. Булавіної, А. Гейлик, А. Гельбак, О. Земка, О. Креденцер, Ю. Кузьменко, Н. Куриш,

Г. Матукової, В. Майковської, І. Мінковської, М. Ляшенко, О. Романовського, К. Піддубної, І. Середіна, В. Сліпенко, С. Стеблюк, Ю. Ткач, М. Ткаченко, М. Шимановського та ін. Дослідження поняття «підприємницька компетентність» як ключової компетентності окреслено в працях Т. Гільберг та С. Тарнавської. Підприємницьку компетентність як аналог компетентності підприємливості та фінансової грамотності розглядають М. Рудь, Г. Назаренко, В. Узунов, О. Пометун, І. Зимня, Ш. Мунді, Ю. Білова, О. Проценко. У студіях зарубіжних учених (М. Vacigalupo, M. Kalkan, C. Lavaroni, M. Lăcătu) схарактеризовано питання «індустрії освіти», розвитку різних форм підприємницької ініціативи, проаналізовано значення підприємництва в освіті.

Аналіз європейської наукової літератури свідчить про те, що підприємницька компетентність містить у собі підприємницький дух, підприємницький підхід, підприємницьку грамотність, показники ефективності підприємництва тощо [4].

Мета статті. Розкрити проблему розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти як предмета наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні спостерігається доволі активний розвиток підприємництва та підприємницької ініціативи у зв'язку з включенням підприємницької компетентності до переліку головних компетентностей, якими має володіти керівник закладу загальної середньої освіти [11]. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» затверджено у 2021 році наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 р. № 568-21 та внесено до державного реєстру. Він містить затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей керівника, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій [2].

Для того, щоб зрозуміти вимоги до підприємницької освіти, яка має використовувати сучасні освітні інструменти, перш за все необхідно сформулювати уяву про попередні знання та досвід керівників шкіл щодо розуміння сутності підприємництва. Дослідження показують, що як правило, самі директори закладів загальної середньої освіти виставляють наступні умови до розвитку

підприємницької компетентності, яка включає: набуття необхідних навичок для просування нових освітніх продуктів та послуг; управлінські навички: планування, організація управління, контроль, керівництво; навички фінансового управління: керування фінансовими ресурсами, бюджетування, оподаткування; навички організаційно-правової діяльності: форми організації роботи школи, управління ризиками, конфіденційність та безпека; комунікативні навички; навички мислення проблемно-підприємницького порядку: створення бізнес-концепції, написання освітніх проектів, грантів, стартапів; здатність брати на себе відповідальність за вирішення проблем; креативне розв'язання проблем тощо [9].

Поняття «підприємницька компетентність» в українському освітньому середовищі вперше офіційно використане в переліку ключових компетентностей, визначених українськими педагогами за матеріалами дискусій, організованих у рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний–рівному» (уміння вчитися, громадянська, загально-культурна, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, соціальна, підприємницька, здоров'язбережувальна). Відповідно до даного документа підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатностей: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку; організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій та прийняття економічно й екологічно обґрунтованих рішень у динамічному світі; презентувати та поширювати інформацію про результати / продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу.

У розробленій європейською комісією довідковій системі ключових компетентностей підприємницька компетентність передбачає здатність перетворювати ідеї в життя, творчий підхід, інновації, ризик, а також здатність планувати та керувати проектами для досягнення поставленої мети; вона є основою для отримання більш конкретних навичок і знань, необхідних для ведення соціальної чи комерційної діяльності; містить моральні цінності, що сприяють розумному управлінню [10].

Під словосполученням «підприємницька компетентність» дослідники здебільшого

розуміють комплекс особистісних або ділових якостей, навичок, модель поведінки, сформованість яких допомагає успішно вирішувати певні бізнес-завдання і домагатися високих результатів в матеріальному плані реалізації своїх ідей [3].

З точки зору практичної психології, підприємницька компетентність — це особистісна якість, здібність, модель поведінки, необхідна для успішного вирішення певних бізнес-задач та досягнення високих результатів у підприємницькій діяльності. Ю. Білова на основі аналізу понять «підприємництво» та «компетентність» пропонує таке трактування: «Підприємницька компетентність — це інтегральна психологічна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових ідей та дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті». Учена розглядає її формування в процесі неперервної економічної освіти, а згодом і професійної діяльності за такими етапами: підприємницькі знання — підприємницьке мислення — підприємницька свідомість — підприємницька поведінка [1].

В. Майковська характеризує підприємницьку компетентність як здатність особи співвідносити власні економічні інтереси з наявними матеріальними, трудовими і природними ресурсами й інтересами інших людей та суспільства; бути готовим активно діяти, організовуючи власну трудову діяльність і працю колективу; своєчасно адаптуватись до нових потреб ринку праці, оцінюючи власні особистісні та професійні можливості й здібності; ухвалювати економічно обґрунтовані рішення, складати й реалізовувати плани діяльності, презентувати інформацію про її результати. Переосмислення визначень підприємницької компетентності в економічній, соціологічній, психологічній та педагогічній літературі, результати системного аналізу законодавчо-нормативних документів дозволяють констатувати: підприємницька компетентність базується на навичках творчості, критичного мислення, вирішенні проблем, ініціативності, наполегливості та вмінні співпрацювати.

Основними знаннями, вміннями, навичками, що пов'язані з підприємницькою компетентністю, є: «1) знання про існування різних контекстів і можливостей для перетворення ідей в особисту, соціальну або професійну діяльність; розуміння підходів до планування і управління проектами; 2) розуміння економічних та соціальних можливостей і викликів, з якими зустрічаються роботодавець, організація чи суспільство; дотримання в їх подоланні етичних принципів; усвідомлення власних сильних та слабких сторін; 3) креативність, розвинутість уяви і

стратегічного мислення, досвід вирішення проблем і критичного аналізу творчих процесів та інновацій; 4) здатність робити висновки щодо цінності та вартості, приймати фінансові рішення, ефективно спілкуватися та вести переговори з іншими, справлятися з невизначеністю, неоднозначністю та ризиком як невід'ємними складовими прийняття обґрунтованих рішень» [3].

М. Стрельников на основі узагальнення дозволив таким чином розуміти термін «підприємницька компетентність»: сукупність особистих і ділових якостей, навичок, знань, певної моделі поведінки, володіння якими допомагає успішно вирішувати різні бізнес-завдання і досягати високих результатів діяльності [8].

С. Прищепа констатує, що поняття «підприємницька компетентність» слід розглядати як сукупність якостей та знань, що допомагають особистості успішно й ефективно вирішувати бізнес-завдання та досягати високих результатів в підприємницькій діяльності [6].

Нам імponує висновок Р. Пріми та Т. Бортнюк, який зроблений на підставі історико-педагогічного дискурсу категорії «підприємницька компетентність», а також трактування її (категорії) змісту та складових згідно з європейським досвідом. Авторки констатують, що «підприємницька компетентність застосовується в усіх сферах життя; базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику» [7].

Відповідно до Професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» підприємницька компетентність є однією з ключових компетентностей і передбачає реалізацію здатності керівника: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами і потребами усіх учасників освітнього процесу; організувати власну трудову та підприємницьку діяльність та працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності й співвідносити їх з потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти; презентувати та поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності та діяльності колективу.

Підприємницька компетентність керівника ЗЗСО, на нашу думку, повніше розкривається через його функції, а саме: творчу, ресурсну, мотиваційну, соціальну. Творча (інноваційна) функція полягає в тому, що керівники ЗЗСО реалізують нові ідеї, упроваджують наукові розробки, пов'язані з господарським ризиком. Ресурсна функція передбачає, що сучасні керівники шкіл націлені найефективніше та максимально використовувати задіяні в бізнесі

ресурси – матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні, інформаційні тощо. Стимулююча функція полягає у формуванні механізму, що мотивує і ефективно використовує ресурси, і максимально задовольняти потреби усіх учасників освітнього процесу. Соціальна функція передбачає реалізацію освітніх послуг, розробку освітніх проєктів, написання грантів для задоволення освітніх потреб. Особистісна функція зводиться до самореалізації керівника ЗЗСО, отримання задоволення від своєї діяльності. Разом з тим керівнику ЗЗСО важливо постійно оцінювати та удосконалювати власні підприємницькі вміння: ставити реальні цілі та завдання; аналізувати ситуації; планувати, передбачати; ризикувати; приймати рішення; співпрацювати, керувати; йти на компроміс

Аналіз наукових досліджень підтверджує той факт, що на сьогодні ні в нашій державі, ні у світі не існує єдиної загальноприйнятої дефініції «підприємницька компетентність керівника ЗЗСО». Тому, в цілому, під підприємницькою компетентністю керівника ЗЗСО слід розуміти комплексну систему сформованих ділових навичок та підприємницьких якостей, які наявні у структурі особистості керівника і є результатом ефективної та результативної його підприємницької діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Підприємницька компетентність зараз є на вистрі проблем економічного розвитку держави поряд з освітою. Разом вони утворюють ціле проблемне поле і потребують розробки певної теорії, а зокрема певних педагогічних підходів до її формування. Необхідно зазначити, що підприємницька освіта починається в освітньому процесі середньо-освітньої європейської школи. Саме досвід викладання в ній був відправною віхою у зміні ставлення соціальних спільнот до бізнесу в загалі та до підприємницької ініціативи в цілому [12].

На підставі проведеного теоретичного аналізу, розглядаючи становлення поняття «підприємницька компетентність» в науковому дискурсі, а також трактування змісту підприємницької компетентності згідно з європейським досвідом, можемо констатувати, що формування підприємницької компетентності є одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти. Підприємницьку компетентність характеризуємо як наскрізну компетентність, яка застосовується в усіх сферах життя; базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику. Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти забезпечить удосконалення освітнього процесу, дозволить розкрити всі потенційні можливості сучасної Нової української школи.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з дослідженням педагогічних умов формування та розвитку підприємницької

компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах трансформації змісту освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2013. № 7 (50), С.15–17.

2. Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.

3. Майковська В. І. Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2017, № 1, С. 112–117

4. Мельниченко О. Розвиток підприємницької компетентності та її роль у відновленні країни. *Educological discourse*, 2022, № 2 (37). С.91

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Режим доступу URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

6. Прищеп С. М. Сутність та зміст поняття «підприємницька компетентність». *Young Scientist*, 2016, № 5 (32). С. 367–370.

7. Пріма Р., Бортнюк Т. Підприємницька компетентність: сутність та дефініціювання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021, № 1 (105). С. 249-258. DOI 10.24139/2312-5993/2021.01/249-258

8. Стрельников М. В. Формування підприємницької компетентності магістрів бізнес-адміністрування. *Якість вищої освіти: сучасні тенденції та перспективи розвитку освітньої діяльності вищого навчального закладу*. Міжнар. наук.-метод. конф., 18–19 лют. 2016 р.: тези доп. Полтава, 2016. С. 308–310.

9. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа». URL: <https://imzo.gov.ua> (дата звернення: 05.11.2023)

10. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO) [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL:<http://www.oecd.org/edu/skillsbeyondschool/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>

11. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: [https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7).

12. Malach J. Rozvoj a hodnoceni smyslu pro iniciativu a podnikavost zaku zakladnich skol. Ostrava: Ostravske univerzity v Ostrave, X. MEDIA, 2015. 350 p.

REFERENCES

1. Bilova, Yu. A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu. [The concept and structure of entrepreneurial competence of future specialists in the

economic profile]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*. №7 (50), S.15-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7. [in Ukrainian]

2. Derzhavnyi standart bazovoi y povnoi zahalnoi serednoi osvity. [State standard of basic and complete general secondary education] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian]

3. Maikovska, V. I. (2017). Sutnist i struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini. [The essence and structure of entrepreneurial competence of future professionals in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. № 1, S. 112–117. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/24925> [in Ukrainian]

4. Melnychenko, O. (2022). Rozvytok pidpriemnytskoi kompetentnosti ta yii rol u vidnovlenni krainy [Development of entrepreneurial competence and its role in the restoration of the country]. *Educological discourse*, № 2 (37), S. 91 URL: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.26> [in Ukrainian]

5. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian]

6. Pryshchepa, S. M. (2016). Sutnist ta zmist poniattia «pidpriemnytska kompetentnist» [The essence and content of the concept of "entrepreneurial competence"]. *Young Scientist*. №5 (32). S. 367–370. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_5_94. [in Ukrainian]

7. Prima, R., Bortniuk, T. (2021). Pidpriemnytska kompetentnist: sutnist ta definityuvannia [Entrepreneurial competence: essence and definition]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 1 (105). S. 249–258. URL: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2021.01/249-258> [in Ukrainian]

8. Strelnikov, M. V. (2016). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti mahistriv biznes-administruvannia. [Formation of entrepreneurial competence of masters of business administration]. *Yakist vyshchoi osvity: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku osvitnoi diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu*: [XLI mizhnar. nauk.-metod. конф., 18-19 liut. tezy dop.]. Poltava, pp. 308–310. [in Ukrainian]

9. Typova osvithna prohrama orhanizatsii i provedennia pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh kadriv zahalnoi serednoi osvity vidpovidno do vymoh Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [A typical educational program for organizing and conducting advanced training of general secondary education managers in accordance with the requirements of the "New Ukrainian School" Concept]. URL: <https://imzo.gov.ua> (data zvernennia: 05.11.2023) [in Ukrainian]

10. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). URL: <http://www.oecd.org/edu/skillsbeyondschool/definitionandselectionofcompetenciesdeseco>. Htm [in English]

11. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: [https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7).

content /EN /TXT/PDF/? uri=CELEX
:32018H0604(01)&rid=7. [in English]

12. Malach, J. (2015). Rozvoj a hodnoceni smyslu pro iniciativu a podnikavost zaku zakladnich skol. Ostrava: Ostravske univerzity v Ostrave, X. MEDIA, 350 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОНДАР Віталій Олексійович – здобувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету ім. Лесі Українки.

Наукові інтереси: підприємницька компетентність керівника, неперервна освіта, освітня конкурентоспроможність, управління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BONDAR Vitaly Oleksiiovych – winner of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of the Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: entrepreneurial competence of the manager, continuous education, educational competitiveness, management.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 37.378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-252-257

КУЧАЙ Тетяна Петрівна–

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
e-mail: tetyanna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>

ДУТКА Ганна –

доктор педагогічних наук, професор, заступник керівника Центру забезпечення якості освіти, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: dutkaanna@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6504-1554>

ГОНЧАРУК Оксана –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: honcharukoksana@nubip.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6535-5414>

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається екологічна освіта як компонент загальної культури фахівця закладу вищої освіти. Означено завдання екологічної освіти в Україні, які повинна розв'язувати система екологізації навчального процесу у підготовці майбутнього фахівця. Визначено принципи в галузі екологічної освіти. Забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Наголошується, що застосовується різних заходів, сприятимуть підвищенню рівня екологічного навчання і виховання підростаючого покоління. Зауважено, що основною метою екологічної освіти є формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. У статті зазначається, що екологічна освіта і виховання покликані дати підростаючому поколінню наукові знання про взаємозв'язок природи і суспільства, сприяти усвідомленню багатогранного значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, розвивати потребу у спілкуванні з природою, засвоїти норми правильної поведінки в процесі взаємодії з ним, формувати бажання та вміння брати активну участь в охороні та покращенні навколишнього середовища. Успішне здійснення екологічного виховання та підготовки фахівців значною мірою залежить від дотримання ряду педагогічних умов. Описано, що головною умовою ефективного розвитку екологічної культури вміле поєднання навчального матеріалу відповідного змісту з практичною діяльністю в природному середовищі. Тому екологічна освіта і виховання має здійснюватися в сім'ї, дошкільних закладах, школах, вищих навчальних закладах. Велике значення має праця в молодших класах, яка формує екологічну культуру учня, також важливу роль відіграє спілкування з природою. Прищеплюючи любов до природи, виховуючи екологічні позиції, це дає змогу донести до підростаючого покоління наукові знання про взаємозв'язок природи і суспільства.

Ключові слова: екологічна освіта, заклади вищої освіти, навчальний процес, майбутній фахівець, студент.

KUCHAI Tatiana –

doctor of pedagogical sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, primary and preschool education and management of educational institutions, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakocza II
e-mail: tetyanna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>

DUTKA Hanna –

doctor of pedagogical sciences, professor, quality of education, professor of the department of preschool and elementary education Lviv National University named after Ivan Franko
deputy head of the Support Center
e-mail: dutkaanna@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6504-1554>

HONCHARUK Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Pedagogy of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine
e-mail: honcharukoksana@nubip.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6535-5414>

ENVIRONMENTAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE GENERAL CULTURE OF A SPECIALIST IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article considers environmental education as a component of the general culture of a specialist in a higher education institution. The tasks of environmental education in Ukraine, which should be solved by the system of environmentalization of the educational process in the preparation of the future specialist, are defined. The principles in the field of environmental education are defined. Ensuring the ecological safety of human life is an integral condition for the sustainable economic and social development of Ukraine. It is emphasized that the use of various measures will help increase the level of environmental education and education of the younger generation. It is noted that the main goal of ecological education is the formation of skills, fundamental ecological knowledge, ecological thinking and consciousness, based on the attitude towards nature as a universal, unique value.

Ecological education and upbringing are designed to provide the younger generation with scientific knowledge about the relationship between nature and society, to help understand the multifaceted importance of nature for society as a whole and for each person in particular, to develop a need for communication with nature, to master norms of correct behavior in the process of interaction with it, to form the desire and ability to take an active part in the protection and improvement of the environment.

The successful implementation of environmental education and training of specialists largely depends on compliance with a number of pedagogical conditions. Thus, some scientists believe that the main condition for the effective development of ecological culture is a skillful combination of educational material of appropriate content with practical activities in the natural environment.

Therefore, environmental education and upbringing should be carried out in the family, preschool institutions, schools, and universities. Work in the younger grades is of great importance, it forms the student's ecological culture, and communication with nature also plays an important role. Instilling love for nature, nurturing ecological positions, this makes it possible to provide the younger generation with scientific knowledge about the relationship between nature and society.

Key words: environmental education, institutions of higher education, educational process, future specialist, student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У наш час екологічну освіту, яка з одного боку, має бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого – виконувати інтегративну роль у всій системі освіти, визнано як один із пріоритетних напрямів державної політики України. Разом з тим зазначаємо, що в Україні на початку XXI століття розвинулася гостра економічна криза, на яку наклалася криза екологічна, однією з причин якої є повільне проведення реформ, недостатня екологічна свідомість населення. Найважливіші й найнагальніші питання глобальної екологічної кризи – це формування нової ідеології у ставленні до природи. Це можливо лише за умов глибокої перебудови всієї

системи освіти, формування нової ідеології у ставленні до природи, поліпшення взаємодії громадських організацій з владою та усвідомлення державними посадовцями своєї відповідальності за стан довкілля, можливості запозичення зарубіжного досвіду, придатності його до наших умов [1].

Екологічна культура людини вміщує її екологічну свідомість (сукупність екологічних та природоохоронних уявлень, світоглядних позицій та ставлення до природи, стратегій практичної діяльності, спрямованої на природні об'єкти) та екологічна поведінка (сукупність конкретних дій та вчинків людей, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних з впливом на природу), використанням природних ресурсів). Екологічна поведінка людини визначається

рівнем її екологічної свідомості та освоєними практичними вміннями в галузі природокористування.

Вважаємо, що з одного боку, у процесі освіти йде залучення підростаючого покоління до культурного досвіду людства щодо взаємодії з довкіллям, формування індивідуальної екологічної культури (інкультурація).

З іншого боку, йдеться не лише про відтворення у змісті екологічної освіти фрагмента культури минулого та сьогодення, а й про її творчий розвиток. Говорячи про культуру, що заломлюється через призму екологічної освіти, слід мати на увазі єдність всіх її структурних елементів і функцій, що утворюють її цілісність, а не лише опис досягнень науки, яка сьогодні домінує у змісті освіти.

Рівень знань у галузі екології зростає рік у рік, але це мало сприяє вирішенню питань, пов'язаних з екологічною ситуацією. Проблема, найімовірніше, полягає у кількості знань, а їх усвідомленості. Екологічне виховання є невід'ємною частиною морального виховання особистості. Його завдання – не просто досягнення знань екології, а головне – формування екологічної свідомості, поведінки та екологічної культури, переконань та активної життєвої позиції з питань захисту довкілля. Особливого значення набуває усвідомлення людиною того, що вона є органічною складовою навколишнього середовища і багато в чому моделює її [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливе значення для нашого дослідження мають праці науковців щодо виховання екологічної культури, в яких сформовані положення про самоцінність екологічної культури особистості, що розвивається на основі її інтелектуальної, емоційно-чуттєвої та діяльнісної сфер і що означена в системі відносин людини до природи, та до самого себе.

Проблемою екологічного виховання займалися науковці О. Булатов, М. Депенчук, М. Кисельов, В. Крисаченко, М. Лаптев, Н. Лисенко, Л. Мікешина, С. Мороз, Г. Платонов, Е. Римлянд, М. Реймерс, О. Самсонов, Г. Тарасенко, С. Шварц та ін., які встановили, що людство брало на себе функції регулювання природних процесів. Питання системи підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання розглядалось у працях В. Базуріної, В. Елманової, І. Задорожної, О. Кузнецової, Л. Пуховської, Г. Рогової, О. Романовського, С. Старовойт, Л. Тилене та ін.

Мета статті: розкрити у статті соціальні функції екології та завдання системи екологізації навчального процесу у підготовці фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема взаємовідносин нашого суспільства та природи є глобальна загальнолюдська справа, тому без нової системи поглядів світ і місце людини у ньому майбутні покоління, як

біологічний вид, приречені на фізичне і духовне знищення. Вирішення екологічних і соціальних проблем як глобального, так і регіонального характеру можливе лише за умови створення нового типу екологічної культури, екологізації освіти відповідно до актуальних потреб особистості та громадянського суспільства. Потреба в екологічній освіті визначається необхідністю забезпечення сприятливого середовища для життєдіяльності людини, оскільки руйнація системи екологічних відносин та відсутність відповідальності перед майбутніми поколіннями є однією із складових кризової екологічної ситуації.

Формування екологічної свідомості тісно пов'язане з екологічною освітою. Екоосвіта стала одним із фундаментальних напрямів наукових досліджень та діяльності міжнародних організацій ООН, особливо ЮНЕСКО та ЮНЕП. Під егідою цих організацій було проведено низку міжнародних форумів з цієї проблеми.

Таким чином, основою екологічної освіти має стати глибоке усвідомлення принципової єдності фундаментальних законів природи на всіх рівнях самоорганізації – фізичному, хімічному, біологічному та психічному. Екологізація всієї системи освіти передбачає посилення інтегральної взаємодії природничо і гуманітарного знання, посилення гуманістичного компонента освітнього процесу.

У системі екологічної освіти можна виділити такі компоненти, як науковий, нормативний та ціннісний.

Вони перебувають у постійному взаємовпливі та взаємодії. Науковий компонент складає теоретичну та методологічну основу в розробці стратегії взаємодії людини з навколишнім середовищем, у пошуку шляхів вирішення екологічних протиріч, що поглиблюються. Теоретичний фундамент екологічної освіти утворюють провідні ідеї, концепції природничо-гуманітарного знання, результати дослідження фундаментальних та прикладних дисциплін, продуктивна інтеграція яких дозволяє виявити способи посилення життєздатності екологічних та соціально-екологічних систем. Як теоретична першооснова еколого-освітніх програм може стати концепція екоеволюції людини та природи. Тому утвердження екологічної парадигми в освітньому процесі суттєво підвищує значущість нормативного та ціннісного компонентів.

В основі такого уявлення виявляється розуміння нерозривного, органічного взаємозв'язку людини з біосферою планети, з космосом загалом. Тобто цінність природного буття гармонійно вплітається у ціннісну канву духовного освоєння світу людиною, що значно збагачує її власний внутрішній світ. Ціннісний компонент освіти в галузі навколишнього середовища орієнтує людину на подолання

споживчої позиції стосовно навколишнього середовища [2].

Видатні вчені М. Дробноход, Ф. Вольвач, С. Іваненко вважають, що як і кожна навчальна дисципліна, екологія має педагогічне завдання і надзавдання. Перше полягає у формуванні конкретних екологічних знань, друге – у формуванні екологічної свідомості, культури, етики, моралі, усвідомлення людиною свого місця в природі, зв'язків зі світом природи і Всесвітом включно [2].

М. Швед, вивчаючи проблеми екологічної освіти в Україні, зауважує, що система екологізації навчального процесу у підготовці майбутнього фахівця повинна розв'язувати такі завдання:

1) виявити мету і загальну логіку процесу екологічної освіти і виховання;

2) скласти цілісну науково-обґрунтовану програму екологічної освіти і виховання студентів, визначаючи обсяг змісту освіти протягом навчання і за спеціальностями;

3) розробити шляхи, засоби, методи та організаційні форми екологічної освіти, застосовуючи при цьому сучасні інноваційні технології і узгоджуючи з іншими напрямками роботи вищої школи [3].

На думку В. Зайчука, державна політика в галузі екологічної освіти, повинна базуватися на таких принципах:

- розповсюдження системи екологічної освіти і виховання на всі верстви населення з урахуванням індивідуальних інтересів, стимулів та особливостей соціальних, територіальних груп та професійних категорій;

- комплексності екологічної освіти і виховання;

- неперервності процесу екологічного навчання в системі освіти, в тому числі підвищення кваліфікації та перепідготовки.

В основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності [4].

Важливою умовою для повноцінної екологічної підготовки учительства В. Червонецький вважає за необхідне включати екологічні знання у зміст навчальних дисциплін, що вивчаються [5].

Основною метою екологічної освіти є формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого – виконує інтегративну роль у всій системі освіти [6].

Екологічне виховання розглядається як один із найсильніших важелів повороту людства у його відношенні до життєвого середовища від

руйнівного споживчого до конструктивного, дбайливого, дбайливо відновлювального [7].

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

1. пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

2. гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

3. запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

4. екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

5. збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

6. науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

7. обов'язковість екологічної експертизи;

8. гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

9. науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

10. безоплатність загального та платність спеціального використання природі, даних ресурсів для господарської діяльності;

11. стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

12. вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

13. поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

14. вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва [8].

Серед багатьох аспектів охорони природи важливе значення має педагогічний, який включає систему освіти з метою виховання високої культури поведінки людини при спілкуванні з природою, а також високою цивільною відповідальністю за збереження природи в процесі праці.

Безпосереднє спілкування з природою є невичерпним джерелом високих моральних почуттів. Формування ставлення людини до природи входить до загальної системи комуністичного виховання, бо все «духовне життя людини нерозривно зв'язане з природою» [9].

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

Спеціально визначені вищі та професійні навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням суспільних потреб [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Із сказаного випливає, що екологічна освіта й виховання покликані забезпечити підрастаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи й суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою, оволодіти нормами правильної поведінки в процесі взаємодії з нею, сформувані прагнення і вміння брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища.

Успішне здійснення екологічної освіти і виховання фахівців значною мірою залежить від дотримання ряду педагогічних умов. Так, одні з науковців вважають, що головною умовою ефективного вироблення екологічної культури є вмiле поєднання навчального матеріалу відповідного змісту із практичною діяльністю у природному середовищі.

Отже, екологічну освіту й виховання треба здійснювати в сім'ї, дошкільних установах, у школі, в університеті. Велике значення відіграє робота в молодших класах, це формує екологічну культуру учня, а також велику роль відіграє спілкування з природою. Прищеплення любові до природи, виховання екологічних позицій, це дає змогу забезпечити підрастаюче покоління

науковими знаннями про взаємозв'язок природи й суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дубович І. А. Особливості та перспективи екологізації освіти та екологічного виховання населення в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету*. 16.5. 2006. С. 244–247.
2. Дробноход М. І. та ін. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою: [Коллективна монографія]. К.: МАУП. 2000. 76 с.
3. Швед. М. Екологічна едукатія за кордоном і в Україні. Львів: вид. "Світ". 1997. 106 с.
4. Зайчук В. О. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. №7. 2002. URL: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>
5. Червонецький В. В. Загальні тенденції розвитку шкільної екологічної освіти в країнах євроатлантичного регіону у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Луганськ. 2007. 489 с.
6. Кулалаєва Н. В. Формування культури екологічної безпеки майбутніх фахівців будівельного профілю через проектне навчання. *Збірник наукових праць НУК*. № 3. 2017. С. 143–148.
7. Бойченко С. В., Саєнко Т. В. Екологічна освіта – основа сталого розвитку суспільства. К.: Університет «Україна». 2013. 502 с.
8. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науковометодичний посібник для вчителів. Херсон: Гринь Д.С. 2015. 228 с.
9. Білявський Г. О. Стан екологічної освіти в Україні. *Трилістик* 3. 2008. С. 4–5.
10. Мелаш В. Д., Молодиченко В. В., Олексенко Т. Д. Безперервна екологічна освіта: теорія і практика: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Видавничий будинок ММД. 2012. 212 с.

REFERENCES

1. Dubovych, I. A. (2006). Osoblyvosti ta perspektyvy ekolohizatsiyi osvity ta ekolohichnoho vykhovannya naselennya v Ukraini [Peculiarities and prospects of ecologization of education and ecological education of the population in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Lviv's'koho natsional'noho universytetu*. 16.5. S. 244–247. [in Ukrainian]
2. Drobnohod, M. I. ta in. (2000). Kontseptual'ni osnovy formuvannya ekolohichnoho myslennya ta zdibnostey lyudyny buduvaty harmoniyni vidnosyny z pryrodoyu [Conceptual foundations of the formation of ecological thinking and human abilities to build harmonious relations with nature]: [Kolektyvna monohrafiya]. K.: MAUP. 76 s. [in Ukrainian]
3. Shved, M. (1997). Ekolohichna edukatsiya za kordonom i v Ukraini [Environmental education abroad and in Ukraine]. L'viv: vyd. "Svit". 106 s.
4. Zaychuk, V. O. (2002). Kontseptsiya ekolohichnoyi osvity Ukrainy [Concept of ecological education of Ukraine]. *Informatsiynyy zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*, №7. URL: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm> [in Ukrainian]
5. Chervonets'kyu, V. V. (2007). Zahal'ni tendentsiyi rozvytku shkil'noyi ekolohichnoyi osvity v krayinakh yevroatlantichnoho rehionu u druiy polovyni XX – na pochatku XXI stolit' [General trends in the development of school environmental education in the countries of the Euro-Atlantic region in the second half of the 20th - at the beginning of the 21st centuries]: dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.01. Luhans'k. 489 s. [in Ukrainian]
6. Kulalayeva, N. V. (2017). Formuvannya kul'tury ekolohichnoyi bezpeky maybutnikh fakhivtsiv budivel'noho

profilu cherez proektne navchannya [Formation of the culture of ecological safety of future professionals of the construction profile through project training]. Zbirnyk naukovykh prats' NUK. № 3. S. 143–148. [in Ukrainian]

7. Boychenko, S. V., Sayenko, T. V. (2013). Ekolohichna osvita – osnova staloho rozvytku suspil'stva [Environmental education is the basis of sustainable development of society]. K.: Unversytet «Ukrayina». 502 s. [in Ukrainian]

8. Bondar, O. I., Baranovs'ka, V. YE., Yeres'ko, O. V. ta in. (2015). Ekolohichna osvita dlya staloho rozvytku u zapytannyakh ta vidpovidyakh: naukovu metodychnyy posibnyk dlya vchyteliv [Environmental education for sustainable development in questions and answers: scientific methodical guide for teachers]/ za red. O. I. Bondarya. Kherson: Hrin' D.S. 228 s. [in Ukrainian]

9. Bilyavs'kyu, H. O. (2008). Stan ekolohichnoyi osvity v Ukrayini [State of environmental education in Ukraine]. Trylyns'kyk, 3. S. 4–5. [in Ukrainian]

10. Melash, V.D., Molodychenko, V.V., Oleksen'ko, T. D. (2012). Bezperervna ekolohichna osvita: teoriya i praktyka [Continuous environmental education: theory and practice]: navch.-metod. posib. Melitopol': Vydavnychyy budynok MMD. 212 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: екологічна освіта як компонент загальної культури фахівця закладу вищої освіти.

ДУТКА Ганна – доктор педагогічних наук, професор, заступник керівника Центру забезпечення якості освіти, професор кафедри дошкільної та початкової

освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: екологічна освіта як компонент загальної культури фахівця закладу вищої освіти.

ГОНЧАРУК Оксана – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: екологічна освіта як компонент загальної культури фахівця закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Tatiana – doctor of pedagogical sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, primary and preschool education and management of educational institutions, Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: environmental education as a component of the general culture of a specialist in a higher education institution.

DUTKA Hanna – doctor of pedagogical sciences, professor, quality of education, professor of the department of preschool and elementary education Lviv National University named after Ivan Franko.

Scientific interests: environmental education as a component of the general culture of a specialist in a higher education institution.

HONCHARUK Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Pedagogy of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine.

Scientific interests: environmental education as a component of the general culture of a specialist in a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 373.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-257-262

МИКОЛАЙЧУК Анжела Володимирівна – здобувач кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет ім. Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6796-2386>
e-mail: anglutsk@gmail.com

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: РЕСУРСИ ОСВІТИ ДЛЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглянуто сутність поняття педагогіки партнерства, окреслено принципи, такі як: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). Обґрунтовано складові партнерської взаємодії. Зазначено, що основою педагогіки партнерства є демократичний спосіб співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані спільними цілями та напрямками, – рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість. Особливу увагу приділено умовам формування партнерської взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Доведено, що партнерська взаємодія потребує постійного розвитку ефективної професійної діяльності педагога. Зазначено, що ключова роль з формування позитивної взаємодії відводиться педагогу. Розглянуто ресурси освіти, орієнтовані на розвиток м'яких навичок, емоційного та соціального інтелектів, навичок ненасильницького спілкування. Розкрито філософський аспект методу ненасильницького спілкування, який базується на: довірі, повазі, щирості, вдячності, підтримці, партнерстві, гуманності, спостереженні, комфортності у взаєминах; безупередженому прийнятті будь-якої людини такою, якою вона є; умінні відслідковувати потреби та контролювати свої емоції, відповідати за свої думки, слова, дії, пробачати помилки собі та іншим, емпатійно слухати, розуміти, приймати та усвідомлювати емоції не розділяючи їх на негативні чи позитивні – усі емоції нормальні. Аргументовано, що ці компоненти відповідають принципам партнерської взаємодії Нової української школи. Продемонстровано покрокову структуру практичного застосування методу ненасильницького спілкування. Зроблено висновок, що впровадження методу ненасильницького спілкування, програми соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес може

запобігти конфліктним ситуаціям, які спричинені викликами сьогодення, а також пропагуватися як інноваційні стратегії Нової української школи в освіті дітей, при якій приймаються всі індивідуальні особливості особистості, та позиціонуватися як форма партнерської взаємодії для усіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: педагогіка партнерства, освітній процес, нова українська школа, партнерська взаємодія, педагоги, учні.

MYKOLAYCHUK Angela Volodymyrivna –

winner of the Department of Theory and Methodology of Primary Education,
Volyn National University named after Lesya Ukrainka

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6796-2386>

e- mail: anglutsk@gmail.com

NEW UKRAINIAN SCHOOL: EDUCATIONAL RESOURCES FOR PARTNERSHIP INTERACTION

The article examines the essence of the concept of partnership pedagogy, outlines principles such as: respect for the individual; benevolence and positive attitude; trust in relationships; dialogue - interaction - mutual respect; distributed leadership (proactivity, right to choose and responsibility for it, horizontality of connections); principles of social partnership (equality of parties, voluntary acceptance of obligations, obligation to fulfill agreements). The components of partnership interaction are substantiated. It is noted that the basis of partnership pedagogy is a democratic way of cooperation between the teacher, student and parents who are united by common goals and directions, equal participants in the educational process, responsible for the result. Partnership pedagogy assumes unconditional equality in the right to respect, trust, benevolent attitude and mutual demands. Special attention is paid to the conditions of forming partnership interaction with all participants of the educational process. It has been proven that partnership interaction requires constant development of the effective professional activity of the teacher. It is noted that the teacher plays a key role in the formation of positive interaction. Educational resources focused on the development of soft skills, emotional and social intelligence, and nonviolent communication skills are considered. The philosophical aspect of the method of nonviolent communication is revealed, which is based on: trust, respect, sincerity, gratitude, support, partnership, humanity, observation, comfort in relationships; unbiased acceptance of any person as he is; able to monitor needs and control one's emotions, be responsible for one's thoughts, words, actions, forgive oneself and others' mistakes, listen empathetically, understand, accept and be aware of emotions without dividing them into negative or positive - all emotions are normal. It is argued that these components correspond to the principles of partnership interaction of the New Ukrainian School. The step-by-step structure of the practical application of the method of nonviolent communication is demonstrated. It was concluded that the introduction of the method of non-violent communication, the program of socio-emotional and ethical training into the educational process can prevent conflict situations caused by today's challenges, as well as be promoted as innovative strategies of the New Ukrainian School in the education of children, in which all individual characteristics of the personality are accepted, and be positioned as a form of partnership interaction for all participants in the educational process.

Key words: partnership pedagogy, educational process, new Ukrainian school, partnership interaction, teachers, students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із напрямів сучасної реформи загальної середньої освіти, згідно з Концепцією Нової української школи (НУШ), визначено запровадження педагогіки партнерства, в основі якої – співпраця всіх суб'єктів освіти.

В урядових документах окреслено принципи педагогіки партнерства: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти окреслено, принципи серед яких: радість пізнання (організація пізнавального процесу, який приносить радість дитині); безпека (створення атмосфери довіри і взаємоповаги, де немає насильства і цькування); утвердження людської гідності (виховання у

дітей чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до вільного вибору і прав людини) [7].

Зазначається, що педагогічна система має відійти від односторонньої авторитарної комунікації і вибудовуватися на основі авторитету вчителя і довіри до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У загальній педагогіці партнерство свого часу досліджували в різних аспектах (Ш. Амонашвілі, Л. Гуцуляк, Дж. Епштейн, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Лисенкова та ін.). У спеціальній педагогіці його розглядали переважно крізь призму корекційної спрямованості навчання та комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами (В. Бондар, Л. Вавіна, А. Висоцька, А. Вільшанська, С. Миронова, Л. Шипіцина та ін.). Особливої актуальності проблема командної взаємодії набула в останні роки у зв'язку зі запровадженням інклюзивного навчання (Ю. Бистрова, М. Буйняк, І. Демченко, Т. Докучина, З. Ленів, І. Луценко, О. Мартинчук,

М. Матвеева, С. Миронова, Д. Шульженко та ін.). Проте механізм і технології співпраці, роль кожного учасника освітнього процесу залишаються вагомими напрямками наукових і методичних розробок [5].

Мета статті: розкрити сутність поняття «педагогіка партнерства», пріоритетні складові Нової української школи та висвітлити ресурси партнерської взаємодії, які притаманні сучасним реформаційним освітнім процесам.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Євгенію Тіроні, доктор філософії з соціології в Школі передових досліджень соціальних наук у Парижі, член академії соціальних наук пропонує дискурс для роздумів «Щоб знайти відповідь на запитання «Яка освіта нам потрібна?», спитаймо себе: «А у якому суспільстві ми хочемо жити?»» [3]. Відповіді на ці питання дає Нова українська школа (НУШ), оскільки головною метою ключової реформи (НУШ) Міністерства освіти і науки є створення школи, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

НУШ – це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батькам теж подобається відвідувати цю школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння [4].

На сучасному етапі освітніх реформаційних процесів щодо формування партнерської взаємодії перед педагогами постають завдання, серед яких:

- створення емоційного комфорту та відчуття безпеки в освітньому середовищі;
- забезпечення індивідуального підходу в освітньому процесі;
- розвиток демократичної взаємодії та емпатійного міжособистісного спілкування в дитячій спільноті;
- формування прийняття та підтримки дитини учнівською спільнотою; – залучення дітей до різних видів спільної діяльності;
- взаємодія з батьками/законними представниками, їх залучення до освітнього процесу [5].

Виконання зазначених завдань можливе за умови синергетичності дій педагогів закладів освіти, батьків, а також розвитку емпатійності учнівської спільноти, її вміння жити та навчатися разом.

Автори навчально-методичного посібника «Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи (Т. Бабко, О. Банах, А. Вознюк, Т. Коломоець, Л. Кудрик, О. Мельник) розкривають дискурс партнерства, вказуючи на те, що «...основою педагогіки партнерства є демократичний спосіб співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані

спільними цілями та напрямками, – рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість» [5].

У навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: poradnik для вчителя» зазначено: «Учителі мають усвідомлювати всю відповідальність за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки:

- поважати кожну дитину;
- вірити в успішність кожної дитини;
- бути чесними і визнавати власні помилки;
- вміти слухати й дотримуватися конфіденційності;
- бути послідовними й справедливими;
- мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами;
- цінувати особисті зусилля дітей;
- організовувати стимулююче навчальне середовище;
- постійно оновлювати свої знання про «дитячий розвиток» [6].

Автори названого посібника зазначають, що учні у першому класі вже можуть: диференціювати свої бажання і обов'язки, усвідомлювати себе частиною колективу. У них помітно зростає здатність оцінювати власну діяльність і вчинки. Учні можуть узгоджувати свої дії з діями інших, проте не завжди нехтують своїми інтересами заради спільних, групових інтересів. У дітей означеного віку недостатньо обмірковані імпульсивні дії і вчинки.

Цей вік є сприятливим для формування мотивів учіння, розвитку стійких пізнавальних потреб; розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності; розкриття індивідуальних особливостей і здібностей; розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції; становлення адекватної самооцінки; розвитку критичності в ставленні до себе та оточення; засвоєння соціальних норм, розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення тісних дружніх контактів [6].

Усі школярі гідні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, створені додаткові умови (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому просторі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, запропонованими самими дітьми. Учні мають можливість робити власний вибір, розвивати нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших

Дуже важливо, щоб учителі повною мірою розуміли свою роль моделі бажаної поведінки та ставлення до людей із повагою, добротою й

відповідальністю. Як вони слухають та дозволяють? Як вони поводити себе, коли самі помиляються і коли помиляються інші? Як вони перетворюють класну кімнату на місце, де учні спільно шукають рішення проблем і шляхи виконання завдань? Саме педагоги відіграють значиму роль у процесі розвитку і впровадження демократії та прав людини [3].

Відзначається, що педагоги мають розуміти необхідність формування, наприклад, таких рис і чеснот у вихованців, які визнали пріоритетними понад 50 країн світу: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння вибачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, почуття гумору і віра (за класифікацією Мартіна Селігмана і Кристофера Петерсона) [3].

Такі риси реально формувати в умовах партнерської взаємодії, основою якої є налагодження міжособистісної комунікації учасників освітнього процесу на засадах ненасильницького спілкування, застосування якого зменшує агресію, допомагає розв'язувати конфлікти, а отже, сприяє створенню у міжособистісній комунікації простору співпереживання і взаємопідтримки. Також, потребує посилення уваги щодо впровадження в освітній процес закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), в основу якого покладені наукові напрацювання з емоційного інтелекту Д. Гоулмена та яке орієнтоване на розвиток м'яких навичок за такими напрямками, як самоусвідомлення, самоорганізація, соціальна свідомість, побудова стосунків та ухвалення відповідальних рішень [2]. Безумовно, розвиток емоційного та соціального інтелекту має позитивний вплив на взаємодію як в учнівській, так і вчительській спільнотах:

1. Самосвідомість або усвідомлення власних емоцій:

- удосконалення навичок розпізнавання емоцій та вміння їх
- називати;
- вміння краще зрозуміти причини почуттів;
- усвідомлення різниці між почуттями та діями.

2. Самоконтроль або вміння керувати емоціями:

- розвинена стійкість до розчарувань та вміння керувати гнівом;
- менша кількість словесних образ, бійок і випадків зриву шкільних занять;
- вміння належним чином виявити гнів, не переходячи до бійки;

- менш агресивна та деструктивна поведінка;

- більше позитивних почуттів щодо себе, школи та сім'ї;

- здатність краще боротися зі стресом;
- менше соціальної тривожності.

3. Самомотивація або вміння правильно скеровувати емоції:

- посилення почуття відповідальності;
- поліпшення здатності зосереджувати увагу на конкретному завданні;

- менша імпульсивність, більший самоконтроль;

- підвищення рівня академічних досягнень.

4. Емпатія або вміння розпізнавати емоції інших людей:

- більш розвинуте вміння приймати точку зору іншої людини;

- посилення емпатії та сприйнятливості до почуттів інших;

- здатність уважніше слухати.

5. Налагодження та підтримання стосунків:

- здатність краще аналізувати й розуміти власні стосунки з іншими;

- вміння ефективно вирішувати конфлікти та обговорювати непорозуміння;

- вміння розв'язувати проблеми, що виникають у стосунках;

- більша впевненість у собі й хороші навички спілкування;

- велика популярність і товариськість, залученість до справ однолітків;

- більша дбайливість і люб'язність;

- більша залученість у суспільне життя, краще вміння вписуватись у певну групу;

- щедрість, відкритість, краща співпраця з іншими, готовність допомогти;

- більша демократичність у стосунках з іншими людьми [2].

Науковці зазначають, що передумовою розвитку партнерської взаємодії є процес соціалізації дитини/дорослої особи, в основі якого – потреба в соціальних контактах з дорослими та однолітками. Тому необхідно працювати над розвитком емоційного, соціального інтелекту та впроваджувати програму інтелектуально-емоційного, етичного навчання (СЕЕН).

Основою взаємодії є ефективна комунікація – це спланована і системна робота, де педагог чітко розуміє: про що необхідно говорити, у якому форматі доносити інформацію, як обрати правильний час, як отримати зворотний зв'язок, з ким спілкується.

Підтвердженням якісного процесу формування партнерської взаємодії може бути думка Марії Монтессорі: «Щасливими можна назвати тих учителів, які дійшли зі своїм класом до етапу, коли вони можуть сказати: «Незалежно

від моєї присутності, клас працює. Група досягла самостійності» [6].

З досвіду вивчення проблеми взаємодії усіх учасників освітнього процесу в закладі освіти вважаємо, що ненасильницьке спілкування (ННС) допомагає реалізувати концептуальні принципи педагогіки партнерства в конструктивний спосіб, позаяк передбачає інтеграцію: свідомості (низка принципів, життя згідно з якими сповнене співчуття, співпраці, хоробрості та щирості); мови (розуміння того, як саме слова сприяють зв'язку або ж відчуженості); спілкування (знання про те, як просити бажаного, як чути інших, навіть у разі розбіжності поглядів, і як ухвалювати рішення, які задовольняють усіх); способу впливу (дії з позиції «влада разом з іншими», замість позиції «влада над іншими») [1].

Світова практика налагодження взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу демонструє універсальність застосування методу ненасильницького спілкування (ННС), автором якого є Маршал Розенберг, доктор філософії, американський психолог, медіатор, педагог. Цей метод широко використовується у сферах освіти, психології, психотерапії, бізнесу, дипломатії та миротворчості, впроваджується у школах Заходу (США, Швейцарія, Угорщина і т. д.); практикується в реабілітаційній психології, в програмах роботи з кривдниками. Метод ненасильницького спілкування демонструє стратегію побудови мирних стосунків, ефективної позитивної взаємодії на довірі, повазі, щирості, прийнятті, вдячності, усвідомленості, відповідальності [1].

Ненасильницьке спілкування передбачає умову, коли інтереси всіх сторін задоволені, модель ведення діалогу через спостереження, емоції (відчуття), потреби, прохання. Принципи ненасильницького спілкування дають можливість подивитися на звичайні речі під іншим кутом, зокрема: як управлятися з власними емоціями і перестати нести відповідальність за емоції інших; як усвідомлювати власні потреби і способи (стратегії) їх задоволення; як створити простір, в якому ми можемо співпрацювати.

У промові на національній конференції Монтессорі-педагогів Маршалл Б. Розенберг зазначав: «Дітям потрібно набагато більше, ніж базові навички читання, письма та математики, якими б важливими вони не були. Діти також повинні навчитися думати самостійно, знаходити сенс у тому, що вони навчаються, і як працювати та жити разом» [1].

Використання ННС в освіті створює безпеку та довіру, надаючи дітям, батькам, сім'ям, педагогічному колективу можливість бути почутими, відчуті підтримку спільноти, впевнено висловлюватись у спосіб, який, швидше за все, призведе до зв'язку та розвитку, легкості у запобіганні та вирішенні конфліктів.

Навички ненасильницької комунікації в освіті – при глобальному їх сприйнятті – викликають нове усвідомлення того, ким ми є як люди, і чому ми тут.

Філософський аспект методу ННС базується на: довірі, повазі, щирості, вдячності, підтримці, партнерстві, гуманності, спостереженні, комфортності у взаєминах; безупередженому прийнятті будь-якої людини такою, якою вона є; умінні відслідковувати потреби та контролювати свої емоції, відповідати за свої думки, слова, дії, пробачати помилки собі та іншим, емпатійно слухати, розуміти, приймати та усвідомлювати емоції не розділяючи їх на негативні чи позитивні – усі емоції нормальні (тільки можуть бути приємні, неприємні як реакція на певний факт, ситуацію). Ці компоненти відповідають принципам партнерської взаємодії Нової української школи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напряму. Отже, зважаючи на тенденції, зміст реформаційних процесів в українській освіті, пріоритетну складову світового досвіду зі застосування та результативності формування емоційного та соціального інтелектів, методу ненасильницького спілкування пропонуємо думку про те, що зазначені методики, можуть бути ключовими освітніми ресурсами в парадигмі Нової української школи. Впровадження методу ненасильницького спілкування, програми соціально-емоційного та етичного навчання може запобігти конфліктним ситуаціям, спричинених викликами сьогодення, а також пропагуватися як інноваційні стратегії Нової української школи в освіті дітей, за якої приймаються всі індивідуальні особливості особистості, та позиціонуватися як форма партнерської взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Content by PuddleDancer Press. Use of content okay with attribution. Please visit www.nonviolentcommunication.com to learn more about Nonviolent Communication. URL: https://www.nonviolentcommunication.com/learn-nonviolent-communication/nvc-education/?doing_wp_cron=1700606396.6559031009674072265625
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2018. С. 482–484.
3. Живемо в демократії. Матеріалами міжнародної освітньої платформи URL: <https://www.living-democracy.com/uk/>
4. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
5. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи : навч.-метод. посібник / Т. М. Бабко, О. А. Банах, А. В. Вознюк, Т. А. Коломоєць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник. К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. 208 с.
6. Нова українська школа: poradnik dla vchytela / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

7. Освіта на основі життєвих навичок. Адвокаційний модуль для керівних кадрів. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108>

8. Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя/ Переклад з англ. К.: Видавництво «Софія», 2019. 288 с.

REFERENCES

1. Content by PuddleDancer Press. Use of content okay with attribution. Please visit www.nonviolentcommunication.com to learn more about Nonviolent Communication. URL: https://www.nonviolentcommunication.com/learn-nonviolent-communication/nvc-education/?doing_wp_cron=1700606396.6559031009674072265625 [in English]

2. Goulman, D. (2018). Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence] Kharkiv : Vivat. S. 482–484. [in Ukrainian]

3. Zhyvemo v demokratii [We live in a democracy]. Materialamy mizhnarodnoi osvithoi platformy. URL: <https://www.living-democracy.com/uk/> [in Ukrainian]

4. Міністерство освіти і науки України [Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian]

5. Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia vzaemodii z batkamy uchniv pochatkovoї shkoly (2020). [New Ukrainian school: organization of interaction with parents of primary school students] : navch.-metod. posibnyk. / T. M. Babko, O. A. Banakh, A. V. Vozniuk, T. A. Kolomoiets, L. H. Kudryk, O. M. Melnyk. K.: Vydavnychiy dim «Osvita», 208 s. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivny> [in Ukrainian]

6. Nova ukrainska shkola (2018). [New Ukrainian school]; poradnyk dlia vchytelia / za zah. red. N. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 160 s. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> [in Ukrainian]

7. Osvita na osnovi zhyttievkykh navychok [Education based on life skills]. Advokatsiyni modul dlia kerivnykh kadriv. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108> [in Ukrainian]

8. Rozenberh, M. (2019). Nenasylntske spilkuvannia: mova zhyttia [Nonviolent communication] / Pereklad z anh. K.: Vydavnytstvo «Sofia», 288 s. <https://nashformat.ua/products/ebook-nenasylntske-spilkuvannya.-mova-zhyttya-627994> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИКОЛАЙЧУК Анжела Володимирівна – здобувач кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка педагогічних працівників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYKOLAYCHUK Angela Volodymyrivna – winner of the Department of Theory and Methodology of Primary Education, Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: professional training of teaching staff.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.147:811.111

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-262-266

ПУГАЧОВА Катерина Сергіївна –

аспірант кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6376-4305>
e-mail: puhachova.kateryna@vspu.edu.ua

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Ця стаття розглядає використання цифрових засобів вчителями іноземних мов для проведення оцінювання студентів. Основний акцент зроблено на чотирьох ключових аспектах: інтерактивні тести та вправи, онлайн-платформи для оцінювання, аналітичні інструменти та сучасні методики оцінювання. Аналізується, як кожен з цих підходів сприяє підвищенню об'єктивності, ефективності та інтерактивності оцінювання, а також розглядаються потенційні виклики, пов'язані з їх впровадженням. Стаття надає цінні вказівки щодо застосування цих технологій у навчальному процесі, підкреслюючи їхній внесок у розвиток комплексного розуміння мовних навичок та активне залучення студентів у процес навчання. Цифрові засоби надають учителям іноземної мови додаткові можливості для викладання навчального предмета, окрім тих, що пропонують паперові підручники. Вчителю важливо розуміти, що вони собою являють та як їх можна застосовувати під час роботи з учнями. Варто проводити оцінювання педагогічної цінності цифрових засобів, щоб з'ясувати, як вони відповідають принципам вивчення іноземних мов і поставленим учителем навчальним завданням. Цифрові засоби надають учителям іноземної мови додаткові можливості для викладання навчального предмета, окрім тих, що пропонують паперові підручники. Вчителю важливо розуміти, що вони собою являють та як їх можна застосовувати під час роботи з учнями. Варто проводити оцінювання педагогічної цінності цифрових засобів, щоб з'ясувати, як вони відповідають принципам вивчення іноземних мов і поставленим учителем навчальним завданням.

Ключові слова: цифрові засоби, оцінювання студентів, інтерактивні тести, онлайн-платформи, аналітичні інструменти, сучасні методики оцінювання.

PUHACHOVA Kateryna Serhiivna –
a postgraduate student of the Department of Innovative and
Information Technologies in Education, Educational and
Scientific Institute of Pedagogy, Psychology,
Training of Highly Qualified Specialists, Vinnytsia
Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6376-4305>
e-mail: puhachova.kateryna@vspu.edu.ua

IMPLEMENTATION OF DIGITAL TOOLS BY TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES FOR EVALUATING STUDENTS' EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS

This article examines the use of digital tools by foreign language teachers for student assessment. The focus is on four key aspects: interactive tests and exercises, online platforms for assessment, analytical tools, and modern assessment methodologies. It analyzes how each of these approaches contributes to increasing the objectivity, efficiency, and interactivity of assessments, and considers potential challenges associated with their implementation. The article provides valuable guidance on the application of these technologies in the educational process, highlighting their contribution to the development of a comprehensive understanding of language skills and active student engagement in learning. Digital tools provide foreign language teachers with additional opportunities for teaching a subject, in addition to those offered by paper textbooks. It is important for the teacher to understand what they are and how they can be used when working with students. It is worth conducting an assessment of the pedagogical value of digital tools to find out how they correspond to the principles of learning foreign languages and the educational tasks set by the teacher. Digital tools provide foreign language teachers with additional opportunities for teaching a subject, in addition to those offered by paper textbooks. It is important for the teacher to understand what they are and how they can be used when working with students. It is worth conducting an assessment of the pedagogical value of digital tools to find out how they correspond to the principles of learning foreign languages and the educational tasks set by the teacher.

Key words: digital tools, student assessment, interactive tests, online platforms, analytical tools, modern assessment methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі, де роль технологій у навчанні стрімко зростає, вчителі іноземних мов стикаються з необхідністю інтегрувати цифрові засоби в свою педагогічну практику. Це особливо важливо в контексті оцінювання студентів, де традиційні методи часто виявляються недостатньо гнучкими або не відповідають сучасним освітнім вимогам. Використання цифрових інструментів може значно підвищити якість та об'єктивність оцінювання, забезпечуючи більш точні та всебічні оцінки мовних навичок студентів.

Основна мета цієї статті - дослідити, як саме вчителі іноземних мов можуть використовувати цифрові засоби для оцінювання студентів, з акцентом на сучасні підходи та методики. Ми розглядаємо різноманітні цифрові інструменти, включаючи інтерактивні тести, онлайн-платформи, та аналітичні інструменти, які допомагають вчителям оцінювати рівень володіння мовою студентів, відстежувати їхній прогрес та забезпечувати зворотний зв'язок. Стаття також покликана надати рекомендації щодо ефективного впровадження цих технологій у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головна мета онлайн-освіти повинна полягати в розробці та впровадженні систем оцінювання, які визнаються принаймні еквівалентними до тих, що використовуються у навчанні віч-на-віч (F2F) з точки зору їхньої ефективності та інтегритету. Оцінювання має включати як формативні, так і сумативні елементи. Формативне оцінювання

забезпечує зворотний зв'язок для студентів; сумативне оцінювання вносить вклад у їхні курсові результати. Окремі елементи оцінювання можуть виконувати одну або обидві функції. Вчителі іноземних мов повинні врахувати всі передбачувані результати навчання та забезпечити наявність загальної стратегії їхнього оцінювання, яка відображає різноманіття способів засвоєння знань та навичок.

Метою формативного оцінювання є моніторинг навчання студентів і надання постійного зворотного зв'язку, який студенти можуть використовувати для покращення своїх знань, допомагаючи їм ідентифікувати свої сильні та слабкі сторони та визначати області, які потребують вдосконалення. Це також може допомогти академічним працівникам ефективніше розпізнавати та вирішувати проблеми. Формативне оцінювання може приймати різні форми, від добровільних онлайн-самооцінювальних тестів з вбудованим зворотнім зв'язком до більш формальних елементів оцінювання. Формативні завдання, як правило, не визначають фінальну оцінку студента. Однак більш формальні елементи можуть включати роль сумативного оцінювання, але також вимагають індивідуалізованого зворотного зв'язку від викладача або екзаменатора. Студент може оцінювати свій прогрес і аналізувати подальші свої дії щодо поліпшення прогресу. Роль формативного оцінювання у онлайн-навчальних/тренувальних програмах є критичною для подолання обмежень, спричинених дистанційним

навчанням. Розробники навчальних програм повинні використовувати можливості, які надають онлайн навчальні/тренувальні платформи для надання студентам зворотного зв'язку та регулярну оцінку прогресу. Нові технології пропонують можливості для формативного оцінювання однолітками (пір-рев'ю). Студенти можуть використовувати онлайн-інструменти спілкування, такі як форуми, вікі та соціальні мережі, щоб переглядати роботи один одного та надавати конструктивний зворотній зв'язок. Студенти можуть використовувати цей зворотній зв'язок для покращення своєї роботи перед кінцевим надсиланням роботи. Цей спосіб передбачає обов'язкове фасилітоване керівництво або певний моніторинг щодо надання конструктивної критичної зворотної інформації один одному.

Сумативне оцінювання має на меті присвоєння студенту оцінки або бала. Ці оцінки визначають, чи переходить студент до

наступного етапу програми або отримує нагороду після завершення. Способи проведення сумативного оцінювання мають характеризуватись такими особливостями:

1. Зрозумілі та чіткі вимоги для успішного завершення оцінювання та критерії, за якими призначаються бали.

2. Характер оцінювання не повинен віддавати перевагу або ставити в невідгядне становище жодного конкретного студента або групи студентів.

3. Оцінювання має ефективно тестувати досягнення конкретних результатів навчання або навичок.

4. Процедури оцінювання результатів і розподілу балів мають бути внутрішньо послідовними щодо часу, місця та залучених оцінювачів.

5. Не спиратися лише на один конкретний вид оцінювання, а урізноманітнювати їх різними прийомами.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця характеристик формативного та сумативного оцінювання в освітньому процесі

	Формативне оцінювання	Сумативне оцінювання
Мета	Поліпшення навчального процесу через зворотній зв'язок та самооцінювання.	Визначення кінцевих навчальних досягнень і присвоєння кінцевих оцінок.
Час проведення	Проводиться протягом всього навчального процесу.	Здійснюється в кінці навчального періоду або модулю.
Функції	Надання зворотного зв'язку, діагностування, мотивація.	Оцінка, сертифікація, визначення досягнень.
Форми	Самооцінки, одноліткові оцінки, короткі тести, коментарі вчителя.	Екзамени, кінцеві проекти, офіційні тести.
Вплив на навчання	Сприяє розвитку вмінь і навичок, надає можливість для корекції.	Підсумовує та підтверджує рівень досягнутих знань і вмінь.
Зворотний зв'язок	Негайний, орієнтований на покращення та розвиток.	Зазвичай формальний і підсумковий.
Ставлення учнів	Менш стресове, оскільки зосереджене на навчанні та розвитку.	Може викликати стрес через його вплив на кінцеві оцінки та вимоги.
Роль учня	Активна участь у навчальному процесі та самооцінюванні.	Пасивне отримання результатів оцінювання.
Роль вчителя	Надання конструктивного зворотного зв'язку, наставництво, підтримка.	Оцінювання та визначення рівня знань.
Результати	Зміни в підходах до навчання, саморегуляція навчання.	Кінцеві оцінки, які впливають на подальше навчання або кар'єру.
Застосування	Широко застосовується для підвищення якості навчання.	Часто використовується для формальної акредитації

У епоху цифрових технологій, інтерактивні тести та вправи відіграють ключову роль у процесі оцінювання навичок іноземних мов. Ці інструменти, які широко доступні через різноманітні онлайн-платформи, надають унікальні можливості для оцінки не тільки граматичних та лексичних знань, але й умінь читання та аудіювання. Їх гнучкість у виборі форматів питань, що включають варіанти вибору відповідей, короткі відповіді, та інтерактивні завдання, відкриває широкі можливості для оцінювання. Особливо цінною є здатність цих

інструментів автоматично відстежувати відповіді учнів, що дозволяє викладачам швидко аналізувати результати та надавати конструктивний зворотний зв'язок. Такий підхід також сприяє підвищенню залученості студентів у навчальний процес, роблячи оцінювання більш динамічним та зменшуючи рівень стресу під час тестування.

Онлайн-платформи для оцінювання надають вчителям інструменти для створення, проведення та аналізу тестів та вправ. Платформи, такі як *Google Classroom*, *Moodle* та інші, дозволяють

інтегрувати різноманітні типи тестів і завдань, включаючи інтерактивні квізи та проекти. Використання онлайн-платформ також сприяє автоматизації процесу оцінювання, забезпечуючи швидке та ефективне визначення результатів. Крім того, ці платформи дозволяють зберігати історію оцінок студентів, що дає можливість аналізувати їхній прогрес протягом часу.

У *Google Classroom* процес створення, проведення та аналізу тестів є інтуїтивно зрозумілим і ефективним. Викладачі можуть легко створювати завдання, використовуючи різноманітні інструменти, такі як вставка текстових питань, додавання відео, зображень та посилань. Вони також можуть інтегрувати *Google Форми* для створення тестів з автоматичним збором відповідей та наданням зворотного зв'язку. Під час проведення тестів, викладачі мають можливість встановлювати часові рамки та відслідковувати прогрес учнів у реальному часі. Після завершення, результати можна аналізувати безпосередньо в *Classroom* або *Google Форм*ах, де викладачі мають доступ до детальних відповідей учнів, що дозволяє ефективно оцінити їх розуміння матеріалу та ідентифікувати області для подальшого вдосконалення.

Moodle пропонує більш глибокий і гнучкий підхід до створення та адміністрування тестів. Викладачі можуть створювати тести з використанням широкого спектру типів питань, включаючи вибір відповідей, короткі відповіді, відповіді на есе та інші. *Moodle* також дозволяє встановлювати детальні налаштування для тестів, як-от обмеження часу, випадковий вибір питань та адаптивні тести. Під час проведення тестів, *Moodle* забезпечує автоматичне оцінювання для певних типів питань, а також дозволяє вчителям вручну оцінювати відкриті відповіді. Аналіз результатів у *Moodle* включає детальні звіти про відповіді учнів, їх успішність по темах, а також загальну статистику класу, що допомагає вчителям зрозуміти ефективність навчального процесу та ідентифікувати необхідні напрямки для подальшого розвитку.

Аналітичні інструменти, інтегровані в освітні платформи, відіграють ключову роль у поліпшенні процесу навчання та оцінювання. Вони забезпечують викладачів даними про успішність та прогрес кожного студента, дозволяючи відслідковувати не лише загальні результати, але й індивідуальний прогрес у навчанні. Наприклад, вчителі можуть бачити, як учні впорались з конкретними завданнями або темами, виявляючи їхні сильні та слабкі сторони. Це дозволяє адаптувати навчальний матеріал та підходи до потреб кожного студента, що є важливим для індивідуалізації навчання та підвищення ефективності освітнього процесу.

Ці аналітичні інструменти також дозволяють вчителям ідентифікувати загальні тенденції та закономірності в навчанні класу або групи

студентів. Вони можуть аналізувати, які теми або завдання були найбільш важкими або легкими для учнів, виявляти спільні проблемні зони, а також визначати ефективність використаних методик навчання. Це допомагає вчителям розробляти більш ефективні навчальні плани, а також коригувати існуючі методики та стратегії викладання для досягнення кращих результатів. Крім того, використання аналітичних інструментів сприяє розвитку обґрунтованих педагогічних рішень та підходів до навчання. Викладачі отримують можливість не лише реагувати на поточні потреби учнів, але й передбачати майбутні виклики та планувати стратегії подолання можливих труднощів у вивченні мови. Вони можуть використовувати зібрані дані для розробки персоналізованих завдань, що враховують індивідуальні потреби студентів, їхні інтереси та рівень володіння мовою, тим самим підвищуючи мотивацію та залученість учнів у навчальний процес.

Сучасні методики оцінювання в навчанні іноземних мов розширюють традиційні підходи, включаючи креативні та гнучкі методи для оцінки мовних навичок. Одним із таких підходів є використання портфоліо. Портфоліо дозволяє студентам демонструвати різноманітність своїх робіт, включаючи написані тексти, проекти, аудіо- та відеоматеріали, що відображають їхні досягнення протягом певного періоду. Цей метод допомагає вчителям оцінювати прогрес учнів більш глибоко, аналізуючи їхнє зростання та розвиток мовних навичок за тривалий час, не обмежуючись лише одноразовими тестами. Портфоліо також сприяє рефлексії учнів над власним навчальним процесом, дозволяючи їм самим визначати області для подальшого розвитку.

Іншою важливою методикою є самооцінювання та взаємооцінювання. У цьому процесі студенти оцінюють не тільки свою роботу, але й роботи своїх однокласників. Цей підхід розвиває критичне мислення та навички аналізу, а також сприяє розвитку міжособистісних навичок, таких як комунікація та взаєморозуміння. Студенти вчаться бути об'єктивними та конструктивними у своїх оцінках, що сприяє глибшому розумінню мовного матеріалу та взаємному навчанню. Також, самооцінювання дозволяє студентам більше відповідати за власне навчання, спонукаючи їх до самостійного вдосконалення.

Проектні роботи також стають все більш популярними у вивченні іноземних мов, оскільки вони дозволяють студентам застосовувати мовні навички в реальних ситуаціях. Це може включати дослідження, презентації, або створення мультимедійного контенту. Такий підхід не тільки сприяє розвитку комунікативних навичок, але й дозволяє студентам проявити креативність та критичне мислення. Наприклад, студенти можуть провести дослідження про

культуру та традиції країни, мови якої вони вивчають. Для цього їм потрібно буде зібрати інформацію з різних джерел, наприклад, з книг, статей, інтернет-ресурсів, а також від носіїв мови. Потім вони повинні будуть презентувати результати свого дослідження перед аудиторією. Це допоможе їм розвинути навички аудіювання, говоріння, читання та письма.

Також такі роботи підвищують мотивацію до навчання, оскільки студенти зацікавлені у

результатах своєї роботи. Вони докладають більше зусиль для її виконання, що допомагає їм краще засвоювати навчальний матеріал. Наприклад, студенти можуть організувати мовний клуб або інші заходи, спрямовані на спілкування з носіями мови. Це допоможе їм зануритися в мовне середовище та підвищити мотивацію до вивчення мови.

Таблиця 2

Характеристики різних видів оцінювання використовуваних у навчанні іноземних мов

Вид оцінювання	Особливості	Переваги	Виклики
Інтерактивні тести та вправи	Гнучкість у виборі форматів питань, автоматичне відстеження відповідей, залучення студентів	Ефективне оцінювання мовних навичок, швидкий зворотний зв'язок	Необхідність технічної підготовки, можливість технічних збоїв
Онлайн-платформи для оцінювання	Інтеграція різних типів тестів, автоматизація процесу оцінювання, зберігання історії оцінок	Ефективність та точність у визначенні результатів, зручність управління	Потреба в постійному доступі до інтернету, вимоги до цифрової грамотності
Аналітичні інструменти	Доступ до детальної статистики, аналіз прогресу та навчальних результатів, індивідуалізація навчання	Об'єктивність у оцінюванні, можливість адаптації до потреб студентів	Необхідність аналітичних навичок для інтерпретації даних
Сучасні методики оцінювання	Альтернативні підходи як портфоліо, самооцінювання, проектні роботи, розвиток критичного мислення	Глибше розуміння мовних навичок, розвиток навичок взаємодії	Часові витрати на підготовку та оцінювання, потреба у розвитку відповідних навичок у студентів

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Сучасні цифрові засоби оцінювання відіграють ключову роль у вдосконаленні процесу вивчення іноземних мов. Вони дозволяють оцінювати більш широкий спектр мовних навичок, оцінювати прогрес студентів більш точно та надавати студентам зворотний зв'язок у режимі реального часу.

Ці переваги роблять сучасні цифрові засоби оцінювання цінним інструментом для вчителів іноземних мов. Вони допомагають учителям об'єктивно оцінювати прогрес студентів, надавати їм зворотний зв'язок і допомагати їм досягти успіху у вивченні іноземних мов.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Online Assessment, Measurement and Evaluation: Emerging Practices. The Turkish Online Journal of Distance Education, № 7, 2006. P. 185–188.
2. Carrier M. E., Damerow, R.M., & Bailey, K.M. Digital Language Learning and Teaching: Research, Theory, and Practice. 2017. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315523293>
3. Ko, S., Liu, X., & Wachira, P. Assessment in Online and Blended Learning Environments. 2015.
4. Plaza, S. M. Martín-Monje, E., Elorza, I., & García Riaza, B. (Eds.). 2016. Technology-enhanced language learning for specialized domains: Practical applications and mobility. *Revista Espanola De Linguistica Aplicada*. № 30, 2017. P. 422–427. URL: <https://doi.org/10.1075/resla.30.1.18mol>

REFERENCES

1. Online Assessment, Measurement and Evaluation: Emerging Practices (2006). The Turkish Online Journal of Distance Education, 7, P. 185–188. [in English]
2. Carrier, M. E., Damerow, R. M., & Bailey, K. M. (2017). Digital Language Learning and Teaching: Research, Theory, and Practice. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315523293> [in English]
3. Ko, S., Liu, X., & Wachira, P. (2015). Assessment in Online and Blended Learning Environments. [in English]
4. Plaza, S.M. (2017). Martín-Monje, E., Elorza, I., & García Riaza, B. (Eds.). 2016. Technology-enhanced language learning for specialized domains: Practical applications and mobility. *Revista Espanola De Linguistica Aplicada*, № 30, P. 422–427. URL: <https://doi.org/10.1075/resla.30.1.18mol> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПУГАЧОВА Катерина Сергіївна – аспірант кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: діджиталізація, європеїзація освіти, якість професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PUHACHOVA Kateryna Serhiivna – a postgraduate student of the Department of Innovative and Information Technologies in Education, Educational and Scientific Institute of Pedagogy, Psychology, Training of Highly Qualified Specialists, Vinnytsia

Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.
Scientific interests: digitalization, Europeanization of education, quality of professional education.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 377

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-267-270

СТОЙЧИК Тетяна Іванівна –

доктор педагогічних наук, заступник директора
з навчально-виробничої роботи комунального закладу освіти
«Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей»
Дніпропетровської обласної ради»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6106-9007>
e-mail: stoychuk_t@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ ХАБ-ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті йдеться про важливість створення комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища, використання інформаційно-комунікаційних технологій для інтелектуального збагачення здобувача освіти, розвитку його компетентності, мотивації до навчання; про впровадження технологій дистанційного навчання.

Проаналізовано освітні стандарти професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О) України, зміст і структуру нових компетентностей (інформаційно-комп'ютерна, цифрова, інформаційна, інформаційно-технологічна), якими має оволодіти сучасний фахівець у закладі професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О), та зроблено висновок про удосконалення стандартів у частині актуалізації уваги на сучасних компетентностях, пов'язаних із застосуванням комп'ютерної та іншої цифрової техніки і пристроїв, оволодіння здобувачами освіти основами використання інформаційних технологій.

Наголошено на важливості створення в ЗП(ПТ)О інтелектуальних мережесих концентраторів — хабів та застосування відповідних хаб-технологій; на необхідності належного рівня підготовки педагогічних працівників до роботи із застосуванням нових хаб-технологій.

Для проведення внутрішнього оцінювання управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій розроблена відповідна методика.

Зроблено висновок про важливість об'єднання зусиль інститутів держави і громадянського суспільства в освітній сфері; зокрема спільної діяльності держави, бізнесу, та громади, спрямованої на розвиток П(ПТ)О, з одночасним контролем над раціональним використанням ресурсів регіону, галузі господарства, держави в цілому.

Ключові слова: хаб-технології, конкурентоздатні фахівці, професійна (професійно-технічна) освіта, інформаційно-освітнє середовище, заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

STOICHYK Tetiana Ivanivna –

Doctor of Pedagogical Sciences,
Deputy Director for Educational and Production Work of the Municipal
Educational Institution «Kryvyi Rih Professional Mining and
Technological Lyceum» of the Dnipro Regional Council»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6106-9007>
e-mail: stoychuk_t@ukr.net

APPLICATION OF HUB TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT THE QUALITY OF TRAINING OF COMPETITIVE SPECIALISTS IN VOCATIONAL (VOCATIONAL AN TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the importance of creating a computer-oriented educational environment, the use of information and communication technologies for the intellectual enrichment of the student, the development of his/her competence, motivation to learn; the introduction of distance learning technologies in the training of qualified specialists.

The article analyzes the educational standards of vocational (vocational and technical) education (hereinafter — VET) of Ukraine, the content and structure of new competencies (information and computer, digital, information, information and technological) which a modern specialist in a vocational (vocational and technical) education institution (hereinafter — VTEI) should master, and the author concludes that the standards should be improved in terms of actualization of attention to modern competencies related to the use of computer and other digital equipment and devices, mastering the basics of information technology by students. Attention is also drawn to ensuring the material, technical and technological base of VET as a component of improving the quality of training of competitive specialists.

The importance of creating intelligent network hubs in VET institutions and the use of appropriate hub technologies is emphasized; the need to ensure an adequate level of training of pedagogical staff to work with new hub technologies is emphasized. The experience of implementing hub technologies in Ukraine is analyzed.

To conduct an internal evaluation of the quality management of training competitive specialists in VET in the context of the use of hub technologies, an appropriate methodology has been developed, which includes: two blocks of evaluation — managerial and pedagogical; eight areas of evaluation; four levels of quality; four main forms and methods of collecting information; traditional and newly created subjects of evaluation.

It is concluded that it is important to combine the efforts of state and civil society institutions in the educational sphere; in particular, joint activities of the state, business, and community aimed at the development of SPE, while simultaneously controlling the rational use of resources of the region, industry, and the state as a whole.

Key words: *hub technologies, competitive specialists, vocational education, information and educational environment, vocational education institutions.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний розвиток держави і суспільства у глобальному вимірі та в умовах воєнного стану обумовлений вирішенням нових проблем, які змінюють традиційне уявлення про працю, освіту, культуру, спілкування, інші аспекти соціально-політичного життя.

В Україні важливим є завдання надання якісної освіти в умовах воєнного стану та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для різних категорій населення. Реалізація такого завдання можлива за рахунок створення комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища, що виступає джерелом інтелектуального збагачення здобувача освіти, розвитку його компетентності, мотивації до навчання, розширює можливості доступу до інформаційних технологій та інформаційних ресурсів, сприяє впровадженню технологій дистанційного навчання під час підготовки кваліфікованих фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення, впровадження і розвитку хабів як інноваційного складника висвітлено у працях українських і зарубіжних науковців, а саме: проблему створення хабу в процесі організації робочого простору висвітлено в публікаціях науковців Н. Бондар, В. Губеня, І. Підтілок, Л. Шаран; місце хабу в моделюванні процесів досліджено О. Гринькевич, Н. Лутчин; питання ролі освітніх хабів описані науковцем С. Ізбаш; інформаційно-комунікативний складник та особливості інноваційно-технологічних хабів визначає Л. Федулова; проблему закладів освіти як хабу освітнього і громадського простору досліджено в роботах Д. Клендфілд (D. Clandfield), Дж. Мартелл (G. Martell) та ін.

Мета статті. Уточнити сутність поняття хаб-технологій, їх характерних ознак та визначити місце у процесі підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс *методів*:

- *емпіричні* – обсерваційні (безпосереднє та опосередковане спостереження, експертне оцінювання) для визначення переваг впровадження хаб-технологій в освітньому процесі;

- *теоретичні* – аналіз та узагальнення концептуальних положень соціологічної та психолого-педагогічної літератури для визначення теоретико-методологічних засад дослідження, його понятійно-категоріального апарату та стану теоретичної розробленості

проблеми; систематизація, узагальнення для розкриття сутності й структурних компонентів досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою перевагою П(ПТ)О серед інших рівнів освіти є те, що вона швидше реагує на запити ринку праці. Наразі в Україні у ЗП(ПТ)О здобувають освіту майже за 430-ма професіями, для яких МОН України та Міністерством соціальної політики України затверджені відповідні стандарти П(ПТ)О. Однак серед цих професій все ще недостатньо тих, що потребує сучасний ринок праці. Адже нинішня тенденція спрямована на заміну фізичної праці людини машинами і роботами. Це — комп'ютерні технології, штучний інтелект, нанотехнології. Саме розвиток віртуальної реальності та генної інженерії диктує нові професії. При цьому багато традиційних професій замінюються на нові, які використовують сучасні технології.

Нами проаналізовано освітні стандарти П(ПТ)О України та виявлено, що до загальнопрофесійних компетентностей віднесено «оволодіння основами використання інформаційних технологій», однак ця компетентність не відображена в цих стандартах у «кваліфікаційних вимогах до професії». Тобто, для здобувачів П(ПТ)О ІТ-компетентність не визначена як обов'язкова вимога.

На ринку праці в усьому світі, і в Україні також, є потреба у ІТ-фахівцях або інших фахівцях з інформаційно-комп'ютерною, цифровою, інформаційною, інформаційно-технологічною компетентністю. У професійних стандартах ці компетентності зазначені в загальному переліку, але відсутні у кваліфікаційних вимогах. Тому, на наш погляд, існуючі професійні стандарти потребують відповідного уточнення.

При цьому внесення змін до професійних стандартів й актуалізація в них уваги на сучасних компетентностях, пов'язаних із застосуванням комп'ютерної та іншої цифрової техніки і пристроїв — не єдине завдання для підвищення якості підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О та управління цим процесом. Є й інші — ті, що пов'язані із забезпеченням матеріально-технічної та технологічної бази ЗП(ПТ)О.

Важливим, на наш погляд, є формування в ЗП(ПТ)О інформаційно-освітнього середовища (далі – ІОС), що об'єднує зусилля зацікавлених учасників освітнього процесу навколо конкретної інтелектуальної проблеми. Це — створення так званих «інтелектуальних

мережевих концентраторів» — хабів та застосування відповідних хаб-технологій [2].

Становлення хабів у секторі освіти супроводжується розвитком інформаційно-консалтингових, науково-інноваційних та виробничих сервісів. Тому наступним завданням підвищення управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О, на наш погляд, є застосування хаб-технологій у цій сфері діяльності.

У результаті реалізації хаб-технологій відбувається об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін у сфері якісної підготовки конкурентоздатних фахівців для всіх галузей економіки.

Використання хабів у діяльності ЗП(ПТ)О є новим завданням для їх керівників та педагогічних працівників. Нині таких знань і вмій у них недостатньо.

Отже, в умовах комп'ютеризації і цифровізації всіх процесів у сфері економіки необхідно покращити матеріально-технічну і технологічну бази системи П(ПТ)О та підвищити рівень підготовки педагогічних працівників ЗП(ПТ)О до роботи із застосуванням нових хаб-технологій, пов'язаних з активним використанням цифрових пристроїв і володінням відповідними сучасними компетентностями (інформаційно-комп'ютерними, інформаційними, цифровими, інформаційно-технологічними).

Реалізацію завдання щодо покращення матеріально-технічної та технологічної бази ЗП(ПТ)О ми вбачаємо за декількома напрямками: залучення коштів інвесторів для створення нових виробничих майстерень і лабораторій; залучення зовнішніх фахівців до освітнього процесу на умовах соціального партнерства; бізнес-підтримка підготовки фахівців сучасних конкурентних професій.

Оволодіння теорією нового менеджменту сприяє розвитку співпраці ЗП(ПТ)О з органами державної влади, місцевого самоврядування, галузевими міністерствами, інститутами громадянського суспільства, бізнес-організаціями, іншими зацікавленими сторонами для створення різноманітних освітніх хабів і розвитку хаб-технологій. За їх допомогою формується внутрішня система забезпечення якості освіти у ЗП(ПТ)О.

Практично мова йде про наявність у працівників ЗП(ПТ)О навичок застосування сучасних технологій, серед яких хаб-технології в освітньому й управлінському процесах стають одними з пріоритетних.

На допомогу проведенню внутрішнього оцінювання управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій нами пропонується відповідна методика, що включає: два блоки оцінювання — управлінський і педагогічний; вісім напрямів оцінювання, кожний з яких

характеризується власними параметрами; чотири рівні якості (високий, середній, достатній, низький); чотири основні форми і методи збору інформації (вивчення документації, анкетування, інтерв'ю, спостереження); традиційні та новостворені суб'єкти оцінювання.

Визначення рівня управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій (управлінський блок) здійснюється шляхом анкетування учасників освітнього процесу та вивчення відповідної документації (документ, що підтверджує рівень компетентності керівника закладу освіти у галузі основ нового менеджменту; план створення та використання ІОС в освітньому процесі; стратегічний план розвитку ІТ-компетентності педагогічних працівників; угоди про використання інтелектуальних хабів в освітньому процесі).

До процесу внутрішнього оцінювання рівня управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій залучаються такі структурні підрозділи закладу освіти: традиційні — відділ по роботі з персоналом; методичне об'єднання; новостворені — відділ/центр якості освіти, до основних функцій якого віднесена функція моніторингу якості надання послуг П(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій.

Професійний розвиток персоналу — не менш важливий, ніж управлінський блок, визначений у запропонованій нами методиці, як «цілеспрямований і систематичний процес впливу на працівників за допомогою професійного навчання протягом їхньої трудової діяльності на підприємстві з метою досягнення високої ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності персоналу на ринку праці, забезпечення кар'єрного росту, а також виконання працівниками нових складніших завдань на основі максимально можливого використання їхніх здібностей і потенційних можливостей» [1].

Пріоритетними формами і методами збору інформації є анкетування та інтерв'ювання учасників освітнього процесу, тому більша роль у цьому блоці запропонованої нами методики належить новоствореним підрозділам у ЗП(ПТ)О, таким як відділ/центр професійної кар'єри здобувачів освіти та відділ/центр професійного розвитку педагогічних працівників.

Тобто, в умовах застосування хаб-технологій процес професійного розвитку педагогічних працівників стає перманентним (неперервним). Адже ті педагогічні працівники, які є учасниками чи розробниками освітніх хабів, перебувають у постійному саморозвитку. Вдосконалюючи власні здібності у застосуванні ІТ-компетентності, вони розвивають їх у своїх учнях — здобувачах освітніх послуг — через різноманітні сучасні форми навчання спільно з

роботодавцями. Це також сприяє кар'єрному зростанню здобувачів освіти.

Загальний рівень управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій характеризується двома оцінками (управлінський та педагогічний блок), кожна з яких сприяє самовдосконаленню та системній роботі з підвищення кваліфікації, відповідно, керівниками та педагогічними працівниками ЗП(ПТ)О у сфері застосування ними хаб-технологій, що ґрунтується на розвинутих ІТ-компетентностях.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок напрямку. Як підсумок зазначимо, що розроблена нами методика оцінювання управління якістю підготовки конкурентоздатних фахівців у ЗП(ПТ)О в умовах застосування хаб-технологій застосована з метою вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти та підготовки педагогічних працівників до проведення планового.

У результаті проведення такого оцінювання у ЗП(ПТ)О розробляються рекомендації щодо підвищення якості освітньої діяльності та створюються умови для приведення освітнього й управлінського процесів у відповідність до вимог законодавства та ліцензійних умов.

Запропонована нами методика сприяє: об'єднанню зусиль інститутів держави і громадянського суспільства в освітній сфері; висвітленню результатів спільної діяльності держави, бізнесу, громади, спрямованої на розвиток П(ПТ)О; підвищенню мотивації керівників і педагогічних працівників в оволодінні сучасними освітніми технологіями; зміцненню контролю за використанням обмежених ресурсів та їх раціоналізації.

Застосування хаб-технологій в діяльності ЗП(ПТ)О є перспективним напрямом розвитку, адже вимогою часу є створення єдиного інформаційного освітнього простору як одного з системних факторів раціонального використання ресурсів регіону, галузі господарства, держави в цілому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2002. 351 с.
2. Україна 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього : веб-сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomiku/mikoyu.html/> (дата звернення: 22.11.2023).

REFERENCES

1. Savchenko, V. A. (2002). *Upravlinnia rozvytkom personalu : navch. posib.* Kyiv : KNEU, 2002. 351 s. [in Ukrainian]
2. *Ukraine 2030E — kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu.* Ukrainykyi instytut maibutnoho : veb-sait. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekono/mikoyu.html/> (data zvernennia: 22.11.2023) [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТОЙЧИК Тетяна Іванівна — доктор педагогічних наук, заступник директора з навчально-виробничої роботи комунального закладу освіти «Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей» Дніпропетровської обласної ради»

Наукові інтереси: професійна (професійно-технічна) освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STOICHYK Tetiana Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Deputy Director for Educational and Production Work of the Municipal Educational Institution «Kryvyi Rih Professional Mining and Technological Lyceum» of the Dnipro Regional Council».

Scientific interests: vocational education.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.124

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-270-275

УМАНЕЦЬ Володимир Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри ПТО Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7237-4955>
e-mail: umkavin@gmail.com

ПОДЛІСОВСЬКИЙ Вадим Вікторович – аспірант кафедри ПТО Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3326-5851>
e-mail: vadim.podlisovskii@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ІКТ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються проблеми навчання студентів за освітніми програмами з використанням ІКТ у складних умовах, пов'язаних із карантинними обмеженнями, воєнним станом та дистанційним навчанням у закладах вищої освіти. Виявлено та обґрунтовано ефективність і практичність методів використання ІКТ в освітньому процесі для підвищення ефективності набуття студентами знань та їхньої трансформації в компетенції. Обґрунтовується прагнення до вкорінення в Європі інноваційних і технологічних освітніх моделей, що гарантують самореалізацію особистості в процесі навчання.

Ефективна взаємодія інноваційних елементів у всіх сферах професійного розвитку і, зокрема, використання ІКТ для підготовки майбутніх фахівців економічного профілю має велике значення. Інструменти інформаційно-комунікаційних технологій вже давно використовуються для навчання майбутніх фахівців. Використання ІКТ у навчанні з теоретичних і практичних дисциплін дає змогу об'єднати систему науково обґрунтованих дій, операцій і процедур, що несуть позитивні зміни в освітній процес і гарантують цілеспрямоване й поетапне впровадження різноманітного роду педагогічних інновацій, які модернізують і перетворюють його. Інновації в системі підготовки фахівців економічних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності з ІТ відбуваються під впливом низки складових, одні з яких потребують структурних змін, а інші - змістовних, технічних і цифрових. Реалізація завдань, пов'язаних із підготовкою практичних фахівців роботі з інформаційними та комп'ютерними технологіями в цифрову епоху сучасної системи професійної освіти, залежить від змісту самого освітнього процесу та перспектив його розвитку.

У багатьох країнах (наприклад, у Об'єднаному Королівстві Великої Британії, Німеччині, Польщі) національна освітня політика з підготовки спеціалістів у нових цифрових форматах спрямовує інноваційний потенціал інформаційних і комп'ютерних технологій на підвищення фахового та загальнокультурного рівня населення в економічній сфері, удосконалення соціального суспільства та підтримку окремих здобувачів освіти.

Ключові слова: ІКТ, теоретична підготовка, ЗВО, компетентності, інноваційні підходи, традиційне навчання.

UMANETS Volodymyr Oleksandrovich –

candidate of pedagogical sciences,
 associate professor of the ITO department
 Vinnytsia State Pedagogical University
 named after Mykhailo Kotsyubynskyi
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7237-4955>
 e-mail: umkavin@gmail.com

PODLISOVSKYI Vadym Viktorovich –

graduate student of the ITO department
 Vinnytsia State Pedagogical University
 named after Mykhailo Kotsyubynskyi
 e-mail: vadim.podlisovskii@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3326-5851>

**FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE USING ICT
 IN FUTURE ECONOMIC SPECIALISTS**

The article examines the problems of studying students in educational programs with the use of ICT in difficult conditions associated with quarantine restrictions, martial law and distance learning in institutions of higher education. The effectiveness and practicality of methods of using ICT in the educational process to increase the efficiency of students' acquisition of knowledge and their transformation into competence have been identified and substantiated. The desire to establish innovative and technological educational models in Europe, which guarantee the self-realization of the individual in the learning process, is substantiated.

The effective interaction of innovative elements in all areas of professional development and, in particular, the use of ICT for the training of future specialists in the economic profile is of great importance. Tools of information and communication technologies have long been used for training future specialists. The use of ICT in teaching theoretical and practical disciplines makes it possible to combine a system of scientifically based actions, operations and procedures that bring positive changes to the educational process and guarantee the purposeful and step-by-step implementation of a variety of pedagogical innovations that modernize and transform it. Innovations in the system of training specialists in economic specialties for future professional activities with IT occur under the influence of a number of components, some of which require structural changes, and others - substantive, technical and digital. The implementation of tasks related to the training of practical specialists to work with information and computer technologies in the digital era of the modern professional education system depends on the content of the educational process itself and the prospects for its development.

In many countries (for example, in the United Kingdom of Great Britain, Germany, Poland), the national educational policy for training specialists in new digital formats directs the innovative potential of information and computer technologies to increase the professional and general cultural level of the population in the economic sphere, improve social society and support of individual education seekers.

Key words: ICT, theoretical training, higher education, competences, innovative approaches, traditional education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному глобалізованому світі, питання ефективної взаємодії всіх напрямів підвищення кваліфікації,

особливо інноваційної складової, необхідної для підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей з використанням ІКТ, є надзвичайно важливим. Засоби ІКТ давно

використовуються для підготовки майбутніх фахівців. Проте лише в останні роки з'явилися нові можливості використання ІКТ в аудиторній та позааудиторній роботі, а також у дистанційній форс-мажорній освіті в глобальних рамках. Цьому сприяла нова епоха, зокрема цифрова, яка стрімко увійшла в життя молодого покоління і зайняла час усіх студентів. Цифрова епоха дала змогу викладачам закладів вищої освіти максимально використати ІКТ як під час очного, так і під час дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади використання інноваційних технологій у вищій освіті України вивчали в українській науці Т. Андрущенко, І. Ковчина, М. Панченко та ін.

Т. Андрущенко опублікувала статтю «Застосування сучасних методів навчання як інструмент підвищення якості вищої освіти в Україні». У своїй роботі науковець він підкреслює, що навчання студентів загалом повинно розглядатися в контексті модернізації змісту всієї дисципліни навчання студентів з опорою на нові інформаційні технології, взаємний досвід і загальну інтеграцію України в міжнародний освітній простір [1].

Академік В. Биков, який опікується безперервною освітньою діяльністю та розробляє теоретико-методологічні засади моделювання освітнього середовища, зазначає: «Однією з основних ..... цілей навчання студентів є формування та розвиток професійних компетенцій» [2]. Ми цілком згодні з цим і вважаємо формування компетенцій здобувачів освіти головною метою навчальних закладів [3], а використання ІКТ розширює можливості для глибшого освоєння компетенцій і підготовки висококваліфікованих фахівців, зокрема, й економічних спеціальностей.

Відомий український педагог М. Корець, який активно працює в галузі технічної та технологічної підготовки студентів, у своїй роботі, присвяченій формуванню майбутніх кваліфікованих фахівців, стверджує, що «інформаційні технології (ІТ) за допомогою ІКТ можуть допомогти їм професійно освоїти будь-яку діяльність» [4]. Зазираючи в майбутнє, він також попереджає, що викладачі ЗВО, які не опанували ІКТ, не зможуть працювати з високою ефективністю і не будуть затребувані суспільством.

Низка українських вчених стверджують, що основним завданням вищих навчальних закладів є підвищення інтелектуального потенціалу української молоді шляхом модернізації навчальних дисциплін та змісту їх викладання в системі вищої освіти. Науковець І. Ковчина наголошує на необхідності обміну досвідом з викладачами з європейських країн та його тиражування у вишах країни [1, с. 32-34].

Сучасний світ, європейська дійсність та вимоги Болонської угоди вимагають підготовки

студентів з використанням ІТ технологій на базі ІКТ. Це передбачає оновлення потенціалу особистості, підготовленої ЗВО, які функціонують і розвиваються в інтересах майбутніх фахівців, метою яких є виконання професійної діяльності на високому рівні та демонстрація компетентності у власній діяльності.

Сучасний світ оновлюється з кожним роком завдяки тісному взаємозв'язку та проникненню інноваційних ІКТ-технологій у теорію, практику, методи та способи підготовки здобувачів освіти у галузі економіки. Цьому сприяє інтеграція української вищої освіти в європейський та світовий освітній простір.

На думку групи авторів на чолі з професором Олегом Спіріним, директором Інституту цифровізації НАН України, які розробляють методи впровадження нових цифрових технологій в освітній процес, незважаючи на наявні в нашій країні проблеми, цифровізація життєвих процесів триває, й інформаційні технології відіграють важливу роль у підготовці інтелектуального потенціалу громадян України [2]. Цю тезу розвивають й інші науковці та викладачі.

XXI століття знаменує собою настання цифрової ери, в якій феноменальними темпами відбуваються різноманітні події. Разом із цим ми фіксуємо й суттєві зміни в особистісному збагаченні молодих людей у XXI столітті, що має бути зрозумілим і позитивно відображеним в інноваційному процесі професійної підготовки компетентних фахівців.

Таким чином, на перший план виходить концепція «інноваційної професійної освіти студентів з використанням ІКТ». Ця концепція здатна стимулювати й надихати на розвиток творчих ідей і системного мислення як викладачів, так і студентів, розширювати їхню уяву, розвивати пізнавальні та творчі здібності, створювати ефективні напрями взаємодії та комунікації між учасниками процесу.

Міжнародна організація ЮНЕСКО чітко окреслила необхідність забезпечення освіти впродовж усього життя і, відповідно, задоволення потреби в ІКТ [7].

Провідні ЗВО країни стимулюють і заохочують різноманітні освітні теорії, методики та практики (здебільшого інноваційні) з використанням ІКТ і сприяють їхній інтеграції з такими науковими дисциплінами психологія, технології навчання тощо.

Це пов'язано з тим, що в найближчому майбутньому фахівці різних поколінь потребуватимуть високих навичок володіння ІКТ. В іншому разі без сучасних цифрових технологій фахівці будуть непотрібні.

Мета цього дослідження – проаналізувати, виявити та довести необхідність впровадження інноваційних технологій на базі ІКТ у процес

підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне підґрунтя підготовки фахівців економічних спеціальностей, спонукає розглядати загальний процес освіти. Освіта у XXI столітті – це освіта для людини, у своїй основі вона є цифровою, розвивальною, інтерактивною, домінуючою та базується на проєвропейськи орієнтованій, відповідальній особистості. Така особистість здатна до самоосвіти та саморозвитку задля опанування сучасних інформаційних технологій, уміє критично мислити, використовувати ІКТ для опрацювання різноманітних ресурсів, застосовувати набуті знання та навички для розв'язування ефективних завдань і прагнути змінити своє життя та життя своєї країни на краще.

Важливим завданням, які поставила Європа у своїй Концепції розвитку 2020, є освіта всіх людей, а Концепція Європа 2030 підтверджує освіту людини протягом всього життя.

Сучасний світ розвивається швидкими темпами цифровізації. Щоб упоратися з цим розвитком, необхідно впроваджувати у ЗВО інноваційні технології на базі ІКТ, які сприятимуть підготовці фахівців економічних спеціальностей, які в найближчому майбутньому активно працюватимуть на світовій арені.

Сучасний стан системи впровадження інноваційних технологій, зокрема практичної підготовки фахівців економічних спеціальностей, не завжди відповідає потребам суспільства. Нині потрібне докорінне реформування їхньої професійної підготовки та зняття деяких обмежень на інноваційну діяльність.

Ці зміни відбуваються в сучасному світі в контексті глобальних міжнародних тенденцій у галузі освіти. Серед них слід відзначити масовість і довічну безперервність освіти на основі ІКТ, а також збільшення кількості варіантів дистанційної освіти, зумовлене розвитком ІКТ і впровадженням нових операційних систем. ІКТ-інновації набувають дедалі більшого значення для освіти особистості та працюючих фахівців.

Ці технології орієнтують здобувачів будь-якої спеціальності на активне опанування нових методів пізнавальної діяльності з використанням ІКТ, тому що оволодіння цифровими технологіями допомагає студентам адаптуватися до майбутньої професійної діяльності, підтримує процес інтелектуального пошуку, що відповідає індивідуальним потребам, забезпечує освітню підготовку особистості, орієнтацію та надає можливості для самореалізації.

Інноваційні технології мають забезпечити кожному здобувачеві якісну підготовку та додаткові можливості для формування компетенцій професійної діяльності за такими напрямками:

- здобуття фахової інформації, тобто основ знань про людину, природу і суспільство, економіку, що сприяють формуванню наукового образу світу особистості, становлять основу її світогляду та орієнтації при виборі майбутньої сфери практичної діяльності;

- набувати практичного досвіду спілкування, розумової, емоційної, фізичної та трудової діяльності, сприяючи тим самим формуванню основних інтелектуальних і трудових навичок і компетенцій, необхідних для повсякденної роботи, продовження освіти та самоосвіти;

- розвиток особистісного потенціалу шляхом набуття досвіду творчої діяльності, що дасть їм змогу впоратися з життям у нову цифрову епоху.

Радикальні зміни у способах формування компетентних фахівців, таких фахівці економічних спеціальностей, породжують нові пріоритети в їхній підготовці. Ідеться про оволодіння Інтернет-ресурсами, уміння оперувати базовими налаштуваннями та, своєю чергою, досвідом використання нових технологій, отримувати фахову інформацію, опрацювати її, запам'ятовувати, знаходити потрібну інформацію, формувати на її основі знання, набувати навичок, необхідних для майбутньої професії, використовувати ІКТ для роботи з фаховими матеріалами, вміння добирати професійний матеріал засобами ІКТ.

Уміння отримувати доступ до нової фахової інформації з інтернет-ресурсів спрямоване на розвиток здатності ефективно освоювати потреби цифрової епохи та, своєю чергою, нових професійних компетенцій за допомогою ІКТ. Інакше кажучи, нині перед ЗВО стоїть завдання формування у студентів – майбутніх професіоналів – за допомогою цифрових технологій усвідомлення ними своєї відповідальності за пошук, виявлення та розміщення власної інформації в безмежному просторі інтернет-ресурсів.

Характеризуючи теоретичні засади інноваційних технологій підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей, відмітимо, щл Ключовою особливістю наявної системи підготовки кадрів є співіснування двох стратегій навчання: традиційної та інноваційної.

Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані групою вчених у доповіді Римському клубу (1978), привернули увагу світової наукової громадськості до невідповідності принципів сталої та традиційної підготовки майбутніх фахівців економічним вимогам тогочасного суспільства, а відтак – і особистості спеціалістів, їхніх творчих і пізнавальних можливостей у професійній діяльності [2].

Під «інноваційним навчанням» учені розуміють процес навчання та його результати у ЗВО, що сприяють інноваційним змінам у суспільстві загалом і в культурному та

соціальному середовищі. Інновації у професійній підготовці зорієнтовані на формування у студентів академічної компетентності, що дає їм змогу справлятися з динамічними змінами в майбутній професійній діяльності, зокрема й у суспільстві, за рахунок розвитку креативності, розширення різних форм мислення та вміння співпрацювати з іншими фахівцями. Інноваційне навчання логічно включає у свою структуру інноваційні технології (ІТ) [3].

Специфічними рисами інноваційного навчання є відкритість майбутньому, здатність до прогнозування, що ґрунтується на постійній переоцінці цінностей, і готовність до конструктивної дії в нових ситуаціях.

«Інноваційні технології» в широкому розумінні – це принципово нові або вдосконалені технології, які суттєво поліпшують умови виробництва і є самостійними товарами [4].

Підкреслюємо, що європейське цифрове суспільство вимагає від фахівців актуальних знань про ІКТ у сучасному світі, гнучкості та критичності мислення, творчої та технічної ініціативи, а також високого рівня адаптивності.

Не менш важливими є вміння володіти гаджетами на базі ІКТ з різними операційними системами, високий ступінь моральності та відповідальності під час пошуку, використання й розміщення власних матеріалів в Інтернеті, внутрішня свобода від обмежень у використанні програм на базі гаджетів, цифрових технологій та інші нові якості, як-от прагнення до максимальної самореалізації через, уміння раціонально та правильними засобами досягати високих цілей під час використання ІКТ, які відповідають сучасним вимогам цифрової епохи.

Завдяки володінню викладачами ІКТ сучасна підготовка студентів-фахівців стає досить простою. За даними нашого дослідження, 100% викладачів ЗВО володіють комп'ютерною технікою та мають досить сучасне обладнання для особистого користування; 82% викладачів володіють інформацією про свої дисципліни та способи її пошуку в Інтернеті; майже 100% викладачів мають доступ до Інтернету та вміють користуватися ним в особистих цілях. Це пояснюється тим, що сучасні студенти обізнані з операційними системами, і викладачі мають бути повністю обізнані з ними та використовувати їх у своїй викладацькій діяльності.

Найчастіше викладачі використовують проектори (69%), ноутбуки (5%), планшети (21%) та ПК (76%, якщо вони є в класі), а також застосовують такі ІКТ, як Інтернет, для проведення відеолекцій, різноманітних аудіозаписів для прослуховування, презентацій, навчальних порталів для використання, онлайн-тестування пройденого матеріалу та електронних підручників. На жаль, деякі викладачі взагалі не використовують цифрові технології в навчальному процесі.

Таким чином, використання ІКТ у підготовці фахівців економічних спеціальностей дає можливість об'єднати систему науково обґрунтованих дій, операцій і процедур, що несуть позитивні зміни в освітній процес і забезпечують цілеспрямоване й поетапне впровадження різноманітного роду педагогічних інновацій, які модернізують і перетворюють його.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Подальші дослідження можуть включати практичне використання ІКТ під час проведення навчальних занять зі студентами; особливості використання цифрових технологій на семінарах для студентів економічних спеціальностей; застосування ІКТ як механізму підготовки фахівців на європейському рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. В. Застосування сучасних методів навчання як інструмент підвищення якості вищої освіти в Україні. *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. праць Серія : Політичні науки. 2018. Випуск 137. С. 287–289.
2. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Інформаційні технології і засоби навчання* : зб. наук. Праць / за ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. Київ : Атіка, 2005.
3. Євроінтеграція та освіта: виклики XXI століття : збірник наукових праць кафедри політичної психології та соціально-правових технологій факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / за заг. ред. Т. В. Андрущенко, І. М. Ковчиної, М. В. Панченко, С. В. Пасічніченко. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 202 с.
4. Бойчук, В., & Уманець, В. Застосування електронних освітніх ресурсів як інноваційний чинник удосконалення підготовки майбутніх педагогів. 2019.

REFERENCES

1. Andrushchenko, T. V. (2018). Zastosuvannia suchasnykh metodiv navchannia yak instrument pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini [Application of modern teaching methods as a tool for improving the quality of higher education in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk* : zb. nauk. prats Serii : Politychni nauky. Vypusk 137. S. 287–289. [in Ukrainian]
2. Bykov, V. Yu. (2005). Teoretyko-metodolohichni zasady modelivannia navchalnoho seredovishcha suchasnykh pedahohichnykh system [Theoretical and methodological principles of modeling the educational environment of modern pedagogical systems]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* : zb. nauk. Prats / za red. V. Yu. Bykova, Yu. O. Zhuka / Instytut zasobiv navchannia APN Ukrainy. Kyiv : Atika. [in Ukrainian]
3. Ievrointehratsiia ta osvita: vyklyky KhKhI stolittia : zbirnyk naukovykh prats kafedry politychnoi psykholohii ta sotsialno-pravovykh tekhnolohii fakultetu psykholohii Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova (2019). [European integration and education: challenges of the 21st century: a collection of scientific works of the Department of Political Psychology and Socio-legal Technologies, Faculty of Psychology, National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov] / za zah. red. T. V. Andrushchenko, I. M. Kovchynoi, M. V. Panchenko, S. V. Pasichnichenko. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 202 s. [in Ukrainian]

4. Boichuk, V., & Umanets, V. (2019). Zastosuvannia elektronnykh osvitenikh resursiv yak innovatsiinyi chynnyk udoskonalennia pidhotovky maibutnikh pedahohiv [The use of electronic educational resources as an innovative factor in improving the training of future teachers]. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

УМАНЕЦЬ Володимир Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри ІТО Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: лінгвокультурна компетентність майбутніх фахівців економічних спеціальностей в умовах діяльнісного підходу.

ПОДЛІСОВСЬКИЙ Вадим Вікторович – аспірант кафедри ІТО Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна освіта, ІТ в професійній підготовці, ІКТ.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

UMANETS Volodymyr Oleksandrovich – candidate of pedagogical sciences, associate professor of the ІТО department Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy.

Scientific interests: language-cultural competence of future economic specialists in the conditions of the business approach.

PODLISOVSKYI Vadym Viktorovich – graduate student of the ІТО department Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy.

Scientific interests: vocational education, ІТ in vocational training, ІСТ.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 37.035-057.87+172.15:378.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-275-281

ОПАЧКО Магдалина Василівна –

професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0494-6883>
e-mail: magdaopachko@gmail.com

ДЕШКО Наталія Василівна –

аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7557-1535>
e-mail: nataliia.deshko@uzhnu.edu.ua

РАЙНЧУК Вікторія Анатоліївна –

аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0124-4798>
e-mail: viktoriaa.rainchuk@uzhnu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Компетентнісний підхід, на засадах якого розбудовується сучасна освіта України активізує до розгляду проблеми ставлень. Застосування компетентнісного підходу до патріотизму як комплексної характеристики особистості дозволяє увиразнити систему ставлень, якими може бути представлений/описаний феномен патріотизму.

Актуальність досліджуваної нами проблеми впливає із потреби створення дієвих механізмів виховання патріотизму у студентів університету, як майбутніх громадян країни.

Ефективність виховання патріотизму забезпечується комплексним впливом на особистість (емоційну, мотиваційну, когнітивну, поведінкову сфери), який може бути досягнутий через реалізацію технології виховання.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності розробки технології виховання патріотизму студентів університету, обґрунтуванні її структурних компонентів: концептуальної, змістової, процесуальної.

Концептуальні засади технології ґрунтуються на філософії патріотизму та методології управління розвитком особистості у процесі освіти, навчання і виховання.

Змістова частина технології оперує поняттями цілі і завдання виховання; зміст матеріалу для аналізу, обговорення; індивідуальні можливості та особисте бачення, індивідуальний досвід та особиста позиція.

Процесуальна частина технології полягає у організації освітньо-виховного процесу з використанням методів і форм взаємодії студентів на різних рівнях; продукуванні активностей (з використанням сторітелінгу, патріотично орієнтованих квестів, флешмобів, участі у волонтерському русі та соціально-патріотичних проєктах); управлінні розвитком і саморозвитком особистості у виховному процесі, його діагностуванні.

Перспективи подальшого дослідження полягають у організації і проведенні пілотного експерименту на предмет визначення педагогічних умов ефективності впровадження технології виховання патріотизму студентів університету.

Ключові слова: патріотизм, технологія виховання патріотизму, структура технології, студенти університету.

OPACHKO Magdalyna Vasylivna –

Professor of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0494-6883>
e-mail: magdaopachko@gmail.com

DESHKO Nataliia Vasylivna –

PhD Student of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7557-1535>
e-mail: nataliia.deshko@uzhnu.edu.ua

RAINCHUK Viktoriia Anatoliivna –

PhD Student of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0124-4798>
e-mail: viktoriia.rainchuk@uzhnu.edu.ua

THEORETICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGY FOR PATRIOTIC EDUCATION IN THE STUDENT YOUTH

The competency-based approach, modern education of Ukraine is built on, activates the issue of attitudes for consideration. The application of the competency-based approach to patriotism as a complex personality characteristic allows clarifying the system of attitudes used to represent / describe the phenomenon of patriotism.

The relevance of the issue under consideration derives from the need to set effective mechanisms for the patriotic education among the university students, as future citizens of the country.

The effectiveness of patriotic education is ensured by a complex influence on the personality (emotional, motivational, cognitive, and behavioral spheres), which can be achieved through the implementation of education technology.

The purpose of the study is to reveal the essence of the development of the technology of patriotic education in the university students and to substantiate its structural components – conceptual, substantive, and procedural.

The conceptual foundations of the technology are based on the philosophy of patriotism and the methodology of managing personality development in the process of education, training and upbringing.

The substantive part of the technology operates with the concepts of goals and tasks of education; the content of the material for analysis, discussion; individual capabilities and personal vision, individual experience and the personal position.

The procedural part of the technology consists of the organization of the educational process using methods and forms of student interaction at different levels; production of activities (using storytelling, patriotically oriented quests, flash mobs, participation in the volunteer movement and socio-patriotic projects); managing the development and self-development of an individual in the educational process, its diagnosis.

Prospects for the further research are seen in the organization and conduct of a pilot experiment on the subject of determining the pedagogical conditions for the effectiveness of implementation of the technology of patriotic education of the university students.

Key words: patriotism, technology of patriotic education, structure of technology, university students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Компетентнісний підхід, на засадах якого розбудовується сучасна освіта України активізує до розгляду проблему ставлень. Ставлення особистості поряд із знаннями і вміннями складають кістяк компетентностей. Разом з тим, ставлення у структурі особистості є складним утворенням, яке розкривається через поняття «цінності», «установки», «аттитюди», «мотиви», «спрямованість», «інтереси», «потреби».

Застосування компетентнісного підходу до патріотизму як комплексної характеристики особистості дозволяє увиразнити систему ставлень, якими може бути представлений/описаний феномен патріотизму. З іншого боку, проникнення у сутність поняття «ставлення особистості» дозволяє зрозуміти механізм їх формування, серцевиною якого є вплив на емоційну, мотиваційну, когнітивну сферу особистості. Ефективність комплексного

впливу на особистість з метою виховання патріотизму може бути досягнута через реалізацію технології виховання. Конструювання педагогічної технології здійснюється поетапно. У даній роботі розкрито структуру технології та зміст компонент структури.

Це дасть змогу перейти до етапів діагностики та впровадження технології у освітньо-виховному середовищі вищої школи. Власне, етап впровадження технології виховання патріотизму студентів університету – це пілотний експеримент, яким планується охопити перший і другий курс студентів бакалаврату окремих факультетів (фізичної культури, юридичного, інженерно-технічного). Апробація технології дозволить виявити її слабкі і сильні сторони, спростувати/підтвердити початкові гіпотези, увиразнити процедури та засоби, уточнити методи і форми реалізації процесуального компонента технології.

Аналіз публікацій і досліджень. Нашу увагу привертають дослідження, у яких розкривається феномен ставлення особистості. Одним із таких досліджень є робота А. Ковальчук, в якій проаналізовано вивчення проблеми ставлення у зарубіжній і вітчизняній соціально-психологічній науці [3]. У роботі І. Яворської – Ветрової розкрито теорію ставлень у контексті сучасних психологічних розвідок [6].

Дослідження патріотизму як феномену, актуалізованого реаліями воєнного сьогодення спонукало до переосмислення традиційних «формуючих» підходів у вихованні у контексті сучасної української ідентичності (представленої, наприклад, у роботах І. Бега, О. Вишневецького). Заслуговує на увагу розробка науковців Інституту проблем виховання НАПН України за участі академіка І. Бега у контексті пріоритетів військово-патріотичного виховання дітей та молоді в умовах російсько-української війни та в повоєнний час.

Розкриття сутності ставлень, якими може бути представлено поняття патріотизму, уможлиблює виокремлення чинників, які впливають на його формування. Розуміючи, що патріотизм є інтегральною (комплексною) характеристикою внутрішніх спонукань і зовнішніх проявів, зазначаємо роль середовища для його виховання. Оскільки об'єктом нашого дослідження виступають студенти університету, то для нас складало інтерес вивчення можливостей середовища для формування патріотизму студентської молоді. Як зазначає у дисертаційному дослідженні М. Колотило, «реалізація місії університету в контексті становлення інформаційного суспільства передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, які <...> будуть спроможні забезпечувати інноваційний розвиток держави та сприяти підтриманню соціальної стабільності в сучасному світі» [4, с. 124]. Проте, мусимо розуміти, що без патріотизму висококваліфіковані фахівці будуть зайняті облаштуванням власних бізнес-планів, зароблянням грошей і держава, яка забезпечує ресурси для розвитку людського капіталу, зекономивши на вихованні громадянина, може стати економічно, ідеологічно, політично залежною країною. Тому питання виховання патріотизму у наших сучасних закладах вищої освіти це питання національного значення і безпеки.

Актуальність досліджуваної нами проблеми впливає із потреби створення дієвих механізмів виховання патріотизму у студентів університету, як майбутніх громадян країни, в яку вони будуть інвестувати свої знання, уміння, компетентності, яку будуть самовіддано відбудовувати, в якій будуть жити і творити. Адже патріотизм – це не тільки про війну, це і про перемогу, здатність відстоювати і примножувати досягнення, це і про заплачену ціну за право мати майбутнє.

Мета статті – розкрити сутність технології виховання патріотизму студентів університету, обґрунтувати її структурні компоненти: концептуальний, змістовий, процесуальний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими способами виховання патріотизму дітей та молоді науковці Інституту проблем виховання НАПН України визначають: духовну ідентифікацію; сприйняття історичної постаті чи сучасника за взірцем; долучення зростаючої особистості до спільних патріотично орієнтованих справ зі своїми ровесниками; духовну рефлексію; доцільну самостійність; внутрішній ціннісний потенціал військово-патріотичного діяння; виховання впевненості у своєму військово-патріотичному діянні [1].

Варто зазначити, що ці способи є складовими частинами методів, форм, засобів, технологій виховання патріотизму. Вони можуть бути вплетені у канву сучасних інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, групових технологій виховання. У даній публікації нами представлено розробку технології виховання патріотизму, як комплексної характеристики особистості, яка проявляється через систему ставлень.

Концептуальні засади технології ґрунтуються на філософії патріотизму [2] та методології управління розвитком особистості у процесі освіти, навчання і виховання [5].

Філософія патріотизму розглядає його у трьох аспектах: онтологічному – як реально існуючі почуття, погляди, ідеї; гносеологічному – як відображення у свідомості людини соціальної дійсності; ціннісному – як ставлення до світу через призму духовних і матеріальних орієнтирів, як духовно-перетворювальне ставлення до дійсності [2, с. 155]. Онтологічний аспект питання патріотизму тісно пов'язаний із сутністю буття людини, умовами її життя і розвитку та націлює на об'єктивність існування різного тлумачення патріотизму. Культурно-історичні обставини розвитку різних територій сучасної України не сприяли однозначному трактуванню українцями поняття патріотизм. Але сучасні реалії, що консолідують націю навколо стратегічних ліній суспільного демократичного і європейського розвитку, актуалізовані і загострені протистоянням у російсько-українській війні, додають виразності і чіткості у маркуванні патріотизму як наскрізної лінії вкорінення української національної ідентичності.

Гносеологічний аспект поняття патріотизму пов'язаний із пізнанням його сутності через відображення об'єктивної реальності на емоційному та раціональному рівнях. Воно може бути реалізованим на вивченні матеріалів, що містяться у: літописах *донаукового* (міфологічного характеру, наприклад, битва титанів; релігійного характеру, наприклад, битва Давида і Голіафа) та *наукового* (у контексті

патріотичного виховання дослідження фундаментального (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Киричук, Г. Філіпчук) та прикладного (дослідження культурно-історичних і духовно-національних традицій народу (В. Федяєва); семантико-термінологічний дискурс патріотичного виховання (С. Зозуля); педагогічні казки В. Сухомлинського у вихованні у дітей почуття патріотизму й громадянськості (Л. Заліток) порядку тощо) *рівнів*; архівних хроніках репортерів та спогадах очевидців і учасників різних воєн, які провадилися на території України впродовж тривалого періоду часу; художніх творах українських письменників доби Розстріляного Відродження, представників українського культурного руху шістдесятників та творах і мистецьких полотнах сучасників; віртуальних і реальних музейних експонатах тощо.

Аксіологічний і праксеологічний виміри сутності патріотизму відображають сутнісні зв'язки між свідомим (знання, пізнавальні процеси, самосвідомість, воля, почуття) та несвідомим (специфічне людське проявлення реакцій психіки на подразники, агенти впливу; ментальність є проявом реальності несвідомого) сприйняттям дійсності та практичною, раціональною поведінкою і діяльністю людей. «Ці аспекти є яскравими зразками активної ролі суспільної свідомості у формуванні суспільного буття, адже визначають вчинки людей як у повсякденному житті, так і під час захисту Батьківщини. Дієва сторона патріотизму є вирішальною, оскільки є результатом діяльності емоційного та раціонального рівнів, трансформує ідеї в матеріальний вияв» [2, с. 156].

Методологія управління розвитком особистості у процесі освіти, навчання, та виховання ґрунтується на парадигмі «засвоєння» (на протигагу парадигмі «формування»). Розвиток освіти на засадах гуманізму і демократизації передбачає переосмислення ролі і місця «діяльності» у навчальному процесі. Насамперед йдеться про перенесення акцентів із «формуючої діяльності» педагога на пізнавальну діяльність тих, хто навчається. Це стає основою для «проростання» суб'єкт-суб'єктної взаємодії; творення нової педагогічної реальності – освітнього середовища; переосмислення ролі педагога у освітньо-виховній траєкторії розвитку вихованців. У новій освітній методології педагог забезпечує управління розвитком особистості студента (учня, курсанта) у процесі навчання, виховання, освіти із урахуванням індивідуальних можливостей (інтересів, потреб, здібностей) засвоєння змісту навчання, виховання, освіти.

Нове розуміння ролі і місця педагога у освітньо-виховному процесі є наслідком парадигмальної освітньої трансформації: у контексті діяльній парадигми, у якій взаємодія будується у форматі суб'єкт-об'єктних зв'язків (педагог-суб'єкт, студент-об'єкт педагогічного

впливу) управління розвитком особистості, яка навчається зводилося до забезпечення зворотного зв'язку у лінійній системі педагогічного процесу; у контексті гуманістично орієнтованої парадигми, у якій взаємодія будується у форматі суб'єкт-суб'єктних зв'язків, яка суттєво доповнює уявлення про лінійність педагогічного процесу нелінійними представленнями – управління розвитком особистості розглядається як складний процес, що враховує неоднорідність і множинність моделей освітнього середовища та «просторовість» взаємодії.

Студент у рамках діяльній парадигмальної освіти, насамперед, як носій соціального, орієнтований: на пріоритет суспільного над індивідуальним, колективного над особистим; на засвоєння і відтворення готових знань, дій за зразком; на продуктивну діяльність, як прояв творчих здібностей тощо; завдання педагога – управляти вихованням особистості через організацію діяльності для забезпечення результату, який може бути презентований, наприклад, рівнями ідейності (ідейно стійкий, ідейно неблагонадійний, ворожий елемент).

У гуманістичній парадигмі особистість – носій, насамперед, індивідуального, неповторного, орієнтована на власні пріоритети: інтереси, потреби, можливості. Завдання педагога полягає у забезпеченні управління вихованням особистості студента (учня, курсанта) через організацію взаємодії та творення простору для активності студентів, створення можливостей для самореалізації у колективній творчій справі, партнерській взаємодії; моделювання сприятливого для саморозвитку особистості середовища.

У першому випадку педагог орієнтований на формувальну діяльність, спрямовану на забезпечення результату, відображеного у рівнях сформованості. У іншому – педагог орієнтований на створення освітнього середовища, сприятливого для розвитку особистості студента. В цьому випадку педагог має впевнено орієнтуватись у: закономірностях розвитку особистості студента (його інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової та індивідуальної сфер); можливостях використання сучасних інформаційних технологій у вихованні; забезпеченні варіативності у вихованні за рахунок реалізації різних сценаріїв досягнення цілей та пріоритету визнання відмінностей у цінностях, потребах, інтересах, мотивах; особливостях організації активностей у вихованні на різних рівнях взаємодії (співпорядкування, співпраця, співтворчість); можливостях використання аксіологічного потенціалу взаємодії для розвитку мотиваційно-ціннісних ставлень, емоційно-вольових настанов особистості студента; забезпечення інтелектуального розвитку студентів на основі знань про когнітивні стилі, про методи і

методики стимулювання розвитку творчих здібностей особистості тощо.

Змістова частина технології оперує поняттями цілі і завдання виховання; зміст матеріалу для аналізу, обговорення; індивідуальні можливості та особисте бачення, індивідуальний досвід та особиста позиція.

Цілі патріотичного виховання студентської молоді співзвучні із цілями військово-патріотичного виховання, визначеними науковцями Інституту проблем виховання НАПН України. Окресливши пріоритети військово-патріотичного виховання дітей та молоді в умовах російсько-української війни та в повоєнний час, вони визначають мету військово-патріотичного виховання як «виховання почуття безкорисливої любові до українського народу, держави, формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, мотивування до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони шляхом цілеспрямованої діяльності закладів освіти, громадських об'єднань, сім'ї, органів державної влади й місцевого самоврядування та силових структур» [1, с. 3].

Але у технології виховання патріотизму особистості акцент робиться на поглибленні аксіологічного компоненту патріотизму, що дозволяє доповнити прояви почуття любові до держави, народу знаннями історичних і культурних цінностей, традицій і звичаїв народу, знаннями та розумінням його символів (прапор, герб, гімн); мови; знаннями про найкращих представників нації-носіїв коду українця, видатних історичних постатей – державотворців, діячів науки і техніки, культури, освіти, мистецтва, спорту.

Змістом матеріалу для аналізу може стати система ставлень, у якій віддзеркалюється патріотизм.

Узагальнення різних підходів у теорії ставлень дозволяє виокремити їх за ознакою спрямованості: ставлення до речей і явищ зовнішнього світу (суб'єкт-об'єктні ставлення); ставлення до інших людей (суб'єкт-суб'єктні, міжособистісні ставлення); ставлення до себе; ставлення до суспільства, мікросередовища, окремих людей, які виникають у міжособистісних контактах і обумовлені історичними та колективними відносинами; ставлення до праці й інших видів діяльності; ставлення до речей як продуктів людської праці.

На основі аналізу вивчення проблеми ставлень у вітчизняній та зарубіжній психології І. Яворська-Ветрова визначає ставлення як інтегральне системне утворення, єдність відображення суб'єктом об'єктивної дійсності і відношення до неї, яке спрямовує й визначає поведінку і діяльність. В рамках суб'єктної парадигми система ставлень розглядається як різновид моделі структури і змісту індивідуального досвіду людини [6].

Аналіз теорії ставлень у психологічній науці, здійснений А. Ковальчук дає змогу сформулювати висновок: «ставленням можна назвати індивідуальний суб'єктивний внутрішній стан відносно речей та подій на основі попереднього життєвого досвіду, що певним чином відобразився на свідомості людини» [3, с. 68]. Вивчаючи феномен ставлення до дійсності, дослідниця звертає увагу на внутрішню направленість особистості відносно зовнішнього світу. У контексті розкриття сутності ставлень варто розглянути їх у системі зв'язків: ставлення та потреби; ставлення та інтерес; ставлення та емоції (почуття); ставлення та мотиви (поведінка); ставлення та здібності.

Розкриття сутності цих зв'язків дозволило нам: 1) представити патріотизм, як характеристику особистості через систему ставлень, а саме: ставлення до національного; ставлення до громадянського; ставлення до морального; ставлення до родинного; ставлення до природи; ставлення до інших; ставлення до себе; 2) наблизитись до розкриття способів формування ставлень, що дуже важливо у випадку виховання патріотизму. Останнє складає сутність процесуальної частини технології виховання патріотизму.

Процесуальна частина технології полягає, власне, у реалізації її вихідних настанов. Це організація освітньо-виховного процесу з використанням методів і форм взаємодії; продукування активностей; управління розвитком і саморозвитком особистості у виховному процесі, його діагностування. Технологію виховання патріотизму студентської молоді пропонуємо реалізувати у змісті проекту «Сім сходинок до Патріота». Проект може реалізуватися у студентських групах впродовж навчального семестру, або навчального року. Ідея участі у проектній діяльності – пройти (прожити) сім ключових етапів, кожний із яких концептуально об'єднаний навколо виокремлених семи груп ставлень. Проходження кожного етапу може мати різну тривалість у часі, різні форми проведення, різні способи представлення. Важливою є участь у кожному з етапів і включеність студентів у проживання досвіду вираження та виокремлення персональної системи ставлень. Важливим також у реалізації технології є спільне планування дій та активностей, погодження участі у спеціально організованих заходах, наприклад, у обговоренні прочитаної книги/переглянутого кінофільму з використанням *сторітелінгу* (сторітелінг – мистецтво розповіді захопливої історії з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сферу особистості); участі у *квестах*, наприклад, піший квест патріотично-військовими локаціями міста (тра-квест є інноваційною формою роботи із студентами; цікавий і, водночас, ефективний спосіб засвоєння студентами необхідних знань, умінь та навичок; інтерактивні вправи,

виконання яких передбачає участь у квесті, стимулюють інтерес студентів, забезпечують активне долучення всіх учасників, згуртовують студентський колектив); у створенні патріотично орієнтованих *флешмобів* (соціальні акції, спрямовані на привертання уваги до явищ соціального життя, на протест проти приниження гідності і честі людини); участі у студентському *волонтерському русі*, у соціальних *проектах* патріотичного спрямування за участю студентської молоді тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Застосування компетентнісного підходу до патріотизму як комплексної характеристики особистості дозволяє увиразнити систему ставлень, якими може бути представлений/описаний феномен патріотизму. З іншого боку, проникнення у сутність поняття «ставлення особистості» дозволяє зрозуміти механізм їх формування, серцевиною якого є вплив на емоційну, мотиваційну, когнітивну сферу особистості. Ефективність комплексного впливу на особистість з метою виховання патріотизму може бути досягнута через реалізацію технології виховання.

Конструювання технології виховання патріотизму студентської молоді передбачає наповнення її структурних компонент змістом.

Концептуальні засади технології ґрунтуються на філософії патріотизму та методології управління розвитком особистості у процесі освіти, навчання і виховання.

Змістова частина технології оперує поняттями цілі і завдання виховання; зміст матеріалу для аналізу, обговорення; індивідуальні можливості та особисте бачення, індивідуальний досвід та особиста позиція. Змістом матеріалу для аналізу може стати система ставлень, через яку розкривається сутність патріотизму: ставлення до національного; ставлення до громадянського; ставлення до морального; ставлення до родинного; ставлення до природи; ставлення до інших; ставлення до себе.

Процесуальна частина технології полягає у організації освітньо-виховного процесу з використанням методів і форм взаємодії студентів на різних рівнях; продукування активностей (з використанням сторітелінгу, патріотично орієнтованих квестів, флешмобів, участі у волонтерському русі та соціально-патріотичних проектах); управлінні розвитком і саморозвитком особистості у виховному процесі, його діагностуванні.

Перспективи подальшого дослідження полягають у організації і проведенні пілотного експерименту на предмет визначення педагогічних умов ефективності впровадження технології виховання патріотизму студентів університету.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Канишевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5 (2). 2023. С. 1–7 URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
2. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Філософські та методологічні проблеми права*, № 1 (11). 2016. С. 154–162 URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/390/392>
3. Ковальчук А. С. Теоретичні основи поняття «ставлення особистості до дійсності». *Вісник післядипломної освіти*. «Серія «Соціальні та поведінкові науки», 15 (44), 2021. С. 65–67 URL: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15\(44\)-65-77](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15(44)-65-77)
4. Колотило М. О. Місія університету в контексті філософсько-освітньої парадигми інформаційного суспільства. Дисертація...кан. філос. наук: 09.00.10 – філософія освіти. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 222 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Kolotilo.diser_28.09.2015_14.pdf
5. Опачко М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізики з дидактичного менеджменту. Дис...д.пед.наук: 13.00.04 –теорія та методика професійної освіти. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2018. 686 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.01/dus_Opachko.pdf
6. Яворська-Ветрова, І. Теорія ставлень особистості в сучасних психологічних розвідках. *Грааль науки*, (4), 2021. С. 521–524. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.096>

REFERENCES

1. Bekh, I. D., Kanishevska L.V., Malynoshevskiy R.V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity Ukrainy: realii ta oriientovni pozitsii [The strategy of military-patriotic education of children and youth in the education system of Ukraine: realities and indicative positions]. Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 5 (2). S. 1–7 URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202> [in Ukrainian]
2. Ivchenko, Yu. V. (2016). Sotsialno-filosofskiyi zmist patriotyizmu [Socio-philosophical content of patriotism]. Philosophical and Methodological Problems of Law, № 1 (11). S. 154–162 URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/390/392> [in Ukrainian]
3. Kovalchuk, A. S. (2021). Teoretychni osnovy poniattia «stavlennia osobystosti do diisnosti» [Theoretical foundations of the concept of "attitude of the individual to reality"]. Bulletin of postgraduate education. Series "Social and behavioral sciences", 15 (44) S. 65–77 URL: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15\(44\)-](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15(44)-) [in Ukrainian]
4. Kolotylo, M. O. (2015). Misiia universytetu v konteksti filososfsko-osvitnoi paradyhmy informatsiinoho suspilstva [The university mission in the context of the philosophical and educational paradigm of the information society]. Dysertatsiia...kan. filoz. nauk: 09.00.10 – filosofii osvity. Kyiv: Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskiyi politekhnichnyi instytut», 222 s. URL: https://ihed.org.ua/wpcontent/uploads/2019/01/Kolotilo.diser_28.09.2015_14.pdf [in Ukrainian]
5. Opachko, M. (2018). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnih uchyteliv fizyky z dydaktychnoho menedzhmentu [Theoretical and methodological principles of training future physics teachers in didactic management]. Dys...d.ped.nauk: 13.00.04 –teoriia ta metodyka profesiinoi

osvity. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova, 686 s. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.01/dus_Opachko.pdf [in Ukrainian]

6. Yavorska-Vietrova, I. (2021). Teoriia stavlen osobystosti v suchasnykh psykhohichnykh rozvidkakh [The theory of personality attitudes in modern psychological research]. Grail of Science, (4), S. 521–524. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.096> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОПАЧКО Магдаліна Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «УжНУ».

Наукові інтереси: створення технологій навчання, виховання, розвитку особистості студента в освітньому середовищі вищої школи.

ДЕШКО Наталія Василівна – аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукові інтереси: педагогічні умови ефективності організації студентоцентрованого навчання.

РАЙЧУК Вікторія Анатоліївна – аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: використання сторітелінгу у розробці технологій навчання і виховання та розвитку особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OPACHKO Magdalyna Vasylivna – Professor of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University.

Scientific interests: creation of technologies for learning, education, and development of a student's personality in the educational environment of a higher school.ntific interests.

DESHKO Nataliia Vasylivna – PhD Student of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University.

Scientific interests: pedagogical conditions for the effectiveness of the organization of student-centered learning.

RAINCHUK Viktoriia Anatoliivna – PhD Student of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University.

Scientific interests: the use of storytelling in the development of learning and education technologies and personality development.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-281-287

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

ЛПАТОВА Марина Валентинівна –

викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>

e-mail: olga_kr@i.ua

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються деякі аспекти формування мотивації до вивчення іноземної мови студентами у процесі навчальної діяльності.

Вільне володіння англійською мовою є однією з першорядних та необхідних навичок, що потрібні сучасному спеціалісту в умовах поглиблення відносин між Україною та країнами ЄС. Тому виникає потреба у створенні умов для підвищення мотивації, тому що саме завдяки їй пояснюється інтенсивність у здійсненні дії, активність та ефективність у досягненні результату та мети діяльності, а саме у вивченні іноземної мови.

Метою статті нами визначено теоретичне обґрунтування та практичне застосування деяких аспектів підвищення мотивації студентів у процесі вивчення іноземної мови.

Мотиваційний аспект у вивченні іноземної мови являє собою систему дій, які виконує викладач, з метою викликати зацікавленість, ініціативність та активність у тих, хто навчається, для досягнення найбільш оптимального результату.

Впровадження імітаційно-ігрових методів в навчальний процес актуалізує потребу студентів у вивченні іноземної мови, що базується не тільки на передачі та отриманні знань, а й на їх практичному використанні в іншомовному спілкуванні, викликає зацікавленість та підвищує мотивацію до навчальної діяльності.

На нашу думку, ще одним аспектом, що підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, є діяльнісний підхід до навчання. У світлі діяльнісного підходу до навчання особливе значення мають активні творчі методи. І значне місце тут посідають дослідницькі проблемні методи. З нашого досвіду роботи, таким методом може виступати науково-дослідна робота студентів з іноземної мови, а саме студентський науковий гурток.

Мотивація до навчання тісно пов'язана з розумінням цілей навчально-виховного процесу.

Отже, нами проаналізовано теоретико-методологічні засади підвищення мотивації у процесі навчання іноземної мови та її деякі аспекти, а саме: поєднання зовнішньої та внутрішньої мотивації студентів до навчання; відповідне цілеутворення; діяльнісний підхід до навчання; розробка та організація творчих, пошукових форм навчання; впровадження комунікативно-імітаційних ситуацій на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: мотивація, діяльнісний підхід, навчальна діяльність, іноземна мова, цілеутворення.

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>
e-mail: 2108sveta64@gmail.com

LIPATOVA Maryna Valentynivna –

lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
e-mail: marinalipatova58@gmail.com

HAVRYLENKO Olga Mykolayivna –

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Foreign Languages, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4653-8183>
e-mail: olga_kr@i.ua

SOME ASPECTS OF INCREASING STUDENTS' MOTIVATION IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article deals with some aspects of the formation of students' motivation to learn a foreign language in the process of educational activities.

Fluency in the English language is one of the primary and necessary skills that a modern specialist needs in the conditions of deepening relations between Ukraine and EU countries. Therefore, there is a need to create conditions for increasing motivation, because it is thanks to it that the intensity in the implementation of the action, activity and efficiency in achieving the result and the goal of the activity, namely in learning a foreign language, is explained.

The purpose of the article is to determine the theoretical justification and practical application of some aspects of increasing students' motivation in the process of learning a foreign language.

The motivational aspect in learning a foreign language is a system of actions performed by the teacher in order to arouse interest, initiative and activity in those who study, in order to achieve the most optimal result.

The implementation of simulation-game methods into the educational process actualizes the need of students to learn a foreign language, which is based not only on the transfer and acquisition of knowledge, but also on their practical use in foreign language communication, arouses interest and increases motivation for educational activities.

In our opinion, another aspect that increases motivation to learn a foreign language is an activity approach to learning. In the light of the active approach to learning, active creative methods are of particular importance. And research problem methods occupy a significant place here. From our work experience, this method can be used for the research work of foreign language students, namely the student scientific circle.

Motivation to study is closely related to understanding the goals of the educational process.

So, we have analyzed the theoretical and methodological principles of increasing motivation in the process of learning a foreign language and some of its aspects, namely: the combination of external and internal motivation of students to study; appropriate goal setting; activity approach to learning; development and organization of creative, exploratory forms of education; implementation of communicative and simulation situations in foreign language classes.

Key words: motivation, activity approach, educational activity, foreign language, goal setting.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вступ України до ЄС потребує появу нових якостей українців – освічених, висококваліфікованих фахівців із високим рівнем знань іноземних мов.

Але, на жаль, рівень володіння англійською мовою в Україні оцінюється як недостатній. На сьогоднішній день наша країна посідає 41 місце у рейтингу знання англійської мови EF English

Proficiency Index, що означає низький рівень знань [11]. Зрозуміло, що вільне володіння англійською мовою є однією з першорядних та необхідних навичок, що потрібні сучасному спеціалісту в умовах поглиблення економічних, торговельних та культурних відносин між Україною та країнами ЄС. Тому постає питання визначення чинників, які будуть впливати на ефективність навчання іноземної мови з одного

боку та успішність у її вивченні з іншого. Одним із таких чинників можна визначити мотивацію, тому що під час формування високої мотивації досягається успішність у навчальній діяльності, навіть за умови недостатніх здібностей.

Мотивація проявляється в способі поведінки того, хто навчається, під час навчальної діяльності, визначається його минулим досвідом навчання, що дозволяє передбачити шляхи її підвищення. “Шляхи підвищення мотивації – це не що інше, як особливо тонке застосування методик, яке її стимулює, допомагає здолати негативне відношення до деяких типів навчання, виробити захопленість ними” [10, р. 69].

Питання про зв'язок компонентів навчання і мотивації досі залишається актуальним, оскільки перебуває на стику психології мотивації, формування її і обранням необхідних засобів, методик і форм навчання іноземної мови. Мотивації студентів при вивченні іноземної мови до останнього часу приділялося недостатньо уваги, оскільки викладачів цікавила в основному репродуктивна діяльність тих, хто навчається. Вивчалася мотивація засвоєння, розуміння, запам'ятовування навчального матеріалу.

Розглядалася можливість управління формуванням мотивації навчальної діяльності на заняттях із вивчення англійської мови через тип навчання, через вироблення узагальнених способів дій, розробку різних форм навчання.

Тому виникає потреба у створенні умов для підвищення мотивації, тому що саме завдяки їй пояснюється інтенсивність у здійсненні дії, активність та ефективність у досягненні результату та мети діяльності, а саме у вивченні іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання інтересу до мотивації як рушійної сили поведінки і, особливо важливо – навчання, пов'язані з пошуком чинників та впливу на особистість учня з виявленням динамічних і енергетичних закономірностей поведінки, співвідношення між активізуючими і змістовними аспектами навчання. Багато вчених абсолютизують роль динамічних моментів, не звертаючи уваги на змістовну сторону мотивації в навчанні (Левін, Мерфі, Гілфорд та ін.).

Дослідники по-різному визначають мотивацію. На думку багатьох західних психологів (Мак-Дауголл, Олпорт, Мюррей), мотивована поведінка головним чином орієнтується щодо об'єкта-мети. Р. Кеган [13] свідчить, що мотивація відіграє роль процесів реалізації побудників у дії.

Деякі вчені, розвиваючи теорії загальної мотивації, відмовилися від уявлень про зовнішнє спонукання. Так, Р. Гарднер та В. Ламберт [12] припустили, що тільки внутрішня мотивація є початковою та нормальною формою людської мотивації, функцією потреби.

Ряд загальних закономірностей мотиваційно-потребових та мотиваційно-

спонукальних факторів було розглянуто під час вивчення навчальної діяльності студентів (Вайсман, Крягже, Лісовський, Дмитрієв, Орлов та ін.).

Альберт Бандура [1] розглядає самоефективність як уявлення людини про свою здатність успішно виконувати поставлені завдання. Висока самоефективність призводить до досягнень мети, а низька – до невдачі та негативно впливає на мотивацію виконання завдань.

Дослідженням мотивації навчання англійської мови займалися Т. Старовойт та Т. Григоренко [7]. Вони виявили, що головною причиною вивчення англійської мови студенти вважають прагнення отримати престижну та високооплачувану роботу. О. Чепурна [8] визначає, що більшість студентів, особливо немовних спеціальностей, основними мотивами вивчення англійської мови вважають професійну зацікавленість, важливість спілкування з представниками інших країн, можливість досягнення успіху в професійній сфері та престижність знання іноземної мови, яка набуває все більше значення в останній час у нашій країні.

В. Безлюдна та Н. Бондаренко пропонують поділяти мотивацію вивчення іноземної мови на комунікативну та лінгвопізнавальну [2, 3]. Комунікативна мотивація базується на прагненні спілкуватися іноземною мовою, а лінгвопізнавальна – на пізнанні мови як системи знаків та символів.

О. В. Діордіященко, В. В. Ревенко, В. Л. Гулеватий, Л. П. Вайлупова, С. С. Занюк досліджували основні типи внутрішньої мотивації вивчення іноземних мов та можливості її підвищення у навчальній діяльності студентів [2, 5].

Незважаючи на значну кількість наукових розвідок на сьогодні невирішеним залишається питання підвищення мотивації у вивченні іноземної мови та визначення її аспектів. У зв'язку з цим необхідним є дослідження мотиваційних аспектів у процесі навчальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та практичне застосування деяких аспектів підвищення мотивації студентів у процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір оптимальних шляхів підвищення мотивації студентів у навчальному процесі дозволить суттєво покращити його результативність. Для цього треба визначити сутність мотивації у навчанні, і зокрема, у вивченні іноземних мов: її види, підходи та послідовність дій.

Мотиваційний аспект у вивченні іноземної мови являє собою систему дій, які виконує викладач, з метою викликати зацікавленість, ініціативність та активність у тих, хто

навчається, для досягнення найбільш оптимального результату.

Деякі дослідники умовно розділяють мотивацію на два типи: зовнішню та внутрішню. Зовнішня мотивація зазвичай спрямовує тих, хто навчається на кінцевий результат (отримання високої оцінки, заліку та ін.). Внутрішня мотивація впливає саме на процес навчання [6, с. 4].

Внутрішня мотивація навчання ділиться на мотивацію, пов'язану з цікавістю до змісту діяльності, і мотивацію, викликану потребою в самооцінці, подоланні почуття неповноцінності, професійної некомпетентності. Тобто внутрішня мотивація проявляється в зацікавленості до самої навчальної діяльності, а зовнішня – в отриманні нагород (оцінок).

У навчанні іноземної мови стимулюючим є створення лінгвістичної домінанти навчання, розвиток асоціативного мислення, пошук загального, подібного, закономірностей, аналогів у рідній та мові, що вивчається; зв'язки між минулим та актуальним досвідом володіння мовою, виявлення зони типових помилок і труднощів у засвоєнні мови, переклад розрізаних знань на рівень систематизованих, теоретично осмислених уявлень та понять, на рівень практичного вживання в природному мовному середовищі, уподібнення до рівня носія мови, оновлення минулого мовного досвіду. Встановлення асоціацій між минулим мовним досвідом та актуальним рівнем володіння мовою сприяє активізації пізнавальної та лінгвістичної діяльності.

До ситуаційних мотиваційних спонукань можна віднести формування навчальних ситуацій відповідно до особистісних уподобань студентів, ситуаційну привабливість для них, ситуації, в яких здійснюються способи дій, що відповідають їх очікуванням. У таких ситуаціях можна впливати на успішність навчання іноземної мови, здійснювати ситуаційну актуалізацію мотиваційних переваг суб'єкта навчання та отримати у результаті спільний ефект дії мотивації та ситуації, встановити ефективний тип навчальної та комунікативної ситуації для певного типу діяльності та учня.

З нашого досвіду роботи та наших досліджень [4] зрозуміло, що комунікативні ситуації викликають велику зацікавленість у студентів, що в свою чергу підвищує мотивацію до вивчення англійської мови. На I курсі пропонуються теми загального курсу, такі як:

- You have come to the hotel where you have reserved a room and want to check in. Act out the situation.
- You are hungry and want to have a snack. So, you come to a café and make your order. Act out the situation.
- You have met your American friend at the airport. Before going to the hotel you invite him to

the bar. Reproduce the conversation between you and him.

- You have invited your business partner to a restaurant. Act out your ordering the dinner for your guest and for you.
- You want to buy a coat. Act out a dialogue between the salesman and you at the department store.
- You are going to the concert. Make a ticket reservation by phone.
- You have come to a dentist. Act out the situation.

На старших курсах, коли вже викладається англійська мова фахового спілкування, студентам пропонуються комунікативні ситуації професійного вжитку, наприклад:

- For the first time in the history of a small Ukrainian town an American businessman came here to visit one of the factories. A press conference for local journalist will be held tomorrow. You are a journalist. Get ready for the press conference. Write down all the questions you would like to ask the businessman.
- You are the Seller. Get ready for the talks with the Buyer. You know that the Buyer finds the prices a bit high and wants a discount. Try to sell the goods at your price. Write down your arguments.
- Tell us what contracts have been signed by your firm lately. Give all possible information.
- You are a representative of "John & Co". Tell us how you work with your customers, what services can be done for them, what your usual guaranties are before the guarantee period has expired and what you can do after that date.
- Your firm produces video technique. One of your customers wants to clarify all the details about the guaranty period for your equipment. Act out the situation.

Як нами було зазначено [9], навчання студентів у комунікативно-імітаційних ситуаціях професійної орієнтованості дає змогу розвивати їхній творчий потенціал. Під час виконання рольових завдань студенти використовують засоби мовного спілкування, передбачають ігрові дії та імпровізують. Впровадження імітаційно-ігрових методів в навчальний процес актуалізує потребу студентів у вивченні іноземної мови, що базується не тільки на передачі та отриманні знань, а й на їх практичному використанні в іншомовному спілкуванні, викликає зацікавленість та підвищує мотивацію до навчальної діяльності.

На нашу думку, ще одним аспектом, що підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови, є діяльнісний підхід до навчання. У світлі діяльнісного підходу до навчання особливе значення мають активні творчі методи, використання інформаційно-пояснювальних видів навчання, методик програмно-алгоритмічного типу, проектні методи, дискусії, проблемне консультування, форми творчої

організації навчання, перехід від інформаційно-пояснювального навчання іноземної мови до діяльнісного, розвиваючого, забезпечення вільної пошукової діяльності того, хто навчається у великих масивах інформації. І значне місце тут посідають дослідницькі проблемні методи. З нашого досвіду роботи, таким методом може виступати науково-дослідна робота студентів з іноземної мови, а саме студентський науковий гурток. До лінгвокраєзнавчого гуртка залучаються студенти з високим рівнем пізнавальних потреб, що в свою чергу, ще більше мотивує студентів до вивчення іноземної мови.

Підвищення мотивації навчання необхідне, оскільки саме нею пояснюються інтенсивність обраної дії, активність у досягненні результату та мети діяльності. З підвищенням мотивації підвищуються творча активність, інтелектуальні здібності, посилюється пізнавальна діяльність студентів до вивчення іноземної мови.

Мотивація до навчання тісно пов'язана з розумінням цілей навчально-виховного процесу.

Загальні формулювання мети, що представлені у різних програмах навчання іноземних мов, зазвичай не відповідають головному – смислової характеристики мети як прогнозованому конкретному результату. Тому слід конкретизувати показники властивостей майбутнього результату. Чітко сформована мета навчання іноземних мов вимагає конкретизації відповідних їй складових навчальної діяльності. Найчастіше аналізу не піддаються труднощі досягнення мети студентами з різним рівнем потреб, знань і попереднім досвідом вивчення іноземних мов. У свою чергу, нечіткість мети веде до невизначеності стратегії та пошуку конкретних методичних прийомів та форм навчання іноземної мови, способів досягнення мети.

Дестабілізація і невизначеність, неусвідомленість цілей негативно впливає на мотивацію навчальної діяльності, оскільки той, хто навчається, не розуміє що, навіщо, для чого і з якою метою треба вчити. Якщо немає цілісної структури цілей, якщо далекі цілі не розроблені у ближніх навчальних, якщо цілі слабо взаємопов'язані, якщо існують значні розбіжності між цілями викладача та студента, то це негативно впливає на процес навчання загалом та навчання іноземної мови зокрема. Якщо немає цілісної структури цілей, то немає і спрямовуючої сили для ефективного навчання іноземної мови, тому недостатньо сформована структура цілей потребує управління процесом цілеутворення, усунення розбіжностей для підтримки та збереження мотивації вивчення іноземної мови. Неадекватна мета, яка несумірна зі здібностями учня, вбиває мотивацію вчення у цілому.

Механізмом цілеутворення є ієрархія цілей, вміння диференціювати цілі навчання у різних видах діяльності та етапах навчання,

мотивованість прогнозування конкретного результату навчання наміченої мети, його корисності для того, хто навчається, у майбутньому.

У навчальному процесі необхідне співвідношення цілей викладача та учня, співвідношення цілей за змістом, видами та етапами діяльності навчання іноземної мови. Рівень сконцентрованості цілей навчальної діяльності свідчить про сформованість загальної структури цілеутворення.

Таким чином, цілеутворення, цілепокладання – найважливіші компоненти навчальної діяльності у різних її формах та видах у навчанні іноземної мови. Загальними напрямками у цій галузі є такі: формування аспектів інтелектуально розвиненої особистості того, хто навчається, створення максимальних умов усвідомленого самовизначення, самовиховання, самоосвіти, саморозвитку учня, постійний розвиток умінь, бажання вчитися, самостійно поповнювати, поглиблювати знання, вести пошук потрібної інформації. Безумовно, цілі мають свою специфіку у кожному виді діяльності, у кожній формі навчання, конкретизуються з урахуванням актуальної соціальної ситуації та перспективи соціально-економічних, культурних потреб суспільства, і також прямим чином впливають на підвищення мотивації загалом та на вивчення іноземної мови зокрема.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, нами проаналізовано теоретико-методологічні засади підвищення мотивації у процесі навчання іноземної мови та її деякі аспекти, а саме: поєднання зовнішньої та внутрішньої мотивації студентів до навчання; відповідне цілеутворення; діяльнісний підхід до навчання; розробка та організація творчих, пошукових форм навчання; впровадження комунікативно-імітаційних ситуацій на заняттях з іноземної мови.

Таким чином, єдність мотивації вчення та навчальної діяльності має важливе значення, оскільки вона тісно пов'язана з питаннями активізації, інтенсифікації, педагогічної оптимізації навчального процесу. Мотивація повинна розглядатися як процес, що спрямовує, регулює та активізує діяльність студентів у процесі діяльності навчання іноземної мови.

Формування мотивації це цілісна система взаємодіючих аспектів, засобів, структур, зв'язків та форм. Для досягнення ефективності навчання необхідно, щоб побудова та організація навчального процесу на різних етапах навчання іноземної мови відповідали мотиваційній потребі того, хто навчається. Підвищення мотивації особливо важливо, оскільки саме нею пояснюються ефективність у здійсненні обраної дії, активність у досягненні результату та мети діяльності, а саме у вивченні іноземної мови.

Слід зазначити, що в даному дослідженні не розглядався емоційний аспект у вивченні іноземної мови як важливої компоненти підвищення мотивації. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні особливостей емоційної складової у підвищенні мотивації у процесі навчання іноземної мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бандура А. Теория социального научения. СПб.: Евразия, 2000. 320 с.
2. Безлюдна В. Мотивації навчання як основна складова оволодіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2013. Ч. 2. С. 32–37.
3. Бондаренко Н. Б. Мотиви опанування учнями іноземної мови як засобу самовираження особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. Пед. Наук 13.00.07. К., 2002. 24 с.
4. Використання ігрових методів у процесі навчання іноземної мови. Щербина С.В. Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 28 жовтня 2022 р.): 2ч. Умань: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 51–52.
5. Зянон С. С. Почуття компетентності у студентів та учнів як компонент мотивації учіння. «Проблеми загальної та педагогічної психології». *Збірник наукових праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Т. II, ч. 2. К.: Волинські береги, 2000. С. 153–161.
6. Зянон І. А. Мотивація і мотиви людської поведінки. *Початкова школа*. 1999. № 6. С. 3–6.
7. Старовойт Т. П., Григоренко Т.О. Особливості мотивації до вивчення іноземної мови у студентів «немовних» спеціальностей. *«Молодий вчений»*. № 1 (28) Ч. 2. 2016 р. С. 150–154.
8. Чепурна О. В. Методологічна проблема комплексного підходу у викладанні англійської мови студентам немовних спеціальностей. *«Молодий вчений»*. № 9 (36). 2016 р. С. 242–245.
9. Щербина С. В., Липатова М. В., Гавриленко О. М. Імітаційно-ігрове моделювання майбутньої професійної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки*. Серія: *Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. С. 241–247.
10. Covington M. *The Will to Learn: a Guide for Motivating Young People*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 77 p.
11. EF English Proficiency Index // Электронный ресурс. Режим доступа: URL: <http://www.ef.edu/epi/regions/europe/ukraine/>.
12. Gardner R. C. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning* W.E.Lambert. Rowley: Newbury House, 2012. 451 p.
13. Kegan R. *The evolving self: Problem and process in human development*. Cambridge: Harvard University Press, 2012. 112 p.

REFERENCES

1. Bandura, A. (2000). *Teoriya sotsial'noho navchannya* [Theory of social learning]: SPb.: Yevraziya. 320 s. [In Ukrainian].
2. Bezlyudna, V. (2013). *Navchal'ni motyvy yak osnovnyy komponent ovoloдинnya inozemnoyu movoyu neridnykh uchniv. spetsial'nostey* [Learning motivations as the main component of mastering a foreign language of non-native students]: Uman': Zbirnyk naukovykh prats'

Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. CH. 2. S. 32–37. [In Ukrainian]

3. Bondarenko, N. B. (2002). *Motyvy opanuvannya uchnyamy inozemnoyi movy yak zasobu samovyrazhennya* [Motives for pupils' acquisition of a foreign language as a means of self-expression]: Kyiv: avtoref. dyk. na zdobuttya nauk. stypenya kand. ped. nauk 13.00.07. 24 s. [In Ukrainian]
4. *Vykorystannya ihrovykh metodiv u protsesi vyvchennya inozemnoyi movy. Shcherbyna, S.V. (2022). [Use of game methods in the process of learning a foreign language]: Uman': Aktual'ni pytannya nauky, osvity i suspil'stva: teoriya i praktyka: zbirnyk tez dopovidey mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Uman', 28 zhovtnya 2022 r.): u 2 ch. S.51–52. [In Ukrainian]*
5. Zanyuk, S. S. (2000). *Pochuttya kompetentnosti studentiv ta uchniv yak skladova motyvatsiyi do pratsi* [The sense of competence of students and pupils as a component of motivation to work]: Kyiv: Zbirnyk naukovykh prats' In-tu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka APN Ukrainy. T. II, ch. 2. S.153–161. [In Ukrainian]
6. Zyazyun, I. A. (1999). *Motyvatsiya i motyvy lyuds'koyi povedynky* [Motivation and motives of human behavior]: Kyiv: Pochatkova shkola. № 6. S. 3–6. [In Ukrainian]
7. Starovoyt, T. P., Hryhorenko, T. O. (2016). *Osoblyvosti motyvatsiyi do vyvchennya inozemnoyi movy u studentiv «nemovnykh» spetsial'nostey* [Peculiarities of motivation to learn a foreign language among "non-speaking" students]: Kyiv: «Molodyy vchenyy». № 1 (28). CH. 2. S. 150–154. [In Ukrainian]
8. Chepurna, O.V. (2016). *Metodolohichna problema kompleksnoho pidkrodu u vykladanni anhliys'koyi movy studentam nemovnykh spetsial'nostey* [Methodological problem of the integrated approach in teaching English to students of non-linguistic majors]: Kyiv: «Molodyy vchenyy» № 9 (36). S. 242–245. [In Ukrainian]
9. Shcherbyna, S. V., Lipatova, M. V., Havrylenko, O. M. (2022). *Imitatsiyno-ihrove modelyuvannya maybutn'oyi profesiyanoi diyal'nosti studentiv na ponyattyakh z inozemnoyi movy* [Simulation and game modeling of the future professional activity of students in foreign language classes]: Kropyvnyts'kyi: Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Tsentral'noukrayins'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka, Vypusk 206. S. 241–247. [In Ukrainian]
10. Covington M. (1998). *The Will to Learn: a Guide for Motivating Young People*. Cambridge: Cambridge University Press, 77 p. [In English]
11. EF English Proficiency Index. URL: <http://www.ef.edu/epi/regions/europe/ukraine/>. [In English]
12. Gardner, R. C. (2012). *Attitudes and Motivation in Second Language Learning* Rowley: Newbury House. 451 p. [In English]
13. Kegan, R. (2012). *The evolving self: Problem and process in human development*. Cambridge: Harvard University Press. 112 p. [In English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЩЕРБИНА Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання іноземним мовам.

ЛІПАТОВА Марина Валентинівна – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

ГАВРИЛЕНКО Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра іноземних мов,

Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання, упровадження ІКТ у навчальний процес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHCHERBYNA Svitlana Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching foreign languages.

LIPATOVA Maryna Valentynivna, lecturer of the Department of the history, archaeology, information and

archival affair of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

HAVRYLENKO Olga Mykolayivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Foreign Languages, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi.

Scientific interests: foreign language communicative competence, innovative teaching methods, implication of IT in teaching practice.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 658.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-287-290

КОВТУН Едуард Олександрович –

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8505-8361>

e-mail: kovtun.eduard123@gmail.com

ВИБІР МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ У СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЮ

До сучасних умов зможе адаптуватися та організація, яке має чітко встановлені орієнтири довгострокову перспективу, конкурентні переваги, стійкі позиції, а також надійних та успішних партнерів. Міжнародне партнерство є запорукою укріплення позицій вітчизняних організацій у сучасному глобальному просторі. Саме тому, важливою умовою успішного просування організації, в тому числі освітньої, на світову арену є пошук та вибір правильного партнера.

У статті розглянуто теоретично-організаційні підходи та методичний інструментарій процесу пошуку та вибору міжнародних партнерів. Досліджено теоретичні засади міжнародного партнерства та зазначено, що організаціям, які орієнтовані на зовнішню взаємодію, потрібно врахувати вплив динамічного розвитку скспільства і здійснювати ретельний аналіз середовища міжнародної взаємодії організації з метою вибору найбільш привабливих для здійснення міжнародної діяльності ділових партнерів.

Автор теоретично обґрунтував та розробив шляхи удосконалення процесу пошуку та вибору міжнародних партнерів організаціями у стратегічному управлінні його зовнішньою діяльністю. Також було встановлено, що вибір міжнародних партнерів є важливим завданням, який активно використовують організації, що прагнуть досягти ефективного здійснення діяльності. Надійні міжнародні партнери є важливою складовою здійснення ефективної діяльності, потужним інструментом досягнення цілей та підвищення прибутковості сучасних організацій, зокрема, освітніх.

Узагальнюючи погляди науковців щодо окресленої тематики, процес вибору міжнародних партнерів визначається як прагнення до встановлення взаємодії двох або більше організацій на міжнародному рівні, яке дозволить всім взаємодіючим партнерам, поєднуючи зусилля, досягти внутрішніх і зовнішніх стратегічних цілей. Аналіз наведених у науковій літературі визначень щодо розуміння сутності проблематики вибору вітчизняними організаціями міжнародних партнерів дозволив виявити підпорядкованість різновидів такої діяльності видам діяльності організацій та уточнити визначення цієї дефініції.

Ключові слова: міжнародні партнери, управління, конкурентоздатність, організація.

KOVTUN Eduard Oleksandrovich –

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,

Assistant Professor of management and administration

department Institute of Trade Economics of

Kiev National University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8505-8361>

e-mail: kovtun.eduard123@gmail.com

SELECTION OF INTERNATIONAL PARTNERS IN THE STRATEGIC MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION

An organization that has clearly established guidelines, a long-term perspective, competitive advantages, stable positions, as well as reliable and successful partners will be able to adapt to modern conditions. International partnership is the key to strengthening the positions of domestic organizations in the modern global space. That is why, an important condition for the successful promotion of an organization, including an educational one, on the world stage is the search and selection of the right partner.

The article examines theoretical and organizational approaches and methodological tools for the search and selection of international partners. The theoretical principles of international partnership were studied and it was stated that organizations that are oriented towards foreign markets need to take into account the influence of the dynamic world economy and carry out a thorough analysis of the organization's international interaction environment in order to choose the most attractive business partners for international activities.

The author theoretically substantiated and developed ways to improve the process of finding and choosing international partners by organizations in the strategic management of their external activities. It was also established that the selection of international partners is an important task that is actively used by organizations seeking to achieve effective implementation of activities. Reliable international partners are an important component of effective activities, a powerful tool for achieving goals and increasing the profitability of modern organizations, in particular, educational ones.

Summarizing the views of scientists on the outlined topic, the process of choosing international partners is defined as the desire to establish interaction between two or more companies at the international level, which will allow all interacting partners, combining efforts, to achieve internal and external strategic goals. The analysis of the definitions given in the scientific literature regarding the understanding of the essence of the issue of choosing international partners by domestic organizations made it possible to reveal the subordination of the types of such activities to the types of activities of organizations and to clarify the definition of this definition.

Key words: international partners, management, competitiveness, organization.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. До сучасних умов зможе адаптуватися та організація, яке має чітко встановлені орієнтири довгострокову перспективу, конкурентні переваги, стійкі позиції, а також надійних та успішних партнерів. Міжнародне партнерство є запорукою укріплення позицій вітчизняних організацій у сучасному глобальному просторі. Саме тому, важливою умовою успішного просування організації, в тому числі освітньої, на світову арену є пошук та вибір правильного партнера.

Виникає необхідність здійснення детального дослідження та аналізу всіх передумов здійснення міжнародної взаємодії та ступеня впливу кожного з цих чинників на організацію.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та іноземних вчених присвятили свої наукові праці дослідженню пошуку міжнародних партнерів, встановленню та налагодженню партнерських відносин, серед яких: М. Луцький, А. Мазаракі, Р. Кривонос, В. Петренко, А. Карнаушенко, А. Старостіна, О. Сохацька та ін.

Проте, недостатній рівень опрацювання теоретичних і методичних засад процесу вибору міжнародних партнерів, недосконалість фундаментальних наукових досліджень, які б враховували комплексний характер та специфіку здійснення міжнародної діяльності у контексті формування організаціями взаємовигідних партнерських відносин актуалізують і підкреслюють важливість статті, а також необхідність здійснення подальших досліджень.

Мета статті – узагальнити теоретико-методичні засади щодо вдосконалення процесу пошуку та вибору міжнародних партнерів у стратегічному управлінні діяльністю сучасних організацій, в тому числі й освітніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихід на міжнародний ринок та пошук партнерів

за кордоном – наразі нове актуальне завдання для багатьох українських організацій, зокрема, освітніх. Партнерство може стати тим рушієм, який підтримає організацію у найважчих кризових ситуаціях. Колаборації посприяють рекламі продукції організації і зміцнять його позиції на ринку. Об'єднавшись з партнерами, простіше протестувати чи впровадити щось нове. Зокрема, це дозволить краще дізнатися про потреби клієнтів, адже їхні запити також дуже змінилися в умовах війни.

Беручи до уваги, що Україна знаходиться наразі у стані війни, то українські суб'єкти партнерських відносин значно втратили свої позиції. Оцінюючи відмінність між українськими та міжнародними партнерами під час воєнного стану в Україні, можемо зазначити, що різниця полягає в істотних обмеженнях можливостей українських партнерських відносин.

Проблематиці питання щодо вибору вітчизняними організаціями міжнародних партнерів присвятили свої наукові праці такі дослідники: М. Карпенко, К. Кузнецова, М. Храмцова, Ю. Кахович., Є. Мних, П. Ільчук, Е. Рудента, Е. Хеннінгссон та інші.

Так, науковці В. Щербак та А. Лозенко у своїх працях виділяють фактори, які, на їхню думку, необхідно ретельно досліджувати та аналізувати в процесі вибору міжнародного партнера, а саме:

1. Юридичний. Дослідники наголошують, що необхідно провести деталізований аналіз інформації щодо юридичного статусу контрагента, історію його зобов'язань, дотримання норм законодавства, спосіб здійснення господарської діяльності.

2. Технологічний. Сюди відноситься інформація про технології, які використовує потенційний партнер, якість та технічний рівень товару.

3. Науково-технічний фактор: патенти, ліцензії, здійснення наукових та дослідницьких робіт.

4. Організаційний. Інформація про гнучкість організації у міжнародному середовищі, рівень менеджменту, відомості про управлінський склад та встановлення даних осіб, яким належать активи.

5. Економічний: економічна стійкість, конкурентоздатність, ефективність використання фінансових ресурсів, спроможність виконувати зобов'язання [3, с. 19].

При дослідженні цих всіх факторів важливо зважати на крос-культурні розбіжності та національні особливості, які можуть призвести до суттєвих непорозумінь та складнощів. З метою недопущення виникнення таких проблем необхідно дослідити культурні особливості, мовні перепони, стиль спілкування, а також традиції та звичаї контрагента.

На нашу думку, інформація, яка буде одержана під час такого аналізу, є важливою. Проте тут не враховується важлива інформація щодо фінансового стану потенційного іноземного партнера, оскільки компанія, що володіє найбільшим власним капіталом, є найбільш привабливою для партнерства та колаборації. Таку інформацію можна одержати та проаналізувати на основі фінансової звітності. Пасив балансу дасть змогу оцінити міжнародні компанії за платоспроможністю. Якщо у структурі балансу переважають позикові кошти (це виражається у нарощенні довгострокових та короткострокових зобов'язань), то це означає, що компанія буде витрачати значну частку фінансів на погашення заборгованості та може збанкрутувати, що, звісно, ставить під сумнів налагодження партнерських відносин. Позитивним фактором є спрямування фінансів компанії на капіталовкладення, динаміки зростання коштів на банківських рахунках, придбання цінних паперів, що швидко реалізуються.

Виходячи з того, що діяльність вітчизняних та іноземних організацій являє собою діяльність, що ґрунтується на взаємовідносинах між ними та здійснюється як на території України, так і за кордоном, то стає очевидним, що від правильного вибору міжнародного партнера залежить не лише фінансовий стан організації, але й кінцевий результат його діяльності. Окрім цього, правильний вибір міжнародних партнерів визначає загальне ставлення та імідж організації в світовому співтоваристві [4, с. 67].

Конкурентами є компанії, що пропонують аналогічну продукцію для тих самих споживачів на тому ж самому сегменті зовнішнього ринку. Конкуренти бувають прямими (вирішують однакові потреби таким самим методом) і непрямими (вирішують однакові потреби зовнішнього ринку іншими методами). Конкурентна партнерська взаємодія є основною

формою взаємодії, а партнерство вже ґрунтується на відносинах конкуренції, завдяки чому створюється потужна конкурентоздатність в діяльності [5, с. 46].

Постачальниками в зазначеному контексті є як юридичні, так і фізичні особи, які забезпечують компанію (або її конкурентів) матеріальними та нематеріальними ресурсами, що потрібні для виробництва товарів та послуг. Відносини з постачальниками ґрунтуються на принципі партнерства (спрямований на встановлення довгострокових партнерських відносин) та економічної доцільності (дає позитивні результати у короткостроковий період).

При пошуку надійного зарубіжного партнера також доцільно звертати увагу на низку факторів:

- платоспроможність потенційного міжнародного партнера;
- маркетингова та виробнича можливість відповідати за своїми зобов'язання;
- ділова репутація та імідж потенційного міжнародного партнера, його надійність в контексті дотримання взятих на себе зобов'язань [2].

З метою здійснення деталізованого аналізу кожного з наведених факторів, то, насамперед, потрібно здійснити моніторинг та узагальнити інформацію про різні сторони діяльності потенційного міжнародного партнера. Варто зазначити, що досить часто немає можливості одержати абсолютно вичерпну інформацію щодо діяльності потенційного міжнародного партнера, саме тоді на використовують навички володіння сучасними методами аналізу стану іноземної організації. Такі навички, при умові обмеженості інформації, створюють можливість сформулювати про іноземну організацію найбільш правильне та точне уявлення.

Узагальнюючи вищезазначене, ми вважаємо, що з метою безбар'єрного подолання наведених розбіжностей, потрібно притримуватися наступних аспектів:

- набуття навичок ділового мовлення, враховуючи культурні і мовні відмінності;
- інтеграція знань, навичок, умінь та досвіду партнерів з метою встановлення партнерських цілей;
- формування та підтримання відкритої дружньої атмосфери для міжнародного партнера, яка сприяє взаємодії культур та вільному відкритому та довірливому спілкуванню.

Для вітчизняних організацій, в тому числі освітніх, вибір міжнародних партнерів з метою подальшого формування ефективних партнерських відносин дає стимул для використання новітніх технологій, удосконалення управлінських навичок, зниження факторів виникнення зовнішніх ризиків і підвищення конкурентоздатності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Алешченко В. І. Стратегічне управління як елемент організаційно-економічного механізму забезпечення економічної стійкості підприємства. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 30–34. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2021/7.
2. Дячков Д. В., Потапюк І. П., Капран І. В. Економічна безпека в системі стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/173/166>.
3. Клепикова С. В., Яцина М. Г., Другова О. С. Особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. *Економіка, фінанси, право*. 2021. № 11. С. 18–22.
4. Колокольчикова І. В. Стратегічне управління та формування позитивного іміджу суб'єктів господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2021. № Вип. 56. С. 67–70. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/56_2021/13.pdf.
5. Федюнін С. А., Плевако Н. О., Філоненко М. Ю. Управління стратегічним розвитком підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2020. № 3. С. 45–49.

REFERENCES

1. Hryenko, T. V., Hviniasvili, T. Z., Aleshchenko, V. I. (2021). Stratehichne upravlinnia yak element orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva [Strategic management as an element of the organizational and economic mechanism of ensuring the economic stability of the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava*. 2021. № 12. S. 30–34. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2021/7. [in Ukrainian]
2. Diachkov, D. V., Potapiuk, I. P., Kapran, I. V. (2021). Ekonomichna bezpeka v systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Economic security in the system of strategic management of the enterprise]. *Ekonomika ta*

suspilstvo. № 24. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/173/166>. [in Ukrainian]

3. Klepikova, S. V., Yatsyna, M. H., Druhova, O. S. Osoblyvosti upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu pidpriemstv [Peculiarities of managing the foreign economic activity of enterprises]. *Ekonomika, finansy, pravo*. 2021. № 11. S. 18–22. [in Ukrainian]

4. Kolokolchikova, I. V. (2021). Stratehichne upravlinnia ta formuvannia pozytyvnoho imidzhu subiektiv hospodariuvannia [Strategic management and formation of a positive image of business entities]. *Infrastruktura rynku*. № Vyp. 56. S. 67–70. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/56_2021/13.pdf. [in Ukrainian]

5. Fediunin, S. A., Plevako, N. O., Filonenko, M. Yu. (2020). Upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpriemstva [Management of strategic development of the enterprise]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. № 3. S. 45–49. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОВТУН Едуард Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ.

Наукові інтереси: вибір міжнародних партнерів у стратегічному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOVTUN Eduard Oleksandrovich – Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of management and administration department Institute of Trade Economics of Kiev National University of Trade and Economics.

Scientific interests: the choice of international partners in the strategic management of the enterprise's foreign economic activity.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:[37.013:005.336.2]

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-290-301

ХАМСЬКА Неліна Болеславівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5567-9266>

e-mail: nelina88@ukr.net

КИНАЛЬ Анна Юріївна –

кандидат педагогічних наук, викладачка кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1315-8283>

e-mail: annakinal82@gmail.com

ПОЛЯНСЬКА Катерина Степанівна –

викладачка кафедри українознавства Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-1534>

e-mail: katya-10@ukr.net

ПРАКТИКО-ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. Висвітлено можливості практико-зорієнтованого навчання у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх фахівців. Розкрито практичні аспекти цього напрямку підготовки майбутнього вчителя на основі використання кращих зразків вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду з метою пошуку інноваційних підходів до освітньої діяльності.

Розроблено методика формування професійно-педагогічної компетентності у процесі вивчення педагогічних дисциплін, що передбачає цілі, завдання, зміст, форми, методи, прийоми навчання, результативність. Формування професійно-педагогічної компетентності на основі практико-орієнтованого підходу розглядається під час вивчення педагогічних дисциплін: «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності», а також у процесі проведення інструктивно-методичної, позашкільної, виробничої практик здобувачів вищої освіти бакалавра.

Представлено сучасні освітні технології практико-зорієнтованого навчання, які забезпечують формування загальнопедагогічної компетентності: діагностичної – здатність проводити вивчення індивідуальних особливостей учнів, рівень їх пізнавальних інтересів, навчальних досягнень, мотивації навчання, стан вихованості тощо; проєктивної – здатність до прогнозування освітньої діяльності, конструювання навчального, виховного змісту, вибору оптимальних методів навчання і виховання, організаційно-процесуальної: здатність до організації освітнього процесу - наявність умінь мотивувати пізнавальну активність учнів, спонукати їх до самовиховання, застосовувати відповідні форми, методи, засоби навчання і виховання зоціювально-корекційної: аналізувати власні судження, вчинки і в кінцевому результаті – діяльність (правильність постановки мети та завдань; ефективність вибраних форм, методів, прийомів, засобів діяльності; причини успіхів та невдач, помилок та труднощів у процесі діяльності. компетентностей. Під час організації освітнього процесу використано кейс-метод, проєктивні методи, інтерактивні технології навчання тощо.

Ключові слова: професійна компетентність, загальнопедагогічна компетентність, структура загальнопедагогічної компетентності, практико зорієнтований підхід, методи навчання.

KHAMSKA Nelina Boleslavivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
Department of Pedagogics and Professional Training and management
of educational institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5567-9266>
e-mail: nelina88@ukr.net

KYNAL Anna Yuryivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department
of English philology of the Foreign Languages Faculty,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1315-8283>
e-mail: annakinal82@gmail.com

POLYANSKA Catherine Stepanivna –

Lecturer at the Department of Ukrainian Studies,
Vinnytsia National Medical University
named after Mykola Ivanovych Pirogov
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-1534>
e-mail: katya-10@ukr.net

FORMATION OF GENERAL PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS THROUGH A PRACTICE-ORIENTED APPROACH

The article substantiates the relevance of the problem of forming the general pedagogical competence of future teachers. The possibilities of practice-oriented learning in the formation of general pedagogical competence of future specialists are highlighted. The practical aspects of this area of future teacher training are revealed on the basis of the best examples of domestic and foreign pedagogical experience in order to find innovative approaches to educational activities.

The methodology for the formation of professional and pedagogical competence in the process of studying pedagogical disciplines, which includes goals, objectives, content, forms, methods, teaching methods, and effectiveness, is developed. The formation of professional and pedagogical competence on the basis of a practice-oriented approach is considered in the study of pedagogical disciplines: "Methods of Educational Work", "Fundamentals of Pedagogical Excellence", as well as in the process of instructional and methodological, extracurricular, and industrial practices of bachelor's degree students.

The article presents modern educational technologies of practice-oriented learning that ensure the formation of general pedagogical competence: diagnostic - the ability to study individual characteristics of students, the level of their cognitive interests, academic achievements, learning motivation, state of education, etc; formation of projective competence - the ability to predict educational activities, design educational content, choose optimal methods of teaching and upbringing; formation of organizational and procedural competence: the ability to organize the educational process - the ability to motivate students' cognitive activity, to encourage them to self-education; to apply appropriate forms, methods, means of teaching and upbringing

with assessment and correction: to analyze own judgments, actions and, ultimately, activities (correctness of setting goals and objectives); effectiveness of the chosen forms, methods, techniques, and means of activity; reasons for successes and failures, mistakes and difficulties in the process of activity, competencies. In organizing the educational process based on the technology of practice-oriented learning, which ensures the formation of general pedagogical competence were used the case method, project methods, interactive learning technologies, etc.

Key words: professional competence, general pedagogical competence, structure of general pedagogical competence, practice-oriented approach, teaching methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах інтеграції України в європейський освітній простір гостро постає питання необхідності результативної підготовки майбутніх учителів, рівень якої відповідав би критеріям якості європейської освіти. Мова йде про здобуття освіти, що базується на інтеграції теоретичних знань, умінь, набутого досвіду, відповідних особистісних властивостей – досягнення певного рівня професійної компетентності, складником якої є загальнопедагогічна, що формується у процесі вивчення педагогічних дисциплін і стосується універсальних здатностей, що визначають успішність реалізації головних професійних функцій вчителя – навчання і виховання учня, особистісних параметрів [23]. Сформованість загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя забезпечить його здатність визначати рівень навченості та вихованості учнів, враховувати їх індивідуальні особливості, застосовувати форми, методи, засоби навчання, прийоми виховного впливу, створювати комфортне освітнє середовище, налагоджувати стосунки з учнями; здатність до особистісно-професійної рефлексії та саморозвитку.

Одним із визначальних шляхів, що може забезпечити формування загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя є практико-зорієнтований підхід в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Актуальність проблеми практико-зорієнтованого підходу у формуванні загальнопедагогічної компетентності підсилюється у зв'язку зі зростаючими потребами роботодавців щодо підготовки фахівців. Окрім того, глобалізація, інтернаціоналізація, цифровізація, гаджетизація, інформатизація усіх сфер суспільного розвитку вимагає підготовки конкурентоспроможного на світовому ринку праці вчителя зі сформованими навичками пізнавальної гнучкості, саморегуляції, аналітичного та критичного мислення, комунікації, продукування професійних ідей інноваційної спрямованості, розв'язання завдань медійної та ІКТ-грамотності.

Зміна орієнтирів у площину практико-зорієнтованого навчання зумовлена також потребами системи шкільної освіти, в рамках якої реалізуються ідеї нової української школи. Значущість цієї проблематики підсилюється основними законодавчими документами, зокрема: Законом України про вищу освіту [16],

Законом про повну загальну середню освіту [17], концепцією про дуальну освіту [18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти розробляється групою науковців [22]: А. Коломієць висвітлено професійну компетентність учителя і готовність до педагогічної діяльності; О. Акімовою розроблено концепцію формування загальнопедагогічної компетентності студентів; В. Галузяком обґрунтовано структурні компоненти загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів;

Н. Хамською визначено критерії, показники та рівні сформованості цієї інтегративної характеристики; В. Фрицюк розкрито проблему готовності майбутніх учителів до безперервного професійного розвитку. Ці теоретичні напрацювання є основою у написанні статті.

Проблематика практико-зорієнтованого навчання у сучасній педагогіці та методиці професійної освіти не є новою, оскільки їй присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. І. Пальшковою [15] висвітлено теоретико-методологічні засади практико-зорієнтованого підходу у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів; В. Майковською [13] розглянуто практико-зорієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. У працях Г. Горбенко [5] визначено особливості організації практико-зорієнтованого навчання під час підготовки бакалаврів; І. Гузій [6] обґрунтовано практико-зорієнтоване освітнє середовище як ефективну умову формування конкурентоздатності майбутніх педагогів; Р. Квасницькою [11] визначено практико-зорієнтований підхід як один із засобів професіоналізації навчання у закладах вищої освіти. Н. Черв'яковою [25] проведено теоретико-експериментальне дослідження щодо використання практико-зорієнтованих технологій у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів; С. Бобраковим [2] узагальнено особливості практико-зорієнтованої професійної підготовки магістрів освіти в університетах Німеччини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що, незважаючи на вагомий внесок науковців у розробку проблеми практичної підготовки майбутніх учителів, вона

залишається актуальною і відкритою для наукового пошуку. Причиною є недостатня теоретична і методична розробка питань практико-орієнтованого підходу у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя з огляду на сучасні тенденції розвитку глобалізованого, інформаційного суспільства. Це викликало суперечність між визнанням провідної ролі практико-орієнтованого навчання майбутнього вчителя у формуванні загальнопедагогічної компетентності і недостатнім рівнем розроблення науково-методичного забезпечення практичної підготовки майбутнього фахівця в умовах вищої освіти; між зростаючими потребами споживачів освітніх послуг, вимогами ринку праці у підготовці фахівців, рівень яких відповідав би викликам сьогодення.

Мета статті: обґрунтувати практико-орієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів та висвітлити шляхи підвищення ефективності цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічній та фаховій літературі практико-орієнтоване навчання розглядається як засіб орієнтації освітнього процесу на кінцевий продукт професійного навчання – конкретизовані види дій, засвоєні студентами у вигляді досвіду під час роботи з навчальною інформацією. За своєю сутністю практико-орієнтоване навчання вважається одним з найбільш ефективних засобів професіоналізації навчання у закладах вищої освіти, оскільки забезпечує підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності. Цей підхід орієнтує студента на засвоєння практичних дій, досвід застосування яких можливий в результаті інтеграції теорії й практики. У процесі професійної підготовки це дає можливість моделювати предметний зміст фахової діяльності та трансформувати навчальну діяльність студента у професійну діяльність майбутнього фахівця. На думку Г. Горбенко [5], це потрібно робити у максимально наближених до реального життя умовах. І. Пальшкова [15] пропонує формувати професійний досвід студентів, занурюючи їх у професійне середовище під час навчальної, виробничої й переддипломної практики.

Аналіз зарубіжного досвіду реалізації практико-орієнтованого навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців свідчить, що найбільший потенціал притаманний таким міжнародним освітнім практикам, як модель дуального навчання (Німеччина), «Всесвітня ініціатива CDIO» (Conceive-Design-Implement-Operate / придумуй-розробляй-впроваджуй-керуй) (США) [26], моделювання предметного та соціального змісту професійної праці в навчальному процесі SEED (конкретні практичні технології) (Швеція) [32], модель вільних мистецтв та наук (liberal arts and sciences)

(США) [33], модель «корпоративного університету» (США), педагогіка майбутніх фахівців, що призначена для засвоєння теорії та практики і реалізується за допомогою насичення навчального процесу елементами практико-орієнтованої освіти (Practice-Based Education Pedagogy) (Австралія) [29].

Дуальну форму професійної освіти вважають однією з умов ефективного розв'язання завдань модернізації освіти перспективною формою одержання вищої освіти, пріоритетним напрямом вищої професійної освіти в країнах європейського союзу важливим складником інноваційної підготовки майбутніх педагогів.

Європейський центр розвитку професійної освіти (CEDEFOR) визначає дуальне навчання як засіб набуття знань, навичок шляхом виконання відповідних видів діяльності і рефлексії у професійному контексті, або на робочому місці.

Таким чином, дуальне навчання – це інтерактивний механізм надання професійної освіти, що базується на одночасному отриманні теоретичних знань у закладах вищої освіти і практичних навичок та досвіду роботи в установах, що відповідають профілю професійної підготовки майбутнього фахівця.

Розробляючи шляхи формування загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя, ми узагальнили думку В. Галузяка про те, що сутнісною характеристикою загальнопедагогічної компетентності вчителя є спрямованість на розвиток вихованця, як головну мету професійної діяльності, потреба в самопізнанні, постійному самовдосконаленні [22, с. 72]. Відповідно, можна виділити три основні підструктури: навчальна, виховна, особистісно-рефлексивна. Використовуючи функціональний підхід до педагогічної діяльності вчителя і враховуючи те, що процес навчання і виховання це розвиток інструментальної та мотиваційно-ціннісної сфери особистості можна відповідно до функцій педагогічної діяльності визначити такі компетентності: діагностичну – здатність проводити вивчення індивідуальних особливостей учнів, рівень їх пізнавальних інтересів, навчальних досягнень, мотивації навчання, стан вихованості тощо; проєктивну – здатність до прогнозування освітньої діяльності, конструювання навчального, виховного змісту, вибору оптимальних методів навчання і виховання, організаційно-процесуальну: здатність до організації освітнього процесу – наявність умінь мотивувати пізнавальну активність учнів, спонукати їх до самовиховання, застосовувати відповідні форми, методи, засоби навчання і виховання з оцінювально-корекційної роботи: аналізувати власні судження, вчинки і в кінцевому результаті – діяльність (правильність постановки мети та завдань; ефективність вибраних форм, методів, прийомів, засобів,

причини успіхів та недоліків, помилок і труднощів.

Методика з урахування практико-зорієнтованого підходу у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів передбачала цілі, завдання, зміст, форми, методи та результативність.

Мета методики: застосування практико-зорієнтованого підходу у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів.

Завдання методики: усвідомлення необхідності формування загальнопедагогічної компетентності на основі практико-зорієнтованого підходу майбутніх учителів; розуміння та осмислення знань про загальнопедагогічну компетентність майбутніх учителів; формування здатності проводити діагностику навчальних досягнень учнів; забезпечувати прогностичність навчального і виховного процесу; набувати вмінь розвитку мотивації навчання учнів, активізації їх пізнавальної активності, реалізації дидактичних та виховних принципів під час організації освітнього процесу; уміння адекватно застосовувати освітні технології навчання, прийоми виховного впливу, застосовувати різні види і методи контролю навчальних досягнень учнів, визначати результати виховання, розвиток здатності до саморефлексії, самовдосконалення у питаннях загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів.

Зміст методики:

- формування знань: про процес навчання, його принципи та зміст, методи, технології, форми організації, види контролю навчання, особливості процесу виховання, етапи процесу виховання, класифікація методів виховання, які можуть бути використані для розв'язання професійних задач;

- розвиток умінь: визначати навчальні і виховні завдання, структурувати зміст навчання, планувати виховну діяльність, обирати оптимальні методи, засоби навчання, методи і прийоми виховання з урахуванням рівня пізнавального розвитку учня, його особистісної зрілості тощо; застосовувати відповідні форми, методи, засоби навчання;

- формування мотивів: прагнення та готовність до отримання знань, умінь і навичок у процесі вивчення педагогічних дисциплін; бажання самостійно використовувати можливості вивчення педагогічних дисциплін у навчальній та позанавчальній діяльності; прагнення постійно самовдосконалюватись, ознайомлюючись з новими досягненнями в галузі педагогіки; мотивація досягнення успіху в професійній діяльності на основі сформованої загальнопедагогічної компетентності;

- формування особистісних параметрів: сукупності переконань, поглядів, ставлень до

педагогічної діяльності; впевненості у виборі освітніх технологій, адекватного оцінювання власних можливостей у їх використанні та реалізації; наявності власної точки зору щодо застосування освітніх технологій у професійній діяльності для розв'язання педагогічних задач.

Урахування практико-зорієнтованого навчання в процесі формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів ми розглядаємо під час вивчення навчальних таких навчальних дисциплін як Методика виховної роботи, Основи педагогічної майстерності, пропедевтичної, інструктивної, позашкільної, виробничої практик у освітньому процесі закладу вищої освіти.

Так, під час практичних занять з методики виховної роботи, студенти мали можливість планувати, моделювати та розробляти авторські виховні проекти, які проводились зі студентами для учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Одним із проблемно-пошукових методів, який використовували у процесі вивчення циклу педагогічних кейс-стаді метод, що ґрунтується на конкретних прикладах чи ситуаціях і дає можливість застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань [1] Застосування кейс-методу передбачає врахування сукупності таких вимог: 1) індивідуальний підхід до кожного студента, який передбачає збір вичерпної інформації про студентів ще до занять; 2) надання свободи вибору у навчанні (вибір дисципліни, форм навчання, типу завдань, способи їх виконання); 3) забезпечення достатньою кількістю наочних матеріалів (відео-, аудіокасети, CD-диски, друковані статті, доступ до мережі Internet та ін.); 4) опрацювання теоретичного матеріалу; 5) активна співпраця викладача і студента (допомога з боку викладача); 6) формування навичок самоменеджменту (вміння опрацьовувати матеріал); 7) акцентування уваги на розвитку сильних сторін студента [12].

Продемонструємо роботу студентів над ситуацією із теми «Методика роботи з важковиховуваними учнями» із застосуванням кейс-методу. Проведення корекційної роботи з учнем передбачало декілька етапів роботи студентів: підготовчий (підбір та систематизація матеріалів), проведення роботи з іншими студентами в аудиторії та підсумковий (підбивання підсумків, рефлексія учасників та саморефлексія).

На першому етапі проводилися консультації з групою студентів з метою визначення проблеми, яку необхідно розв'язати, а саме змоделювати ситуацію, яка б відображала поведінку важковиховуваного підлітка. «Підліток - булер, знущається та насміхається над іншими». За допомогою корекційної та розвивальної роботи, спрямованої на формування в учня нетерпимого відношення до своєї некоректної поведінки (формування

нетерпимого ставлення до знущань, насміхань) подолання труднощів, які виникають у підлітка та коректування його поведінки з оточенням. Знешкодження попередньої некоректної поведінки й акцентування учня на запропонованій учителем цікавій активній діяльності.

На другому етапі визначено основні завдання, які необхідно виконати у заданій ситуації: створення позитивної атмосфери з підлітком, налагодження контакту; подолання у свідомості учня хибних уявлень, що сформувались під впливом негативних явищ, життя; вироблення в учня навичок і вмінь правомірної поведінки; формування в учня негативного ставлення до знущань та насмішок; формування прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами; створення умов для появи й зміцнення здорових емоцій пов'язаних з навчанням, шкільним життям.

Визначено також виховні методи, виховні прийоми з учнем: індивідуальна робота, бесіда, активізація його потаємних почуттів, переконування, залучення до цікавої діяльності, створення ситуації успіху.

Третій етап – створення кейсу та планування основних етапів заняття, що передбачає початкове ознайомлення з кейсом, аналіз ситуації, структури навчального кейса.

План корекційної роботи представлено таким чином:

1. *Налагодити контакт з учнем (вчителю необхідно поставитися до нього доброзичливо і з увагою).*

Звернення вчителя до учня: (Щоб розпочати бесіду з учнем потрібно почати говорити про щось, що зацікавить важковиховуваного підлітка. В нашому випадку ми розпочали так:

«Привіт, мені потрібна твоя допомога. Я хочу, щоб ми на наступному уроці з англійської розглянули текст англійської пісні, можливо підкреслили в тексті щось важливе для себе, а також було б чудово вивчити текст пісні. Ти мені допоможеш в цьому?» (Відповідь учня була негативною, тому що він цікавився корейськими піснями, а особливо К-ПОП жанром музики). Завдання студентам: як діяти вчителю?).

Учитель має взяти до уваги його вподобання та намагатись поговорити про це якомога більше, також може задавати уточнюючі питання, такі як: *«Це круто що ти слухаєш таку музику, якщо я не помиляюсь, то К-поп зараз дуже популярний серед молоді, а чи не міг би ти мені розповісти щось про цей жанр музики? Яка твоя улюблена пісня або співак?»*

2. *Спонукаати учня до оцінювання власної поведінки.*

Після спілкування з учнем, відбувається такий діалог: *Чи ти знаєш таку співачку Sulli? Тому що нещодавно я знайшла статтю, в якій було сказано, що співачка покінчила життя*

самогубством, через те, що люди хейтили її творчість. Як на мене, це дуже жорстоко ображати людей та компроментувати їхню діяльність. А що думаєш ти? (Пропонуємо прочитати учневі прочитати статтю за посиланням).

Прогнозовані результати: (учень може відповідати не чітко, оскільки може не рахувати це як проблему, і вчитель продовжує діалог, наводячи приклади про знущання). Гаразд, якщо ти не дуже впевнений у своїй відповіді, я б хотіла тобі показати одне відео, як виглядає дівчинка, над якою знущаються, та як виглядають знущання з боку однокласників (Демонстрація відео з проблем булінгу).

3. *Продовжувати спонукати учня до оцінювання власної / ідентичної до власної поведінки. Допомогти йому з'ясувати чи сприяє така поведінка/такі вчинки. + подолання у свідомості учнів хибних уявлень, що сформувались під впливом негативних явищ. Виробити в учня навичку вмінь правомірної поведінки.*

Звернення вчителя до учня:

Я хотіла б тебе запитати, чи ти взагалі колись задумувався про те, як почуває себе людина над якою знущаються, насміхаються? Як ти думаєш які емоції вона відчуває? Думаєш це якось впливає на неї чи ні? Чи можливо для неї це норма і це ніяк не заважає жити? Прогнозовані результати розмови. (Відповіді важковиховуваного учня зазвичай неохочі. В більшості випадків вони оберуть можливість відхилитися від відповіді або сказати неправду). Тому вчитель повинен допомогти учневі знайти відповідь, зрозуміти як його поведінка може негативно впливати на інших, не займаючись моралізацією. Використовуємо притчу як засіб виховного впливу.

Звернення вчителя до учня: Якщо ти відчуваєш труднощі з відповіддю і не знаєш як себе почувають люди, над якими знущаються, давай я тобі допоможу це з'ясувати. Я розповім тобі історію.

Притча «Два яблука»

«Одного разу перед початком занять наша вчителька зайшла в магазин і купила два яблука. Вони були практично однакові: той же колір, приблизно рівний розмір... На самому початку класної години вона запитала у дітей: «Чим відрізняються ці яблука?» Ми промовчали, тому що дійсно особливої різниці між плодами не було. Тоді вчителька взяла одне з яблук і, звертаючись до нього, сказала: «Ти мені не подобаєшся! Ти погане яблуко!». Після цього кинула фрукт об землю. Учні дивилися на неї, як на божевільну. Потім вона простягнула яблуко одному з них і сказала: «Знайди в ньому щось, що тобі не подобається і теж кинь на землю». Учень слухняно виконав прохання. Після цього вчителька попросила передати яблуко далі. Треба сказати, що діти легко знаходили в яблуці

якісь недоліки: «Мені не подобається твій хвостик! У тебе негарна шкірка! Так, в тебе одні черви!» – говорили вони, й кожен раз кидали яблуко на землю. Коли фрукт повернувся до вчителя, вона ще раз запитала, чи бачать діти якусь різницю між цим яблуком і іншим, яке весь цей час лежало на столі. Діти знову були в спантеличені, адже, всупереч тому, що регулярно кидали яблуко на підлогу, якихось серйозних зовнішніх пошкоджень воно не отримало і виглядало практично так само, як і інше. Тоді вчителька розрізала обидва яблука. Те, яке лежало на столі, було білосніжним всередині, воно всім дуже сподобалося. Діти погодилися, що з задоволенням з'їли б його. А ось друге виявилось всередині коричневим, покритим «синцями», які ми йому і поставили. Його ніхто не захотів їсти. Вчителька сказала: «Діти, але це ж ми його зробили таким! Це наша вина!». У класі настала мертва тиша. Через хвилину вчителька продовжила: «Точно так само відбувається і з людьми, коли ми їх ображаємо або насміхаємось. Зовні на них це практично не позначається, але ми наносимо їм величезну кількість внутрішніх ран! (посилання).

Звернення вчителя до учня: Тепер я хотіла б в тебе запитати:

- Подумай про яблуко яке всі били та ображали. Тобі не жаль цього яблука?
- Чи хотів би ти опинитися на місці цього яблука?
- Як ти думаєш, чи людям так само боляче від образ як і яблуку, чи насмішки ніяк на них не впливають
- Чи буде людині так само боляче, якщо її ображатимуть жартома?
- Чи сприйме вона це як жарт також?

4. Допомога підлітку у пошуках альтернативних способів поведінки.

В нашому випадку заохочення та залучення до цікавої активної діяльності / групової роботи / завдання з акцентом на позитивних вміннях учня. Це допоможе йому переключити увагу з його негативної поведінки й вкласти всю свою енергію в нове річчя. Формування прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами. Створення умов для появи й зміцнення здорових емоцій, пов'язаних з навчанням, шкільним життям.

Звернення вчителя до учня: А взагалі, я вже дуже довго працюю над тим щоб, створити організацію з учнів школи, які будуть проводити антибулінгову кампанію і допомагати учням, які потерпають від насмішок. Можливо ти міг би мені допомогти в цьому? Наскільки я знаю, ти маєш дуже гарний авторитет в класі й всі учні тебе поважають. Мені б дуже знадобився хтось з великим авторитетом в школі.

Прогнозований результат: важковиховувані учні не погодяться так швидко брати участь в чомусь, навіть якщо це їх доволі зацікавило, на

перший погляд. Вони спершу зроблять максимально не зацікавлений вид і тільки після цього можливо запитають в чому полягатиме їхнє завдання.

Звернення вчителя до учня: оскільки ти маєш авторитет в класі, ти точно повинен знати, хто з учнів є найвідповідальнішим, чи тим кому найбільше довіряють. Тому я подумала, що ти міг би допомогти мені зібрати команду яка входила б до цієї організації. Ми могли б разом вибрати хто може взяти на себе цю роль і справитися з цим завданням. А потім було б доречно зібратися командою й обговорити шляхи того, як ми зможемо допомогти учням, що потерпають від знущань. Як тобі таке? Зможеш допомогти мені? Прогнозований результат: учень стає більш зацікавленим в проекті, адже вчителька стільки разів згадала про його сильну сторону – авторитет в класі. І звичайно той, хто популярний серед підлітків, хотів би відчувати себе в ролі лідера. Тому учень погоджується на цю затію і навіть сам починає пропонувати ідеї, які могли б бути реалізовані в цій діяльності).

Звернення вчителя до учня: дуже дякую тобі, що погодився допомогти. Ти справді дуже виручив мене. Тоді зустрінемося пізніше в класі й обговоримо наш подальший план дій, так?

Використання кейс-методу формує: основи критичного мислення (вміння обґрунтовувати свою позицію, використовуючи аргументацію, вміння ставити питання, навичку слухати інших та формувати контраргументи, вміння визначити причини та наслідки подій і явищ); розуміння стереотипного підходу до розв'язання проблеми, розвитку навичок етичного спілкування; проведення вміння систематизувати інформацію, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи); вміння проводити паралелі з теперішнім часом, сучасними умовами, враховуючи соціокультурні та економічні реалії сьогодення

Майбутні вчителі розвивали загальнопедагогічну компетентність під час вивчення навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності». На заняттях з цієї дисципліни активно використовувались такі методи навчання як: дискусія, проблемне навчання, проектне навчання тощо, а також групові та фронтальні форми роботи. Під час занять майбутні фахівці набували досвіду роботи з використання відеофрагментів, моделювання проблемних педагогічних завдань та задач, аналізувати їх запропоновані розв'язки, пропонували власні ідеї. Так, під час практичного заняття з теми «Техніка використання методів педагогічного впливу», студенти самостійно підготували та провели марафон технік використання методів педагогічного впливу. Це здійснювалось на таких етапах: вибір учителем стратегії взаємодії; майстерність учителя виступати перед

учнівською аудиторією; психолого-педагогічні аспекти взаємодії оратора і аудиторії; структура виступу; стиль і техніки побудови виступу; монолог як прихований діалог; майстерність педагогічного оцінювання: заохочення та покарання; основні правила оцінювальної діяльності вчителя; форми заохочення і покарання, вимоги до їхнього використання.

Таким чином, оволодіння основами педагогічної майстерності сприяло формуванню загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя, доцільності використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання, виробленню вмінь застосовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою забезпечення педагогічної

У процесі формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів важлива роль належить різним видам практик: пропедевтичної, інструктивно-методичної, позашкільної, виробничої.

Практична підготовка студентів усіх спеціальностей за ступенем вищої освіти бакалавра Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського спрямована на розвиток загальних та фахових компетентностей, що визначені професійним стандартом за професіями «Вчитель закладу загальної середньої освіти».

Пропедевтична практика є початковим етапом практичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови, який закладає основи успішного проходження наступних видів практики, сприяє формуванню у студентів початкових професійних практичних навичок, загального уявлення про роботу вчителя, про етичний та психологічний аспекти цієї професії

Логіка побудови змісту пропедевтичної практики тісно пов'язана із вивченням педагогічних дисциплін та методики викладання фахових дисциплін і висвітлює її поетапність, системність, наступність, комплексність.

Під час виконання завдань практики студенти проводять спостереження, обговорення уроків за фахом та здійснення їх дидактичного аналізу; підготовка і проведення фрагментів уроків із застосуванням окремих методів навчання.

Студенти спостерігають та аналізують типи уроків за фахом: уроки в школі та відео-уроки, представлені в рамках всеукраїнської онлайн-школи. Здобувачі побували на уроках кращих учителів міста – Крикун А. І. (Вінницький ліцей №4), Ліповської А. Ю. (Вінницький технічний ліцей).

У процесі пропедевтичної практики студенти мали змогу випробувати себе в ролі вчителя. Вони не лише переглядали й аналізували уроки, проведені кращими учителями, а й готували фрагменти власних

уроків, що сприяло формуванню основ їхньої педагогічної майстерності.

Усі підготовані студентами фрагменти уроків було записано ними на відео. У процесі самостійної роботи студенти виконали низку творчих завдань, передбачених програмою. Контроль за роботою студентів під час практики здійснювався в Googleкласі.

Інструктивно-методична практика, спрямована на оволодіння студентами компетентностей з організації дозвілєвої діяльності дітей; набуття умінь та навичок виховної роботи з дітьми в період їхнього оздоровлення; поглиблення і закріплення теоретичних, методичних знань студентів, отриманих у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Підготовка здійснювалася за технологією квазі-професійної діяльності та творчого виховання. Під час практики викладачі кафедри педагогіки проводили практикуми з питань організації дозвілля дітей у період їхнього оздоровлення. Окрім того, залучено викладачів різних кафедр для висвітлення актуальних питань, що стосуються збереження психічного, фізичного здоров'я дітей, Сучасні оздоровчі технології, психологічна підтримка в період війни; питання кібербезпеки – участь у проекті «Вивчай і розрізняй».

Проведено низку заходів, спрямованих на формування соціальних та фахових компетентностей майбутніх педагогів: Онлайн проєкт «Студенти ВДПУ – дітям»; Студентський члендж «До Перемоги» (Захист ідей, що символізують Україну непереможну). Оскільки молодь постійно перебуває в медіапросторі, то зусилля освітян мають бути спрямовані на дотримання студентами інформаційної гігієни, протидії маніпулятивної чи оманливої інформації на війні з ворогом в інформаційному просторі. Навчання студентів сприяла їхня участь в антифейковій інтелектуальній грі Нота Єнота та участі в проєкті «Вивчай і розрізняй», Флешмоб «Я люблю Україну» (створення соціальних реклам: Україна – країна можливостей, Хто ми, українці, у глобальному контексті, «Справжні цінності в житті»). У День української вишиванки підготовлено 10 цікавих фактів історії її створення. Проведено зустріч з головою ГО «МАЛЬФАР» Юлією Вотчер з місця бойових дій.

Організовано акцію «Підтримаємо, допоможемо і разом переможемо». За результатами аукціону перераховано близько 27 тис. грн. ГО «Мольфар» на підтримку військових. В рамках акції – звернення студентів до воїнів (написання та декламування віршів, пісень, прозаїчних виступів, відеосюжетів). Розроблено та презентовано проєкт Академія творчого розвитку: Клуб фізичного вдосконалення, Рада європейських цінностей, Інститут захисту природи, Майстер клас

креативності, Ліцей скарбниць української історії, школа «Українська література – джерело національної духовності». (Матеріали висвітлено на сторінці Фейсбуку « Інструктивно-методична практика – 2023»). Унікальність цієї практики в тому, що значно підвищується продуктивність роботи. Під час її проведення найбільш дієво розвиваються загальні, фахові компетентності що визначені професійним стандартом, зокрема, громадянська компетентність – здатність діяти відповідально, свідомо, на засадах поваги до прав і свобод людини, реалізовувати свої права і обов'язки, усвідомлювати цінності громадянського суспільства; при такій організації навчання зростає професійна спрямованість, мотивація, студенти засвоюють іншу модель стосунків.

Позашкільна практика спрямована на організацію майбутніми учителями суспільно-значущої роботи з дітьми в напрямі зміцнення психічного, фізичного здоров'я дітей, національно-патріотичного, громадянського виховання в умовах військового стану країни. Під час її проведення майбутні фахівці продемонстрували уміння і навички волонтерської діяльності, спілкування з різними віковими категоріями дітей, надання соціальної, психолого-педагогічної допомоги дітям-переселенцям, тим, яких спіткали складні життєві обставини.

У педагогічних есе студенти зазначали, що ставлення до обраної професії в них не змінилося, а скоріше зміцнилося. Студенти, позицію яких характеризував педагогічний оптимізм, побачили талановитих дітей, зуміли налагодити з ними щирі і взаємно зацікавлену взаємодію. Труднощі не лякали, а викликали прагнення їх подолати і знайти оригінальне та конструктивне рішення для тих ситуацій, що виникали у випадках педагогічного спілкування з дітьми.

Під час виробничої практики формування загальнопедагогічної компетентності здійснювалося шляхом виконання функцій класного керівника та включення студентів у такі види діяльності як виховна, соціально-педагогічна, просвітницька, методична, дослідницька.

Зважаючи на виховні проблеми сучасної школи (взаємодія школи і сім'ї, низький рівень морального розвитку школярів, булінг, прояви різних форм адикції тощо), увага студентів під час практики акцентувалася на використанні технології пріоритетного розвитку емоційно-чуттєвої сфери, уяви, творчих можливостей та здібностей через різні види гри, соціальні тренінги; технології духовно-морального становлення особистості, виховання шляхетних чеснот на основі віри у вроджену місію і різноманітні можливості. Під час практики широко застосовувалися такі інструменти: інтерактивні формати занять; кейсові вправи;

практичні проєкти; неформальні ігрові практики (ігрофікація); асоціативні технології – mind maps (інтелект-карти: мистецтво мислити ширше); артскрайбінг (artscribe) – техніку візуалізації інформації для підвищення пізнавального інтересу; ігрові інструменти для позитивного налаштування.

Це дало можливість розвивати корисні навички: вміння вирішувати складні задачі та працювати в команді, критичне мислення, креативність, адаптивність, кооперацію, комунікацію, уміння аналізувати нову інформацію, емоційний інтелект, особливу увагу на які звертають потенційні роботодавці.

Практико-зорієнтований підхід до професійної підготовки майбутнього фахівця може забезпечити його адаптацію до професійної діяльності, виробити вміння і навички працювати в сучасному інформаційно-освітньому середовищі.

У процесі виробничої практики здобувачів вищої освіти бакалавр, завдання ускладнювались і були спрямовані на удосконалення умінь та навичок роботи з учнями з виховання, зокрема, морального. З цією метою використано метод проєктів. В рамках проєкту «Моральне зростання сучасного підлітка» студенти виконували такі завдання:

1. дослідження студентами морального рівня учнів класу;
2. вивчення майбутніми фахівцями проблем морального виховання в сучасній соціально-педагогічній ситуації;
3. розробка цілей, завдань, змісту та методики морального виховання учнів;
4. Реалізація методики морального виховання підлітків.

Етапи реалізації проєкту

1. Підготовча робота (підбір методик для вивчення стану проблеми)
2. Вивчення рівня морального виховання підлітків, учнівського колективу
3. Вивчення проблематики стосунків в учнівському колективі на основі моральних цінностей
4. Дослідження рівня сформованості моральної вихованості у батьків.
5. Розробка та реалізація методики формування моральної вихованості учнів класу;
6. Презентація методики на методичному об'єднанні класних керівників школи;
7. Оцінювання методики.

Для орієнтації студентів у професійному полі керівники практик регулярно проводили консультації, тренінги, індивідуальні практикуми, коучінги, майстер-класи, онлайн заняття щодо використання інноваційних технологій в освітньому процесі ЗЗСО. Це сприяло ефективному формуванню загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів у процесі їх практичної підготовки.

Таким чином, у процесі практичної підготовки процесі майбутніх учителів засвоюється система способів і прийомів здійснення педагогічної діяльності, удосконалюються професійні уміння та навички що забезпечують успішне становлення майбутнього фахівця. Розвивається акмеологічна спрямованість особистості–прагнення до професійного успіху: мотивація досягнення, здатність до саморозвитку, готовність до творчої професійної діяльності, здатність до рефлексії та саморефлексії.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, практико-зорієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів створює основу для засвоєння алгоритму педагогічної діяльності: формуються базові операції, що складають основу загальнопедагогічних умінь; удосконалюються навички виконання базових операцій та стимулюється засвоєння результатів розв'язку педагогічних задач, що дають можливість виконувати діяльність самостійно. Це відображає поетапну структуру формування загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Подальших наукових досліджень потребує проблема впровадження дуального навчання в педагогічних вишах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. С. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя // *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія* / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 262–285.
2. Бобраков С. В. Практико-зорієнтована спрямованість професійної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах Німеччини: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2014. 200 с.
3. Вем'ян В. Г., Тер-Ованес'ян В. Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 5. С. 29–34.
4. Горбенко Г. В. Практико-зорієнтоване навчання під час підготовки бакалаврів Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка. *Інтегровані комунікації*. 2017. № 4. С. 80–86.
5. Горбенко Г. В. Практико-зорієнтоване навчання у підготовці бакалаврів реклами і зв'язків з громадськістю. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 4(45). С. 64–69.
6. Гузій І. С. Створення практико-зорієнтованого освітнього середовища як умова формування конкурентоздатності майбутніх педагогів професійного навчання комп'ютерного профілю в системі соціального партнерства. *Обрії*. 2017. № 2. С. 27–29.
7. Дернава М. Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: європейський досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. № 2. С. 137–145.
8. Інтеграція інфомедійної грамотності у навчальний процес. Навчально-методичні матеріали проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність». К.: IREX в Україні, 2019–2020.

9. Кадемія М. Ю., Кобися А. П., Кобися В. М. Дуальне навчання–перспективна форма одержання вищої освіти. URL: http://ito.vspu.net/repozitariy/Kademiia/stati_19/st_19.pdf.

10. Калінічева Г. Дуальна форма навчання як пріоритетний напрям вищої професійної освіти в країнах європейського союзу. *Ukraine European Union: From Partnership Towards Association. The Ukrainian Yearbook of the European Integration Studies. II*. Lutsk, Teren, 2019. С. 151–163.

11. Квасницька Р. С. Практико-зорієнтований підхід як один із засобів професіоналізації навчання у вищих навчальних закладах. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Полтава 14 грудня 2017 р.). Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 296–300.

12. Ковальова С. М. Застосування технології кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів: для студентів та викладачів вищої школи: методичні рекомендації. Житомир, 2012. 60 с.

13. Майковська В. І. Практико-зорієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № 50-51. С. 161–167.

14. Маринченко Є. О. Дуальне навчання як важливий складник інноваційної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. *Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences*. 2019. № 1. С. 69–75.

15. Пальшкова І. Практико-зорієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект: монографія. О.: Букаєв В. В., 2009. 339 с.

16. Про вищу освіту: Закон України від 28.12.2014 № 76-VIII. Дата оновлення: 18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>(дата звернення: 27.04.2020).

17. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66333 (дата звернення: 27.04.2020).

18. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Розпорядження кабінету міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80> (дата звернення: 27.09.2023).

19. Проект «Шкільний вчитель нового покоління». URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/teach/projects/preset> (дата звернення: 27.04.2023)

20. Пропедевтична практика: програма для студентів ОКР «бакалавр». Галузь знань: 0203 «Гуманітарні науки», напрям підготовки: 6.020303 «Філологія. Мова і література (англійська)» / авт. Т. А. Авксентьева, Н.Б.Хамська, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 43 с.

21. Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)": URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10> (Дата звернення 15.11.2023).

22. Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти : колективна монографія / Акімова О.В., Галузяк В.М. [та ін.] Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 388 с.

23. Теоретичні і методичні засади організації практики у закладах вищої педагогічної освіти: аналітичні матеріали / М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С. О. Соломаха, Н.О. Філіпчук; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2022. 278 с.

24. Хамська Н. Б. Робоча програма «Основи педагогічної майстерності» підготовки бакалаврів, галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка, за спеціальністю 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська, німецька, російська)). Вінниця, 2019. 15 с.

25. Черв'якова Н. І. Практико-орієнтовані технології професійної підготовки майбутніх педагогів: досвід теоретико-експериментального дослідження. *Education And Pedagogical Sciences. Освіта та педагогічна наука*. 2017. №. 1 (166). С. 35–43.

26. CDIO Standards 2.0. URL: <http://www.cdio.org/implementing-cdio/standards/12-cdio-standards> (дата звернення: 27.04.2020)

27. Khamska N., Kynal A. Formation of Informational Competence of Future Teachers of Philological Specialties in the Process of Professional Training. *Розвиток та модернізація педагогічних та психологічних наук: досвід Польщі та перспективи України. Development and Modernisation of Pedagogical and Psychological Sciences: Experience of Poland and Prospects of Ukraine: Collective Monograph*. Vol. 3. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. P. 206–225.

28. Peercy M., Troyan F. Making transparent the challenges of developing a practice-based pedagogy of teacher education. *Teaching and Teacher education*. 2017. T. 61. С. 26–36.

29. SEED: Sweden's English Educational Database for tertiary education: Creating a platform for sharing and collaboration / Ph. Shaw Philip, M. Deutschmann, R. Hincks, J. Hudson, D. Minugh. 2008. URL: <https://www.researchgate.net/publication/237497727> (дата звернення: 27.04.2023)

30. Van der Wende M. The emergence of liberal arts and sciences education in Europe 1, 2: A Comparative Perspective. *The Evolution of Liberal Arts in the Global Age*. Routledge, 2017. С. 106–126.

REFERENCES

1. Antonova, O. Ye. (2016). *Praktyko-orientovanyi pidkhdid u formuvanni profesiinnoi maisternosti maibutnoho vchytelia [Practice-oriented approach in the formation of future teachers' professional skills] // Teoriia i praktyka profesiinnoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia: monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo Ruta. S. 262–285. [in Ukrainian]*

2. Bobrakov, S. V. (2014). *Praktyko-zorrientovana spriamovanist profesinnoi pidhotovky vchyteliv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Nimechchyny [Practice-oriented orientation of teacher education in German higher education institutions]:dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Luhansk. 200 s. [in Ukrainian]*

3. Vemian, V. H., Ter-Ovanessian, V. H. (2015). *Dualna forma profesiinnoi osvity yak umova efektyvnoho rishennia zavdan modernizatsii osvity [The dual form of professional education as a condition for effective solutions to the problems of education modernization]. Psykholohiia: realnist i perspektyvy. №. 5. S. 29–34. [in Ukrainian]*

4. Horbenko, H. V. (2017). *Praktyko-zorrientovane navchannia pid chas pidhotovky bakalavriv Instytutu zhurnalistyky Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka [Practice-oriented training for bachelors at the Institute of Journalism of Borys Grinchenko Kyiv University]. Intehrovani komunikatsii. №. 4. S. 80–86. [in Ukrainian]*

5. Horbenko, H. V. (2015). *Praktyko-zorrientovane navchannia u pidhotovtsi bakalavriv reklamy i zviazkiv z hromadskistiu [Practice-oriented training in the preparation of bachelors of advertising and public relations]. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. Vyp. 4 (45). S. 64–69. [in Ukrainian]*

6. Huzii, I. S. (2017). *Stvorennia praktyko-zorrientovanoho osvitnoho seredovyscha yak umova formuvannia konkurentozdatnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia kompiuternoho profilu v systemi*

sotsialnoho partnerstva [Creation of practice-oriented educational environment as a condition for the formation of competitiveness of future teachers of vocational training of computer profile in the system of social partnership]. *Obrii. №. 2. S. 27–29. [in Ukrainian]*

7. Dernova, M. H. (2014). *Dualna model vyshchoi profesiinnoi osvity doroslykh: yevropeyskyi dosvid [Dual model of higher professional education of adults: European experience.]. Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy. №. 2. S. 137–145. [in Ukrainian]*

8. *Intehratsiia info-mediinnoi hramotnosti u navchalnyi protses (2019-2020). [Integration of information and media literacy into the educational process]. Navchalno-metodychni materialy proiektu «Vyvchai ta rozrzniai: info-mediina hramotnist». K.: IREX v Ukraini. [in Ukrainian]*

9. Kademiia, M. Yu., Kobysia, A. P., Kobysia, V. M. *Dualne navchannia-perspektyvna forma oderzhannia vyshchoi osvity [Dual training is a promising form of higher education]. URL: http://ito.vspu.net/repozitariy/Kademiia/stati_19/st_19.pdf [in Ukrainian]*

10. Kalinicheva, H. (2019). *Dualna forma navchannia yak pryoritetnyi napriam vyshchoi profesiinnoi osvity v krainakh yevropeiskoho soiuзу. Ukraine European Union: From Partnership Towards Association [Dual form of education as a priority direction of higher professional education in the countries of the European Union. Ukraine European Union: From Partnership Towards Association]. The Ukrainian Yearbook of the European Integration Studies. II. Lutsk, Teren. S. 151–163. [in Ukrainian]*

11. Kvasnytska, R. S. (2017). *Praktyko-zorrientovanyi pidkhdid yak odyn iz zasobiv profesionalizatsii navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladiv [Practice-oriented approach as a means of professionalizing education in higher education institutions]. Modernizatsiia ekonomiky v umovakh zrostannia suspilnoi svidomosti: turyzm, liudynomirnist, partnerstvo, kooperatsiia: materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Poltava 14 hrudnia 2017 r.). Poltava: PUET. S. 296–300. [in Ukrainian]*

12. Kovalova, S. M. (2012). *Zastosuvannia tekhnolohii keis-metodu u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv : dlia studentiv ta vykladachiv vyshchoi shkoly : metodychni rekomendatsii [Application of case method technology in the professional training of future teachers: for students and teachers of higher education: methodological recommendations]. Zhytomyr. 60 s. [in Ukrainian]*

13. Maikovska, V. I. (2016). *Praktyko-zorrientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini [Practice-oriented training as a means of professionalization of training of future specialists in Ukraine.] Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. № 50-51. S. 161–167. [in Ukrainian]*

14. Marynchenko, Ye. O. (2019). *Dualne navchannia yak vazhlyvyi skladnyk innovatsiinnoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia [Dual training as an important component of innovative training of future vocational teachers]. Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences. №. 1. S. 69–75. [in Ukrainian]*

15. Palshkova, I. (2009). *Practice-oriented approach in the formation of professional and pedagogical culture of future primary school teachers: theoretical and methodological aspect: monograph [Practice-oriented approach in the formation of professional and pedagogical culture of future primary school teachers: theoretical and methodological aspect: monograph]. O.: Bukaev V.V., 339 c. [in Ukrainian]*

16. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 28.12.2014 № 76-VIII [On Higher Education: Law of Ukraine of 28.12.2014 No. 76-VIII.] Data onovlennia:18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> ((data zvernennia 27.04.2020). [in Ukrainian]*

17. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463-IX [On complete general secondary*

education: Law of Ukraine of 16.01.2020№463-IX]. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66333\(data zvernennia 27.04.2020\)](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66333(data%20zvernennia%2027.04.2020)). [in Ukrainian]

18. Pro skhvalennia Kontseptsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity. Rozporiadzhennia kabinetu ministriv Ukrainy vid 19 veresnia 2018 r. № 660-r [On approval of the Concept of training specialists in the dual form of education. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 19, 2018, No. 660-p.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80> (data zvernennia 27.04.2020). [in Ukrainian]

19. Proekt «Shkilnyi vchytel novoho pokolinnia» [Project "School Teacher of the New Generation"]. (data zvernennia: 27.04.2023) [in Ukrainian]

20. Propedevtychna praktyka: prohrama dla studentiv OKR «bakalavr». Haluz znan: 0203 «Humanitarni nauky», napriam pidhotovky: 6.020303 «Filolohiia. Mova i literatura (anhliiska)» [Propaedeutic practice: program for students of Bachelor's degree. Field of knowledge: 0203 "Humanities", field of study: 6.020303 "Philology. Language and Literature (English)"] / avt. T. A. Avksentieva, N. B. Khamska, Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni M. Kotsiubynskoho. Vinnytsia, 2012. 43 s. [in Ukrainian]

21. Profesiinyi standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions "Teacher of primary school of general secondary education institution", "Teacher of general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)"]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10> (Data zvernennia 15.11.2023). [in Ukrainian]

22. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia zahalnopeidahohichnoi kompetentnosti suchasnoho vchytelia v konteksti stanovlennia yevropeiskoho prostoru vyshchoї osvity : kolektyvna monohrafiia (2017). [Theoretical and methodological foundations of formation of general pedagogical competence of a modern teacher in the context of formation of the European higher education area: a collective monograph]. / Akimova O.V., Haluziak V.M. [ta in.] – Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian]

23. Teoretychni i metodychni zasady orhanizatsii praktyky u zakladakh vyshchoї pedahohichnoi osvity: analitychni materialy (2022). [Theoretical and methodological principles of the organization of practice in institutions of higher pedagogical education:] / M.P. Vovk, Yu.V. Hryshchenko, S.O. Solomakha, N.O. Filipchuk; Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. 278 s. [in Ukrainian]

24. Khamska, N. B. (2019). Robocha prohrama «Osnovy pedahohichnoi maisternosti» pidhotovky bakalavriv, haluzi znan 01 Osvita/ Pedahohika, za spetsialnistiu 014.02 Serednia osvita (Mova i literatura (anhliiska, nimetska, rosiiska) [Work program "Fundamentals of Pedagogical Excellence" for bachelors, field of study 01 Education / Pedagogy, specialty 014.02 Secondary Education (Language and Literature (English, German, Russian)]. Vinnytsia, 15 s. [in Ukrainian]

25. Cherviakova, N. I. (2017). Praktyko zoriientovani tekhnologii profesiinoї pidhotovky maibutnix pedahohiv: dosvid teoretyko-eksperymentalnoho doslidzhennia [Practice-oriented technologies of professional training of future teachers: experience of theoretical and experimental research]. Education And Pedagogical Sciences. Osvita ta pedahohichna nauka. №. 1 (166). S. 35–43. [in Ukrainian]

26. CDIO Standards 2.0. URL: <http://www.cdio.org/implementing-cdio/standards/12-cdio-standards> (data zvernennia: 27.04.2020) [in Ukrainian]

27. Khamska, N., Kynal, A. Formation of Informational Competence of Future Teachers of Philological Specialties in the Process of Professional Training. *Rozvytok ta modernizatsiia pedagogichnykh ta psichologichnykh nauk: dosvid Polshy ta perspektivi Ukrainy. Development and Modernisation of Pedagogical and Psychological Sciences: Experience of Poland and Prospects of Ukraine: Collective Monograph*. Vol. 3. Lublin: Izdavnictvo «Baltija Publishing», 2017. P. 206–225. [in Ukrainian]

28. Peercy, M., Troyan, F. Making transparent the challenges of developing a practice-based pedagogy of teacher education. *Teaching and Teacher education*. 2017. T. 61. P. 26–36. [in English]

29. SEED: Sweden's English Educational Database for tertiary education: Creating a platform for sharing and collaboration / Ph. Shaw Philip, M. Deutschmann, R. Hincks, J. Hudson, D. Minugh. 2008. URL: <https://www.researchgate.net/publication/237497727> (data zvernennia: 27.04.2023) [in Ukrainian]

30. Van der Wende, M. The emergence of liberal arts and sciences education in Europe 1, A Comparative Perspective. *The Evolution of Liberal Arts in the Global Age*. Routledge, 2017. P. 106–126. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ХАМСЬКА Неліна Болеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів.

КИНАЛЬ Анна Юрївна – кандидат педагогічних наук, викладачка кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: Інформаційна компетентність майбутнього педагога.

ПОЛЯНСЬКА Катерина Степанівна – викладачка кафедри українознавства Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова.

Наукові інтереси: міжкультурна комунікація студентської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KHAMSKA Nelina Boleslavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Department of Pedagogics and Professional Training and management of educational institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyy State Pedagogical University.

Scientific interests: Professional training of future teachers.

KYNAL Anna Yuryivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department of English philology of the Foreign Languages Faculty, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyy State Pedagogical University.

Scientific interests: Information competence of the future teacher.

POLYANSKA Catherine Stepanivna – Lecturer at the Department of Ukrainian Studies, Vinnytsia National Medical University named after Mykola Ivanovych Pirogov.

Scientific interests: Intercultural communication of student youth.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.4: 519.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-302-307

КУДЗИНОВСЬКА Інна Павлівна –

кандидат технічних наук, доцент кафедри вищої математики

Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5477-2837>

e-mail: kudzinovskaya@ukr.net

ТРОФИМЕНКО Вікторія Ігорівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики

Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5167-6172>

e-mail: viktoriya.trof@gmail.com

ОЛІЙНИК Олег Петрович –

старший викладач кафедри вищої математики

Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1564-0214>

e-mail: oliynikoleg30@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ У ВИКЛАДАННІ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ МАЙБУТНІМ ФАХІВЦЯМ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЛОГІСТИКИ

Сучасний висококваліфікований фахівець з транспортних технологій та логістики повинен володіти відмінними знаннями з економіки, юриспруденції, математики та інших точних наук, а також уміти застосовувати у своїй роботі інноваційні технології. Ініціативність, креативність та добре розвинуті аналітичні здібності є одним із визначальних факторів успішної кар'єри у сфері транспорту та логістики. Підготовка фахівців високого рівня, які можуть успішно конкурувати на ринку праці не лише вітчизняних, а й зарубіжних компаній, – нагальне питання, яке стоїть перед закладами вищої освіти нашої держави. Впровадження кращих світових технологій у вітчизняну освіту стикається з певними труднощами, які необхідно подолати. Це вимагає, з одного боку, значних зусиль і часових затрат науково-педагогічних працівників, а з іншого – суттєвих фінансових витрат на організацію та забезпечення навчального процесу.

У роботі проаналізовано науково-методичні публікації, які висвітлюють накопичений педагогічний досвід впровадження елементів STEM-освіти у вітчизняних закладах вищої освіти та бачення науковців і педагогів перспектив розвитку цього напрямку реформування вищої освіти. Розглянуто методичні особливості та проблеми використання STEM-освіти у викладанні теорії ймовірностей та математичної статистики майбутнім фахівцям з транспортних технологій та логістики. Зокрема, зроблено висновок, що впровадження елементів STEM-освіти допомагає розвивати критичні та аналітичні навички, заохочує здобувачів освіти використовувати свій творчий потенціал, мотивує до вивчення математичних дисциплін. Також у цій статті описано розроблену авторами методику проведення практичного заняття з використанням елементів STEM-технологій, яке можна запропонувати майбутнім фахівцям з транспортних технологій і логістики під час вивчення дисципліни «Теорія ймовірностей та математична статистика».

Ключові слова: STEM-освіта, методика викладання теорії ймовірностей та математичної статистики, математичне моделювання стохастичних процесів, розрахунок місткості складу.

KUDZINOVSKA Inna Pavlivna –

candidate of technical sciences,

associate professor of department of higher mathematics

of National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5477-2837>

e-mail: kudzinovskaya@ukr.net

TROFYMENKO Viktoriya Igorivna –

candidate of pedagogical sciences,

associate professor of department of higher mathematics

of National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5167-6172>

e-mail: viktoriya.trof@gmail.com

OLIYNYK Oleh Petrovych –

senior lecturer of the department of higher mathematics

of National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1564-0214>

e-mail: oliynikoleg30@gmail.com

USE OF ELEMENTS OF STEM EDUCATION IN TEACHING THE THEORY OF PROBABILITY AND MATHEMATICAL STATISTICS TO FUTURE SPECIALISTS IN TRANSPORT TECHNOLOGIES AND LOGISTICS

A modern highly qualified specialist in transport technologies and logistics must possess excellent knowledge of economics, jurisprudence, mathematics and other exact sciences, as well as be able to apply innovative technologies in his work. Initiative, creativity and well-developed analytical skills are one of the determining factors of a successful career in the field of transport and logistics. The training of high-level specialists who can successfully compete in the labor market of not only domestic, but also foreign companies is an urgent issue facing higher education institutions of our country. The implementation of the best world technologies in domestic education faces certain difficulties that must be overcome. This requires, on the one hand, significant efforts and time spent by scientific and pedagogical workers, and on the other hand, significant financial costs for the organization and provision of the educational process.

The paper analyzes scientific and methodical publications that highlight the accumulated pedagogical experience of implementing elements of STEM education in domestic institutions of higher education and the vision of scientists and teachers of the prospects for the development of this area of higher education reform. Methodological features and problems of using STEM education in teaching probability theory and mathematical statistics to future specialists in transport technologies and logistics are considered. In particular, it was concluded that the introduction of elements of STEM education helps to develop critical and analytical skills, encourages students to use their creative potential, and motivates them to study mathematical disciplines. The authors also developed and described in this article the method of conducting a practical lesson using elements of STEM technologies, which can be offered to future specialists in transport technologies and logistics during the study of the discipline "Theory of Probability and Mathematical Statistics".

Key words: STEM education, methodology of teaching probability theory and mathematical statistics, mathematical modeling of stochastic processes, calculation of warehouse capacity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливим завданням для України на шляху до Євросоюзу є інтеграція вітчизняного транспортного комплексу у міжнародну транспортну систему, що вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців для здійснення усіх видів діяльності, пов'язаних з транспортуванням та логістикою. Досягти успіхів на цій ниві неможливо без реформування системи підготовки фахівців у сфері транспортних технологій та логістики. Міністерство освіти і науки України робить послідовні кроки на шляху до євроінтеграції освіти. Про це свідчать низка нормативно-правових документів, зокрема, Закон України «Про вищу освіту», Концепція розвитку освіти до 2025 року та інші. Найважливішими завданнями є: реалізація програм впровадження інноваційних методів навчання, надання можливості студентам виконувати дослідно-експериментальну роботу на сучасному обладнанні, проведення змагань, олімпіад, створення інформаційних майданчиків, професійна орієнтація та розвиток міжнародного співробітництва.

Одним із напрямів реформування системи освіти є впровадження STEM-освіти, тобто поєднання в єдину освітню концепцію чотирьох дисциплінарних складових, а саме Science – науки, Technology – технологій, Engineering – інженерії, проектування та Math – математики. Згодом до цього освітнього напрямку було додано ще такі напрями, як Robotics – робототехніка та Art – мистецтво.

Важливим кроком у запровадженні STEM-освіти стало прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України 05.08.2020 № 960-р «Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)». Концепцію

розроблено до 2027 року й спрямовано на розвиток STEM-освіти, її широке впровадження на усіх рівнях освіти, залучення роботодавців і наукових установ до розвитку природничо-математичної освіти. У Концепції зазначається, що STEM-освіта є цілісною системою природничої і математичної освітніх галузей, метою якої є розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей з використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмій у професійній діяльності [1].

Однією з дисциплін математичного циклу, що викладається майбутнім фахівцям з транспортних технологій та логістики, є «Теорія ймовірностей та математична статистика». Вона дає можливість розуміти математичні моделі детермінованих та стохастичних процесів, що відбуваються у логістичних системах, математичні методи їх аналізу та прогнозування з метою створення умов для функціонування оптимальної та безперервної комерційної діяльності транспортно-логістичних компаній. Існує нагальна потреба у фахівцях в галузі логістики та транспорту, які б мали відповідну математичну підготовку, тому використання елементів STEM-освіти у викладанні теорії ймовірностей та математичної статистики видається досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження STEM-освіти привертає увагу багатьох вітчизняних науковців і педагогів. Окремі аспекти цього питання досліджували О. В. Бутурліна, І. П. Василяшко, І. В. Василенко,

О. С. Воронкін, Н. О. Гончарова, С. Л. Горбенко, Н. Ю. Давидюк, С. М. Дзюба, С. В. Загорулько, С. А. Иванов, В. В. Камишин, Б. В. Кудренко, О. С. Кузьменко, О. В. Лісовий, О. В. Лозова, Н. В. Морзе, Г. В. Онопченко, О. О. Патрикеева, С. В. Петренко, Т. С. Піндосова, С. В. Подлесний, Н. І. Поліхун, І. М. Савченко, І. А. Сліпучіна, О. Є. Стрижак, О. Ф. Тарасов, І. С. Чернецький, Є. Б. Шаповалов і багато інших.

Зокрема, у роботі [2] наведено результати теоретико-прикладного аналізу проблеми розвитку STEM-освіти в Україні. Підкреслюється, що використання інноваційних інтерактивних методів і форм освітньої діяльності дозволить ефективно впроваджувати STEM-освіту, формувати у студентів навички науково-дослідницької та інженерної діяльності, винахідництва, підприємництва, раннього професійного самовизначення. У роботі [3, с. 21] наведено алгоритм, який враховує різні способи реалізації STEAM-освіти: визначення мети впровадження, аналіз потенціалу дисципліни, вибір моделі інтеграції (акцент на аудиторну, позааудиторну, позанавчальну роботу здобувачів; інтеграція дисциплін чи наукових сфер; інтеграція елементів); відбір навчальної інформації; вибір рівня інтеграції; розробка завдань і критеріїв оцінювання. Автори роблять висновок, що наразі у вищій технічній освіті переважає впровадження окремих елементів STEAM в межах однієї дисципліни.

Проблеми формування у студентів навичок критичного мислення за допомогою впровадження елементів STEM-освіти розглянуто у роботі [4]. Так, автори пропонують активно впроваджувати в освітню діяльність електронний сервіс Quizlet, скрайбінг, веб-квест тощо. Крім того, важливим елементом формування критичного мислення, на їх думку, є вирішення проблемних завдань, що створені на основі проблемної ситуації [4, с. 199].

На думку дослідниці Т. С. Піндосової, у контексті впровадження STEM-освіти доцільно використовувати на заняттях так звані «кейс-метод» або метод ситуаційних вправ, який реалізує принаймні дві мети: формування комунікативної компетенції та професійних якостей здобувачів освіти. Авторка вказує на такі відмінні риси «кейс-методу»: опис реальної проблемної ситуації; альтернативність вирішення проблемної ситуації; єдина мета і колективна робота з вироблення рішення; функціонування системи групового оцінювання прийнятих рішень; емоційне напруження студентів [5, с. 201].

Аналіз наукових публікацій, що висвітлюють проблему впровадження STEM-освіти у вітчизняних навчальних закладах, свідчить про розуміння науково-педагогічними працівниками важливості цього напрямку

реформування системи освіти для забезпечення сталого розвитку нашого суспільства.

Мета статті. Розглянути методичні особливості та проблеми використання елементів STEM-освіти у викладанні теорії ймовірностей та математичної статистики майбутнім фахівцям з транспортних технологій та логістики.

Методи дослідження. У роботі було використано аналіз наукових і методичних праць, присвячених проблемі; систематизацію та узагальнення педагогічного досвіду за предметом дослідження; синтез існуючих підходів щодо впровадження елементів STEM-освіти та власних методичних розробок авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна мета STEM-освіти полягає у тому, щоб викликати у здобувачів освіти інтерес до природничих, математичних і технічних наук, спонукати до свідомого вибору майбутньої професії та усвідомлення того, що широкі і ґрунтовні теоретичні знання та практичні навички у різних сферах науки і техніки стануть вирішальним фактором їх конкурентоспроможності на ринку праці. Адже сучасні фахівці повинні забезпечувати не лише підтримку існуючих процесів виробництва та обслуговування, а й швидку та якісну трансформацію креативних ідей в інноваційні послуги та продукти. Очікується, що міжнародні та українські навчальні заклади і надалі впроваджуватимуть STEM-освіту, успішно долаючи труднощі, що виникають на цьому шляху [6, с. 123]. Зокрема, однією зі слабких сторін цього методу вважається відсутність чітких вказівок і стандартів та побоювання, що студенти з низькими досягненнями ризикують бути ігнорованими. Остання проблема набуває особливої актуальності на тлі зниження рівня підготовки абітурієнтів, що спостерігається останнім часом. Багато першокурсників погано розуміють і засвоюють новий матеріал, не вміють і не хочуть працювати самостійно. Але практика показує, що працюючи у невеликих творчих групах разом з однокурсниками, які мають високий рівень математичної підготовки, слабкі студенти, як правило, демонструють кращі результати, ніж при самостійному розв'язуванні задач. Застосування моделей STEM-освіти дає змогу також вирішити основні проблеми традиційних курсів математичних дисциплін – відірваність від вирішення практичних завдань та слабкість зв'язків з іншими навчальними дисциплінами, що, у свою чергу, негативно впливає на мотивацію студентів до вивчення дисциплін математичного циклу [7, с. 168].

Для вирішення цих проблем викладачами кафедри вищої математики Національного авіаційного університету (НАУ) розроблено навчально-методичні матеріали [8, 9], які містять прикладні технічні та економічні завдання авіаційної та транспортної тематики, а також лабораторний практикум з теорії ймовірностей та

математичної статистики для студентів спеціальності 275 «Транспортні технології (на повітряному транспорті)» [10]. Виконання лабораторних робіт сприяє формуванню самостійності в аналізі проведених обчислень та дослідженні практичних задач з теорії ймовірностей та математичної статистики за допомогою пакета Microsoft Excel. Ці посібники підвищують мотивацію студентів до навчання, допомагають їм оцінити роль математики у практичній діяльності, зрозуміти, як математичні методи і моделі застосовуються в економічних, інженерних та інших задачах.

Найбільш активно STEM-освіта розвивається у позааудиторному секторі: проведення олімпіад, конференцій, різноманітних конкурсів і заходів.

Кафедра вищої математики НАУ щорічно організовує роботу секції прикладної математики у рамках Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки». Головною метою цього заходу є залучення студентів різних спеціальностей до пошуку застосування отриманих знань з математичних дисциплін до розв'язання прикладних задач, пов'язаних з їх майбутньою професією. Результатом таких спільних наукових пошуків студентів і викладачів може стати впровадження у курси математичних дисциплін прикладних задач, орієнтованих на певну професію. У якості прикладу наведемо ймовірно-статистичний метод розрахунку місткості складу, який на відміну від аналітичних методів враховує ймовірнісний характер і випадкові коливання вантажопотоків прибуття та відправлення вантажів, а також відображає стохастичний характер зміни складських запасів під дією цих вантажопотоків [11]. У даній роботі студенткою під керівництвом викладача розглянуто різні методи визначення місткості складу. Зроблено висновок, що ймовірно-статистичний метод на відміну від аналітичних методів дає більш точні результати, що дозволяє суттєво знизити капітальні затрати на будівництво і оснащення складів та майбутні експлуатаційні витрати [11, с. 48]. Розглянутий метод у подальшому запропоновано студентам на практичних заняттях з теорії ймовірностей.

Для багатьох реальних процесів потік вимог достатньо добре описується законом розподілу Пуассона, за яким ймовірність того, що на склад за час t надійде k транспортних засобів із замовленнями, можна визначити таким чином:

$$P_t(k) \approx \frac{(\lambda t)^k}{k!} e^{-\lambda t}.$$

де λt – середнє число транспортних засобів, які надходять на обслуговування за час t .

Виявити присутність пуассонівського потоку вимог можна шляхом статистичної обробки інформації про надходження

транспортних засобів на склад [12, с. 113-114]. Студентам пропонується за допомогою функції POISSON.DIST(x ; середнє; FALSE) пакета Microsoft Excel змоделювати ряди розподілу прибуття і відправки зі складу транспортних партій вантажів (рис. 1).

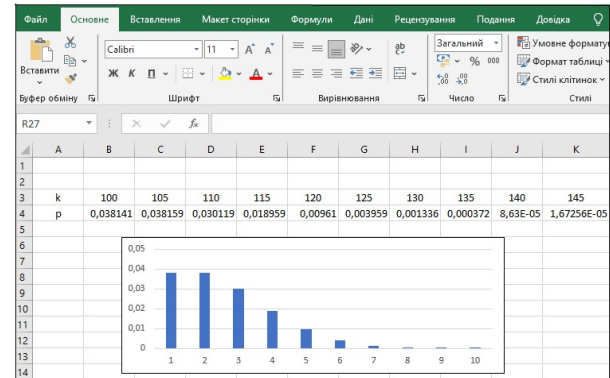

Рис. 1. Ряд та гістограма розподілу Пуассона величини добової партії вантажів, що прибувають на склад (у європіддонах)

Після визначення розподілів добових вантажопотоків прибуття і відправки вантажів на їх основі будується розподіл ймовірностей складських запасів або резерву місткості складу:

$$I = \begin{bmatrix} I_1 & I_2 & \dots & I_{kl} \\ P(I_1) & P(I_2) & \dots & P(I_{kl}) \end{bmatrix}, n = \overline{1, kl},$$

де запаси вантажів ранжовані за зростанням $I_1 = I_{\min}$ від до $I_{kl} = I_{\max}$.

За інтегральною функцією розподілу $F(I_n)$ розраховується місткість складу E , яка дорівнює запасу зберігання вантажів I^* , визначеному з умови, що ймовірність того, що поточний запас вантажів на складі $I \leq I^*$, дорівнює довірчій ймовірності $[P] = 0.95 - 0.97$:

$$E = I^* \{P(I \leq I^*) = [P]\} = I_n + \frac{[P] - F(I_n)}{F(I_{n+1}) - F(I_n)} (I_{n+1} - I_n).$$

Можна запропонувати студентам працювати над описаним проектом невеликими групами, самостійно знаходячи у засобах масової інформації статистичні дані щодо місткості та вантажообігу складів реальних транспортно-логістичних компаній, та після завершення розрахунків зробити висновки про ефективність використання розглянутого складу з економічної точки зору.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Сучасні умови всесвітньої глобалізації, інтеграції в економічній, політичній та культурній сферах диктують нові вимоги щодо підготовки майбутніх фахівців. Одним з перспективних шляхів реформування вітчизняної освіти є впровадження STEM-освіти, яка дозволяє розвинути навички, необхідні для успішної кар'єри фахівців, зокрема, у сфері транспорту та логістики. Тому подальші зусилля

авторів будуть спрямовані на активне впровадження STEM-технологій у викладання математичних дисциплін та розробку нових педагогічних рішень, які зможуть позитивно вплинути на якість математичної підготовки здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. No 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>
2. Патрикєва О., Горбенко С., Лозова О., Василяшко І. Проблема розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). *Проблеми освіти: збірник наукових праць ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. К. 2021. Вип.2 (95). С. 53–67. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.04>
3. Сліпчишин Л., Стечкевич О. Особливості впровадження STEAM підходу у вищу освіту. *Молодь і ринок*. 2022. № 2. С. 17–22.
4. Петренко С. В., Загорулько С. В. Впровадження елементів STEM-освіти для формування навичок критичного мислення у здобувачів освіти сектору безпеки. *STEM-освіта: науково-практичні аспекти та перспективи розвитку сучасної системи освіти*. Всеукр. наук.-педагог. підвищ. кваліф., 18.10 – 26.11.2021 р. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2021. С. 198–199.
5. Піндосова Т. С. Використання «кейс-методу» на заняттях з «морської англійської мови» у процесі впровадження STEM-освіти у вищій школі. *STEM-освіта: науково-практичні аспекти та перспективи розвитку сучасної системи освіти*. Всеукр. наук.-педагог. підвищ. кваліф., 18.10 – 26.11.2021 р. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2021. С. 200–203.
6. Подлесний С. В., Тарасов О. Ф. Актуальність використання STEM-STEAM-STREAM-технологій в сфері інженерно-технічної освіти для сталого розвитку економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця, 2019. № 2. С. 123–129.
7. Кудзінівська І., Ластівка І., Богатирчук А. Використання елементів STEM-технологій у викладанні математичних дисциплін майбутнім фахівцям авіаційної галузі. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції*. I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 21 квітня 2023 року, м. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 167–169.
8. Вища математика. Теорія ймовірностей. Випадкові події: методичні рекомендації до самостійної роботи / І. О. Ластівка, І. П. Кудзінівська, В. В. Кравченко. К.: НАУ, 2020. 48 с.
9. Вища математика. Теорія ймовірностей. Випадкові величини: методичні рекомендації до самостійної роботи / І. О. Ластівка, І. П. Кудзінівська, В. В. Кравченко. К.: НАУ, 2022. 44 с.
10. Теорія ймовірностей і математична статистика: Лабораторний практикум / І. О. Ластівка, І. П. Кудзінівська, Р. В. Горідько. К.: НАУ, 2019. 68 с.
11. Курсенко Ю. А. Аналіз методів розрахунку місткості складу. *Політ-2018. Сучасні проблеми науки*. XVIII Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 3-6 квітня 2018 р.), Київ, НАУ, 2018. С. 47–48.
12. Транспортно-складська логістика гірничих підприємств: навч. посіб. / За ред. В. О. Будішевського, Л. Н. Ширіна. Д.: НГУ, 2010. 433 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48401538.pdf>

REFERENCES

1. Kontseptsiiia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity), zatverdzhena rozporiadzhenniam

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05 serpnia 2020 r. [Concept of development of science and mathematics education (STEM education)]. No 960-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

2. Patrykeieva, O., Horbenko, S., Lozova, O., Vasylyashko, I. (2021). Problema rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) [The problem of the development of science and mathematics education (STEM education)]. *Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity»*. K. Vyp.2 (95). S. 53–67. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.04> [in Ukrainian]

3. Slipchysyn, L., Stechkevych, O. (2022). Osoblyvosti vprovadzhenia STEAM pidkholu u vyshchu osvitu [Peculiarities of implementing the STEAM approach in higher education]. *Molod i rynek*. № 2. S. 17–22. [in Ukrainian]

4. Petrenko, S. V., Zahorulko, S. V. (2021). Vprovadzhenia elementiv STEM-osvity dlia formuvannia navychok krytychnoho myslennia u zdobuvachiv osvity sektoru bezpeky [Implementation of elements of STEM education for the formation of critical thinking skills in security sector education seekers]. *STEM-osvita: naukovopraktychni aspekty ta perspektyvy rozvytku suchasnoi systemy osvity*. Vseukr. nauk.-pedahoh. pidvyshch. kvalif., 18.10 – 26.11.2021 r. Odessa: Vydav. dim «Helvetyka», S. 198–199. [in Ukrainian]

5. Pindosova, T. S. (2021). Vykorystannia «keis-metodu» na zaniattiakh z «morskoj anhliskoi movy» u protsesi vprovadzhenia STEM-osvity u vyshchii shkoli [The use of the case method in classes on the «sea English language» in the process of introducing STEM education in higher schools]. *STEM-osvita: naukovopraktychni aspekty ta perspektyvy rozvytku suchasnoi systemy osvity*. Vseukr. nauk.-pedahoh. pidvyshch. kvalif., 18.10 – 26.11.2021 r. Odessa: Vydav. dim «Helvetyka», S. 200–203. [in Ukrainian]

6. Podliesnyi, S. V., Tarasov, O.F. (2019). Aktualnist vykorystannia STEM-STEAM-STREAM-tekhnologii v sferi inzhenerno-tekhnichnoi osvity dlia staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Actualist of the use of STEM-STEAM-STREAM technologies in the field of engineering and technical education for the sustainable development of the economy of Ukraine] *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu*. Vinnytsia. № 2. S. 123–129. [in Ukrainian]

7. Kudzinovska, I., Lastivka, I., Bohatyrchuk, A. (2023). Vykorystannia elementiv STEM-tekhnologii u vykladanni matematychnykh dystsyplin maibutnim fakhivtsiam aviatsiinoi haluzi [The use of elements of STEM technology in teaching mathematical disciplines to future specialists in the aviation industry]. *Aktualni aspekty rozvytku STEAM-osvity v umovakh yevrointehratsii*. I Mizhnarodna naukovopraktychna internet-konferentsiia, 21 kvitnia 2023 roku, m. Kropyvnytskyi: DonDUVS, S. 167–169. [in Ukrainian]

8. Vyshcha matematika. Teoriia ymovirnosti. Vypadkovi podii: metodychni rekomendatsii do samostiinoi roboty (2020). [Higher mathematics. Probability theory. Random events] / I.O. Lastivka, I.P. Kudzinovska, V.V. Kravchenko. K.: NAU. 48 s. [in Ukrainian]

9. Vyshcha matematika. Teoriia ymovirnosti. Vypadkovi velychyny: metodychni rekomendatsii do samostiinoi roboty (2022). [Higher mathematics. Probability theory. Random variables] / I.O. Lastivka, I.P. Kudzinovska, V.V. Kravchenko. K.: NAU. 44 s. [in Ukrainian]

10. Teoriia ymovirnosti i matematychna statystyka: Laboratornyi praktykum [Probability theory and mathematical statistics] / I. O. Lastivka, I. P. Kudzinovska, R. V. Horidko. K. : NAU, 2019. 68 s. [in Ukrainian]

11. Kursenko, Yu.A. (2018). Analiz metodiv rozrakhunku mistkosti skladu [Analysis of methods for calculating warehouse capacity]. *Polit-2018. Suchasni problemy nauky. KhVIII Mizhnar. nauk.-prak. konf. (m. Kyiv, 3-6 kvitnia 2018 r.)*, Kyiv, NAU, S. 47–48. [in Ukrainian]

12. Transportno-skladska lohistyka hirnychykh pidpriemstv (2010). [Transport and storage logistics of mining enterprises]: navch. posib. / Za red. V.O. Budishevskoho, L.N. Shyrina. D.: NHU, 433 s. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48401538.pdf> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУДЗИНОВСЬКА Інна Павлівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри вищої математики Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: математичне моделювання, методика викладання вищої математики.

ТРОФИМЕНКО Вікторія Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (математика), методика викладання вищої математики, інформаційно-комунікаційні технології навчання, методична система, математичне моделювання.

ОЛІЙНИК Олег Петрович – старший викладач кафедри вищої математики Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: методика викладання математики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUDZINOVSKA Inna Pavlivna – candidate of technical sciences, associate professor of department of higher mathematics of National Aviation University.

Scientific interests: mathematical modeling, methodology of teaching higher mathematics.

TROFYMENKO Viktoriya Igorivna – candidate of pedagogical sciences, associate professor of department of higher mathematics of National Aviation University.

Scientific interests: methodology of teaching higher mathematics, information and communication technologies of teaching, methodical system, mathematical modeling.

OLIYNYK Oleh Petrovych – senior lecturer of the department of higher mathematics of National Aviation University.

Scientific interests: methodology of teaching mathematics.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-307-314

ПУГАЧ Віталіна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін

Вінницького навчально-наукового інституту економіки

Західноукраїнського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1653-7473>

e-mail: pugach.vitalina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вища освіта розвивається в контексті швидкого збільшення потоку інформації, глобалізації та потреби в здобутті гарних професійних знань і, відповідно, формуванні компетенцій у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Тому майбутня професійна освіта тісно пов'язана з розвитком інформаційних, віртуальних і комунікаційних технологій, спрямованих на зміну змісту освіти, розширення кругозору студентів, персоналізацію та диференціацію навчання. Впровадження карантинних заходів сприяло бурхливому розвитку дистанційного навчання, появи нових технологій, методів та дидактичних прийомів. Одним із можливих варіантів зменшити його виявлені недоліки є розвиток змішаного навчання, яке дозволяє об'єднати позитивні якості очної та дистанційної форм навчання та зменшити їхні недоліки. Наразі використовуються такі синоніми змішаного навчання (blended learning) як навчання через технології (technology-mediated), навчання в змішаному режимі (mixed-model instruction), гібридне навчання (hybrid learning) тощо.

Аналіз наукових публікацій дає підстави стверджувати, що моделі змішаного навчання, які наразі реалізуються у вітчизняному освітньому просторі можна умовно поділити на такі види: зміна робочих зон (ротація станцій), ротація лабораторій, перевернутий клас, гнучка модель (індивідуальна ротація). На практиці в закладах вищої освіти не існує чистої моделі із зазначених, зокрема у вітчизняних існують три можливі сценарії такого навчання: аудиторне навчання, доповнене інтернет-ресурсами; аудиторне навчання, доповнене онлайн-компонентами та чергування аудиторних занять з онлайн-заняттями.

Здійснений аналіз теоретичних джерел та результати власного педагогічного пошуку дає підставу констатувати, що завдяки раціональному вибору ресурсів та ефективного плануванню навчального процесу змішане навчання дає здобувачам більше можливостей для отримання якісних знань, ніж традиційне. Зпровадження дистанційної форми навчання та її подальше вдосконалення потребує значних зусиль та ресурсів, але може стати одним із ключових напрямів подальшої модернізації вищої освіти.

Ключові слова: професійна компетентність; інноваційні технології; дистанційне навчання; змішане навчання; заклади вищої освіти.

PUGACH Vitalina Nikolajewna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

Jurisprudence and Humanities,

Vinnytisia Educational and Scientific

Institute of Economics
Western Ukrainian National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1653-7473>
e-mail: pugach.vitalina@gmail.com

FEATURES OF APPLICATION OF BLENDED LEARNING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Higher education is developing in the context of a rapid increase in the flow of information, globalization and the need to acquire good professional knowledge and, accordingly, the formation of competencies in the most diverse areas of human activity. Therefore, the future professional education is closely related to the development of information, virtual and communication technologies aimed at changing the content of education, expanding the horizons of students, personalizing and differentiating education. The introduction of quarantine measures contributed to the rapid development of distance learning, the emergence of new technologies, methods and didactic techniques. One of the possible options to reduce its identified shortcomings is the development of blended learning, which allows you to combine the positive qualities of face-to-face and remote forms of education and reduce their shortcomings. Currently, such synonyms of blended learning as technology-mediated learning, mixed-model instruction, hybrid learning, etc. are used.

The analysis of scientific publications gives reason to assert that the models of mixed learning, which are currently implemented in the domestic educational space, can be conditionally divided into the following types: change of work zones (rotation of stations), rotation of laboratories, flipped class, flexible model (individual rotation). In practice, in institutions of higher education, there is no pure model of the above, in particular, in domestic ones there are three possible scenarios of such training: classroom training supplemented with Internet resources; classroom training supplemented with online components and alternation of classroom classes with online classes.

The analysis of theoretical sources and the results of one's own pedagogical search gives reason to state that due to the rational choice of resources and effective planning of the educational process, blended learning gives learners more opportunities to obtain quality knowledge than traditional. The introduction of distance education and its further improvement requires significant efforts and resources, but it can become one of the key areas of further modernization of higher education.

Key words: professional competence; innovative technologies; Distance Learning; blended learning; institutions of higher education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вища освіта розвивається в контексті швидкого збільшення потоку інформації, глобалізації та потреби в здобутті гарних професійних знань і, відповідно, формуванні компетенцій у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Тому майбутня професійна освіта тісно пов'язана з розвитком інформаційних, віртуальних і комунікаційних технологій, спрямованих на зміну змісту освіти, розширення кругозору студентів, персоналізацію та диференціацію навчання.

Впровадження карантинних заходів сприяло бурхливому розвитку дистанційного навчання, появи нових технологій, методів та дидактичних прийомів. Відтак, суспільство прийшло до висновку, що і очне і дистанційне навчання має як ряд переваг, так і ряд недоліків. Одним із можливих варіантів зменшити виявлені недоліки є розвиток змішаного навчання, яке дозволяє об'єднати позитивні якості обох форм навчання та зменшити їх недоліки. У загальному розумінні змішане навчання – це форма навчання, коли частина пізнавальної діяльності студентів відбувається в аудиторії під безпосереднім керівництвом викладача, а інша – у формі самостійної роботи із використанням дистанційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі використовуються такі синоніми змішаного навчання (bleanded learning) як навчання через технології (technology-mediated), навчання в змішаному режимі (mixed-model instruction), гібридне навчання (hybrid learning)

тощо. Незважаючи на десятиліття наукових дебатів в розвинутих країнах світу щодо того, як потрібно розуміти та застосовувати такі терміни, як онлайн-навчання та гібридне навчання, на думку Н. Джонсона (N. Johnson), чіткого консенсусу не було досягнуто [13]. В цьому напрямі неодноразово проводилися теоретичні пошуки, зокрема, В. Сінгх і А. Турман (V. Singh, A. Thurman) провели систематичний огляд літератури щодо визначень онлайн-навчання за 30-річний період. Вони визначили «сорок шість визначень онлайн-навчання з 18 синонімічними термінами», які, як вони додали, «справді є благодатним ґрунтом для плутанини серед учених і дослідників» [17, с. 301]. К. Сміт і Дж. Хілл (K. Smith, J. Hill) дійшли висновку, що література, пов'язана зі змішаним навчанням, демонструє «відсутність визначення, ясності та послідовності» [18, с. 390].

В постпандемічний період набув поширення новий термін – гібридно-гнучке навчання (Hyflex learning), основна властивість якого в тому, що під час такого навчання студент самостійно вибирає його режим в будь-який день і може переходити між відвідуванням занять особисто, синхронно в режимі онлайн і асинхронно в режимі онлайн, в залежності від власних уподобань. Ключовою характеристикою такого навчання є те, що локус контролю належить студенту. Такий вид навчання досліджений у публікації В. Ірвайн (V. Irvine) [12], яка позиціонує його як навчання з множинним доступом. Модель такого навчання має чотири можливі рівні доступу (які визначаються

вибором студента): очне навчання, синхронне онлайн-навчання, асинхронне онлайн-навчання та навчання з відкритим доступом.

Цікавість до особливостей змішаного навчання проявляють як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Так, К. Лісецький проаналізував наявні моделі й основні тенденції впровадження змішаного навчання в системі вищої освіти, його можливості та переваги, а також завдання, що виникають у викладача впродовж такої діяльності [4]. К. Осадча, В. Осадчий, О. Спірін та В. Круглик досліджували особливості організації змішаного навчання у вітчизняних ЗВО під час пандемії COVID-19 [5]. Зокрема, науковці дослідили питання щодо обізнаності здобувачів вищої освіти щодо змісту та особливостей змішаного, дистанційного, індивідуалізованого та адаптивного навчання, а також – ставлення студентів і викладачів до реалізованої організації змішаного або дистанційного навчання у закладах вищої освіти України. Дослідниця І. Середа розробила систему змішаного навчання у підготовці педагогів спеціальної освіти в умовах карантину [6]. Цінним є те, що науковиця експериментально встановила умови ефективності реалізації змішаного навчання, зокрема це технологічна готовність ЗВО, сформована на відповідному рівні цифрова компетентність викладачів і студентів, а також розроблене організаційно-методичне забезпечення освітнього процесу. Крім зазначених, проблеми та перспективи змішаного навчання у ЗВО відображені у публікаціях С. Большанина, Т. Диченко та Н. Чайченко [1], К. Бугайчука [2], О. Даниско та Л. Семеновської [3], Г. Ткачук [7] та інших.

Що стосується зарубіжних досліджень, тут питання щодо перспектив змішаного навчання вивчали Л. Акрі (L. Acree) [8], Ч. Асарта, Й. Шмідт (С. Asarta, J. Schmidt) [9], С. Дзюбан (С. Dziuban) [10] та інші. Цікавим є дослідження Н. Мегахед та Е. Гонейма (N. Megahed та E. Ghoneim), в якому змішане навчання позиціонується як норма в постпандемічний період. Науковці проаналізували особливості змішаного навчання, його загальні характеристики, розробили сучасну класифікацію змішаного навчання, зважаючи на існуючі моделі навчання тощо [16]. Я. Тонг, Кіншук, С. Вей (Y. Tong, Kinshuk, X. Wei) запропонували новий підхід у змішаному навчанні, який засновано на використанні проектної технології: дизайну змішаного навчання із використанням проектів, навели стратегії вибору, проектування та контролю основних навчальних елементів, а також описали повний план і конкретні методи реалізації [20]. Цінність цього дослідження полягає в тому, що воно містить результати навчального експерименту з застосуванням визначених

інновацій, який підтвердив ефективність такого підходу.

Дослідники Н. Джонсон, Дж. Сімен, Р. Пулен (N. Johnson, J. Seaman, R. Poulin), аналізуючи наявний досвід змішаного навчання в університетах США, провели опитування щодо його впровадження в сучасних умовах [14]. Цінним в контексті нашого дослідження є публікація Х. Тамбуна, М. Сілітонга, У. Б. Сідабутар (H. Tambunan, M. Silitonga, U. B. Sidabutar) [19]. З метою визначення ефективного балансу очного та онлайн-навчання в змішаному навчанні, а також різних стилів навчання, науковці провели експеримент із різними співвідношеннями цих форм навчання: 1 група – навчалася у форматі 25% очного та 75% онлайн навчання; 2 група – у форматі 50% очного та 50% онлайн навчання; 3 група – у форматі 75% очного та 25% онлайн навчання.

Метою статті є аналіз ефективності застосування змішаної форми організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі ЗВО пропонує кілька варіантів такого виду навчання: поєднання оф-лайн та онлайн форматів навчання в межах усієї професійної підготовки; поєднання оф-лайн та онлайн форматів навчання в межах однієї студентської групи (переважно аудиторні заняття з використанням технологій дистанційного навчання, а також різних електронних ресурсів, онлайн-курсів тощо); поєднання роботи та паралельного дистанційного навчання; об'єднання традиційного навчального контенту (підручників та методичних матеріалів) із електронними ресурсами (сайтами, віддаленими бібліотеками тощо). В табл. 3.1 наведена класифікація форм навчання у ЗВО на сучасному етапі розвитку вищої освіти.

Таблиця 3.1 – Класифікація форм навчання у ЗВО

Дистанційне навчання	Дистанційне навчання оф-лайн	Навчання відбувається заочно без використання інтернет-технологій, наприклад на основі матеріалів надісланих поштою
	Онлайн дистанційне навчання	Навчання відбувається дистанційно за допомогою цифрових технологій (в синхронному, асинхронному або синхронно-асинхронному режимі)
Очне навчання	Змішане навчання	Поєднання онлайн та оф-лайн навчання у різному співвідношенні онлайн-та оф-лайн занять (наприклад, онлайн навчання з очним практикумом чи інтенсивом, гібридно-гнучке навчання тощо)
	Очне навчання	Цифрові технології

із використанням цифрових технологій	використовуються у викладанні та навчанні для забезпечення наочності, автоматизованого контролю навчальних досягнень студентів, для методичного супроводу самостійної чи наукової роботи тощо
Очне навчання без використанням цифрових технологій	Заняття відбуваються аудиторно без використанням цифрових технологій

Як бачимо, змішане навчання передбачає взаємну інтеграцію властивостей очного та дистанційного навчання. Серед переваг змішаного навчання вказують: можливість самостійного опанування теоретичного матеріалу з подальшим його практичним відпрацюванням в оф-лайн форматі; можливість урівняти знання студентів за рахунок самостійного опанування матеріалу з різних тем, рекомендованих викладачем за результатами вхідного оцінювання студентів; максимальне врахування індивідуальних особливостей студентів щодо сприйняття інформації, форми її відображення та темпу навчання; змішаний формат навчання дозволяє урізноманітнити форми роботи за рахунок використання електронних ресурсів; створює можливості для розвитку самоосвітньої компетентності за рахунок збільшення частки самостійної роботи, необхідності самостійного пошуку та опанування інформації, що є актуальним, зважаючи на необхідність навчання впродовж життя; збільшення часу на відпрацювання практичних навичок за рахунок зменшення лекційних годин, зважаючи на можливість самостійного опанування навчального матеріалу студентами; постійний доступ до навчального матеріалу, що дозволяє студентам навчатися у зручний час та у будь-якому місці; взаємодія викладач-студент набуває форми наставництва коли викладач координує діяльність студента, а студент отримує рекомендації щодо покращення знань.

За кордоном змішане навчання стало вже повсякденною практикою, а в вітчизняному освітньому просторі – це ще передовий педагогічний досвід, який набув поширення через зумовлені поширенням пандемії COVID-19 карантинні обмеження. Змішане навчання дозволяє вирішити такі завдання: розширення спектру освітніх можливостей здобувачів, зважаючи на наявну доступність та гнучкість змішаного навчання, а також реальну можливість урахування індивідуальних освітніх потреб; сприяє формуванню суб'єктності здобувача за рахунок створення умов для розвитку його мотивації, самостійності, соціальної активності, самоаналізу, що безпосередньо впливає на ефективність усього

освітнього процесу; змінює стиль викладача: від передачі знань до взаємодії з студентами, що в результаті впливає на формування власного процесу конструювання знань; максимально індивідуалізувати навчальний процес: здобувач самостійно визначає власні навчальні цілі та шляхи їх досягнення відповідно до власних освітніх потреб, інтересів та здібностей, і в цьому випадку викладач є його помічником.

Попит саме на змішане навчання у розвинених країнах світу пояснюється тим, що воно дозволяє забезпечити якість професійної підготовки та перепідготовки фахівців, зокрема шляхом побудови та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів, максимальної індивідуалізації навчання тощо. Водночас, варто звернути увагу наукової спільноти і на наявні недоліки такого навчання, серед яких найпоширеніші: технічні (необхідний неперервний доступ до Інтернету, застаріла апаратна база та програмне забезпечення у ЗВО тощо); організаційні (необхідна розробка дієвих інструментів для постійного моніторингу освітнього процесу); проєктувальні (визначення цілей, способу доставки даних, критерії оцінювання; координація діяльності здобувачів, забезпечення мотивації навчання).

Змішане навчання – досить гнучка форма, і за умови врахування методологічних та дидактичних принципів, а також специфіки кожної дисципліни, створюється можливість для формування ефективної моделі навчання. В Україні найпоширенішим способом реалізації системи змішаного навчання є середовище Moodle. Ця платформа вважається найпопулярнішою в системі освіти багатьох країн світу. Надійна, модульна, безпечна, сумісна та проста у використанні, вона може бути використаний не тільки для управління освітнім процесом у ЗВО, а й як інструмент підвищення кваліфікації викладачів.

При обґрунтуванні системи професійної підготовки майбутніх правознавців засобами змішаного навчання в ЗВО, важливо розмежовувати його з дистанційним. Під час дистанційного навчання провідною є опосередкована за допомогою цифрових технологій взаємодія учасників освітнього процесу. Натомість, змішане навчання – це технологія, які паралельно з використанням дистанційних засобів навчання передбачає взаємодію між студентами та викладачами в форматі оф-лайн. Важливий момент, використання цифрових технологій в процесі традиційного навчання, робить освітній процес більш сучасним, частково вдосконалює традиційний алгоритм передачі знань, але принципово не впливає на його організацію та його результативність. Таке навчання К. Максвелл (С. Maxwell) [15] називає високотехнологічним. Порівняльні аспекти сучасних видів навчання: змішаного,

високотехнологічного та дистанційного наведені в табл. 3.2.

Аналіз наукових публікацій дає підстави стверджувати, що моделі змішаного навчання, які наразі реалізуються у вітчизняному освітньому просторі можна умовно поділити на такі види:

- зміна робочих зон (ротація станцій) – навчальну групу ділять на декілька підгруп, кожна з яких у визначений момент часу виконує певний вид роботи. Зокрема, це може бути робота з викладачем офлайн, проектна робота в групі, індивідуальне онлайн навчання;
- ротація лабораторій – навчальна група поділена на дві підгрупи, одна з яких працює онлайн, інша – в аудиторії під керівництвом викладача;
- перевернутий клас – найпростіша для реалізації модель змішаного навчання, яка поєднує навчання в обох форматах. Вдома студенти в офлайн-форматі опрацьовують новий

теоретичний матеріал (дивляться відеолекції, читають посібники, проходять тестування тощо), в аудиторії – закріплюють вивчене, набувають навичок, виконують практичні роботи/проекти;

- гнучка модель (індивідуальна ротація) – для проведення занять використовують великі аудиторії, де кожен здобувач має окреме робоче місце. Додатково облаштовані зони для роботи в малих групах, а також для дискусій та експериментальної роботи. Мета такої моделі – навчитися створювати унікальний і гнучкий розклад занять, який найкраще відповідає потребам кожного студента.

На практиці в ЗВО не існує чистої моделі із зазначених. На різних етапах професійної підготовки має місце епізодичне використання тієї чи іншої моделі, зважаючи на мету навчальної діяльності, особливості дисципліни та професійної підготовки в цілому.

Таблиця 3.2 – Порівняння сучасних видів навчання

Характеристика	Змішане навчання	Дистанційне навчання	Високотехнологічне навчання
Форма навчання	Навчання відбувається в змішаному форматі (онлайн/оф-лайн), студенти мають частковий контроль над навчальним процесом стосовно місця, часу, способу навчання.	Навчання відбувається виключно в онлайн-форматі, студенти самостійно обирають місце, час та спосіб навчання.	Студенти використовують сучасні технології для виконання визначених програмою завдань в університеті без змін у темпі роботи.
Вид взаємодії	Взаємодія з викладачем та навчальною групою може відбуватися як у оф-лайн так і онлайн форматі, в залежності від наявної освітньої мети	Взаємодія з викладачем та навчальною групою (визначається особливостями навчального курсу) за допомогою цифрових технологій та у форматі онлайн-консультацій, чатів, месенджерів тощо	Взаємодія з навчальною групою та викладачем відбувається очно в аудиторії
Особливості використання цифрових технологій	Для персоналізації роботи кожного здобувача використовуються гаджети та пристрої	Для будь-якої освітньої підтримки використовуються гаджети та пристрої	Гаджети та пристрої використовуються для підтримки традиційних форм освітньої діяльності
Особливості офлайн-взаємодії	Навчання в аудиторії призначене для надання студентам досвіду навчання, консультацій для опанування складних тем або відпрацювання практичних навичок	Не передбачено	Заняття в аудиторіях використовують для підвищення рівня традиційного способу викладання та навчання
Особливості онлайн-взаємодії	Онлайн-навчання застосовується для опанування теоретичного матеріалу для зменшення витрат часу в процесі аудиторних занять, для виконання самостійної та наукової роботи, для усунення прогалин в знаннях під час вивчення певних навчальних дисциплін, для побудови індивідуальної освітньої траєкторії	Всі навчальні заходи, виконання завдань, контроль навчальних досягнень студентів відбувається в онлайн-режимі	Не передбачено

На підставі аналізу сучасного стану професійної підготовки констатуємо, що у

вітчизняних ЗВО існують три можливі сценарії змішаного навчання:

- аудиторне навчання, доповнене інтернет-ресурсами. Метою такого доповнення є поглиблення теоретичних знань, відпрацювання навичок, самоаналіз власної навчальної діяльності тощо;

- аудиторне навчання, доповнене онлайн-компонентами. Зазвичай, такі онлайн-компоненти – це практичні заняття, тести, завдання для виконання самостійної роботи, які завантажені у відповідну навчальну платформу та їх виконання обов'язково контролюється викладачем. В більшості випадків система управління навчанням, яку використовує ЗВО, також дозволяє проводити поточний і підсумковий контролю та автоматично фіксувати навчальні досягнення студентів;

- чергування аудиторних занять з онлайн-заняттями. Зокрема, лекційні заняття можуть бути проведені в онлайн-режимі, практичні та лабораторні – очно.

Натомість, за кордоном поширення набули такі моделі змішаного навчання: Face to Face Driver (аудиторне навчання доповнене онлайн-компонентами); Rotation (передбачає розподіл навчального часу між індивідуальним онлайн і аудиторним навчанням з викладачем); Flex (основна частина курсу засвоюється студентами самостійно за допомогою цифрових технологій, з практичними вправами або поясненнями на складні теми, консультаціями викладача зі студентами в малих групах або індивідуально); Onlinelab (навчальний матеріал вивчається в межах навчального закладу за допомогою цифрових технологій в аудиторіях, обладнаних комп'ютерною технікою, зі супроводженням викладача, який присутній в аудиторії та має змогу оперативно надати консультації); Self-blend (студентам надається право вибору додаткових навчальних курсів, які вивчаються у дистанційному форматі); Online Driver (більша частина навчального курсу впроваджується в життя за допомогою комп'ютерних ресурсів, але передбачені також очні зустрічі з викладачем, які є обов'язковими) та інші.

Роль викладача у змішаному навчанні змінюється, оскільки збільшується ймовірність неправильного тлумачення теоретичного матеріалу без живого спілкування з іншими студентами та викладачем. Тому для нього виникає важливе завдання – надавати допомогу й керувати діяльністю здобувача в процесі побудови власної освітньої траєкторії студента.

Так, Ч. Р. Грем, Дж. Боруп, Л. Аршамбо, С. Р. Шорт (Ch. R. Graham, J. Vогur, L. Archambault, C. R. Short) встановили, що побудова ефективної моделі змішаного навчання можлива при наявності таких професійних властивостей викладачів: сформована на високому рівні цифрова компетентність, яка передбачає наявність умінь використовувати наявні дистанційні технології навчання та

опановувати нові; здатність ефективно поєднувати аудиторне навчання з онлайн навчанням та визначати необхідне їх співвідношення, зважаючи на особливості навчальної дисципліни; вміння використовувати цифрові інструменти для контролю рівня навчальних досягнень студентів та використовувати їх для подальшого управління навчанням; здатність створювати навчальне середовище із врахуванням власних освітніх цілей студентів, темпу сприйняття інформації, способу навчання тощо; вміння вибудувати ефективну онлайн взаємодію зі студентами та студентів між собою [11].

Проте, запроваджуючи змішане навчання в процес професійної підготовки, враховуємо, що ефективність інновацій у навчальному процесі потребує не лише критичного підходу до впроваджуваного нововведення, а й ретельного аналізу можливих результатів. Тому виникає необхідність у проведенні контрольних досліджень, які дозволяють своєчасно виявити труднощі в процесі планування, організації та змісту навчального процесу, а також проблеми в адаптації педагогів і студентів до нових умов освітнього середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, факт переходу до змішаного навчання є важливим для створення умов подальшого розвитку вищої освіти, тому не потребує подальшого обговорення. Це продиктовано необхідністю вдосконалення професійної підготовки в умовах четвертої промислової революції та формування працівників нового покоління. При цьому перехід від традиційної форми навчання до змішаної не простий та вимагає пошуку оптимальних методів та механізмів управління освітнім процесом. Здійснений аналіз теоретичних джерел та результати власного педагогічного пошуку дає підставу констатувати, що завдяки раціональному вибору ресурсів та ефективному плануванню навчального процесу змішане навчання дає здобувачам більше можливостей для отримання якісних знань. Запровадження дистанційної форми навчання та її подальше вдосконалення потребує значних зусиль та ресурсів, але може стати одним із ключових напрямів подальшої модернізації вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Большанина С. Б., Диченко Т. В., Чайченко Н. Н. Застосування платформи MIX для організації змішаного навчання загальної хімії здобувачів інженерних спеціальностей на платформі MIX електронного ресурсу Сумського державного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 75. № 1. С. 138–152. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.2577>.
2. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Том 54, № 4. С. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v54i4.1434>.

3. Даниско О. В., Семеновська Л. А. Генеза та сучасний зміст поняття змішаного навчання в зарубіжній педагогічній теорії і практиці. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Том 65. № 3. С. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v65i3.2138>.

4. Лісецький К. А. *Модель змішаного навчання в системі вищої освіти*. Міжкультурна комунікація в європейському мовному вимірі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2015. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model. Pdf. (дата звернення: 01.11.2023).

5. Осадча К. П., Осадчий В. В., Спирін О. М., Круглик В. С. Стан проблеми організації змішаного навчання у закладах вищої освіти України під час пандемії COVID-19. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 81. С. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.44>.

6. Середя І. В. Реалізація змішаного навчання у підготовці педагогів спеціальної освіти в умовах карантину. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 88. № 2. С. 239–254.

7. Ткачук Г. В. Теоретичні аспекти та стан впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти України. *European vector of Ukraine and Republic of Poland*. 2018. № 1. С. 465–485.

8. Acree L., Gibson T., Mangum N., Wolf M., Kellogg S., Branon S. Supporting school leaders in blended learning with blended learning. *Journal of Online Learning Research*. 2017. № 3(2). Pp. 105–143.

9. Asarta C. Schmidt J. The effects of online and blended experience on outcomes in a blended learning environment. *The Internet and Higher Education*. 2020. № 44. DOI: <https://doi.org/100708.10.1016/j.iheduc.2019.100708>

10. Dziuban C., Graham C., Moskal P., Norberg A., Sicilia N. Blended learning: the new normal and emerging technologies. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2018. № 15(1). Pp. 1–16.

11. Graham Ch. R., Borup J., Archambault L., Short C. R. *4 Skills Essential for Effective Blended Teaching*. URL: <https://www.blendedlearning.org/4-skills-essential-for-effective-blended-teaching/>. (дата звернення: 01.11.2023).

12. Irvine V. The landscape of merging modalities. *Educause*. 2020, October 26. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/10/the-landscape-of-merging-modalities>.

13. Johnson N. Evolving definitions in digital learning: A national framework for categorizing commonly used terms. *Canadian Digital Learning Research Association*. 2021. URL: <http://www.cdrlra-acrfl.ca/2021-cdlra-definitions-report/>. (дата звернення: 01.11.2023).

14. Johnson N., Seaman J., Poulin R. Defining different modes of learning: Resolving confusion and contention through consensus. *Online Learning*. 2022. № 26(3). Pp. 91–110. DOI: <https://doi.org/10.24059/olj.v26i3.3565>.

15. Maxwell Cl. What Blended Learning Is – and Isn't. URL: <https://www.blendedlearning.org/what-blended-learning-is-and-isnt/>. (дата звернення: 01.11.2023).

16. Megahed N., Ghoneim E. Blended Learning. The New Normal for Post-COVID-19 Pedagogy. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*. 2022. № 14(1). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.291980>.

17. Singh V., Thurman A. How many ways can we define online learning? A systematic literature review of definitions of online learning (1988-2018). *American Journal of Distance Education*. 2019. № 33(4). Pp. 289–306.

18. Smith K., Hill J. Defining the nature of blended learning through its depiction in current research. *Higher Education Research & Development*. 2019. № 38(2). Pp. 383–397. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2018.1517732>.

19. Tambunan H., Silitonga M., Sidabutar U. B. Blended Learning in Teaching Technical Teacher Candidates with Various Types of Learning Styles. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*. 2021. № 13(3). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.2021070104>.

20. Tong Y., Kinshuk, Wei X. Teaching Design and Practice of a Project-Based Blended Learning Model. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*. 2020. № 12(1). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.2020010103>.

REFERENCES

1. Bolshanina, S. B., Dychenko, T. V., Chaichenko, N. N. (2020). Zastosuvannya platformy MIX dlia orhanizatsii zmishanoho navchannia zahalnoi khimii zdobuvachiv inzhenernykh spetsialnostei na platformi MIX elektronnoho resursu Sums'koho derzhavnoho universytetu [Application of the MIX platform for the organization of mixed learning of general chemistry for students of engineering specialties on the MIX platform of the electronic resource of Sumy State University]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Tom 75. № 1. S. 138–152. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.2577>. [in Ukrainian]

2. Buhaichuk, K. L. (2016). Zmishane navchannia: teoretychnyi analiz ta stratehii vprovadzhennia v osvittii protses vyshchikh navchalnykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Tom 54, № 4. S. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v54i4.1434>. [in Ukrainian]

3. Danysko, O. V., Semenovska, L. A. (2018). Heneza ta suchasnyi zmist poniattia zmishanoho navchannia v zarubizhnii pedahohichnii teorii i praktytsi [Genesis and modern meaning of the concept of blended learning in foreign pedagogical theory and practice]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Tom 65. № 3. S. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v65i3.2138>. [in Ukrainian]

4. Lisetskyi, K. A. (2015). Model zmishanoho navchannia v systemi vyshchoi osvity [Model of blended learning in the system of higher education]. *Mizhkulturna komunikatsiia v yevropeiskomu movnomu vymiri: Materialy II Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi internet-konferentsii*. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model. Pdf. [in Ukrainian]

5. Osadcha, K. P., Osadchyi, V. V., Spirin, O. M., Kruhlyk, V. S. (2022). Stan problemy orhanizatsii zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy pid chas pandemii COVID-19 [The state of the problem of the organization of mixed education in higher education institutions of Ukraine during the COVID-19 pandemic]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 81. S. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.44>. [in Ukrainian]

6. Sereda, I. V. (2022). Realizatsiia zmishanoho navchannia u pidhotovtsi pedahohiv spetsialnoi osvity v umovakh karantynu [Implementation of blended learning in the training of special education teachers in quarantine conditions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Tom 88. № 2. S. 239–254. [in Ukrainian]

7. Tkachuk, H. V. (2018). Teoretychni aspekty ta stan vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Theoretical aspects and state of implementation of blended learning in higher education institutions of Ukraine]. *European vector of Ukraine and Republic of Poland*. № 1. S. 465–485. [in Ukrainian]

8. Acree, L., Gibson, T., Mangum, N., Wolf, M., Kellogg, S., Branon, S. (2017). Supporting school leaders in blended learning with blended learning. *Journal of Online Learning Research*. № 3(2). Pp. 105–143. [in English]

9. Asarta, C. Schmidt, J. (2020). The effects of online and blended experience on outcomes in a blended learning

environment. The Internet and Higher Education. № 44. DOI: <https://doi.org/100708>. 10.1016/j.iheduc.2019.100708 [in English]

10. Dziuban, C., Graham, C., Moskal, P., Norberg, A., Sicilia, N. (2018). Blended learning: the new normal and emerging technologies. International Journal of Educational Technology in Higher Education. № 15(1). Pp. 1–16. [in English]

11. Graham, Ch. R., Borup, J., Archambault, L., Short, C. R. 4 Skills Essential for Effective Blended Teaching. URL: <https://www.blendedlearning.org/4-skills-essential-for-effective-blended-teaching/>. [in English]

12. Irvine, V. (2020, October 26). The landscape of merging modalities. Educause. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/10/the-landscape-of-merging-modalities>. [in English]

13. Johnson, N. (2021). Evolving definitions in digital learning: A national framework for categorizing commonly used terms. Canadian Digital Learning Research Association. URL: <http://www.cdrla-acrfl.ca/2021-cdlra-definitions-report/>. [in English]

14. Johnson, N., Seaman, J., Poulin, R. (2022). Defining different modes of learning: Resolving confusion and contention through consensus. Online Learning. № 26(3). Pp. 91–110. DOI: <https://doi.org/10.24059/olj.v26i3.3565>. [in English]

15. Maxwell, Cl. What Blended Learning Is – and Isn't. URL: <https://www.blendedlearning.org/what-blended-learning-is-and-isnt/>. [in English].

16. Megahed, N., Ghoneim Ehab. (2022). Blended Learning. The New Normal for Post-COVID-19 Pedagogy. International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL). № 14(1). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.291980>. [in English]

17. Singh, V., Thurman, A. (2019). How many ways can we define online learning? A systematic literature review of definitions of online learning (1988-2018). American Journal of Distance Education. № 33(4). Pp. 289–306. [in English]

18. Smith, K., Hill, J. (2019). Defining the nature of blended learning through its depiction in current research. Higher Education Research & Development. № 38 (2). Pp. 383–397. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2018.1517732>. [in English]

19. Tambunan, H., Silitonga, M., Sidabutar, U. B. (2021). Blended Learning in Teaching Technical Teacher Candidates with Various Types of Learning Styles. International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL). № 13(3). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.2021070104>. [in English]

20. Tong, Y., Kinshuk, Wei, X. (2020). Teaching Design and Practice of a Project-Based Blended Learning Model. International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL). № 12(1). DOI: <https://doi.org/10.4018/IJMBL.2020010103>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПУГАЧ Віталіна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців-правознавців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PUGACH Vitalina Nikolajewna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department Jurisprudence and Humanities, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics Western Ukrainian National University.

Scientific interests: professional training of future legal specialists.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК378.7:373.

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-314-319

РОМАНИШИНА Людмила Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6026-2614>
e-mail: romanyshyna43@ukr.net

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Стаття присвячена опису методики експериментальної роботи щодо формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів. Методика визначається автором як системний комплекс заходів, спрямованих на вирішення єдиної проблеми, що вимагає об'єднання зусиль виконавців. Основне її призначення – цілеспрямованість, упорядкування методів, форм, засобів і дій всіх суб'єктів формування громадянської компетентності студентів з орієнтацією їх на кінцевий результат, не позбавляючи при цьому ініціативи, творчості і самостійності виконавців.

Запропоновані автором заходи були спрямовані на формування когнітивного особистісного та діяльнісного компонентів громадянської компетентності. Основою у формуванні когнітивної складової громадянської компетентності автор вважає здатність оперувати поняттями в площині «громадянськості». Особистісний критерій трактується як визначальний у процесі формування громадянської компетентності студентів, оскільки одним з головних завдань формування громадянської компетентності є перетворення отриманих громадянських знань до особистих переконань як міцної усталеної думки. Формування професійної компетентності за діяльним критерієм відбувається в умовах реалізації громадянської позиції на практиці. Для цього широко використовуються імітаційні методи під час тренінгу.

Основними методами формування громадянських понять були: формулювання визначення за ключовими ознаками поняття; складання асоціативних ланцюжків, порівняльний аналіз; створення асоціативно-графічного малюнка поняття; контекстне використання поняття в сюжетно-ілюстративному матеріалі (тематична міні-розповідь, презентація тощо); складання тематичних структурно-логічних схем тощо.

Методика формування громадянської компетентності студентів має за мету вдосконалення цього процесу. Її реалізація здійснюється за такими напрямками:

узгодження цілеспрямованої діяльності студентів, які навчаються за різними освітніми програмами, з метою формування громадянської компетентності;

удосконалення теоретичних і методичних основ формування громадянської компетентності студентів;

інформаційне забезпечення процесу формування громадянської компетентності студентів.

Ключові слова: формування громадянської компетентності, студенти, технічний коледж, методика, дослідно-експериментальна робота.

ROMANISHYNA Lyudmila Mykhailivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Pedagogy of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6026-2614>

e-mail: romanyshyna43@ukr.net

METHODS OF EXPERIMENTAL WORK ON THE FORMATION OF CIVIL COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL COLLEGES

The article is devoted to the description of the methodology of experimental work on the formation of civic competence of students of technical colleges. The methodology is defined by the author as a systematic set of measures aimed at solving a single problem, which requires the combined efforts of performers. Its main purpose is purposefulness, organization of methods, forms, means and actions of all subjects of the formation of students' civic competence with their orientation towards the final result, while not depriving the performers of initiative, creativity and independence.

The measures proposed by the author were aimed at the formation of cognitive personal and activity components of civic competence. The author considers the ability to operate with concepts in the plane of "citizenship" to be the basis for the formation of the cognitive component of civic competence. The personal criterion is interpreted as determining in the process of forming the civic competence of students, since one of the main tasks of the formation of civic competence is the transformation of acquired civic knowledge into personal beliefs as a strong established opinion. The formation of professional competence according to the activity criterion takes place in the conditions of the implementation of the civic position in practice. For this, simulation methods are widely used during training.

The main methods of forming civic concepts were: formulation of the definition based on the key features of the concept; compilation of associative chains, comparative analysis; creating an associative-graphic picture of the concept; contextual use of the concept in plot-illustrative material (thematic mini-narrative, presentation, etc.); compilation of thematic structural and logical schemes, etc.

The method of forming students' civic competence aims to improve this process. Its implementation is carried out in the following directions:

coordination of purposeful activities of students studying in various educational programs with the aim of forming civic competence;

improvement of the theoretical and methodological foundations of the formation of civic competence of students;

information provision of the process of formation of students' civic competence.

Key words: formation of civic competence, students, technical college, methodology, research and experimental work.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За результатами проведеного констатувального етапу експерименту було зроблено висновок про недостатню сформованість громадянської компетентності студентів технічних коледжів (низький рівень 28,61 %, середній – 57,87 %, високий – лише 13,52 %) та необхідність розроблення педагогічних умов, які б забезпечили результативність процесу формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу. Такими педагогічними умовами було визначено: упровадження методики формування громадянської компетентності студентів шляхом використання тренінгових технологій в освітньому процесі технічного коледжу; внесення ціннісних складових в освітні

середовище технічного коледжу; активізація громадянської позиції студентів у реалізації соціально значущих справ; розвиток громадянської компетентності педагогів. Але щоб переконатися у дієвості запропонованих педагогічних умов, їх необхідно перевірити експериментальним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням формування громадянської компетентності різних категорій студентів присвячено низку праць сучасних вчених. Історичним аспектам розвитку ідей громадянськості в Україні присвячено доробок І. Кучинської. Дослідник М. Левківський розглядає громадянську компетентність крізь призму відповідальності особистості. Є. Гарбар, Н. Макогончук, В. Мірошніченко досліджували формування громадянської компетентності у

майбутніх офіцерів. Т. Мацейків спрямовує наукові пошуки на аналіз шляхів, форм та методів формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. О. Білоус та Г. Слободянюк зосереджується на формуванні громадянської компетентності студентської молоді на засадах літературознавчої діяльності. Автори звертаються до різних дослідницьких методів, у тому числі – експерименту. Проте експериментальне дослідження формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів потребує часткової методики.

Метою статті є опис методики експериментальної роботи щодо формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На формуальному етапі експерименту проводилася перевірка розроблених педагогічних умов розвитку громадянської компетентності студентів технічних коледжів. Формувальний етап експерименту відбувався в умовах технічного коледжу. Дослідженням було охоплено 98 студентів різних спеціальностей Тернопільського фахового коледжу Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Вінницького технічного фахового коледжу, Технічного фахового коледжу національного університету «Львівська політехніка». До ЕГ було відібрано 48 осіб. Контрольна група складалась із 50 осіб.

Відповідно до цілей і завдань експерименту експерти спостерігали за формуванням громадянської компетентності студентів, аналізували отримані результати, оцінювали ефективність розроблених педагогічних умов. Систематизувалися, аналізувалися й узагальнювалися результати експерименту. Запропоновані нами педагогічні умови формування громадянської компетентності студентів мають значний потенціал щодо удосконалення цього процесу. Але для ефективної їх реалізації необхідно було врахувати результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи. Особлива увага під час експериментального навчання приділялася всебічному вивченню й урахуванню об'єктивних і суб'єктивних причин, що оптимізують або ускладнюють процес формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу. На формуальному етапі експерименту методами дослідження були: аналіз документів, аналіз результатів практичної діяльності, співбесіда, опитування, спостереження.

Як зазначалось раніше, процес формування громадянської компетентності реалізується в системі освітнього процесу технічного коледжу. Змістовим компонентом освітнього процесу в умовах освітнього процесу технічного коледжу,

ураховуючи предмет нашого дослідження, є застосування тренінгових технологій. Основні заходи і періодичність їх проведення визначено з урахуванням вимог керівних документів. Велика частина запропонованих заходів спрямована на формування когнітивного компоненту громадянської компетентності. Але навіть цей напрям не може бути реалізованим з належною ефективністю, оскільки періодичність проведення тренінгів для студентів – один раз на семестр, що вважаємо недостатнім. Крім цього, велика частина з них проводиться формально, без належної підготовки з боку керівництва коледжу.

Згідно з логікою педагогічного дослідження було розроблено відповідну методику, що відображає процес формування громадянської компетентності студентів шляхом використання тренінгових технологій. Така методика є системним комплексом заходів, спрямованих на вирішення єдиної проблеми, що вимагає об'єднання зусиль виконавців. Основне її призначення – цілеспрямованість, упорядкування методів, форм, засобів і дій всіх суб'єктів формування громадянської компетентності студентів з орієнтацією їх на кінцевий результат, не позбавляючи при цьому ініціативи, творчості і самостійності виконавців.

На основі аналізу стану розвитку громадянської компетентності студентів, спостережень, даних констатувального етапу експерименту і з урахуванням чинників, що чинять вплив на розвиток громадянської компетентності студентів, була розроблена методика проведення тренінгів для формування громадянської компетентності студентів, яка передбачала реалізацію запропонованих нами педагогічних умов. Отримані дані були обговорені на засіданнях педагогічної ради коледжу, що дозволило скоректувати програму заходів щодо оптимізації процесу формування громадянської компетентності студентів, уточнити зміст формуального етапу експерименту.

Методика має за мету вдосконалення формування громадянської компетентності студентів. Її реалізація здійснюється за такими напрямками:

- узгодження цілеспрямованої діяльності студентів, які навчаються за різними освітніми програмами, з метою формування громадянської компетентності;

- удосконалення теоретичних і методичних основ формування громадянської компетентності студентів;

- інформаційне забезпечення процесу формування громадянської компетентності студентів.

Студентам було прочитано курс лекцій історико-правового, мовно-літературного та соціально-економічного циклів, у тому числі і з питань особливостей формування громадянської

компетентності. В експериментальній групі, крім стандартних, реалізовувався весь комплекс експериментальних заходів. Контрольні зрізи за станом рівня сформованості громадянської компетентності проводилися в обох групах безпосередньо перед початком експериментальних дій, після певного етапу цих дій і після їх закінчення за підсумками експерименту. Під час планування і реалізації заходів, спрямованих на розвиток когнітивного компоненту громадянської компетентності, як пріоритетні використовувалися такі положення: актуальність соціально-правової інформації – відповідність змісту громадянських знань сучасним вимірам; органічний взаємозв'язок і збалансованість теоретичних і практичних знань.

Основою у формуванні когнітивної складової громадянської компетентності є здатність оперувати поняттями в площині «громадянськості». При виборі найбільш ефективних методів розвитку громадянських понять ми ґрунтувалися на положеннях з праць Є. Гарбара [1], І. Кучинської [2], М. Левківського [3], Н. Макогончук [4], В. Мірошніченко [5], Т. Мацейків [6] та ін. До основних методів формування громадянських понять було віднесено такі, як формулювання визначення за ключовими ознаками поняття, складання асоціативних ланцюжків, порівняльний аналіз, створення асоціативно-графічного малюнка поняття, тематична міні-розповідь, презентація, складання тематичних структурно-логічних схем тощо.

Після з'ясування конкретного професійного поняття наступним необхідним етапом опрацювання є його контекстне використання. Як одна з основних умов, що забезпечують ефективне формування громадянських понять на певному етапі, а, отже, і громадянської компетентності, можуть бути активні методи підготовки, які забезпечують опанування індивідуального і групового досвіду, а також корекцію поведінки і дій у спеціально заданих умовах – під час тренінгу. Тематичні завдання професійного характеру, що містять професійну ситуацію і вимагають вирішення на підставі конкретної обстановки, становлять значний інтерес. При цьому у студентів відбувається розширення професійного кругозору, удосконалення навичок роботи з керівними документами, а так само навичок ухвалення рішення в конкретному випадку.

У таблиці 1 подано дані оцінки сформованості громадянської компетентності за когнітивним, особистісним, діяльнісним та інтегральним критеріями за результатами констатувального етапу експерименту.

У таблиці 2 подано дані оцінки рівня сформованості громадянської компетентності за когнітивним, особистісним, діяльнісним та інтегральним критеріями за наслідками підсумкового зрізу. Вони надають можливість

наочно уявити, якою мірою впроваджувані заходи впливали на формування громадянської компетентності студентів. За показником «опанування громадянських знань» значущим чином змінилася кількість студентів, що мають середній і високий рівні його сформованості. Що стосується «здатності використовувати громадянські знання під час навчальної та позанавчальної діяльності», то тут наочніше спостерігається зменшення кількості студентів з низьким рівнем сформованості показника, зростає кількість студентів, що мають середній рівень, з'являється певна кількість випробовуваних, таких, що досягли високого рівня якості використання громадянських знань під час навчальної та позанавчальної діяльності.

Таблиця 1 – Оцінка сформованості громадянської компетентності студентів технічного коледжу за результатами констатувального етапу експерименту

№ з/п	Критерії і показники сформованості громадянської компетентності	Значення інтегрального критерію	
		ЕГ ₁	КГ ₁
1. Когнітивний критерій		1,60	1,59
I	Опанування громадянських знань	1,60	1,60
II	Здатність використовувати засвоєні знання під час навчальної та позанавчальної діяльності	1,70	1,70
III	Сформованість громадянського світогляду	1,50	1,50
2. Особистісний критерій		1,63	1,53
I	Наявність мотивації до громадянської активності	1,70	1,50
II	Опанування умінь громадянської діяльності	1,60	1,60
III	Сформованість умінь виявлення громадянської позиції	1,60	1,50
3. Діяльнісний критерій		1,51	1,56
I	Вияв громадянської позиції особистості студента	1,60	1,60
II	Відтворення в професійних діях громадянської позиції	1,50	1,40
III	Самооцінка своїх дій та прийнятих рішень	1,40	1,70
Інтегральний критерій		1,58	1,56

Особистісний критерій визначено нами як визначальний у процесі формування громадянської компетентності студентів, оскільки одним з головних завдань формування громадянської компетентності є перетворення

отриманих громадянських знань до особистих переконань як міцної усталеної думки. На основі спонукальної функції особистого ставлення в індивіда формується потреба діяти відповідно до громадянського знання, тобто громадянське переконання.

Таблиця 2 – Оцінка сформованості громадянської компетентності студентів технічного коледжу за підсумками формувального етапу експерименту

№ з/п	Критерії і показники розвиненості громадянської компетентності педагогів	ЕГ ₂	КГ ₂
1.	Когнітивний критерій	2,19	1,83
I	Опанування громадянських знань	2,19	1,81
II	Здатність використовувати засвоєні знання під час навчальної та позанавчальної діяльності	2,31	1,96
III	Сформованість громадянського світогляду	2,06	1,73
2.	Особистісний критерій	2,18	1,64
I	Наявність мотивації до громадянської активності	2,28	1,59
II	Опанування умінь громадянської діяльності	2,16	1,73
III	Сформованість умінь виявлення громадянської позиції	2,11	1,59
3.	Діяльнісний критерій	1,95	1,71
I	Вияв громадянської позиції особистості студента	2,06	1,74
II	Відтворення в професійних діях громадянської позиції	1,95	1,53
III	Самооцінка своїх дій та прийнятих рішень	1,81	1,85
Інтегральний критерій		2,11	1,73

Ефективність пропонованих заходів і умов формування громадянської компетентності за особистісним критерієм перевірялася шляхом порівняння даних початкового та підсумкового зрізів в ЕГ і КГ.

Формування професійної компетентності за діяльнісним критерієм відбувається в умовах реалізації громадянської позиції на практиці. Для цього широко використовуються імітаційні методи під час тренінгу. Найбільш поширеним є метод вирішення конкретних ситуацій. Цей метод найбільш простий в реалізації і достатньо повно відповідає завданням моделювання. При цьому ситуації повинні моделюватися так, щоб студенти могли проаналізувати і осмислити реальні суспільні явища, висловити власне ставлення. Так само для розвитку діялісного критерію використовувалися навчальні ситуації, що ставлять студентів у конкретні обставини і спонукають моделювати варіанти громадянської поведінки в заданих обставинах. Цей метод дозволяє формувати уміння практичного застосування отриманих знань. Ми

переконалися, що активні методи навчання комплексно діють на розвиток громадянської компетентності студентів технічних коледжів. Такі заходи дозволяють впливати на особистісний розвиток студента: відбувається зміна в системі громадянських установок особи, підвищується мотивація до розвитку громадянської компетентності.

Реалізація запропонованої методики проведення тренінгу дозволила вплинути на процес формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів. При цьому достовірні зміни відбулися за всіма критеріями сформованості громадянської компетентності, що дозволяє говорити про комплексний вплив запропонованих дій.

Формувальний етап експерименту полягав у впровадженні розроблених педагогічних умов формування громадянської компетентності студентів шляхом реалізації відповідної методики проведення тренінгу. За підсумками експериментальної роботи в КГ та ЕГ було проведено підсумкові зрізи, що дозволяють відстежити динаміку показників громадянської компетентності студентів. Загальний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи переконує, що запропоновані педагогічні умови дозволяють оптимізувати освітній процес і сприяють ефективному розвитку громадянської компетентності студентів. Очевидним є те, що за результатами формувального етапу експерименту відбувся перерозподіл студентів як КГ, так і ЕГ за рівнями сформованості громадянської компетентності студентів технічних коледжів. Водночас, у КГ цей перерозподіл є незначним, а в ЕГ – суттєвим. Загалом, спостерігається збільшення кількості студентів з високим та середнім рівнями сформованості громадянської компетентності, зменшення – з мінімальним рівнем сформованості досліджуваних якостей. Показовим є те, що в ЕГ упродовж експерименту кількість студентів з високим рівнем сформованості громадянської компетентності зросла на 25 %, а в КГ – лише на 9,1 %; кількість студентів з низьким рівнем в ЕГ зменшилась на 37,4 %, а в КГ – на 13,7 %.

Отже, після педагогічного впливу рівень розвитку громадянської компетентності студентів підвищився. Підсумкові результати, отримані експертною групою, свідчать, що порівняно з вихідним рівнем відбулися суттєві зміни щодо сформованості громадянської компетентності студентів ЕГ. На завершальному етапі було узагальнено результати проведеного дослідження, що дозволило скласти уявлення про рівень сформованості громадянської компетентності педагогів шляхом проведення низки заходів.

Наприкінці формувального етапу експерименту, відповідно до розробленої методики, нами з'ясовано динаміку змін рівнів

сформованості громадянської компетентності студентів. Одержана інформація дозволяла порівнювати результати до і після експерименту, що сприяло визначенню ефективності проведеної роботи, виявленню найбільш чи найменш успішних студентів. За результатами формувального етапу експерименту середній динамічний бал в ЕГ склав 0,53 бала, тоді як у КГ– 0,17 бала. В ЕГ було отримано значно вищі результати за обраними критеріями і показниками, що є підтвердженням ефективності проведеного експериментального дослідження.

Узагальнені результати формувального етапу експерименту підтвердили ефективність впливу на формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів визначених нами педагогічних умов.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, за підсумками формувального етапу експерименту доходимо висновку, що в ЕГ: обсяг громадянських знань збільшився; розвинулася усвідомлена потреба в збільшенні обсягу громадянських знань і вдосконаленні умінь застосовувати їх на практиці; особливо актуалізувалася аксіологічна складова педагогічної діяльності, що обумовлює усвідомлення її соціальної цінності громадянської компетентності. Отримані результати дають підставу стверджувати, що запропоновані педагогічні умови розвитку громадянської компетентності студентів технічних коледжів є ефективними. **Перспективу** подальших пошуків становить детальне вивчення методів та засобів реалізації кожної із визначених педагогічних умов формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гарбар, Є. О. Виховання громадянської відповідальності майбутніх офіцерів військових закладів вищої освіти: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2021. 299 с.
2. Кучинська, І. О. Історико-виховні особливості розвитку ідей громадянськості в Україні (друга половина XIX–30-ті роки XX століття). [Навчальний посібник]. Кам'янець-Подільський, 2014. 196 с.
3. Левківський, М. В. Соціально-громадянська відповідальність особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 52 (Ч. 1), 2003. С. 44–47.
4. Макогончук Н. В. Формування громадянської компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу: дис. ...канд. пед. наук. Хмельницький, 2013. 244 с.
5. Мірошніченко В. І., Грузевич Т. Ю. Формування громадянської культури старшокласників на основі сімейних традицій. *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць/ за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди*, 2019. Вип. 61. 207 с., С. 113–122.

6. Мацейків, Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 75, 2020. С. 132–136.

REFERENCES

1. Harbar, Ye. O. (2021). Vychovannia hromadianskoi vidpovidalnosti maibutnikh ofitseriv viiskovykh zakladiv vyshchoi osvity [Education of civic responsibility of future officers of military institutions of higher education]. *Dys. ... d-ra filosofii za spetsialnisiu 011 Osvitni, pedahohichni nauky*. Kharkiv, 299 s. [in Ukrainian]
2. Kuchynska, I. O. (2014). Istoryko-vykhovni osoblyvosti rozvytku idei hromadianskosti v Ukraini (druha polovyna KhIKh–30-ti roky KhKh stolittia). [Historical and educational features of the development of ideas of citizenship in Ukraine (the second half of the 19th–30s of the 20th century)]. [Navchalnyi posibnyk]. Kamianets-Podilskyi. 196 s. [in Ukrainian]
3. Levkivskyy, M. V. (2003). Sotsialno-hromadianska vidpovidalnist osobystosti [Social and civic responsibility of the individual]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad, 52 (Ch. 1), S. 44–47. [in Ukrainian]
4. Makohonchuk, N. V. (2003). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi vyvchennia dystsyplin sotsialno-humanitarnoho tsykladu [The formation of civic competence in future border guards in the process of studying the disciplines of the social and humanitarian cycle]: dys. ...kand. ped. nauk. Khmelnytskyi. 244 s. [in Ukrainian]
5. Mirosnichenko, V. I., Hruzevych, T. Iu. (2019). Formuvannia hromadianskoi kultury starshoklasnykiv na osnovi simeinykh tradytsii. [Formation of civic culture of high school students based on family traditions] *Pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody*. Vyp. 61. S. 113–122. [in Ukrainian]
6. Matseikov, T. I. (2020). Shliakhy, formy ta metody formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv litseiu na urokakh istorii Ukrainy [Ways, forms and methods of formation of civic competence of lyceum students in lessons of the history of Ukraine]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy*. 75, 132–136. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОМАНИШИНА Людмила Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх фахівців у технічних коледжах, формування у них громадянської компетентності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROMANISHYNA Lyudmila Mykhailivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy.

Scientific interests: training of future specialists in technical colleges, formation of their civic competence.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 37.378

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-320-323

КУЧАЙ Олександр Володимирович –
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: o.kuchai@gmail.com

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

ХУДОЖНЯ МЕНТАЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкривається формування художньої ментальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Визначено, що менталітет є своєрідною здатністю мислення, за допомогою якого формується ціннісне ставлення до реальної дійсності. Менталітет виступає розумовим механізмом, що беруть участь поряд з інтелектом у формуванні свідомості, відбиваючи історичні, культурні та географічні умови життєдіяльності певної спільності та народу. Педагоги є носіями професійного менталітету. Пріоритетними чинниками його формування є соціалізація та педагогічна діяльність. Найважливішими механізмами соціалізації, що формують менталітет, є живе спілкування, ціннісні орієнтації середовища та його предметні умови. У процесі соціалізації відбувається засвоєння національного менталітету, і навіть становлення та розвитку професійного менталітету. Конкретизуємо, що професіограма майбутніх учителів образотворчого мистецтва ґрунтується на основі художньо-педагогічної ментальності. Остання поєднує у собі художню ментальність, що властива мистецтву як динамічному, просторовому, синтетичному виду мистецтва, а також педагогічної ментальності, що характерна спільноті вчителів. Визначено художню ментальність як феномен, який синтезує уявлення картини світу з художньо-образотворчим арсеналом мистецтва у художньо-творчих процесах: створення, виконання, інтерпретація, сприйняття, переживання, оцінки художніх творів на основі культурно-історичних, етно-національних, освітньо-художніх чинників

Ключові слова: художня ментальність, майбутні учителі, образотворче мистецтво, менталітет, художньо-педагогічна діяльність.

KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych –
doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor
of the department of pedagogy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: o.kuchai@gmail.com

STRITIYEVYCH Tetiana Mykolayivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head
of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

ARTISTIC MENTALITY OF FUTURE ART TEACHERS

The article reveals the formation of the artistic mentality of future teachers of fine arts. It was determined that mentality is a peculiar ability of thinking, with the help of which a valuable attitude to real reality is formed. Mentality acts as a mental mechanism that participates along with the intellect in the formation of consciousness, reflecting the historical, cultural and geographical conditions of life of a certain community and people. Teachers are carriers of professional mentality. Priority factors in its formation are socialization and pedagogical activities. The most important mechanisms of socialization that form mentality are living communication, value orientations of the environment and its objective conditions. In the process of socialization, the assimilation of the national mentality takes place, and even the formation and development of the professional mentality. We specify that the professional profile of future teachers of fine arts is based on the artistic and pedagogical mentality. The latter combines the artistic mentality inherent in art as a dynamic, spatial, synthetic form of art, as well as the pedagogical mentality characteristic of the community of teachers. The artistic mentality is defined as a phenomenon that synthesizes the representation of the picture of the world with the artistic and visual arsenal of art in artistic and creative

processes: creation, performance, interpretation, perception, experience, evaluation of artistic works on the basis of cultural-historical, ethno-national, educational and artistic factors.

The theoretical and methodological foundations of art education, its regularities, principles, traditional methods and innovative technologies of using various types of art in the educational process have become extremely important problems in the scientific and pedagogical context of the domestic educational space in recent decades. Artistic stylistics of art, its axiological basis, symbolic nature, semantic determine the pedagogical potential of varieties of art. Famous scientists-pedagogues emphasized these problems, whose theoretical ideas and their practical implementation in the teaching of art disciplines form the artistic discourse of art education.

The starting point for the development of pedagogical and artistic discourses of art education is the analysis of the theory and practice of the formation of pedagogical skills of teachers of art disciplines, the identification and description of advanced pedagogical experience in this field of artistic and pedagogical activity.

Key words: *artistic mentality, future teachers, fine art, mentality, artistic and pedagogical activity.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна освіта знаходиться на етапі модернізації, що зумовлено процесами світового суспільного розвитку, а також корінними перетвореннями, що переживаються нашою країною. Значно зросла роль людського чинника у всіх галузях життя. Це зумовило необхідність гуманізації всіх соціальних інститутів і, зокрема, освіти. Здійснення цього передбачає перехід від формуючого навчання до особистісно розвиваючого. У зв'язку з цим сучасному педагогові необхідно володіти формами та методами роботи, що сприяють становленню розвитку особистості учня. При цьому сьогодні в суспільстві є необхідність формування нової системи цінностей та виховання підростаючого покоління. Усе це висуває особливі вимоги до особистості педагога та її менталітету [6].

У зв'язку з цим дослідження професійної ментальності учителя на сучасному етапі набуває особливої значущості. Ментальність – це цілий комплекс особливостей, що поєднує загальноприйняті індивідуальні, культурні, емоційні та психічні поняття, характерні для певного національного народу чи народності,

Ментальність формується в залежності від традиційної культури, соціальних структур і всього середовища життєдіяльності людини, і сама у свою чергу їх формує, виступаючи як початок, що породжує, як важковизначений виток культурно-історичної динаміки [3].

Менталітет – (mentalis – розумовий) – стійкий спосіб специфічного світосприйняття, характерний для великих груп людей (етносів, націй чи соціальних верств), що зумовлює специфіку способів їх реагування на феномени навколишньої дійсності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе значення для нашого дослідження мають праці науковців щодо формування художньої ментальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва О. Гусаченко, О. Зайцева, М. Дудіної, Д. Карнаухова, Ф. Кремень, В. Соніна, Е. Стриги, З. Ружицької тощо.

Мета статті: розкрити у статті теоретичні функції формування художньої ментальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Педагог, який є особистісним провідником соціокультурного досвіду та панівних суспільних цінностей, у сучасній ситуації опинився у становищі, коли його досвід не завжди кореспондується з вимогами часу. Зміни, що стрімко відбуваються в країні, без відповідної ідеологічної підготовки не дали педагогові можливості переорієнтувати свої громадянські та педагогічні позиції. Однак тільки при свідомому прийнятті переважаючих у суспільстві цінностей і готовності до інновацій вчитель здатний вирішувати завдання, що стоять перед ним, з формування особистості учня. Для цього потрібна наявність у педагога сучасно орієнтованого професійного менталітету [7].

Концептуальним положенням статті є ідея про те, що художня ментальність, яка пронизує всі сфери професійного становлення та розвитку майбутніх учителів мистецьких дисциплін, формує їх як цілісну творчу особистість – носія ментальних цінностей у галузі мистецтва, яка спроможна на свідомому та позасвідомому рівні екстраполірувати та передавати загальнолюдські та національні духовні цінності з покоління до покоління.

Виокремлюючи даний сегмент у професійному розвитку вчителя художніх дисциплін, ми визначаємо в ньому регулятивний аспект, який обумовлює якість професійної підготовки в цілому, оскільки конотативна сутність художньої ментальності забезпечує їй роль каталізатора трансформації життєвої енергії особистості в художньо-педагогічну енергетику вчителя шляхом творчого засвоєння мистецтва в умовах професійного середовища. Цей процес, пролонгований на весь час навчання, формує педагогічне якісне утворення – художньо-ментальний досвід. Художньо-ментальний досвід майбутнього вчителя мистецьких дисциплін (музики та хореографії) інтерпретується нами як набутий продовж навчання цілісний комплекс професійних якостей, концентрації творчих ресурсів і суспільно-ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, який виступає в ролі каталізатору входження особистості в художньо-педагогічний простір, формує уявлення про свою ідентифікацію з мистецько-педагогічною спільнотою, спрямовує діяльність на подальшу продуктивність художніх цінностей суспільства,

зокрема з урахуванням етнічних, національних та регіональних потреб [2].

Художня ментальність розглядається у межах культурологічної парадигми, причому, у педагогічному контексті. Це дозволило визначити художню ментальність як феномен, який синтезує уявлення картини світу з художньо-образотворчим арсеналом мистецтва у художньо-творчих процесах: створення, виконання, інтерпретація, сприйняття, переживання, оцінки художніх творів на основі культурно-історичних, етно-національних, освітньо художніх чинників; останні спрямовують процес формування індивідуального художнього досвіду та емоційно-духовної налаштованості особистості у відповідність до художніх цінностей суспільства. У професійному контексті художня ментальність впливає на тип художнього мислення, на традиції комунікативних відносин у творчому колективі, на стереотипи ставлення до мистецьких явищ. У цьому аспекті воно виконує художньо-комунікативну та професійно-творчу функцію [4].

Художня ментальність є полімодальним, синтезованим феноменом і здатне охопити низку модусів – процесів створення, сприйняття та відтворення мистецтва, його творів як моделей відображення картини світу в різних проекціях, у рамках яких художня ментальність і функціонує. Ми виділяємо наступні проекції з характеристикою можливостей та завдань, які вирішуються художньою ментальністю:

- в антропологічній проекції - розкрити шлях розвитку людини, її здібностей до творчих здобутків, до перетворень та максимального розкриття природних задатків залежно від приналежності до раси, культури, етно-генетичних особливостей;

- в історичній проекції – охарактеризувати та осмислити еволюцію розвитку картини світу, відображеної в мистецтві від епохи до епохи;

- у комунікативній проекції – зрозуміти та використовувати мистецтво як засіб передачі образно-емоційної інформації від художнього твору до суспільства, конкретної особистості;

- у реліктовій проекції – як засіб збереження традицій, орієнтованих на збереження національних особливостей та коренів;

- у творчо-діалогічній проекції – осмислити мистецтво та художню творчість як засіб спілкування творчих особистостей, зокрема композитора та виконавця, творця та інтерпретатора, учня та вчителя мистецтва;

- в аксіологічній проекції – як засіб передачі цінностей та їх екстраполяції на різні верстви населення;

- у глобалізаційній проекції – як засіб об'єднання полярних культур у прагненні досягнути різноманітність світу без втрат власної культурної ідентичності [5].

Така матриця ментальних модулів характерна для всіх видів мистецтва. Однак, враховуючи феномен художності, можемо акцентувати увагу на синтезі мистецтв та підкреслити його художньо-ментальне значення.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Теоретико-методологічні засади мистецької освіти, її закономірності, принципи, традиційні методики та інноваційні технології використання різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі стали в останні десятиліття надзвичайно вагомими проблемами у науково-педагогічному контексті вітчизняного освітнього простору. Художня стилістика мистецтва, його аксіологічна основа, знакова природа, смислова полісемантичність зумовлюють педагогічний потенціал різновидів мистецтва. На цих проблемах акцентували увагу відомі науковці-педагоги, теоретичні ідеї яких та практична їх реалізація у викладанні мистецьких дисциплін утворюють художній дискурс мистецької освіти.

Вихідною точкою розгортання педагогічного і художнього дискурсів мистецької освіти є аналіз теорії і практики формування педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін, виявлення й опис передового педагогічного досвіду у цій сфері мистецько-педагогічної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безугла М. В. Художня освіченість як компонент духовно-культурної цінності освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 4. 2013. С. 7–11.
2. Реброва О. Методологічні основи педагогічної ментальності: культурологічний та професійний аспекти, Київ. 2012. 315 с.
3. Реброва О. Є. Від грамотності до художньої ментальності: до питання результативності освіти майбутніх учителів мистецьких дисциплін. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць*. 3 (16). 2011. С. 129–135.
4. Рудницька О. П. Мистецтво у розвитку культури майбутніх фахівців. Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : збірник наукових праць / ред. кол.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Л. Л. Товажнянський ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К.: [б. в.]. 2003. С. 61–67.
5. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник / І.А. Зязюн, Г.Г. Філіпчук, О.М. Отич та ін.; за наук. ред., передм. і післямова О.М. Отич. Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2013. 340 с.
6. Хомич Л. О. Парадигмальний підхід як концептуальна основа вищої педагогічної освіти. Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності : зб. наук. праць / за заг. ред. І. А. Зязюна. К.; Х.: НТУ «ХП», 2009. С. 172–178.
7. Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти / М-во освіти і науки України,

НПУ ім. М.П. Драгоманова. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 4 (9): Матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 26–27 квітня 2007 р. С. 11–14.

REFERENCES

1. Bezuhla, M. V. (2013). Khudozhnya osvichenist' yak komponent dukhovno-kul'turnoyi tsinnosti osvity [Artistic education as a component of the spiritual and cultural value of education]. Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Pedahohika. 4. S. 7–11. [in Ukrainian]

2. Rebrova, O. (2012). Metodolohichni osnovy pedahohichnoyi mental'nosti: kul'turolohichnyy ta profesiynyy aspekty [Methodological foundations of pedagogical mentality: cultural and professional aspects], Kyviv. 315 s. [in Ukrainian]

3. Rebrova, O. YE. (2011). Vid hramotnosti do khudozhn'oyi mental'nosti: do pytannya rezul'tatyvnosti osvity maybutnikh uchyteliv mystets'kykh dystsyplin [From literacy to artistic mentality: to the issue of effectiveness of education of future teachers of art disciplines]. Visnyk pislyadyplomnoyi osvity: zb. nauk. prats'. 3 (16). S. 129–135. [in Ukrainian]

4. Rudnyts'ka, O. P. (2003). Mystetstvo u rozvytku kul'tury maybutnikh fakhivtsiv [Art in the development of the culture of future specialists]. Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity : rezul'taty doslidzhen' i perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats' / red. kol.: I. A. Zyazyun, N. H. Nychkalo, L. L. Tovazhnyans'kyu ; APN Ukrayiny, Instytut pedahohiky i psykholohiyi profesiynoyi osvity APN Ukrayiny. K.: [b. v.]. S. 61–67. [in Ukrainian]

5. Uchytel' mystets'kykh dystsyplin u dyskursi pedahohichnoyi maysternosti (2013). [The teacher of artistic disciplines in the discourse of pedagogical mastery]: navchal'no-metodychnyy posibnyk / I.A. Zyazyun, N. H. Filipchuk, O. M. Otych ta in.; za nauk. red., peredm. i pislyamova O.M. Otych. Berdyans'k: Berdyans'ky derzhavnyy pedahohichnyy universytet, 340 s. [in Ukrainian]

6. Khomych, L. O. (2009). Paradyhmal'nyy pidkhid yak kontseptual'na osnova vyshchoyi pedahohichnoyi osvity [Paradigmatic approach as a conceptual basis of higher pedagogical education]. Profesiyna osvita: tsinnisni oriyentyry suchasnosti : zb. nauk. prats' / za zah. red. I. A. Zyazyuna. K.; KH.: NTU «KHP», S. 172–178. [in Ukrainian]

7. Shcholokova, O. P. (2007). Modernizatsiya fakhovoyi mystets'koyi osvity u konteksti suchasnykh humanistychnykh idey [Modernization of professional art education in the context of modern humanistic ideas]. Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 14: Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, NPU im. M.P. Drahomanova. K. : NPU im. M.P. Drahomanova, 2007. 4 (9): Materialy II Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. Humanistychni oriyentyry mystets'koyi osvity», 26–27 kvitnya 2007 r. S. 11–14. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: формування художньої ментальності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: художня ментальність майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Oleksandr Volodymyrovych – doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor of the department of pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Scientific interests: formation of the artistic mentality of future teachers of fine arts.

STRITIEVYCH Tetiana Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: artistic mentality of future art teachers.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 373.5-051:811.161.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-323-328

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>
e-mail: podlevska.nelia@gmail.com

РАНИЮК Оксана Петрівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8859-9254>
e-mail: oksana.raniuk@gmail.com

ЕТНОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті зазначено, що на заняттях української мови та літератури у закладі середньої освіти особливі актуальності набувають проблеми окультурення життя, забезпечення органічного зв'язку з національною культурою

України. Підкреслено, що оскільки вчитель вважається ключовим елементом у засвоєнні культури й етнічного спадку минулих поколінь у всі часи, то відповідно він здатен залучати молоде покоління до традицій народу, формувати культурні цінності, удосконалювати та поглиблювати етнокультуру здобувачів середньої освіти. У статті подано дефініцію поняття «етнокультура», що є багатограним за структурою та є предметом вивчення різних галузей наук, зокрема, етнології, етнопедагогіки, етнопсихології та інших. Окрім цього, описано напрями етнокультурного виховання особистості. Зазначено, що уроки української мови та літератури дають змогу якнайкраще розвивати етнокультурну компетентність учнів. Серед напрямів етнокультурної діяльності на уроці української мови та літератури визначено використання усної народної творчості, оформлення кабінету української мови та літератури, що презентує художні цінності та естетичні норми народу, використання різноманітних форм організації освітнього процесу щодо залучення дітей до етнокультури. Також важливою є організація нетрадиційних уроків, наприклад урок-гра, урок-обряд, урок-моніторинг, урок творчої діяльності, урок-диспут; організація різноманітних етноклубів, етногуртків тощо. У статті вказано на те, що етнокультурна діяльність вчителя української мови та літератури повинна бути спрямованим не на інтенсифікацію, а насамперед на ампліфікацію, тобто збагачення розвитку використовуючи різноманітні види діяльності, зазначено, що робота вчителя у цьому напрямку повинна відбуватися систематично, послідовно з врахуванням індивідуально-вікових особливостей.

Ключові слова: етнокультура, вчитель, етнос, етнокультурна компетентність, нетрадиційні уроки.

PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna –

Ph.D. in Pedagogical Sciences, assoc. professor, Head of Slavic Philology Department of Khmelnytskyi National University
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>
e-mail: podlevska.nelia@gmail.com

RANIUK Oksana Petrivna –

Ph.D. in Pedagogical Sciences, assoc. professor of the Department of Slavic Philology, Khmelnytsky National University
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8859-9254>
e-mail: oksana.raniuk@gmail.com

ETHNO-CULTURAL ACTIVITY OF TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article states that global integration processes in the field of education need radical changes. Accordingly, it is important to direct the pedagogical process to the ethnic and cultural values of humanity. It has been emphasized that in the classes of Ukrainian language and literature in the secondary education institution, the problems of enculturation of life, ensuring an organic connection with the national culture of Ukraine become especially relevant. The authors state that the Ukrainian ethnos has a unique historical and cultural experience, which is based on customs, traditions, original culture, etc. A modern institution of secondary education should not only transfer ready-made knowledge about ethnic culture. Since the teacher is considered a key element in the assimilation of culture and ethnic heritage of past generations at all times, he is able to attract the younger generation to the traditions of the people, form cultural values, improve and deepen the ethnoculture of students of secondary education. The article provides a definition of the concept of "ethnoculture", which is multifaceted in structure and is the subject of study in various fields of science, in particular, ethnology, ethnopedagogy, ethnopscyhology, and others. In addition, the directions of ethno-cultural personality education have been described. Among the ethno-cultural resources that should be developed in secondary education students, the following have been highlighted: Ukrainian language and literature, traditions of the native region, family customs, folklore, folk games and toys, knowledge of genealogy and history, pedagogy of the folk calendar, national symbols and folk symbols, basics national morality. The importance of this integral component of the formation of the student's personality has been emphasized, because without knowing and respecting the ethno-cultural heritage of their people, young people lose their spiritual connection with the previous generation - the foundation on which they should build their lives.

It has been noted that the lessons of the Ukrainian language and literature make it possible to develop the ethno-cultural competence of students in the best possible way. Language teaches a person to see, to think, to join the spiritual heritage of his people. Native language is an original way of thinking, an original means of knowing reality. Among the directions of ethno-cultural activity in the lesson of the Ukrainian language and literature, the use of oral folk creativity, the design of the cabinet of the Ukrainian language and literature, which presents the artistic values and aesthetic norms of the people, the use of various forms of organization of the educational process to involve children in the ethno-culture: lessons involving familiarization with the surrounding world, using various types of games, staging, collective activities, etc. Organization of non-traditional lessons, for example, lesson-game, lesson-rite, lesson-monitoring, lesson of creative activity, lesson-dispute. Also, a teacher of Ukrainian language and literature can organize various ethnoclubs, ethnogroups, etc., and must skillfully use various means of ethnocultural education of students: dialogue with adults, communication with peers, communication with the teacher. It is important in the ethno-cultural activity of a teacher of Ukrainian language and literature to be aimed not at intensification, but primarily at amplification, that is, enrichment of development using various types of activities. The teacher's work in this direction should be carried out systematically, consistently, taking into account individual age characteristics.

Key words: ethnoculture, teacher, ethnos, ethnocultural competence, non-traditional lessons.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глобальні інтеграційні процеси сфери освіти потребують радикальних

змін. Важливим є здійснення ефективного виховного впливу на особистість сучасної молоді, за допомогою використання новітніх

підходів, зважаючи на класичні освітні парадигми та вимоги сьогодення, однак необхідно пам'ятати, що педагогічний процес повинен бути спрямованим на етнічні та культурні цінності людства. Особливо ця проблема є актуальною за умов швидкої інформатизації освітнього процесу, міждержавної інтеграції світового співтовариства. На заняттях української мови та літератури у закладі середньої освіти особливої актуальності набувають проблеми окультурення життя, забезпечення органічного зв'язку з національною культурою України. Українському етносу притаманний унікальний історико-культурний досвід, в основі якого є звичаї, традиції, самобутня культура тощо. Сучасний заклад середньої освіти повинен не лише передавати готові знання про етнічну культуру. Формування етнокультурної компетентності на уроках української мови повинне відбуватися завдяки розвитку креативного мислення, креативності та національних почуттів здобувачів освіти. Ми погоджуємося зі словами Г. Ващенка про те, що «вселюдська культура складається із надбань і досвіду різних народів» [2], адже важливо безперервно передавати від покоління до покоління мудрість народу. Забезпечення на уроках української мови і літератури створення етнокультурного виховного середовища сприяє творчій розумовій діяльності нації та кожної людини. Саме тому ця тема є досить актуальною та потребує більш детального пояснення щодо етнокультурної діяльності вчителя та відповідно формування етнокультурної компетентності учнів.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблема етнокультурної компетентності порушувалася у дослідженнях багатьох науковців. Зокрема це праці Л. Маєвської, Е. Мілованової, О. Нестеренко, А. Осадчука, О. Отич, Г. Лозко. На особливості формування етнокультурної компетентності у здобувачів вищої освіти вказано у роботах О. Гуренко, В. Кириченка, Л. Коваль, О. Будник. Загальні питання вдосконалення змісту педагогічної освіти відображено у дослідженнях І. Зязюна, Н. Лисенко, В. Кременя, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Ничкало. Акцентовано важливість забезпечення зв'язку професійної та етнопедагогічного складників підготовки майбутніх фахівців у ЗВО у працях О. Будник, Л. Плетницької, О. Ткаченко, К. Юр'євої. Розроблено концептуальні основи використання надбань етнопедагогіки Г. Ващенком, О. Вишневським, Р. Скульським, В. Струманським тощо. Як засіб формування самосвідомості та національної ідентичності студентської молоді етнокультурну компетентність розглядають Л. Паламарчук, Г. Волков, С. Борисова, О. Красовська, В. Струманський та ін.

Метою статті є визначення значення етнокультурної діяльності вчителя української

мови і літератури у ЗЗСО, а також способи формування етнокультурної компетентності на уроках української мови і літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У державних документах із питань освіти (закони України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року») одним із пріоритетних завдань визначено використання в національній системі освіти на всіх її рівнях традиційної культури виховання, збереження та упровадження українських історико-культурних традицій, використання ідей української етнопедагогіки в освітніх закладах [5]. Учителю вважається ключовим елементом у засвоєнні культури й етнічного спадку минулих поколінь у всі часи. Він є фасилітатором, який здатен залучати молоде покоління до традицій народу, формувати культурні цінності, удосконалювати та поглиблювати етнокультуру здобувачів середньої освіти.

Варто підкреслити, що поняття «етнокультура» є багатограним за структурою та є предметом вивчення різних галузей наук, зокрема, етнології, етнопедагогіки, етнопсихології та інших. Окрім цього, багатогранність, поліструктурність та синкретизм цього поняття зумовлюють виникнення різноманітних міждисциплінарних досліджень в освоєнні етнокультури на сучасному етапі. За словами українських етнологів (В. Кафарський, Б. Савчук та ін.), етнічною культурою є сукупність властивих етносу способів, елементів, структур життєдіяльності, що забезпечують його збереження та розвиток і завдяки своїм яскравим самобутнім рисам виконують етноідентифікуючу функцію [6]. Будучи невід'ємною ознакою етносу, вона є культурою людей, пов'язаних між собою спільністю походження й історичного розвитку.

За словами О. Березюк, етнокультура створює не лише почуття кровної, проте й духовної спорідненості народу. Дослідниця зазначає, що етнокультура повинна поєднувати такі напрями виховання особистості як: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу; формування високої мовної культури, оволодіння сучасною українською, літературною мовою; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх етносів, що населяють Україну; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, добра, працелюбності та інших добродійностей; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами

людини та її громадянською відповідальністю [1, с. 285].

Етнокультура є мовним варіантом терміну «етнічна культура» і широко застосовується поряд із термінами «народна культура», «національна культура», «фольклор», «культура етносу». Зважаючи на особливості історичного розвитку, економічного, політичного, духовного, суспільного життя народу, українська етнокультура набула свого самобутнього національного забарвлення й своєрідного творчого обличчя з властивими їй особливостями мови, фольклору, звичаїв, родинно-побутових відносин. Серед етнокультурних засобів, які варто розвивати у здобувачів середньої освіти, варто виокремити: українську мову та літературу, традиції рідного краю, родинно-побутову звичаєвість, фольклор, народні ігри та іграшки, знання родоводу та історії, педагогіку народного календаря, національну символіку й народні символи, основи народної моралі. Підкреслимо важливість цього невід'ємного складника формування особистості учня, адже не знаючи і не шануючи етнокультурної спадщини свого народу молодь втрачає духовний зв'язок із попереднім поколінням – тим підґрунтям, на якому повинна вибудовувати своє життя.

Уроки української мови та літератури дають змогу якнайкраще розвивати етнокультурну компетентність учнів. Мовою вчать особистість прозрівати, мислити, прилучатися до духовних надбань свого народу. Рідна мова – це самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності. Для того аби з'ясувати, яким чином це можливо здійснювати, варто звернутися до поняття «етнокультурна компетентність».

Н. Лисенко виокремлює три етапи, які проходить особистість під час формування етнокультурної компетентності, що умовно можливо співвіднести зі ступенями навчання:

I етап (5–10 років) – досягнення елементарної грамотності в галузі власної етнічної культури, а також інших етнічних культур, що проживають поруч;

II етап (11–15 років) – досягнення функціональної грамотності в галузі своєї рідної культури та етнічних культур своєї країни, а також елементарної грамотності в галузі етнокультур сусідніх країн;

III етап (15–18 років) – досягнення освіченості в галузі етнокультури своєї країни та елементарної грамотності в галузі етнокультур народів світу [4].

Одним із напрямів етнокультурної діяльності на уроці української мови та літератури є використання усної народної творчості. Педагог повинен мати не тільки об'ємні знання з використання різноманітних жанрів усної народної творчості, але й професійну інтуїцію під час трактування закодованих смислів, інтерпретації моральних

цінностей тощо. Адже знаходити першооснови народної мудрості не так легко, як це здається спочатку. Відповідно їхнє поверхнєве тлумачення не дасть бажаного виховного результату. Необхідно враховувати і той факт, що педагогічна дієвість образів та ідей афористичної педагогіки забезпечується не тільки укладеним у них лексичним змістом, а й особливим тоном їх вимови, виразною мімікою мовця, характерними жестами, що супроводжують афористичний вислів.

Учителем мають бути створені всі умови для адекватного використання можливостей етнопедагогічного середовища та з метою етнокультурного виховання учнів. Зокрема це стосується оформлення кабінету української мови та літератури, що презентує художні цінності та естетичні норми народу.

Окрім цього, учитель української мови та літератури повинен використовувати різноманітні форми організації освітнього процесу щодо залучення дітей до етнокультури: уроки, що передбачають ознайомлення з навколишнім світом, із використанням різноманітних видів ігор, інсценування, колективної діяльності тощо. Важливою у цього процесі є підготовка до організації та проведення подібних занять. Усі деталі повинні бути чітко продумані: зміст уроку, методи, прийоми роботи, що будуть використовуватися, наочність, зміна видів діяльності тощо.

Найважливішою умовою повноцінного залучення учнів до національної культури є організація нестандартних уроків, що вимагає від учителя професіоналізму, майстерності, творчості, оригінальності та неординарності вирішення проблеми. На таких типах уроків, як урок-гра, урок-обряд, урок-моніторинг, урок творчої діяльності, урок-диспут тощо, учні актуалізують і систематизують усі знання про культуру українського народу, застосовують їх у своїй діяльності, висловлюючи при цьому особисте ставлення.

Зокрема, уроки-обряди дають змогу наочно продемонструвати форми, етапи та основні типи різноманітних обрядів (весільні обряди, хрещення тощо). Через особливості обряду та його проведення сприймається і оцінюється вся інформація, що надходить, виробляється відчуття поваги, духовності, морально-етичні цінності.

Урок-диспут є однією з унікальних форм залучення до ціннісних орієнтацій, має величезні можливості у розвитку активності та самостійності учнів. На такому уроці учні займають позицію активного суб'єкта, виявляють своє ставлення до певного явища, питання, аргументують своє бачення, що забезпечує перехід знання в переконання.

На уроках творчості учні імпровізують сюжети, сцени з творів, самостійно вивчають і збирають матеріал про видатних діячів національної культури, художників,

письменників. Такі уроки також здійснюють на особистість учнів сильний емоційний вплив, посилюють їхній інтерес до об'єкта вивчення, створюють умови для цілісного сприйняття культури свого народу.

Учитель української мови та літератури може організовувати різноманітні етноклуби, етногуртки тощо, адже це сприяє залученню учнів до національних і загальнолюдських цінностей. Особливостями подібних форм, що підвищують результативність діяльності здобувачів середньої освіти, є навчальна діяльність, у якій прослідковуються елементи добровільності, різноманіття видів діяльності, відкрита участь, запрошення гостей (письменників, артистів, художників, представників інших регіонів, батьків, родичів).

Педагог також повинен уміло використовувати різноманітні засоби етнокультурного виховання учнів: діалог із дорослими, спілкування з однолітками, спілкування з учителем. Провідним аспектом етнокультурно-орієнтованого освітнього процесу є спілкування вчителя з учнями. Як один із провідних видів діяльності педагога, спілкування виконує різноманітні функції: когнітивну; є засобом розвитку індивідуальності; інструментом виховання; способом передачі досвіду та розвитку вміння комунікувати. Від особливостей спілкування вчителя залежить результативність педагогічної діяльності. Саме у процесі такого спілкування учень може ознайомитися з національно-культурними цінностями, зрозуміти та засвоїти їх. Важливим є вміння вчителя української мови та літератури враховувати у своїй роботі рівень засвоєння учнем певного змістовного матеріалу. Адже зміст – це насамперед інформація, яка може трансформуватися в знання, які завжди суб'єктивні.

Важливо в етнокультурній діяльності вчителя української мови та літератури бути спрямованим не на інтенсифікацію, а насамперед на ампліфікацію, тобто збагачення розвитку, використовуючи різноманітні види діяльності (ліплення героїв народних казок, аплікація національних костюмів, інсценування обрядів, ігри тощо). Тут важливим є не кількість завдань, а мотивована, більш-менш усвідомлена діяльність здобувача середньої освіти, де не стільки важливий результат, скільки процес засвоєння культури українського етносу. Залучення до культури народу повинне відбуватися комплексно, безперервно та здійснюватися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів. Це дасть змогу вчителю досягти максимального ефекту у своїх педагогічних впливах у цьому напрямі. Особливо варто підкреслити, що виховання культурою – це в широкому розумінні цілеспрямоване і послідовне залучення здобувача середньої освіти до всіх досягнень людства, як матеріальних, так і духовних. Однак

досить важливим є те, щоб формування етнокультурної компетентності відбувалося не тільки з урахуванням національних традицій, але й зважало на загальнолюдське, що є в кожному етносі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, етнокультурна діяльність учителя української мови та літератури у ЗЗСО є важливим елементом залучення учнів до самобутньої української культури, з властивими їй особливостями мови, фольклору, звичаїв, родинно-побутових відносин тощо. Робота вчителя у цьому напрямку повинна відбуватися систематично, послідовно, із врахуванням індивідуально-вікових особливостей. Цьому сприятимуть різноманітні нетрадиційні уроки, спілкування з учнями, створення етноклубів, етногурток, оформлення кабінету української мови та літератури тощо. Перспективу наукового дослідження вбачаємо у подальшому дослідженні способів розвитку етнокультурної компетентності не лише здобувачів середньої освіти, а й вищої.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. С. Проблема формування етнокультурної компетентності в науковій літературі. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 278–285.
2. Ващенко Г. Виховання волі й характеру : твори. Київ : Школяр, 1999.
3. Липчанська Ю. В. Етнокультурна направленість навчання та виховання у вищій школі. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_2/22.pdf
4. Лисенко Н. В. Українська етнопедогогіка: Навчально-методичний посібник. За ред. акад. В. Кононенка. Івано-Франківськ, 2005. 508 с.
5. Сопіна Ю. Ф. Формування основ етнокультури у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Спецвипуск. Вінниця – Київ, 2015. С. 90–93.
6. Budnyk, O., Blyznyuk, T. Ethnic Education of Personality in the Context of European Integration. *Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień / pod redakcją naukową Alicji Szerłag*. Oficyna Wydawnicza «Impuls». Krakow, 2005. S. 17–28.

REFERENCES

1. Bereziuk, O. S. (2014). Problema formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti v naukovi literaturi. *Innovatsiini pidkhody do vykhovannia studentskoi molodi u vyschychkh navchalnykh zakladakh* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii [The problem of the formation of ethnocultural competence in scientific literature. Innovative approaches to the education of student youth in higher educational institutions: materials of the International. science and practice conferences]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, S. 278–285. [in Ukrainian]
2. Vashchenko, H. (1999). *Vykhovannia voli y kharakteru : tvory* [Education of will and character: works]. Kyiv : Shkoliar. 385 s. [in Ukrainian]
3. Lypchanska, Yu. V. (2021). *Etnokulturna napravlenist navchannia ta vykhovannia u vyschyii shkoli*

[Ethnocultural orientation of education and upbringing in higher education]. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_2/22.pdf [in Ukrainian]

4. Lysenko, N. V. (2005). *Ukrainska etnopedahohika: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Ukrainian ethnopedagogy: Educational and methodological manual]. Ivano-Frankivsk, 2005. 508 s. [in Ukrainian]

5. Sopina, Yu. F. (2015). *Formuvannia osnov etnokultury u ditei starshoho doshkilnoho viku yak psykholoho-pedahohichna problema. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats. Spetsvyputsk* [The formation of the foundations of ethnoculture in older preschool children as a psychological and pedagogical problem. Problems of education: a collection of scientific papers. Special issue.]. Vinnytsia – Kyiv. S. 90–93. [in Ukrainian]

6. Budnyk, O., Blyznyuk, T. (2005). *Ethnic Education of Personality in the Context of European Integration. Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień / pod redakcją naukową Alicji Szerłąg. Oficyna Wydawnicza «Impuls». Krakow. S. 17–28.* [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОДЛЕВСЬКА Нелія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри

слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика викладання філологічних дисциплін, культура спілкування філологів.

РАЙОК Оксана Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика навчання польської мови у вищій школі, формування риторично компетентного філолога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PODLEVSKA Nelia Volodymyrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, assoc. professor, Head of Slavic Philology Department of Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: teaching methods of philological disciplines, communication culture of philologists.

RAIYOK Oksana Petrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, assoc. professor of the Department of Slavic Philology, Khmelnytsky National University

Scientific interests: methods of teaching the Polish language in higher school, formation of rhetorically competent philologist.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

УДК 378.4-057.87+94-051:140-028.42

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-328-332

КОЗЛОВСЬКИЙ Юрій Михайлович –

професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи,

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1006-0130>

e-mail: yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua

ГАВРИК В'ячеслав Євгенович –

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7927-4438>

e-mail: havryk.viacheslav@student.uzhnu.edu.ua

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті узагальнено історичний досвід розвитку наукового світогляду студентів в умовах університетської освіти на засадах національної ідентичності. На основі здійсненого аналізу автор визначає методологічні засади формування наукового світогляду студентів: акцентування гуманістичної парадигми сучасної освіти; діалектична єдність інтеграції та диференціації знань; діалектичні зв'язки світогляду та професійної діяльності; конкретна і абстрактна єдність у змісті підготовки фахівців; неперервність розвитку наукового світогляду студентів; професійну спрямованість формування наукового світогляду майбутніх фахівців; розвиток професійної культури на основі наукового світогляду, а також оволодіння основами загальної та національної культури; формування інтегрованої системи формування наукового світогляду студентів університетів; забезпечення змістовної, структурної, логічної, генетичної, організаційної та концептуальної єдності знань; об'єктивний характер єдності світу у змістовному і методологічному пізнанні природи і суспільства. Показано, що національна ідентичність відображається через систему державних знань, світогляду та моралі. Зміст і функціональні можливості державної самосвідомості-це інтегрований духовний феномен ідеологічних і моральних орієнтирів і цінностей, вірувань, прагнень, архетипів поведінки, традицій. Формуючий вплив на український світогляд справив тісний зв'язок між людиною і природою. Українці продемонстрували високий рівень стійкості до навколишнього середовища. Домінуючою рисою взаємин людини і природи було гармонійне співжиття з нею, раціональне використання її ресурсів. Світогляд українців, їх національна самосвідомість, етнічна орієнтація, переконання і правові норми відображені в культурі народу, який повинен довести своє існування в європейському культурному просторі. Формування нових ідей значно коригує відносини між релігією і наукою. Багато західних вчених пророкують настання ери синтезу наукового і релігійного світоглядів в рамках цілісного світогляду. Розвиток науки багато в чому визначається практичними цілями, але напрямком на абсолютні цінності також є істотним. Тому світогляд жодним чином не може суперечити гуманно орієнтованим інтелектуальним ініціативам.

Ключові слова: історичний досвід, світогляд, науковий світогляд, узагальнення, розвиток, студенти, університетська освіта, національна ідентичність.

KOZLOVSKIY Yuriy Mykhailovych –

professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1006-0130>

e-mail: yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua

HAVRYK Vyacheslav Evgenovich –

PhD Student of the Department of General Pedagogy and

High School Pedagogy, Uzhhorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7927-4438>

e-mail: havryk.viacheslav@student.uzhnu.edu.ua

HISTORICAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF THE STUDENT SCIENTIFIC OUTLOOK IN CONDITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION

The article summarizes the historical experience on the development of student scientific outlook in conditions of university education on the basis of national identity. On the basis of analysis conducted, the author defines the methodological foundations of formation of student scientific outlook: emphasis on the humanistic paradigm of modern education; dialectical unity of integration and differentiation of knowledge; dialectical connections of outlook and professional activity; concrete and abstract unity in the content of specialist training; the continuity of the development of student scientific outlook; the professional orientation of the formation of the scientific outlook of future specialists; the development of professional culture based on a scientific outlook, as well as mastering the basics of general and national culture; formation of an integrated system of forming the scientific outlook of university students; ensuring meaningful, structural, logical, genetic, organizational and conceptual unity of knowledge; the objective nature of the unity of the world in the substantive and methodological knowledge of nature and society. It is shown that national identity is reflected through the system of state knowledge, outlook and morality. The content and functionality of state self-awareness is an integrated spiritual phenomenon of ideological and moral orientations and values, beliefs, aspirations, archetypes of behavior, traditions. The close connection between people and nature had a formative influence on the Ukrainian outlook. Ukrainians have demonstrated a high level of environmental sustainability. The dominant feature of the relationship between human and nature was harmonious coexistence with it, rational use of its resources. The outlook of Ukrainians, their national self-awareness, ethnic orientation, beliefs and legal norms are reflected in the culture of the nation, who is to prove its existence in the European cultural space. The formation of new ideas significantly adjusts the relationship between religion and science. Many Western scientists predict the coming of an era of synthesis of scientific and religious outlook within the framework of a holistic worldview. The development of science is largely determined by practical goals, but the direction of absolute values is also essential. Therefore, the outlook cannot in anyway contradict humanely oriented intellectual initiatives.

Key words: historical experience, outlook, scientific outlook, generalization, development, students, university education, national identity

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні гарантом виживання українського суспільства є засвоєння культурних цінностей тими, хто формує ядро світогляду країни. В українців історично склалися світогляд держави. Під поняттям національний світогляд ми розуміємо культурно та історично узгоджену систему поглядів, вірувань, ідеалів, які складають основу національної духовності та відображені в ідеологічній, моральній та естетичній спадщині, традиціях і звичаях, історії та сучасному існуванні української держави.

Необхідність якісно нових соціальних орієнтирів пов'язана із загостренням глобальної світової кризи. Заклик повернутися загальнолюдських цінностей та більш природовідповідного способу життя має універсальне значення. Філософія розкриває сенс професійної та наукової діяльності, водночас її вдосконалення, раціоналізація виходить за рамки філософії. Отже, необхідно розрізняти філософський рівень аналізу знань і специфічний

методологічний рівень. Безперервний перегляд багатьох усталених концепцій, трансформація теорії старіння, розширення меж наукового знання, рух наукового мислення – все це вимагає узагальнення, всебічної філософської орієнтації, а також трансформації у світогляд студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему розвитку наукового світогляду досліджували С. Гончаренко [1], І. Надольний [6], Н. Демешкант [2], З. Филипович [7], В. Лук'янець [8] та ін. Питання формування наукової картини світу розкрито у працях М. Колесник [4], а особливості українського світогляду в роботах П. Кононенка [5] та інших. У наших попередніх розвідках йшлося про духовний розвиток українського студентства [3].

Мета статті – узагальнити історичний досвід розвитку наукового світогляду студентів в умовах університетської освіти на засадах національної ідентичності

Виклад основного матеріалу дослідження.

Філософія повинна не тільки слугувати орієнтиром для освітніх досліджень, але й

супроводжувати увесь педагогічний процес. При такому підході філософія освіти і виховання реалізує свої функції на всіх етапах освітнього процесу.

Сьогодні «стає очевидною необхідність привнесення в сферу науки моральних, етичних і, навіть, естетичних категорій у єдності людини з природою, а також необхідність формування з урахуванням знань сучасної науки, цілісного бачення світу. Для виходу з цього положення складається необхідність формування універсальної науково картини світу, що має відображати всю повноту причинно-наслідкових зв'язків у всесвіті та на планеті» [4, с. 46]. Філософія загалом відіграє, перш за все, роль загальної методології та теорії пізнання. Щодо причин підвищення ролі загально філософської методології можна, то це перш за все взаємозв'язок науки і практики, роль науки в практичній діяльності і трансформація часткових проблем у глибоко філософські і загальнометодологічні. Важливим аспектом є і включення в сферу філософських досліджень всіх нових питань, пов'язаних з суспільним життям, розвитком науки і техніки.

Для розуміння природи і суспільства філософські категорії слугують методологічною основою, на основі якої визначаються найбільш важливі характеристики явищ і процесів. Фундаментальне значення між ними належить атрибуту об'єктивності, провідну роль у формуванні кількісних і якісних показників наукового сприйняття дійсності відіграє діалектична єдність кількості і якості, або інтервал між кількісними змінами, протягом якого зберігається якісна достовірність об'єкта.

Викладач, який виступає носієм формування наукового світогляду студентів набуває відповідні навички, способи мислення і вникає в наукові проблеми. Здебільшого група людей бере активну участь у формуванні наукового світогляду, а спільна робота слугує показником активності наукового колективу.

Адекватність наукової інформації – це рівень стану та якості наукових досліджень. Якщо нова наукова інформація надійно заснована на науковому світогляді, якщо її ефективність заснована на наукових теоріях, які були доведені стосовно до аналогічних об'єктів вивчення, якщо ця інформація отримана в результаті досить надійного методу дослідження, вона вважається обґрунтованою ще до підтвердження практикою. Питання істинності прогнозу не може обмежуватися можливістю миттєвої практичної перевірки, а повинен бути пов'язаний з реальними тенденціями розвитку людського суспільства.

Історичний досвід діяльності вітчизняних та зарубіжних університетів дозволяє сформулювати такі методологічні засади формування наукового світогляду студентів: акцентування гуманістичної парадигми сучасної

освіти; діалектична єдність інтеграції та диференціації знань; діалектичні зв'язки світогляду та професійної діяльності; конкретна і абстрактна єдність у змісті підготовки фахівців; неперервність розвитку наукового світогляду студентів; професійну спрямованість формування наукового світогляду майбутніх фахівців; розвиток професійної культури на основі наукового світогляду, а також оволодіння основами загальної та національної культури; формування інтегрованої системи формування наукового світогляду студентів університетів; забезпечення змістовної, структурної, логічної, генетичної, організаційної та концептуальної єдності знань; об'єктивний характер єдності світу у змістовному і методологічному пізнанні природи і суспільства.

Як зазначає П. Кононенко [5], світогляд України охоплює: Україну-етнічність, Україну-Природу, Україну-мову, Україну-історію, Україну-державу, Україну-державність, Україну-культуру. Український світогляд – це система поглядів на життя, природу і суспільство, яка визначається поняттєвою сферою "Україна". Він розкриває мову і психологію народу, природу світогляду, історію, культуру і, нарешті, зв'язок з природою, в якій живуть етнічні групи.

Формуючий вплив на український світогляд справив тісний зв'язок між людьми і природою. Українці продемонстрували високий рівень стійкості до навколишнього середовища. Домінуючою рисою взаємин людини і природи було гармонійне співжиття з нею, раціональне використання її ресурсів. Навчальні заклади мають взяти на себе роль створення україномовного комунікативного середовища, щоб підтримувати мовну стабільність підрастаючого покоління та бажання молодих людей не лише відтворювати знання українською мовою, а й створювати щось нове.

Національна ідентичність відображається через систему державних знань, світогляду та моралі. Зміст і функціональні можливості державної самосвідомості-це інтегрований духовний феномен ідеологічних і моральних орієнтирів і цінностей, вірувань, прагнень, архетипів поведінки, традицій.

Таким чином, самість і світогляд українців відображаються в мові не як категорія мови, а як універсальна категорія людського існування, вона присутня не тільки в свідомості і підсвідомості людей, але і в мовних звичках і стереотипах. Мова є невід'ємною складовою національної самосвідомості та світогляду. Природа відіграє важливу роль в ідентифікації української етнічної групи-держави. Вона також є утробою, матір'ю, годувальницею і берегинєю. Природа наділяє людину широтою сприйняття і розуміння світу, глибиною емоцій і роздумів, державним інтелектуальним ставленням до навколишнього світу. Загальновідомо, що

глибина і багатство світогляду країни відображені в міфах, фольклорі, символах, прикметах, віруваннях, традиціях, звичаях людей, втілені в історичних подіях і досягненнях культури країни.

Світогляд українців, їх національна самосвідомість, етнічна орієнтація, переконання і правові норми відображені в культурі народу, який повинен довести своє існування в європейському культурному просторі.

Аналогічним чином, релігія, має підстави стверджувати ідеологічний універсалізм, але все ще володіє вольовою (в розумінні моральної волі) потенцією. Формування нових ідей значно коригує відносини між релігією і наукою. Багато західних вчених пророкують настання ери синтезу наукового і релігійного світоглядів в рамках цілісного світогляду. Християнство створило передумови для розвитку науки і техніки, звільнивши думку від язичницьких уявлень про могутність диявола, а страх перед ним дозволив її розпізнати і перетворити. Зброя наукового мислення не містить ні доказів, ні спростувань і містить багато елементів, принаймні обумовлених вірою (наприклад, інтуїтивне судження). Поки наука бере участь у формуванні світогляду, вона асоціюється з релігією. Найпоширеніша система ідей, що культивується наукою, має, серед іншого, релігійне значення.

Релігія забезпечує цілісне сприйняття реальності і наповнює світогляд вірою в можливість реалізації вищої потенції існування. Вона заохочує самовдосконалення через любов і поклоніння абсолюту. Завдяки релігії світ виглядає гармонійним і досконалим. Інтуїтивна впевненість в доцільності і гармонії світу надає гідну цінність роботі вчених.

Розвиток науки багато в чому визначається практичними цілями, але напрямок на абсолютні цінності також є істотним. Тому світогляд, в якому це вище благо називається Богом, жодним чином не може суперечити гуманно орієнтованим інтелектуальним ініціативам.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Сформульовано такі методологічні засади формування наукового світогляду студентів: акцентування гуманістичної парадигми сучасної освіти; діалектична єдність інтеграції та диференціації знань; діалектичні зв'язки світогляду та професійної діяльності; конкретна і абстрактна єдність у змісті підготовки фахівців; неперервність розвитку наукового світогляду студентів; професійну спрямованість формування наукового світогляду майбутніх фахівців; розвиток професійної культури на основі наукового світогляду, а також оволодіння основами загальної та національної культури; формування інтегрованої системи формування наукового світогляду студентів університетів; забезпечення змістовної, структурної, логічної,

генетичної, організаційної та концептуальної єдності знань; об'єктивний характер єдності світу у змістовному і методологічному пізнанні природи і суспільства. Національна ідентичність відображається через систему державних знань, світогляду та моралі, а формуючий вплив на український світогляд справив тісний зв'язок між людьми і природою. Світогляд українців, їх національна самосвідомість, етнічна орієнтація, переконання і правові норми відображені в культурі народу, який повинен довести своє існування в європейському культурному просторі. Формування нових ідей значно коригує відносини між релігією і наукою, нині пророкують настання ери синтезу наукового і релігійного світоглядів в рамках цілісного світогляду.

Перспективою подальших розвідок напрямку є дослідження проблеми впливу наукового світогляду на професійну культуру студентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики: посіб. для вчителя. Київ. 1990. 208 с.
2. Демешкант Н. А. Проблема формування світогляду в психолого - педагогічній літературі. Нові технології навчання: науково - методичний збірник. Гол. ред. Зайчук В.О. К.: Наук. -метод. центр вищої освіти. Вип. 44. 2006. 138 с.
3. Козловський Ю. М., Захар'яш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах..* № 76, Т. 1. 2021. С. 174–178
4. Колесник М. О. Теоретико-методологічні засади формування наукової картини світу в майбутніх учителів природничих спеціальностей: дис. доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Т., 2020. 589 с.
5. Кононенко П. П. Українознавство: Конспект лекцій. Київ: МАУП. 2005. 392 с.
6. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Філософія.* № 4. 2015. С. 50-54. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduph> 2015 4 9 (дата звернення 16.02.20).
7. Филипович З. М. Про структурну модель світогляду студентської молоді. Проблеми вищої школи: республіканський наук. – метод. збірник. К.: Вища школа, Вип. 12. 1972. 139 с.
8. Лук'янець В. Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі XXI сторіччя. *Філософська думка.* № 3. 2006. С. 3–25.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1990). Formuvannia naukovoho svitohliadu uchniv pid chas vyvchennia fizyky [Formation of students' scientific worldview during the study of physics]: posib. dlia vchytelia. Kyiv. 208 s. [in Ukrainian]
2. Demeshkant, N. A. (2006). Problema formuvannia svitohliadu v psykhologo - pedahohichnii literaturi. [The problem of worldview formation in psychological and pedagogical literature] Novi tekhnolohii navchannia: naukovо -metodychnyi zbirnyk. Hol. red. Zaichuk V.O. K.: Nauk. -metod. tsentr vyshchoi osvity. Vyp. 44. 138 s. [in Ukrainian]

3. Kozlovskiy, Yu. M., Zakhar'iash, O. S. (2021). Dukhovnyi rozvytok ukrainskoho studentstva u konteksti khrystianskoho svitohliadu [Spiritual development of Ukrainian students in the context of the Christian worldview]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 76, Т.1. S.174-178. [in Ukrainian]

4. Kolesnyk, M. O. (2020). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya naukovi kartyny svitu v maibutnikh uchyteliv pryrodnychkh spetsialnostei [Theoretical and methodological foundations of the formation of a scientific picture of the world in future teachers of natural sciences] dys. doktora ped. nauk : spets. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Т., 589 s. [in Ukrainian]

5. Kononenko, P. P. (2005). Ukrainoznavstvo [Ukrainian studies]: Konspekt leksii. Kyiv: MAUP. 392 s. [in Ukrainian]

6. Nadolnyi, I. F. (2015). Svitohliad – kliuchova problema piznannya ta diialnosti liudyny. [Worldview is a key problem of human cognition and activity] *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya : Filosofia*. № 4. S. 50-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduph_2015_4_9 (data zvernennia 16.02.20). [in Ukrainian]

7. Fylypovych, Z. M. (1972). Pro strukturu model svitohliadu studentskoi molodi. [About the structural model of the worldview of student youth] *Problemy vyshchoi shkoly: respublikanskyi nauk. – metod. zbirnyk*. K.: Vyshcha shkola, Vyp. 12. 139 s. [in Ukrainian]

8. Lukianets, V. (2006). Fundamentalna nauka i naukovi svitohliad u perspektyvi KhKhI storichchia. [Fundamental science and scientific outlook in the perspective of the 21st century] *Filosofska dumka*. № 3. S. 3–25. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОЗЛОВСЬКИЙ Юрій Михайлович – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: історія педагогіки, наукова діяльність вищого навчального закладу, інтеграція професійного та духовного розвитку студентів.

ГАВРИК В'ячеслав Євгенович – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: історія педагогіки, наукова діяльність вищого навчального закладу, підготовка студентів до наукової роботи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

КОЗЛОВСЬКИЙ Юрій Михайлович – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, Institute of Law, Psychology and Innovative Education Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: history of pedagogy, scientific activity of a higher educational institution, integration of professional and spiritual development of students.

HAVRYK Vyacheslav Evgenovich – PhD Student of the Department of General Pedagogy and High School Pedagogy, Uzhhorod National University.

Scientific interests: history of pedagogy, scientific activity of a higher educational institution, preparation of students for scientific work.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія:
Педагогічні науки
Випуск 211

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15526-4098Р від 19.06.2009 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки**

Підписано до друку 09.10.2023 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 25,05. Тираж 300.

---

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.

